

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія

**25 РОКІВ СТАНОВЛЕННЯ СУМСЬКОЇ
ФІЛІЇ ХАРКІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ: СЛАВЕТНА
ІСТОРІЯ ТА ГОРИЗОНТИ
МАЙБУТНЬОГО**

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(21-22 лютого 2020 року)**

**Суми – 2020
Видавничий дім «Ельдорадо»**

УДК 34
ББК 67
Р66

*Рекомендовано до друку вченою радою Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ,
протокол № 1 від 08 січня 2020 року*

Редакційна колегія:

Лукаш С. С., доктор юридичних наук, професор (голова редколегії);
Вашенко С. С., доктор юридичних наук, доцент;
Василенко В. А., кандидат філологічних наук, доцент;
Демиденко Н. М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник;
Дуравкіна Н. І., кандидат юридичних наук;
Колесник М. О., старший викладач;
Лук'янихіна О. А., кандидат економічних наук, доцент;
Панасюк О. В., кандидат юридичних наук, доцент.

Р66 25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 лютого 2020 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. – 424 с.

Збірник містить тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього» з проблем юриспруденції, економіки, філософії, історії, психології, лінгвістики, освіти, євроінтеграції на шляху сучасного державотворення в Україні.

УДК 34
ББК 67

ВСТУПНЕ СЛОВО

ректора Харківського національного університету внутрішніх справ,
полковника поліції

Швеця Дмитра Володимировича

доктора юридичних наук, доцента

Шановні колеги!

Насамперед хочу висловити подяку всім, хто знайшов можливість узяти участь у Міжнародній науково-практичній конференції «25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього».

Сумська філія є невід'ємною частиною Харківського національного університету внутрішніх справ, його передовим форпостом на Сумщині. За роки свого існування заклад посів чільне місце в її освітньому просторі. Завдяки професіоналізму, наполегливості, самовідданості та творчій енергії кожного з працівників зі стін філії було випущено понад три тисячі високоосвічених фахівців, що продовжують славні традиції правоохоронців. Сьогодні заклад зустрічає свято значними досягненнями в педагогічній, науково-дослідницькій діяльності, у сфері забезпечення розвитку матеріально-технічної бази.

Примітною рисою цієї конференції є не тільки те, що вона організована на честь 25-річного ювілею закладу і відбувається із залученням представників державних органів, відомих науковців та практиків – правознавців, політологів, соціологів, економістів, але й те, що її учасники головну увагу приділяють нагальним для суспільства, для громадян практичним аспектам утілення в життя положень Основного закону держави та визначенню шляхів їх можливої модернізації. Зрозуміло, що сучасна наука не в змозі розвиватися без обміну досвідом між різними науковими школами та пошуку можливостей для апробації та впровадження результатів досліджень. Особливої популярності набувають компаративні дослідження, у зв'язку з чим вбачається за доцільне залучення представників наукової еліти зарубіжних країн.

Щиро сподіваюся, що здобутки нашого форуму сприятимуть мобілізації зусиль наукового співтовариства у досягненні поставлених цілей та креативному обговоренню проблем розвитку правової системи на видиму перспективу.

Бажаю всім учасникам та гостям конференції плідної роботи та приємних вражень від спілкування!

ВІТАННЯ

учасникам Міжнародної науково-практичної конференції
**«25 років становлення Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ:**

славетна історія та горизонти майбутнього»

начальника Головного управління

Національної поліції України у Харківській області

генерала поліції третього рангу

Сокурєнка Валерія Васильовича

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України

Шановні учасники конференції, дорогі друзі, колеги!

Прийміть найщиріші вітання з нагоди відкриття конференції, присвяченої славетному ювілею Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ.

Це чудова нагода відзначити самовіддану творчу працю колективу, високі досягнення та незаперечний авторитет закладу, який за чверть століття зарекомендував себе як потужний заклад вищої юридичної освіти.

Хочу висловити глибоку вдячність особовому складу за професіоналізм, якісну підготовку та виховання майбутніх поколінь вартових закону.

Сьогодні уже немає потреби доводити, що підготовка юристів у закладах вищої освіти України має відповідати сучасним вимогам європейської освіти, а тому сучасна правнича наука та юридична освіта набувають особливої ваги та значення, оскільки перебувають в умовах, коли право і держава зазнають таких змін, які тягнуть за собою не тільки появу нових галузей юриспруденції, а й зміну їх змісту і складу наук, що входять до неї.

У цьому контексті не випадково основними стали євроінтеграційні проблеми розвитку правової системи, забезпечення прав та свобод, правопорядку, законності, гармонізації законодавства, підвищення рівня правової культури, які разом відбивають як соціальну проблематику кризового суспільства в Україні, так і напрями правових досліджень.

Сумська філія, маючи потужний науковий потенціал, не може залишатися осторонь вирішення існуючих проблем удосконалення правової системи.

Переконаний, що цей міжнародний науковий форум послугує плідним підґрунтям для обміну думками із зазначеної проблематики.

Бажаю всім плідної роботи, конструктивного діалогу, нових вагомих здобутків. Сподіваюсь, що ви отримаєте професійне задоволення від результатів роботи конференції.

Слава Україні!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**учасникам Міжнародної науково-практичної конференції
«25 років становлення Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти
майбутнього»**

**директора Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Лукаша Сергія Станіславовича
доктора юридичних наук, професора**

Шановні учасники конференції!

Маю честь привітати високоповажних гостей, представників наукової та освітянської сфер України та зарубіжжя з нагоди відкриття Міжнародної науково-практичної конференції «25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього».

Знаковим є те, що сьогоднішнє зібрання покликане не лише обговорити наукові здобутки учасників, а й підбити підсумки діяльності Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ за чверть століття. Наш заклад пройшов тривалий шлях розвитку від відділення заочного навчання до потужного освітньо-наукового осередку і став одним із провідних у просторі вищої освіти Сумщини. Колектив філії завжди був і залишається носієм новаторства, свободи наукового мислення, творчого педагогічного пошуку. Ми навчаємо курсантів, студентів та слухачів у дусі толерантності, людяності, справедливості та відкритості і, безперечно, пишаємося нашими випускниками.

Ми розвиваємо навчальну та матеріально-технічну бази, впроваджуємо нові спеціальності, форми та методи навчання, підвищуємо практичну складову підготовки кадрів, що є запорукою покращення роботи правоохоронних органів із забезпечення законності та правопорядку в державі.

Сьогодні нам представилась унікальна можливість обмінятися думками з приводу актуальних проблем і висловити пропозиції стосовно удосконалення правових механізмів і засобів забезпечення правопорядку. Очевидно, що вирішити більшість важливих і складних питань можна лише спільними зусиллями практиків та представників вітчизняних наукових шкіл у їх співпраці з зарубіжними колегами.

Для нас є важливою наукова позиція кожного із Вас. Ще раз дякую за участь у конференції! Маю надію на подальшу співпрацю! Бажаю натхнення, невтомного творчого пошуку, нових ідей та їх реалізації.

Секція 1

ТЕОРЕТИКО – ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

УДК 347. 9

Ольга Олександрівна БАКАЄВА,

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

СУД ПРИСЯЖНИХ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА

На сьогодні Україна продовжує процес реформування та удосконалення системи судочинства задля покращення якості здійснення правосуддя. Відправлення правосуддя є особливим видом здійснення державної влади. Відповідно до статті 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу різними шляхами: через вибори, референдуми, всенародне обговорення та інші форми. Однією з таких форм є закріплений у частині 4 статті 124 Конституції України принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (1). Конституційне закріплення цього принципу наочно демонструє соціальну, правову та демократичну сутність нашої держави і полягає у залученні до здійснення правосуддя не тільки професійних суддів, а й представників народу.

Коли глибоко не занурюватися в історичну ретроспективу зародження такої соціальної інституції як суд присяжних, то з найхарактернішого доцільно виокремити стійку тенденцію до обмеження абсолютної влади шляхом участі членів громади в здійсненні правосуддя. Так, германські племена мали давній звичай залучати осіб, які користувалися значною повагою людей для розслідувань правопорушень та суду над обвинуваченим. На межі VII-VI ст. до н. е. суд присяжних був створений реформатором Солоном у Давній Греції. Також форми участі народу у відправленні правосуддя вдосконалювалися протягом тривалого часу, перш за все, у Франції та Англії. Саме завдяки цим країнам згодом у світі сформувались дві основні моделі суду присяжних: класична (англійська) та змішана (континентальна) – сприйняту багатьма європейськими державами, в тому числі й Україною. На українських землях, зокрема Галичині, в своєму класичному розумінні суд присяжних вперше з'явився після Революції 1848–1849 років більш відомої нам під назвою «Весна націй» та «Народна Весна». А вже Франкфуртською Конституцією 1849 року відбулося законодавче закріплення інституту суду присяжних на який було покладено розгляд справ про всі політичні злочини, а також тяжкі злочини, перелік яких мав бути встановлений законом (2). Суди присяжних на території України, що перебувала в складі Російської імперії були введені судовою

реформою 1864 року, а формальне визначення отримали у Статуті кримінального судочинства і Уставі про покарання, що накладаються мировими судьями.

27 грудня 2019 року на засіданні Кабінету Міністрів України було схвалено проекти законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі громадян у здійсненні правосуддя» та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних». Правовою новелою стала пропозиція покласти на суд присяжних визначення винуватості чи невинуватості обвинуваченого в кримінальних провадженнях, де передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 років або довічного ув'язнення. Додатково зміни торкнулися терміну розгляду судових справ, відповідно до схвалених урядових рішень справи із залученням присяжних слухатимуться півтора місяці. Зазнає перетворень і кількісний склад присяжних: збільшується з трьох до семи. В той же час кількість суддів, які розглядатимуть справу, зменшується з двох до одного. Рішення прийматимуться простою більшістю голосів. Вердикт присяжних буде обов'язковим для головуючого судді і матиме наслідком ухвалення ним відповідного вироку. Водночас вирoki, ухвалені на підставі вердикту суду присяжних, підлягатимуть оскарженню в апеляційному порядку. Законопроектами пропонується спростити порядок формування списку присяжних та виключити з процедури його формування місцеві ради, а цей обов'язок покласти безпосередньо на територіальним управлінням Державної судової адміністрації (3).

Громадська думка наразі не має однастайності щодо доцільності, ефективності та дієвості інституту суду присяжних в Україні. Є чимало противників розвитку та розширення компетенцій суду присяжних, які посилаються на суттєву нестачу в державі фінансових ресурсів. Прихильники ж, здебільшого правозахисники, вважають, що суд присяжних як інструмент народовладдя посилив би судову реформу та став ще однією гарантією справедливого суду для громадян. І з ними варто погодитися, лише з невеликим зауваженням – виключно повноцінний суд присяжних, що матиме широкі повноваження, формуватиметься у прозорий і зрозумілий спосіб, здатний повернути віру суспільства у справедливість. Адже ще понад століття тому відомий німецький публіцист та письменник Карл Людвиг Берне зауважив: «Справедливість – такий же необхідний для життя продукт, як і хліб».

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) Документ 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.
2. Даниїл Шаров Суд присяжних в Україні: історія, основні засади функціонування та свіжа статистика розгляду справ URL: <https://www.ukrainepravo.com/>
3. Урядовий портал URL: <https://www.ukrainepravo.com/>

ЗЕМЕЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що нині, як і на початку ХХ ст., українське державотворення супроводжується реформуванням правової основи земельних відносин і юрисдикції земельної власності. Також відхід від великоросійської кріпосної спадщини земельних відносин на початку минулого століття та від радянської колгоспної і радгоспної земельної власності в сучасних умовах потребує наукового критичного осмислення.

Окремим аспектами вивчення даної проблематики присвячено праці М. Драгаманова, Л. Кушинської, Ю. Липи, А. Панюка та ін.

Українська нація є однією з європейських хліборобських цивілізацій з досить виразною демократичною правовою культурою, в якій закріпилася традиція володіння селянами і міщанами приватною земельною власністю.

Вже за часів Антсько-полянського союзу хлібороби створили свої експортні центри. Ю. Липа зазначає, що міста Давньої Греції отримували від антсько-полянських виробників зернових культур близько 1 млн. пудів збіжжя, зокрема 2, 1 тис. кварт пшениці (1, с. 60). Торгівля потребувала правових норм регулювання товарного обігу та митних платежів.

С. Шелухін стверджує, що в 911 р. Олег від імені Руських земель уклав з візантійцями договір і «подає, як руське київське право, майже дослівний переклад з XII римських таблиць». Це означає, що у звичайному праві русів-українців були елементи римського права. «Руська Правда», згідно висновків С. Шелухіна, «дихає римським 42 правом» (2).

Згідно висновків багатьох дослідників історії держави і права, а також духовної культури української нації, хліборобська праця на родючих землях українського лісостепу та степової зони сприяла формуванню малих соціальних груп, перешкоджаючи водночас утворенню характерної для мешканців північних і північно-східних земель великих патріархальних родин-общин, в структурі яких особистість неминуче розчинялася в комунітарному, общинному, хоровому (3, с. 8–10).

Руські землі того часу були досить урбанізованими, і міста являли собою важливий інститут політичної організації земель. У цьому контексті державно-правова система Руських земель істотно відрізнялася від феодальних держав тим, що «король на заході ділив владу з могутньою аристократією, але в Київській Русі існував найважливіший компонент, якого не було на Заході – місто» (4, с. 16).

Завдяки тому, що руси-українці володіли досить високим рівнем агрокультури та мали у сільськогосподарському виробництві передові для того часу знаряддя і технології обробітку землі, вони мали надлишок продукції, який виводився на товарний ринок. В. Паїк зазначає, що «у сколотський час вживано плуг із бронзовим, опісля залізним лемехом і телігою, анти додали до плуга

залізний наральник. Упровадження цього винаходу в оранці полегшувало її, спричиняючи до збільшення кількості і якості рілних продуктів» (5, с. 189). Такі інновації істотно поглиблювали взаємозалежність між суб'єктами земельної і ремісничої власності та купецько-фінансовими корпораціями. Виробничі відносини між ними характеризувалися комерціалізацією, яка спричиняла необхідність соціальної координації умов і засобів своєї життєдіяльності.

Отже, можемо стверджувати, що хліборобська культура українців, ґрунтована на земельній приватній власності, поступово творила у суб'єктів земельних відносин раціональність, комерційні здібності та життєві позиції з мотивацією до публічного дискурсу для досягнення спільної мети.

Зі сказаного випливає, що земельна власність і земельні відносини та їх суб'єкти були сформовані як національно-державні, а тому їх слід розглядати в ієрархічній (вертикальній) і горизонтальній площині у правовому і соціально-економічному вимірах.

У договірних відносинах між суб'єктами земельної власності та представниками інститутів державної влади позначилися принципи тогочасного державного права. «Договори, не встановлюючи норм для вітчизняного руського права, мають, однак, значення і для внутрішньої історії джерел руського права: під впливом народу вищої культури русі вперше намагаються виразити норми свого права в об'єктивній (письмовій) формі, до того ж зробити їх для себе обов'язковими в силу зовнішнього примусу і клятви» (6, с. 81).

Загалом землевласники Київської Русі стабілізували традицію зміцнення політичних і соціально-економічних засад земельних відносин і становили ядро соціальних сил, з інтересами яких мали рахуватися бояри і князі. Водночас землевласники виокремили зі свого середовища «лучших мужів», «мудрих мужів», «знатних мужів», тобто руську еліту, яка мала моральний авторитет і завдяки йому посіла провідне місце у системі державної влади і в організації правопорядку.

Сказане дає підстави стверджувати, що вилучення з контексту правових норм приватної власності на землю для сільгоспвиробників, по-перше, позбавляє суб'єктів сільськогосподарського виробництва смислу їх цільового розвитку; по-друге, не сприяє мотивації для нарощення сил і засобів задля збільшення товарної продукції і забезпечення власного і суспільного добробуту; по-третє, формує усталене розуміння рівності в бідності усіх селян, що сприяє історичному відтворенню відповідної правової культури.

Список бібліографічних посилань:

1. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. С. 307.
2. Шелухін С. Історично-правні підстави Української державності. Вінніпег, 1929. С. 28.
3. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп.ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С. 591.
4. Вернадский Г. В. Киевская Русь / Г. В. Вернадский. Тверь; М.: ЛЕАН; Аграф, 2001. С. 448.
5. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу / В. Паїк. Львів: Червона калина, 1995. С. 236.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. Ростов-наДону: Феникс, 1995. С. 640.

ГРОМАДСЬКЕ ФОРМУВАННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ НАСЕЛЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СПРАВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У зв'язку з продовженням реформування правоохоронної системи України залишається актуальним питання залучення до цього процесу широких верств населення, розробка та впровадження різних форм взаємодії громадськості та правоохоронних структур.

Науковий аналіз аспектів взаємодії правоохоронних органів держави з населенням був ретельно проведений в роботах О. М. Бандурки, О. І. Безпалової, В. О. Заросило, О. М. Музичука, О. С. Проневича, О. С. Юніна, О. Н. Ярмиша.

Правові основи участі громадськості у справі охорони публічного порядку закріплені в численних нормативно-правових актах і, перш за все, в статті 36 Конституції України, в якій декларується право громадян на особисту безпеку, право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод (1).

Стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію» зобов'язує цей правоохоронний орган здійснювати свою діяльність в умовах тісної співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямувати її на задоволення їхніх потреб (2). Стаття 89 цього ж Закону говорить про співпрацю та взаємодію поліції з громадськістю в якості необхідної умови ефективної роботи поліції: «Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних зі здійсненням поліцейської діяльності і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності такої діяльності» (2).

Також необхідно акцентувати увагу на такому важливому документі, який регламентує діяльність одного з основних підрозділів Національної поліції – службу дільничних офіцерів поліції, це – Наказ МВС України від 27.07.2017 року №650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції», який вимагає організувати роботу цієї служби за такими напрямками, як:

- протидія злочинності, профілактика правопорушень та охорона публічного порядку за участю населення;
- співпраця з органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад, населенням, керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей з метою реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства, обмін інформацією для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків (3).

Розглянемо на прикладі Харківської області стан справ щодо організації

взаємодії Національної поліції та громадських формувань, залученням їх до заходів по охороні публічного порядку на вулицях та інших громадських місцях. В Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 року, законодавець визначає тільки одну форму такої участі, а саме: колективну в складі громадських формувань (4), і, в той же час, не регулює питання індивідуальної участі, наприклад, в якості громадського помічника дільничного офіцера поліції.

Згідно інформації ГУ Національної поліції в Харківській області протягом 2019 року на території регіону діяло 11 (359 членів) громадських формувань, в тому числі в сільській місцевості – 9 (317 членів). Протягом року разом з Національною поліцією проведено 298 рейдів та відпрацювань населених пунктів, зареєстровано до ЄРДР 65 повідомлень про кримінальні правопорушення, за порушення адміністративного законодавства затримано 341 особу (5). Аналізуючи ці показники, ми бачимо, що в порівнянні з 2017 та 2018 роками вони мають тенденцію до зниження, але розглядаючи та вивчаючи цю проблему більш детально, можна дійти висновку, що припинили свою діяльність ті громадські формування, які були не в змозі належним чином виконувати поставлені перед ними завдання щодо охорони публічного порядку. Ефективність діяльності певних громадських формувань не відповідала вимогам чинного законодавства та потребам територіальних громад. Керівництво Головного управління Національної поліції в Харківській області займає принципову позицію щодо діяльності Громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону (далі-ГФ) і співпрацює тільки з тими ГФ, які в повній мірі дотримуються вимог закону щодо їх створення та функціонування. Прикладом такої співпраці може служити діяльність Громадського формування з охорони громадського порядку «Корпус громадської безпеки», яке створене в місті Дергачі Харківської області. Чисельність цього формування – 190 членів, основу і керівний склад сформовано з колишніх співробітників силових структур. За минулий рік зазначеним ГФ було проведено 112 сумісних з Національною поліцією заходів, в ході яких було зареєстровано до ЄРДР 14 повідомлень про скоєння кримінальних правопорушень, за порушення адміністративного законодавства було затримано 41 особу. Заслужує уваги участь членів цього ГФ у розкритті ряду квартирних крадіжок, скоєних місцевими мешканцями, надання дієвої допомоги працівникам поліції в затриманні громадян, які вчиняли злісну непокору законним вимогам працівників поліції.

Завдяки правильній організації взаємодії Національної поліції та ГФ зменшилась кількість правопорушень на вулицях та інших громадських місцях у місті Дергачі, має місце зменшення хуліганських проявів, кількості правопорушень, вчинених у стані сп'яніння, випадків реалізації спиртних напоїв неповнолітнім.

Аналізуючи стан публічного порядку на вулицях та інших громадських місцях держави і, в тому числі, на території Харківського регіону, ми робимо висновок, що на теперішній час мають місце позитивні зрушення, які сприяють стабілізації оперативної обстановки, але, поряд з цим, існують і певні проблеми. Не має сумніву в тому, що без залучення населення, активної участі територіальних громад, їх окремих представників принципового позитивного зрушення у справі забезпечення публічного порядку на вулицях та інших

громадських місцях досягти неможливо. Можна бути впевненим у тому, що чим більша частина населення села, селища чи міста буде задіяна у спільних з Національною поліцією заходах по забезпеченню публічного порядку на території свого населеного пункту, чим відповідальніше будуть ставитись до цього громадяни, чим різноманітнішими будуть форми цієї участі, чим більше будуть враховані регіональні особливості кожної конкретної місцевості, тим вагомішими будуть результати такої взаємодії

З урахуванням вищевикладеного, вважаємо за доцільне прийняти до уваги зазначений досвід, враховуючи, що одним з важливіших завдань Національної поліції є забезпечення належного стану публічного порядку і публічної безпеки, а також організація дієвої і ефективної взаємодії та співпраці з населенням при виконанні цього завдання, що є обов'язковою умовою досягнення позитивних зрушень в боротьбі зі злочинністю.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України: від 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр/print>.

2. Про Національну поліцію: Закон України: від 02. 07. 2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/580-19>.

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України: від 28. 07. 2017 №650: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://search.ligazakon.ua/1dok2.nsf/link1/RE30909.html>.

4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України: від 22. 06. 2000: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://search.ligazakon.ua/1dok2.nsf/link1/TOO1835.html>.

5. Управління превентивної діяльності ГУ НП в Харківській області. Звіт за результатами роботи органів та підрозділів за 12 місяців 2019 року, розділ 5, С. 1.

УДК 343. 9

Борис Георгійович ГОЛОВКО,

доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-8815-5722>

ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

У 1829 р. засновник Лондонської муніципальної поліції Роберт Піль сформулював низку вимог до організації і діяльності поліції («Peel's Principles Of Law Enforcement»). Серед них найважливіші: здатність поліції виконувати свої обов'язки залежить від громадського схвалення дій поліції; поліція повинна забезпечити добровільне співробітництво громадськості в добровільному дотриманні закону; щоб забезпечити і підтримувати повагу громадськості до неї і поліція має підтримувати зв'язок з громадськістю, адже згідно з історичною

традицією, поліція і є громадськістю, а громадськість – поліцією; поліція – це лише представники громадськості, яким платять, аби ті присвячували повний робочий день тим обов'язкам, які покладаються на кожного громадянина в інтересах добробуту громади» (1). Отже, один з батьків-засновників поліції у середині ХІХ ст. вважав за необхідне забезпечити найтісніший обопільний зв'язок між суспільством, громадою і поліцією, який він тлумачив не як самоціль, а як запоруку ефективної і успішної правоохоронної діяльності.

Якщо подивитись на історичний досвід України, то виявляється, що перші спроби заручитися народною підтримкою відносяться до 20-х років ХХ ст., коли спочатку на території РСРФР, а потім і в інших радянських республіках створювались комісії громадського порядку, потім інститут сільських виконавців, а з 1928 р. – осередки добровільних товариств сприяння міліції. У 1958 р. виникли добровільні народні дружини (ДНД) з метою участі в охороні державного кордону, контролю за іноземцями, а з часом – повноцінної участі у підтриманні правопорядку. Була створена певна організаційна структура – територіальні і спеціалізовані народні дружини. В цілому діяльність таких дружин оцінювалась позитивно, що підтверджувалось відповідними показниками з припинення правопорушень, непоодинокими випадками справжнього героїзму дружинників. На жаль, як дуже багато інших корисних подій і явищ радянських часів діяльність ДНД була забюрократизованою і формалізованою. У сучасній Україні діяльність громадськості у підтриманні правопорядку регламентується законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» і наказом МВС від 13 червня 2000 р., за якими дружинники віднесені до осіб, яким дозволено мати газову і травматичну зброю. Зразком організації дружини можна вважати громадське формування «Національні дружини», яке створено у 2017 р. на базі добровольчого полку «Азов». Отже йдеться про справу, яка дійсно є дуже суспільно корисною.

В Державі Ізраїль створення допоміжних громадських підрозділів, громадських патрулів «Мішмар Езрахі» почалось після того як 13-15 травня 1974 р. бойовики терористичної організації Фронт визволення Палестини здійснили масове убивство ізраїльських громадян у місті Маалот. Сучасна численність громадських патрулів складає близько 70 тисяч осіб, при тому, що чисельність поліції Ізраїлю складає близько 30 тисяч. Структурно дружини складаються з двох підрозділів. Перший – це народні дружинники, у цивільному одязі, які мають певні посвідчення, жетони. Створюється за місцем проживання, його учасники працюють 4 години на місяць. До задач таких добровольців відноситься патрулювання та створення блокпостів, щоб убезпечити населення від терористичних нападів. Також до їхньої компетенції входить допомога людям похилого віку під час пересування по місту, що дозволяє мінімізувати можливі правопорушення щодо них, читання лекцій з метою правового інформування населення про стан криміногенної обстановки за місцем проживання, надання інформаційної і психологічної допомоги особам, що постраждали від насильницьких дій тощо. Існують певні кадрові вимоги до таких добровольців: вік до 35 років, відсутність судимості, дозвіл на носіння і зберігання вогнепальної зброї і спецзасобів, досконале знання прав і обов'язків дружинника, складання спеціальної присяги, одержання посвідчення. За наявності всіх умов доброволець отримує дозвіл на виконання певної частини своїх повноважень під наглядом досвідчених колег. І лише досвід кількох вдалих

операцій надає право на призначення на посаду на постійній основі з правом носіння і зберігання зброї (2).

Друга група патрульних – добровольців задіяна за окремими напрямками поліцейської діяльності. Серед них: помічники саперів, які супроводжують спеціалістів до місць знаходження вибухонебезпечних предметів і забезпечують охорону території під час роботи саперів; вахтенні, які надають допомогу при реєстрації відомостей про правопорушення; морський підрозділ народної дружини допомагає морській поліції патрулювати прибережну територію – курорти, пляжі, озера, причали; транспортна дружина слідкує за дотриманням правил дорожнього руху, перевезенням вантажів, її патрульні мають право роз'яснювати водіям і пішоходам вимоги законодавства і ініціювати притягнення порушників до відповідальності; прикордонна дружина патрулює прикордонну зону з метою недопущення її перетину, унеможливлення терористичних проявів на кордонах держави; рятувальні дружини допомагають особам, які потрапили у небезпечні ситуації внаслідок аварій, катаклізмів тощо; спостережні підрозділи співпрацюють з поліцейськими підрозділами під час масових заходів (3). Підтвердженням ефективності діяльності названих підрозділів є реалізація програми «Місто без насильства», яка розпочалась у 2004 р. в м. Ейлат і поширилась на 84 населених пункти країни. Внаслідок втілення основних заходів, рівень насильницьких злочинів знизився на 20% (4).

Таким чином, вивчення і можливе застосування ізраїльського досвіду залучення добровольчих об'єднань для захисту правопорядку в Україні є виправданим і цілком перспективним.

Список бібліографічних посилань:

1. Sir Robert Peel's Principles of Law Enforcement 1829: URL: https://www.durham.police.uk/.../Peels_Principles_Of_Law_Enforcement
2. Колодязний М. Г. Державно-правове партнерство у сфері запобігання злочинності в Ізраїлі. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2016. Вип. 3. С. 71.
3. Israel Police: URL: <http://www.police.gov.il>.
4. Programm City Without Violence. mops. gov. il. Retrieved from: URL <http://mops.gov.il/Russian/CrimeAndViolencePreventionRU/NonViolentCity/Pages/default.asp>.

УДК 343. 9:[343. 37+343. 55](477)”191 ”

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СУМСЬКОМУ ПОВІТІ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У 1911 р.

Початок ХХ ст. характеризувався розробкою та застосуванням абсолютно нових форми протидії злочинності, зокрема використанням службових собак для розшуку злочинців. У січні 1910 р. було започатковано розплідник поліцейських

собак при Харківському розшуковому відділенні. Однією з головних причин виникнення розплідника стало велике зростання грабежів і вбивств. Особливо сумний стан був в Сумському повіті.

Для реалізації планів створення розплідника, за розпорядженням харківського губернатора М. К. Катеринича, в січні 1910 р. відряджалися в Санкт-Петербург в розплідник Російського товариства заохочення застосування собак до поліцейської і сторожової служб, поліцейський наглядач Харківського розшукового відділення Стельмах і агент того ж відділення Гармаш. Вони пройшли там повний курс з дресирування собак, виходжування і лікування їх. У травні того ж року, вони повернулися з Санкт-Петербургу разом з дресирувальником собак Шрамом, який там же в Петербурзі був особисто запрошений на службу харківським губернатором. Разом з ними прибули і придбані з розплідника вищезгаданого товариства чотири собаки «Макс», «Терта», «Арап» і «Геке».

До січня 1912 р. 10 повітів Харківської губернії було забезпечено по одній поліцейській собаці, цілком придатній до несення розшукової служби. Місто Харків і Харківський повіт обслуговувалося 2 поліцейськими собаками «Трико» і «Телем», що знаходилися при розпліднику розшукового відділення. Ці собаки за викликом посилалися і в інші губернії. У зимовий час поліцейські собаки поміщалися у дворі губернатора, в добре обладнаному для цієї мети сараї. При них завжди знаходилися 2 провідники і людина для приготування їжі і прибирання приміщення (1, с. 55-56).

Користь від роботи поліцейських собак по розкриттю злочинів зразу виявилася значною і це видно з пояснювальної записки начальника Харківського розшукового відділення С. О. Богуславського: «... Який вплив на зменшення злочинності в населенні зробили поліцейські собаки, можна наочним чином бачити по Сумському повіту, де раніше, до постачання повіту поліцейським собакою, процвітали зухвалі грабежі і вбивства, винуватці яких, у більшості випадків, залишалися невиявленими, що заохочувало зловмисників до здійснення подальших злочинних діянь. З відрядженням в розпорядження сумського справника поліцейського собаки «Арап», що в короткий час рокрила декілька видатних злочинів, останні почали помітно зменшуватися і нині звелися до мінімуму. Настільки діяльність однієї тільки поліцейської собаки зробила страхотливе значення на злочинний елемент Сумського повіту» (2, с. 7-8).

З рапорту про роботу поліцейського собаки «Арап»: «9 квітня 1911 року поліцейський собака «Арап» відряджалася в м. Білопілля, Сумського повіту, для розшуку винних у вбивстві з метою грабежу двох рідних сестер Анастасії і Марії Єсипенкових, здійсненим в ніч на 9 квітня. На місці вбивства не було залишено ніяких слідів злочину і не вказано ніяких підозр. Після прибуття на місце злочину, «Арап» обнюхавши трупи убитих, попрямував через садибу Єсипенкових до берега річки Кричі, звідки привів у двір відомого злодія, який неодноразово відбував покарання за крадіжки у в'язницях, міщанина Федора Бабенка, стягнув брюки з огорожі і поклав до ніг провідника, потім повів в хату і накинувся на самого Бабенка. Встановлено, що 9 квітня, рано вранці Бабенко мив ці брюки в річці Кричі, мабуть, обмиваючи кров'яні плями. Услід за ним були затримані можливі співучасники Бабенка – селяни Іван Підвальний і Митрофан Леоненко. На дізнанні і попередньому слідстві у судового слідчого, Леоненко і Підвальний зізналися у вчиненому ними злочині, пояснивши усі

обставини справи, що дало можливість перевірити дії «Арапа». При розборі цієї справи в Сумському окружному суді 20 жовтня 1911 року, усі обвинувачені відмовилися від зізнання і не визнали себе винним в приписуваному їм діянні. Товариш прокурора Подгурський в обвинувальній промові ґрунтував, між іншим, обвинувачення на вказівках, даних «Арапом», «як безмовним і добросовісним свідком».

Захисник обвинувачених, присяжний повірений Громеко в іронічному тоні намагався переконати присяжних засідателів в тому, що вказівки собаки не мають ніякого значення, оскільки закон не допускає собак свідками і «що собача душа темна, куди захоче, туди і поведе». Товариш голови окружного суду Педанов в резолютивній частині промови роз'яснив присяжним засідателям, що вказівки захисника неґрунтовні, оскільки закон допускає всякі способи до розкриття злочинів, що собака-сищик у боротьбі із злочинністю приносить безперечну користь і зроблені нею розкриття підтверджені судовим слідством. Присяжні засідателі визнали Бабенка, Леоненка і Підвального винними у вбивстві Єсипенкових, давши останньому обвинуваченому поблажливість, як неповнолітньому (19 років). Окружний суд засудив до каторжних робіт Бабенка і Леоненка на 10 років і Підвального на 6 років і 8 місяців» (2, с. 11).

Список бібліографічних посилань:

1. Греченко В. А. Професійна підготовка поліцейських кадрів на українських землях Російської імперії на початку ХХ ст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. С. 50-58.

2. Отчет о деятельности полицейских собак питомника Харьковского сыскного отделения за 1911 год. Харьков: тип.«Художественный труд» Р. Радомышльского, 1912. С. 18.

УДК 343. 13

Василь Васильович ЗУБЕНКО,

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЧАСІВ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Традиції правоохоронців Київської Русі та їх послідовників на теренах України отримали свій розвиток у часи козацької доби. Запорожжя, що своїм соціально-економічним устроєм у цілому відповідало європейським реаліям XVII-XVIII ст., вписало одну з найяскравіших сторінок героїчного літопису України. Козацький ідеал – вільна праця вільних людей на вільній землі – і нині є актуальним положенням при визначенні державно-політичних орієнтирів українського суспільства (1).

На Запорожжі не існувало писаного права. І основою державного устрою було звичаєве право, окремі норми Литовського статуту, Магдебурзького права, деякі положення українсько-російських договорів, гетьманські універсали та рішення уряду Гетьманщини-України (2). Всі ці кодекси, закони та підзаконні акти не були взаємоузгодженнями, що створювало певні труднощі у дотриманні правопорядку.

Процес витіснення звичаєвого, неписаного права проходив складними шляхами, і лише поступово державне, писане витісняло звичаєве, неписане. Лише в останні роки існування Січі певні положення законодавства дістали письмове оформлення (3).

Варто підкреслити, що неувага до законодавчого закріплення тогочасних правових реалій була властива всій козацькій державності. Скажімо, у державі Б. Хмельницького не все завойоване шаблею було закріплено пером. Це мало негативні наслідки для соціально-політичного розвитку України.

І все ж таки певні писані правові норми, зокрема й щодо законодавчого регулювання правоохоронної діяльності, існували. Наприклад, у 1762 р. було «сделано письменное и круговое обязательство впредь в войске запорожском всегда содержать и сохранять нерушимо утвержденные прежним войсковым приговором добрые порядки, а именно искорененного воровства к умножению не допускать». В 1764 році з метою боротьби зі злочинністю було ухвалено зафіксовані положення, що посилювали відповідальність за крадіжки і зберігання краденого, забороняли брати винних на поруки і навіть у кошового відбирали право на милування злочинців (4).

Певні функції правоохоронної діяльності здійснювали кошовий отаман, військовий суддя, військовий пушкар, військовий довбиш, безпосередньо ж очолював її військовий осавул. Його функції в цій царині були практично тотожні функціям міністра внутрішніх справ чи міністра поліції. Він проводив слідство у цивільних та кримінальних справах, контролював виконання судових вироків, очолював команди, що стежили за громадським порядком, охороною шляхів і хуторів, переслідував розбійників, злодіїв та грабіжників, організовував прикордонну сторожу (5).

Нерідко осавули отримували спеціальні накази та інструкції. Так, у 1754 р. кіш видав осавулові Петру Калнишевському спеціальну інструкцію про розшук грабіжників і розбійників.

Заступником осавула був підосавул (його обирали на раді), який розшукував, супроводжував небезпечних злочинців та був присутнім при виконанні вироків.

Значні правоохоронні функції були у компетенції паланкової старшини. Так, паланковий полковник очолював паланковий суд, мав широку адміністративно-поліцейську владу на території паланки, стежив за дотриманням чинного законодавства, опікувався розшуком злочинців і проведенням слідства тощо (6).

Безпосередньо виконання поліцейських функцій було в компетенції паланкового осавула: він проводив слідство за кримінальними та цивільними справами, виконував судові вирoki, опікувався організацією охоронної служби (польової сторожі), одним із завдань якої був розшук злочинців.

Значна роль належала паланці у розшуковій та кримінально-процесуальній діяльності з кримінальних справ, бо аналогічні дії у цивільних справах здійснювались козащими та селянськими громадами. Проте юрисдикція паланки не поширювалась на злочини та правопорушення старшини, навіть колишньої.

На виконання вказаних функцій (як і на всю правоохоронну діяльність) значно впливало законодавство і відповідна практика Російської імперії. Цей вплив особливо посилювався за часів Нової Січі (1734-1775 рр.), коли Запорозжя поступово інкорпоровалось до Російської імперії. І хоча в цілому право на

Запорозжжі зберігало свій національний характер, заперечувати російський вплив не можна (7).

Наприкінці XVII ст. у Російській імперії відбувається рішучий поворот до розшукового характеру процесу з притаманними йому методами і засобами встановлення істини.

Розшук передбачав як розслідування справи всіма засобами, так і особливу форму судочинства – слідчий процес. Продовжують використовуватись чинні на той час засоби збирання доказів – свідчення, обшуки, використання документів. З 1715 року російське законодавство впроваджує поняття таємності отримання і використання доказів, а очну ставку кваліфікує як самостійний спосіб збирання доказів, детально регламентує отримання письмових доказів. Отже, у практиці роботи російських правоохоронців поступово відбувалось емпіричне накопичення знань про криміналістичні засоби й методи боротьби зі злочинністю, продовжувалось розмежування компетенції судових і поліцейських органів. У ці часи західноєвропейський вплив на діяльність запорозьких правоохоронців доходив опосередковано, через Росію.

Цілком слушно головні зусилля правоохоронців спрямовувались на боротьбу з крадіжками, грабіжництвом та бандитизмом. Поступово викристалізовувались певні форми та методи їх діяльності щодо розкриття злочинів та розшуку злочинців, які в подальшому будуть предметом нашого наукового дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Зубенко В. В. Родік Л. М Історичні аспекти становлення оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Судова та слідча практика. 2016. Вип.2. С. 62-70.
2. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині 17-18 ст.: кордони, населення право. К., 1996. С. 133.
3. Гурбик А. Правові відносини та судочинство в Запорозькій Січі. К., 1993. С. 29
4. Голобуцький В. О. Запорозька Січ в останні роки свого існування. 1734-1775. К., 1961. С. 18-19, 95, 150-152.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2-х т. К.: Либідь, 1995. С. 126.
6. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ 1713-1776. Вид друге, доп.і випр. К., 1994. С. 27, 34, 117.
7. Кузьмічов В. С. З історії розвитку знання про криміналістичні засоби і методи слідчої діяльності. Науковий вісник Академії внутрішніх справ. 1996. № 1.

УДК 343. 21(477) “1917/1921”

Станіслав Юрійович ІВАНОВ,

доцент кафедри теорії та історії держави і права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0166-9016>

Геннадій Геннадійович ДЕДУРІН,

доцент кафедри теорії та історії держави і права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5277-023X>

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ

На сучасному етапі розвитку України особливий інтерес викликає питання становлення та розвитку системи кримінального права в окремі історичні періоди. Оскільки формування нової сучасної моделі цієї системи не можливе без врахування попереднього історичного досвіду та засвоєння знань правотворчих процесів, які відбувалися в Україні раніше.

Директорія була постійно змушена враховувати наявну суспільно-політичну ситуацію в країні, реагуючи на виклики воєнного часу, що, як і у випадку з цивільним правом, гальмувало розробку і втілення власних кримінально-правових норм.

Одним із методів завоювання підтримки народних мас було широке застосування Директорією інституту амністії. Уже у січні 1919 р. амністію оголошували двічі. Вона стосувалася осіб, яких звинувачували у злочинах проти Української Держави та німецько-австрійських окупаційних військ. До кінця 1920 р. Директорія встигла ухвалити ще п'ять законів про проведення амністій.

Кримінальне право доби Директорії стояло на сторожі державних інтересів, значно посиливши санкції стосовно їх порушників. Постанова від 15 серпня 1919 р. була спрямована на протидію протиправній діяльності осіб, які становили загрозу основам державного ладу УНР. Тих, кого підозрювали у подібного виду злочинах, правоохоронці могли затримати на термін, визначений у відповідному законі. Якщо обставини справи вимагали ретельного вивчення, час знаходження під вартою можна було продовжити.

До категорії злочинів антидержавного спрямування відносили діяння, які кваліфікували як «вчинки проти національного розвитку українського народу», що зачіпали національну честь і гідність громадян УНР. Для звинувачених у такого роду злочинах було передбачене покарання у вигляді тюремного ув'язнення.

Окрема група кримінально-правових норм була спрямована проти зазіхань як на державну, так і на особисту власність, виявів хабарництва, шахрайства тощо. 18 липня 1919 р. ухвалили Закон «Про шахрайство» (1). Його складовою були витяги з «Уставу про покарання, що накладалися мировими судьями», та з «Уложення про покарання виправні та кримінальні». Законом визначалося дрібне шахрайство, у випадку, коли завдана злочинцями шкода не перевищувала 300 крб. Якщо збитки були більшими, покарання за скоєння цього злочину посилювалося.

Директорією було розроблено Закон «Про спекуляцію» (2). Крім того, що він давав правове визначення дефініції «спекуляція» та призначав покарання за цей різновид протиправних дій, передбачав притягнення до кримінальної відповідальності осіб, для яких спекуляція ставала промислом. Також санкційна частина закону встановлювала покарання за незаконну торгівлю, порушення державної цінової політики.

Появу у липні 1919 р. Закону «Про карну відповідальність за продаж або відпуск спиртних напоїв військовим» зумовило поширення пияцтва у рядах армії УНР (3). Цей акт передбачав посилення кримінальної відповідальності для порушників заборони реалізації алкогольних виробів армійцям.

Підбиваючи підсумки стосовно законодавства Директорії УНР, зазначимо, що воно було типовим прикладом законодавства перехідного періоду, коли перевага надається розробці і ухваленню нормативно-правових актів, необхідних для застосування у конкретній суспільно-політичній ситуації.

Список бібліографічних посилань:

1. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. Київ: МАУП, 2007. С. 552.

2. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: підручник. Київ: Ін Юре, 2007. С. 624.

3. Історія держави і права України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. С. 648.

УДК 340. 12

Віктор Вікторович ЛАЗАРЄВ,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9468-0497>

ПРАВОСТИМУЛЮЮЧІ ЗАСОБИ ТА ЇХ МЕТА

Процес правового стимулювання починається з визначення мети і припиняється її виконанням, досягненням певного результату, котрий може бути ефективним або ні (1, с. 159). Формуючи за допомогою стимулів передумови з метою задоволення інтересів суб'єктів право виступає благом, цінністю. Лише володіючи якостями соціальної цінності, правові стимули можуть бути ефективними, приносити позитивний результат (1, с. 160).

Держава закріплюючи норми права дає можливість особі діяти в своїх інтересах і для задоволення своїх потреб. При формуванні норми права держава виходить з певних потреб враховуючи соціально-економічні та політичні умови, визначає правила поведінки особи, які стають її цілю. Обираючи варіант поведінки особа зазвичай обирає той, що найбільш відповідає її потребам і приводить до досягнення поставлених цілей. Враховуючи це, держава намагається стимулювати особу до правомірної поведінки, направляти її діяльність у потрібне русло не перешкоджаючи суспільним інтересам.

У загальному розумінні *ціль* – це те, до чого прагнуть, що потрібно здійснити.

Виходячи з такого загального розуміння цілі, можна сказати, що правові стимули, будучи збуджуючою та спонукаючою причиною до дій у кінцевому результаті, передбачають отримання особою відповідних благ. Отже цілі правових стимулів зумовлюються потребами та інтересами як особи, так і суспільства. Саме ціль, стає стимулом до дії, виступає у якості причини виникнення відповідної поведінки особи (2, с. 25).

Слід погодитись з Т. А. Гуменюк, який вказує, що ціль правових стимулів полягає в тому, щоб визвати мотивацію, направлену на соціально активну поведінку, на високий результат дій, на забезпечення самостійності, свободи особи, на проявлення ініціативи, творчості, заповзятливості (2, с. 25; 3, с. 5-7).

З огляду вищезазначеного можна сказати, що ціль правових стимулів – полягає в спонуканні до правомірної поведінки в результаті якої задовольняються відповідні потреби та інтереси як особи, так і суспільства в цілому.

Слід погодитись з А. В. Малько, який вказує, що цілі та об'єктивна необхідність використання правових стимулів полягає в тому, що у суспільства та держави існує потреба в соціально-корисній і активній поведінці суб'єктів права у різних сферах життєдіяльності:

- соціально-економічній (підприємницька, трудова діяльність, конкуренція, вклад інвестицій, впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, підвищення якості продукції і т. п.);
- духовно-творчій (наукова, виховна, педагогічна, культурна діяльність);
- політико-юридична (виборна, правова активність, участь в управлінні справами суспільства та держави, в охороні правопорядку, профілактична діяльність, виправлення і перевиховання засуджених тощо).

Такі потреби і створюють передумови для встановлення у законодавстві відповідних правових стимулів, які призначені впливати на поведінку суб'єктів в необхідному для суспільства та держави напрямі, спонукати особу діяти певним чином (2, с. 26).

Цілі правових стимулів можуть бути різними за своїм характером та змістом. Так, приділяючи певну увагу в своїх наукових працях цілям правових стимулів М. Г. Малевич, Б. В. Покровський та М. К. Сулейменов вказують на існування загальних та спеціальних цілей правових стимулів. При цьому, автори відзначають, що спеціальні цілі, з однієї сторони, є самостійними, з іншої – засобами досягнення загальних цілей (2, с. 26; 4, с. 76-98)].

З огляду стимулювання розвитку економіки Ю. А. Тихомиров виділяє наступні цілі правових стимулів:

- а) розвиток єдиного народногосподарського комплексу країни, галузей та підгалузей промисловості, будівництва, агрокомплексу, транспорту та ін.;
- б) розвиток різних сторін, меж руху економічного організму – на різних рівнях;
- в) застосування економічних важелів;
- г) активна діяльність суб'єктів – робітників, трудових колективів, підприємств, державних і недержавних організацій (2, с. 26; 5, с. 60-61).

Таким чином, ми можемо стверджувати, що правове стимулювання у теорії права є тривалим у часі процесом, метою якого є покладання на особу бажання добровільно дотримуватися норм поведінки, які визначаються чинним

законодавством. Водночас варто зауважити, що залежно від конкретних життєвих обставин правові стимули можуть бути різними за своїм характером та змістом.

Список бібліографічних посилань:

1. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве: монография. М.: Юристъ, 2004. С. 250.
2. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання: монографія. Київ: «МП Леся», 2013. С. 204.
3. Гуменюк Т. А. Стимулирование правомерного поведения в условиях развитого социализма: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12. 00. 01. Москва, 1983. С. 23.
4. Малевич М. Г., Покровский Б. В., Сулейменов М. К. Правовые вопросы материального стимулирования предприятий. Алма-Ата, 1972. С. 411.
5. Тихомиров Ю. А. Закон, стимулы, экономика. М.: Юристъ 1989. С. 132.

УДК 340. 15(477)"653"

Ігор Альбертович ЛОГВИНЕНКО,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ; кандидат історичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>

Євгенія Сергіївна ЛОГВИНЕНКО,

доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ; кандидат юридичних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7687-843X>

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ РУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КИЇВСЬКОЇ РУСИ)

На сьогодні науковці не мають єдиного погляду на обставини заснування Руської держави. Це пояснюється тим, що дослідники по різному інтерпретують історичні джерела та пам'ятки права, вибірково шукають відповідних доказів і підтверджень власних концепцій. Такий підхід виключає можливість комплексного вивчення проблеми та, як правило, призводить до сумнівних висновків. Як приклад, можна навести хозарську та болгарську теорії походження державності у східних слов'ян. Хозарська теорія, яка має достатньо давні традиції, сьогодні знайшла своє обґрунтування у роботах О. Пріцака (1, с. 67-102; 2, с. 829-867). На його думку, поляни, які виконали головну консолідуючу роль в об'єднанні східнослов'янських племен, були хозарами. Саме вони стали носіями давньоруської державності та заснували 482 року Київ. Водночас болгарська теорія намагається довести, що Київ був заснований у VI ст. Шамбатом – братом хана Великої Болгарії Курбата. Із часом утворилася велика імперія, яку очолював болгарський правитель Угер Лачина (князь Ігор). Розробники даної концепції за основу взяли збірник болгарських літописів «Історія Джагфагра» та свідчення візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного про іншу назву Києва – Самбатос (3, с. 47). Наприкінці 20-х років XX ст. відомим українським політиком і правознавцем С. П. Шелухіним була запропонована кельтська теорія. Прихильники цієї

концепції виходять із того, що одне з кельтських (галльських) племен у Провансі мало назву «русини» (rutheni). Після підкорення римлянами Галії русини мігрували на Дунай, де частина їх осіла, а інші – рушили далі на схід та досягли землі полян. Із цього часу назва «русини» подається також у короткій формі «руси». Перша згадка у письмових джерелах про русів на Наддніпрянщині (росомонів) відноситься до IV ст. і належить готському історику Йордану. Також про народ «рос» згадує сирійський історик Захарія-Ритор (VI ст.) (4, с. 25-26). Як вагомий доказ цієї концепції український науковець-філолог В. Складенко наводить походження імен варягів, які згадуються в літописах, та назви Русь, серед яких він знаходить аналогію (5; 6). Однак запропонована ним етимологія посиляється на складений у XIX ст. А. Хольдером «Давньокельтський словник», до якого сучасні дослідники ставляться доволі критично.

Найбільш відомою є норманська теорія. Так, відповідно до літопису «Повістівременних літ», біля 862 р. слов'янські та фінські племена Новгородської і Псковської землі запросили на княжіння Рюрика, представника скандинавської знаті, та його братів Сінеуса і Трувора. Без належного критичного аналізу джерела німецькі вчені, які працювали в Росії у XVIII ст., зокрема Г. Ф. Міллер (Мюллер) (1705-1783 рр.) та А. Л. Шльоцер (1735-1800 рр.), сформулювали концепцію, згідно з якою саме варяги були засновниками давньоруської держави. Цей напрям історичної науки дістав у історіографії назву норманської теорії (3; с. 47-48). Норманська теорія містить певну політичну спрямованість – уявлення про нібито «неповноцінність» східних слов'ян, їхню нездатність самостійно створити свою державність і культуру. Тому вже у середині XVIII ст. із критикою норманської теорії виступили В. М. Татищев і М. В. Ломоносов, які заклали основи теорії природно-історичного процесу утворення держави на Русі. З того часу в історичній науці точилася полеміка між норманістами та їхніми опонентами. Однак, як переконливо доводять праці багатьох істориків і археологів, зокрема Б. Д. Грекова, М. М. Тихомирова, Б. О. Рибаківа, С. В. Юшкова, П.П.Толочка, М. Ф. Котляра та інших, саме об'єктивний внутрішній розвиток східних слов'ян зумовив об'єднання їх в єдину державу. Варяги, як це аргументовано показав польський вчений Г. Ловмянський, відігравали не визначальну роль у житті Давньої Русі, оскільки перебували вони тут здебільшого як наймані воїни та купці. До того ж, чисельність їх була незначною (7; с. 230-245).

Беручи до уваги матеріали археологічних розкопок, враховуючи новітні дослідження із цієї проблеми, можна зробити такий висновок: норманський елемент був присутній на території Русі, але був нечисленним, асимілювався з місцевим населенням і не мав вирішального впливу на формування державності у східних слов'ян. Хоча, безумовно, він став своєрідним каталізатором, який прискорив державотворчі процеси слов'ян.

Російські історики здебільшого з політичних міркувань відстоюють так звану «триєдину» теорію, яка активно розроблялася і пропагувалася ще за радянських часів. Згідно з нею Київська Русь була моноетнічною державою. Із часом тут утворилося три «братні народи» – росіяни, білоруси та українці. Проте ця теорія також не витримує критики. Сучасні вітчизняні науковці (М. Браїчевський, П.Толочко, Л. Залізник та ін.) науково довели, що Руська держава була «колискою» саме українського етносу, оскільки сформувалася на нинішніх українських землях. Основною територією її формування стала

Середня Наддніпрянщина (8, с. 8-24). На великоросійських та білоруських землях процес самостійного державотворення розпочався пізніше, у період роздроблення Русі. Отож сформування білоруського регіону (Полоцького князівства) відбулося у першій половині XI ст., а великоросійського (Володимиро-Суздальського князівства) – у середині XII ст.

Список бібліографічних посилань:

1. Прицак О. Й. Походження Русі: стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг): в 2 т. / відп.ред. О. Мишанич.Київ: НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського, 1997. Т. 1. 1080 с.
2. Прицак О. Й. Походження Русі: стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг): в 2 т. / відп.ред. О. Мишанич.Київ: НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського, 2003. Т. 2. 1304 с.
3. Історія держави і права України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; [Бандурка О. М., Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А. та ін.; вступ.слово О. М. Бандурки]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 448 с.
4. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ: Нариси історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVII століття. Київ: Перун, 1996. 496 с.
5. Складенко В. Г. Походження назви «варяги». *Мовознавство*. 2006. № 1. С. 8-16.
6. Складенко В. Г. Походження назви Русь. *Мовознавство*. 2005. № 6. С. 3-17.
7. Ловмянский Х. Русь и норманы. Москва: Прогресс, 1985. 304 с.
8. Толочко П.П. Древний Киев. Киев: Наукова думка, 1976. 208 с.

УДК 342. 736

Світлана Андріївна ЛУБЕНЕЦЬ,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ У НІМЕЧЧИНІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Становлення інституту народовладдя, у тому числі його електронних форм, залишається актуальним для українського суспільства та національної правової системи. З огляду на це доцільним є вивчення досвіду зарубіжних країн сталої демократії з метою вдосконалення нормативного регулювання зазначених конституційно-правових відносин. У цьому аспекті цікавим та корисним буде вивчення досвіду Федеративної Республіки Німеччини.

Правовою основою права подавати петиції в Німеччині є положення Основного Закону (ст. 17 та ст. 45-с*) (1), Закон про повноваження Комітету з петицій (3), Директива про громадські петиції (4) та ін. Так відповідно до ст. 17 Основного Закону ФРН: «Кожен має право індивідуально або спільно з іншими письмово звертатися з проханнями або скаргами до компетентних установ або до органів народного представництва» (1). З 2005 року звернення можна направляти через Інтернет, а у 2011 році на сайті Бундестагу була створена

сторінка для розміщення онлайн-петицій (epetitionen.bundestag.de). Петиціонером може бути кожна фізична особа і кожна національна юридична особа відповідно до приватного права, при цьому правоздатність не є обов'язковою умовою здійснення права на клопотання; достатньо, щоб заявник міг висловити свою стурбованість зрозумілим чином, також право на подачу петиції не залежить від особистих обставин заявника, таких як місце проживання або громадянство (5), тобто, право подати петицію гарантується кожному незалежно від того, чи є особа повнолітньою, іноземцем або проживає за кордоном (2). Способом ідентифікації особи є e-mail та поштова адреса.

Слід відмітити, що німецьке законодавство виділяє такі види петицій: множинні, колекційні, масові та публічні і тільки останні (публічні петиції – запити або скарги, які становлять спільний інтерес для німецького Бундестагу) можуть бути опубліковані на веб-сайті Комітету з петицій за погодженням з петиціонером. Якщо така петиція відповідає всім формальним ознакам спеціальний петиційний комітет (ст. 45-с* Основного Закону), який діє з 1975 року як конституційний комітет, що має створюватись Бундестагом в кожен законодавчий період (2), приймає рішення про опублікування її на сайті Бундестагу. Попередня перевірка до оприлюднення стосується, зокрема, існуючих заборон щодо змісту петицій, наприклад: містить образи, жарти, явно брехливі висновки, особисті запити або скарги, порушує гідність особи, комерційні пропозиції, заклики до вчинення злочину, адміністративного правопорушення тощо. Крім того, суворо перевіряється дотримання вимог до публічної петиції, так обов'язковою умовою для публічного звернення є те, що зміст запиту чи скарги стосується питання, що представляє загальний інтерес, і що це питання і його уявлення підходять для об'єктивного громадського обговорення, а, отже, петиція не повинна стосуватися особи повністю або частково (4). Форма петиції обов'язково повинна бути письмовою, для електронних петицій, письмова форма вважається дотриманою, якщо автор використав спеціальну, розміщену в Інтернеті, форму для електронних петицій, що є електронною заміною підпису особи, а також, будуть зазначені автор (або справжнє ім'я, або обраний системою псевдонім) та його поштова адреса (5). Саме ж петиційне питання має бути сформульоване конкретним і зрозумілим чином та підкріплене обґрунтуванням. Якщо запит відхилений, подальша обробка проводиться відповідно до загальних процедурних принципів для петицій. Заявник повинен бути проінформований про публікацію або не публікацію та її причини (4). Строк збору підписів з моменту публікації становить чотири тижні. Протягом зазначеного періоду зареєстровані користувачі порталу петицій можуть також створювати матеріали для обговорення на своїх форумах і представляти свої думки з відповідних тем, щоб активно сприяти формуванню політичної думки. Передбачається можливість заявника залучати співавторів, спільно з якими безпосередньо на платформі розробляти та редагувати текст петиції. Якщо заявник зможе завоювати 50 000 прихильників по його справі протягом чотирьох тижнів, клопотання досягає так званого кворуму. Слід зазначити, що можливість досягнення кворуму не обмежена виключно електронним способом, за допомогою онлайн-підписантів, але і передбачене право подавати списки підписів на підтримку петиції поштою або факсом. Незалежно від кількості прихильників, кожна петиція розглядається в парламенті. Однак, досягнення кворуму не обов'язково призводить до

консультацій з громадськістю, адже члени Комітету з питань подання петицій можуть вирішити двома третинами не розглядати клопотання на публічних зборах і навпаки, за рішенням Комітету петиція, яка не досягла необхідного кворуму, може бути піддана публічному консультуванню. Зрештою, визначальним є саме зміст петиції (2).

Після закінчення етапу обговорення і спільного підписання починається етап парламентського контролю, під час якого петиційний Комітет готує висновок щодо предмета петиції. Для підготовки обґрунтованої рекомендації Комітет наділений широкими повноваженнями залучати федеральний уряд, контролюючі органи, різного роду експертів, інші профільні комітети тощо. Зазначений етап завершується прийняттям рішення Бундестагом з врахуванням висновку петиційного Комітету, про що повідомляється петиціонер (2).

Отже, в досліджуваному аспекті можна відмітити наступні моменти позитивного досвіду ФРН для України. По-перше, розширене порівняно з Україною коло суб'єктів права на електронну петицію, що включає крім фізичних осіб також і юридичних осіб. В Україні право звернення юридичних осіб в тому числі громадських об'єднань не має нормативного врегулювання, що безумно є негативним. По-друге, певні формальні вимоги, зокрема, необхідність підкріплення звернення обґрунтуванням, а також, запроваджені можливості на етапі збору підписів проводити онлайн обговорення та редагування тексту петиції сприяє розгляду порушеного питання з різних точок зору, підвищенню якості змісту та як наслідок і результату звернення. Також, на нашу думку, позитивним є і різноманітність способів досягнення кворуму, і право Комітету враховуючи зміст петиції та його актуальність приймати рішення про її публічний розгляд навіть, якщо вона не досягла встановленого кворуму. Не менш важливим серед переліченого є і наявність спеціально-профільного конституційного Комітету з петицій, що засвідчує вагомість для парламенту як представницького органу питання взаємодії держави та громадянського суспільства в процесі прийняття державних рішень та сприяє ефективній комунікації влади і суспільства на постійні основі, узгодженню інтересів зацікавлених сторін і прийняттю найбільш кваліфікованих рішень. В Україні ж е-петиції розглядаються парламентським комітетом, який в кожному конкретному випадку відповідно до предмета відання визначається головним, що не сприяє продуктивності діалогу між парламентом та громадськістю через відсутність в парламенті спільного координаційного центру, відповідального за комунікацію законодавчої влади та громадян.

Список бібліографічних посилань:

1. Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom. 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 15. November 2019(BGBl. IS. 1546). URL: <https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz> (дата звернення: 31. 12. 2019)

2. Deutscher Bundestag. URL: <https://epetitionen.bundestag.de> (дата звернення: 31. 12. 2019)

3. Gesetz über die Befugnisse des Petitionsausschusses (Gesetz nach Artikel 45c des Grundgesetzes vom 19. Juli 1975, Bundesgesetzblatt I Seite 1921. URL: https://www.bundestag.de/ausschuesse/a02/petitionsausschuss_befugnisse-532078 (дата звернення: 31. 12. 2019)

4. Richtlinie öffentliche Petitionen. URL: [https://epetitionen. bundestag. de/epet/service. \\$\\$\\$. rubrik. richtlinie. html](https://epetitionen.bundestag.de/epet/service. $$$. rubrik. richtlinie. html) (дата звернення: 31. 12. 2019)

5. Grundsätze des Petitionsausschusses über die Behandlung von Bitten und Beschwerden (Verfahrensgrundsätze). URL: <https://www. bundestag. de/ausschuesse/a02/verfahrensgrundsaeetze-532086> (дата звернення: 31. 12. 2019)

УДК 340. 1

Ігор Львович НЕВЗОРОВ,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID ID: <http://orcid. org/0000-0002-2021-788>

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Ідея неприпустимості зловживання правом має тривалу історію. Хоча римському приватному праву не був відомий сам термін «зловживання правом», а норми, що містили загальну заборону несумлінного здійснення прав, були відсутні, своїм зародженням ця правова конструкція зобов'язана саме римському праву. Негативне ставлення до проявів «шикани» зустрічається й у висловлюваннях відомих римських юристів, об'єднаних в епоху Юстиніана у єдиний збір, котрий одержав назву «Дигести». В одному з вміщених у ньому уривків зустрічаємо вказівку Цельса на те, що «... не слід робити полегкості злу» (1, с. 14).

Під цим впливом західноєвропейська правова доктрина, об'єднавши розрізнені рішення римського періоду про заборону зловживання правом, у XVII–XVIII ст. сформулювала загальний принцип про неприпустимість здійснення приналежних особі прав з єдиною метою – обмеження чужих інтересів (2, с. 17).

Проблема неприпустимості зловживання правом обговорювалася й у вітчизняній юридичній літературі дорадянської доби із середини XIX ст. Треба сказати, що зарубіжне законодавство, переважно німецьке право, вплинуло на становлення такого інституту в Російській імперії.

У тогочасній цивілістичній науці панувала думка про те, що здійснюючий своє право не відповідає за шкоду, заподіювану при цьому іншим особам (3, с. 244). Ця теза визнавалася і підтримувалася також офіційною владою, яка, при відсутності прямих указівок на даний принцип у цивільному законодавстві, в особі відповідних органів (Сенату, Міністерства юстиції) тлумачила його норми таким чином, щоб визнати цю думку безсумнівною.

Також слід зазначити, що у юридичній науці форми зловживання правом досліджувалися не тільки в рамках цивільного права, але й в інших галузях права, зокрема, адміністративному і конституційному.

У французькій теорії адміністративного права ще на початку XIX ст. був розроблений особливий вид адміністративних правопорушень, вчинюваних посадовими особами органів державної влади. У юридичній літературі того часу вони були відомі як «перекручення влади» і охоплювали ті випадки, коли адміністративна особа здійснює свою дискреційну владу цілком правомірно, але

не з тією метою, для якої вона їй була надана. Так, наприклад, поліція має право регулювати рух візників з метою забезпечення безпеки публіки. Якщо префект поліції заборонить певному візникові їзду по деяких вулицях або проїзд на деякі вокзали, то таке розпорядження, що переслідує очевидно передбачену не законом, а чимось іншим, далеким від закону, мету, буде визнано перекрученням влади. Розпорядження, що є перекрученням влади, підлягають скасуванню, і постраждала від нього сторона одержує право на винагороду за шкоду та збитки (4, с. 37). Торкаючись питання про зловживання правом у сфері державного управління, Г. Ф. Шершеневич відзначав: «Державна влада необмежена в прояві своєї сили. Але якщо юридично для державної влади немає меж, тому що вона, подібно вершині, що височіє над хмарами, стоїть над правом, а не під правом, – то, питається, чи немає меж її сваволі, у тому – або іншому, крім права?»

Безсумнівно, що межі сваволі державної влади визначені самими умовами громадського життя. Одна межа – тим, що панівні сини свого часу – діти того ж суспільства. Межі сваволі монарха або членів парламенту слід шукати в їх власному світогляді. Від організації державної влади залежить, чи ближче цей світогляд до суспільного чи далі.

Друга межа сваволі державної влади визначена ступенем готовності населення підкорятися владі. Якщо державна влада дозволить собі занадто різко переступити межі того, з чим може примиритися народний світогляд, то вона повинна очікувати невдоволення з боку підвладних. Форми цього невдоволення можуть бути різні – від глухого ремствування до збройного повстання (5, с. 40-41). Проблема зловживання правом була об'єктом наукових дискусій у радянському цивільному праві і активно досліджувалася в роботах багатьох видатних учених. У той же час, у теорії права 20–80-х років ХХ ст. не велося наукових досліджень, пов'язаних з узагальненням наукових знань про вказаний юридичний феномен.

Слід зазначити, що серед радянських цивілістів не було єдності думок щодо зазначеної проблеми. Так, одні з них відкидали теорію зловживання правом (М. М. Агарков), вважаючи неможливим протиправне здійснення прав. На їх думку, дії, називані зловживанням правом, є не що інше, як вихід за межі права, правопорушення. Небезпеку теорії зловживання правом вони бачили також у можливості необмеженого суддівського розсуду при розв'язанні питання про межі здійснення права. Тому прихильники такої точки зору вважали застосування самого терміну «зловживання правом» умовним і таким, що потребує відмежування дій, які ним позначаються, від здійснення права (6, с. 427). Інша група авторів цілковито визнавала зазначену теорію, вважаючи її обґрунтованою, такою, що відповідає потребам реального життя. Однак, серед представників даного напрямку не було єдності думок щодо того, що можна розуміти під зловживанням правом.

Список бібліографічних посилань:

1. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории становления и общая характеристика. М.: Гос. изд. юрид. литературы, 1956. С. 131 с.
2. Яценко Т. С. Шикана как правовая категория в гражданском праве: дисс. канд. юрид. наук. Ростов/ 2001. С. 185.
3. Анненков К. Система русского гражданского права: Введение и общая часть. СПб., 1910. Т. 1. С. 703.

4. Палиенко И. Учение о существе права и правовой связанности государства. Харьков, 1908. С. 342.

5.. Шершеневич Г. Ф. Философия права. Том. 1 часть теоретическая/ Общая теория права. М.: Изд. Бр. Башмаковых, 1910. С. 809.

6. Агарков М. М. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. Известия АН СССР. Отделение экономики и права. 1946. № 6. С. 424–436.

УДК 271. 2:94(47)

Юрій Григорович ОСАДЧИЙ,

професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4567-2323>

ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Українська Народна Республіка була відновлена у складних зовнішньополітичних умовах. Намагаючись блокувати поширення більшовизму в Європі, у грудні 1918 р. Антанта висадила десант англійських та французьких військ на півдні України. На заході стояли польські війська. На північних і північно-східних кордонах з'явилися війська радянської Росії. Під приводом надання допомоги робітникам і селянам України, які повстали проти гетьманщини, вони розпочали наступ на Харків і Київ, продовжуючи його і після краху режиму П.Скоропадського. На південному сході виступили російські сили антибільшовицького спрямування, які очолив генерал А. Денікін (3).

Практично з самого початку свого існування Директорія опинилася перед вибором – або Антанта, або радянська Росія. Самостійного шляху, вочевидь, не існувало. «Загальний стан війська, яке брало участь у протигетьманському повстанні, не давав ніяких підстав вірити в те, щоб Україна могла вдержатися власними силами без союзу з одною або другою із зовнішніх сил», – зазначав один із чільних діячів УНР – І Мазепа (2, с. 392).

Елемент дезорганізації в визначенні єдності поглядів у зовнішньополітичну орієнтацію вносило й особисте протистояння лідерів Директорії. Так, якщо В. Винниченко виступав за союз з більшовицькою Росією проти Антанти, то С. Петлюра схилився до зближення з Антантою. Але остання з підозрою зустріла відновлення УНР Директорією, бо дивилася на Україну, лише як на частину Росії. Країни цього блоку робили ставку на відновлення «єдиної і неділимої Росії», а отже, на підтримку білогвардійської армії Денікіна. Для України не було місця в цьому плані. УНР цікавила Антанту лише тією мірою, якою її можна було використати у боротьбі з більшовиками.

Директорія, намагаючись одночасно всидіти на двох стільцях, шукала шляхів до порозуміння і з Антантою, і з більшовиками. Вона заявила про своє бажання вести переговори з Раднаркомом РСФРР. Однак пропозиції радянської делегації – почати спільні дії проти білогвардійців та антантовських інтервентів, створити єдине командування радянськими військами і військами Директорії,

визнати раду Рад в Україні – були відкинуті місією Директорії. Більше того, 16 січня 1919 р. Директорія оголосила війну радянській Росії (1, с. 165).

Після цього встановлення контактів з Антантою є предметом особливої уваги Директорії. Її представники вступають в переговори з командуванням французьких військ, що перебувало в Одесі. Проте французи в січні 1919 р. висунули цілу низку вимог до Директорії. Вони пропонували реорганізувати Директорію та уряд, вивести з них В. Винниченка, С. Петлюру й В. Чеховського, протягом трьох місяців створити 300-тисячну армію для боротьби з більшовиками й підпорядкувати її союзному командуванню. Крім того, пропонувалося передати в безпосереднє розпорядження і під контроль Франції всі залізниці й фінанси, а також офіційно звернутися до останньої з проханням взяти Україну під французький протекторат (2, с. 393).

Директорія мусила йти на поступки. В. Винниченко й В. Чеховський оголосили про свою відставку, а С. Петлюра припинив подальше перебування на державних посадах.

В офіційній ноті, надісланій у лютому 1919 р. французькому командуванню, Директорія писала, що «віддає себе під покровительство Франції і просить французькі власті керувати Директорією у відношенні дипломатичному, військовому, політичному, економічному, фінансовому і судовому, аж до закінчення боротьби з більшовиками». Але згодом з'ясувалося, що антантівські орієнтири зовнішньої політики УНР виявилися примарними. Протягом березня – квітня під тиском Червоної армії війська Антанти залишили Україну.

Наприкінці 1919 р. – початку 1920 р. у сферу зовнішньополітичних орієнтирів Директорії входить Польща. Саме тоді у Варшаві почалися переговори делегації УНР з представниками польського уряду Ю. Пілсудського, які закінчилися укладенням в квітні 1920 р. таємної «Варшавської угоди». Згідно з нею польський уряд визнавав Директорію УНР на чолі з С. Петлюрою «верховною владою в Україні». Директорія ж, в свою чергу, погодилася на відновлення кордонів Польської держави у межах 1772 р. До складу Польщі мали увійти Східна Галичина, частина Волині й Полісся – територія площею понад 100 тис. кв. км. з населенням близько 10 млн. чоловік. Більш того, Директорія дала згоду відновити право польських поміщиків на землю у межах самої УНР. Збройні сили Директорії підпорядковувалися польському командуванню (2, с. 394).

Це була спроба шляхом тяжких поступок продовжити боротьбу за державність України, хоч і в обмежених кордонах. С. Петлюра вважав, що краще зберегти хоча частину України незалежною, ніж зовсім втратити її усю.

Список бібліографічних посилань:

1. Варгатюк С. Проблеми міжнародних відносин України кінця першої чверті XX ст.: монографія. К.: Наукова думка, 2013. С. 217.
2. Історія державності України: експериментальний підручник / За заг. ред. Бандурки О. М., Ярмаша О. Н. Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. С. 608.
3. Солдатенко В. Директорія та відновлення УНР. *Дзеркало тижня*. 2008. № 48.

ДОСТУПНІСТЬ (ЗРОЗУМІЛІСТЬ) НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Важливою вимогою до нормативно-правового акту є те, що він має бути доступним, тобто зрозумілим для сприйняття пересічним громадянином. Як влучно зазначає С. П. Погребняк, це означає, що він має бути максимально простим, стислим та ясным (точним і однозначним), системним і послідовним (4, с. 46).

Ще в літературі радянського періоду можна знайти заклики до державної влади приймати правові акти більш зрозумілими для народу. У 1918 р. П. І. Стучка писав: «нісенітницею є вимагати від громадян обов'язкового підкорення законам, які їм незрозумілі, і найбільшим лицемірством говорити про справедливість в державі, де знання всіх законів обов'язково (бо їх незнанням відговорюватися не дозволяється), а в той же час ці закони настільки складні, що їх розуміти і вірно тлумачити можуть тільки фахівці-юристи» (7, с. 391).

Вимоги доступності та зрозумілості закону утворюють у сукупності пріоритети, що мають конституційне значення. Вважаємо позитивним досвідом практику щодо доступності нормативного акта, вироблену Конституційною Радою Франції. Наприклад, 29 грудня 2005 Конституційна Рада Франції розширила межі конституційного контролю, визнавши за собою право виключати дію надмірно складних законів, які передаються на його розгляд. Такий підхід означає незаперечний доказ того, що закон зобов'язаний, у силу Конституції, бути простим. Так, ст. 78 Закону про бюджет на 2006 р. була визнана неконституційною у зв'язку з її надзвичайною складністю, яку не може виправдати жодний публічний інтерес (6, с. 60-61).

У юридичній літературі в більшій мірі доступність нормативно-правових актів пов'язують з їх текстуальною простотою, легкістю для сприйняття. Вважаємо, що доступність більш широке поняття, що не вичерпується мовним аспектом акту, а й стосується процедурної сфери прийняття нормативно-правового акту. Адже для особи важливо бути поінформованою про прийняття акту чи внесення до нього змін. У цьому аспекті теж віддзеркалюється доступність акту.

Доступність акту означає його ясність, легкість для розуміння особами, до яких він адресується. Так Т. В. Кашаніна при висвітленні доступності акту оперує поняттям «ясність», під якою має на увазі простоту, зрозумілість правового документа (2, с. 130).

Водночас І. О. Биля-Сабадаш доступність тексту нормативних правових актів визначає як певний ступінь їх зрозумілості, що забезпечується їх ясністю, простотою та стислістю. При цьому важливим є зауваження науковця щодо розмежування термінів ясності й простоти мови нормативних правових актів. Ясний текст – це текст, який володіє точністю, однозначністю. Простий текст –

той, у якому вживаються прості й зрозумілі, загальновідомі, загальноприйняті слова і терміни (1, с. 37-38).

У даному аспекті можна зазначити, що в юридичній літературі наводяться досить всеохоплюючі класифікації термінів, які використовуються при конструюванні нормативно-правових актів, але, щоб не виходити за межі дослідження, можна без зайвої деталізації поділити терміни на дві групи: звичайні (загальновживані) терміни, які повсякденно використовуються, але набувають юридичного значення в результаті застосування їх у нормативно-правових актах: «близькі родичі», «шлюб», «дитина», «територія» тощо; спеціальні терміни, які використовуються для визначення специфічних юридичних понять («підсудність», «оферта», «злочин» тощо).

Отже, у нормативно-правовому акті застосовуються як спеціальні терміни, так і в більшому об'ємі загальні. Слід вказати, що при створенні дійсно ефективного правового акту, повністю уникнути використання спеціальних вузькоюридичних термінів неможливо. Саме юридичні терміни дають можливість досягти чіткості та ємності правового акта, лише за їх допомогою можна виключити двозначність. Отже, чистота, культура мовлення на лексичному рівні має бути досягнута посиленою увагою до кожного слова, терміна, термінологічного словосполучення (3, с. 27-28).

Вважаємо за доцільне додати, що застосування спеціальних термінів виправдовується й колом осіб, на які такий акт розрахований. Наприклад, якщо норми Конституції України розраховані на невизначене коло осіб, тому застосування складних спеціальних термінів в даному акті є недоцільним. Коли нормативно-правовий акт розповсюджується на вузьку сферу та коло суб'єктів, таке застосування є виправданим (наприклад перелік операцій у сфері поводження з небезпечними відходами; види об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки тощо).

Варто погодитись з точкою зору І. П.Сидорчука, який указує, що, якщо немає доступності нормативно-правового акту, то будь-який правовий акт не може бути ніким зрозумілим, його застосування неможливо. Доступність – це сукупність ідей, цінностей і уявлень про законодавство, які обумовлені інтересами і устремліннями учасників правовідносин, мати справу з відомими правовими нормами, актуальними, зрозумілими, зручними в застосуванні, узгодженими, ефективними. Науковець виділяє два рівня в оцінці цього поняття – уявлення держави про доступність та уявлення учасників правовідносин про цю категорію. Законодавство адресовано всім: як громадянам, так і особам, які мають спеціальні знання в галузі права (5, с. 67-68).

Отже, важливо наголосити на важливості доступності нормативно-правового акту саме для громадян, що виявляється в легкості з'ясування прав, свобод, а також усвідомлення вимог, які пред'являє до них держава. Адже численні питання, які виникають в житті (наприклад, укладення шлюбу, розлучення, спадкування, освіта, право на медичне забезпечення тощо) тим чи іншим чином опосередковуються правом. Тому для держави важливою має бути оцінка доступності акту не тільки фахівцями в юридичній сфері, а й пересічними громадянами.

Список бібліографічних посилань:

1. Биля-Сабадаш І. О. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів. *Форум права*. 2009. № 1. С. 35–42.

2. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. Москва: Норма. 2011. 496 с.
3. Легка О. В. Взаємозв'язок правозастосовної техніки з іншими видами юридичної техніки. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 23–29.
4. Погребняк С. П. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3(42). С. 42–53.
5. Сидорчук И. П. Доступность законодательства как условие реализации прав и свобод граждан. *Механизм правового регулирования общественных отношений: теория и практика*. 2008. С. 66–68.
6. Цивилистические правовые традиции под вопросом. По поводу докладов Doing Business Всемирного банка: перевод с французского. Москва: Волтерс Клувер, 2007. С. 184.
7. Червяковский А. В. Факторы, влияющие на доступность кодифицированных актов. *Кодификация законодательства: теория, практика, техника*. Новгород, 2009. С. 381–391.

УДК 351. 751

Ірина Вікторівна ПАНОВА,

завідувач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4325-5428>

Владислав Віталійович СОЛОВЙОВ,

студент факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На шляху Європейського розвитку Української держави важливими питаннями залишається дійсне дотримання прав і свобод людини та громадянина Національною поліцією України. Це насамперед обумовлюється реформуванням органів Національної поліції України, проведенням операції об'єднаних сил на сході України, економічним та навіть політичним становищем держави. Права і свободи людини – це формально визначені та юридично гарантовані державою та Міжнародною спільнотою можливості людини, користуватися соціальними благами, зокрема (матеріальними та духовними), які визнаються невід'ємними, та без яких в цілому неможлива оптимальна життєдіяльність її як людини, розвиток її індивідуальних здібностей. Таким чином, права людини є універсальними, невід'ємними та юридично гарантованими.

Правовий механізм дотримання прав і свобод людини та громадянина визначається насамперед Конституцією України, тож органи Національної поліції України під час виконання свої завдань, повинні забезпечувати та сприяти реалізації прав і свобод людини та громадянина, надавати допомогу, та

ніяким чином не призводити до обмежень та порушень основоположних прав і свобод, крім випадків визначених чинним законодавством, коли такі порушення і обмеження є безпосередньо необхідними. На жаль, порушення прав і свобод людини та громадянина Національною поліцією України проявляється в багатьох сферах їх діяльності, зокрема: під час охорони публічної безпеки і порядку; під час протидії злочинності; при застосуванні примусових заходів, таких як фізичний вплив (сила) та інших спеціальних засобів, які не відповідають обставині їх застосування; при незаконному затриманні без поважних на те підстав, що в свою чергу обмежує свободу на вільне пересування людини та громадянина; безпідставна поверхнева перевірка та огляд; при незаконному зупиненні транспортного засобу та позбавлення прав водія транспортного засобу; при незаконному проникненні до житла або іншого володіння людини, без крайньої на те необхідності; при взяті відношення за ознаками расової приналежності, кольору шкірі; на сьогодні гострою проблемою також є катування та нелюдське поводження, що принижує честь і гідність людини та громадянина. Наведений перелік не є вичерпним, та дає тільки загальне уявлення про порушення гарантованих прав і свобод людини та громадянина працівниками поліції. Крім того офіційні результати соціологічних опитувань по рівню довіри населення до органів Національної поліції України свідчать, що тільки кожен третій громадянин довіряє поліції. Опитування було проведено протягом листопада-грудня 2018 року, участь взяли 19, 5 тисяч респондентів (1).

Такий невеликий показник довіри населення до органів Національної поліції України, обумовлюється тим, що працівники поліції певним чином недотримуються визначених законодавчих стандартів, зокрема Міжнародних що регламентують їхню діяльність щодо належного дотримання та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Також керівним Міжнародним документом в діяльності органів Національної поліції України є Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., зокрема ст. 3 закріплює, що посадові особи з підтримання правопорядку можуть застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності і в тій мірі, в якій це потрібно для виконання їх обов'язків (2).

Тому важливим аспектом в діяльності органів Національної поліції України повинно стати запровадження дієвого механізму щодо дійсного дотримання і безумовного виконання законодавчих приписів та Міжнародних стандартів, та певним чином сприяння в реалізації невід'ємних прав і свобод людини та громадянина, для того щоб надалі була взаємодія поліції з суспільством. Важливим також є те, що відповідно до чинного законодавства обмеження прав і свобод людини має допускатися виключно на тих підставах і в порядку, які визначені Конституцією та законами України, за нагальної необхідності та в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Варто зазначити, що з метою забезпечення контролю за дотриманням прав і свобод людини поліцією під час надання поліцейських послуг в органах Національної поліції України утворено Управління забезпечення прав людини (3). Тобто у разі недотримання та порушення гарантованих прав і свобод поліцією, особа має можливість із письмовою скаргою звернутися до Управління забезпечення прав людини для повідомлення про незаконне поводження з боку поліції.

Для дієвого механізму дотримання прав і свобод громадян потрібно розробляти та запроваджувати в Україні міжнародні підходи та методи до підготовки працівників поліції, пріоритетним повинно бути дотримання як українського законодавства, так і Міжнародних стандартів щодо дійсного забезпечення закріплених гарантій прав і свобод людини та громадянина, як запорука до євроінтеграції. Адже саме перед органами Національної поліції України стоїть завдання забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, законних інтересів.

Список бібліографічних посилань:

1. МВС України результати соціологічних опитувань URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/19031_Policiya_odnim_z_lideriv_sered_derzhavnih_insti_tuciy_po_rivnyu_doviri_naselennya_rezultati_sociologichnih_opituvan.htm.

2. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17. 12. 1979 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

3. Наказ Національної поліції України про затвердження положення про Управління забезпечення прав людини Національною поліцією України від 07. 03. 2019 № 215 URL: https://dn.npu.gov.ua/assets/sites/dn/raznoe/nakaz_215.pdf.

УДК340. 134-058. 57-058. 566

Людмила Іванівна РОЖКОВА,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету, кандидат історичних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9994-0961>

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО РЕАБІЛІТАЦІЮ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

Реабілітація – процес відновлення справедливості та історичної правди щодо осіб, необґрунтовано репресованих за доби радянського тоталітаризму. Розрізняють реабілітацію правову (зняття звинувачення кримінального характеру, припинення кримінальної справи за відсутністю складу злочину) і суспільно – політичну або публічну (зняття заборони на згадування імені репресованого у засобах масової інформації, науковій літературі, громадському житті). Завершальним етапом даного процесу можна вважати лише правову реабілітацію, що доповнюється відшкодуванням завданих матеріальних збитків або поверненням майна.

13 березня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр.» (№2325- VIII) (1), яким фактично повністю оновлено базовий Закон 1991 р. Цим Законом відновлюються права осіб, які були засуджені у позасудовому порядку, а також засуджені за діяння, що не вважаються злочинами в цивілізованому суспільстві. Закон знімає тавро «ворогів народу» з осіб, які боролись за незалежність України, отже, відновлює історичну справедливість і може вважатися продовженням декомунізації та моральним обов'язком держави перед репресованими. У Законі впорядковано та уточнено

термінологічний апарат, дається визначення термінів, які позначають форми політичних репресій, розкривається зміст класових, національних, політичних, релігійних, соціальних та ідеологічних мотивів репресій. Значно розширено коло осіб, які можуть претендувати на реабілітацію. Зокрема, йдеться про такі категорії: учасники державотворчого процесу та визвольного руху 1917-1921 рр.; учасники селянських повстань 1920-х рр.; учасники селянських повстань напередодні Голодомору 1932-1933 рр.; члени Організації Українських Націоналістів; вояки Української Повстанської Армії. На реабілітацію можуть претендувати особи, які були обвинувачені рішеннями позасудових органів («двійки», «трійки», «особливі наради»). У більшості випадків вони були постраждалими під час «Великого терору» 1937-1938 рр.

У зміненому Законі запроваджується категорія «потерпілих від репресій» якими визнаються чоловік або дружина репресованої особи; діти (у тому числі, усиновлені репресованої особи); інші особи які перебували на утриманні репресованого. До цієї ж категорії входять родичі «ворогів народу», які жили у спецпоселеннях: діти та дружини «ворогів народу». Проте, на потерпілих від репресій не поширюються заходи соціальної допомоги, які передбачені для реабілітованих, що, на думку правозахисників, може оцінюватися як форма дискримінації. В окремих випадках, за сприяння правозахисних організацій, це питання вирішується на користь дітей колишніх «ворогів народу».

Віднині значно розширено перелік форм політичних репресій, якими визнаються: позбавлення життя, ув'язнення або обмеження волі, примусове психіатричне лікування, позбавлення громадянства, вислання, депортація, заслання, інтернування, примусова репатріація, обмеження у праві проживання окремих міст або місцевостях, примусове направлення особи до трудової армії, позбавлення житла, майна, призначення за вчинений злочин чи адміністративне правопорушення більш суворого покарання, яке є неспівмірним із ступенем тяжкості злочину або правопорушення, захоплення заручників, інтернування, нагляд з боку репресивних органів, покарання за втечу з місця відбування покарання, якщо особа перебувала у місці відбування покарання внаслідок репресій, позбавлення або обмеження виборчих, трудових, інших громадянських прав.

В оновленому Законі передбачено реабілітацію осіб, репресованих з класових, національних, політичних, релігійних, соціальних мотивів. На нашу думку, перелік політичних мотивів репресій доцільно було б доповнити шляхом включення репресивних актів другої половини 1940-х років: зокрема, Укази Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна»; «Про направлення особливо небезпечних злочинців по відбутті покарання у заслання на поселення у віддалені місцевості СРСР» від 21 лютого 1948 р.; «Про виселення у віддалені райони осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя» від 2 червня 1948 р. та інші (2, с. 550-552, 562-563). Жертви репресій доби пізнього сталінізму потребують перегляду обвинувачувальних вироків та реабілітацій.

Суттєво змінено процедуру реабілітації. Згідно з оновленим Законом було створено Національну комісію з реабілітації при Українському інституті національної пам'яті, яку очолив відомий історик, дослідник політичних

репресій ХХ століття Роман Подкур (3). Національна комісія складається з дев'яти членів, п'ять з яких делегуються УІНП, парламентським уповноваженим з прав людини, МВС, СБУ, Генеральною прокуратурою, а четверо представляють наукові установи, що здійснюють дослідження у сфері історії України ХХ ст., громадські об'єднання, що провадять відповідну дослідницьку діяльність, або діяльність з надання допомоги громадянам з питань реабілітації. Одночасно були створені регіональні комісії при обласних адміністраціях. Зокрема, Сумська регіональна комісія була створена у травні 2019 р. (1). Головою комісії обрано Ірину Федоренко, яка тривалий час працювала керівником редакційно-видавничої групи науково-документальних видань Сумської області, секретарем – Світлану Ревякіну – голову Сумської обласної організації Українського товариства «Меморіал». Протягом травня-грудня 2019 р. регіональна комісія проводила щомісячні засідання, під час яких розглядалися справи про реабілітацію мешканців Сумської області, засуджених переважно позасудовими органами в 1930-х рр. (так званими «трійками» або «двійками»), інші категорії справ. У відповідності до закону пропозиції регіональної комісії направлені на розгляд Національної комісії з реабілітації, яка ухвалює остаточне рішення про реабілітацію або про визнання особи потерпілою від репресій. У разі нестачі документів, свідчень тощо усі сумніви тлумачаться на користь заявника. Процес реабілітації може бути ускладнений тим, що значна кількість справ репресованих знаходиться у країнах колишнього СРСР, зокрема, у Російській Федерації, Казахстані, куди Національна комісія направлятиме запити. Встановити наразі кількість тих, хто буде реабілітований, складно. В окремих підзаконних актах Кабінету Міністрів України буде визначено розмір компенсації особам, які визнані реабілітованими або потерпілими від політичних репресій (йдеться, насамперед, про членів родин репресованих).

Таким чином, оновлене законодавство у сфері реабілітації жертв політичних репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр., охоплює більшість категорій репресованих, містить перелік форм репресій визначає порядок відновлення їх прав. Разом з тим, на нашу думку, потребують конкретизації процедури відновлення майнових та спадкових прав репресованих; уточнення мотивів та нормативних актів, за якими здійснювалися репресії; перегляд процедури реабілітації щодо колишніх співробітників репресивно – каральних органів.

Список бібліографічних посилань:

1 Сумська обласна державна адміністрація. URL: <http://sm.gov.ua/uk/komisii-a-z-reabilitatsii-v-sumskii-oblasti.html>

2. Хрестоматія з історії держави і права України у 2 х т. Т. 2: лютий 1917 1996 р.: Навч. посіб. /В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький; За ред. В. Д. Гончаренка. К: Ін Юре. 1997. С. 800.

3. Український Інститут Національної Пам'яті. Реабілітація репресованих: чому і як це відбуватиметься. URL: memory.gov.ua/news/reabilitatsiya-represovanih-chomu-i-yak-tse-vidbuvatimetsya.

НОРМАТИВНІСТЬ ПОВЕДІНКИ АВТОНОМНИХ РОБОТІВ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ І ОСНОВНА ЮРИДИЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема використання людьми *автономних роботів* (далі – АР) ставить питання про *нормативність* поведінки АР. Термін «нормативна поведінка» в літературі застосовується для оціночного визначення поведінки не тільки «людей», але й «машин». Науковці, приміром, пишуть: «Нормативна поведінка у світі людей і машин» (1, с. 3-12). На відміну від поняття «діяльність», поняття «поведінки» використовується не тільки для характеристики людини. Поняття «поведінки» є настільки широким, що кажуть і пишуть як про поведінку живих істот («поведінка людини серед людей і наодинці», «поведінка раненої тварини»), так і неживих об'єктів («поведінка кулі під час польоту», «поведінка автомобіля на слизькій дорозі», «поведінка хмар»). На сьогодні науковці вже вчать роботів «взаємодіяти один з одним при вирішенні складної задачі... така схема взаємодії дуже схожа на поведінку живих істот» (2).

В актуальному *загальному переліку* проблем, пов'язаних з розумінням нормативної і ненормативної поведінки сучасних і майбутніх АР знаходяться насамперед *етична* і *юридична* проблеми. На вирішення етичної проблеми спрямована такі науки як «етика робототехніки» (стисло – «робоетика»), «машинна етика», частково, «техноетика». Так, приміром, історично першими основоположними правилами робоетики стали «три закони робототехніки» (обов'язкові правила поведінки роботів), сформульовані А. Азімовим (він автор терміна «робототехніка», англійською – Robotics) в оповіданні «Я, робот» (1941 р.). Але Резолюція від 16. 02. 2017 р. Парламенту ЄС (далі – Резолюція Європарламенту) «Норми цивільного права про робототехніку» («Civil Law Rules on Robotics») наголошує, що закони робототехніки А. Азімова насамперед адресовані розробникам, виробникам, операторам роботів, оскільки ці «закони неможливо перевести в машинний код» (Загальні положення. Т.). У зв'язку з чим Резолюція Європарламенту містить «Кодекс етики розробників робототехніки». Зазначена Резолюція не є нормативно-правовим актом, проте даний документ має *рекомендаційне значення* не тільки для країн-членів ЄС, але й, приміром, для України, котра орієнтується на *перспективи* розвитку законодавства ЄС.

Юридична проблема *ненормативності* поведінки АР виникає тоді, коли *суб'єкт-об'єктні* відносини (відносини «людина – машина», в яких використовуються АР) трансформуються в *суб'єкт-суб'єктні* відносини («людина – людина» й т. ін.): завдається *шкода* іншим учасникам суспільних відносин, цінностям, котрі охоронюються правом. Саме зазначена юридична проблема актуалізує питання про розрізнення видів роботів за *методом управління*. Таке розрізнення має юридичне значення, оскільки право регулює лише *свідому, вольову* поведінку людей (поняття «свідомість», «воля») і АР –

несумісні поняття). Вирішення проблеми встановлення *суб'єкта юридичної відповідальності* (далі – СЮВ) залежить від наявності або відсутності зв'язку дій робота і дій людини. Такий зв'язок є очевидним при функціонуванні *біотехнічних, інтерактивних* роботів, або *гібридних* роботів, коли вони функціонують в режимі «ручного управління» (управління людиною). У таких випадках СЮВ є *людина-оператор*. Але при функціонуванні АР прямого зв'язку між діями людини і АР немає, тому закономірно виникає питання про СЮВ при *протиправних наслідках* використання людьми АР.

Якщо ставити більш розгорнуто питання про *основу* актуальну юридичну проблему функціонування *правової системи суспільства*, обумовлену існуванням АР, то такою проблемою є проблема визначення за законом *суб'єкта недоговірної юридичної відповідальності* (майнової, немайнової) у випадку, коли певна *операціональна стадія процесу функціонування* АР (інакше кажучи, певна «автономна машинодія» або «автономна роботодія») та її *результат* мають ознаки *протиправної дії* та її *протиправного результату* («*протиправної шкоди*»). Вирішення даної проблеми залежить від розуміння АР як *об'єктів права* і *правовідносин*, або як їх *суб'єктів* (приміром, вже існують небезспірні «законопроектні» поняття: «*електронна особа*», «*робот-агент*»).

Актуальність зазначеної проблеми обумовлена стрімким розвитком *роботизації діяльності людини*. Так, приміром, автовиробник BMW вже заявив, що «перший самокерований електромобіль BMW вийде в 2021 році» (3). Проте юридична практика вже знає випадки коли внаслідок «помилки» штучного інтелекту самокерованого автомобіля мало місце його зіткнення з іншим транспортним засобом (4). Відомі факти протиправності дій *військово-бойових* АР (5). У зв'язку з чим доцільно сказати, що на сьогодні багатofункціональним бойовим роботом «Gladiator» дистанційно керує *оператор* за допомогою контролера PlayStation, але його *програмне забезпечення* може бути модернізованим до такого рівня, коли управління роботом повністю здійснюється *процесором* (6).

Список бібліографічних посилань:

1. Поспелов Д. А., Шустер В. А. Нормативное поведение в мире людей и машин / Д. А. Поспелов, В. А. Шустер. Кишинев: Штиинца, 1990. С. 132.
2. Робототехника: взгляд в будущее URL: <https://www.edu.ru/news/eksklyuzivny/robototekhnika-vzglyad-v-budushchee/>.
3. Первый самоуправляемый электромобиль BMW выйдет в 2021 году. URL: <https://comments.ua/ht/544950-perviy-samoupravlyaemiy-elektromobil-bmw.html>
4. В Калифорнии зафиксировано первое ДТП по вине самоуправляемого автомобиля Google. URL: <https://tjournal.ru/23972-v-kalifornii-zafiksirovano-pervoe-dtp-po-vine-samoupravlyaemogo-avtomobilya-google>
5. Singer P. W. Military Robots and the Laws of War. URL: <https://www.thenewatlantis.com/publications/military-robots-and-the-laws-of-war>.
6. Правовые вопросы ближайшего будущего: роботы-убийцы. URL: <https://pravo.ru/review/view/94866/>.

Секція 2

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ В РУСЛІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

УДК 349. 412

Лідія Вікторівна ГЕРАСИМЧУК,

доцент кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8046-7027>

НАБУВАЛЬНА ДАВНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Загальні правила застосування набувальної давності містяться у ст. 344 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) (1).

Набувальна давність – це підстава набуття права на нерухоме або рухоме майно особою, яка не є власником такого майна, але добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти ним як своїм власним нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років, якщо інше не встановлено ЦК України.

Що стосується набуття права власності на земельну ділянку на підставі набувальної давності, то ЦК України встановлює інше – «регулюється законом» (ч.1 ст. 344 ЦК України).

У ст. 119 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) (2) передбачено: «Громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування. Розмір цієї земельної ділянки встановлюється у межах норм, визначених цим Кодексом.

Передача земельної ділянки у власність або у користування громадян на підставі набувальної давності здійснюється в порядку, встановленому цим Кодексом».

Отже, мова знову ж йде про добросовісне, відкрите та безперервне користування особою, яка не є власником, земельною ділянкою, але не десять років, а протягом 15 років, і фактично говориться про загальний порядок набуття права власності на земельну ділянку в порядку ст.ст. 116, 118, 123 ЗК України. Адже наявність у сукупності названих умов дає громадянину право звернутися до відповідних органів з клопотанням про передачу цієї земельної ділянки у власність.

На наш погляд, застосування ч.4 ст. 344 ЦК України: «Право власності за набувальною давністю на нерухоме майно набувається за рішенням суду», в даному випадку виключається.

Хоча огляд судової практики свідчить про те, що суди ухвалюють такі рішення. На жаль, до таких судових рішень є багато запитань з точки зору їх законності, тому можна говорити про те, що недосконалість законодавства призводить до неоднозначного тлумачення.

Так, 22 січня 2019 року Вільнянський районний суд Запорізької області ухвалив рішення про визнання права власності за набувальною давністю на земельну ділянку площею 4, 7103 га, розташовану на території Павлівської сільської Ради Вільнянського району Запорізької області, цільове призначення – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, що раніше належало Особі 2 згідно Державного акту на право власності на земельну ділянку, припинивши державну реєстрацію права власності на цю земельну ділянку за Особою 2.

У мотивувальній частині рішення вказано: «Відповідно до ч.1 ст. 344 ЦК України, особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність). Згідно ч.2 тієї ж статті, набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю регулюється законом. На даний момент такий спеціальний закон, а так само спеціальні обмеження можливості застосування інституту набувальної давності відносно земельних ділянок, які перебувають у державній власності, відсутні, проте це не може перешкоджати реалізації майнових прав позивача. Відповідно до ч.4 ст. 344 ЦК України право власності за набувальною давністю на нерухоме майно набувається за рішенням суду. Суд констатує, що на дані правовідносини не поширюється положення п.15 Перехідних положень ЗК України щодо заборони відчуження земельних ділянок, призначених для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, оскільки у даній справі мова ведеться про набуття права власності на земельну ділянку з інших підстав» (3).

Відповідач проти позову не заперечував. Рішення набрало законної сили. Фактично цим рішенням приховали договір купівлі-продажу земельної ділянки, призначеної для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. І такі рішення не поодинокі!

За набувальною давністю може набуватися право власності на земельну ділянку, яка не має власника, тобто відсутня державна реєстрація в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (4).

А. М. Мірошніченко слушно зауважує, що із запровадженням реєстру ситуація змінилася кардинально. У застосуванні давності потреба зникає, оскільки реєстр дозволяє в будь-який момент точно визначити власника ділянки. Якщо законодавство не передбачає набуття земельної ділянки за давністю (а саме такою є ситуація в Україні – див. ст. 119 ЗКУ), значить, будь-яке протиправне зайняття земельної ділянки не власником не може призвести до переходу права власності. Вочевидь, за такої ситуації власник повинен мати можливість у будь-який момент захистити свої права. Тоді, враховуючи нерухомість земельної ділянки («дітися» вона нікуди не може, власник завжди знатиме її місцезнаходження і з більшими чи меншими перешкодами може отримати до неї доступ), зайняття ділянки повинно розглядатися як триваюче порушення, не пов'язане із позбавленням володіння, проти якого слід захищатися негаторним, а не віндикаційним позовом. Отже, фактичного позбавлення володіння за існування реєстру бути не може.

І далі автор цілком переконаний, що чинне законодавство не передбачає набуття прав на земельні ділянки за набувальною давністю. Ст. 119 ЗКУ встановлює наслідком «добросовісного, відкритого і безперервного користування земельною ділянкою протягом 15 років» можливість «звернутися до органу державної влади або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування». Як видається, можливість такого звернення має кожен незалежно від факту користування земельною ділянкою, а тим більше, його тривалості та характеру. Те, що передбачено ст. 119 ЗКУ – це не набувальна давність в усталеному розумінні, адже передбачено виникнення права в результаті волевиявлення «органу», а не в результаті спливу давності (5, с. 124-125).

Повністю погоджуємося з думкою А. М. Мірошніченко.

Але у судовій практиці переважає підхід, за яким набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю стало можливим з 01. 01. 2017 року, після спливу передбачених ст. 119 ЗКУ 15 років під час дії чинного ЗК України.

Один із прикладів такого застосування показано вище, і він свідчить про те, що положення законодавства щодо набуття права власності на земельні ділянки за набувальною давністю потребують вдосконалення.

Список бібліографічних посилань:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

3. Рішення Вільнянського районного суду Запорізької області від 22. 01. 2019 р. Справа № 314/151/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79349814>.

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 51. С. 553.

5. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 678.

УДК 347

Наталія Олександрівна ГОРОБЕЦЬ,

професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2731-9682>

РЕКОДИФІКАЦІЯ (ООНОВЛЕННЯ) ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Потреба в кодексі – це потреба в правовій визначеності, а це чіткість, ясність, однозначність правил правового регулювання, які зрозумілі для усіх учасників правових відносин.

01 січня 2019 року цивілістичне наукове товариство святкувало 15 річницю

чинності Цивільного кодексу України. У подальшому на Третньому Міжнародному юридичному форумі (Харків, вересень 2019 р.) було загальним чином сформульоване те глобальне завдання, яке стоїть перед науковцями та практиками. На засіданнях ГО «Цивілістична платформа» обговорення було продовжено, прийняте рішення запропонувати своє бачення рекодифікації та висловити деякі пропозиції (1).

Мінливість сучасного життя, турбошвидкість наукового прогресу, правові позиції Верховного Суду, практика ЄСПЛ зумовлюють необхідність змін (оновлення) цивільного законодавства.

У висловленій позиції рекодифікації цивільного законодавства основою є потреба повернути до цивільного кодексу норми сімейного права та міжнародного приватного права, а також окремо наголошується на потребі скасувати Господарський кодекс України. Це викликало гарячі дискусії між цивілістами та господарниками.

О. Ілларіонов зазначає, що наука цивільного права (так звана «цивілістика» вже є всі підстави для такого визначення у лапках) давно втратила єдність предмету (завдяки розширенню предмету) і критерії встановлення рамкових кордонів предмету цивільно-правового регулювання настільки розмиті, що дозволяє представникам науки цивільного права ставити питання про захоплення предметом регулювання економічної публічної (господарської) сфери відносин шляхом декодифікації господарського законодавства. Автор наголошує при цьому на відступ від європейської інтеграції та повернення до проросійської законодавчої моделі кодексу (2).

Вирішення цієї проблеми вважається за потрібним розпочати з чіткого встановлення, по-перше, концепції поділу права на приватне та публічне право, визначення в цій структурі місця галузей права; по-друге, моно чи дуалізм приватного права взято за основу в вітчизняній правовій системі. Визначеність у цих питаннях дасть можливість усунути протиріччя між цивілістами та господарниками, дозволить сісти на стіл переговорів та віднайти актуальну модель приватного права для України та її реалій.

Список бібліографічних посилань:

1. Спасибо-Фатєєва І. В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації) // І. В. Спасибо-Фатєєва. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi>.

2. Ілларіонов О. Рекодифікація=декодифікація? // О. Ілларіонов. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/34014>.

КАТЕГОРІЇ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ», «ДОБРОСОВІСНІСТЬ» ТА «РОЗУМНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Цивільне законодавство України виходить з постулату про те, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦК України). Проте виникає питання: що собою становлять категорії «добросовісність» і «розумність» у діях вказаних осіб порівняно з загальними засадами цивільного законодавства, які також передбачають «справедливість, добросовісність і розумність» (ч.1 ст. 3 ЦК України)?

Категорії «добросовісність» і «розумність» є поширеними у цивільному праві (ст. 12, 23, 330 та інших ЦК України) та мають прямий вплив на представництво інтересів організацій їх посадовими особами, для яких ці поняття зумовлюють напрацювання оптимальних рішень у межах корпоративного управління.

Необхідність під час вчинення дій керуватися інтересами товариства і дотримуватися розумності та добросовісності передбачена у багатьох розвинутих правопорядках. Змістовно ці обов'язки мають загальні риси з обов'язками лояльності (duty of loyalty) і необхідного ступеня турботливості (duty of care), що напрацьовані у країнах загального права.

Зміст обов'язку лояльності розкривається через необхідність сприяння успіху компанії, уникати конфліктів інтересів, у т. ч. заявляти заінтересованість у запропонованому правочині або домовленості, не отримувати дохід від третіх осіб. Натомість, зміст обов'язку проявляти необхідний ступінь турботливості (duty of care) розкривається через необхідність діяти у рамках наявних повноважень, роботи незалежне судження, проявляти розумну обачливість, професіоналізм (1, с. 203, 205).

Незважаючи на те, що у правопорядку України обов'язок лояльності та обов'язок турботливості прямо не закріплені у нормах права, змістовно їх ідея розкривається через основоположні принципи цивільного права і охоплюється категоріями розумності і добросовісності, що мають оціночний характер. Їх наповнення у конкретних правовідносинах здійснюється не лише нормами права, але й правозастосовною практикою (2). Важлива особливість цих понять у тому, що вони проявляються лише у справах, контактах з іншими членами юридичної особи; розумність і добросовісність – це чия-небудь поведінка у конкретній життєвій ситуації.

Розумність і добросовісність поведінки є основними критеріями правомірності поведінки особи. Якщо рішення членів органів виявилися невдалими, але при цьому такі особи діяли розумно і добросовісно, останні не можуть бути притягнуті до відповідальності, незважаючи на виникнення у юридичної особи збитків. Отже, врахування засади добросовісності та

розумності є необхідним при розробці, тлумаченні та застосуванні норм, що регламентують цивільно-правову відповідальність.

Суб'єкти юридичної відповідальності у своїй правомірній поведінці керуються також принципом справедливості, який проявляється для них через категорії «розумності», «добросовісності» і формулу «не зашкодь іншому», «не зловживай правами», «при реалізації своїх прав поважай права інших». У регулятивних правовідносинах реалізація принципу справедливості впливає на формування і розвиток правомірної поведінки суб'єктів юридичної відповідальності (3). Справедливість не є чимось цілком самодостатнім, оскільки її досягнення при визначенні правового становища учасників цивільних відносин залежить від урахування впливу інших морально-правових чинників (розумності й добросовісності), а також зважування всіх істотних обставин справи. Водночас у виняткових випадках (досить рідко порівняно з розумністю і добросовісністю) справедливість може використовуватися як правовий засіб прямої дії, тобто безпосередній критерій визначення підстави набуття певних прав або обов'язків та їх обсягу (4, с. 41, 69-70).

У найбільш абстрактному вигляді справедливість може розумітися як правова рівність. Цивільне право пронизане ідеєю рівності, оскільки рівність є його атрибутивною якістю. Право є справедливим, коли суб'єкти відносин можуть розраховувати на стабільний правовий результат (на передбачуваність правових наслідків) своєї поведінки і актів поведінки інших осіб (5, с. 188-189).

Наведене свідчить, що застосування оціночних норм моралі у праві є досить складним. У цьому разі постає потреба не лише порівнювати поведінку особи з абстрактними критеріями розумності та добросовісності, але й робити це в умовах відсутності напрацьовань правозастосовної практики.

Однією з причин доцільності використання таких оціночних понять, як «розумність» і «добросовісність», під час характеристики обов'язків посадових осіб організацій пояснюється відсутністю в українському цивільному праві напрацьованої доктрини фидуціарних (довірчих) відносин у межах корпоративних правових зв'язків.

Список бібліографічних посилань:

1. Федосеев С. В. Ответственность членов совета директоров акционерных обществ. *Корпоративное право: актуальные проблемы* / Под ред. Д. В. Ломакина. Москва: Инфотропик Медиа, 2015. С. 193-216.

2. Постанова Верховного Суду від 22. 10. 2019 р у справі № 911/2129/17, провадження № 12-45Гс19. Єдин. держ. реєстр суд. рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85743713> (дата звернення: 10. 10. 2019).

3. Липинский Д. А. Справедливость и гуманизм как нравственно-юридические принципы правовой ответственности. *Актуальные проблемы гуманитарных наук*. Самара: Изд-во Самарской Гуманитарной Академии, 2004. URL: http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1188737#_ftn1 (дата звернення: 29. 11. 2019).

4. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. С. 432.

5. Чалый Ю. И. Справедливость в процессе создания норм гражданского права. *Законодательство и правоприменение в контексте приоритетов социально-экономического развития*: материалы Междунар. науч.-практ. конф.

(Минск, 12–13 сент. 2019 г.) / ИППК судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции БГУ; редкол.: С. К. Лещенко (отв. ред.) [и др.]. Минск: РИВШ, 2019. С. 187-190.

УДК 347. 1

Юрій Михайлович ЖОРНОКУЙ,

завідувач кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9669-6062>

НАЛЕЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СПОСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ В АКЦІОНЕРНОМУ ТОВАРИСТВІ

Сучасний стан розуміння категорії «управління» не свідчить про єдиний підхід до його сприйняття науковцями, оскільки: а) одні вважають, що управління є виключно категорією публічного права, як «публічне управління», яке слід розуміти як спосіб здійснення в цілому публічної влади; б) інші, розглядаючи поняття «управління» у вузькому значенні, тлумачать його виключно як окремі організаційні заходи; в) треті – як систему повноважень як публічних, так і приватних осіб щодо певних об'єктів (широке розуміння). Вважаємо, що відносини з управління мають місце і в цивільних правовідносинах, вагому частину яких становить саме корпоративне управління під яким розуміємо механізми або систему взаємодії акціонерів та органів акціонерного товариства (далі – АТ), а також способи, за допомогою яких вони представляють свої інтереси та здійснюють належні їм права.

Незважаючи на постійне вдосконалення корпоративного законодавства та нові рішення судових інстанцій з метою недопущення порушення корпоративних прав акціонерів, проблеми у цій сфері досі не вирішені. Покращення такої ситуації вимагає: 1) додержання принципів корпоративного управління у кожному АТ; 2) забезпечення незалежності членів наглядової ради під час прийняття ними рішень та виконавчого органу (в т. ч. одноосібного) під час виконання покладених на них обов'язків; 3) прозорості дивідендна політика; 4) прозорості процедура укладення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, які ускладнені конфліктом інтересів; 5) продумані підходи до придбання членами виконавчого органу акцій товариства; 6) обмеження кількості голосів акціонера під час прийняття рішень загальними зборами з окремих питань.

Щодо принципів корпоративного управління, то їх використання є необхідним внаслідок неможливості попередження виникнення корпоративних конфліктів та забезпечення належної корпоративної поведінки виключно законодавчими нормами. Адже законодавство не в змозі врегулювати всі питання, що виникають у зв'язку з управлінням товариством, оскільки законодавець не має прагнути до регламентації у деталях всіх питань діяльності АТ. Крім того, законодавець не має можливості своєчасно реагувати на зміни практики корпоративної поведінки, оскільки внесення змін до нього вимагає значного проміжку часу. Багато питань корпоративного управління знаходяться

за межами законодавчої сфери і мають етичний, а не юридичний характер, але впливають на правовідносини у товаристві.

Забезпечення незалежності членів наглядової ради під час прийняття ними рішень. Одним із того, що унеможливорює зловживання корпоративними правами, є здійснення контролю за діяльністю товариства. Він може відбуватися через органи товариства або безпосередньо акціонерами. Варто розмежувати повноваження органів і осіб, які здійснюють розробку, затвердження, застосування та оцінку системи внутрішнього управління в АТ.

Забезпечення незалежності членів виконавчого органу (в т. ч. одноосібного) під час виконання покладених на них обов'язків. Такі особи не несуть ризиків втрати свого майна. Якщо товариство визнається банкрутом, такі особи втрачають роботу, але не власне майно. Тому об'єктивно їх мета – значний ступінь ризику діяльності товариства. Якщо ця діяльність прибуткова, то члени органів товариства отримують «бонуси», якщо ж навпаки – вони знаходять нову роботу. Відмінність між акціонерами та членами органів товариства у тому, що останні ризикують не своїм майном, а майном товариства. Крім того, оскільки члени органів товариства не є власниками, існує також небезпека зловживань з їх сторони щодо товариства і, відповідно, до акціонерів. Для вирішення цих суперечностей і мають бути розроблені механізми попередження та врегулювання корпоративних конфліктів.

Прозора дивідендна політика. Відповідно до п. 2.1.2. Рішення НКЦПФР «Про затвердження Принципів корпоративного управління» у товаристві має бути розроблена прозора дивідендна політика, спрямована на оптимізацію доходів акціонерів та розвиток товариства. Така політика товариства має сприяти реалізації права акціонера на отримання дивідендів. Разом з тим вона має передбачати випадки, коли виплата дивідендів не дозволяється, зокрема, у разі неповної оплати акцій, або якщо така виплата може призвести до неплатоспроможності товариства. Дивідендна політика товариства має також враховувати потреби та доцільність у спрямуванні частини прибутку (дивідендів) на розвиток товариства.

Прозора процедура схвалення, отримання згоди, узгодження укладення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, які ускладнені конфліктом інтересів. Основними способами попередження виникнення корпоративного конфлікту під час укладення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість варто визнати їх схвалення, отримання згоди, узгодження, які застосовуються у більшості таких правочинів. До тих пір, доки директор (генеральний директор) або власник контрольного пакету акцій, який має конфлікт інтересів, не доведе, що діяв розумно (розкриє сутність конфлікту і правочину, підтвердить належне схвалення правочину, у вчиненні якого є заінтересованість, та надасть докази справедливості правочину стосовно товариства), до нього необхідно застосовувати презумпцію недобросовісності.

Придбання членами виконавчого органу акцій товариства у результаті чого вони набувають статус акціонерів. Причому члени виконавчого органу є носіями продукту корпоративного управління, тому вони є однією з важливих його ланок між акціонерами як власниками акцій товариства і трудовим колективом як найманими працівниками. Зміна статусу членів виконавчого органу у корпоративному управлінні, які можуть стати акціонерами, приводить до змін

становища членів зазначеного органу у системі правовідносин власності АТ. Тому придбання членами виконавчого органу акцій товариства є одним зі способів попередження корпоративних конфліктів, що провокуються особливостями такої організаційно-правової форми юридичної особи, як АТ.

Обмеження кількості голосів, що можуть належати одному акціонеру, незалежно від кількості належних йому акцій під час вирішення окремих питань. Основоположним для корпоративного управління є підхід, за яким належність певної кількості акцій визначає можливість впливати на здійснення АТ його діяльності, тобто, по суті, управляти нею.

УДК 347. 132. 1

Олексій Леонідович ЗАЙЦЕВ,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9530-3941>

КЛАСИФІКАЦІЯ ОЗНАК ПРАВОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПІД ВПЛИВОМ НАСИЛЬСТВА

Аналіз недійсних правочинів, вчинених під впливом насильства, завжди викликав підвищену увагу в доктрині цивільного права та судовій практиці. Їх розглядали такі вчені, як В. Г. Голишев, А. А. Кисельов, Г. В. Федькович, А. В. Федчун, І. А. Данилов, В. І. Крат. Але дослідження насильства в правочинах не було прерогативою цивільно-правової спрямованості.

Між тим найчастіше насильство і погроза є діями такого ступеня неправомірності, що кваліфікуються як кримінальний злочин. Наприклад, насильство, що завдало шкоди здоров'ю особи (ст. 121, 122, 125 КК України); побої та мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), погроза вбивством (ст. 129 КК України). Але для недійсного правочину важлива не наявність самого лише подібного правопорушення, а його спрямованість на примушування особи вчинити правочин. Адже сама по собі дія, спрямована на виникнення, зміну або припинення в особи прав і обов'язків (правочин) не може розумітися як протиправна. Тільки той факт, що формування волі в однієї зі сторін правочину відбувалося під впливом (не вільно), робить можливим оспорити дійсність такого правочину.

Тому більш детально насильство і погроза досліджувалась авторами у сфері кримінального права, такими як О. Л. Гуртовенко, М. Г. Колодяжний, Л. А. Наконечна, О. М. Храмцов, О. О. Житний та іншими.

Спроб провести відмінності за відповідністю волі і волевиявлення при насильстві то вони наштотувалися на перешкоди. Є уявлення, що при насильстві воля абсолютно пригнічена і не відповідає волевиявленню, а при погрозі воля відповідає волевиявленню, проте формується сковано. Якщо і брати її до відома, то не стосовно правочину, а як спробу охарактеризувати насильство і погрозу самих по собі. Проте «при погрозі внутрішня воля, спрямована на вчинення правочину, взагалі відсутня... Відтак, при погрозі наявне голе волевиявлення, яке не лише не відповідає внутрішній волі, а й взагалі не виражає її» (1, с. 282). У той же час мали місце спроби обґрунтувати і зворотне: що під впливом насильства

або погроз потерпілий все ж таки вчиняє правочин за участю своєї внутрішньої волі, яка, проте, сформувалася у нього сковано. А от причина подібних дій – страх – виступає лише мотивом вчинення правочину. ЦК України, ЦК Української РСР 1963 р. та ЦК УРСР 1922 р. не містили легальних визначень погрози та насилля в правочині, але науковці продовжують поділяти категорії «наси́льство» і «погро́за». Тому практика та доктрина продовжують шукати відповідь на ці питання.

У коментарі до ст. 231 ЦК України вказано, що під насиллям розуміється фізичний або психічний тиск на особу з метою примушення її до вчинення правочину. Насильство може мати будь-які прояви: фізичне насильство (катування, биття, заподіяння болю); психічне насильство (залякування, загроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень самій особі або її близьким); насильство дією (викрадення дитини, пошкодження майна особи). Різновидом насильства може вважатися службовий вплив керівника на свого підлеглого з метою спонукати останнього до укладення правочину шляхом застосування дисциплінарних стягнень, звільнення, зниження винагороди, пониження в посаді тощо. Характерною рисою насильства є його незаконність, а також те, що воно є результатом активної поведінки винного. Найчастіше акт насильства становить собою кримінально каране діяння. Однак ст. 231 ЦК України безпосередньо не пов'язує недійсність правочину із вчиненням лише кримінально караних дій. Факт насильства для визнання правочину недійсним може встановлюватися також у цивільному процесі. Отже насильство може і не підпадати під дію КК України, але воно завжди з позицій цивільного права є неправомірним (2). Разом із тим в юридичній літературі існують різні підходи до розуміння поняття «наси́льство», а саме:

1) у тлумачних словниках насильство визначається як застосування фізичної сили до кого-небудь; си́лування, гва́лт, приму́с; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось;

2) А. А. Гусейнов пропонує два підходи до розуміння насилля – абсолютистський і прагматичний. Згідно з першим поняття насильства несе чітко виражене негативне оціночне навантаження, фактично прямо ототожнюється зі злом взагалі. Прагматичний підхід орієнтується на ціннісно нейтральне і об'єктивне визначення насильства і ототожнює його з фізичною і економічною шкодою, якої люди завдають одне одному (3, с. 35);

3) поняття «наси́льство» та похідні від нього широко використовуються в чинному КК України. Під насильством розуміють фізичний або психічний вплив особи на іншу людину, який порушує її право на особисту недоторканність, з метою досягнення певного особистого «задоволення». За метою насильницькі дії поділяються на три групи: некорисливі; корисливі; які посягають на основи національної або громадської безпеки, а також на авторитет органів державної влади і місцевого самоврядування;

4) є в сучасному праві України і легальне визначення насилля. Так, ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» називає такі види насильства:

– домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають

(проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь;

– економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися, та інші правопорушення економічного характеру;

– сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру. Конструкція правочину, вчиненого під впливом насильства, побудована за моделлю оскаржуваного правочину. Тобто в кожному конкретному випадку існує спір щодо формування волевиявлення учасника правочину внаслідок насильства, і необхідно довести, що воно дійсно існувало. Причому факт насильства не обов'язково має бути встановлено вироком суду, постановленим у кримінальній справі (абз. 2 п.21 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»).

Як приклад звертаємо увагу на те, що при укладанні договору позики під впливом насильства, відповідно до абз. 2 ч.1 ст. 1051 ЦК України допускається виняток з правила про недопустимість підтвердження факту вчинення такого правочину свідченнями свідків (ч.1 ст. 218 ЦК України).

Така кількість наведених понять насильств дозволяє узагальнити наступні ознаки насильства:

1) це активна поведінка – дія. Застосувати насильство шляхом бездіяльності не можна;

2) застосовується умисно і супроводжується відповідною мотивацією, у центрі якої – ігнорування прав і свобод людини;

3) дія обов'язково порушує право особи на недоторканність;

4) мета – спонукання іншої особи до укладення правочину;

5) примусовий вплив, який здійснюється всупереч волі потерпілого, із застосуванням проти нього сили;

6) завдання шкоди життю, здоров'ю, особистій свободі іншої людини, заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, побої тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания. Москва: Бератор-Пресс, 2003. С. 576.

2. Коментар до ЦК України. URL: http://www.urist24.com/article/read/pravovi_naslidki_pravoshiny_yakiy_vshineno_pid_vplivom_nasilstva.html (дата звернення: 09. 11. 2018).

3. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасилия. *Вопросы философии*. 1994. № 6. С. 35-41.

УДК 347. 9; 347. 7

Богдан Васильович КИРДАН,

старший викладач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9284-9930>

ПРАВА АВТОРА ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У результаті створення творів літератури, науки та мистецтва в їх автора виникає низка суб'єктивних прав як особистого немайнового, так і майнового характеру. Ці повноваження відповідно до чинного законодавства та наукової доктрини прийнято іменувати правами автора.

Визначаючи юридичну природу прав автора, перш за все, слід ідентифікувати сутність суб'єктивного (цивільного) права (ми поділяємо класичну позицію, яка превалує у цивілістичній науці, що за своєю природою авторські права є суб'єктивними цивільними правами).

Одним із перших поняття суб'єктивного цивільного права сформулював С. М. Братусь. Він вказував на те, що суб'єктивним цивільним правом є визнана і забезпечена законом міра можливої поведінки особи (2, с. 30).

Ми підтримуємо думку, що суб'єктивне право – це вид і міра можливої та дозволеної поведінки суб'єкта правовідносин, яка складається із: правомочності чинити власні дії; правомочності вимагати певних дій від зобов'язаної сторони; правомочності звернутися до відповідних органів за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права (6, с. 80).

Наведена уніфікована дефініція суб'єктивного права може бути взята за основу при визначенні сутності та змісту правової категорії «суб'єктивне авторське право» з урахуванням особливостей, притаманних юридичній природі останнього.

Законодавець визначив свою позицію з приводу виключного характеру авторського права. Так, у ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виключним називається майнове право особи, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і (або) суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права і (або) суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборони їх використання іншим особам у межах строку, встановленого законом.

Таким чином, визначаючи сутність виключного права, український законодавець виходить з того, що тільки суб'єкт авторського права (тобто автор або його правонаступники) має право вирішувати питання про здійснення авторських повноважень щодо використання твору.

У розрізі виключності прав автора у нас дещо інший погляд. Вбачається, виходячи з етимологічної сутності цього поняття, виключність слід розглядати як приналежність конкретного права тільки його володільцю і нікому іншому. Звідси: виключний характер властивий як для особистих немайнових, так і для майнових прав автора, які у певний момент у часі приналежні конкретному суб'єктові, незалежно від юридичного факту їх набуття (яким може бути створення твору літератури, науки чи мистецтва або набуття відповідних прав на підставі договору, внаслідок спадкування тощо).

Виходячи з цього, можна стверджувати, що виключний характер мають не тільки суб'єктивні авторські права, які належать творцям творів літератури, науки чи мистецтва, але й права, які перейшли на підставах, визначених законом, до інших осіб (4, с. 194).

З огляду на викладене, пропонуємо внести зміни до абз. 6 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» і викласти його у такій редакції: «виключне право – право особи, яке опосередковує приналежність лише їй авторських та суміжних прав на твори літератури, науки, мистецтва та інші результати творчої діяльності».

З урахуванням ознаки виключного характеру суб'єктивне авторське право можна визначити як вид і міру можливої та дозволеної поведінки суб'єкта авторських правовідносин, яка складається із низки виключних правомочностей: правомочності чинити власні дії; правомочності вимагати певних дій від зобов'язаної сторони; правомочності звернутися до відповідних органів за захистом свого порушеного, невизнаного або оспорюваного права.

Список бібліографічних посилань:

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: моногр. К.: Атіка, 2011. С. 420.

2. Братусь С. Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав // Советское государство и право. 1949. № 8. С. 30-36.

3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

4. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2003. С. 752.

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (в редакції Закону № 2147-VIII від 03. 10. 2017, ВВР, 2017, № 48, ст. 436). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

6. Чурпіта Г. В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: дис. докт. юрид. наук: 12. 00. 03. К., 2016. С. 479.

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ТА ЗАСОБИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (2). Цивільна процесуальна форма є фундаментальною проблемою юриспруденції та постійним предметом дискусії у правознавстві. У філософії термін «форма» (лат. *forma*) означає зовнішнє вираження будь-якого змісту, а також внутрішню структуру (5, с. 489). У теорії права термін «форма» означає устрій, вид, тип, структуру відповідних суспільних утворень або процесів, наприклад, «форма процесуальна» (6, с. 294). Стосовно ж цивільно-правової форми як системи взаємозв'язаних та взаємозумовлених правовідносин суб'єктів цивільного процесу, їхнім змістом є сукупність прав та обов'язків, передбачених цивільним процесуальним законодавством, а також їхня реалізація відповідно до законодавства. Цивільна процесуальна форма в рамках конвенційних вимог повинна гарантувати заінтересованим особам належну процедуру, в якій вони зможуть надати докази обставин, які відносяться до справи, якщо того забажають, а також гарантувати не просто контрольну функцію суду, а й його сприяння у встановленні обставин при дотриманні неупередженості та рівності сторін. Отже, процесуальна форма встановлює межі реалізації суб'єктивних прав шляхом вказівки на певні процесуальні засоби, що встановлюють порядок використання суб'єктивного процесуального права або, у разі порушення порядку, застосування процесуальної санкції або недосягнення правового результату, визначеного законодавством як ефективний. Цивільна процесуальна форма повинна відповідати міжнародним стандартам, тому її положення повинні бути оцінені з позиції конвенційних вимог.

Правова категорія «засіб» використовується досить широко в міжнародно-правових актах та національній доктрині. Правові засоби можна класифікувати в залежності від різних критеріїв, ознак, які характеризують їх сутність, роль у певному правовому механізмі та значення: в залежності від предмету та методів правого регулювання правовідносин, функціонального призначення, ступеню складності, рівня реалізації тощо. Правовий засіб визначає функціональну сторону правової системи. Процесуальні засоби є необхідними компонентами цивільної процесуальної форми, мають самостійний характер і специфічний зміст та приводять у дію відповідний процесуальний механізм. Норми процесуального права встановлюють порядок реалізації процесуальних засобів, визначають їх межі (1, с. 24). З усієї сукупності процесуальних засобів можна виокремити частину, спрямовану безпосередньо на досягнення завдань цивільного судочинства та його ефективність (спеціальні процесуальні засоби), а саме: інститут процесуальних строків; інститут підготовчого провадження; норми, що регулюють об'єднання та роз'єднання позовних вимог; заміна

неналежного відповідача; участь у справі третіх осіб; застосування в рамках процесуальних правовідносин відповідальності за порушення норм процесуального права; недопущення зловживання процесуальними правами тощо. Засобами, які мають опосередкований вплив (загальні процесуальні засоби) на виконання завдань судочинства є: інститут юрисдикції; явка учасників справи в судові засідання; негайне виконання рішень; ухвалення додаткового рішення; доказові презумпції як прояв процесуальної економії тощо. Зважаючи на тенденції розвитку сучасного цивільного судочинства у світі, важливим процесуальним засобом подолання об'єктивних чи суб'єктивних труднощів, що можуть виникнути під час здійснення судочинства, є процесуальна активність суду. Закріплені по-новому активні повноваження суду чинним цивільним процесуальним законодавством свідчать про виконання частини рекомендацій Ради Європи щодо якості судочинства. Однак не виконані рекомендації Ради Європи та Стратегії реформування судоустрою (4) щодо підвищення відповідальності сторін за необґрунтоване провадження, розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом впровадження інституту медіації та посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями, що обумовлює подальші реформи в рамках цивільного судочинства.

Залежно від методів правового регулювання, процесуальні засоби є регулятивними, охоронними та захисними. Відповідна класифікація має важливе практичне значення, зважаючи на те, що процесуальні засоби можна поділити на ті, що безпосередньо направлені на реалізацію конвенційних вимог та опосередковано. Перші з названих у прямому розумінні є гарантіями права на справедливий суд, а їх належна реалізація дозволяє говорити про ефективно здійснене судочинство. По суті весь комплекс цивільних процесуальних норм повинен бути спрямований на своєчасний, справедливий та неупереджений розгляд та вирішення справи, а кожна норма в цілому повинна бути гарантією вирішення цих завдань.

Список бібліографічних посилань:

1. Колесов П.П. Процессуальные средства защиты права. Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2004. С. 220.
2. Всеобщая декларация прав человека ООН: Декларация, Міжнародний документ від 10. 12. 1948 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04. 11. 1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки; Указ Президента України, від 20 травня 2015 року; № 276/2015 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#n12>
5. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА, 2006. С. 576.
6. Юридична енциклопедія: [у 6 т.]. Т. 5: П-С / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. К.: «Українська енциклопедія», 2004. С. 733.

ОЗНАКИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЇЇ СОЦІАЛЬНЕ БУТТЯ

Особисте немайнове право фізичної особи, що забезпечує її соціальне буття, – це позбавлене економічної цінності суб'єктивне цивільне право, яке гарантується особі від народження та не може бути позбавлене або відділене від неї, дозволяє особі реалізувати себе як індивідуальність та виокремити її в соціальному житті суспільства.

Як і будь-яке правове поняття, поняття «особисті немайнові права фізичних осіб, що забезпечують її соціальне буття» має свої характерні ознаки, які виокремлюють такий вид прав з-поміж інших різновидів та допомагають виділити та згрупувати їх для подальшого ефективного застосування в цивільному праві. Так, Цивільний кодекс України, хоча й не містить нормативного визначення особистих немайнових прав фізичних осіб, що забезпечують її соціальне буття, але вказує на їх загальні ознаки. А саме: 1) загальність – особисте немайнове право належить фізичній особі, незважаючи на матеріальне становище та її статус в суспільстві. Вони належать усім без виключення; 2) специфічність виникнення – дані права виникають в особі від народження чи за законом. При цьому, більшість з них виникають саме від народження і є невіддільними від неї протягом всього її життя. Але варто сказати, що за своєю природою ці права людина має незалежно від того, чи закон надав їй такі права; 3) неекономічність – особисті немайнові права позбавлені економічного змісту, не мають грошової оцінки. Якщо вони інколи й пов'язані з майновою сферою, це не означає, що названі права мають майновий характер, навіть коли за їх порушення стягується грошова сума як відшкодування, адже вони безцінні; 4) невіддільність – особа, яка є носієм даних прав, не може передати їх будь-яким способом іншій особі, а також вони не можуть бути в неї якимось чином відібрані. Жодне з особистих немайнових прав, не пов'язаних з майновими, не має ознак правонаступництва; 5) довічність – особа володіє особистими немайновими правами довічно, і ця довічність в більшості збігається з моментом смерті фізичної особи, але деякі з них можуть захищатися для неї і після смерті людини (1). Як бачимо, вказані ознаки розкривають сутність особистих немайнових прав фізичної особи з точки зору законодавців, проте, на думку Р. О. Стефанчука, не цілком правильним є віднесення до основних ознак такої риси як належність кожній особі від народження або за законом, оскільки вказані поняття не є сумісними у відношенні до поняття право. Адже будь-яке благо, що належить особі від моменту народження, а не з моменту, що передбачений в законі, може стати юридично значимим, тобто підлягати правовій охороні у випадку його порушення, лише у випадку уособлення його в певну юридично захищену категорію, тобто в «право» на це благо (2, с. 57). В науковій літературі панує думка і С. О. Сліпченка, котрий запевняє, що для

характеристики особистих немайнових прав особи фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, слід використовувати і такі основні ознаки: 1) ці права належать кожній особі – це означає, що вони належать усім без винятку фізичним особам і всі вони рівні в можливості реалізації та охорони цих прав; 2) ці права належать особі за законом – підставою їх виникнення є юридичний факт (подія або дія), який передбачено в законі; 3) ці права належать особі довічно – вони належать фізичній особі до моменту смерті. Переважна більшість особистих немайнових прав виникає в особи з моменту народження, наприклад, право на ім'я (найменування) тощо; 4) ці права є немайновими – в них немає майнового (економічного) змісту, тобто фактично неможливо визначити вартість цих прав, а відповідно, і блага, що є його об'єктом, в грошовому еквіваленті; 5) ці права є особистісними – їх не може бути відчужено (як примусово, так і добровільно, як постійно, так і тимчасово) від особи-носія цих прав та/або передано іншим особам (3, с. 488). Як бачимо, вказані ознаки відрізняються за своїм змістом від вищевикладених ознак, проте, кожна з них дає право вирізнити особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, від інших подібних їм прав.

Аналізуючи думки вчених, серед основних ознак особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, слід виділяти: унікальність, невідчужуваність, законність, немайновий характер, особистісність, задоволення особистих потреб, безстроковість, наявність специфічного об'єкта – немайнове благо, а також пріоритетність або першочерговість, що означає, що ці відносини в ієрархії важливості стоять на першому місці серед усіх прав людини, а також забезпечують особисту визначеність у соціумі.

Отже, варто наголосити, що особистим немайновим правам фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття характерні такі ознаки, що виділяють їх з-поміж інших прав, та підкреслюють важливість, пріоритетність та гарантують вищий щабель у ієрархії прав та свобод людини. Такі права надають людині можливість внести свій вклад у розвиток суспільства, залишити по собі пам'ять в історії та реалізуватися як індивідуальність та особистість.

Список бібліографічних посилань:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435–IV //Офіційний вісник України. 2003. № 11. С. 461.

2. Стефанчук Р. О. Поняття, правова природа особистих немайнових прав та їх місце в системі цивільного права / Р. О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. 2002. № 1. С. 57.

3. Сліпченко С. О. Деякі аспекти методології дослідження особистих немайнових прав / С. О. Сліпченко // Право та управління. 2012. № 1. С. 488.

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬСЯ ЗА ДОГОВОРОМ ПРО ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ

На практиці найбільш поширеним є укладання договору з комерціалізації результатів досліджень – договору про трансфер технології, за яким *передаються майнові права* на технологію або її складові. Слід зауважити, що однією із істотних умов цього договору є перелік складових технологій, що передаються (з визначенням їх функціональних властивостей та гарантованих показників). Навпроти, спеціальною умовою є встановлення територіальних обмежень (заборона використовувати передані за договором технологію, її складові на території, не передбаченій у договорі); обмежень галузі застосування технологій та їх складових, обмежень, що стосуються діяльності сторін у разі закінчення строку дії договору, його розірвання або виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) тощо (1).

Хоча закон дозволяє передавання прав за договором, але допускає встановлення обмежень для сторін договору, то відповідно сторони здійснюючи свої права за цим договором відчують обмеження. Типові вимоги до узгоджених дій суб'єктів господарювання у сфері трансферу технологій були прийняті АМКУ й розроблені відповідно до положень статті 11 Закону України «Про захист економічної конкуренції» і визначають вимоги до узгоджених дій, у разі відповідності яким узгоджені дії дозволяються і не потребують дозволу органів Антимонопольного комітету України відповідно до частини першої статті 10 Закону. Але цей порядок для звільнення від необхідності отримання дозволу АМКУ *не буде поширюватися* на угоди про передавання технологій (в цілому), що містять певні суттєві обмеження (так звані *hardcore restrictions*). Тому компаніям, які беруть участь у передаванні технологій, необхідно перевірити вже існуючі договори *на предмет відповідності Правилам та іншим положенням антимонопольного права*, а також забезпечити відповідність майбутніх договорів про передавання технологій вимогам законодавства (2).

У ст. 9 Закону України «Про захист економічної конкуренції» зазначено, що положення ст. 6 цього Закону не застосовуються до договорів про передавання прав інтелектуальної власності або про використання об'єкта права інтелектуальної власності у тій частині, в якій вони *обмежують у здійсненні господарської діяльності* сторону договору, якій передається право, якщо ці обмеження *не виходять за межі законних прав* суб'єкта права інтелектуальної власності. При цьому у ч.2 цієї статті законодавець зауважує, які обмеження вважаються такими, що *не виходять за межі прав*, визначених у ч.1 цієї статті.

Наведені вище положення стосуються, зокрема, меж здійснення виключного права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, що опосередковується відповідними договорами (ліцензійний договір, договір комерційної концесії як *види договорів про трансфер технологій*), а

також розпорядження зазначеними правами у формі їх відчуження (договір про передавання майнових прав інтелектуальної власності). Водночас норми ст. 9 вищезазначеного Закону є досить загальними і не враховують повною мірою досвід застосування конкурентного законодавства при укладенні договорів із трансферу технологій в ЄС (3, с. 472). У ч.1 ст. 101 Договору про функціонування ЄС встановлені правила що застосовуються до суб'єктів господарювання: як несумісні з внутрішнім ринком забороняються всі угоди між суб'єктами господарювання, рішення об'єднань суб'єктів господарювання та узгоджені практики, що можуть вплинути на торгівлю між державами-членами і метою або наслідком яких є перешкоджання, обмеження або спотворення конкуренції на внутрішньому ринку. Наразі Україна наближує своє законодавство про конкуренцію та практику застосування до *acquis* ЄС. Так, для імплементації положень Регламенту № 772/2004 та Регламенту № 330/2010 передбачено трирічний строк після набрання чинності Угоди про асоціацію. Зазначимо, що Регламент № 772/2004 (4) стосується *договорів про передавання технологій* (technology transfer agreements). У ст. 2 цього Регламенту передбачено, що на підставі ст. 81(3) Договору про функціонування ЄС та відповідно до положень цього Регламенту ст. 81 (1) Договору про функціонування ЄС не застосовується до угод щодо передавання технологій, які укладаються між двома підприємствами та дозволяють виробництво договірної продукції.

Список бібліографічних посилань:

1. Іванова К. Ю. Договори про трансфер технологій: спірні питання. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. фахове наук. видання. 2013. № 3-2. С. 126-129. URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/3/Ivanova%20K.Yu..pdf.

2. Верболок П. При передаче технологий целесообразно заручиться поддержкой независимых экспертов в сфере антимонопольного права, которые знакомы с практикой АМКУ в рассмотрении похожих вопросов. *Юридическая практика*. № 22. 28 мая 2019 года. URL: https://pravo.ua/articles_category/juridicheskaja-praktika-22.

3. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю. М. Капіци: кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 1104 с.

4. Commission Regulation № 772/2004 of 27 April 2004 on the application of Article 81(3) of the Treaty to categories of technology transfer agreements URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0772>.

УДК 347.9

Яна Михайлівна САДИКОВА,

доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2841-8324>

НЕДОБРОСОВІСНА ПОВЕДІНКА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Підходи до дослідження природи добросовісності і її значення в різних галузях права є неоднаковими. Разом із тим запропоновано робити акцент на

розумінні добросовісності як загального принципу права, що має свої особливості у цивільному судочинстві (так само як і в інших галузях права) (1, с. 96).

У цивільному процесуальному праві принцип добросовісності, як правило, не розглядався як самостійний принцип цивільного судочинства. Хоча окремими авторами пропонувалися виокремити принципи з таким складовим елементом як «добросовісність». Так, Семенов В. М. щодо конституційного процесу обґрунтовував існування принципу правдивості та добросовісної поведінки учасників справи (2, с. 96). За радянських часів лише окремими вченими проголошувався принцип добросовісного користування процесуальними правами та добросовісного виконання процесуальних обов'язків (3, с. 135).

Логічним результатом такого теоретичного підходу стало те, що принципу добросовісності серед основних засад цивільного судочинства, викладених в ст. 2 ЦПК України, немає. Натомість в ЦПК України мова йдеться про добросовісне користування процесуальними правами: учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається (ст. 44 ЦПК України). Слід відмітити тенденцію до розуміння добросовісності не як принципу цивільного судочинства, а як обов'язку суб'єктів цивільного процесуального права добросовісно здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки.

Ткачук А. О., виходячи з існування принципу добросовісності в праві, виділила складові такого принципу саме у цивільному судочинстві. На її думку, такими складовими є: 1) заборона зловживання процесуальними правами; 2) вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків; 3) заборона суперечливої поведінки сторін, або правило процесуального естопелью; 4) заборона чинити інші протиправні перешкоди у здійсненні правосуддя (наприклад, заборона введення суду в оману; заборона використання втрачених процесуальних правомочностей тощо) (1, с. 96). На нашу думку, четверта складова є неприйнятною для виокремлення її в якості самостійної складової або форми недобросовісності в цивільному процесі, оскільки, по-перше, дії, спрямовані на вчинення протиправних перешкод не можуть бути кваліфіковані як недобросовісна поведінка, а лише як протиправна. По-друге, введення суду в оману охоплюється першою та другою формою недобросовісної поведінки. Відповідно до ст. 43 ЦПК України учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні та виконувати інші обов'язки. Введення суду в оману є неналежним виконанням учасником справи своїх процесуальних обов'язків. Що є, звичайно, недобросовісною поведінкою, що охоплюється вимогою добросовісного виконання процесуальних обов'язків.

Виходячи з вищевикладеного та беручи до уваги наукові напрацювання теоретиків права та вчених-процесуалістів, а також аналіз судової практики дозволяє дійти висновку, що в цивільному процесі чітко на сьогоднішній день

проявляються такі форми недобросовісної поведінки учасників процесу: зловживання процесуальними правами; недобросовісне виконання процесуальних обов'язків; суперечлива поведінка сторін, або процесуальний естопель.

Список бібліографічних посилань:

1. Ткачук А. О. Принцип добросовісності учасників цивільного судочинства та заборона зловживання цивільними процесуальними правами. Проблеми законності. 2018. Вип.141. С. 94-103.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2018_141_10.

2. Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. Москва, 1982. 152 с.

3. Музюкин В. Я. Принцип добросовестного пользования процессуальными правами и добросовестного исполнения процессуальных обязанностей. Актуальные проблемы государства и права на современном этапе. Томск, 1985. С. 135–136.

4. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2013. № 1. С. 23-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_1_5

Секція 3

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

DR. GEDIMINAS BUCIUNAS

Assist. professor at Faculty of Law Vytautas Magnus University Assoc. professor at Public Security Academy Mykolas Romeris University (the Republic of Lithuania)

«Measurement is the first step that leads to control and eventually to improvement. If you can't measure something, you can't understand it. If you can't understand it, you can't control it. If you can't control it, you can't improve it.»

H. James Harrington

MEASUREMENTS OF POLICE PERFORMANCE

Each country's main task is to ensure community's safety, and main force on implementation it is police. Police undertake a broad array of work: pursuing, arresting and charging criminals, preventing criminal offences from occurring, dealing with traffic-related offences and accidents, solving various conflicts. Article 2 of Law on National Police of Ukraine defines tasks of the police. How police performing their tasks, it is important to know for community. The different instruments are in usage to assess police performance in performing their tasks, to measure police effectiveness. The author of this paper briefly will touch several measurements which are in usage to assess police performance.

There are **two widely used sources/measurements (direct and indirect measures)** for assessing the police performance:

- Number of registered reports on events;*
- Number of registered criminal offences;*
- Detection rate for criminal offences/clearance rate;*
- Crime rate per 100 000 of population.*

Survey (external/internal, annual/biannual on public opinion):

- On police efficiency;*
- on satisfaction level of citizens on the police performance;*
- on police reputation;*

Additional measurements also can be use to measure police performance as whole organization to have wider picture:

- Number of registered appeals from citizens;*
- Police respond time to citizens/habitants calls;*
- Regulations on usage of force and authority by police;*
- Victimization survey.*

Also, **other measurements might be in place** (for example, *total number of arrests done by police; quantity of criminal offences sent to the court (with indictment,*

with agreement, with motion for exemption from criminal liability).

International indexes which might be indirectly impacted by police performance of their tasks: **Corruption perception index, World happiness index, World press freedom index, level of “shadow economy** etc.

The author of this paper would like to pay attention on peculiarities on usage of measurements for police performance in Ukraine due to specific features of different regions of Ukraine, specific types of crimes in the regions etc. For example, for **Kropyvnytskyi region** – criminal offences related to agriculture complex, illegal seizure of land or harvest, for **Zakarpattia region** – smuggling tobacco, other excise goods, for **Donetsk region** – illegal market of weapons, ammunition, explosive materials.

Surveys (internal and external)

Surveys is rich source of indicators that measure police performance. They may be administered by police jurisdictions, other state or regional law enforcement authorities, academics, public opinion polling companies, or national institutions collecting statistical data.

Police reputation index for Donetsk region police is 64. 4 points (average in Ukraine 56. 8 points) It based on results of Audit on reputation of National Police of Ukraine 2018. National surveys usually ask questions about how the public views police performance, often resembling customer satisfaction surveys.

Assessment of the activity of the National Police of Ukraine by polling public opinion 2018. The research/survey was conducted by the Kharkiv Institute for Social Researches under a joint project with the Kharkiv Human Rights Protection Group “***Fight against torture, ill-treatment and impunity in Ukraine***” with the support of the European Union. In order to perform those tasks according to a specially designed sample a sociological survey of 19 500 respondents was conducted in all regions of Ukraine during November-December 2018. Respondents assessed police activity as effective in: Vinnytsia, Volyn, Donetsk, Rivne, Ternopil, Khmelnytsky regions. See below “Respondents assessment of local policy efficiency. «(regional breakdown, %))».

More information on it You can find in the website: <http://khpg.org/>

Contact or victimization surveys. The author of this paper did not find any information on it published in the last two years in Ukraine. This type of survey targets individuals who were in contact with the police, or who were victims of criminal offences and dealt with the police following their incident. These kinds of surveys usually ask questions regarding individuals’ experiences dealing with the law enforcement authorities/police. Results of this survey might be very useful tool for further improvement performance of police investigators and prosecutors during pre-trial investigation stage.

Other measurements:

- *World happiness index* 2019 Ukraine ranking in 133 place.
<https://countryeconomy.com/demography/world-happiness-index>
- *2019 World press freedom index* Ukraine ranking 102 place with 32. 46 points amongst 179 countries <https://rsf.org/en/ranking>
- *Corruption perception index* 2018 Ukraine ranking 120 with 32 scores amongst 180 countries <https://www.transparency.org/cpi2018>

Other indexes/measures could be in place to assess police performance (for example, *share of „shadow economy“ in the country* etc.).

		Effective	Ineffective	Difficult to answer
1.	Vinnytsia	49,4	43,4	7,2
2.	Volyn	48,4	32,8	18,9
3.	Dnipropetrovsk	24,4	67,2	8,4
4.	Donetsk	47,9	34,8	17,4
5.	Zhytomyr	32,4	63,2	4,3
6.	Transcarpathian	43,1	46,3	10,6
7.	Zaporizhzhia	34,2	52,9	12,9
8.	Ivano-Frankivsk	42,5	36,5	21,0
9.	Kyivska	22,3	55,5	22,2
10.	Kyivcity	17,8	62,5	19,7
11.	Kirovogradska	38,3	43,6	16,1
12.	Lugansk	40,5	42,6	17,0
13.	Lviv	39,2	46,6	14,2
14.	Mikolaiv	33,8	57,0	19,2
15.	Odesa	24,2	49,7	26,1
16.	Poltava	27,9	59,8	12,4
17.	Rivne	45,9	43,5	10,6
18.	Sumy	38,6	45,2	16,3
19.	Ternopil	53,7	36,5	9,8
20.	Kharkiv	33,6	44,6	21,8
21.	Kherson	27,0	57,8	15,2
22.	Khmelnitsky	39,4	25,6	29,5
23.	Cherkassy	20,3	48,1	31,6
24.	Chernivtsi	38,6	46,7	14,7
25.	Chernihiv	35,4	47,7	16,9

Reference sources

1. Law on National Police of Ukraine <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. A. Myhill; K. Beak. Public confidence in the police. NPIA Research, analysis and information, UK, 2008.
3. M. Van Craen; W. G. Skogan. Trust in the Belgian police: the importance of responsiveness. European journal for Criminology. Vol. 12 (2), p. 129-150.

УДК 349. 414: 332. 3: 347. 233 (477)

Олег Григорович БОДНАРЧУК,

професор кафедри господарського права та процесу Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3211-1843>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ НА ПРИКЛАДІ СУПЕРФІЦІЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В контексті великих будівельних проектів, на сьогодні досить часто, використовується такий спосіб отримати право користуватися чужою земельною ділянкою для забудови, як суперфіції.

Зокрема, кардинальні перетворення у галузі відносин з приводу землі, які запроваджені закріпленням у ст. 14 Конституції України (1) права власності на землю, призвели до створення системи речових прав на земельні ділянки, серед

яких одним з найбільш наближених за змістом до права власності на земельну ділянку є право користування чужою земельною ділянкою забудови (суперфіцій).

Зауважимо, що у законодавство України цей інститут був введений ЦК України 2003 р. З внесенням змін до Земельного кодексу України 2001 р., а саме з прийняттям 27 квітня 2007 р. Закону України, яким внесені істотні зміни до Земельного кодексу України (2) у частині видів права земельного сервітуту, а також прийняття 16 вересня 2008 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву» (3), який доповнив Земельний кодекс Главою 16-1, що стосується прав користування чужою земельною ділянкою для забудови. Зокрема, мова йде про особистий земельний сервітут. Разом з тим, за законодавством України, до особистих земельних сервітутів належать суперфіції.

Відтак, відповідно до ст. 413 ЦК України власник земельної ділянки має право надати її в користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель (суперфіцій). Визначення суперфіцію в цій нормі нема, проте конкретизуються положення ЦК про право власника на розпорядження власним майном (у цьому випадку – земельною ділянкою), шляхом передачі її іншій особі під забудову (вказана дія не призводить до припинення права власності особи на надану земельну ділянку). Однак, право власника надавати своє майно в користування для забудови ще не є суперфіцією, а лише передумовою його виникнення (4, с. 119).

Н. В. Ільків проаналізувавши норми гл. 34 ЦК та гл. 16-1 ЗК, сформулював наступне поняття суперфіцію як «речове, спадкове і відчужуване право володіти та користуватися у межах встановлених договором строків чи безстроково чужою земельною ділянкою за плату виключно з метою здійснення забудови» (4, с. 119).

Потрібно зазначити, що здійснення забудови на чужій земельній ділянці тепер, як правило, здійснюється через договірні конструкції, передбачені Цивільним та Земельним кодексами України, Законом України «Про оренду землі», а саме через суперфіціарний договір (ст. 413 ЦК, ст. 102-1 ЗК) та договір оренди земельної ділянки під забудову (ст. 93 ЗК, ст. 13 Закону «Про оренду землі»). Забудову чужої земельної ділянки також можна здійснювати на підставі отримання її у постійне користування згідно із ст. 92 ЗК (однак чітке законодавче визначення кола об'єктів (лише землі державної та комунальної власності) та суб'єктів права постійного користування (підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності; громадські організації інвалідів України, їх підприємства (об'єднання), установи та організації; релігійні організації України, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, винятково для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності) обмежує можливість застосування цієї норми (4, с. 118).

Потрібно відмітити, що правове регулювання здійснення забудови на чужій земельній ділянці не є досконалим. Зокрема, існує багато проблем правового регулювання відносин щодо користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), такі як відсутність у законодавстві вимог до форми договорів про встановлення права користування чужою земельною ділянкою для

забудови (суперфіцію), відсутність істотних умов договору суперфіцію, відсутності спеціальних вимог передбачених для недійсності або розірвання договору про встановлення суперфіційного права та припинення користування земельною ділянкою, тощо. Ми підтримуємо думку вчених, які вважають, що варто на законодавчому рівні, розмежувати у Земельному кодексі України правове регулювання емфітевзису та правове регулювання суперфіцію, присвятити їм окремі статті. Крім того, слід доповнити дану главу Земельного кодексу України нормами про оплату емфітевзису та суперфіцію, положеннями про права та обов'язки емфітевта та суперфіціарія (5, с. 119).

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
2. Земельний кодекс України / Верховна Рада України. К.: Парлам. вид-во. 2002. С. 27.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння будівництву: Закон України від 16 вересня 2008 року. URL: <http://zakon. nau. ua/doc/?code=509-17> (дата звернення 11. 01. 2020).
4. Ільків Н. В. Суперфіцій як альтернативний спосіб набуття права на забудову земельної ділянки. *Науковий вісник*. № 2. 2010. С. 117–127.
5. Бондарчук Н. В., Ковальська Я. В. Проблеми правового регулювання емфітевзису і суперфіцію за законодавством України. *Вісник Запорізького національного університету*. № 3. 2013. С. 115–119.

УДК 349. 2

Сергій Миколайович БОРТНИК,

перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук

ORCID: <https://orcid. org/0000-0002-6994-6086>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Сьогодні поліцейські здійснюють надважливі для суспільства та держави завдання, а саме: а) забезпечення публічної безпеки й порядку; б) охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; в) протидію злочинності; г) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

З огляду на важливість завдань і функцій, що покладаються на Національну поліцію, цілком логічним є те, що, по-перше, до її працівників мають висуватися особливі вимоги, а по-друге, вони повинні користуватися посиленими гарантіями реалізації їхніх трудових прав. Однак різка зміна векторів указанного сектору державної діяльності призвела до появи великої кількості «білих плям» у законодавстві, яке регулює діяльність Національної поліції, що не дає змогу працівникам цього органу якісно виконувати свої повноваження. Дана ситуація обумовлює необхідність наукового вивчення проблематики реалізації трудових прав поліцейських, а саме проведення аналізу загальних і специфічних аспектів правового статусу цієї категорії найманих працівників.

Національна поліція України є відносно новим органом державної влади, а тому багато проблем її діяльності у своїх наукових працях розглядали такі дослідники, як: Є. Ю. Подорожній, Л. В. Могілевський, Л. Ю. Бугров, В. Я. Бурак, В. В. Жернакова, С. Ю. Головіна, Г. С. Гончарова, В. В. Андрєєв, О. А. Мирошніченко, Н. М. Вапнярчук, В. В. Жернаков, С. О. Іванова, К. Ю. Мельник, О. М. Обушенко, С. М. Прилипко, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина та інші. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, практично поза увагою залишилось питання правового регулювання робочого часу поліцейських.

Однією з найважливіших юридичних гарантій діяльності поліцейських є функціонування в межах правовідносин, що виникають у зв'язку з проходженням служби в Національній поліції України такого інституту трудового права як робочий час. Робочий час, як інститут трудового права, є сукупністю юридичних норм, які регулюють тривалість робочого часу, його види, режим та облік робочого часу (1, с. 192).

Своє закріплення інститут робочого часу отримав у Главі IV «Робочий час» КЗпП України. Відповідно до ст. 50 вищенаведеного кодифікованого акта законодавства нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Водночас, згідно з ч.2 ст. 50 КЗпП України, підприємства й організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, аніж зазначена (2). З огляду на те, що служба в Національній поліції України є державною службою особливого характеру (ч.1 ст. 59 Закону України «Про Національну поліцію»), проаналізуємо приписи законодавства про державну службу з приводу правового регулювання робочого часу. Так, своє законодавче закріплення інститут робочого часу державних службовців отримав у Розділі VII «Робочий час і час відпочинку державного службовця. Відпустки» Закону України «Про державну службу». Відповідно до ст. 56 вищенаведеного нормативно-правового акта тривалість робочого часу державного службовця становить 40 годин на тиждень. Проте, як випливає з аналізу законодавчих приписів, наведена тривалість робочого часу державних службовців може бути й збільшена. Так, відповідно до ч.4 ст. 56 Закону України «Про державну службу» для виконання невідкладних або непередбачуваних завдань державні службовці, для яких законом не передбачено обмежень щодо роботи, на підставі наказу (розпорядження) керівника державної служби, про який повідомляється виборний орган первинної профспілкової організації (за наявності), зобов'язані з'явитися на службу та працювати понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час. За роботу в зазначені дні (час) державним службовцям надається грошова компенсація в розмірі та порядку, визначених законодавством про працю, або протягом місяця надаються відповідні дні відпочинку за заявами державних службовців. Водночас у ч.5 ст. 56 закріплено, що тривалість роботи понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час не повинна перевищувати для кожного державного службовця чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік (3).

З аналізу наведених положень випливає, що до такої категорії осіб, як державні службовці, окрім нормальної тривалості робочого часу – 40 годин на тиждень, у випадках, встановлених законодавством, може бути застосований і

більш тривалий його проміжок. До того ж як важливу гарантію дотримання прав державних службовців у наведеному випадку треба розглядати закріплення на рівні закону максимальних часових меж – чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.

У Законі України «Про Національну поліцію» термін «робочий час» взагалі не вживається. Проте в ст. 91 наведеного акта законодавства мова йде про таку категорію як «службовий час» (4).

Визначення сутності категорії «службовий час» законодавець також не надає. Проте нею оперують у ряді підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, у Положенні «Про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями Служби безпеки України», що затверджено наказом Голови Служби безпеки України від 31 березня 1999 року № 77 сутність терміну «службовий час» для співробітника-військовослужбовця визначено як час, починаючи з моменту приходу на місце служби та до його виходу з місця служби, для військовослужбовця строкової служби – з дня призову на дійсну військову службу до дня звільнення його з дійсної військової служби, за винятком перебування у відпустці (5). З наведеного випливає, що службовий час, так само як і робочий, становить собою проміжок часу від початку й до завершення робочого дня. Проте, на нашу думку, законодавцем все ж таки більш правильно було б вживати термін «робочий час поліцейського».

України, так і законодавству про державну службу. Розглядаючи особливості правового регулювання робочого часу поліцейських, треба зазначити, що, як випливає з аналізу ч.1 ст. 91 Закону України «Про Національну поліцію», особливий характер служби в поліції містить спеціальні умови для певних категорій поліцейських. Наведений законодавчий припис оперує таким терміном, як «певна категорія поліцейських». Вважаємо, що використання подібної термінології в законодавстві є недопустимим, оскільки з неї не можна дійти однозначного висновку стосовно того, кого треба відносити до такої «певної» категорії.

Окрім того, законодавством передбачено таку особливість робочого часу поліцейських як служба позмінно. Правові засади роботи змінами закріплено в ст.ст. 58–59 КЗпП України. Як випливає з аналізу вищенаведених норм, при змінних роботах працівники чергуються у змінах рівномірно в порядку, встановленому правилами внутрішнього трудового розпорядку.

України «Про Національну поліцію», однією зі спеціальних умов робочого часу поліцейських треба вважати службу в нічний час. Відповідно до ст. 54 КЗпП України при роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину. Нововведенням Закону України «Про Національну поліцію» стало запровадження такого аспекту робочого часу поліцейських, як служба з нерівномірним графіком. І. В. Шруб, досліджуючи види та специфіку правового регулювання службового часу поліцейських, цілком слушно зауважує, що в чинному трудовому законодавстві та науковій літературі відсутнє визначення сутності служби з нерівномірним графіком (6, с. 84).

Аналогічні зауваження щодо нечіткості використання термінології в положеннях наведеного акта законодавства можна прослідкувати й з боку офіційних осіб (6). Законодавець взагалі не розкриває сутності всіх вказаних вище особливостей робочого часу поліцейських. Проте, якщо інші можна відслідкувати в приписах інших нормативно-правових актів, скориставшись при

цьому аналогією закону, то у випадку дослідження особливостей служби з нерівномірним графіком така можливість повністю відсутня. Висновки. Отже, однією з найважливіших юридичних гарантій діяльності поліцейських треба вважати функціонування в межах їх службово-трудових відносин такого інституту трудового права, як робочий час.

Робочий час поліцейських становить собою визначений розпорядком дня проміжок часу, протягом якого поліцейський зобов'язаний виконувати свої трудові функції. Одним із недоліків правового регулювання робочого часу будь-якої категорії працівників, зокрема поліцейських, треба вважати відсутність визначення його сутності на рівні закону. Щодо поліцейських чинне національне законодавство взагалі не використовує категорію робочий час, замінюючи її іншою – службовий час, що варто розцінювати як один із найбільших недоліків правового регулювання даного інституту. По-перше, це знаходить свій прояв у відсутності уніфікації законодавчих положень. По-друге, у такому випадку втрачається сенс робочого часу як категорії, яка повинна сприяти захисту прав поліцейських від протиправного збільшення норм робочого часу і, як наслідок, обмеження їх права на відпочинок. Цьому сприяє й інший суттєвий недолік правового регулювання робочого часу поліцейських – відсутність визначення його максимальної тривалості в положеннях Закону України «Про Національну поліцію». Окрім того, встановлюючи особливості, пов'язані з робочим часом поліцейських, законодавець оперує термінологією, зміст якої не розкриває. Водночас не міститься й посилань на інші нормативно-правові акти, що не сприяє зрозумілості законодавства, однаковості його застосування у схожих правових ситуаціях. Усе це викликає необхідність внесення відповідних змін до Закону України «Про Національну поліцію» в частині здійснення детальної правової регламентації робочого часу поліцейських.

Список бібліографічних посилань:

1. Теліпко В. Е., Дутова О. Г. Трудове право України: навч. посібник. / За заг. ред. В. Е. Теліпко. К.: Центр учбової літератури, 2009. С. 456.
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 63. Ст. 2075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19>
5. Про затвердження Положення про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями Служби безпеки України: Наказ Голови Служби безпеки України від 31 березня 1999 р. № 77. Офіційний вісник України. 1999. № 19. Ст. 846.
6. Шруб І. В. Види та специфіка правового регулювання службового часу поліцейських. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип.3–2. Т. 3. С. 81–86.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ГАЛУЗІ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ

Для сучасного етапу економічного розвитку багатьох країн світу характерне зростання ролі авіаційного транспорту. Державна політика регулювання в галузі авіаційного транспорту в країнах з розвинутою ринковою економікою спрямована на створення оптимального поєднання регулюючих і ринкових сил з метою пом'якшення загострення економічних і соціальних суперечностей на ринку транспортних послуг, а також на надання прогресивного характеру розвитку досліджуємої галузі в країні (1). Регулювання, перш за все, направлено на поєднання вітчизняного державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, а також використання зарубіжного досвіду з подальшою його імплементацією в національне законодавство.

Слід констатувати, що у світовій практиці, з урахуванням національних особливостей кожної держави, процес державного регулювання в галузі авіаційного транспорту складається з трьох основних складових, якими є: по-перше, законодавчий процес (розробка законів, правил, положень); по-друге, процес ліцензування (надання дозволів, застосування обмежень, відмова у видачі або відкликання дозволів на здійснення провітряних перевезень на постійній або довготривалій основі); по-третє, спеціальний дозвільний процес (сертифікація) (2, с. 1.1-1).

Враховуючи зазначене, державне регулювання в галузі авіаційного транспорту України здійснюється із врахування стандартів та рекомендованої міжнародної практики, а саме:

- Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (Чикаго, 7 грудня 1944 року);
- Конвенції про злочини та деякі інші акти, що вчинюються на борту повітряних суден (Токіо, 14 вересня 1963 року);
- Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 16 грудня 1970 року);
- Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 23 вересня 1971 року);
- Протоколу про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію (Монреаль, 24 лютого 1988 року);
- Конвенції про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення (Монреаль, 1 березня 1991 року);
- Додатка 17 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання», Керівництва з авіаційної безпеки (Дос 8973);
- Резолюції 1373 (2001), ухваленої Радою Безпеки на її 4385-му засіданні, 28 вересня 2001 року про спрямування спільних зусиль на запобігання і припинення терористичних актів тощо.

На підставі викладеного, варто вказати на основні законодавчі заходи, які необхідно здійснити із врахуванням стандартів та міжнародної практики, а саме (3):

- лібералізація авіаційних перевезень, зокрема шляхом зняття обмежень на паритетних засадах щодо кількості призначених авіапідприємств, пунктів та частот під час виконання польотів між Україною та країнами світу;
- підписання та реалізація Угоди про спільний авіаційний простір з ЄС з одночасним проведенням двосторонніх переговорів щодо лібералізації авіаперевезень;
- обрання України до складу Ради Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) та активна участь в її роботі;
- організація та використання повітряного простору України відповідно до стандартів та рекомендованої практики ІКАО, Європейської організації з безпеки аеронавігації (Євроконтроль), інших міжнародних авіаційних організацій та законодавства ЄС;
- підвищення ефективності використання повітряного простору України через запровадження в повітряному просторі вільних маршрутів та навігаційних технологій на основі GNSS;
- створення системи кібернетичної безпеки цивільної авіації з урахуванням стандартів та рекомендованої практики ІКАО та законодавства ЄС;
- впровадження заходів з безпеки польотів з метою створення ефективної системи управління безпекою польотів на державному рівні та рівні суб'єктів авіаційної діяльності відповідно до додатка 19 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію та Глобального плану забезпечення безпеки польотів на 2013-2027 роки;
- посилення співробітництва з Європейським агентством з безпеки польотів (EASA);
- оновлення політики у сфері авіаційної безпеки з урахуванням Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації на державному рівні та нагляду за станом її виконання суб'єктами авіаційної діяльності відповідно до додатка 17 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію;
- впровадження стандартів та рекомендованої практики ІКАО та Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі (SAFE) Всесвітньої митної організації, зокрема в частині запровадження інституту уповноваженого економічного оператора, для безпеки всього логістичного ланцюга поставок авіаційних вантажів та пошти і спрощення процедур перетинання державного кордону для пасажирів тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Овчар П.А. Зарубіжний досвід державного регулювання у сфері транспортних послуг. *Інтернаука: міжнар. наук. журнал*. 2017. № 6 (28). С. 17-21.
2. Руководство по регулированию международного воздушного транспорта: ICAO, 220 с.
3. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30. 05. 2018 № 430-р. URL: <https://zakon. rada. gov. ua/go/430-2018-%D1%80>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА ЯК СУБ'ЄКТА НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затвердженої Указ Президента України від 20. 05. 2015 № 276/2015 передбачено підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката (1). Виходячи із стратегічних намірів держави, питання відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України в умовах сьогодення є актуальним.

Безпосереднє звернення до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідчить про те, що нормотворцем законодавчо врегульовано питання дисциплінарної відповідальності за вчинення адвокатом дисциплінарного проступку. В той же час, Закон України «Про безоплатну правову допомогу» взагалі не передбачає будь-якої юридичної відповідальності суб'єкта надання безоплатної правової допомоги, зокрема за ненадання, несвоєчасне або неякісне надання безоплатної правової допомоги. Окрім того, цей законодавчий акт не містить і не роз'яснює механізм притягнення порушників до юридичної відповідальності.

Варто також відмітити, що за порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України (2).

Юридична відповідальність виступає важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів. Завдяки такому впливу стає можливим оптимальне впорядкування суспільних відносин, надання їм певної системності та стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, максимально можливе втілення принципів соціальної справедливості (3, с. 42).

В той же час, на сторінках юридичної публіцистики вказується, що враховуючи специфіку професії адвоката, сутність гарантій адвокатської діяльності (як правило, поширюються на всі види його професійної діяльності), наявний взаємозв'язок в аспекті застосування різних видів відповідальності адвоката за таке саме правопорушення (зокрема, щодо реалізації індемнітету адвоката), є доцільним розглядати професійну відповідальність адвоката як узагальнююче поняття, яке відображає специфіку притягнення його до інших

видів відповідальності, що додатково підтверджує наявність в адвоката особливого правового статусу (4, с. 361).

В. М. Сущенко вважає, що професійна відповідальність будь-якого представника правничої професії полягає, у звітуванні перед собою та іншими особами, суспільством і державою результатів своєї професійної діяльності, а також в отриманні на підставі такої звітності від себе та від інших осіб позитивних чи негативних оцінок своєї професійної діяльності (5, с. 6). В контексті зазначеного прослідковується концепція «позитивної відповідальності», оскільки виникає тоді, коли суб'єкт приступає до виконання своїх обов'язків, а не тоді, коли він їх не виконує або стане діяти всупереч ним (6, с. 28-34).

Якщо ж вести мову про підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за скоєння дисциплінарного проступку, то на сьогоднішній день дане питання врегульовано ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Звернення до постанови Кабінету Міністрів України від 11. 01. 2012 № 8, а саме аналіз змісту контрактів, які укладаються з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, дає можливість виокремлювати та вести мову про заходи дисциплінарної відповідальності, які можуть застосовуватися до адвоката (7).

В той же час, зміст ст. 144 КАС України вказує на те, що всі учасники адміністративного судочинства повинні добросовісно виконувати свої процесуальні права та обов'язки, не зловживати ними, а також своїми діями або бездіяльністю не порушувати процесуальних прав та обов'язків інших осіб, що беруть участь в адміністративній справі. Враховуючи той факт, що адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, є одночасно учасником адміністративного процесу, до нього можуть бути застосовані заходи адміністративно-процесуального примусу у вигляді попередження і видалення із залу судового засідання, про що свідчить ч.1 ст. 146 КАС України.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: *Указ Президента України* від 20. 05. 2015 № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/276/2015>.

2. Правила адвокатської етики: затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. Київ, 2017. С. 34.

3. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат*. 2010. № 10 (121). С. 41-45.

4. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис.... доктора юрид. наук: 12. 00. 10. Київ, 2017. С. 577.

5. Сущенко В. М. Професійна відповідальність юриста: деонтологічні та правові проблеми. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2002. № 3. Т. 20. С. 4-6.

6. Слободчиков Н. А. О позитивном содержании юридической ответственности. *Юридическая ответственность: проблемы теории и практики: сб. науч.тр.* Минск, 1996. С. 28-34.

7. Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на

тимчасовій основі: *постанова Кабінету Міністрів України* від 11. 01. 2012 № 8.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-%D0%BF#n10>.

УДК 342. 9

Світлана Сергіївна ВАЩЕНКО,

заступник директора Сумської філії Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9786-5398>

ЗАВДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція України закріпила, що діяльність правоохоронних органів має бути спрямована на захист життя і здоров'я людини, охорону її прав і свобод, інтересів держави та суспільства від будь-яких протиправних посягань. Їх діяльність повинна забезпечувати національну безпеку та правопорядок на всій території країни. Вказані цілі діяльності правоохоронних органів визначають зміст та спрямованість їх роботи та знаходять своє вираження у завданнях як окремих правоохоронних органів, так і проваджень, що реалізуються в їх діяльності. На сьогоднішній день не всі такі цілі та завдання знайшли своє закріплення в законодавстві, що й обумовлює актуальність дослідження. Сказане стосується і завдань адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України.

Під завданнями прийнято розуміти наперед визначений для певного суб'єкта, запланований для виконання обсяг роботи. Тобто завданнями адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції є певний обсяг роботи, який повинні виконати поліцейські з метою вирішення адміністративно-правових спорів.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (1). Тобто завдання поліції спрямовані на забезпечення внутрішньої безпеки держави, а саме забезпеченням публічної безпеки та порядку на її території, захисту прав людей, що перебувають в країні тощо.

Окремо в законодавстві визначено завдання адміністративно-юрисдикційних проваджень. Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення закріплює, що завданням провадження в справах про адміністративні проступки є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності (2). Вказані завдання лише узагальнено визначають зміст діяльності

поліцейських з розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення.

Завданням провадження за скаргами громадян є забезпечення практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів (3).

Завдання дисциплінарних проваджень в національному законодавстві не закріплені, однак їх можна визначити за аналогією із завданнями проваджень у справах про адміністративні правопорушення. Ними є: повний, всебічний та об'єктивний розгляд та вирішення справ про дисциплінарні проступки; відновлення порушених у результаті вчинення правопорушення прав та свобод громадян; забезпечення притягнення винних у вчиненні правопорушень осіб до відповідальності; виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню дисциплінарного проступку, їх усунення; зміцнення службової дисципліни; профілактика вчинення подібних дисциплінарних правопорушень.

Проаналізувавши завдання поліції та адміністративно-юрисдикційних проваджень, можна побачити, що їх усі можна поділити на загальні та спеціальні, які є характерними саме для адміністративно-юрисдикційної діяльності. Основними в першій групі є:

- захист національної безпеки, державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності;
- захист прав, свобод та законних інтересів людини;
- запобігання правопорушенням, їх припинення, забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності;
- забезпечення фінансової безпеки держави;
- забезпечення публічного порядку та публічної безпеки.

Спеціальні завдання характеризують діяльність правоохоронних органів з реалізації адміністративно-юрисдикційних проваджень. Основними з них є наступні:

- розгляд та вирішення справ про адміністративні правопорушення, дисциплінарних справ та скарг громадян;
- відновлення порушених у результаті вчинення правопорушення прав та свобод громадян;
- забезпечення притягнення винних у вчиненні правопорушень осіб до відповідальності;
- виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушень, їх усунення.

На сьогоднішній день завдання адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції чітко не визначені в національному законодавстві. У зв'язку з цим, з метою вдосконалення чинного законодавстві з досліджуваного питання, визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення завдання проваджень у справах про адміністративні проступки необхідно доповнити завданнями з відновлення порушених прав та свобод громадян, інтересів держави чи інших суб'єктів, а також встановлення особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та забезпечення притягнення її до відповідальності. Потребують уточнення і завдання проваджень за скаргами громадян. Крім того, в дисциплінарному статуті правоохоронних органів

необхідно закріпити завдання дисциплінарних проваджень, які на сьогоднішній день взагалі не визначені.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02. 07. 2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 40-41. Ст. 379
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс, Закон від 07. 12. 1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР.)* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122
3. Про звернення громадян: Закон України від 02. 10. 1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996. № 47. Ст. 256

УДК 349. 2

Роман Сергійович ГРИЩЕНКО,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДО ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дисциплінарна відповідальність в трудовому праві є досить розвиненим та функціональним інститутом на сьогодні. Однак, даний аспект не доводить того факту, що правові механізми його реалізації є бездоганними. Нормативна основа, на положеннях якої ґрунтується інститут дисциплінарної відповідальності, містить велику кількість проблемних моментів, зокрема: колізій, суперечностей, застарілих правових норм тощо. В той же час, актуальність інституту в процесі регулювання трудових відносин, викликає необхідність визначення напрямів вдосконалення та розвитку законодавства про дисциплінарну відповідальність. Ми переконані, що перший напрямок розвитку законодавства про дисциплінарну відповідальність пов'язаний із стрімким посиленням взаємовідносин між нашою державою та європейською спільнотою, що, в свою чергу, обумовлено прагненням України ввійти до складу Європейського Союзу (далі – ЄС). Це викликає необхідність проведення численних змін, велика кількість з яких торкаються правової системи нашої країни та окремих її елементів, зокрема, трудової галузі права.

Законодавство ЄС в частині регулювання трудового права закріплює основи побудови механізму нормативно-правового впливу на правовідносини в галузі праці для країн-членів Союзу. Його наднаціональний статус забезпечує виконання встановлених міжнародними договорами принципів регулювання трудових відносин. Це свідчить про те, що закріплення засад побудови механізму правового регулювання на міждержавному рівні є більш ефективним, аніж закріплення їх у національній конституції. При наявності наднаціонального чиннику, порушення основ правового регулювання відносин в сфері трудового права, та усіх пов'язаних із даною галуззю інститутами, наприклад, дисциплінарної відповідальності, суттєво ускладняється, адже в такому разі фактично порушуються умови міжнародних договорів.

Представлена форма регулювання відносин, що виникають в рамках трудового права, має позитивний прояв в сфері реалізації інститутів, які входять до складу галузі, на національному рівні європейських держав. Зокрема, високий рівень поваги до ключових засад побудови механізму правового регулювання відносин праці, обумовлює більш досконалий підхід, порівняно з українським, до забезпечення дисципліни праці та формування порядку притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності, незважаючи на те, що дане питання цілком віднесено до компетенції країн-членів Європейського Союзу. Зазначений аспект детально розглядався в роботах правників-теоретиків. Так, С. А. Шерегов відмічає, що головним нормативним джерелом підтримки виробничої дисципліни на сучасному етапі у зарубіжних країнах служать правила внутрішнього трудового розпорядку, які у більшості випадків складають самі роботодавці (підприємці), консультуючись іноді із представниками трудового колективу (профспілками) та з огляду на трудове законодавство, що діє в країні. Ці правила охоплюють досить широке коло питань трудових відносин. У них детально викладаються питання оплати праці (у тому числі система підвищення винагороди), тривалості робочого часу, понаднормової роботи, соціального страхування, охорони здоров'я, техніки безпеки, дисциплінарні вимоги тощо. Правила внутрішнього трудового розпорядку являють собою суворий з юридичної точки зору документ. За порушення цих правил роботодавця має право застосовувати засоби впливу до працівника, але при цьому він повинен діяти відповідно до норм дисциплінарного права, які захищають працівників від свавілля й зловживання роботодавців. Сполучення дисциплінарних повноважень роботодавців та захисних норм для найманих робітників і становить суть дисциплінарного права (1, с. 41). І. Я. Кісельов зазначає, що на сучасному етапі на Заході відбувається серйозна трансформація правового регулювання трудового розпорядку на підприємстві. Змінюються принципові підходи до цього питання. Сьогодні у країнах з розвинутою ринковою економікою внутрішній розпорядок на виробництві не зводиться лише до мір з підтримання певного порядку. По суті, зараз формується новий інститут трудового права, який можна назвати «забезпечення трудового розпорядку на виробництві», що містить у собі: по-перше, регулювання дисципліни праці, а, по-друге, забезпечення комфортного психологічного клімату на виробництві (2, с. 101).

Отже, імплементація в правову систему України нормативно-правових актів Європейського Союзу та фактичне входження нашої держави до складу цієї міжнародної організації є ефективним та дієвим напрямом розвитку та еволюції національного законодавства в сфері трудового права та дисциплінарної відповідальності. Адже європейська модель регулювання трудових правовідносин передбачає жорстке дотримання ключових принципів побудови даного механізму. В той же час дисциплінарна відповідальність набуває статусу найбільш крайнього заходу підтримки дисципліни праці, так як робота в цій сфері орієнтується не на залякування працівника можливістю застосування до нього негативних дисциплінарних санкцій, а створення максимально комфортних умов праці, за яких ризик вчинення працівником дисциплінарного проступку зводиться до мінімуму.

Список бібліографічних посилань:

1. Шерегов С. А. Производственная дисциплина и трудовой распорядок в странах с развитой рыночной экономикой / С. А. Шерегов // Трудовое право. 2002. №1. С. 39 – 47
2. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право. Учебник для вузов / И. Я. Киселев // М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М. 1998. 263 с.

УДК 349. 2 (477)

Валентина Василівна ГОНЧАРУК,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8157-0130>

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВЦЯ У СФЕРІ ПРАЦІ

28 грудня 2019 року до Верховної Ради України було подано проект Закону «Про працю» (№ 2708). Суб'єктом права законодавчої ініціативи виступив Кабінет Міністрів України. У пояснювальній записці до законопроекту автори зауважили, що чинний Кодекс законів про працю України є радянським як за змістом, так і за духом і формувався в умовах індустріальної економіки та існування системних великих підприємств. Відтак, у сучасних умовах є нагальна необхідність адаптації трудового законодавства до потреб нових відносин та нових сфер економіки. На думку авторів законопроекту, прийняття проекту Закону України «Про працю» забезпечить ефективне правове регулювання трудових правовідносин.

Отже, проект Закону «Про працю» складається з десяти глав (98 статей) й, у разі його прийняття, замінить КЗпП та низку законів, у тому числі «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про визначення розміру збитків, завданих підприємству» та ін. Також проект передбачає низку змін до інших законів та кодексів. Так, ст. 11 закону «Про житлово-комунальні послуги» доповнять частиною четвертою, яка передбачає скасування права на пільги та субсидії у разі встановлення рішенням суду факту виконання особою роботи (надання послуг) без укладення трудового договору.

Коротко оглянемо окремі аспекти пропонованого законопроекту.

1. Рівність трудових прав громадян. Як і в чинному законодавстві забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці через колір шкіри, політичні та релігійні переконання, стать, сексуальну орієнтацію, вік, стан здоров'я, вагітність, інвалідність тощо. Крім того, у проекті прописали заборону мобінгу працівників, психологічного та економічного тиску, створення нестерпних умов праці, умисний, систематичний та необґрунтований нерівномірний розподіл навантаження і завдань між працівниками, що виконують аналогічну роботу, нерівну оплату праці за аналогічну працю. Не вважатиметься дискримінацією у сфері праці встановлені законами відмінності, а також обмеження прав працівників, що залежать від властивих певному виду робіт вимог щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я, статі тощо або обумовлені необхідністю посиленого соціального та правового захисту деяких категорій осіб.

2. Трудові книжки. У проекті зазначено, що облік трудової діяльності працівників здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб. Тобто паперові трудові книжки залишаться у минулому. Прикінцевими положеннями проекту встановлено, що трудова книжка є основним документом про трудову діяльність тільки до дня набрання чинності цим Законом, а роботодавці протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом зобов'язані видати трудових книжок працівникам. На кожного працівника у реєстрі буде заводитися персональна електронна облікова картка, частина картки відображатиме загальний страховий стаж особи, у тому числі набутий нею за період до 1 січня 2004 року.

3. Трудовий договір. Підставою для виникнення трудових відносин буде трудовий договір, який укладається тільки в письмовій формі (можна в електронному вигляді з цифровим підписом). Відзначимо, що трудового договору у формі контракту у проекті відсутній, а всі раніше укладені контракти вважатимуться строковими трудовими договорами. Передбачено 7 видів трудових договорів: 1) безстроковий; 2) строковий (не більше ніж на 5 років); 3) короткостроковий (до двох місяців); 4) сезонний; 5) з нефіксованим робочим часом. За цим договором обов'язок виконувати роботу виникає виключно за умови надання роботодавцем доступної роботи, без гарантій того, що така робота буде надаватися постійно. Задля попередження зловживань зі сторони роботодавців, у проекті обмежили кількість трудових договорів з нефіксованим робочим часом у одного роботодавця (не більше 1/10 загальної кількості); 6) учнівський трудовий договір; 7) трудовий договір з домашнім працівником (робота обслуговування домашнього господарства). Зміст трудового договору передбачатиме 13 обов'язкових умов, зокрема, договір має містити характеристику або опис виконуваної роботи, тривалість оплачуваної відпустки, структуру і розмір заробітної плати, тривалість робочого часу і часу відпочинку, а також строки повідомлення про припинення трудового договору, розмір компенсаційних виплат у разі дострокового припинення трудового договору з ініціативи роботодавця.

4. Боротьба з незадекларованою працею. Однією з новацій законопроекту є визначення на законодавчому рівні поняття трудових відносин та ознак їх наявності, що унеможливить підміну укладання трудових договорів цивільно-правовими та запобігатиме неофіційному працевлаштуванню.

5. Робочий час. Нормальна тривалість робочого часу складатиме 40 годин протягом кожного семиденного періоду. Тривалість щоденної роботи (зміни) визначається роботодавцем з урахуванням специфіки діяльності. Надурочними вважаються роботи понад встановлену у трудовому договорі тривалість роботи протягом дня (зміни). Оплата праці при застосуванні надурочних робіт здійснюється у підвищеному розмірі, визначеному трудовим або колективним договором. При цьому оплата праці має бути принаймні на 20% вищою за ставку. Зараз при почасовій оплаті праці робота в надурочний час оплачується за перші дві години в полуторному розмірі, а за наступні години в подвійному. До роботи в нічний час дозволять залучати жінок з дітьми до трьох років. Також серед нововведень: гнучкий режим робочого часу, дистанційна (надомна) робота та зміна умов оплати за роботу у вихідні дні (встановлюється трудовим договором, а не оплачується в подвійному розмірі). Дистанційні працівники

зможуть розподіляти робочий час на свій розсуд. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати нормальну тривалість робочого часу.

УДК 342. 922. 082. 6

Софія Вікторівна ДАНИЛІВ,

суддя Краснорамійського міського районного суду Донецької області, кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ НАРОДНИМ ДЕПУТАТОМ УКРАЇНИ

З моменту започаткування інституту присяги в інституті публічної служби, присяга первинно мала зміст релігійного обряду, яким скріплювалось урочисте прийняття особою зобов'язання. Нині ж присяга має нормативний характер із визначенням юридичної відповідальності за її порушення. Зокрема в Україні чинним законодавством передбачено юридичну відповідальність за порушення присяги для низки службовців публічної служби. Наприклад, для суддів, прокурорів, військовослужбовців, державних службовців, тощо. Водночас присяга народного депутата України ще має символічно-церемоніальний та декларативний характер, оскільки юридична відповідальність за порушення присяги відсутня.

Питанню дослідження механізму адміністративно-правового регулювання відповідальності за порушення присяги службовцями публічної служби приділяли увагу такі вчені-адміністративісти, як: С. С. Алексєєв (1), О. М. Бандурка (2), Ю. П. Битяк (3), В. В. Галунько (4), В. К. Колпаков (5), О. Ф. Скакун (6) та інші науковці.

Так, в одну із слушних зауважень С. В. Прилуцького є що, присяга – це тільки урочиста обіцянка додержуватись певних зобов'язань чи конкретна клятва (зобов'язання) – акт, який породжує юридичні наслідки? (7, с. 109-110).

На сьогоднішній день присягу в Україні складають: Президент України, народні депутати України, судді, члени Вищої ради правосуддя, державні службовці, військовослужбовці, прокурори, тощо.

Статтею 79 Конституції України (8) визначено, що перед вступом на посаду народний депутат України складає перед Верховною Радою України присягу такого змісту: «Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників».

Однак, якщо проаналізувати текст присяги судді та народного депутата, то у присязі народного депутата, наприклад, взагалі відсутнє положення щодо дотримання етичних принципів, як це визначено у присязі судді чи адвоката.

Також слід зазначити, що ні Конституція України, ні інші Закони України та підзаконні акти не містять норм щодо юридичної відповідальності народного депутата України за порушення не тільки правил етичної поведінки, але і присяги в цілому.

На нашу думку, відсутність етичних принципів у присязі народного депутата України має певні ризики, оскільки не спонукає такого до підвищення

своїї професійної культури у публічній діяльності, а значить і утвердженню високих моральних принципів, що в цілому не забезпечує зміцнення довіри до нього, як представника народу України з боку громадськості в цілому.

Наприклад, такі негативні явища ми можемо спостерігати під час пленарних засідань Верховної Ради України, коли деякі народні депутати, користуючись відсутністю дієвого механізму притягнення до відповідальності, порушують етичні принципи та правила поведінки, проявляючи при цьому явну зневагу як до своїх колег – інших народних депутатів України, так і до своїх виборців – громадян України.

Крім того, введення у текст присяги народного депутата України обов'язку дотримуватись етичних принципів, на нашу думку, є не менш важливим за дотримання ним Конституції України та законів, оскільки спонукає підвищенню (становленню) професійної культури у діяльності публічних осіб.

Як було вже зазначено, на законодавчому рівні є взагалі відсутнім визначення юридичної відповідальності за порушення присяги народним депутатом України, що з огляду на європейську інтеграцію нашої держави, на нашу думку, потребує невідкладного вирішення на законодавчому рівні. Оскільки не може бути подвійних стандартів до службовців публічної служби, щоб одні службовці відповідали за порушення присяги, а стосовно народних депутатів України така відповідальність навіть не була визначена законом.

Тому вважаємо, що відповідальність за порушення присяги має бути зазначено і для народних депутатів України та прийнято відповідні зміни до чинного національного законодавства.

Список бібліографічних посилань:

1. Андрєєв В. О. Генезис присяги державного службовця як складового елемента його правового статусу /В. О. Андрєєв// Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6. № 3. С. 25-31.

2. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.). Харків: Золота миля 2012 С. 616.

3. Адміністративне право України: підруч./ Ю. П.Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П.Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2007. С. 544.

4. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія / за заг. ред. В. В. Галунька. Херсон: Херсонська міська друкарня, 2010. С. 87-97. URL: <http://www.law-property.in.ua/images/books/aruvsu.pdf>.

5. Колпаков В. К. Адміністративне право України: [підруч.] / В. К. Колпаков. К.:Юрінком Інтер, 1999. С. 736.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підруч.] / О. Ф. Скакун [пер. з рос.]. Х.: Консум, 2008. С. 656.

7. Прилуцький С. В. Присяга судді: стара категорія новий правовий зміст. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/article/696/%CC>.

8. Конституція України. Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/>.

НЕОБХІДНІСТЬ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день Україна потребує докорінних змін у всіх напрямках її існування. Для ефективного вирішення низки соціально-економічних питань у державі важливим є максимальна зацікавленість громадян та їх участь у формуванні бюджетів і розпорядженні коштами на місцевому рівні.

Економічна ефективність вимагає проведення фінансової децентралізації, наслідком якої є передача і делегування видаткових повноважень, створення фінансової бази органів місцевого і регіонального самоврядування, розробка ефективної моделі фінансового вирівнювання, залучення жителів територіальних громад до вирішення місцевих завдань.

У муніципальній програмі врядування та сталого розвитку, що впроваджується Програмою розвитку ООН, та експертами Української асоціації місцевих та регіональних влад зазначено що «децентралізація – це процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів» (1, с. 7).

У сучасних наукових дослідженнях децентралізацію визначено як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може відбуватись винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах (2).

У науковій літературі розкриваються різні види (форми) децентралізації: політична (або демократична); адміністративна (або бюрократична), фінансова (або бюджетна, фіскальна, економічна, ринкова), територіально-просторова (3, с. 82).

Фінансова децентралізація в сучасних умовах розглядається як необхідна умова успішної децентралізації державних функцій у контексті демократичних перетворень. Бюджетна децентралізація – це процес передачі повноважень управління доходами та видатками з метою збільшення ефективності реалізації даних повноважень та ретельніше управління бюджетними коштами громад. Так, за умови проведення бюджетної децентралізації:

- відкриваються додаткові можливості щодо формування місцевих бюджетів;
- збільшується свобода у використанні коштів органами місцевого самоврядування;
- зростає активність й ініціатива місцевої влади;
- посилюється відповідальність за вирішення місцевих проблем;
- посилюється контроль за виконанням бюджету;

- підвищується результативність трансфертної політики;
- проводиться ефективне фінансове вирівнювання (2).

В умовах сьогодення виникає необхідність проведення реформи бюджетної децентралізації в Україні. Реформування системи територіальних фінансів є завжди складним процесом в будь-якій країні. Тому важливим є розроблення ефективної системи використання ресурсів територіальних бюджетів.

Серед головних завдань, які можуть бути реалізовані в рамках бюджетної децентралізації, слід відзначити:

- перегляд та чітка структуризація переліку власних та делегованих повноважень;
- розширення фінансової бази органів місцевого самоврядування;
- відмова від безцільових трансфертів, перехід до системи цільових трансфертів, спрямованих на компенсацію видатків органів місцевого самоврядування в результаті реалізації ними делегованих функцій;
- запровадження максимального рівня прозорості використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування (2).

Так, на сьогоднішній день виникла необхідність у проведенні реформи бюджетної децентралізації в державі, яка може дати можливість прийняття більш якісних та справедливих рішень щодо управління місцевими бюджетами, адже адміністративно-територіальний устрій країни повинен бути побудований таким чином, щоб одночасно максимально враховувати інтереси громадян та забезпечити ефективне використання бюджетних коштів з надання суспільних благ. Але поки що ні Конституція України, ні Закон України «Про місцеве самоврядування» чітко не висуюють стратегію проведення децентралізації. Що стосується подальшого розвитку законодавчої бази щодо децентралізації в Україні, то наступним кроком має бути внесення змін до Конституції України щодо децентралізації, які необхідні для подальшого проведення реформи та її завершення.

Список бібліографічних посилань:

1. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Видання третє. Київ: ПРООН/МПВСР, 2007. С. 269. URL: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/decentralisation_manual.pdf

2. Бюджетна децентралізація та її вплив на фінансове забезпечення територіальних громад. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/9f690dbd00a5bff556897056d188f56d.pdf>

3. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія / І. С. Волохова. Одеса: Атлант, 2014. С. 462.

MOBBING IS A TYPE OF VIOLENCE AT WORK

The face of workplace violence continues to change in our troubled world, with a range of aggressive acts inflicted on workers by diverse perpetrators. While a uniform definition of what constitutes workplace violence remains elusive, most commentators include homicide, assault, threats, mobbing and bullying on the job as forms of violence at work. Even the definition of a “workplace” is elusive as an increasing number of people earn their living in mobile sites and home-based offices, and via telework. While homicide on the job has historically been identified as the most severe form of workplace aggression, this perception is shifting as in the opening decade of the twentyfirst century workers across the globe have been exposed to an increasing risk of becoming the victims of acts of terror. Brutal and often random terrorist attacks have cut a swathe of death and destruction in many countries in both the developed and developing world, including in workplaces.

The variety of behaviours which may be covered under the general rubric of violence at work is so large, the borderline with acceptable behaviours is often so vague, and the perception in different contexts and cultures of what constitutes violence is so diverse, that defining the workplace violence phenomenon is a significant challenge. In practice, violence in the workplace may include a wide range of behaviours, often continuing or overlapping: homicide, bullying, rape, mobbing, robbery, victimizing, wounding, intimidation, battering, threats, physical attacks, ostracism, kicking, leaving offensive messages, biting, aggressive posturing, punching, rude gestures, spitting, interfering with work tools and equipment, scratching, hostile behaviour, squeezing, pinching and related actions, swearing, shouting, stalking, name-calling, harassment, including sexual and racial abuse, innuendo, deliberate silence.

Attention has traditionally been focused on physical violence, and the typical profile of violence at work which has emerged has been largely one of isolated, major incidents of the kind referred to at the start of this chapter. In more recent years, however, new evidence has been emerging of the impact and harm caused by non-physical violence, often referred to as psychological violence. “Psychological” violence can include diverse aggressive tactics, all of which have the potential to cause significant emotional injury among those victimized. It is often considered to include bullying, mobbing, coercion, verbal abuse and sexual harassment. Many of these forms of workplace violence are repeated by the perpetrators and while one-off events may be relatively minor, the cumulative impact on the recipients results in very serious consequences (often with a greater impact than that from physical violence), for example following repeated acts of sexual harassment, bullying or mobbing.

In recent years, another form of systematic collective violence has been reported to be on the increase in countries such as Australia, Austria, Denmark, Germany, Sweden, the United Kingdom and the United States. In Europe this collective violence has often been referred to as «mobbing». Even in countries with their own terms (such as harcèlement moral in France, acoso or maltrato psicológico in Spain, coacção moral

in Portugal or molestie psicologiche in Italy), mobbing is becoming increasingly recognized.

Mobbing typically involves a group of workers ganging up on a target employee and subjecting that person to psychological harassment. Mobbing includes behaviours such as making continuous negative remarks about a person or criticizing them constantly; isolating a person by leaving them without social contacts; gossiping or spreading false information about a person; or ridiculing a person constantly. The impact upon a person of what might appear on the surface to be minor single actions of this type can be devastating. It has been estimated, for instance, that about 10–15 per cent of the total number of suicides in Sweden each year have this type of background (1). The original conceptual distinction between bullying (primarily referring to situations of individual harassment) and mobbing (primarily covering situations of collective harassment) is now giving way to a conceptual assimilation of these two terms. Most researchers now make no distinction between bullying and mobbing with regard to the number of perpetrators or targets involved. One may argue that, even if a distinction was accepted, the psychological processes – and the considerable impact on the recipient involved – appear to be the same.

The original conceptual distinction between bullying (primarily referring to situations of individual harassment) and mobbing (primarily covering situations of collective harassment) is now giving way to a conceptual assimilation of these two terms. Most researchers now make no distinction between bullying and mobbing with regard to the number of perpetrators or targets involved. One may argue that, even if a distinction was accepted, the psychological processes – and the considerable impact on the recipient involved – appear to be the same.

The new profile of violence at work that emerges is one which gives equal emphasis to inappropriate physical and psychological behaviour, and full recognition to the significance of non-physical workplace violence. It is also a profile that recognizes that violence at work is not limited to a specified workplace, like an office, factory or retail establishment. There is a risk of violence during commuting and in non-traditional workplaces such as homes, satellite centres and mobile locations that are being used increasingly as a result of the spread of new information technologies.

In Germany, during 2001, the Thüringen Higher Labour Court (Landesarbeitsgericht Thüringen) issued two important decisions on mobbing. In the first case, the Tribunal stated that mobbing had not only affected the personal dignity of the bank employee concerned, but also the health and safety of the victim to the extent that it had penal relevance. The Tribunal confirmed a previous decision against the illicit «humiliation» (Degradierung) of the worker concerned and threatened a fine of DM50, 000 if the mobbing did not stop. In the second case, the judge confirmed the dismissal of a bullying manager of a supermarket as legitimate since he had insulted and «broken» a worker to the point of attempting suicide.

In Spain, a decision of the Social Court of Madrid (Juzgado de lo Social de Madrid) established that, in the case of mobbing, the victim has to produce evidence of the alleged facts, but not direct proof that these constitute mobbing. Thus while tort law has still not been consolidated, the pattern of court decisions across countries is clear. As a result, common-law decisions support the general trend within statutes and organizational policies to prohibit all forms of workplace violence.

Given the rising levels of awareness and increased reporting, it is not surprising that increasing concern is now being expressed by workers, trade unions, employers,

public bodies and experts on a broad international front about the extent of violence at work. This concern is being matched by calls for action to prevent such violence and/or, when it occurs, to deal with it in a way which alleviates the enormous social, economic and allied costs to the victims, their families, employers and the community at large. However, questions remain as to the nature and direction of the action that should be taken, and the identity of those who should be held responsible for the implementation of preventive interventions.

With consensus emerging on a broad definition of violence at work that includes both physical and psychological elements, there would also seem to be widespread awareness that this form of violence is: • a major although still under-recognized problem; • not limited to individual instances of mass homicide, but extends to a much wider range of apparently minor but often devastating behaviours; • an extremely costly burden for the worker, the enterprise and the community; • not just an episodic, individual problem but a structural, strategic problem rooted in wider social, economic, organizational, gender role and cultural factors; • detrimental to the functionality of the workplace, and any action taken against such violence is an integral part of the organizational development of a sound enterprise; and • a problem which has to be tackled, and tackled now. In responding to the problem of workplace violence, it is now realized to an increasing degree that violence in any form can no longer be accepted as a normal part of any job, even where it would seem to be an occupational hazard, such as in law enforcement.

Reference:

1. Leymann, 1990, p. 122. Used by permission from Springer Publishing Company, Inc., New York, 10012. See also Einarsen and Mikkelsen, 2003a, pp. 127–144.
2. On the spreading of telework, and associated risks of violence, see Di Martino, 2001. See also idem, 2005.
3. Cisneros, V., «Mobbing in Spanish public administrations» report. Courtesy of Iñaki Piñuel to the authors, 18 Sep. 2004.
4. Bukowska, S.; Schnepf, E. 2001. Mentoring Project: Centre for Counselling on Sexual Harassment and Mobbing. Vienna, University of Vienna (see: [univie. ac. at/women/engl/index. htm](http://univie.ac.at/women/engl/index.htm), accessed 2 Jan. 2006).

Дуравкіна Н. І. Мобінг як вид насилля на роботі.

У тезах-доповіді надано визначення насильства на роботі, видів насильства та в тому числі мобінгу. Перераховані причини таких дій. Проведено аналіз правового регулювання захисту від мобінгу та видів стягнень за такі дії в країнах Європи та США.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ «БІЗНЕС-АНГЕЛУ» ЯК СУБ'ЄКТА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Бізнес-ангели не є поширеним суб'єктом інноваційної інфраструктури в національній інноваційній системі України. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю спеціалізованого нормативно-правового регулювання, недосконалістю інвестиційного законодавства та обмеженістю додаткових гарантій з боку держави, які б сприяли діяльності національних та залученню іноземних бізнес-ангелів.

Натомість, у країнах Європи та США їхня діяльність справляє значний вплив на інноваційний розвиток багатьох секторів економіки.

Варто зазначити, що єдиного визначення бізнес-ангелу не існує.

Як звертають увагу вітчизняні науковці, Вільям Ветцель був одним з перших, хто ввів термін бізнес-ангелів як осіб, що здійснюють ризикові інвестиції в молоді підприємства. (1, с. 163).

Серед ознак бізнес-ангелів науковці виділяють наступні:

- 1) фізичні особи (середній вік бізнес-ангелів від 45 до 65 років; 99% з них – чоловіки, кожен п'ятий – мільйонер);
- 2) підприємці, які мають значний досвід власного бізнесу або спеціалісти в успішних компаніях (топ-менеджери, консультанти, адвокати та інші);
- 3) такі особи здійснюють фінансування за власні кошти. (2, с. 75).

Досліджуючи сутність бізнес-ангелів через призму їхнього історичного розвитку, необхідно зазначити наступне.

Бізнес-ангели як суб'єкти інноваційної інфраструктури вперше виникли у 19 сторіччі в США у галузі творчої індустрії, інвесторами якої ставали особи, що, окрім фінансового прибутку від інвестиційної діяльності, мали альтруїстичне бажання підтримати певних митців. Згодом діяльність бізнес-ангелів поширилася на інші галузі економіки.

Значна кількість відомих на сьогодні підприємств використовувала на початку своєї діяльності підтримку бізнес-ангелів. Так, як зазначає В. Рамадані, посилаючись на дослідження Ван Оснабрюгга та Робінсона, свого часу 5 бізнес-ангелів надали фінансову підтримку Генрі Форду у розмірі \$ 40 000; у 1977 році інший бізнес-ангел вклав 91 000 доларів у створення та початок реалізації комп'ютерів Apple (3).

На сьогоднішній день діяльність бізнес-ангелів є поширеною і у ЄС. Специфікою їхньої діяльності, на відміну від суто інвестиційної, є переважне фінансування інновацій у новостворених підприємствах. Так, як вказує Європейська комісія, близька 93% всіх інвестицій бізнес-ангелів припадає на зазначених суб'єктів (4).

У той же час, в ЄС також наявна проблема невизначеності єдиного правового статусу бізнес-ангелів.

Так, найбільш суворі вимоги до цього суб'єкта застосовуються у Великобританії, де для здійснення своєї діяльності бізнес-ангел має пройти складну процедуру сертифікації, що значним чином ускладнює розвиток мережі бізнес-ангелів у цій державі.

Проте, у більшості країн ЄС діяльність бізнес-ангелів детально не врегульована і не потребує жодної сертифікації чи акредитації. На думку Європейської комісії, не дивлячись на недоліки відсутності специфічного правового регулювання, такий підхід є більш доцільним, ніж встановлення жорстких вимог для діяльності бізнес-ангелів, оскільки їхня діяльність характеризується вищим ступенем ризиковості, порівняно зі звичайною інвестиційною діяльністю, а корисний ефект від неї має важливе значення для національної економіки. Крім того, відсутність жорстких умов для функціонування бізнес-ангелів спрощує залучення іноземного капіталу для підтримки інноваційних стартапів (4).

Виходячи з вищевикладеного, можливо зробити висновок, що бізнес-ангел – це фізична особа, суб'єкт інноваційної інфраструктури, що здійснює інвестування у високоризикові, переважно інноваційні, малі та середні підприємства й стартапи. Функціонування бізнес-ангелів стимулює інноваційну діяльність шляхом надання ними фінансової та інформаційно-комунікативної підтримки підприємцям. Разом з тим, створення в Україні спеціалізованого правового регулювання бізнес-ангелів, яке б визначало специфіку даного інноваційного суб'єкта та визначало гарантії їхньої діяльності справить позитивний вплив на розвиток національної інноваційної системи та економіки України.

Список бібліографічних посилань:

1. Shuba M., Shuba O. Business angels investment as a special form of business financing. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Міжнародні відносини, економіка, країнознавство, туризм». № 8, 2018. С. 162-170.

2. Ульяницька О. В., Ярошенко Т. В. Бізнес-ангели як альтернативна форма фінансування підприємницького сектору в Україні. Механізм регулювання економіки. № 2, 2009. С. 72-79.

3. Ramadani V. Business Angels – Who They Really Are? Strategic Change. 2009 URL: https://www.academia.edu/6874559/Business_angels_who_they_really_are

4. BAF. Understanding the Nature and Impact of the business angels in Funding Research and Innovation Final Report. URL: http://www.eban.org/wp-content/uploads/2017/12/Final-Report_Understanding-the-Nature-and-Impact-of-the-business-angels-in-Funding-Research-and-Innovation_FV_Formatted_Revised13.12.2017.pdf

УДК 342. 92:35. 08(477)

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

професор кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>

Єсенія Сергіївна ПЕТРОВА,

аспірант заочної форми навчання відділу організації освітньо-наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6927-8292>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО СЕКРЕТАРЯ В УКРАЇНІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слід зазначити, що станом на сьогодні у зв'язку з набуттям нових поглядів на проблеми розробки та запровадження адміністративної реформи в Україні, особливо за напрямом реформування й модернізації державної служби, набули певного поширення наукові дослідження організаційно-правових засад органів виконавчої влади в Україні. Особливе місце в системі центральних органів виконавчої влади в Україні займає інститут державного секретаря, який історично набув суттєвих змін, пройшовши етапи створення, ліквідації та повторного виникнення та розбудови. Без сумніву, на такий стан речей вплинули різні погляди як науковців, так і практиків. Але життя тільки підтвердило необхідність і доцільність введення посад державного секретаря в системі центральних органів виконавчої влади України, оскільки саме державний секретар і є тією «інституціональною пам'яттю» будь-якого центрального органу виконавчої влади в його безпосередньому керівництві.

Відповідно, введення посади державного секретаря в системі центральних органів виконавчої влади України, й було саме тим організаційно-правовим моментом, що викликав потребу в ретельному науковому обґрунтуванні її нормативно-правових засад. Наразі певні наукові дослідження були започатковані в працях Є. І. Білокур, В. Дерещ, І. Коліушко, О. Пархоменко-Кучевіл, І. І. Письменної, Л. В. Прудіус, С. Сороки, І. Г. Сурай, А. М. Цветкова та ін. Разом із тим, слід констатувати відсутність наукових праць, присвячених комплексному дослідженню теоретичних і практичних засад державного секретаря в Україні, й особливо його статусу.

Щодо цього ключовою подією слід вважати кінець 2010 року, коли в Україні було розпочато адміністративну реформу з метою запровадження системних змін і модернізації моделі державного управління, що цілком логічно призвело й до загальних та проміжних змін у законодавстві України.

Певний вклад у розвиток правових засад публічного управління внесли Указ Президента України від 01 лютого 2012 р. № 45/2012 «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки» (1), Розпорядження Кабінету Міністрів від 11 листопада 2016 р. № 905 «Про схвалення Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ» щодо створення необхідних умов для підготовки та реалізації національних реформ шляхом оновлення і посилення кадрового потенціалу через залучення на державну службу

кваліфікованих і компетентних фахівців – фахівців з питань реформ. До першої групи фахівців, зокрема, належать такі посади державної служби категорії «А», як посади Державного секретаря Кабінету Міністрів України, його заступників, державних секретарів міністерств (2). Саме тому, враховуючи важливість таких реорганізаційних змін в країні, дослідження адміністративно-правового статусу державного секретаря в Україні є актуальним і вчасним. Зокрема, цей науковий напрямок у повній мірі узгоджується й з нормами Закону України від 17 березня 2011 року № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади» та ін.

Мета дослідження полягає у комплексному науковому аналізі функціональної та правової природи посади державного секретаря, зокрема, адміністративно-правових засад його статусу, особливості якого впливають на формування завдань і діяльність міністерств в Україні. Для цього планується дослідити теоретико-методологічні засади становлення та функціонування державного секретаря в Україні, в тому числі, щодо місця державного секретаря в системі органів виконавчої влади, інституалізації державного секретаря в Україні та правозастосування та адміністративно-правових відносин у сфері його функціонування; визначити зміст адміністративно-правового статусу, зокрема, структуру та завдання, компетенції й повноваження, гарантії діяльності та юридичну відповідальність, його місце в системі виконавчої влади України; надати та науково обґрунтувати пропозиції щодо оптимізації шляхів вдосконалення статусу державного секретаря в Україні для подальшого розвитку системи виконавчої влади, зокрема, аналізу зарубіжного досвіду формування та становлення державного секретаря, а також напрямків розвитку адміністративно-правового регулювання організації та діяльності державного секретаря в Україні.

Об'єктом дослідження є сфера суспільних відносин, що пов'язана з організацією та діяльністю державного секретаря в Україні. Його предметом є адміністративно-правовий статус державного секретаря в Україні. Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні нових наукових пропозицій щодо змісту адміністративно-правових засад статусу державного секретаря в Україні.

Передбачається що в умовах змін і модернізації моделі державного управління в Україні отримані наукові та практичні результати окажуть позитивний вплив на ефективність діяльності усієї системи центральних органів виконавчої влади в Україні.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки: Указ Президента України від 01. 02. 2012 № 45/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 10. Ст. 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>

2. Про схвалення Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11. 11. 2016 № 905-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. Ст. 233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2016-%D1%80>

Виктор Сергеевич КАМЕНКОВ,

заведующий кафедрой финансового права и правового регулирования хозяйственной деятельности Белорусского государственного университета, медиатор, заместитель председателя общественного объединения «Белорусский республиканский союз юристов», национальный корреспондент Беларуси в ЮНСИТРАЛ, старший научный сотрудник Южно-Уральского государственного университета, доктор юридических наук, профессор (Республика Беларусь)

О ПРАВЕ НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКУЮ И ЭКОЛОГИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ, КАК НЕОБХОДИМОМ ЭЛЕМЕНТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Тема безопасности вообще в современном мире является весьма актуальной. И это представляется понятным. Каждый человек даже на биологическом уровне обеспокоен безопасностью своей жизни, здоровья, благополучия, семьи. А как социальный субъект он заботиться о безопасности по месту жительства и работы, в отрасли и государстве в силу его контактов и интересов.

Не может быть равнодушным каждый, кто понимает проблемы постоянно растущих нужд интенсивно развивающейся мировой экономики в крупных объемах энергоресурсов на фоне истощающихся их запасов.

В подтверждение данного тезиса довольно привести только самые свежие примеры, чтобы понять суть остроты проблемы безопасности и существующих в этой связи тревог, дискуссий, конфликтов и споров.

Например, перебои с обеспечением электрической энергией вызывают различные последствия, беспокойство о безопасности, круг заинтересованных лиц в их устранении, если они произошли:

- в отдельно взятой квартире на непродолжительное и известное время;
- в многоквартирном и многоэтажном доме или в районе в городе на длительное и неизвестное время;
- в крупном населенном пункте, включая банки, больницы, объекты промышленности, обороны и иных отраслей;
- в большом количестве населенных пунктов или в отдельно взятой стране, либо в ряде стран.

И это не придуманная, а реальная ситуация.

Или возьмем строительство атомных электростанций, отношение к ним в разных странах мира, а также использование вопросов обеспечения энергией в политических целях.

Благодаря этому можно оставаться уверенным, что вопросы безопасности, их правовое регулирование и обеспечение всегда были и будут востребованными.

Трудно не согласиться с тем, что «...энергетическая безопасность возникает как продукт взаимодействия политики, права и экономики» (1).

Имеются и все основания дальнейшей их актуализации.

Во-первых, множественность видов безопасности (личная, семейная, общественная, государственная, политическая, информационная, экологическая, экономическая, транспортная, энергетическая, финансовая и другие) диктует

выработать общие принципов для их понимания, различия, толкования и правового регулирования.

Во-вторых, не меньшая множественность правовых актов, регулирующих вопросы безопасности, порождает необходимость, как минимум, определенной их координации, если не гармонизации.

Оптимальным вариантом, наиболее точно отображающим сущность безопасности в настоящее время, в рамках ЕАЭС признано такое ее определение – отсутствие недопустимого риска, связанного с возможностью причинения вреда и (или) нанесения ущерба.

Говоря о более полной дефиниции безопасности, нужно предусмотреть не только отсутствие недопустимого риска вообще, но и его минимизацию.

Приблизительно в таком же контексте термин «безопасность» используется в белорусском законодательстве уже с 2014 года и до настоящего времени. «...безопасность движения и эксплуатации железнодорожного транспорта – состояние защищенности процесса движения транспортных средств железнодорожного транспорта, состояние транспортных средств железнодорожного транспорта и инфраструктуры железнодорожного транспорта общего пользования, а также железнодорожных путей необщего пользования, при которых отсутствует недопустимый риск возникновения транспортных происшествий и их последствий, влекущих за собой причинение вреда жизни или здоровью граждан, окружающей среде, имуществу юридических и физических лиц».

В таком же значении понятие «безопасность» применяется и в ином современном законодательстве: «...для целей настоящего Декрета под безопасностью понимается отсутствие недопустимого риска возможного причинения вреда государственным или общественным интересам, окружающей среде, жизни, здоровью, правам и законным интересам граждан.

С иным смыслом термин «безопасность» также встречается в Республике Беларусь в законах и иных законодательных актах.

Экологическая безопасность определяется как состояние защищенности окружающей среды, жизни и здоровья граждан от возможного вредного воздействия хозяйственной и иной деятельности, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера.

Безопасность генно-инженерной деятельности определяется в Законе, как состояние защищенности, достигаемое посредством выполнения мер, направленных на предотвращение или снижение до безопасного уровня возможных вредных воздействий генно-инженерных организмов на здоровье человека и окружающую среду при осуществлении генно-инженерной деятельности.

А безопасность дорожного движения – это состояние дорожного движения, обеспечивающее минимальную вероятность возникновения опасности для движения и дорожно-транспортного происшествия.

Безопасность лекарственного средства – положительная характеристика лекарственного средства, основанная на сравнительном анализе его эффективности и оценке риска причинения вреда жизни и здоровью человека.

Всего же термин «безопасность» встречается более чем в пятидесяти правовых актах. И не только в нашей стране. «...термин «энергетическая

безопасность» употребляется, в частности, в более 50 нормативных правовых актах РФ и в более 30 международных правовых актах» (2).

Первая реакция на слова «национальная безопасность» на уровне не профессионала, а обычного человека может быть такой, что речь идет о безопасности не только государства, но и нации, всех живущих и всего находящегося на территории данного государства. И будет, в принципе, правильной такая реакция. Потому, что официальное определение понятия «национальная безопасность» раскрывается, как состояние защищенности национальных интересов Республики Беларусь от внутренних и внешних угроз.

А национальные интересы, в свою очередь, это – совокупность потребностей государства по реализации сбалансированных интересов личности, общества и государства, позволяющих обеспечивать конституционные права, свободы, высокое качество жизни граждан, независимость, территориальную целостность, суверенитет и устойчивое развитие Республики Беларусь.

О том, что национальная безопасность – комплексное явление свидетельствует тот факт, что в корреляционной связи в приведенном выше нормативном правовом акте рассматриваются также политическая, экономическая, научно-технологическая, социальная, демографическая, информационная, военная, экологическая безопасность.

Правда, экономическая безопасность, на наш взгляд, определяется не достаточно конкретно, как состояние экономики, при котором гарантированно обеспечивается защищенность национальных интересов Республики Беларусь от внутренних и внешних угроз.

И экологическая безопасность в данном правовом акте имеет несколько иное определение: экологическая безопасность – состояние защищенности окружающей среды, жизни и здоровья граждан от угроз, возникающих в результате антропогенных воздействий, а также факторов, процессов и явлений природного и техногенного характера.

И только через национальные интересы в экономической сфере, которые даны почему-то в качестве исчерпывающего, а не примерного перечня, можно обнаружить структуру факторов, составляющих экономическую безопасность. В их числе и достижение уровня энергетической безопасности, достаточного для нейтрализации внешней зависимости от поступления энергоносителей.

Нужно критически оценить и приведенный исчерпывающий перечень видов безопасности, которые включаются в понятие «национальная безопасность»: политическая, экономическая, научно-технологическая, социальная, демографическая, информационная, военная, экологическая. Возникает вопрос: а государственная, общественная, транспортная, энергетическая и иные виды безопасности не относятся к национальной безопасности?

В качестве одной из основных потенциальных либо реально существующих угроз национальной безопасности называется также невозможность гарантированного обеспечения сырьевыми и энергетическими ресурсами в объемах, обеспечивающих намеченный рост ВВП.

Интересно, что и 20 лет назад у ряда государств представление о национальной безопасности было схожее. «...концепция национальной безопасности – направление в строительстве государства, отражающее

совокупность официально принятых взглядов на цели и государственную стратегию в области обеспечения безопасности личности, общества и государства от внешних и внутренних угроз политического, экономического, социального, военного, технического, экологического, информационного и иного характера с учетом имеющихся ресурсов и возможностей».

Но не навсегда и не везде. В 2015 году в Российской Федерации была утверждена Стратегия национальной безопасности Российской Федерации.

В указанной Стратегии понятие «национальная безопасность Российской Федерации» получило новое содержание: «...национальная безопасность Российской Федерации – состояние защищенности личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз, при котором обеспечиваются реализация конституционных прав и свобод граждан Российской Федерации, достойные качество и уровень их жизни, суверенитет, независимость, государственная и территориальная целостность, устойчивое социально-экономическое развитие Российской Федерации. Национальная безопасность включает в себя оборону страны и все виды безопасности, предусмотренные Конституцией Российской Федерации и законодательством Российской Федерации, прежде всего государственную, общественную, информационную, экологическую, экономическую, транспортную, энергетическую безопасность, безопасность личности» (п.6).

Заметим, что энергетическая безопасность здесь рассматривается в качестве непосредственной и самостоятельной (автономной) составляющей части национальной безопасности Российской Федерации. Наряду с экономической независимостью предлагается рассматривать и энергетическую безопасность.

Важным представляется и другое обстоятельство. Документы о национальной безопасности – «концепция» и «стратегия», сами по себе не являются даже правовыми актами. Правда, они утверждены нормативными правовыми актами, то есть указами глав наших государств. Но они по своей правовой природе одинаковы по своей декларативности и абстрактности. Это общий замысел, руководящая идея, система взглядов и представлений, согласованные стратегические цели и приоритеты для конкретной сферы общественных отношений, которые могут и должны быть закреплены для последующей их реализации уже в нормативных правовых актах. Иначе смысл теряется и концепции, и стратегии, и правовых актов, их утвердивших.

И наоборот, когда соответствующие концепции и стратегии получают закрепление в конкретных правовых нормах со статусом нормативных правовых актов, то они и влекут иные правовые последствия. Они являются официальными документами, направленными на установление, изменение, официальное толкование, приостановление, возобновление, продление и прекращение действия норм права как общеобязательных правил поведения постоянного или временного характера, рассчитанных на индивидуально не определенный круг лиц и неоднократное применение.

Поэтому и понятие «национальная безопасность», на наш взгляд, нужно закреплять в нормативно-правовом акте высокого уровня, как совокупность ее видов: военной, государственной, демографической, информационной, научно-технологической, политической, социальной, транспортной, экономической, энергетической, экологической и иных.

Таким нормативно-правовым актом может выступать один из законов нашего государства, который бы содержал общие положения о безопасности и носил бы координирующий характер для иных законов и подобного рода нормативно-правовых актов. Такой путь выглядит приоритетным, потому что выдержать какой-либо единый подход в правовом регулировании национальной безопасности при наличии множества правовых актов представляется весьма затруднительным.

Говорить о едином кодифицированном правовом регулировании национальной безопасности пока тоже не приходится по другой причине. Отдельные вопросы национальной безопасности уже регулируются в Республике Беларусь на уровне некоторых кодексов.

Но эти вопросы не составляют основу для единого кодекса о безопасности. Кроме того, отечественный закон о законах предполагает, что кодекс является системообразующим нормативным правовым актом, закрепляющим принципы и нормы правового регулирования наиболее важных общественных отношений и обеспечивающим наиболее полное правовое регулирование определенной сферы общественных отношений (ст. 14). То есть кодекс, как совокупность согласованных законов пока в нашем законодательстве не предусматривается.

И в отношении энергетической безопасности в Беларуси нет полной ясности и определенности. Она упоминается в законодательстве о национальной безопасности, но до этого времени все еще не рассматривается в качестве неотделимой ее части.

Как самостоятельное и достойное внимания понятие «энергетическая безопасность» в белорусском законодательстве можно обнаружить в 2015 году в Концепции, утвержденной постановлением Правительства.

Данный термин определяется как «...состояние защищенности граждан, общества, государства, экономики от угроз дефицита в обеспечении их потребностей в энергии экономически доступными энергетическими ресурсами приемлемого качества, от угроз нарушения бесперебойности энергоснабжения». При этом энергетическая безопасность в этом правовом акте не увязывается с национальной безопасностью. Но были введены такие новые понятия, как «энергетическая самостоятельность», «мониторинг энергетической безопасности», «уровень энергетической безопасности», «угрозы энергетической безопасности страны (региона)», «индикаторы энергетической безопасности» и иные.

Однако ранее уже было неопубликованное решение Межгосударственного Совета Евразийского экономического сообщества, в котором энергетическая безопасность рассматривается как состояние защищенности энергетического сектора государств ЕврАзЭС от внутренних и внешних условий, процессов и факторов, ставящих под угрозу его устойчивое развитие и энергетическую независимость.

Мониторинг энергетической безопасности в соответствии с Концепцией осуществляет Национальная академия наук Беларуси совместно с Министерством экономики, Министерством энергетики, Государственным комитетом по стандартизации, Белорусским государственным концерном по нефти и химии, облисполкомами и Минским горисполкомом, ответственными за достижение соответствующих индикаторов энергетической безопасности.

И в тоже время имеется Межведомственная комиссия по безопасности в экономической сфере, которая в соответствии с возложенными на нее задачами осуществляет, в том числе, следующие функции:

мониторинг конкурентоспособности белорусской экономики, оценка угроз безопасности Республики Беларусь в области внешнеэкономических отношений и подготовка предложений по их нейтрализации;

выработка стратегии обеспечения энергетической безопасности государства.

Взаимосвязана ли энергетическая безопасность с национальной безопасностью? Влияет ли она на национальную безопасность?

Прямых ответов на эти вопросы в действующем законодательстве пока нет. Но выстроить эту взаимосвязь можно и нужно, употребив законы логики. Чем выше риски и угрозы для энергетической безопасности, тем ниже будет степень защищенности национальной безопасности.

Например, сокращение традиционных для Республики Беларусь внешних энергетических рынков приведет к снижению степени обеспеченности энергоресурсами, что в свою очередь отрицательно скажется на производстве товаров и оборудования, к снижению уровня насыщенности ими отраслей экономики и запросов населения.

Следует признать, что имеющиеся дефиниции энергетической безопасности не в полной мере отвечают предъявляемым временем требованиям, в том числе по комплексному правовому ее регулированию.

Существующая судебная практика, в первую очередь экономических судов нашей страны, ориентирована, как правило, на две категории споров в сфере энергетики:

взыскание задолженности за потребленную электрическую или тепловую энергию, а также

о понуждении к заключению договора, когда законодательство содержит правила о его заключении в обязательном порядке, а вторая сторона уклоняется от заключения такого договора.

В меньшей мере, но имеются и споры о понуждении к исполнению договорных обязательств в натуре (обязать поставлять оплаченную энергию).

Подобные категории споров также относятся к теме энергетической безопасности конкретных субъектов предпринимательской деятельности. Но они не дают выхода на проблемы более высокого масштаба. К сожалению, судебная практика и по этим категориям системно не обобщалась для получения каких-либо системных выводов и предложений.

Иными словами, судебная практика пока не выполняет роли системообразующего фактора по теме энергетической безопасности.

В отношении экологической безопасности, судебная практика в основном формируется из дел о взыскании вреда, причиненного окружающей среде, а также дел об административных взысканий, связанных с нарушением экологического законодательства. Имеется и соответствующее постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь, нацеленное на обеспечение правильного и единообразного применения законодательства.

Непосредственные научные публикации, посвященные теме энергетической безопасности, в нашей стране практически отсутствуют. Имеются лишь отдельные научные статьи, в которых эпизодически эти вопросы

упоминаються. Немного лучше обстоит дело и с публикациями по экологической безопасности.

Завершая научную дискуссию по данной теме, можно сделать, как минимум, следующие выводы.

Во-первых, энергетическая безопасность является неотъемлемой частью экономической безопасности, а поэтому, как и экологическая безопасность, неотделима от национальной безопасности. Другое дело, что об этом нужно прямо сказать в соответствующем нормативном правовом акте.

Во-вторых, вопросы безопасности в целом, национальной безопасности в особенности, энергетической и экологической безопасности в частности нуждаются в дальнейшей координации с целью единообразного их правового регулирования и правоприменения, административного управления, научного исследования. В том числе определения компетенции государства и его органов, а также межгосударственных и общественных образований.

В-третьих, Декрет Президента Республики Беларусь № 8 в качестве основных принципов рассматривает децентрализацию и безопасность совершаемых в экономике, в том числе в энергетике, экологии, операций с использованием цифровых технологий. А это новые задачи и масштабы для права, для правового регулирования.

Список библиографических ссылок:

1. Занковский С. С. Энергетическая безопасность России: правовые вопросы//Энергетическое право, 2006, N 2 (электронный ресурс: КонсультантПлюс за 2006 г.).

2. Бринчук М. М. Энергетическая безопасность и экологическое право//Экологическое право, 2007, NN 4, 5 (Электронный ресурс: КонсультантПлюс за 2007 г.).

УДК. 377. 374

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Ефективне вирішення професійних завдань у процесі виконання службової діяльності працівниками Національної поліції України потребує наявності у них професійної компетентності.

Проблематиці професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ присвячені наукові праці таких видатних науковців, як М. Ануфрієва, О. Бандурки, В. Бесчастного, І. Голосніченка, С. Гусарова, М. Іншина, А. Комзюка, Я. Кондратьєва, О. Кононова, Н. Матюхіної, В. Морозова, В. Петкова, В. Плішкіна, В. Посмертного, О. Рябченко, О. Синявської, І. Совгіра, І. Шопіної, С. Ярмиша, С. Ярового та ін. Вони у своїх працях займалися дослідженням не лише питань підготовки, але піднімали питання співвідношення суміжних понять «компетенція» та «компетентність», досліджували зміст поняття професійної компетентності.

Слово «компетентний» має спільний корінь із компетенцією і означає «здатний, відповідний, який володіє компетенцією, знавець у певній галузі», тобто компетентність є похідною від компетенції, але, у свою чергу, виявляє індивідуальну специфіку кожного окремого суб'єкта як носія компетенції; ступінь розвитку особистих характеристик суб'єкта може сприяти чи перешкоджати реалізації компетенції; рівень професійних, спеціальних знань, що відповідає компетенції, є передумовою успішної її реалізації; оптимальне співвідношення рівня професійних і соціальних знань має виходити з кожної конкретної компетенції посадового органу чи особи (1, с. 102).

Компетенція і компетентність знаходяться в діалектичному взаємозв'язку, проте кожна з них має свою специфіку розвитку, яка виявляється ось в чому. Якщо на формування компетенції впливає рівень розвиненості суспільства і його окремих представників, конкретно-історичні цілі, то на формування компетентності, в першу чергу, впливає сама компетенція, а також особисті, ділові якості суб'єкта (2, с. 70-74).

Проаналізувавши роботи вчених на предмет визначення поняття «професійна компетентність» та його змісту ми прийшли до висновку, що дане поняття поєднує в собі набір різнопланових ключових компетентностей, вибір яких обумовлюється специфікою професійної діяльності певного напрямку підготовки, зокрема включає такі основні компетентності як: *конфліктологічну, комунікативну, інформаційну, соціальну, лінгвосоціокультурну, психологічну*.

Аналізуючи роботи В. С. Венедіктова, М. І. Іншина, необхідно звернути увагу на те, що професійна компетентність передбачає не тільки результат чи оцінку діяльності працівника ОВС, але і сам хід його мислення і діяльності; можливі наслідки конкретного способу правоохоронного впливу (4, с. 44). Професійна компетентність визначається не тільки компетенцією, діловими й особистими якостями, але і колом конкретних питань та проблем, що реалізуються у рамках професійної діяльності державних службовців органів внутрішніх справ (5, с. 12).

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що поняття «професійна компетентність» є інтегрованим, яке складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність працівника до ефективного виконання покладених на нього повноважень.

Список бібліографічних посилань:

1. Венедиктов, В. С. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: науково-практичний посібник / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. Х., 2003. С. 221.

2. Пономарев, Л. И. Компетенция и компетентность персонала государственной службы // Государственная служба РФ: становление, кадровое обеспечение. 1994. № 7. С. 70-74

3. Мілохіна М. Основні підходи до визначення структури професійної компетентності. Професійне навчання на виробництві: зб. наук. праць. – К.: Ін-т проф. -тех. освіти НАПН України, Навч.центр ПрАТ "Українське Дунайське пароплавство", 2011. Вип.4. С. 173-180.

4. Венедиктов В. С., Іншин М. І. Поняття, зміст та особливості професійної компетенції державних службовців органів внутрішніх справ України. Право і безпека. 2004. Т. 3. № 3. С. 44-48.

5. Левенець О. А. Професійні вміння у структурі діяльності працівників

органів внутрішніх справ. Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень / За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А. А. Музики. К.: КЮІ. КНУВС, 2005. С. 688.

УДК 349. 22

Костянтин Вікторович КОВАЛЕНКО,

доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2105-9664>

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ

Одна з головних ознак юридичної відповідальності полягає в тому, що її застосування в сучасних правових умовах передбачає наявність чітко визначеного та обов'язкового до виконання порядку, регламентованого законодавством. Динаміка відносин дисциплінарної відповідальності визначається процесуальними нормами. Сукупність правовідносин, що виникають при рішенні питання стосовно дисциплінарної відповідальності за допущене порушення службової дисципліни (дисциплінарний проступок), охоплюється в кожному окремому випадку поняттям «дисциплінарне провадження».

Процесуальний характер дисциплінарного правозастосування необхідно впливає із загального взаємозв'язку матеріальних і процесуальних норм та юридичного процесу. Процес є формою життя закону. Щоб стати регулятором суспільних відносин, будь-яка матеріально-правова норма повинна бути підключена до такого регулювання відповідним процедурно-процесуальним приписом.

Нормативна конструкція дисциплінарної відповідальності включає комплекс норм матеріального й процесуального права, що встановлюють санкції й інші примусові заходи, які підлягають застосуванню у випадку вчинення дисциплінарного проступку, порядок (процес) і послідовність реалізації цих заходів, а також норм, що визначають права й обов'язки особи, яка притягається до дисциплінарної відповідальності. У силу такого значення всяке застосування норм права державними органами і їхніми посадовими особами вимагає впорядкованості. Це й зумовлює наявність процесуальних норм, об'єктом регулювання яких служать процедурні відносини, що складаються у сфері діяльності по застосуванню норм про дисциплінарну відповідальність, тобто в рамках особливого різновиду юридичної процесуальної форми – дисциплінарного провадження (1, с. 95 – 97). На думку В. В. Богуцького та В. В. Мартиновського, провадження – це вид процесуальної діяльності, врегульований законом порядок вирішення певної групи справ (2, с. 5). А. В. Пшонка робить справедливий висновок, що дисциплінарне провадження як комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених процесуальних дій, вимагає високого ступеня правової і процедурно-процесуальної регламентації (3, с. 102).

Завданням дисциплінарного провадження в Національній поліції є: своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності до закону, забезпечення виконання винесеного рішення, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню дисциплінарних проступків, запобігання їм, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Легальне визначення дисциплінарного провадження щодо адвокатів містить ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р., № 5076-VI (4). Згідно із зазначеною нормою дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Порядок застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків, затверджений рішенням Аудиторської палати України від 15 листопада 2007 р. (5) дисциплінарне провадження визначає як процедуру розгляду в Дисциплінарній комісії Аудиторської палати України фактів неналежного виконання аудитором (аудиторською фірмою) професійних обов'язків та вибір заходів впливу на аудитора (аудиторську фірму) у формі стягнення. Відповідно до ст. 45 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. (6) дисциплінарне провадження щодо прокурора – це процедура розгляду Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів дисциплінарної скарги, в якій містяться відомості про вчинення прокурором дисциплінарного проступку.

Враховуючи вищевказане, вважаємо за можливе визначити поняття «дисциплінарне провадження в Національній поліції» як урегульованої дисциплінарно-процесуальними нормами діяльності посадових осіб з вирішення індивідуально-конкретних справ, пов'язаних з порушенням норм службової дисципліни поліцейськими, з метою застосування й виконання заходів дисциплінарної відповідальності.

Список бібліографічних посилань:

1. Бородін І. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження / І. Бородін // Право України. 2006. №12. С. 93 – 97.
2. Богуцький В. В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб. / В. В. Богуцький, В. В. Мартиновський. Х.: ФІНН, 2009. С. 176.
3. Пшонка А. В. Теоретичні та прикладні проблеми дисциплінарної відповідальності прокурорів: моног. / А. В. Пшонка. Х.: Право, 2007. С. 176.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05. 07. 2012 р., № 5076-VI // Відом. Верхов. Ради України. 2013. №27. Ст. 282.
5. Про затвердження Порядку застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків: Рішення Аудиторської палати України від 15. 11. 2007 р., №184/4 URL: [http://www. rada. gov. ua](http://www.rada.gov.ua).
6. Про прокуратуру: Закон України від 14. 10. 2014 р., № 1697-VII // Відом. Верхов. Ради України. 2015. №2-3. Ст. 12.

УДК 342. 95(477)

Наталія Володимирівна КОЛОМОЄЦЬ,

доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4623-610X>

Анастасія Юріївна КРАВЧЕНКО,

курсант 2 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, встановлено Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Сама ж специфіка вчинення окремих процесуальних дій та складання процесуальних документів регламентується підзаконними нормативними актами: Інструкцією МВС України з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення (1), Порядком оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції (2) тощо.

Як відомо, адміністративне провадження розпочинається зі складання протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією (у разі вчинення особою кількох адміністративних правопорушень протоколи складаються окремо щодо кожного із вчинених правопорушень, а якщо правопорушення вчинено кількома особами, то протокол про адміністративне правопорушення складається на кожну особу окремо). Цим процесуальним документом фіксується подія правопорушення (сукупність фактичних обставин, які вказують на наявність у діянні складу адміністративного правопорушення). Він також є процесуальною підставою для розгляду справи в суді. При цьому варто зазначити, що ані Закон України «Про запобігання корупції», ані КУпАП не визначає, що є моментом виявлення адміністративного правопорушення, пов'язаного із корупцією, що є важливим з погляду застосування ст. 38 КУпАП. У зв'язку з цим, існують різні точки зору щодо цього питання, а саме: 1) день надходження до компетентного органу першої інформації про вчинення правопорушення; 2) день складання висновку уповноваженою особою Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) за результатами перевірки; 3) день безпосереднього виявлення посадовою особою, уповноваженою складати протокол про адміністративне правопорушення, достатніх даних, які вказують на наявність адміністративного проступку; 4) день відібрання пояснення в особи, стосовно якої в подальшому складено протокол; 5) день складання протоколу тощо (3, с. 102). Судова практика за такої законодавчої невизначеності природно характеризується неоднозначністю щодо розуміння часу, з якого починається відлік строків притягнення до адміністративної відповідальності. Згідно зі статтею 255 КУпАП у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 – 221 КУпАП, протоколи про правопорушення, передбачені

статтями 172⁴– 172⁹, 172⁹⁻² мають право складати уповноважені на те посадові особи Національної поліції України, Національного агентства з питань запобігання корупції, прокурор (окремо його стаття 172⁹⁻¹); органів Служби безпеки України (172⁴– 172⁹), ст. 188⁴⁶ – уповноважені на те посадові особи НАЗК.

Кожне провадження, у тому числі провадження у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією традиційно має чотири стадії: 1) *порушення провадження*, що включає: а) порушення справи; б) встановлення фактичних обставин; в) процесуальне оформлення результатів розслідування; г) направлення матеріалів для розгляду за підвідомчістю; 2) *розгляд справи та прийняття обґрунтованого рішення*, яка включає: а) підготовку справи до розгляду і заслуховування; б) заслуховування справи; в) прийняття постанови; г) доведення постанови до відома; 3) *перегляд постанови*, що включає: а) оскарження, опротестування постанови; б) перевірка законності постанови; в) винесення рішення; г) реалізація рішення; 4) *виконання постанови*, що передбачає: а) звернення постанови до виконання; б) безпосереднє виконання. Та незважаючи на наявні стадії провадження, законодавчо встановлений строк накладення адміністративного стягнення для аналізованої категорії адміністративних справ є занадто коротким для того, щоб, зокрема, НАЗК і суд вчасно встигли реалізувати всі необхідні процедури із притягнення порушника антикорупційного законодавства до адміністративної відповідальності, а тому цей строк потребує перегляду (4, с. 102).

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що провадженням у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією є врегульована нормами адміністративно-процесуального права діяльність уповноважених органів, яка визначає порядок розгляду та вирішення справи по суті, та спрямована на притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили порушення антикорупційного законодавства.

Список бібліографічних посилань:

1. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06. 11. 2015 № 1376, ред. від 29. 09. 2017 // БД «Національне агентство з питань запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>

2. Про затвердження Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 09. 06. 2016 № 5, ред. від 07. 02. 2017 // БД «Національне агентство з питань запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1019-16>

3. Панафеда Н. Проблемні питання правозастосування під час судового розгляду справ про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, щодо порушення фінансового контролю та причини їх закриття. *Вісник прокуратури*. 2018. № 4. С. 93–108.

4. Моніторинговий звіт щодо діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції в частині забезпечення законності та прозорості політичних фінансів (станом на 1 квітня 2018 року) / [М. І. Хавронюк, О. А. Банчук, М. Л. Серeda, О. О. Сорока, Д. О. Калмиков]; за ред. Д. О. Калмикова. К.: Москаленко О. М., 2018. С. 151.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Доцільно визначити, що поняття «медична послуга» з'явилося у законодавстві України ще на початку 90-х років минулого сторіччя, однак до цього часу у більшості актів чинного законодавства це поняття використовується набагато рідше, ніж поняття «медична допомога» [1].

Конституційний Суд України в своєму рішенні від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98 (справа про платні медичні послуги) зазначив, що зміст поняття «медична допомога» Конституція України не розкриває. Немає його визначення також в Основах законодавства про охорону здоров'я та інших нормативних актах [1].

Так, «*медична послуга*» це послідовно визначені дії або комплекс дій суб'єкта господарювання у сфері охорони здоров'я, спрямовані на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєнням і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами, які мають самостійне значення і використовується як основа планування їх обсягу та вартості [2].

С. В. Антонов визначає «медичну послугу» як вид професійної або господарської діяльності медичних закладів (організацій), фізичних осіб-підприємців, які займаються приватною юридичною практикою, що включає застосування спеціальних заходів стосовно здоров'я (результатом яких є поліпшення загального стану, функціонування окремих органів або систем організму людини) чи спрямованих на досягнення певних естетичних змін зовнішності [3, с. 20].

О. Прасов, який розглядає медичну послугу як дію медичних працівників, що покликані задовольняти потреби людини щодо здоров'я в широкому сенсі, та дії медичних працівників, які покликані задовольняти потреби людини щодо здоров'я і не охоплюються поняттям медична допомога – у вузькому [4, с. 5].

Більш деталізоване визначення медичної послуги сформульоване О. Тихомировим як спеціальної професійної послуги в межах обґрунтованого ризику відповідно до договірних зобов'язань, за межами якого виникнення фізичної, матеріальної та моральної шкоди не є правомірним, а результатом медичної послуги є стан здоров'я, який обумовлений її належним виконанням [5, с. 36].

І. В. Венедиктова розглядає медичну послугу як корисну діяльність послугодавця, що спрямована на задоволення потреб щодо здоров'я фізичної особи, водночас маючи нематеріальний характер [6, с. 45].

Л. В. Щербаченко сформулював наступне визначення досліджуваного поняття «медична послуга» як послуга лікувально-профілактичного характеру, яка здійснюється одним або бригадою медичних працівників у процесі лікування хворого» [7, с. 170].

С. С. Шевчук медичною послугою називає один із різновидів послуг, сферою застосування якої є ті суспільні відносини, в яких громадяни для задоволення своїх особливих потреб, що визначаються здебільшого, станом їхнього здоров'я, отримують особливу споживчу вартість у вигляді спеціалізованої медичної діяльності медичної організації або окремого фахівця в галузі медицини [8, с. 77-78].

Враховуючи вище викладене виокремлено ознаки медичної послуги, які б охоплювали її найважливіші риси зазначеної категорії. Слід відмітити, що з цього приводу у наукових колах також немає єдиної точки зору. також мають свої погляди.

Так, наприклад І. В. Венедіктова відносить до ознак послуг наступні: 1) вони надаються, як правило, при безпосередньому, прямому спілкуванні; 2) мають нематеріальний характер; 3) невід'ємні від суб'єктів надання послуги; 4) неможливі для накопичення та перерозподілу; 5) надаються шляхом нерозривних дій по її виконанню та споживанню, що здійснюються одномоментно в одному акті; 6) через складний зміст характеризуються непостійною якістю; 7) мають тривалий характер; 8) характеризуються чіткою адресованою спрямованістю [9, с. 49].

О. М. Берназ-Лукавецька серед характерних ознак медичних послуг необхідно також зазначити наступні: 1) задовольняє потребу особи в медичній допомозі з метою охорони та зміцнення її здоров'я; 2) невизначеність необхідності медичної послуги, оскільки та чи інша медична допомога стає необхідною в разі погіршення стану здоров'я і споживач не може знати завчасно коли і в якому об'ємі йому знадобиться медична послуга; 3) протяжність медичної послуги в часі. В цілому різноманітні медичні послуги охоплюють все життя людини, тому в їх наданні беруть участь медичні працівники різного профілю в різний час. Необхідно також враховувати, що в кожному конкретному випадку не існує чіткого уявлення про строки проявлення результату, необхідності додаткових досліджень, а проміжок часу між завершенням послуги та настанням очікуваного результату може виявитись доволі великим; 4) індивідуальність, несталість та суб'єктивна оцінка якості. Якість медичних послуг формується шляхом поєднання та узгодження очікувань пацієнтів із сприйняттям від їх реального споживання, тому оцінка якості послуги є досить суб'єктивною. Крім того, необхідно враховувати, що одна і та ж сама медична послуга може дати зовсім протилежний ефект у різних людей; 5) комплексність медичної послуги, адже послуги у сфері охорони здоров'я часто мають складну структуру, тобто включають в себе декілька «простих» послуг і є результатом діяльності декількох категорій медичних працівників; 6) метою завжди виступає вплив на здоров'я пацієнта який носить нематеріальний характер, але обов'язково тягне за собою матеріальні зміни в організмі людини; 7) мають публічний характер та надаються усім особам, які звертаються за їх отриманням; 8) не підлягає повній стандартизації, тому що не можна заздалегідь передбачити всі фактори (вік пацієнта, давність хвороби тощо); 9) підвищені вимоги з боку держави, зокрема до суб'єкта їх надання (наприклад, суб'єкт надання медичних послуг повинен відповідати єдиним кваліфікаційним вимогам, мати ліцензію на заняття медичною практикою, проходити акредитацію) [10, с. 59].

Слушною видається точка зору, яку пропонує Т. М. Камінська, за якою медичним послугам притаманні такі риси, які до того ж якісно відрізняють ринок медичних послуг від ринку послуг загалом:

1) Невідчутність: медичні послуги неможливо побачити, спробувати на відчуття, дізнатися до моменту придбання. Пацієнт, який прийшов на прийом до лікаря, не може заздалегідь знати результату відвідування. Він змушений вірити лікареві на слово.

2) Невіддільність від джерела, чи то лікар, медсестра або медичне обладнання. Візьмемо, наприклад, відвідування відомого фахівця психіатра. Послуга буде вже не тією, якщо його замінить менш відомий спеціаліст або навіть новачок.

3) Непостійність якості, що залежить від постачальників і місця надання послуги. Відомий фахівець надасть більш кваліфіковану допомогу, ніж молодий лікар. Але і один і той же фахівець може надавати послуги по-різному залежно від настрою та свого фізичного стану. Тому постачальник послуг повинен постійно стежити за ступенем задоволеності клієнтури через систему опитувань і проведення перевірок.

4) Незбережність. Медичні послуги виробляються, реалізуються і споживаються одночасно. Система попереднього запису на прийом, чітке дотримання розкладу роботи медичного персоналу – всі ці заходи дозволяють розрахувати максимальне завантаження медичного закладу і відповідно скоординувати маркетингові зусилля [11, с. 234].

Є. І. Усачов визначає, що найбільш характерними ознаками медичних послуг визначає такі: 1) вид суспільних послуг який здійснюється на професійній основі; 2) мають споживчий характер, який спрямований на задоволення потреб у сфері охорони здоров'я; 3) неможливість гарантування результату після надання послуги; 4) фідучіарний характер відноси, що супроводжують дані послуги [12, с. 300].

Так, О. Тихомиров, аналізуючи поняття і природу медичних послуг, до їхніх основних ознак відносить професійний характер (вважається, що спочатку медична допомога виникла як доручення пацієнта лікарю і тільки потім, через деякий час, перетворилася на послугу); матеріальне виробництво з отриманням нематеріального продукту; предмет медичної діяльності – організм людини й об'єкт відповідно, – цільовий вплив на предмет; особливий зміст; спеціальну правоздатність [5, с. 135].

На наш погляд, «медична допомога» визначається нами набагато ширше за поняття «послуга з медичного обслуговування населення» та співвідносяться як родо-видові категорії, де медична допомога є родовою категорією, а послуга з медичного обслуговування населення – видовою.

Виходячи із вищевизначеного необхідно, з метою узагальнення представлених науковцями трактувань, сформулювати власне визначення послуги з медичного обслуговування населення (медична послуга) – це професійна діяльність кваліфікованих медичних працівників державних та приватних закладів охорони здоров'я, яка здійснюється з лікувально-профілактичною, діагностичною, трансплантологічною метою та з метою зміни зовнішності.

Відповідно ознаками послуг з медичного обслуговування населення є: здійснюється за зверненням фізичної особи-пацієнта; професійна діяльність; суб'єктами її надання є кваліфіковані медичні працівники; реалізовується у державних та приватних закладах охорони здоров'я; лікувально-профілактична мета; діагностична мета; трансплантологічна мета; мета щодо зміни зовнішності; досягнення очікуваного результату.

Список використаних джерел

1. О. Берназ-Лукавецька. Медичні послуги в Україні. URL: <http://jurist-blog.com.ua/medichni-poslugi.html>
2. Про організацію медичного обслуговування населення в Україні Законопроект. URL: <https://www.apteka.ua/article/426436?print>
3. Антонов С. Правова регламентація надання медичних послуг. Управління закладами охорони здоров'я. 2009. № 2. С. 19–23.
4. Прасов О. О. Право на медичну допомогу та його здійснення: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2007. 16 с.
5. Тихомиров А. Медицинская услуга. Правовые аспекты. М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1996 352 с.
6. Венедіктова І. В. Правова природа медичних послуг. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 5. С. 44-48
7. Щербаченко Л. В. Особливості надання платних медичних послуг у сучасних умовах. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2010. № 1(48). С. 168–173. 17.
8. Шевчук С. С. Правовое регулирование возмездного оказания медицинских услуг: реалии и перспективы / С. С. Шевчук. – Ставрополь: Сев-Кав. ГТУ; Ставрополь сервис школа, 2001. – 232 с.
9. Венедіктова І. В. Щодо перспектив детермінації послуг. Проблеми цивільного права та процесу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна. Харків, 2009. С. 49-51.
10. Берназ-Лукавецька О. М., Подсядло Р. П. Медичні послуги та медична допомога: порівняльно-правовий аналіз. Часопис цивілістики. 2017. Вип. 24. С. 57-61.
11. Каминская Т. М. Рынок медицинских услуг: опыт теоретико-институционального анализа. Харьков: ИПП «Контраст», 2006. 296 с.
12. Усачов Є. І. ДО Проблеми визначення поняття та ознак медичних послуг. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Серія «ПРАВО». В. 43. Том 4. с. 297-301.

УДК 349. 22

Олена Володимирівна КРАВЧЕНКО,

доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5927-8814>

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

На сьогодні оформлення трудових відносин переважно відбувається через укладення трудових договорів або договорів цивільно-правового характеру (ЦПХ). Останнім роботодавці надають певну перевагу, враховуючи здебільшого особисті інтереси.

Ст. 21 КЗпП закріплено, що трудовий договір є угодою між працівником та власником підприємства або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, на умовах внутрішнього трудового розпорядку, а власник зобов'язується виплачувати заробітну плату і забезпечувати необхідні умови роботи (1).

Ст. 626 ЦКУ передбачено, що договір ЦПХ є домовленістю сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. найбільш поширеними серед них є договори підяду та роботи, оренди, про надання послуг (2).

Трудовий договір за ознаками істотно відрізняється від цивільних договорів. На користь укладання останнього для роботодавця впливає менша ступінь відповідальності та інші відмінності, які виникають на стадіях підписання, виконання та припинення. Наприклад:

- нормативне регулювання трудове законодавство або цивільне;
- предметом договору є певний результат праці, а не сам процес праці;
- оплата за договором ЦПХ здійснюється за визначеними договором правилами;
- не потрібно дотримуватися вимог щодо мінімальної зарплати;
- не ведуть та не роблять записи у трудові книжки, в т.ч. стосовно трудового стажу;
- термін дії, договори ЦПХ переважно разові, встановлюють лише строк виконання робіт;
- оплата відбувається за результат, а не відпрацьовану норму за місяць, як при трудовому договорі;
- відсутність певних гарантій стосовно виплат лікарняних, відпускних;
- роботодавець не зобов'язаний забезпечувати працівника робочим місцем, обладнанням, створювати безпечні умови праці, надавати спецодяг та ін.;
- сторонами договору ЦПХ можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи
- факт виконання роботи необхідно підтверджувати оформленням первинного документа – акта виконаних робіт, акта здачі-приймання наданих послуг;
- ризики втраченої, зіпсованої продукції, роботи без вини працівника несе роботодавець, за цивільним договором такий ризик лежить на працівникові;
- при розірванні трудового договору необхідним є дотримання певної чітко визначеної процедури, передбаченої трудовим законодавством, відносини за договором ЦПХ припиняються з закінченням строку дії договору та з інших причин встановлених договором (за угодою сторін тощо);
- при укладанні договору ЦПХ відповідальність носить цивільно-правовий характер.

Розуміння всіх цих нюансів та їх правильне застосування дозволить мінімізувати ризики фінансових втрат та уникнути можливі непорозуміння та спори між сторонами.

Також варто відмітити, що з отриманого доходу за договором ЦПХ, податок сплачує ФОП залежно від групи та додатково щомісячно за свій рахунок перераховує суму ЄСВ (22 %). За трудовим договором роботодавець щомісячно повинен сплачувати ЄСВ за найманого працівника.

Враховуючи всі ці обставини, для роботодавця оформлення трудових відносин більш вигідним є через укладання цивільно-правових договорів, при цьому слід враховувати, що послуги (роботи) за цивільно-правовим договором фізична особа без реєстрації як підприємця може надавати не частіше трьох разів на рік.

Отже, роблячи свідомий вибір щодо оформлення трудових відносин, роботодавець повинен брати до уваги той факт, що в умовах зростання відповідальності за порушення законодавства про працю, посилення повноважень органів державної влади щодо здійснення контролю за додержанням законодавства про працю, проведення інспекційного відвідування та невідвізного інспектування, всі ці аспекти набули додаткової актуальності через намагання приховати трудові правовідносини укладанням договорів ЦПХ. У разі встановлення таких фактів накладається штраф за фактичний допуск працівника до роботи без укладання трудового договору в розмірі 30 мінімальних заробітних плат за кожен такий договір.

Список бібліографічних посилань:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 (з наст. змінами і доп.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (з наст. змінами і доп.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

УДК 347(477)(075. 8)

Володимир Андрійович КРОЙТОР,

професор кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ORCID: <http://orsid.org/0000-0002-1849-5721>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Однією із запропонованих законодавцем новел в господарському процесі є нормативне закріплення і визначення принципу пропорційності (п.6 ч.3 ст. 2 та ст. 15 ГПК України). Принцип пропорційності у процесі розгляду господарських справ має застосовуватись судом з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Вказівки про принцип пропорційності можливо знайти у різних формулюваннях багатьох національних і наднаціональних правових систем. Він визнається загальним принципом права Європейського Союзу. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на відміну від права Європейського Союзу, принцип пропорційності прямо не закріплений. Незважаючи на це, він є одним із найважливіших принципів, який, мабуть, найбільш часто застосовується у практиці ЄСПЛ (1, с. 68-69).

Так, зазначений принцип широко використовується ЄСПЛ при перевірці правомірності обмежень прав людини на рівні національних правопорядків. Так, у справі «Оджалан (Ocalan) проти Турції» ЄСПЛ зазначив, що усім ЄСПЛ притаманний пошук справедливого балансу між вимогами загального інтересу

суспільства та вимогою захисту особистих фундаментальних прав (2). При цьому, при дослідженні правомірності обмежень прав людини ЄСПЛ застосовується так званий тест на пропорційність, що включає в себе декілька складових, зокрема з'ясування: 1) чи передбачені обмеження прав людини, що мали місце, законом; 2) якою була мета обмеження відповідних прав; 3) чи була встановлена мета обмеження прав людини легітимною; 4) чи були застосовані обмеження співмірні із такою метою і чи не порушився при цьому баланс приватних інтересів конкретної особи та загального публічного інтересу (3, с. 38).

Не є новим принцип пропорційності для цивільного процесу Європейського Союзу. Так, у ст. 7 Європейської процедури вирішення дрібних спорів зазначено, що «багато держав-членів запровадили спрощені процедури цивільного судочинства для вирішення дрібних спорів, оскільки витрати, пов'язані з розглядом цих справ, повинні бути пропорційними розміру позовних вимог» (4, с. 144). Спрощена процедура покликана сприяти забезпеченню ідеї доступності судового захисту, при збереженні гарантій справедливого судового захисту (4, с. 162), тобто певного балансу (пропорційності). Отже, у цьому випадку йдеться про пропорційність предмета спору, ціни позову та обсягу судової діяльності.

Зміни, які відбулися в господарському процесуальному законодавстві передбачають нормативне закріплення пропорційності господарського судочинства. Так, у відповідності до ст. 15 ГПК України, суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання господарського судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

Принцип пропорційності як такий, що належить до загальновизнаних принципів міжнародного права, що відбиває необхідність дотримання необхідного балансу інтересів при втручанні держави у приватноправову сферу. Але як будь який інший загально-правовий принцип він потребує своєї деталізації на рівні окремих галузей права, зокрема й на рівні господарського процесу. Принцип пропорційності має бути спрямований на забезпечення розумного балансу приватних і публічних інтересів у сфері відправлення правосуддя у господарських справах, відповідно до чого під час розгляду справи у порядку господарського судочинства та ухваленні рішення у справі цілі обмежень прав людини повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються.

Для того, щоб принцип пропорційності був втілений в тканину реально функціонуючого господарського судочинства, він повинен бути закріплений в галузевому законодавстві. Стосовно принципу пропорційності це означає його включення до ГПК України, причому не тільки шляхом відтворення в нормах ГПК України, але через розвиток і конкретизацію з урахуванням специфіки її реалізації в окремих інститутах господарського судочинства. Маємо констатувати, наступне положення – змістом принципу пропорційності, як і будь-якого іншого принципу господарського судочинства, є відповідні положення, котрі закріплені у відповідних нормах ГПК України.

Список бібліографічних посилань:

1. Старженецкий В. В. Россия и Совет Европы: право собственности. М.: Городец, 2004.
2. Постановление Европейского суда по правам человека от 12. 05. 2005 «Дело «Оджалан (ocalan) против Турции» URL: <https://www.lawmix.ru/abrolaw/5263?page=2>.
3. Цивільний процес: навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / [К. В. Гусаров, М. В. Жушман, С. О. Кравцов та ін.]. Х.: Право, 2017.
4. Європейська процедура вирішення дрібних спорів (Регламент (ЄС) № 861/2007 Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 р. про запровадження Європейської процедури вирішення дрібних спорів) // Ізарова І. О. Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу: перші загальноєвропейські процедури розгляду і вирішення цивільних та комерційних справ транскордонного характеру – видачі Європейського судового наказу й вирішення дрібних спорів. Частина 1. Київ: Дакор, 2016.

Валерий Александрович КРУГЛОВ,

профессор кафедры правовых дисциплин филиала в г. Минске учреждения образования «Российский государственный социальный университет»,
полковник милиции в отставке (Республика Беларусь)

О ПОНЯТИИ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Проблемам исследования понятий юридической ответственности, посвящено достаточно много публикаций. Мы также не ушли от этих проблем и высказывали неоднократно свое мнение о понятиях юридической, уголовной и административной ответственности. В настоящей публикации мы обратимся к понятию дисциплинарной ответственности и, не вдаваясь в длительную дискуссию, сделаем попытку убедить читателя, что указанное понятие будет научно обоснованно толковать через понятие общественное отношение.

Дисциплинарная ответственность может быть реализована только при наличии трех взаимосвязанных составляющих:

- 1) совершение работником дисциплинарного проступка;
- 2) затребование письменного объяснения работника, рассмотрение и принятие решения о применении к работнику, совершившему дисциплинарный проступок мер дисциплинарного взыскания, либо об освобождении от дисциплинарного взыскания;
- 3) исполнение принятого решения.

При совершении дисциплинарного проступка, что является только лишь основанием, дисциплинарной ответственности, возникают правоотношения между данным работником и нанимателем, которые урегулированы Трудовым законодательством Республики Беларусь. В указанной публикации мы не собираемся дискутировать по поводу наименований наниматель или руководитель, работник или наемный работник, или служащий, работа или служба и т. д. Такая дискуссия приведет только к путанице в наших исследованиях. Для данной публикации будем считать тот, кто предоставляет

работу наниматель, а кто ее выполняет работник. В силу ст. 201 ТК дисциплинарное взыскание применяется нанимателем, который по законодательству может принимать и увольнять работников, или по поручению нанимателя иное уполномоченное на это должностное лицо [2].

Передача данных полномочий оформляется в форме приказа (распоряжения). Дисциплинарные взыскания к отдельным категориям работников (ст. 204 ТК) могут применить вышестоящие наниматели, по отношению к вышеуказанным нанимателям. В трудовом законодательстве закреплено, что работников, занимающих выборные должности, можно уволить с работы на основании решения органа его избравшего, и только по предусмотренным законодательством основаниям.

В силу ст. 199 ТК наниматель до того как применить взыскание обязан истребовать от работника, совершившего дисциплинарный проступок, письменное объяснение, отказ от дачи которого не является основанием для неприменения взыскания. Однако это все должно быть оформлено актом с указанием присутствующих при этом свидетелей.

После этого, наниматель на основании проведенного расследования дает оценку содеянного работником и принимает решение применять к нему взыскание, предусмотренное Трудовым кодексом Республики Беларусь или не применять, а если применить, то какое именно.

Декретом Президента Республики Беларусь от 15 декабря 2014 г. № 5 «Об усилении требований к руководящим кадрам и работникам организаций» руководителям организаций предоставлено право применять к работникам, нарушившим производственно-технологическую, исполнительскую или трудовую дисциплину, в качестве меры дисциплинарного взыскания лишение полностью или частично дополнительных выплат стимулирующего характера на срок до 12 месяцев (3).

Трудовым законодательством могут быть установлены и иные меры дисциплинарного взыскания, а также несколько иной порядок их применения. После принятия решение о применении или об отказе применения к работнику мер дисциплинарного воздействия наниматель обязан это решение исполнить. Порядок исполнения предусмотрен опять же Трудовым законодательством, а любое законодательство регулирует общественные отношения.

Дисциплинарное взыскание объявляется работнику в форме приказа (распоряжения), постановления нанимателя под роспись работника. Если работник отказался от дачи объяснения это не служит препятствием для вынесения взыскания. При этом оформляется акт, в котором указываются присутствующие при отказе работника от подписи свидетели. Объявить приказ работнику наниматель обязан в пятидневный срок, при этом время болезни работника и (или) пребывания его в отпуске не учитывается. Если указанные формальности не выполнены работник считается не имеющим дисциплинарного взыскания.

Таким образом, проведя исследование понятия дисциплинарной ответственности, мы приходим к выводу, что дисциплинарная ответственность – это один из видов юридической ответственности, представляющий собой правоотношение между работником, совершившим дисциплинарный проступок и нанимателем, связанное с применением или отказом от применения к указанному лицу мер дисциплинарного взыскания, выражающих оценку его поведения и с исполнением принятого решения.

Список библиографических ссылок:

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь от 26 июля 1999 г. № 296-З с изм. и доп. // Эталон Беларусь. [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

2. Об усилении требований к руководящим кадрам и работникам организаций. Декрет Президента Республики Беларусь от 15 декабря 2014 г. № 5 // Эталон Беларусь. [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

УДК 349. 2

Артем Валерійович КУЧКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У
СФЕРІ ПРАЦІ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ ТА МОЖЛИВИХ ШЛЯХІВ ЇЇ
ВИРІШЕННЯ**

Проголосивши стратегію європейського розвитку, Україна обрала шлях забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також спрямувала вектор свого розвитку на впровадження стандартів рівних прав і рівних можливостей чоловіка і жінки в усіх сферах суспільного життя. В світлі такої стратегії, особливо гостро постало питання забезпечення прав та свобод людини і громадянина при реалізації істотно важливого та необхідного права людини – права на працю.

Право на працю є одним з основоположних прав людини, однак констатації значущості цього права замало для запобігання його обмежень. Таке обмеження нерідко стає наслідком прояву дискримінації як негативного явища, що порушує права людини та спостерігається практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема знаходить своє втілення в найбільш поширеній сфері суспільного життя – у сфері праці.

Конституцією України визначено заборону дискримінації у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері праці. Стаття 24 Конституції України закріплюючи рівність конституційних прав і свобод, встановлює додаткові гарантії рівності прав жінки і чоловіка. У соціально-трудовій сфері ця рівність забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Основним нормативним актом, що закріплює та розвиває положення Конституції України в аспекті досягнення гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08. 09. 2005 р., який спрямований на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та

застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. У сфері праці та зайнятості означений Закон гарантує жінкам і чоловікам рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. Разом з тим, на роботодавців покладаються обов'язки: створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі.

Проте, положення Закону від 08. 09. 2005 р. в умовах реформування трудового законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами праці та трудовими стандартами Європейського Союзу потребують фактичного удосконалення в аспекті правового забезпечення повноцінної реалізації жінками та чоловіками конституційних прав і свобод, особливо при реалізації своїх здібностей до праці. Поряд з цим, одним із проблемних питань, що досі залишається невирішеним на належному рівні та призводить до поширення дискримінації за ознакою статі в українському суспільстві є те, що дискримінація у всіх її проявах в Україні практично не карається. Норми законів, які гарантують рівність і недискримінацію в значній мірі є декларативними. Держава нездатна забезпечити дотримання задекларованого принципу недопущення дискримінації, оскільки органи влади не мають реальних важелів впливу на порушників. Такий стан речей є свідченням того, що в Україні ситуація щодо забезпечення рівності та недискримінації у сфері праці за статевою ознакою залишається доволі складною.

Окреслена ситуація є недопустимою для соціальної, демократичної та правової держави, якою себе проголосила Україна, тому потребує розробки та реалізації цілісної, послідовної та ефективної державної політики з питань недопущення дискримінації у сфері праці, координації зусиль та співпраці з даного питання з відповідними органами, науковими установами, засобами масової інформації та широкими верствами населення й громадськими організаціями. Важливе місце в питанні забезпечення недопущення дискримінації у сфері праці має посідати інформаційно-просвітницька робота, що спрямована на подолання існуючих у суспільстві упереджень та стереотипів, що існують у свідомості людей, особливо відносно прийнятих поглядів стосовно ролі жінок та чоловіків у сфері праці.

Таким чином, подальше напрацювання напрямів реалізації принципу недопущення дискримінації в нормах трудового права, дотримання його в реальних суспільних відносинах, а також визначення заходів щодо вдосконалення правових механізмів його забезпечення видається можливим лише за умови побудови концепції формування дієвого правового механізму недопущення дискримінації у сфері праці, дотримання принципу рівних прав та можливостей жінки та чоловіка в трудових правовідносинах.

Наведений шлях вирішення існуючих проблемних питань є виправданим, оскільки саме у сфері продуктивної праці розвиваються найкращі надбання людства в галузі прав, свобод і законних інтересів громадян, а наявність

ефективного механізму правового регулювання недопущення дискримінації у сфері праці є однією з передумов забезпечення стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії.

УДК 349. 22

Сергій Станіславович ЛУКАШ,

директор Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2957-8052>

ЕЛЕКТРОННИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства, інформатизації всіх галузей суспільного життя, запровадження електронного документообігу, особливої актуальності набуває питання запровадження електронних документів, у тому числі у сфері трудових правовідносин. Одним з таких питань є запровадження електронного трудового договору для врегулювання правовідносин між працівником і роботодавцем.

На сьогоднішній день Кодекс законів про працю України закріплює, що трудовим договором є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін (1). При цьому законодавчий акт встановлює, що трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. Тобто нормативний акт не виключає можливості укладати такий договір в іншій формі, але, у той же час, не визначає інших форм.

Дещо інше визначення трудового договору та підхід до його укладання викладені у проекті Закону України «Про працю» № 2708 від 28. 12. 2019, який визначає його як угоду між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується особисто виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується надати працівникові роботу за цією угодою, своєчасно та у повному обсязі виплачувати заробітну плату і забезпечувати належні умови праці. Трудовий договір укладається в письмовій формі державною мовою у двох примірниках (по одному примірнику для кожної зі сторін трудового договору) (2).

Проект закону «Про внесення змін до деяких законів України» № 2260 від 11. 10. 2019 визначає, що письмовою формою документа для цілей Кодексу законів про працю України є документ, створений у паперовій або електронній формі (у тому числі в автоматичному режимі) з дотриманням вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронні довірчі послуги», складення та/або подання, надіслання якого передбачене Кодексом законів про працю України» (3).

Законопроект «Про працю» вказує, що трудовий договір, укладений в електронному вигляді із застосуванням електронного підпису за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем вважається укладеним у письмовій формі (2).

Таким чином, на сьогоднішній день у Верховній Раді України перебуває два законопроекти, які допускають укладання трудових договорів в електронній формі. При цьому варто вказати, що дане питання є актуальним та потребує швидкого вирішення.

Сучасний досвід європейських країн, зокрема Данії, Німеччини та Великобританії, демонструє високу ефективність використання на практиці електронного документообігу у різних сферах трудової діяльності працівників. Якщо раніше вся документальна база містилась виключно в паперовому вигляді, то наразі як альтернатива існує електронний варіант документів. Сьогодні на законодавчому рівні в Данії закріплена можливість укласти трудовий договір як у стандартній письмовій формі, так і в електронному вигляді (4, с. 146). Демократичний підхід до укладення трудового договору склався й у Великобританії, де законодавчо передбачено те, що він може укладатися як в письмовій, у тому числі електронній, так і в усній формі. Трудові правовідносини можуть виникати в результаті співбесід, листування, конкурсів, переговорів тощо. Усний трудовий договір зобов'язує роботодавця протягом двох місяців після початку роботи письмове підтвердження особливостей трудової діяльності.

Практика застосування електронних трудових договорів в інших державах вказує на можливість їх укладання як за допомогою електронної пошти шляхом надсилання своїх варіантів трудового договору, так і через відео фіксацію за допомогою різноманітних месенджерів, таких як Skype, WhatsApp, Facebook тощо. Договір укладається в двох ідентичних екземплярах для кожної із сторін. На підприємстві, в установі, організації примірник електронного трудового договору зберігається у спеціальному інформаційному сховищі.

Узагальнюючи вищевикладене, а також враховуючи актуальність запровадження електронних трудових договорів в Україні, вважаємо за необхідне:

1) з метою закріплення можливості укладання трудового договору в електронній формі, визначення вимог його чинності та порядку укладання прийняти законопроекти «Про внесення змін до деяких законів України» № 2260 від 11. 10. 2019 та «Про працю» № 2708 від 28. 12. 2019;

2) створити Єдиний реєстр електронних трудових договорів, відповідальність за ведення та наповнення якого покласти на Міністерство соціальної політики України;

3) визначити порядок зберігання електронних трудових договорів на підприємствах, установах, в організаціях та порядок ведення електронного діловодства у сфері трудових правовідносин;

4) визначити порядок захисту трудових прав сторін електронного трудового договору.

Список бібліографічних посилань:

1. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375

2. Проект закону «Про працю» № 2708 від 28. 12. 2019 URL: http://w1. rada. gov. ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67833

3. Проект закону «Про внесення змін до деяких законів України» № 2260 від 11. 10. 2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67065

4. Бурчак А. Ю. Електронна форма трудово-го договору. Журнал східноєвропейського права. 2018. № 52. С. 144–147.

УДК 342. 924

Валентина Станіславівна ЛУК'ЯНЕЦЬ,

професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2397-613X>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність теми. Ключовим завданням щодо забезпечення існування конкурентного середовища як елемента забезпечення економічної безпеки держави є формування належного правового механізму запобігання, виявлення, припинення правопорушень у сфері економічної конкуренції та підвищення ефективності заходів адміністративного впливу, що застосовуються до порушників (1). На це спрямовано діяльність спеціально уповноваженого органу державної влади – Антимонопольного комітету України.

Вагомий внесок у дослідження загальних проблем сутності та підстав відповідальності та адміністративного примусу, зокрема, зробили такі вчені-юристи, як Д. М. Бахрах, І. П. Голосніченко, М. І. Єропкін, Р. А. Калюжний, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, О. В. Терещук, Д. М. Лук'янець. Крім робіт зазначених науковців, теоретичну основу дослідження становлять також праці В. Б. Авер'янова, В. Т. Білоуса, Л. М. Касьяненко, В. М. Поповича, Д. Г. Мулявки, О. Н. Ярмиша та інших. Здійснення дослідження визначеного предметного спрямування обумовило необхідність звернення до напрацювань вчених, які вивчали окремі аспекти діяльності Антимонопольного комітету України та сфери захисту економічної конкуренції: О. О. Бакалінської, Л. Р. Білої, З. М. Борисенко, Ю. В. Журика, Н. М. Корчак, С. А. Кузіміної, І. А. Шуміла та інших.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема відповідальності та адміністративного примусу у сфері захисту економічної конкуренції вивчена фрагментарно, що обумовлює потребу проведення її комплексного наукового аналізу.

Відповідальність є елементом правоохоронних відносин. Її вивчення необхідно здійснювати через призму юридичного процесу як співвідношення матеріальних та процесуальних норм конкурентного законодавства. Стадії юридичної відповідальності – це співвідношення певного об'єму прав, свобод та обов'язків особи, яка вчинила правопорушення, з етапами пізнання даного правопорушення уповноваженими на те державними органами та посадовими особами (2). Такими стадіями як правило є: 1) виникнення відповідальності; 2) конкретизація; 3) здійснення (3; 4). В юридичній літературі санкції в більшості випадків пов'язують з відповідальністю, хоча поняття відповідальності

використовується не тільки в праві. Поняття “відповідальність” та “санкція” не можна ототожнювати, хоча вони є взаємопов’язаними. Санкція є лише певною мірою юридичної відповідальності. Власне міри відповідальності мають певні правові форми та закріплені правовими нормами. Санкція впливає із відповідальності, так як є мірою впливу, яка застосовується до правопорушників. В санкції відображається конкретний результат впливу відповідальності. Покласти відповідальність означає застосувати санкцію тієї норми права, приписи якої порушені. Із цього випливає, що відповідальність за порушення конкурентного законодавства передбачає саме застосування та реалізацію санкцій, встановлених цим законодавством. Термін «застосування санкцій» підкреслює значення санкції в якості елементу правової норми, в якій міститься вказівка на наслідки протиправної діяльності в сфері конкуренції (5). Норма права повинна мати санкцію, але санкція може виводитися із загальних положень про захист порушених прав. А тому санкція не завжди тягне виникнення додаткового обов’язку, а тому не завжди виступає у формі відповідальності. Юридична відповідальність реалізується під впливом державного примусу. Хоча сама відповідальність може супроводжуватися і право- відновлювальними заходами. Адже санкція є заходом державного примусу щодо виконання положень про економічну конкуренцію та реакцією на факт правопорушення конкурентного законодавства (державна оцінка неправомірної поведінки) (6).

Враховуючи той факт, що конкурентне законодавство є своєрідним сплавом правових норм різних галузей права, джерелами застосування відповідальності за його порушення є адміністративне (7), цивільне та кримінальне право (5). Зміст об’єкту правового регулювання обумовлює застосування санкцій, які поділяються на такі види: присікальні (оперативні), тобто такі, які спрямовані на припинення правопорушення; штрафні (каральні), тобто такі, які спрямовані на досягнення карального ефекту щодо порушника; компенсаційні. Тобто такі, які спрямовані на відновлення майнової бази потерпілого шляхом відшкодування збитків.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Борсук Н. Я. Адміністративний примус у сфері захисту економічної конкуренції: дис. канд. юрид наук: 12. 00. 07 / Наталія Яківна Борсук. К., 2012. С. 203.

3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Валитов С. С. Правовое регулирование конкуренции в Украине: монография / С. С. Валитов; Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2009. С. 307.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

УДК 342. 9

Olena MARKOVA,

associate professor at the department of legal disciplines, Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, candidate of legal sciences, associate professor
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9970-0944>

TO THE QUESTION OF THE EVOLUTION STAGES OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE

The process of the genesis of the administrative procedure is closely connected with such a phenomenon and the global process as legal convergence, since “it is not enough to arise, ” it is important to get further development (1). Intensive changes in administrative law such as: integration processes, public-law partnerships, new models and methods of public administration, as well as the process of administrative law are the main indicators of the country's progress and development in a democratic direction (2).

The emergence and further conceptualization of the administrative procedure was an important step in consolidating the rule of law in modern European states and in fundamentally revising the existing model of relations between the state and its subjects. The administrative procedure was at the same time a check for the authorities, and a guarantee for citizens in the process of exercising their rights in relations with the authorities (3). Analyzing the international doctrine, it should be noted that it was the historical conflict between the interests of the state and citizens that served as the main prerequisite that led to the evolving process of protecting human rights both in law and in practice. The issue of protecting human rights has always been a key one in relations with authorities in case of violation or abuse of their powers, which leads to negative consequences, such as an illegally made decision.

Along with judicial protection, administrative procedure was widely used and disseminated through which citizens could not only exercise their basic rights in relations with authorities, but also protect them.

The mutual influence of the legal orders of different national systems is evident throughout history, which leaves its “imprints” on the development of administrative procedures.

Studying the formation of administrative procedures in European countries, in the USA it should be noted that the evolution of administrative procedures goes through several stages: the first stage is emergence, the second is becoming, and the third is further development and modernization. Each stage is associated with a different historical era, political alignment of forces and economic factors that influenced the genesis of the administrative procedure. We have identified three stages in the process of the genesis of the administrative procedure.

The first stage of the 17th century – the first half of the 20th century. At this stage, the concept of an administrative act was fundamental in the legal characterization of public administration, since administrative activity, as one of the three functions of bodies, is objectified and materialized in acts, which are a form of its implementation (4).

Basically, scientists of this period pay attention to acts of government, see them, classification, without taking into account the procedural aspect in their adoption. Meanwhile, the first codifications of the administrative procedure at this stage appeared in some European countries. The first General Administrative Procedure Act in Europe was the Spanish Act of 1889.

The second stage – 1950-1980, the competence of government bodies was so expanded that it was necessary to procedurally regulate these powers in order to respect and take into account the legal interests and rights of participants in the procedure at all stages of the procedure. Rules of the legislative procedure were inappropriate for the state administration, so it was advisable to develop and adopt new autonomous rules that governed decision-making (5).

It should be noted that a special feature of the second stage of the evolution of administrative procedures in European countries in the second half of the 20th century was the central position acquired by the administrative procedure. This happens is not only due to the expansion of procedural rights and their consolidation at the level of laws and constitutions, but also because state bodies are increasingly in need of cooperation with citizens.

The end of one-sidedness in relations between citizens and bodies. The participation of citizens in administrative procedures, especially in the context of rule-making procedures, leads to further improvement of the administrative procedure. At this stage, there is a pan-European desire to develop legal regulation of administrative procedures, but the United States is especially important. The 1946 Administrative Procedure Act was the first to establish a common legal framework for administrative rulemaking procedures

The third stage is the end of the 20th century – the 21st century. In most European countries, at the end of the 20th century there is a tendency in a qualitative change in the legal regulation of administrative procedures: by this time national laws had been adopted, and in some countries – codes. There is also a tendency to expand the range of procedural rights of citizens (6). The end of the 20th century is characterized by a cardinal conceptual change in the paradigm of public administration, which was aimed at moving from a command-administrative method of regulation relations in the field of public administration, to partnership – based on cooperation between the public and private sectors, which was aimed at enhancing interaction between bodies and citizens, as well as legal and fair decisions regarding citizens.

Reference:

1. Ю. С. Безбородова Международно-правовые методы и формы правовой конвергенции. – М.: статут, 2018. С. 21.
2. Javier Barnes Towards a third generation of administrative procedure. P 4.
3. Eberhard Schmidt-Aßmann, Josef Isensee and Paul Kirchhof (eds.), "Handbuch des Staatsrechts" C. F. Müller Verlag, (Heidelberg, 3rd edition, 2004), C. 541-612.

Charles de Secondat (baron de la Brède et de Montesquieu), *Esprit des lois* livres I à V, précédés d'une introduction de l'éditeur, Delagrave (Paris, 1892), available as electronic book version at: URL: <http://www.gutenberg.org>.

Javier Barnes, "Reforma e innovación del procedimiento administrativo", in Javier Barnes (ed.), *Transforming Administrative Procedure*, Global Law Press (Seville, 2008), 1-46, C. 31.

Jürgen Schwarze, "The Procedural Guarantees in the recent case-law of the Court of Justice", in Deirdre M. Curtin, Ton Heukels, and Henry G. Schermers (eds.) *Institutional dynamics of European integration. Volume II*, Nijhoff Publishers (Dordrecht, 1994), 487-97, at 495.

Маркова О. О. До питання етапів еволюції адміністративної процедури

Анотація. У тезах-доповіді автор відображає результати свого дослідження в сфері еволюційного розвитку адміністративної процедури. Автор проводить доктринальний та законодавчий моніторинг існуючих нормативно-правових актів у Франції, США та ФРГ на предмет закріплення положень про адміністративну процедуру. Пов'язує виникнення адміністративної процедури із конвергенційним процесом.

УДК 349. 2

Валентин Володимирович МЕЛЬНИК,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6, Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

«ДІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПРОСТОРІ», ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА

Будь-який акт законодавства, в тому числі й той, що має статус структурного елементу системи джерел трудового права, має свою дієву спрямованість. При цьому слід зазначити, що на сьогодні законодавчо закріпленого поняття «дія трудового законодавства» немає. Більш того, в спеціалізованій юридичній літературі з трудового права й науково-правових колах зазначена проблема або зовсім не розглядається, або розглядається фрагментарно в межах більш широкої проблематики або ж у межах проведення порівняльного аналізу з іншими інститутами трудового права. А тому з'ясування сутності дії трудового законодавства та визначення основних заходів підвищення його ефективності дозволить всесторонньо з'ясувати особливості системи трудового права України взагалі. Варто відзначити, що в рамках даного дослідження ми не можемо розглянути зміст кожного аспекту дії трудового законодавства, а тому нами особливу увагу буде приділено такій важливій засаді як дія трудового законодавства в просторі.

З огляду на специфіку досліджуваного питання, поняття «простір» у значенні дії в ньому трудового законодавства слід сприймати саме із його територіального аспекту. Так, як зазначають в юридичній енциклопедичній літературі, дія нормативно-правових актів у просторі являє собою поширення їх впливу на певну територію (державу в цілому чи окремий її регіон) (1, с. 216).

Територіальна дія трудового законодавства окреслена територією України та її окремими адміністративно-територіальними одиницями. Як зазначено в Рішенні Конституційного Суду України в «справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті», які застосовуються в п.29 ч.1 ст. 85, ч.5 ст. 140 Конституції України, і поняття «організація управління районами в містах», яке вживається в ч.5 ст. 140 Конституції України та в ч.1 ст. 11 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а також щодо офіційного тлумачення положень п.13 ч.1 ст. 92 Конституції України, п.41 ч.1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) від 13 липня 2001 року № 11-рп/2001, адміністративно-територіальна одиниця – це компактна частина єдиної території України, що є просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Слід вказати на те, що такі акти можуть бути прийняті на різних рівнях, зокрема на національному та територіальному (регіональному). Так само й інші акти трудового законодавства можуть діяти як на всій території України, так і в межах окремо взятого регіону (області), або іншої місцевості – району, міста, району в місті тощо.

Слід погодитися з О. Ф. Скакун, яка звертає увагу на те, що територіальний принцип в чистому вигляді в законодавстві держав майже не зустрічається, оскільки він доповнений екстериторіальним принципом (2, с. 475). Зазначимо, що принцип екстериторіальності (від франц. *exterritorialite*, від лат. *ex* – поза та *terra* – той, що стосується території (3, с. 235) може бути розглянутий як з урахуванням дії трудового законодавства в просторі, так і з урахуванням його дії за колом осіб. Так, у першому випадку мова йде про те, що юрисдикція держави не обмежується її територією – закони держави в певних випадках мають екстериторіальну дію, яка ще відома як право екстериторіальної дії. Право екстериторіальної дії держав являє собою порядок, відповідно до якого установи або фізичні особи, що розташовані на території іншої держави, розглядаються як такі, що розташовані або перебувають на власній національній території та підвладні законам й юрисдикції власної держави. Правом, екстериторіальності, наприклад, користуються військові кораблі та літаки, що із дозволу держави перебування знаходяться на її території, але розглядаються як частина території держави прапора або розпізнавальних знаків (2, с. 475).

Таким чином, дія трудового законодавства в просторі, пов'язана із територією, в межах якої на основі такого акта здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із ними правовідносин. Територіальний аспект дії трудового законодавства вказує на те, що юридична сила акта в залежності від суб'єкта правотворчості може поширюватися на всю без винятку територію, що підпадає під юрисдикцію України, а також такий акт може діяти лише в межах окремо взятої адміністративно-територіальної одиниці держави. Винятком із загального правила дії трудового законодавства в просторі є принцип екстериторіальності, який може бути розглянутий з урахуванням двох аспектів. По-перше, екстериторіальність передбачає, що територіальна юрисдикція України не обмежена її фактичною територією й може бути визнана внаслідок перебування або знаходження об'єктів зі спеціальним статусом на території іноземної держави. І навпаки, по-друге, зазначені об'єкти, але вже

іноземних держав, користуються імунітетом щодо поширення на них дії трудового законодавства України.

Список бібліографічних посилань:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл. », 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. С. 744.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: (Енциклопедичний курс): підруч./ О. Ф. Скакун. Вид. 2-е, перероб. і допов. Харків: Еспада, 2009. С. 752.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юрид. думка, 2007. С. 992.

УДК 349. 2

Леонід Володимирович МОГІЛЕВСЬКИЙ,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ПРАВОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ТРУДОВОГО ПРАВА

Трудове право є однією із найважливіших галузей в системі національного права України. Саме через його значення для суспільства дослідження джерел трудового права є актуальним і потребує подальшого дослідження та доопрацювання.

Характеристиці окремих джерел трудового права приділяли увагу такі вчені-юристи, як Н. Б. Болотіна, В. Л. Костюк, С. М. Прилипко, П. Д. Пилипенко, В. І. Смолярчук, О. М. Ярошенко, С. С. Алексєєв, О. Є. Лейст, М. М. Марченко, Г. І. Муромцев та інші. Проте, на нашу думку, вказана проблематика потребує подальшого дослідження та доопрацювання.

Джерела трудового права спільні із джерелами інших галузей права. Провідне місце в системі джерел трудового права займає правовий або юридичний акт. Як зауважує авторський колектив сучасної правової енциклопедії, юридичний акт є офіційним письмовим документом, що породжує певні правові наслідки, створює юридичний стан і спрямований на регулювання суспільних відносин. Юридичні акти поділяються на нормативні, тобто юридичні акти, що вміщують норми права та регулюють відповідну сферу суспільних відносин, та індивідуальні (ненормативні) акти, що породжують права й обов'язки тільки тих суб'єктів, яким вони адресовані (1, с. 23).

Структурним елементом системи джерел трудового права виступає правовий прецедент. Слово «прецедент» походить з латинської мови від слова «*praecedens (praecedentis)*», що в буквальному перекладі означає «той, що передує» (3, с. 706). Як зауважує О. Ф. Скакун, правовий прецедент (судовий, адміністративний) – акт-документ, що містить нові норми права в результаті вирішення конкретної юридичної справи судовим або адміністративним органом, якому надається загальнообов'язкове значення при вирішенні подібних справ у майбутньому (4, с. 443).

В юридичній енциклопедичній літературі зазначають, що правовий прецедент є способом зовнішнього вираження та закріплення індивідуальних правил поведінки, яке встановлюється компетентним органом держави для

врегулювання конкретної життєвої ситуації та стає загальнообов'язковим у регулюванні аналогічних конкретних життєвих ситуацій. Потреба в правовому прецеденті виникає насамперед за наявності прогалин у праві. Таке зовнішнє джерело об'єктивного юридичного права існувало ще в Стародавньому Римі у вигляді преторських едиктів (3, с. 706).

Основною формою правового прецеденту є судовий прецедент. Судовий прецедент є одним із провідних джерел права англо-американського типу (Англія, США тощо). Він діє в Україні, хоч офіційно не зафіксований як джерело права, але рішення Європейського суду, що є прецедентами, офіційно визнані в Україні такими, що мають юрисдикційну силу (4, с. 443). Так, у ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року встановлено, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (5).

Зазначимо, що шляхом прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року (6) вищенаведений міжнародно-правовий акт було ратифіковано й визнано частиною національного законодавства. Окрім цього, слід зазначити, що нормативно-правовим актом, яким врегульовано відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України задля впровадження в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини, виступає Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року.

У ст. 2 вищенаведеного нормативно-правового акта додатково наголошується на тому, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною. Більш того, ще однією формою судового прецеденту як джерела трудового права виступають рішення Конституційного Суду України. Правові засади діяльності вищенаведеного органу визначено в Розділі XII «Конституційний Суд України» Конституції України (2) й у положеннях Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року (7).

Як слідує з аналізу вищенаведених нормативно-правових актів, Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції. При цьому до повноважень вищенаведеного органу належать: 1) вирішення питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України (2; 10). Також у контексті досліджуваного питання увагу слід звернути на такий орган судової влади, як Верховний Суд України. Відповідно до ч.3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. При цьому згідно із п.6 ч.2 ст. 38 вищенаведеного нормативно-правового акта до повноважень Верховного Суду України належить забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (8).

Говорячи про згаданий вище процесуальний закон, слід зазначити, що в нашому випадку мова йде про Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, оскільки він виступає правовою основою здійснення цивільного судочинства та регулює діяльність судів, направлену, зокрема, на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із трудових відносин. Так, згідно із п.4 ч.1 ст. 355 вищенаведеного нормативно-правового акта підставою для подання заяви про перегляд судових рішень до Верховного Суду України є невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування в подібних правовідносинах норм матеріального права. При цьому в ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України зазначено, що висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених законодавством, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Більш того, висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права (9).

Таким чином, вищенаведені законодавчі позиції є яскравим свідченням існування такого структурного елементу в системі джерел трудового права, як судовий прецедент.

Список бібліографічних посилань:

1. Сучасна правова енциклопедія / [О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 408.
2. Конституція України: від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. 5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юрид. думка, 2007. С. 992.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юрид. думка, 2007. С. 992.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): [підручник] / О. Ф. Скакун. 2-е видання, перероблене і доповнене. Х.: Еспада, 2009. С. 752.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 року Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270.
6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 49. Ст. 272.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41–45. Ст. 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

9. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41. Ст. 492 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

УДК 347. 73

Денис Володимирович МОЛДОВАНОВ,

аспірант кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету
№6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Розглянувши процес розвитку правового регулювання правовідносин у сфері альтернативної енергетики необхідно проаналізувати нормативно-правові акти, які діяли протягом існування незалежної України. Так при розгляді цієї проблематики, вважаємо за доцільне застосування історичного методу наукового пізнання. Для кращого встановлення структури та діючої з мотивів встановлення правової логіки, вважаємо за необхідне весь часовий діапазон дії законодавства, що регулює правовідносини в сфері альтернативної енергетики, розділити на декілька періодів.

Так, аналізуючи перший період дії законодавства в сфері альтернативної енергетики, необхідно зазначити, що законодавча база України в цій сфері заснована, в переважній більшості, на нормах передбачених міжнародними договорами та діючих моделях інших країн світу в сфері відновлювальної енергетики. В нашій систематизації вважається за доцільне, законодавчу базу, першого періоду розглянути у часовому проміжку: 1992–2000 р. р. в цей час на законодавчій базі лише моделюються загальні принципи та поняття в сфері альтернативної електроенергетики. Так розглядаючи зазначене, можемо виділити наступні Закони: ЗУ «Про енергозбереження» від 01 липня 1994 року; ЗУ «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року (3); ЗУ «Про альтернативні види рідкого та газового палива» від 14 січня 2000 року (1). Крім того, опосередковано вплинули на розвиток правовідносин у сфері відновлювальної енергетики такі закони, як: ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01 червня 2000 року (5); ЗУ «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» (8).

Наступний період позначимо у часовий проміжок в 2000-2009 р. р. – зазначений період характеризується створенням основоположної правової бази для регулювання генерації альтернативної енергетики, однак вбачається повна відсутність сталого механізму впровадження важелів та стимулів альтернативної електроенергетики. Вводиться понятійний апарат нової галузі, шляхом змін у вже існуючих нормативно-правових актах застарілих. Таким чином приймаються: ЗУ «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року (2); та у 2004 р. Верховна Рада України прийнятий ЗУ «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» (9).

Період 2009–2015 р. р. характеризується створенням дієвого механізму з регулювання правовідносин у сфері відновлювальної енергетики. Внесення змін у діюче законодавство дало початок стимулюванню галузі, яке засноване на

принципах побудованих на стимулах та противагах. Внесені доповнення в закони про оподаткування та митний режим. Цей період характеризується початком дії механізму із дійсної реалізації законодавчого регулювання відновлювальної енергетики.

Так ключовими стали опосередковані закони, які привели у дію механізм регулювання галузі відновлювальної енергетики, було це здійснено шляхом внесення змін від 20 січня 2010 року до ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств» (7) та прийняття ЗУ «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 09 липня 2010 року (4). Період 2015-2019 р. р. позначається докорінним реформуванням всієї галузі електроенергетики країни, в тому числі альтернативної енергетики. Таким чином були прийняті: ЗУ «Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 26 листопада 2016 року; ЗУ «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року (6).

В зазначеній праці систематизований та проаналізований комплекс законодавчої бази, який сформований у часових проміжках 1992-2019 рр. Таким чином, надані висновки, які зможуть бути пристосовані у подальшому здобуванні наукових знань. Надано оцінку дії вітчизняного законодавства у різні часові проміжки.

Список бібліографічних посилань:

1. Про альтернативні види рідкого та газового палива: Закон України від 14 січня 2000 року № 1391 XIV // Відомості Верховної Ради України. 2000 р. № 12. ст. 94
2. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 року № 555 – IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 24. ст. 155
3. Про енергозбереження: Закон України від 01. 07. 1994 року № 74/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 30. ст. 283
4. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09 липня 2010 року № 2480-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011 р. № 1. ст. 1
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01 червня 2000 року № 1775-III. // Відомості Верховної Ради України. 2000 р. № 36. ст. 299
6. Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг – Закон України від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII. / Відомості Верховної Ради України. 2016. № 51. ст. 833
7. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР. // Відомості Верховної Ради України. 1995 р. № 4. ст. 28
8. Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів: Закон України від 11 грудня 1991 року № 1963-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992 р. № 11. ст. 150
9. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Закон України від 04 лютого 2004 року № 1430-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15>.

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,

завідувач лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), кандидат юридичних наук

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9186-0801>

Вадим Іванович БАРКО,

головний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), доктор психологічних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ НА ПОСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На підставі нового законодавства, зокрема Закону України «Про Національну поліцію» від 2015 р., створено поліцейські комісії – новий орган, покликаний підвищити якість професійного добору поліцейських (1).

Наше дослідження, присвячене дослідженню напрямів підвищення ефективності добору персоналу до лав НПУ, проводилось протягом 2018 року і охопило більше 700 поліцейських із 20 областей України. Встановлено, що з липня 2015 р. органи поліції почали керуватись принципами відкритості, прозорості та підзвітності населенню, поступово сформувалися різні форми громадського контролю (2). Аналіз законодавства зарубіжних країн також свідчить про те, що численні міжнародні документи містять визначені вимоги до юридично зафіксованих форм громадського контролю за органами поліції. Законодавство України у сфері безпеки та оборони передбачає *демократичний цивільний контроль* над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави, частиною якого є *громадський контроль* (5).

Дослідження підтвердило, що створення в державі постійних *поліцейських комісій* є важливою ознакою підвищення прозорості діяльності поліції. Головними завданнями комісій є забезпечення прозорого добору та просування поліцейських по службі. Закон України «Про Національну поліцію», підзаконні нормативно-правові акти регулюють діяльність поліцейських комісій. Порядок діяльності поліцейських комісій, а також у Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади, затверджені наказом МВС України від 25. 12. 2015 № 1631, регулюють процедури залучення комісій до вирішення питань роботи персоналу поліції, підстави для формування комісій тощо (4). Проте в законодавчих актах, які регулюють діяльність поліцейських комісій, існує низка прогалин. Так, *конкурс на посади до Національної поліції обов'язково проводиться* лише серед осіб, які вперше приймаються на службу в поліцію з призначенням на посади молодшого складу поліції (ч.3 ст. 52 закону), але в разі призначення на керівні посади, конкурс не обов'язковий. *Закон не дає однозначної відповіді щодо повноважень* поліцейських комісій при наданні висновку про невідповідність поліцейського певній посаді.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» та Типового порядку, конкурс проводиться в декілька етапів: тестування на знання законодавчої бази, на загальні здібності й навички, перевірка особистісних

характеристик, перевірка рівня фізичної підготовки; співбесіда. Проте результати тестування особистісних характеристик кандидата не впливають на його рейтинг, мають лише рекомендаційний характер і враховуються поліцейською комісією під час ухвалення рішення за результатами всіх етапів конкурсу. Такий підхід до оцінювання психологічної придатності особи до служби вважаємо недостатньо обґрунтованим. Окрім цього, Типовим порядком чітко не визначено методологію й методику проведення психологічного тестування кандидатів і не затверджено перелік психодіагностичних методик.

Вважаємо доцільним запровадити оцінювання результатів психологічного тестування за п'ятибальною порядковою шкалою та враховувати цей результат під час формулювання підсумкового висновку щодо рекомендуванню особи до служби.

Слід відзначити, що з усіх етапів добору поліцейська комісія безпосередньо бере участь лише в останньому – співбесіді. Після проведення співбесіди вона ухвалює щодо кандидата одне з двох рішень: рекомендувати особу на службу в поліції та/або на зайняття вакантної посади чи не рекомендувати її. Вважаємо, що результати психологічного тесту та співбесіди повинні оцінюватися (як і інші етапи конкурсу) на основі балів за порядковою шкалою. Крім того, під час складання загального рейтингу доцільно встановити пропорційне співвідношення кількості балів, отриманих кандидатом на психологічному тестуванні та співбесіді, з балами, набраними під час тестування.

Варто також відзначити, що не встановлено конкретних вимог до проведення співбесіди з кандидатами на посади. Розділ Типового порядку, присвячений співбесіді, складається із формулювань загального характеру. Отже, стають можливими певні помилки при оцінюванні поліцейською комісією кандидатів. Враховуючи зарубіжний досвід вважаємо, що задля оцінювання результатів психологічного тестування й рівня компетенцій на співбесіді поліцейським комісіям доцільно використовувати п'ятибальну порядкову шкалу оцінювання, в якій 5 відповідає найвищому рівню компетенції, а 1 – найнижчому. Співбесіда має передбачати постановку запитань стосовно кожної компетенції в однаковому формулюванні та в однаковій послідовності для всіх кандидатів, їх перелік доцільно розробляти для кожного конкурсу окремо.

Варто підкреслити, що наразі відсутні нормативні документи, необхідні для ефективного функціонування поліцейських комісій; діяльність комісій регулюється лише двома нормативними актами – Законом України «Про Національну поліцію» та наказом МВС України «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських» від 25. 12. 2015 № 1631. Таким чином, наявні недоліки законодавства, які можуть знизити ефективність діяльності членів поліцейських комісій.

Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне на законодавчому рівні внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію» щодо вдосконалення нормативних засад призначення на посади в поліцію та просування по службі. Також вважаємо, що доцільно внести зміни до Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади, які стосуються встановлення переліку професійно важливих якостей поліцейських і методів їх психодіагностики під час проведення психологічного тестування, визначення процедури проведення співбесіди; внести зміни до Порядку діяльності поліцейських комісій, які стосуються вдосконалення

порядку реалізації повноважень комісій при знаходженні об'єктивних форм оцінювання членами поліцейської комісії особистісних характеристик і компетенцій кандидатів на посади, методів обрахування балів за результатами психологічного тесту і співбесіди та методики визначення загального балу кандидата для рейтингу.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Національну поліцію: закон України від 02. 07. 2015 № 580-VIII: ред. від 01. 01. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21. 01. 2019).

2. Банчук О., Крапивін Є., Малишев Б. Поліцейські комісії в Україні: звіт за результатами дослідж. Київ: Софія-А, 2018. С. 192.

3. Guidebook on Democratic Policing: Senior Police Adviser to the OSCE Secretary General / The Organization for Security and Co-operation in Europe. 2nd ed. Vienna: OSCE, 2008. 46 p. URL: <https://www.osce.org/spmu/23804?download=true> (дата звернення: 15. 01. 2019).

4. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських: наказ МВС України від 25. 12. 2015 № 1631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16> (дата звернення: 21. 01. 2019).

5. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19. 06. 2003 № 975-IV).

УДК 342. 92

Оксана Володимирівна ПАНАСЮК,

завідувач кафедри юридичних дисциплін, Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент ORSID: <http://orsid.org/0000-0003-1621-687X>

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Приведення податкової системи у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, сприяння сталому економічному зростанню, забезпечення достатнього обсягу податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, забезпечення прозорих та доброзичливих стосунків із платниками податків безпосередньо залежить від стану (рівня) дисципліни в органах державної податкової служби України.

Аналіз тенденцій реформування системи державного управління в Україні протягом останніх 10 років свідчить про те, що вона рухається до моделі нового державного менеджменту. Однак, попри те, що з моменту проголошення незалежності України організаційна структура апарату управління зазнала близько 350 трансформацій, сьогодні державне управління все ще не відповідає стратегічному курсу країни до європейських стандартів демократичного врядування, оскільки залишається неефективним, схильним до корупції, внутрішньо суперечливим через вбудований конфлікт інтересів, надмірно централізованим, закритим від суспільства, громіздким і відірваним від потреб громадянина.

Сьогодні маємо розмиті повноваження вищих ешелонів влади, розбалансовану систему органів виконавчої влади, і, як наслідок, недостатню спроможність Кабінету Міністрів України повною мірою виконувати свою роль як стратегічного та координуючого центру виконавчої влади. Ефективна і стала система урядування передбачає правові та інституційні рамки, які обмежують кількість типів державних органів і дають їм чітку правову основу.

Не можна сказати, що проблема забезпечення дисципліни в органах ДПС України залишалася поза увагою вчених, про що свідчать наукові праці Т. М. Барабаш, О. С. Башняка, А. В. Головача, О. П. Дзісяка, В. О. Кузнєцова, А. М. Куліша, В. В. Мозоль, В. М. Момота, О. М. Хольченкова, В. К. Шкарупи та інших, але не слід стверджувати й того, що вона знайшла своє остаточне вирішення. Свідченням недостатньої наукової розробленості цієї тематики є різне, а подекуди і протилежне використання та тлумачення у наукових та нормативних джерелах слова (терміну, категорії) „дисципліна”, а також сучасний стан забезпечення дисципліни в органах ДПС України, який, беручи до уваги велику кількість скарг та інших нарікань на діяльність податкових органів, можна охарактеризувати як такий, що потребує суттєвого покращення.

У відомчих нормативних актах з питань дисципліни визначаються основні причини і умови (фактори), які сприяють вчиненню дисциплінарних проступків працівниками ДПС України, серед яких частіше за все називаються: відсутність контролю безпосередніх керівників за поведінкою підлеглих; їх необізнаність про умови життя та потреби персоналу; невчасне та формальне проведення атестацій і спеціальних перевірок, у тому числі й інспекторських, предметом яких є службова діяльність персоналу ДПС; неналежне виконання рішень колегій, нарад, вимог наказів та вказівок (розпоряджень) ДПС України з питань дотримання дисципліни та законності.

Вважаємо, що до факторів порушення дисципліни та законності серед персоналу ДПС України необхідно віднести й такі як: відсутність (або нестворення керівниками) належних умов проходження служби; відсутність гласності та об'єктивності під час проведення оцінки результатів службової діяльності; відсутність дієвої системи професійної підготовки працівників ДПС, наслідком чого є непрофесійні дії останніх, і як результат – оскарження їх дій; неналежний рівень соціально-правового захисту; невміле поєднання і застосування заходів переконання, примусу, дисциплінарного та громадського впливу на порушників дисципліни; недоліки в організації службової діяльності.

Отже, удосконалення теоретичних, правових та організаційних засад забезпечення дисципліни в органах державної податкової служби України беззаперечно є актуальним та необхідним.

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Складна політична обстановка в Україні, проведення антитерористичної операції та напруженість в суспільстві як ніколи потребують від правоохоронних органів постійної та ефективної роботи. Така вимога поширюється й на Державну прикордонну службу України як один з правоохоронних органів, який забезпечує публічний порядок і публічну безпеку на території країни, а також охороняє не тільки права та свободи людини, а й інтереси всього суспільства та держави.

Згідно з Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженою Указом Президента України від 14. 03. 2016 року № 92/2016 (1), Державна прикордонна служба України є важливою складовою сектору безпеки і оборони держави, пріоритетним завданням забезпечення національної безпеки якої є захист та надійна охорона державних кордонів, у тому числі і від проявів міжнародної організованої злочинності, у вигляді нелегальної міграції, контрабанди товарів, наркотиків, зброї, торгівлі людьми та ін. (2).

Ю. О. Михайлова слушно зазначає, що сьогодні основні завдання Державної прикордонної служби України визначені Законом України «Про Державну прикордонну службу України» (2). Умовно ці завдання можна поділити на: а) охоронні; б) контролюючі; в) завдання щодо взаємодії; г) превентивні; ґ) інформаційні (2). Розглянемо кожне із зазначених завдань крізь призму сфери забезпечення публічної безпеки.

Так, охоронні завдання прямо встановлюються в нормативно-правових актах структурних підрозділів Державної прикордонної служби. Наприклад, в Інструкції з організації діяльності дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України визначається, що основними напрямками діяльності дільничних інспекторів є забезпечення публічної безпеки і порядку в межах контрольованих прикордонних районів (4).

Контролюючі завдання Державної прикордонної служби проявляються у здійсненні в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявленні і припиненні випадків незаконного їх переміщення (3).

Реалізація завдань щодо взаємодії Державної прикордонної служби з державними та недержавними суб'єктами безпосередньо пов'язана з метою їх діяльності. З огляду на нормативно-правову базу, взаємодія Державної прикордонної служби з державними та недержавними суб'єктами здійснюється на двох рівнях: 1) на національному рівні, тобто між Державною прикордонною службою та резидентами України; 2) на міжнародному рівні, тобто між Державною прикордонною службою України та представниками влади

іноземних країн (на сьогодні існують домовленості між 21 іноземними країнами та Європейським Співтовариством).

Превентивні завдання займають превалююче місце серед тих завдань, якими наділена Державна прикордонна служба. Так, в межах своїх повноважень працівники Державної прикордонної служби наділені такими повноваженнями: здійснювати на підставах та в порядку, установлених законами, особистий огляд затриманих, а також оглядати і в разі потреби вилучати речі, що можуть бути речовими доказами або заподіяти шкоду здоров'ю людей; перевіряти в осіб, які прямують через державний кордон України, документи на право в'їзду в Україну або виїзду з України, робити в них відповідні відмітки і у випадках, передбачених законодавством, тимчасово їх затримувати або вилучати (3), тощо.

І, нарешті, інформаційні завдання, які притаманні Державній прикордонній службі, на нашу думку, слід поділити за двома напрямками: по-перше, це інформування населення про діяльність структури, по-друге, проведення обміну інформацією між різними правоохоронними органами, як вітчизняними, так і закордонними.

Таким чином, вищезазначене свідчить про конструктивне значення Державної прикордонної служби України в системі органів державної влади, що здійснюють забезпечення публічної безпеки, і в цілому, всієї системи сектору безпеки України.

Список бібліографічних посилань:

1. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14. 03. 2016 № 92/2016. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/418.html> (дата звернення: 21. 12. 2019).

2. Михайлова Ю. О. Роль та місце Державної прикордонної служби у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки України. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_26.pdf (дата звернення 10. 01. 2020)

3. Про Державну прикордонну службу України: закон України від 03. 04. 2003 № 661-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення 11. 01. 2020)

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України: Наказ МВС від 15. 05. 2018 № 396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0671-18> (дата звернення 10. 11. 2020)

УДК 349. 2

Людмила Геннадіївна ПОГОРСЛОВА,

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

БЕЗПЕКА ПРАЦІ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

Розвиток нових технологій та сучасних механізмів вимагає забезпечення їх надійності та безпечності експлуатації. Поява нових видів трудової діяльності, обумовлених технічним прогресом, вимагає від законодавця створення нових стандартів безпеки праці. Відповідно до норм Конституції України кожен має

право на належні, безпечні і здорові умови праці, але станом на сьогодні відсутній ефективний механізм забезпечення цього конституційного права.

Актуальність питання забезпечення безпеки праці особливо зростає в умовах економічної кризи, коли, з одного боку, хоч на власника або уповноваженого ним органу і покладається обов'язок забезпечити безпечні та нешкідливі умови праці, з другого боку, роботодавці намагаються зменшити витрати на заходи, що забезпечують безпечність технологічних процесів та створення належних умов праці.

Станом на сьогодні у науці трудового права не розроблено в належній мірі понятійний апарат, крім того відсутня концептуальна правова модель, безпеки праці. Так, зокрема, на законодавчому рівні відсутня понятійна основа «безпеки праці», що призводить, до теоретичної неузгодженості та, зокрема, до маніпуляцій з боку роботодавців.

Для того, щоб надати теоретичне визначення поняття «безпеки праці», необхідно розглянути зміст понять «праця» та «безпека». На сторінках юридичної та економічної літератури автори пропонують розуміти зазначені поняття «праця» наступним чином. Так, за визначенням відомого економіста А. Маршалла праця – це усякі розумові та фізичні зусилля, сприйняті частково чи цілком з метою досягнення якого-небудь результату, не враховуючи задоволення, що отримується безпосередньо від виконання самої роботи.

Як зазначає Н. Гетьманцева, з юридичної точки зору працю можна розглядати в широкому і вузькому розумінні. Дослідниця відмічає, що у широкому розумінні праця – це первиннонеобхідна, суспільно-корисна, інноваційна, доцільна, цілеспрямована, особиста, вольова, оціночна діяльність, пов'язана з реалізацією унікальних властивостей людини – фізичних та розумових здібностей – шляхом її творчого і фізичного самоствердження, свідомої і цілеспрямованої зміни навколишнього середовища з метою створення (нових) матеріальних і духовних цінностей та задоволення на цій основі потреб і інтересів людини, суспільства, держави і така, що породжує особливий вид суспільних відносин та потребує у зв'язку із цим правового регулювання. У вузькому розумінні праця – це цілеспрямована діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних благ з метою задоволення її потреб і інтересів. Отже, праця – є складним явищем, яке відіграє важливу соціальну роль і є не відділеним від самої людини, що створює умови для розвитку не лише людини, а й прогресу в цілому.

Під поняттям «праця» вбачається за необхідне розуміти виробничу, цілеспрямовану діяльність людини, що спрямована на виробництво матеріальних благ та покликана задовольнити власні потреби та інтереси.

Що ж стосується та етимологічного та семантичного походження поняття «безпека», то варто відзначити, що безпека – це властивість об'єкта забезпечувати відсутність ризику завдання шкоди здоров'ю людей, майну та навколишньому середовищу; безпека – це відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу; безпека – це такий стан захищеності буття, цінностей та інтересів суб'єкта (об'єкта) безпеки від загроз та небезпек, за якого забезпечуються оптимальні умови його життєдіяльності, розвитку та самореалізації. Забезпечення безпеки відбувається шляхом дотримання необхідних параметрів (індикаторів і норм), в рамках яких стабільно і

збалансовано відбуваються усі наявні процеси. Вони підтримуються завдяки певній системі заходів, спрямованих на створення й підтримання безпечних умов, у яких небезпека відсутня або зведена до мінімуму, а можливі ризики та виклики не становлять реальної загрози. На нашу думку, з точки зору юридичної науки під безпекою слід розуміти умови, за яких дія зовнішніх факторів убезпечує від ризиків зазнати шкоди.

Що ж стосується розуміння поняття «безпека праці», то цікаво звернутися до дослідження Л. П. Амелічевої, яка пропонує під безпекою праці як категорією трудового права розуміти безпечні і здорові умови праці, які створюються роботодавцем шляхом здійснення соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних засобів та заходів і забезпечуються системою нормативних приписів з метою збереження життя, здоров'я та працездатності працівників. З нашої точки зору, таке розуміння є дещо загальним та дуже близьким до визначення охорони праці, що наводиться в Законі України «Про охорону праці». Як зазначає Волошина С. М. поняття «безпека праці» є вужчим за змістом поняття «охорона праці», адже норми про безпеку праці спрямовані передусім на забезпечення безпечних умов праці, під якими варто розуміти умови праці, за яких вплив на працівників шкідливих та (або) небезпечних виробничих факторів виключений чи рівні їхнього впливу не перевищують установлених нормативів. Із таким твердженням ми цілком погоджуємось, адже така правова категорія як безпека праці має свої специфічні риси, що і дозволяють виокремити її у окремий субінститут.

Отже, пропонуємо розглядати поняття «безпека праці», як комплекс правових норм, що забезпечує високий рівень сучасного та виробничого середовища, яке повністю виключає вплив небезпечних та шкідливих чинників на життя та здоров'я працівників.

Враховуючи те, що станом на теперішній час у чинних нормативно-правових актах України відсутнє визначення поняття «безпека праці», з метою виключення теоретичної неузгодженості, задля забезпечення збереження життя та здоров'я працюючих, пропонуємо на законодавчому рівні закріпити зазначену вище дефініцію «безпека праці», як субінституту охорони праці, що знайде своє відображення у відповідних нормативно-правових актах та набуде свого регуляторного значення.

УДК 349. 2

Артем Юрійович ПОДОРОЖНІЙ,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6649-8978>

ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРИТЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Аналіз наукової літератури та практики притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності дає змогу констатувати наявність ряду

недоліків та прогалин у відповідному законодавстві, що в свою чергу призводить до порушення трудових прав працівників. А відтак, особливої актуальності набувають дослідження, присвячені покращенню правового регулюванні притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності. Разом із тим, визначаючи напрямки удосконалення відповідного нормативно-правового забезпечення не можна оминати увагою зарубіжний досвід. Це пояснюється тим, що визначення позитивного досвіду провідних країн Європи та Світу, дасть можливість окреслити вектори розвитку українського законодавства у зазначеному напрямку.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує досвід Німеччини, адже в цій країні дисципліні праці приділяється особлива увага, вона, можна сказати, є частиною менталітету кожного громадянина. Саме у Німеччині, зафіксовано один із найнижчих рівнів здійснення дисциплінарних проступків працівниками у порівнянні із іншими державами світу. Німці, як правило, дуже продуктивні, незважаючи на короткі робочі тижні. Це тому, що коли німці працюють на роботі, вони не повинні робити інших речей. Більшість із працівників навіть не перевіряють Facebook чи особисту електронну пошту, а також не проводять час за Інтернетом або плітками з колегами. Фактично, німці мають нульову терпимість серед колег за ці легковажні, не пов'язані з роботою заходи. Німці дотримуються суворої ієрархії на роботі та в діловому світі. З цією метою роль і обов'язки кожного співробітника тісно визначені, а департаменти часто розділяються.

В контексті представленого наукового дослідження зазначимо, що у Німеччині існує окреме дисциплінарне законодавство, в якому визначають як загальні підстави притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності, так і спеціальні. Дисциплінарне законодавство встановлює наслідки порушень та процедури визначення покарання. Зі структурної точки зору формальне та процесуальне дисциплінарне законодавство несе ті самі відносини один з одним, що кримінальне законодавство з кримінально-процесуальним. Дисциплінарні стягнення завжди ґрунтуються на Законі про федеральних державних службовців, згідно з яким навмисне або недбале порушення трудових обов'язків є дисциплінарним правопорушенням. Якщо є ознаки порушення, роботодавець повинен порушити дисциплінарне провадження та встановити відповідні факти. Після розслідування необхідно вирішити, чи слід закрити справу, або притягти до дисциплінарної відповідальності працівника (1).

Говорячи про конкретні види дисциплінарних стягнень слід відзначити, що законодавством Німеччини передбачено п'ять основних видів дисциплінарних стягнень, зокрема: 1) догана, 2) штраф; 3) скорочення заробітної плати; 4) позбавлення премії; та 5) звільнення. Проте звільнення як найсуворіший дисциплінарний захід накладається лише у тому випадку, якщо працівник втратив довіру роботодавця або широкої громадськості після серйозного порушення свого трудового обов'язку. Важливим моментом є те, що законодавством передбачена відповідальність для державних службовців, які вийшли на пенсію. Для них передбачається два дисциплінарні заходи: скорочення чи позбавлення пенсій. Важливим моментом є те, що при притягненні працівника до дисциплінарної відповідальності, особлива увага приділяється дотриманню відповідних процедур, а відхилення від них тягне за собою настання негативних наслідків для осіб, що ці заходи здійснюють.

Узагальнюючи досвід Німеччини відзначимо, що процедура притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності у цій державі є однією із найбільш якісно та детально регламентованих у порівнянні із іншими країнами Європи та Світу. Характерною особливістю є те, що звільнення, як крайній захід дисциплінарного стягнення щодо працівника застосовується лише у тому випадку, якщо керівник або трудовий колектив втратив до нього довіру а результаті вчинення дисциплінарного проступку, а відтак, при визначення крайнього заходу дисциплінарного стягнення існує і певний суб'єктивізм.

Отже, найбільш доцільно виокремити наступний позитивний досвід, який доцільно застосувати в Україні з метою удосконалення законодавства про дисциплінарну відповідальність: встановити обов'язковість проведення дисциплінарного розслідування, а також визначити детальний порядок дій роботодавця; визначити жорсткі правила ведення документації роботодавцем під час проведення розслідування, а також у процесі застосування дисциплінарного стягнення; встановити дисциплінарну відповідальність працівника за вчинення дій, що суперечать норма етики і моралі, навіть якщо ці порушення були вчинені не під час виконання трудових обов'язків.

Список бібліографічних посилань:

1. An attractive and modern employer / The federal public service URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2014/federal-public-service.pdf?__blob=publicationFile.

УДК 349. 2

Євген Юрійович ПОДОРОЖНІЙ,

професор кафедри трудового та господарського права факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1677-1937>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На сьогоднішній день питанню юридичної відповідальності у трудовому праві неодноразово приділялась увага науковцями. Втім, слід відмітити, що переважна більшість фахівців зосереджувала свої наукові пошуки на відповідальності працівника, при цьому фактично залишивши по за своєю увагою проблему юридичної відповідальності роботодавців, що є суттєвою прогалиною на теоретичному рівні. Адже безумовним та безсумнівним є той факт, що роботодавець є важливим учасником трудових правовідносин, а від його діяльності напряму залежить фінансове благополуччя кожного окремого працівника. Саме тому вкрай необхідно, щоб роботодавець також ніс відповідальність за порушення норм трудового законодавства, в тому числі і перед роботодавцем.

Що ж стосується поняття юридичної відповідальності роботодавця, то її на нашу думку, слід охарактеризувати у широкому та вузькому сенсі. Так, у широкому тлумаченні – це, забезпечений силою державного впливу, обов'язок

роботодавця зазнати щодо себе певних негативних наслідків, вид і міра яких визначаються законодавством, за вчинення протиправних дії (бездіяльності) у сфері трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Що ж стосується юридичної відповідальності у вузькому розумінні, то вона являє собою забезпечений державою обов'язок роботодавця здійснити на користь найманого працівника, відповідні компенсаційні виплати у цілях відшкодування матеріальної та (або) моральної шкоди, завданої останньому в наслідок невиконання чи неналежного виконання роботодавцем своїх трудових обов'язків, передбачених національним законодавством, локальними нормативно-правовими актами та трудовими договорами.

Аналіз норм чинного законодавства дає змогу говорити про те, що нині правове оформлення юридичної відповідальності роботодавців далеке від ідеального і має ряд недоліків теоретичного характеру, які не дозволяють їй належним чином виконувати своє функціональне призначення, що у свою чергу унеможливорює забезпечення належного рівня законності у сфері трудових і тісно пов'язаних із ними відносин. Так, перше проблемне питання, на яке слід звернути особливу увагу, це відсутність на законодавчому рівні поняття роботодавця та уповноваженого ним органу. В цьому контексті слід вказати, що досить часто в юридичній літературі «роботодавець» ототожнюється з «власником підприємства, установи чи організації», однак на нашу думку, це не розкриває змісту першої. Такий підхід, швидше, відображає цивільно-правовий, аніж трудо-правовий аспект юридичного статусу вказаної особи. Ведучи мову про останнього як про власника підприємства, ми тим самим акцентуємо увагу на його зв'язку із цим підприємством як із власністю, тобто вони, у такому разі, виступають об'єктами відносин, а не їх суб'єктами. Однак у контексті трудових правовідносин – це не можливо, оскільки з ряду законодавчих актів чітко слідує, що роботодавцем, а отже суб'єктом трудових правовідносин, є юридичні особи – підприємства, установи, організації. А тому, найбільш правильним, у контексті трудового права, буде вести мову про роботодавця, як юридичну або фізичну особу, що використовує працю фізичних осіб за договором трудового найму; або ж, як юридичну або фізичну особу, що уклала із фізичною особою (особами) трудовий договір і перебуває із нею (ними) у трудових правовідносинах. Уповноважений орган роботодавця ні в якому разі не можна ототожнювати із самим роботодавцем, адже перший лише виконує певні управлінські функції від імені другого.

Наступним проблемним питанням є те, що на законодавчому рівні не існує офіційного визначення категорії «пряма дійсна шкода», а також таких термінів як «збитки», «матеріальна шкода», «майнова шкода». Переконані, що необхідно окреслити зв'язок даних категорій, адже попри їх схожість вони не тотожні, хоча у певних випадках можуть співпадати. В цілому, з нашої точки зору, збитки відображають грошовий вимір завданої матеріальної шкоди, яка являє собою сукупність тих майнових втрат, що зазнав найманий працівник. При цьому дані втрати можуть виступати як у формі реального пошкодження, знищення чи загублення з вини роботодавця майна (речей) найманого працівника, так і у вигляді неотриманих чи недоотриманих останнім майнових благ, які б він отримав за звичайних обставин. Що ж стосується майнової шкоди, то дане поняття є вужчим за своїм змістом, аніж матеріальна шкода та збитки, оскільки воно позначає тільки реальне пошкодження, знищення чи втрату особистих

речей найманого працівника в наслідок неправомірної поведінки роботодавця.

Не можна не відзначити, що окрім теоретичних проблем юридичної відповідальності роботодавця, існує низка недоліків практичного спрямування, з метою вирішення яких необхідно: а) визначити мінімальні розміри моральної шкоди, а також встановити хоча б приблизний перелік критеріїв, за якими має визначатися істотність завданої моральної шкоди; б) закріпити відповідальність роботодавця за порушення прав працівників на стадії виникнення трудових правовідносин, а саме за необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу; в) передбачити відповідальність роботодавця за несвоєчасну виплату найманому працівнику будь-яких, належних йому грошових виплат, незалежно від того є вони одно чи багаторазовими; г) передбачити матеріальну відповідальність роботодавця за відмову від видання найманому працівнику довідки про роботу або умисне внесення до неї неправдивих даних.

Завершуючи розгляд окресленого у роботі проблемного питання слід узагальнити, що вирішення вказаних вище теоретичних та практичних проблем юридичної відповідальності дозволить не тільки на якість та ефективність застосування юридичної відповідальності у трудовому праві по відношенню до роботодавця, а покращить функціонування механізму трудо-правового регулювання в цілому.

УДК 342. 9 (477)

Лілія Миколаївна ПОПОВА,

професор кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури, доктор юридичних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8255-8363>

НАПРЯМИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ РОЗВИТКУ

Нині корупція становить глобальну проблему, розв'язання якої для багатьох країн світу є надзвичайно актуальним питанням. Україна не є виключенням, оскільки високий рівень корумпованості визнано не тільки керівництвом держави чи найвпливовішими суб'єктами політичного життя, а й міжнародними інституціями та незалежними антикорупційними організаціями. Корупція загрожує національній безпеці України, уповільнює економічний розвиток держави, деморалізує суспільство, що нівелює довіру населення, національних та іноземних інвесторів і партнерів до державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Крім того, масштаби корупційних проявів негативно позначаються на міжнародному іміджі України.

І хоча в Україні затверджено ряд нормативно-правових актів, направлених на попередження та протидію корупції, а державна програма з виконання Антикорупційної стратегії підлягає щорічному перегляду з урахуванням результатів реалізації визначених заходів, висновків та рекомендацій парламентських слухань з питань ситуації щодо корупції (пп.1-2 ст. 18 Закону України «Про запобігання корупції» (1), однак в Україні й досі існує надзвичайно високий рівень корупції. Так, за даними міжнародної організації «Transparency International», індекс сприйняття корупції (найвідоміший показник

корупції у всьому світі – Corruption Perceptions Index, (CPI) станом на 2017 рік в Україні становив 30 балів зі 100 можливих (2, с. 401), станом на 2018 рік – 32 балів із 100. У світовому рейтингу наша країна посідає 120 місце серед 180 країн. Сусідами України в антикорупційному індексі є Іран, Камерун, Непал, Нікарагуа і Парагвай (3; 4, с. 41-44).

Аналіз досліджень, на основі яких розраховувався Індекс, свідчить про певне зменшення рівня корупції у відносинах між бізнесом та державними структурами. Цьому могли сприяти запровадження автоматичного відшкодування податку на додану вартість, постійна робота інституту бізнес – омбудсмена, функціонування електронної системи ProZorro.

Слід констатувати, що найбільш корумпованими українці визнають саме ті інституції, які покликані боротися з корупцією, – суди (66%), правоохоронні органи (64%), державну службу (56%), сферу охорони здоров'я (54%), парламент (53%), політичні партії (45%), ЗМІ (22%), громадські організації (5).

За результатами Всеукраїнського соціологічного опитування, яке проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2018 року за фінансової підтримки Міністерства іноземних справ Данії та National Endowment for Democracy (6) серед більш ніж 2000 опитуваних переважна більшість українців вбачає більше загроз для незалежності України серед внутрішніх причин, а не серед зовнішніх. При цьому 57 % респондентів вважають топ-загрозою саме корупцію у владі.

Калмиков Д. О., Сінченко Д. В., Сорока О. О. та ін., проводячи аналіз історичного становлення антикорупційного законодавства в Україні зазначають, що «...періодичні «сплески» у сфері запобігання корупції у вигляді прийняття певних нормативно-правових актів (формальний бік процесу) постійно супроводжується їх вихолощенням, відтермінуванням або невиконанням (змістовний бік процесу)». Автори вважають, що у цілому в державі бракує «справжньої, стійкої політичної волі до запобігання корупції» (7, с. 60-61).

Нині в Україні існує досить багато різноманітних обмежень, заборон та правил, направлених на запобігання вчиненню корупційних правопорушень та/чи правопорушень, пов'язаних з корупцією. До них можна віднести: 1) обмеження використання службових повноважень і свого становища (у ст. 22 Закону України «Про запобігання корупції» (1) міститься загальне антикорупційне правило, яке стосується усіх суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону); 2) обмеження щодо одержання подарунків (пп.1, 2 ч.1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (1); 3) обмеження, пов'язані із запобіганням виникненню конфлікту інтересів (згідно зі ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» (1) особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім випадків, передбачених законодавством, займатися підприємницькою діяльністю) та інше.

Наступними напрямками антикорупційної політики в Україні є встановлення правил щодо виявлення та усунення корупційних ризиків ще на етапі їх зародження, а саме встановлення спеціальних вимог до обрання та призначення кандидатів на посади державних службовців, політичні посади, посади суддів тощо. Так, вдалим прикладом вказаного твердження є положення ч.2 ст. 21 Закону України «Про державну службу», згідно якого вступ на державну службу здійснюється тільки шляхом призначення громадянина України на посаду

державної служби за результатами конкурсу (8). А у статтях 69–82 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено порядок добору та призначення на посаду судді з метою здійснення ретельного відбору професійних та добросовісних кандидатів на відповідні посади (9) тощо.

Останніми роками в Україні створено цілий ряд державних органів, в обов'язки яких входить протидія корупції: органи прокуратури, Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. Нині також створені та діють Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, формується Вищий антикорупційний суд та Державне бюро розслідувань (2, с. 401-423).

Однак, не дивлячись на прийняття численних нормативно-правових актів, направлених на попередження та протидію корупції, створення цілого ряду антикорупційних органів (діяльність яких нині не забезпечує ефективності проведення ними антикорупційних заходів (10), в Україні існує досить високий рівень корупції, що вимагає більш дієвих та вчасних заходів як з боку вищих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, антикорупційних органів, так і пересічних громадян. Формування спільної та єдиної політики є основою якісної боротьби з корупцією, мінімізації її проявів. Тільки завдяки створенню ефективної системи взаємодії та координації органів державної влади та недержавного сектору можна забезпечити ефективну протидію корупції у всіх сферах життєдіяльності країни.

Список бібліографічних посилань:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14. 10. 2014 р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: Монографія. Харків: Майдан, 2018. С. 536.

3. Офіційний сайт Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>.

4. Попова Л. М., Федоренко Н. С. Особливості діяльності антикорупційних органів в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми розвитку ринку фінансових послуг», 14 листопада 2019р. / Частина 4. Харків: Харк. нац. ун-т будів. та архіт., 2019. 72 с.

5. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>.

6. Українське інтернет-видання «Детектор медіа». URL: <https://detector.media/infospace/article/142044/2018-10-26-efektivnist-derzhavnoi-politiki-u-sferi-informatsiinoi-bezpeki-naperedodni-viboriv-rezultati-vseukrainskogo-opituvannya-gromadskoi-dumki/>.

7. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 242с., с. 60-61.

8. Про державну службу: Закон України від 10. 12. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07. 07. 2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

10. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12. 00. 07. Харків, 2019. С. 38.

УДК349. 415(477)

Світлана Миколаївна ПОПОВА,

професор кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3958-4133>

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Україна, як держава, має у розпорядженні величне національне багатство – високоякісні земельні ресурси, які потенційно можуть бути потужною базою розв’язання багатьох соціально-економічних і політичних проблем країни. Тому сьогодні, у період проведення радикальних реформ у всіх сферах суспільної діяльності, найбільш гострі питання зосередженні у галузі земельних відносин.

Регулювання земельних відносин здійснювалося на всіх етапах розвитку суспільства з метою захисту пов’язаних з землею інтересів як окремих землекористувачів, так і територіальних громад та суспільства в цілому. В часи колишнього Радянського Союзу право користування землею було похідним від права держаної власності на землю. І логічним наслідком недостатньої ефективності такого земельного укладу стало започаткування у незалежній Україні земельної реформи, основною метою якою був перехід від монополії державної власності на землю до різноманітності й рівноправності форм власності на неї, що зумовило кардинальні зміни мети і завдань земельного законодавства в нашій державі (1, с. 45).

Конституцією України (2) та статтею 1 Земельного Кодексу України (3) земля проголошується основним національним багатством нашої країни. До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об’єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на певні категорії, що мають особливий правовий режим.

Як відомо, реформування будь-якої сфери суспільних відносин є складним та затратним процесом. Для його реалізації необхідне прийняття великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, а їхня реалізація потребує потужного організаційного, фінансового та кадрового забезпечення. Метою земельної реформи, що здійснюється в Україні, є забезпечення ефективного використання та підвищення цінності земельних ресурсів, створення оптимальних умов для суттєвого збільшення соціального, інвестиційного і виробничого потенціалу землі, перетворення її у самостійний фактор економічного зростання (4, с. 23).

Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5, 7 % території Європи. Із 60, 3 млн гектарів майже 70 % становлять сільськогосподарські угіддя з високою родючістю (5).

Розвиток земельних відносин повинен базуватися на таких принципах:

- непорушності права приватної власності на землю;
- включення землі у ринковий обіг;
- соціальної справедливості при перерозподілі земель державної та колективної власності;
- поєднання високої економічної ефективності та екологічної безпеки використання земель;
- узгодженості темпів і основних напрямків реформування земельних відносин та відносин в аграрному секторі економіки (4, с. 24).

Особлива економічна і соціальна цінність земель сільськогосподарського призначення, перш за все, зумовлена їхніми унікальними природними якостями. Враховуючи, що одним із основних способів перерозподілу землі між фізичними та юридичними особами є продаж земель, важливим моментом проведення земельної реформи є зняття мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення... Не дивлячись на мораторій, за допомогою легальних і нелегальних схем, більшість сільськогосподарських угідь уже давно мають своїх власників. А продовження мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення лише поглиблює негативні явища, що відбуваються з ринком цих земель. (4, с. 26)

На сьогоднішній день має місце масштабна, насичена, досить професійна суспільна дискусія про те, в якому напрямку має розвиватися сільське господарство, якого формату земельної реформи потребує та яке в цьому місці мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Щодо аргументів противників зняття заборони, то противники ринку бояться, що в людей заберуть землю за безцінь (приклад – наслідки приватизації 1990-х – дехто розбагатів, але більшість не отримала нічого); після відкриття ринку землю скуплять іноземці; скасування мораторію вигідне крупним землевласникам, які скуплять занадто багато землі. Також, за думкою противників ринку, запроваджувати ринок потрібно, але після ретельної підготовки процедури «запуску». Крім необхідних законів, називають побудову справедливої судової та правоохоронної систем, організацію дешевого кредитування фермерів. Під час провадження в Європейський суд з прав людини Уряд України стверджував, що мораторій є необхідним для уникнення таких ключових ризиків: зубожіння сільського населення; надмірної концентрації землі в руках заможних осіб або ворожих сил; припинення її обробки. І головне – для багатьох українців земля – це щось особливе, це точно не товар (5).

Але після зміни влади у 2019 році новий Президент України дав доручення ухвалити до 1 грудня законопроект про ринок земель сільськогосподарського призначення та скасувати мораторій. Проте Україною прокотилися протести аграріїв проти запропонованої моделі ринку й Верховна Рада України прийняла закон, який повертає місцевим радам повноваження щодо управління землями місцевих громад за межами населених пунктів та ліквідує Держгеокадастр.

Слід зазначити, що сучасний стан економіки нашої країни потребує ретельного аналізу та чіткого законодавчого врегулювання процесу введення в обіг земель сільськогосподарського призначення, що повинно узгоджуватися з міжнародними стандартами та європейською практикою землекористування. Припинення ж мораторію на продаж сільськогосподарських угідь не тільки сприятиме розвитку ринку земель, а й матиме позитивні соціально-економічні та правові наслідки, як на внутрішньому, так і міжнародному ринку. Але,

безумовно, зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення в багатьох аспектах є політичним і потребує суспільного компромісу, єдиної суспільної думки щодо цієї проблеми, якої в нашій країні поки що немає. До того ж негативним чинником сучасного етапу проведення земельної реформи в Україні є недосконалість і нестабільність багатьох нормативно-правових актів у сфері земельного законодавства.

Список бібліографічних посилань:

1. Земельні відносини в Україні: навч. посіб. / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, академіка НАПрН України О. М. Бандурки / В. Д. Швець, С. М. Попова, В. Д. Понікаров, А. І. Шкурупій. Харків: Золота миля, 2014. С. 332.

2. Конституція України: Основний Закон України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

3. Земельний кодекс України від 25. 10. 2001 № 2768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

4. Бандурка О. О., Попова С. М. Проблеми земельної реформи в Україні. *Європейські перспективи*: наук. -практ. журнал. Х.: ХНУВС. 2013. №12. С. 23 – 28.

5. Ринок землі в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/...cite_note-77

УДК 34. 07

Кирило Валерійович ПРОФАТІЛО,

аспірант заочної форми навчання відділу організації освітньо-наукової діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8551-3849>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АГЕНТСТВА РОЗВИТКУ МОЛОДІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Громадянське суспільство – це активний суб'єкт державотворчого процесу. Так, згідно з результатами опитування громадської думки, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 4–9 листопада 2016 р., волонтерським організаціям довіряли майже 66 % громадян, тоді як громадським організаціям – майже 52 % 29. Загалом, за результатами дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 3–9 березня 2017 р., високу повагу в населення України викликають гуманітарні та доброчинні організації (64, 4 % тих, хто їм довіряє), а також жіночі (48, 1 %) та екологічні (44, 5 %) організації. Результати цього дослідження фіксують помітний рівень довіри населення України до профспілок (33, 6 %) (1). Громадянське суспільство у сукупності – сьома економіка світу за ВВП (1, 3 трлн у. о., що дорівнює ВВП Франції або Великої Британії); громадянське суспільство створило у світі більше 25 млн оплачуваних робочих місць (найбільша транснаціональна корпорація створює 3, 5 млн робочих місць); 60% працівників громадянського суспільства (включно з волонтерами) зайняті у наданні послуг, із них 40% зосереджені на соціальних, медичних та освітніх

послугах; неприбуткові організації в США у 2011 році стали третім роботодавцем, випередивши сфери роздрібної торгівлі та переробної промисловості та зарекомендували себе відносно стійкими до наслідків економічної кризи. Таким чином, держава повинна створювати усі можливості для розвитку та подальшого формування громадянського суспільства, адже його важливість складно переоцінити та кредит довіри, наданий населенням до інститутів громадянського суспільства є надзвичайно великим.

Окрім цього, враховуючи той факт, що молодь є однією із найбільш активних верств населення, перед державою постає низка завдань: по-перше, створити належні умови для функціонування громадянського суспільства, по-друге, забезпечити повноцінне середовище для формування свідомої, всесторонньо ерудованої та розвинутої молоді, яка є активною частиною громадянського суспільства. Відтак, постає проблема реального забезпечення формування політики в сфері діяльності громадянського суспільства та розвитку молоді в цілому. Якщо проаналізувати нормативно-правові акти, то в законодавчих актах України визначення загальних засад державної молодіжної політики відбулося у грудні 1992 р. у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Проте, відповідь на запитання про сутнісні риси управлінської моделі молодіжної політики надавалася й в інших документах. Ключовим поняттям щодо концептуальних засад та практичної діяльності у молодіжній сфері України є законодавче визначення державної молодіжної політики, яке міститься в Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Однак, фрагментарність та непослідовність законодавця, покладання на Міністерство культури, молоді та спорту України нехарактерних йому повноважень та обов'язків призводить до неефективного менеджменту, а відтак і неякісного забезпечення формування та діяльності громадянського суспільства. Як наслідок, Постановою Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 р. N 995 «Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади» було створено відповідний орган – Державне агентство розвитку молоді та громадянського суспільства України. Згідно з Постановою Державне агентство розвитку молоді та громадянського суспільства України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури, молоді та спорту і який реалізує державну політику у молодіжній сфері та сприяє розвитку громадянського суспільства. В сферу повноважень новоствореного органу входить формування позитивного середовища для розвитку громадянського суспільства, створення середовища розвитку мирного, справедливого й інклюзивного суспільства, поглиблення діяльності щодо підготовки і перепідготовки молодіжних працівників, сприяння вихованню та становленню лідерів і активістів громадських молодіжних і дитячих об'єднань, забезпечення тісної взаємодії державних інститутів з різними молодіжними організаціями, програми яких спрямовані на розв'язання гострих суспільних проблем перехідного періоду, здійснення соціального захисту, розвиток волонтерства, активізація пропаганди здорового способу життя, створення умов для належного фізичного і морального виховання молодих людей, запуск інституційної підтримки громадських об'єднань та інші пріоритетні цілі діяльності.

Отже, як вбачається із вищевикладеного, діяльність Державного агентства розвитку молоді та громадянського суспільства України повинна стати

успішним досвідом для України в плані подальшого розвитку інституцій громадянського суспільства, сприяти росту та збільшенню кількості неурядових організацій, які б мали змогу впливати на молодь з метою формування її правосвідомості, активної життєвої позиції.

Список бібліографічних посилань:

1. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: інформ. -аналіт. матер. до круглого столу 12 квітня 2017 р. [Центр Разумкова. – URL: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 р. N 995 «Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2019-%D0%BF>

УДК 349. 22

Ірина Петрівна ПУРІГА,

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-001-5176-9520>

СКАСУВАННЯ ТРУДОВИХ КНИЖОК: ПРОГРЕСИВНИЙ КРОК АБО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКА

Міністерство економічного розвитку й торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку України) розробило проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення кадрової роботи платниками податків» (далі – Законопроект), яким передбачено скасування трудових книжок. Основною метою реформи зі скасування трудових книжок є економія коштів на їх адміністрування, а також спрощення процесу приймання та звільнення працівників.

Отже, чим наразі є трудова книжка? Що зміниться у випадку її скасування?

Трудова книжка – це офіційний персональний документ, що містить записи про працевлаштування громадянина (2;3). Варто зазначити, що підставою для нарахування пенсії є лише страховий стаж, а не трудовий, як вважає більшість громадян (4).

Підтвердженням страхового стажу є сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України, тобто це той період, за який сам громадянин або його роботодавець сплачував відповідні внески до Пенсійного фонду України. Такий страховий стаж обчислюється відповідно до даних, що містяться у системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, який ведеться з 2000 р.

Крім цього, у випадку втрати трудової книжки, працівнику треба отримувати дублікат такої книжки за останнім місцем роботи та збирати довідки з попередніх місць роботи, що створює неабиякі незручності. З цією проблемою зіштовхнулись більшість переселенців з територій, наразі непідконтрольних Україні. Однак в їхньому випадку отримати дублікат трудової книжки нереально.

Таким чином, на сьогодні трудова книжка не відіграє важливої ролі ні для обліку працівників, ні для нарахування пенсії, а тільки підтверджує досвід роботи працівника при влаштуванні на роботу. Разом з цим, підприємства витрачають час і кошти на процес, пов'язаний з адмініструванням трудових книжок.

Що ж зміниться після скасування ведення трудових книжок, враховуючи Законопроект?

По-перше, при укладенні трудового договору громадянин не зобов'язаний буде подавати трудову книжку. У той же час громадянин має право подати роботодавцю інформацію (резюме) про отримання спеціальних знань, досвід роботи за професією (посадою), наявність і застосування професійних навичок, виконувані роботи (надані послуги) у довільній формі, а також характеристики, рекомендації та інші документи, що характеризують попередню роботу. Також передбачено, що громадянин, відповідно до закону, несе відповідальність за достовірність наданої інформації.

По-друге, облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування.

По-третє, на кожну застраховану особу планують завести персональну облікову картку, в якій зазначатиметься вся персональна інформація про особу, зокрема відомості про трудові відносини, освіту, професію, посаду, основне місце роботи тощо. Персональна облікова картка застрахованої особи зберігатиметься у Пенсійному фонді протягом усього життя особи, а після її смерті – протягом 75 років на паперових та/або електронних носіях за наявності засобів, що гарантують ідентичність паперового та електронного документів.

Трудові книжки не передбачено скасовувати повністю, швидше за все буде встановлено перехідний період. Тобто розробники Законопроекту при прийомі на роботу пропонують подавати резюме, а трудову книжку замінити персональною обліковою карткою і облік трудової діяльності працівника фіксувати в електронному реєстрі (5).

Наразі не відомою є сама процедура ведення такого електронного реєстру, хто матиме доступ до нього та як можна буде отримати необхідну інформацію про працівника. Крім цього, не менш важливим є надійний захист персональних даних працівників від стороннього доступу.

Зазначені питання є вкрай важливими та вимагають чіткого регулювання. Оскільки такі наміри Мінекономрозвитку України спростити процес ведення кадрової роботи можуть обернутись проблемою для бізнесу та простих працівників.

Отже, попри те, що вказаний Законопроект має певні недоліки, все ж таки він здатний спростити систему ведення кадрової роботи. Адже сама ідея щодо скасування трудових книжок в Україні є актуальною та необхідною. Вважаю, що потрібно враховувати успішний світовий досвід і здійснювати відповідні реформи. Головне, щоб такі нововведення, відбувалися поступово, з урахуванням реалій нашої держави та послідовним внесенням змін до нормативних документів.

Список бібліографічних посилань:

1. Кодекс законів про працю України від 10. 12. 1971 (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 04. 1993 № 301 «Про трудові книжки працівників» (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-93>.

3. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників від 29. 07. 1993 № 58 (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93>.

4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09. 07. 2003 № 1058-IV(із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

5. За матеріалами: URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/>

УДК 342. 51

Олена Валеріївна ПТУХІНА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ТА КОНТРОЛЮ ЗА НАРКОТИКАМИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РИНКОВОГО НАГЛЯДУ

Одним із важливих напрямів реформування системи технічного регулювання відповідно до світової та європейської практики, поряд з оцінкою відповідності продукції вимогам затверджених в Україні технічних регламентів до її випуску на ринок, є саме запровадження системи ринкового нагляду, мета якого полягає у забезпеченні відповідності продукції, що вже перебуває в обігу на ринку, вимогам технічних регламентів та відсутності загроз для безпечності, здоров'я або будь-якого іншого аспекту захисту суспільних інтересів.

Варто зазначити, що урядом здійснюються заходи спрямовані на забезпечення ефективного контролю за безпекою продукції та досягнення взаємного визнання результатів оцінювання відповідності продукції з торговельними партнерами України (1), і з цією метою необхідно перейти на систему державного ринкового нагляду за безпекою продукції, розміщеної на ринку, замість державного контролю виробництва продукції.

Тому, державний ринковий нагляд слід розглядати як діяльність органів ринкового нагляду з метою вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів з відповідним інформуванням про це громадськості щодо продукції, яка при її використанні за призначенням або за обґрунтовано передбачуваних умов і при належному встановленні та технічному обслуговуванні становить загрозу суспільним інтересам чи, яка в інший спосіб не відповідає встановленим вимогам.

Безпосереднє звернення до Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12. 08. 2015 № 647 (2) надає можливість вказати, що одним з основних завдань Держлікслужби є здійснення державного ринкового нагляду у межах сфери своєї відповідальності;

З метою дослідження процедури здійснення Держспоживінспекцією України державного ринкового нагляду необхідно встановити межі сфер їх відповідальності.

Так, відповідно до ст. 10 Закону України від 02. 12. 2010 р. № 2735-VI «Про

державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (3) наголошується, що ринковий нагляд здійснюється органами ринкового нагляду в межах сфер їх відповідальності. Сфери відповідальності органів ринкового нагляду включають види продукції, що є об'єктами технічних регламентів, і можуть включати види продукції, що не є об'єктами технічних регламентів. Органи ринкового нагляду та сфери їх відповідальності визначаються Президентом України.

В той же час, діє постанова Кабінету Міністрів України від 28. 12. 2016 № 1069, яка затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд (4), і сферами відповідальності Держлікслужби закріплено: медичні вироби та допоміжні засоби до них (5); активні медичні вироби, які імплантують (6); медичні вироби для діагностики *in vitro* та їх допоміжні засоби (7).

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (3) заходами ринкового нагляду названо: 1) перевірки характеристик продукції, у тому числі відбір зразків продукції та їх експертиза (випробування); 2) обмежувальні (корегувальні) заходи; 3) контроль стану виконання рішень про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів; 4) попередження органами ринкового нагляду споживачів (користувачів) про виявлену цими органами небезпеку, що становить продукція.

Враховуючи закріплені в зазначеному законі заходи ринкового нагляду, на нашу думку, становлять певні процедури здійснення державного ринкового нагляду, але такий напрямок діяльності органів державного ринкового нагляду, як попередження споживачів про виявлену продукцію, яка становить небезпеку, виходить за межі процедурних дій, оскільки це становить головний обов'язок даних органів.

Отже, враховуючи виокремленні сфері відповідальності Держлікслужби України, а також закріплені заходи ринкового нагляду у профільному законі, варто виокремити відповідні стадії процедури державного ринкового нагляду: 1) стадія порушення контрольного провадження; 2) безпосереднє здійснення контрольних дій та винесення рішень; 3) виконання рішень.

Список бібліографічних посилань:

1. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: програма Президента України від 02. 06. 2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0004100-10>

2. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: *постанова Кабінету Міністрів України* від 12. 08. 2015 № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/647-2015-%D0%BF>

3. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02. 12. 2010 р. № 2735-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 21. С. 1112. Ст. 144.

4. Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд: *постанова Кабінету Міністрів України* від 28. 12. 2016 № 1069. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1069-2016-%D0%BF>.

5. Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів: *постанова Кабінету Міністрів України* від 02. 10. 2013 № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2013-%D0%BF>.

6. Про затвердження Технічного регламенту щодо активних медичних виробів, які імплантують: *постанова Кабінету Міністрів України* від 02. 10. 2013 № 755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-2013-%D0%BF>

7. Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів для діагностики in vitro: *постанова Кабінету Міністрів України* від 02. 10. 2013 № 754. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/754-2013-%D0%BF>.

Наталья Олеговна РАМАЗАНОВА,

аспирант кафедры международного экономического права Белорусского государственного экономического университета, магистр юридических наук (Республика Беларусь)

ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-9044-5905>

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМА ПРЕБЫВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В системе законодательства Республики Беларусь об иностранных гражданах основным актом является Конституция Республики Беларусь. Существенной ее особенностью является то, что она определяет основы взаимоотношений государства и личности в целом независимо от характера ее правовой связи с государством. Кроме того, Конституция включает нормы, содержащие главные принципиальные положения, непосредственно относящиеся к правовому статусу иностранных граждан.

Однако, взаимоотношения государства с иностранцами и с собственными гражданами различны как по объему, так и по содержанию, и Конституция не может отразить все эти отличия. Поэтому она непосредственно регулирует лишь общие, наиболее существенные стороны правового статуса иностранных граждан (1, с. 20). Данное обстоятельство обуславливает необходимость существования специальных актов, определяющих основы правового статуса иностранных граждан.

Среди таких актов следует выделить, в первую очередь, Закон «О гражданстве Республики Беларусь» от 01. 08. 2002, в котором определен круг лиц, состоящих в гражданстве Республики Беларусь, указаны критерии отнесения лиц к категории иностранных граждан и лиц без гражданства, закреплены юридические последствия правовой связи лица с государством, выражающиеся в предоставлении гражданам всей полноты прав и свобод, установлены принципы и порядок приобретения гражданства, а также его утраты. Указанные положения имеют важное значение для регулирования статуса иностранных граждан, поскольку, закрепляя общий объем правоспособности граждан государства, они определяют рамки правоспособности иностранных граждан, а также возможность кардинального изменения их статуса вследствие приобретения гражданства Республики Беларусь.

Среди специальных актов, регулирующих отношения, в которых могут участвовать только иностранные граждане, особое место занимает Закон «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь» от 04. 01. 2010 (далее – Закон). Данный Закон ввиду его высшей юридической силы является первичным актом, закрепляющим исходные начала в регулировании общественных отношений с участием иностранных граждан, на его основе принимаются все другие специальные акты.

Закон содержит множество новелл: по-новому дано определение понятию «иностранный гражданин»; предусмотрены три категории иностранцев: временно пребывающие, временно проживающие, постоянно проживающие в Республике Беларусь, сформулированы условия, основания, порядок отнесения конкретного иностранца к соответствующей категории; дано определение понятиям «вид на жительство в Республике Беларусь», «документ для выезда за границу», «разрешение на временное проживание» и др., а также определены основания, порядок и условия их выдачи; создан центральный банк данных в целях осуществления централизованного учета иностранных граждан в Республике Беларусь.

Однако можно продолжить совершенствование этого Закона. В частности, предлагается:

1) закрепить возможность применения к иностранным гражданам реторсий, дополнив Закон нормой следующего содержания: *«Правительством Республики Беларусь могут быть установлены ответные ограничения (реторсии) в отношении граждан тех государств, в которых имеются специальные ограничения прав граждан Республики Беларусь»;*

2) ввести норму, предоставляющую иностранным гражданам право на защиту своих прав путем обращения в суд и иные государственные органы, включив в Закон статью следующего содержания:

«1. Иностранным гражданам гарантируется судебная защита их прав и свобод.

2. Решения и действия (бездействие) органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных объединений и должностных лиц могут быть обжалованы в суд.

3. Иностранцы граждане имеют право обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления.

4. Иностранцы граждане вправе в соответствии с международными договорами Республики Беларусь обращаться в межгосударственные органы по защите прав и свобод человека, если исчерпаны все имеющиеся внутригосударственные средства правовой защиты.

5. Иностранцы граждане вправе в любое время связаться с консульским или дипломатическим представительством государства, гражданами которого они являются, или, при отсутствии таковых, с консульским или дипломатическим представительством любого другого государства, которому поручено защищать интересы государства, гражданами которого они являются, в государстве, в котором они находятся»;

3) в Законе целесообразно предусмотреть различные виды въездных и выездных виз в соответствии с целями, причинами и сроком пребывания иностранных граждан в Республике Беларусь.

Список библиографических ссылок:

1. Арбузкин, А. М. Принципы правового регулирования пребывания в СССР иностранцев: учеб. пособие. Ч.1 / А. М. Арбузкин, О. Ф. Мураметс. М.: ВНИИ МВД СССР, 1979. С. 56.

УДК 342. 922

Сергій Анатолійович РЕЗАНОВ,

доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7429-5273>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАЛУЧЕННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО
ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ**

Сьогоднішній стан рівня безпеки у громадських місцях потребує суттєвого покращення. Останнім часом збільшилася кількість адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку. До найпоширеніших можна віднести: «Дрібне хуліганство» (ст. 173 КУпАП), «Стрільба з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням установленого порядку» (ст. 174 КУпАП), «Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях» (ст. 175⁻¹ КУпАП), «Придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення» (ст. 177 КУпАП), «Виготовлення, придбання, зберігання або реалізація фальсифікованих алкогольних напоїв або тютюнових виробів» (ст. 177⁻² КУпАП), «Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді» (ст. 178 КУпАП), «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння» (ст. 180 КУпАП), «Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях» (ст. 182 КУпАП) (1).

Ця проблема ще більше набуває актуальності в умовах збільшення незаконного обігу зброї та боєприпасів до неї. Будь-яке з вище перерахованих адміністративних правопорушень може перерости в кримінальне. Також існують певні недоліки в роботі патрульної поліції, на яку безпосередньо покладено завдання по охороні публічної безпеки та порядку на вулицях, парках, площах та інших громадських місцях. Але нестача висококваліфікованих кадрів та недостатнє матеріально-технічне забезпечення не дають змогу у повній мірі виконувати вказану функцію.

Зважаючи на зазначене, керівництвом МВС було прийняти рішення по покладення завдання з охорони публічної безпеки і порядку на підрозділи Національної гвардії України у складі самостійних піших патрулів.

На сайті МВС України зазначено, що з 1 серпня 2019 року військовослужбовці Національної гвардії України виконуватимуть завдання з

охорони громадського порядку у складі самостійних піших патрулів. До цього гвардійці несли службу спільно зі співробітниками Національної поліції. У такому форматі для забезпечення правопорядку буде залучено близько 2000 патрульних, 100 одиниць автомобільного транспорту та 100 службових собак. Службу гвардійці нестимуть п'ять днів на тиждень по шість годин, утім за ускладнення оперативної обстановки час служби військових може бути змінений.

Відповідно до Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку, затвердженого наказом МВС України від 10. 08. 2016 № 773 до забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку залучаються: від Національної гвардії України – військові частини (підрозділи), на які покладено функції з охорони громадського порядку (далі – військові частини НГУ); від Національної поліції України – територіальні органи Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві, їх відокремлені підрозділи. Взаємодія між НГУ та Національною поліцією України здійснюється в межах, визначених законодавством, а саме шляхом: спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць (2).

Закон України «Про Національну гвардію України» (ст. 2 п. 2 та 3) визначає, що до основних функцій Національної гвардії України відносять: охорону громадського порядку, забезпечення захисту та охорону життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян; участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян. Стаття 13 цього ж Закону закріплює, що Військовослужбовці Національної гвардії України з метою виконання покладених на Національну гвардію України завдань мають право у разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку здійснювати превентивні та поліцейські заходи примусу відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» (3; 4).

Таким чином, питання залучення військовослужбовці Національної гвардії України до охорони публічної безпеки та порядку здійснюється на відповідній законодавчій основі, що призведе до підвищення рівня безпеки громадян у громадських місцях та, відповідно, зменшення кількості адміністративних і кримінальних правопорушень у зазначеній сфері.

Список бібліографічних посилань:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. ст. 1122.

2. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії

України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: Наказ МВС України від 10.08.2016 № 773. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16> (дата звернення: 28.12.2019).

3. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#n10> (дата звернення: 28.12.2019).

УДК 342. 95

Оксана Іванівна РОМАНОВСЬКА

здобувач кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету

ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Своєрідність «адміністративно-правового забезпечення» полягає у тому, що 1) адміністративне право за своїм глибинним призначенням має визначатися як «право забезпечення і захисту прав людини». У цьому – сутність усієї трансформації теорії і практики українського адміністративного права на сучасному етапі [1, с. 67]; 2) до правовідносин, що є предметом адміністративного права, належать відносини державного управління. Як справедливо стверджує В. Я. Тацій, що правові відносини державного управління – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які утворюються з приводу здійснення державної влади у зв'язку з необхідністю управління справами держави і суспільства. Їх учасники є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у взаємодії та взаємовідносинах з приводу вирішення питань суспільної життєдіяльності за допомогою державної влади [2, с. 438]; 3) однією з найважливіших правових форм управління є продукування правових актів управління, оскільки правові акти є важливим організаційним засобом у вирішенні завдань, які поставлені перед органами управління [3, с. 63]; 4) адміністративне право – це галузь права, норми якої регулюють суспільні відносини управлінського характеру, що виникають у зв'язку з організацією та безпосереднім здійсненням виконавчої і розпорядчої діяльності органами виконавчої влади, а також у зв'язку із здійсненням іншими державними органами внутрішньо-організаційної управлінської діяльності [4, с. 8].

Викладене дає підстави стверджувати, що своєрідність адміністративно-правового забезпечення полягає не лише у особливостях адміністративних норм та адміністративно-правовому регулювання, а у тому, що саме адміністративне право дає можливість розкрити форми та методи діяльності органів державної влади [5, с. 18].

На нашу думку, «адміністративно-правове забезпечення» – це безперервна професійна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, яка здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів та способів, спрямованих на створення належних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту та відновлення прав і свобод громадян.

Ознаками адміністративно-правового забезпечення є:

- безперервна професійна діяльність суб'єктів публічної адміністрації;
- застосування адміністративно-правових засобів та способів;
- мета полягає у створенні належних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту та відновлення прав і свобод громадян.

Перш ніж приступити до дослідження правової категорії «адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби», на наш погляд, доцільно було б розглянути поняття «діяльність органів публічної адміністрації», невід'ємною частиною якої є «діяльність органів державної виконавчої влади». Саме тому, необхідно, перш за все, з'ясувати сутність поняття «публічної адміністрації», яка узагальнює у собі усі суб'єкти публічного адміністрування, в тому числі й державну виконавчу службу.

В. Б. Авер'янов під терміном «публічна адміністрація» пропонує розуміти сукупність органів виконавчої влади та органів виконавчого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [6, с. 117].

О. Г. Стрельченко визначає «публічну адміністрацію» як функціонально-організаційну сукупність суб'єктів адміністрування, наділених владними повноваженнями щодо реалізації публічних інтересів [7, с. 196].

У запропонованих визначеннях науковців-адміністративістів ми бачимо, що досліджувана категорія визначається як величезна сукупність органів, а саме: органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють публічне адміністрування у суспільстві.

Як ми бачимо, що зазначена категорія на сьогоднішній день уже не визнана науковою новизною у правовій науці, лише визнано те, що вона є основоположною категорією для адміністративно-правових наук і саме адміністративне право забезпечує реалізацію функцій усієї публічної адміністрації. Як бачимо її характеризують за допомогою різноманітних розширених підходів [8, с. 196].

Щоб визначити місце органів державної виконавчої служби у системі публічної адміністрації необхідно відзначити те, що до системи органів виконавчої влади входять: Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади; міністерства, державні служби, інспекції, агентства, центральні органи зі спеціальним статусом як центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації як місцеві органи державної виконавчої влади. Як бачимо із класифікації суб'єктів публічної адміністрації органи державної виконавчої служби належать до системи центральних органів виконавчої влади.

Відповідно під діяльністю публічної адміністрації, на наш погляд, необхідно розуміти безперервне, професійне виконання владних повноважень та реалізацію інших функцій адміністрування органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, з метою задоволення публічних інтересів.

З метою дослідження адміністративно-правової діяльності органів державної виконавчої служби необхідно відзначити те, що саме діяльність органів державної виконавчої влади є похідною категорією стосовно діяльності публічної адміністрації. А тому ці категорії, на наш погляд, доцільно визначити як родо-видові категорії, де родовою є діяльністю публічної адміністрації, а її видовою категорією є діяльністю органів державної виконавчої служби.

Необхідно відзначити, що дана категорія не визначена як на законодавчому так і на науковому рівні.

Саме тому назріла необхідність у дослідженні такої категорії як «діяльність органів державної виконавчої служби».

Такими чином, відзначимо, що під «діяльністю органів державної виконавчої служби» необхідно розуміти примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) та забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством, з метою задоволення публічних інтересів.

Із наведеного визначення, необхідно сформулювати ознаки «діяльності органів державної виконавчої служби», якими є: примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб); забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством; мета діяльності органів державної виконавчої служби полягає у задоволенні публічних інтересів.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Доктринальні засади сучасного розвитку і реформування українського адміністративного права / В. Б. Авер'янов // Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. С. 60-73.

2. Тацій В. Я. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини – головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави / В. Я. Тацій // Вісник Академії правових наук України. 2000. № 4. С. 3-18.

3. Советское административное право: учебник / под ред. В. И. Поповой, М. С. Студенкиной. М.: Юрид. лит., 1982. 288 с.

4. Кісіль З. Р. Адміністративне право: навч. посіб. / Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. – 3-тє вид. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 696 с.

5. Надьон О. В. Адміністративно-правове забезпечення фінансової безпеки банків: поняття та необхідні ознаки / О. В. Надьон. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія «ПРАВО». Випуск 39. Том 2. С. 17- 21.

6. Авер'янов В. Б. Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії / В. Б. Авер'янов // Право України. 2003. № 5. С. 117–122.

7. Стрельченко О. Г. Регулювання сфери обігу лікарських засобів: адміністративно-правове дослідження: монографія / О. Г. Стрельченко. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2019. 400 с.

8. Стрельченко О. Г. Публічне адміністрування у сфері обігу лікарських засобів. дис. ... докт. юрид. наук: 12. 00. 07. Державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2019. 552 с.

КООРДИНАЦІЯ ДІЙ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Система суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки України містить у собі широке коло суб'єктів різної відомчої приналежності та правового статусу, дії яких підлягають обов'язковій координації. Слід мати на увазі, що остання є об'єктивною категорією. Вона присутня в тій чи іншій формі в усіх сферах державного, господарського та громадського життя. Вона складається або у зв'язку з об'єктивною необхідністю, або шляхом нормативного встановлення її організаційних форм. У житті завжди виникають відносини, які породжують необхідність координації діяльності їх учасників, але й тоді, коли координація здійснюється її учасниками самостійно, визначається організатор координації діяльності всіх інших учасників. При цьому кожен орган залишається в цій системі координації самостійним, рівним за статусом у координаційному процесі з іншими його учасниками. Координаційні рішення ухвалюються лише за наявності спільної згоди всіх учасників координації, а реалізуються шляхом видання відповідних розпорядничих документів органами, які беруть участь у координації.

Таким чином, координація як система відносин – це постійно існуюча об'єктивна категорія, необхідна як умова й регулятор багатьох державних і суспільних відносин. Суть координації полягає в постійному виробленні єдиних правил поведінки всіх учасників процесів, розробці погоджених дій і процедур, що забезпечують єдність у діяльності (1, с. 81-83).

Координація як форма управління повинна сприяти забезпеченню цілеспрямованості й ефективності заходів протидії економічній злочинності, вибору єдиного підходу до вирішення різнопланових організаційних і процесуальних питань, усуненню дублювання в діяльності правоохоронних органів, створенню можливості об'єднання зусиль із метою досягнення високої результативності шляхом найменших затрат і підвищенню гарантій законності під час здійснення запобіжних заходів та іміджу правоохоронців у суспільстві.

Координацію дій суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки як організаційно-правову категорію слід будувати на принципах законності, процесуальної самостійності й відповідальності, узгодженості дій та активного використання власного та світового досвіду у зазначеній сфері державного управління. Об'єднуючою ланкою дій правоохоронних органів повинна стати законодавчо визначена організаційна система управління як органічна єдність управлінського механізму й організаційної структури, яка зобов'язуватиме керівників правоохоронних органів із державних позицій оцінювати ситуацію щодо стану криміналізації суб'єктів економічної діяльності, визначати суть нових проблем і способи їх вирішення у координації з іншими правоохоронними органами (2, с. 33).

Суть координації полягає в постійному виробленні єдиних правил поведінки всіх учасників процесів, розробці погоджених дій і процедур, що забезпечують єдність у діяльності. У вузькому розумінні головна мета координації запобігання економічній злочинності – це сприяння функціонуванню відповідної системи, практиці спільних, узгоджених дій різноманітних суб'єктів у межах наданих повноважень. Це поняття, на відміну від попереднього, передбачає суто управлінський аспект діяльності з координації запобігання економічній злочинності на різних рівнях (3, с. 122).

З огляду на це, зазначимо, що перший рівень координаційних дій суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки України забезпечується координацією в межах взаємоузгоджених дій органів державної влади й управління, а також органів місцевого самоврядування. У цілому координація дій суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки України на цьому рівні забезпечується шляхом створення парламентських, президентських чи урядових консультативних і координаційних структур, які виробляють рекомендації для Верховної Ради України, Президента України й Кабінету Міністрів України, або на організацію координації уповноважується відповідний спеціальний орган, функції якого є організаційними (1, с. 82).

Другий рівень координаційних дій суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки України забезпечується координацією в межах взаємоузгоджених дій правоохоронних органів і судів, а також спеціалізованих громадських організацій. Відповідно, третій рівень займається координацією в межах взаємоузгоджених дій закладів освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрації підприємств, установ, організацій тощо.

Значення координації дій правоохоронних та інших органів полягає в тому, що вона дозволяє об'єднати зусилля у справі запобігання будь-якому виду злочинності, і на цій основі вдається швидше досягати більших результатів із меншою витратою зусиль. Така координація допомагає створити спільний фронт боротьби зі злочинністю й окремими злочинами, що, безсумнівно, є обов'язковою умовою успіху.

Список бібліографічних посилань:

1. Бандурка А. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. С. 318.

2. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект): дис. д-ра юрид. наук: 12. 00. 07. Харків, 2004. С. 449.

3. Черней В. В. Координація діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинним посяганням на небанківські фінансові установи в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 121-127.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЛОКАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ» НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

Важливим кроком у рамках удосконалення локально-правового регулювання трудових відносин, є закріплення поняття «локального правового регулювання» на законодавчому рівні. О. М. Момоток відзначає, що відсутність легального визначення поняття «локальних нормативно-правових актів» є суттєвою прогалиною як чинного КЗпП України, так і проекту Трудового кодексу України. Така ситуація на думку автора не сприяє правотворчій роботі і правозастосовній практиці (1). Схожої думки дотримується і С. В. Вишновецька, яка зазначає, що необхідно було б закріпити статтю, в якій би містилось визначення локальних нормативних актів, які часто мають договірну форму, загальні вимоги щодо їх розробки і прийняття, а також співвідношення з іншими нормативно-правовими актами» (2, с. 104).

У цьому контексті держава-сусід, а саме Російська Федерація, зробила крок уперед, адже у ч.1 ст. 8 Трудового кодексу РФ вперше дано легальне визначення локальних нормативних актів. Передбачено, що роботодавці, за виключенням роботодавців – фізичних осіб, які не є індивідуальними підприємцями, приймають локальні нормативні акти, що містять норми трудового права, у межах своєї компетенції відповідно до трудового законодавства та інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права, колективними договорами, угодами. У зазначеній статті також передбачається порядок погодження локальних нормативних актів з представницьким органом працівників (при наявності такого представницького органу) (3, с. 308).

Однак деякі спроби українського законодавця у зазначеному напрямку все ж таки було зроблено. Так, у проекті ТК України закріплено статтю «Нормативні акти роботодавця», яка визначає, що у випадках, передбачених законодавством, колективними угодами та колективними договорами, трудові відносини можуть регулюватися нормативними актами роботодавця. Однак, відносно зазначеної статті слушно зазначає М. Шулипа, автор відмічає, що в науці трудового права не застосовується термін нормативні акти роботодавця. Акти, які приймаються на конкретному підприємстві, в установі, організації та регулюють трудові відносини, іменуються локальними нормативно-правовими актами. Тому, на думку вченої, статтю 13 проекту доцільно було б іменувати «Локальні нормативно-правові акти, що містять норми трудового права» і в ній же закріпити визначення зазначеного поняття (3).

Як підсумок зазначеному вище, можемо відмітити, що відсутність легального закріплення локальних правових норм призводить до такої проблеми, як безініціативність уповноважених суб'єктів локальної нормотворчості як щодо видання локальних правових актів, так і щодо їх удосконалення. Саме тому, доцільним є закріпити легальне визначення зазначеного поняття на законодавчому рівні. Крім того, слід зробити чітку класифікацію локальних

нормативних актів. Зазначена пропозиція пов'язана не тільки зі зростаючою значимістю даного виду правового регулювання праці, але і з метою усунення можливого нерозуміння суті цих актів, їх класифікації та місця у системі правового регулювання трудових відносин в Україні. Як слушно зауважує А. М. Качур, «відсутність легального тлумачення поняття локальних правових норм, а також їх класифікації, призводить до того, що суб'єкт локальної нормотворчості може тільки побічно здогадуватися про юридичну силу локальних нормативних актів. Автор підкреслює, що без знань теорії права в цих положеннях досить складно розібратися, хоча трудове законодавство повинно бути доступним в розумінні (4, с. 136).

Завершуючи представлене наукове дослідження вважаємо за доцільне закріпити на законодавчому рівні таке визначення поняття «локальне правове регулювання». Це діяльність уповноважених суб'єктів щодо видання локальних нормативно-правових актів з метою регулювання трудових відносин у певній організації, установі чи на підприємстві. Воно дає можливість роботодавцю (як ключовому суб'єкту локальної нормотворчості) здійснювати регулювання трудових відносин на своєму підприємстві таким чином, щоб якомога ефективніше використовувати всі наявні матеріальні, технічні та трудові ресурси. Локальне правове регулювання трудових відносин має на меті не лише заповнити прогалини та доповнити існуючі норми трудового законодавства України, воно має на меті вирішення соціальних проблем суспільства, адже за допомогою локальних норм можна підвищити (у порівнянні з діючим законодавством України) трудові гарантії працівників шляхом покращення умов праці, системи оплати праці тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Момоток О. М. Локальні нормативно-правові акти та їх місце в системі джерел трудового права / О. М. Момоток, А. В. Шелдагаєва. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_2_10

2. Вишновецька С. В. Проблеми локального правового регулювання в контексті розробки нового Трудового кодексу України / С. В. Вишновецька // Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доповідей і наукових повідомлень учасників VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 3-4 жовтня 2014 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Х.: Право, 2014. С. 102–106.

3. Шулипа М. Ю. Дія локальних нормативно-правових актів, що містять норми трудового права / М. Ю. Шулипа // Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип.57. С. 305–310.

4. Качур А. Н., Яцышин Д. В., Качур И. А К вопросу о локальном правовом регулировании труда / Инновационная наука // Выпуск № 12-3 2015 г. С. 135-136.

ДЖЕРЕЛА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА МІСЦЕ СЕРЕД НИХ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА

Говорячи про зміст та структуру такого глибокого за своєю сутністю явища, як правове регулювання робочого часу поліцейських, не можна залишити поза увагою правові джерела, що виступають основою юридичного регламенту будь-яких суспільних відносин у державі.

Проте, в аспекті регулювання робочого часу працівників поліції низка нормативно-правового матеріалу, положення якого використовуються для здійснення правового впливу мають певні системні особливості, а норми трудового права займають в складі останньої особливе місце. Так, загальним та найбільш важливим правовим джерелом регулювання трудових відносин всіх категорій працівників є Конституція України від 28. 06. 1996 №254к/96-ВР. В даному нормативно-правовому акті закріплюються основні юридичні гарантії для всіх працюючих осіб, у тому числі працівників поліції. Так, відповідно до статті 43 Конституції кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом (1). Таким чином, Конституція – це «наріжний камінь» трудової, та інших галузей суспільно життя українців, який встановлює національний стандарт правового регулювання, зокрема, у питанні регламенту робочого часу поліцейських.

Водночас, цільовим актом в даному питанні варто вважати інший документ – Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII (далі – КЗпП). Даний нормативний акт регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини. Тобто, цей нормативний акт є основою законодавства про працю, яке регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами (2).

Значну частку норм КЗпП присвячено питанню регулювання робочого часу працівників. Зокрема, відповідно до статті 50 нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Підприємства і

організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, ніж передбачено в частині першій цієї статті. Для працівників установлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. При п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує власник або уповноважений ним орган за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації з додержанням установленної тривалості робочого тижня. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється власником або уповноваженим ним органом спільно з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою радою (2). Окрім наведених положень, КЗпП регламентує питання тривалості роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів; тривалість роботи в нічний час; особливості неповного робочого часу; обмеження надурочних робіт тощо.

Поряд із цим, окремі питання робочого часу поліцейських, як особливої категорії працівників, також закріплюються у Законі України «Про Національну поліцію» від 02. 07. 2015 №580-VIII. Утім, незважаючи на специфіку діяльності працівників вказаного правоохоронного органу, питанню їх робочого часу у спеціальній нормативно-правовій базі присвячено лише статтю 91 названого Закону де вказано, що особливий характер служби в поліції містить такі спеціальні умови для певних категорій поліцейських: 1) службу у святкові та вихідні дні; 2) службу позмінно; 3) службу з нерівномірним графіком; 4) службу в нічний час. Розподіл службового часу поліцейських визначається розпорядком дня, який затверджує керівник відповідного органу (закладу, установи) поліції. Для поліцейських установлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. Вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку для всіх поліцейських, крім залучених до виконання службових обов'язків. Поліцейським, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, крім поліцейських, які працюють у змінному режимі, відповідний час для відпочинку в порядку компенсації надається протягом двох наступних місяців (3).

Таким чином, можна констатувати загальну недосконалість правових джерел регулювання робочого часу поліцейських, що пояснюється неповнотою спеціальної нормативно-правової бази з даного питання. Основу регламенту діяльності поліцейських становлять норми в яких відсутні посилання на положення загальнотрудового законодавства. Крім того, не вироблено також належної відомчої підзаконної нормативної бази із зазначених аспектів. Враховуючи вказаний негативний аспект, норми загальнотрудового права слід вважати основою регулювання усіх питань пов'язаних із регламентом робочого часу поліцейських. До того ж, ураховуючи загальнодемократичні тенденції розвитку сучасної України в майбутньому, на наш погляд, доцільно виділити нормативні положення, які регулюють робочий час та інші моменти трудової діяльності поліцейських у спеціальний нормативно-правовий акт, який би засновувався на нормах загальнотрудового законодавства, гарантував їх

дотримання та реалізацію в роботі поліцейських, а також здійснював регламент специфіки праці даної категорії працівників. Адже на сьогоднішній день можна вбачати наявність «законодавчого вакууму», коли питання робочого часу поліцейських недостатньо врегульовано та встановлює поле для свавілля керівників.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України: закон від 28. 06. 1996 №254к/96-ВР // Офіційний вісник України. 2010. №72/1. ст. 2598.
2. Кодекс законів про працю України: кодекс від 10. 12. 1971 №322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. №50.
3. Закон України «Про Національну поліцію»: закон від 02. 07. 2015 №580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. №40 – 41. ст. 379.

УДК. 351. 74

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

начальник Головного управління Національної поліції в Харківській області, генерал поліції третього рангу, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

РОЛЬ ПРИНЦИПУ ПАРТНЕРСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ

Принципи є важливим складовим елементом та одним із основних критеріїв оцінки результативної та ефективної діяльності органів поліції. З прийняттям нового Закону України «Про Національну поліцію» законодавець функціонально та концептуально змінив не лише завдання та напрямки діяльності поліції, розширивши їх, але й зосередив увагу на принципах на яких має будуватися діяльність органів національної поліції (1). Правоохоронна діяльність Національної поліції, як і діяльність інших державних органів України, здійснюється з урахуванням та на основі низки принципів.

Предметом наукового дослідження видатних адміністративістів України таких, як: М. Бандурка, В. Т. Білоус, М. М. Бурбика, С. М. Гусаров, О. М. Литвинов, А. Т. Комзюк, В. М. Косюта, В. І. Малюга, М. І. Мичко, О. М. Музичук, В. О. Невядовський, М. О. Потебенько, М. В. Руденко, О. Ю. Салманова та інші були питання адміністративної діяльності Національної поліції в рамках правоохоронної сфери, зокрема принципи, завдання та повноваження органів національної поліції. Особливу увагу вчені завжди приділяли питанню принципів, оскільки діяльність завжди починається з принципів. Принципи – це основоположні начала, засади, які покладені в основу будь-якої діяльності, а отже, визначають поведінку суб'єктів правовідносин у тій чи іншій галузі їхньої діяльності. З урахуванням етимології досліджуваного терміна, він походить від латинського «*princĭpium*» – початок, основа, першоджерело (2, с. 110). Вони поширюються на діяльність усіх суб'єктів права, служать основним орієнтиром усієї правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності державних органів (3, с. 96).

Закон України «Про Національну поліцію» у ст. 6-12 визначає ключові

принципи діяльності поліції, серед яких: – принцип верховенства права; – принцип дотримання прав і свобод людини; – принцип законності; – принцип відкритості та прозорості; – принцип політичної нейтральності; – принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства; – принцип безперервності.

Ми поставили собі за мету проаналізувати принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, оскільки саме через цей принцип запроваджено нову ідеологію відносин між органами поліції та населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства, яка будується на основі довіри та взаємодії. Без діалогу не може бути взаємодії, оскільки будь-яка діяльність потребує уміння домовитися, вступити в конструктивний діалог (4, с. 102).

Призначення даного принципу – не лише сформувати діалог, сприяти у налагодженні комунікації між органами та населенням, але й побудувати відносини з високим рівнем довіри. А довіра – це ментальний стан, моральний вибір людини на який можна вплинути за допомогою збалансованого підходу, який проявляється в неупередженому ставленні, точному дотриманні норм закону та рівності всіх перед органами національної поліції. Рівень довіри – первинний чинник для довготривалого взаємозв'язку громадян із поліцією, коли складаються партнерські відносини (5, с. 227). Тільки за такої умови можливе формування ідеальної моделі взаємодії та спілкування в діалозі. Поліція має сприйматися населенням як партнер і надійний захисник простих громадян, забезпечуючи охорону їх прав та свобод, та надаючи населенню послуги у повсякденному житті.

Деталізація зазначених положень даного принципу знайшла своє відображення й у підзаконних нормативно-правових актах. Так, необхідність дотримання поліцією принципу взаємодії та співпраці з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями викладено також у відомих нормативних актах МВС. Положення про патрульну службу МВС, затверджене наказом МВС України від 02. 07. 2015 № 796 (6), закріплює, що працівники патрульної поліції повинні діяти у співпраці та взаємодії з населенням і громадськими організаціями з метою запобігання правопорушенням, забезпечення безпеки, зниження рівня злочинності, а також установлення довірчих відносин між поліцією та населенням. Також міститься положення про те, що діяльність патрульної поліції здійснюється на засадах партнерства з фізичними та юридичними особами та організаціями з метою вирішення проблем і підвищення довіри до органів МВС (7, с. 44) не тільки підхід щодо завдання у діяльності органів національної поліції, який про діяльності органами національної поліції є принципи на яких має базуватися їх діяльність. Належний рівень довіри до поліції сприяє легітимації діяльності поліції, дозволяє вважати дії відповідними закону, а вживані заходи адміністративного примусу й адміністративної відповідальності законними, обґрунтованими та справедливими. Тим досягається належне державне управління у сфері забезпечення правопорядку.

Отже, ключовою передумовою ефективної реалізації даного принципу є належне правове регулювання діяльності структурних підрозділів Національної поліції, а також соціальний «імідж». Закладена законодавцем партнерська модель взаємодії з населенням є першим кроком у створенні дієвого, прогресивного механізму взаємодії.

Список бібліографічних посилань:

1. Закон України «Про національну поліцію» URL: // <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. /редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П С. Київ: Укр. енцикл., 2003. С. 736.
3. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2010. С. 264.
4. Договірне регулювання відносин: навчальний посібник / Ж. В. Завальна, О. О. Маркова. Суми: «Поліграф», 2014. С. 102-103.
5. Проневич О. С. Довіра населення як критерій оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів / О. С. Проневич // Форум права. 2015. № 4. С. 225–231.
6. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: наказ МВС України від 02. 07. 2015 № 796. Офіційний вісник України. 2015. № 54. Ст. 1767.
7. Гончаренко І. Б. Коментар статей 10–12 // Закон України «Про Національну поліцію»: наук. -практ. комент. /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. С. 41–46. (9)

УДК 458:616. 3

Оксана Григорівна СТРЕЛЬЧЕНКО,

професор кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-5965-9764>

Марія Валеріївна ГАНЗЕНКО,

здобувач ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю «Право» Національної академії внутрішніх справ

СУТНІСТЬ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На законодавчому рівні у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» офіційно визначають поняття «медична допомога» як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямовану на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами (1).

Так, відповідно до Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги «медична допомога – це вид діяльності, який включає комплекс заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування пацієнтів у стані, що на момент її надання загрожує життю, здоров'ю і працездатності та здійснюється професійно підготовленими працівниками, які мають на це право відповідно до законодавства» (2).

Концепція розвитку охорони здоров'я населення України визначає медичну допомогу на трьох рівнях: на первинному рівні вона включає профілактичні заходи, амбулаторне лікування та стаціонарну допомогу за основними спеціальностями; на вторинному – спеціалізовану, технологічно складнішу

допомогу; на третинному – високотехнологічну допомогу та лікування найбільш складних і рідкісних захворювань (3, с. 192).

Медико-правовий тлумачний словник трактує медичну допомогу фактично визначаючи її складовою медичної послуги, як профілактику, лікування та менеджмент хвороби, а також збереження фізичного і психічного здоров'я людини через надання послуг медичними працівниками та іншими фахівцями системи охорони здоров'я; комплекс заходів медико-соціального характеру, що включає профілактичну, лікувальну, діагностичну, реабілітаційну, протезно-ортопедичну і зубопротезну допомогу, а також обслуговування дітей, хворих, непрацездатних та інвалідів (4, с. 374).

Проте, поняття «медична допомога» не знайшло нормативного закріплення, а наявні наукові визначення не характеризуються єдністю. Наприклад, З. В. Каменєва визначає медичну допомогу як діяльність медичного закладу (медичного працівника) з надання послуг у цілях збереження, зміцнення, попередження, лікування або відновлення фізичного і психічного здоров'я людини, регулювання, управління і конструювання життєдіяльності людського організму з використанням усіх дозволених методів і технологій.

Р. А. Галкін і С. Т. Тявкин пропонують розуміти під медичною допомогою «соціально і доктрино обумовлений комплекс організаційних, тактичних, реабілітаційних, деонтологічних дій, що забезпечують в оптимально короткий термін повний або частковий перехід від стану хвороби до стану фізичного, душевного і соціального благополуччя людини в системі його життєдіяльності». Звертає на себе увагу, що дане визначення підкреслює обґрунтованість, оптимальність, обумовленість і цілеспрямованість медичної допомоги, але, на жаль, як підстави надання медичної допомоги називається тільки хвороба (5, с. 45).

Дещо відрізняється визначення медичної допомоги іншими авторами, які включають до неї державу як суб'єкт, який зобов'язаний захищати життя і здоров'я фізичних осіб та забезпечувати санітарно епідеміологічне благополуччя населення. Також деякі науковці, доповнюючи визначення медичної допомоги, як комплексу дій акцентують увагу на регламентації умов її застосування та дещо розширюють її зміст включаючи до нього реабілітацію хворих, а також виділяють серед суб'єктів отримання допомоги інвалідів.

Заслуговує уваги визначення О. В. Крилової, яка розглядає медичну допомогу з точки зору критерію допомоги, як будь-яку медичну послугу, що потребує втручання іншої особи, тобто нею є застосування однією особою медичних знань і навичок, яке направлене на реалізацію іншою особою власних прав та інтересів, що потребують втручання в її організм (6, с. 60).

Аналізуючи наведені визначення, можна виділити, незважаючи на всі їх відмінності, спільні ознаки: комплексний характер заходів; вид професійної діяльності; метою допомоги є профілактика захворювань, діагностика і лікування хвороб, відновлення втраченого здоров'я, реабілітація хворих; спеціальний суб'єкт надання допомоги.

Незважаючи на різні точки зору авторів щодо поняття «медична допомога», ми вважаємо, що для того щоб визначити поняття медичної допомоги, необхідно виділити її основні ознаки: медична допомога – це сукупність правовідносин, які регламентуються Законом про охорону здоров'я громадян; правовідносини, тобто суспільні відносини, урегульовані нормами права, виникають з приводу

надання необхідного комплексу медичних послуг лікувального та (або) профілактичного характеру (медичний огляд, госпіталізація, спостереження, ізоляція), а також забезпечення медичними пристосуваннями (окуляри, милиці), надання необхідних медикаментів за рецептом лікаря або іншого кваліфікованого спеціаліста, надання спеціалізованих продуктів харчування, а також догляду за видужуючим; одержувачем медичної допомоги є фізична особа, яка втратила здоров'я; при цьому під здоров'ям необхідно розуміти стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів; медична допомога надається як у медичних установах, які мають ліцензію на медичну діяльність, так і поза ними (у тому числі вдома, в умовах денного стаціонару); медична допомога надається лікарями та представниками інших медичних професій, а також особами, що володіють достатньою кваліфікацією для надання допомоги і заміщення посади в медичній установі. В рамках розгляду цієї ознаки необхідно відзначити ст. 50 Закону «Про охорону здоров'я громадян», яка встановлює, що застосовувати методи оздоровлення, що утвердилися в народній практиці (так звана народна медицина), можуть громадяни, які отримали дозвіл, виданий органами виконавчої влади у сфері охорони здоров'я (7, с. 92).

Види медичної допомоги: 1) Екстрена медична допомога; 2) Первинна медична допомога; 3) Вторинна (спеціалізована) медична допомога; 4) Третинна (високоспеціалізована) медична допомога; 5) Паліативна допомога.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. (дата звернення 24. 10. 2019).

2. Адміністративне процесуальне право: Навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. Т. П. Мінки. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 320.

3. Лавриненко О. О. А. Коментар медичного законодавства України, станом на 01. 03. 2011 / Лавриненко О. О., Рогова О. Г., Панасюк С. А.. К.: «Вид. дім «Персонал», 2011. С. 360.

4. Медико-правовий тлумачний словник / За ред. І. Я. Сенюти. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010. С. 540.

5. Венедіктова І. В. Правова природа медичних послуг / І. В. Венедіктова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 5. С. 44–48.

6. Мостовенко О. С. Співвідношення понять «медична допомога» та «медична послуга» у контексті реалізації конституційних прав громадян / О. С. Мостовенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Серія Право. 2017. Вип. 44. Том 1. С. 59–62.

7. Пашков В. Сутність медичних послуг у системі господарського законодавства / В. Пашков // Медичне право. 2013. № 2 (12). С. 88–101.

Татьяна Валерьевна ТЕЛЯТИЦКАЯ,

заведующая кафедрой международного экономического права Белорусского государственного экономического университета, кандидат юридических наук, доцент (Республика Беларусь)

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-7881-7246>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

На протяжении определенного периода времени в административном законодательстве Республики Беларусь наблюдалась тенденция формирования карательной государственной политики, где имело место не только значительное увеличение количества составов административных правонарушений, но и существенное ужесточение мер административной ответственности за их совершение. Особенно неблагоприятно данная тенденция сказалась на правовом положении юридических лиц, по отношению к которым зачастую применяются административные взыскания, совершенно не адекватные степени общественной опасности совершенным правонарушениям и лишаящим их возможности выплачивать заработную плату своим работникам, платить за аренду, развивать и модернизировать производство, а то и приводящим к банкротству.

Для разрешения сложившейся проблемы стоит обратить внимание на механизм исчисления административных взысканий в форме штрафа в зарубежных странах. Так, например, в Федеративной Республике Германия размер штрафа определяется судом с учётом имущественного положения осуждённого и не должен приводить к его чрезмерному финансовому обременению, а в Республике Казахстан размеры штрафных санкций дифференцированы в зависимости от отнесения субъектов к категориям малого, среднего либо крупного предпринимательства.

Считаем логичным перенять зарубежный опыт в данной части и, при наложении штрафа на субъектов хозяйствования, исходить от отнесения их к определенной категории в зависимости от осуществляемого вида деятельности, а также численности работников за год. Введение вышеуказанного механизма исчисления штрафных санкций в административное законодательство Республики Беларусь будет направлено на предотвращение необоснованной экономической несостоятельности субъектов, осуществляющих предпринимательскую деятельность.

Также следует обратить внимание на установленный в Кодексе Республики Беларусь об административных правонарушениях (КоАП) диапазон между минимальным и максимальным размерами штрафа в рамках санкции одной статьи. Законодатель достаточно часто и, как представляется, неоправданно устанавливает в этом соотношении более чем двукратное превышение. Например, в ч.1 ст. 12. 45 КоАП за нарушение установленного порядка изготовления, использования, реализации лотерейных билетов предусмотрен штраф, налагаемый на юридическое лицо, в размере от 20 до 300 базовых величин (превышение в 15 раз).

Такое существенное расхождение между минимальным и максимальным размерами штрафа не только не облегчает, но напротив – усложняет задачу

правоприменителя при выборе размера штрафа за то или иное конкретное административное правонарушение. При таком варианте совершенно неясно, чем же в рамках одного и того же состава должно отличаться деяние, за которое следует назначать верхний предел штрафа, от деяния, за совершение которого можно ограничиться минимальным размером штрафа. На наш взгляд, такая законодательная практика ведет к искусственному расширению границ усмотрения правоприменителя и, в конечном счете, потенциально повышает коррупционность процесса применения правовой нормы.

Наиболее оптимальным представляется вариант, когда максимальный размер штрафа превышает минимальный размер не более чем в два-три раза.

На сегодняшний день присутствует также проблема наличия мер ответственности за нарушение формальных процедур при отсутствии вредных последствий, а также учета размера таких последствий. Иначе говоря, складывается ситуация, когда за формальное на первый взгляд нарушение налагается, например, значительный штраф с конфискацией имущества.

В правовом урегулировании также нуждается вопрос относительно механизма установления стоимости предмета, орудий и средств административного правонарушения при назначении такой меры административной ответственности как взыскание стоимости. Законодателю необходимо закрепить в ст. 6. 12 КоАП четкое правило определения стоимости товаров, транспортных средств и др., явившихся предметом административного правонарушения.

Сохраняется проблема определения понятия вины в отношении юридических лиц. Классическое понятие вины сформулировано лишь для физических лиц и определяется как психическое отношение лица к совершенному деянию. Одновременно с этим возникает вопрос, а как определить виновность юридического лица, а тем более дать законодательное определение вины юридического лица, которое, по своей сущности является абстракцией и не может иметь психического отношения к чему бы то ни было?

Ряд ученых предлагают определять вину юридического лица через вину ее руководителя. На наш взгляд, это недопустимо, поскольку в этом случае юридическое лицо отождествляется с должностным лицом. В то время как в санкциях большинства статей должностные и юридические лица выступают в качестве отдельных субъектов административной ответственности.

И, пожалуй, одной из существенных проблем административной ответственности в области предпринимательской деятельности является «разбросанность» норм по различным нормативным правовым актам. В целях устранения сложившихся недостатков следует исключить установление мер административной ответственности в других, кроме КоАП, нормативных правовых актах.

**ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ
ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ) ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ:
ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Для якісної підготовки співробітників поліції в системі Міністерства внутрішніх справ України передбачено існування спеціалізованих установ – закладів вищої освіти (вищих навчальних закладів) із специфічними умовами навчання (п.2 ч.1 ст. 72 Закону України «Про Національну поліцію»(0)), частину персоналу яких складають особи відряджені з Національної поліції України для подальшого проходження служби. Вони призначаються на посади професорів, доцентів, старших викладачів і викладачів тощо(0), а також мають наукові ступені та спеціальні звання поліції. Такі обставини фактично свідчать про подвійний правовий статус осіб науково-педагогічного складу вказаних закладів вищої освіти, мова йде про подвійний правовий статус – поліцейського та працівника системи освіти, наслідком чого є наявні суперечності в регламентації їх робочого часу.

Відповідно до ч.1 ст. 56 Закону України «Про вищу освіту» (0) для науково-педагогічних працівників передбачено скорочену тривалість робочого часу, тобто тридцять шість годин на тиждень, для порівняння – за загальним правилом тривалість робочого часу не може перевищувати сорока годин(ч.1 ст. 50 Кодексу законів України про працю (0)). При чому необхідно враховувати, що скорочений робочий час окрім навчальної діяльності також включає і інші види робіт – методичну, наукову та організаційну, котра іноді не може бути здійснена безпосередньо за місцем роботи. В такому контексті достатньо логічно виглядала норма п.5. 5. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах затвердженого наказом Міністерства освіти України № 161 від 2. 06. 93 (втратило чинність (0)) про встановлення графіку робочого часу викладача, котрий визначався розкладом аудиторних занять і інших видів робіт передбачених його індивідуальним планом.

Одночасно згідно з нормами ст. 91 Закону України «Про Національну поліцію» службовий час для поліцейських визначається розпорядком дня, а враховуючи норми трудового законодавства не повинно перевищувати сорок годин на тиждень. В той же час особливий характер служби може передбачати несення останньої: у святкові, вихідні дні та нічний час; позмінно; за нерівномірним графіком. Для курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання встановлено шестиденний робочий тиждень, а для всіх інших категорій поліцейських робочий тиждень складає п'ять днів. Також необхідно вказати і на те, що науково-педагогічний склад закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання часто здійснює власну професійну діяльність і в суботу згідно з розкладами навчальних занять, маючи не

п'ятиденний, а шестиденний робочий тиждень. Біль того як правило розклади складаються таким чином, що замість скороченого робочого часу, що передбачений чинним законодавством для науково-педагогічних працівників, особи, котрі працюють на відповідних посадах у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання систематично (понад декілька місяців) працюють за нерівномірним графіком, що перевищує загальні норми робочого часу – сорок годин, без урахування роботи у святкові та вихідні дні.

Можна припустити, що постійна робота в таких умовах призведе не тільки до зниження ефективності роботи кожного працівника, погіршення якості ведення навчальних занять (внаслідок об'єктивних, а не суб'єктивних обставин), формування негативного клімату в колективі, а і погіршення психологічного та фізичного здоров'я. Негативним також необхідно визнати і той факт, що це питання залишилося поза увагою як під час численної кількості реформаційних процесів правоохоронних органів, такі і в процесі модернізації сфери охорони здоров'я. За таких умов питання щодо визначення робочого часу та розпорядку дня осіб яким присвоєні спеціальні звання поліції та які відряджені до заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання справедливо вважати актуальним і таким, що потребує чіткої правової регламентації. Насамперед через те, що окреслене питання зачіпає не тільки ефективність роботи таких закладів вищої освіти, кваліфікаційну підготовку перспективних кадрів для органів поліції, а також конституційні права та свободи громадян.

Список бібліографічних посилань:

1. Про національну поліцію: закон України від 02. 07. 2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
2. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 14. 06. 2000 № 963. *Офіційний вісник України*. 2000. № 24. Ст. 1015.
3. Про вищу освіту: закон України від 01. 07. 2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
4. Кодекс законів про працю України від 10. 12. 1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50.
5. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти України від 02 червня 1993 року № 161: наказ Міністерства освіти і науки України від 13. 11. 2014 № 1310. *Офіційний вісник України*. 2014. № 101. Ст. 2980.

РЕФОРМА ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА – ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЧИ РОБОТОДАВЦІВ?

Неоліберальна модернізація в Україні не є чимось новим. Її поступове просування розпочалося після початку ХХІ століття. Але після подій 2014 року цей процес був прискорений і дійшов до ключового питання: законів, що регулюють щоденну працю пересічних громадян.

Чинний Кодекс законів про працю України бере початок з 1971 року та розроблявся для патерналістської моделі, коли держава здійснювала суворий нагляд за дотриманням умов праці. Незважаючи на радянське походження Кодексу законів про працю, майже 80% його норм було змінено і адаптовано до ринкових умов. Роботодавці скаржаться, що поточний Кодекс не є достатньо гнучким і уперто називають його «соціалістичним». Але навіть наприкінці радянської епохи цей кодекс було б важко назвати «соціалістичним», так як з документу 1971 року було вилучено багато переваг робітників, які були закріплені в Кодексі 1922 року. При цьому більшість українських працівників задоволені Кодексом законів про працю. Стурбовані вони лише тим, як норми чинного Кодексу застосовуються на практиці роботодавцями, адже як показують статистичні дані Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 85% перевірених роботодавців порушували чинне законодавство про працю. Між тим, більшість незалежних профспілок (у тому числі Конфедерація вільних профспілок України) виступають принципово проти прийняття нового кодексу.

У порівнянні з багатьма європейськими країнами, український Кодекс законів про працю України (далі – Кодекс) надає працівникам широкі права — хоча це в реаліях сучасності не гарантує їх дотримання. Зокрема, Кодекс передбачає 40-годинний робочий тиждень, безперервний відпочинок тривалістю 42 годин на тиждень, обмеження на використання понаднормових, захист вагітних жінок та молодих матерів від звільнення і звільнення членів профспілки тільки після попередньої згоди профкому.

Звичайно, сьогоднішній Кодекс має окремі недоліки, але це можна владнати за допомогою точкових змін, а не прийняттям цілого Трудового кодексу чи іншого законопроекту. Так, в одному з останніх проектів Трудового кодексу №1658, який був запропонований законодавцем, можна було знайти не просто одіозні норми, а й прямих протиріччя з положеннями Конституції України та міжнародних нормативно-правових актів. Відповідно до статті 22 Конституції, нові закони не повинні порушувати зміст і виконання основних прав і свобод. Але проект кодексу порушував соціальні положення, закріплені в Конституції.

27 грудня 2019 року Уряд затвердив новий законопроект, який називається Закон України «Про працю» та оприлюднив частковий його зміст. 28 грудня

2019 року законопроект був зареєстрований у Верховній раді України під № 2708. Текст законопроекту оприлюднили після 1 січня 2020 року. У проекті Закону України «Про працю» 98 статей (далі – Проект). Він передбачає спрощення трудового законодавства у сфері найму, зокрема за рахунок запровадження широкого спектру трудових договорів (короткострокові, сезонні, дистанційні, учнівські, домашні працівники), сприятиме легалізації найму працівників та розширенню сфери укладення трудових договорів.

Законодавець пропонує державі мінімально регулювати трудові відносини. Майже всі умови трудового договору – за домовленістю між працівником і роботодавцем. Проект трудової конституції не зобов'язує роботодавця мати: ПВТР, Положення про оплату праці, Графік відпусток. Не згадуються у Проекті й сумісництво, суміщення, виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника, неповний робочий час. Усі питання Проект пропонує роботодавцям погоджувати не з профспілками, а з уповноваженим представником трудового колективу.

Виникає ціла низка сумнівів, щодо означених положень, адже запропонована урядом трудова конституція звужує та погіршує не лише права, а й становище працівників.

Урядовий законопроект захищає лише працю неповнолітніх, вагітних та осіб з інвалідністю. Їм не можна встановлювати випробування, залучати до надурочних робіт і до роботи у нічний час. Осіб з інвалідністю залучати можна, якщо вони погоджуються, і якщо це не суперечить медичним рекомендаціям.

Змінюються в гірший бік і права працівників в частині відпочинку. Так, у статтях Проекту відсутні норми про відпустки, зокрема, взагалі не передбачені: додаткова відпустка на дітей, творча відпустка, відпустка для підготовки та участі у спортивних змаганнях. При звільненні роботодавець зобов'язується компенсувати невикористану щорічну відпустку лише за поточний і попередній робочі роки. Серед звичних нині підстав звільнення роботодавець матиме право звільнити: працівника, який двічі порушив умови трудового договору протягом 180 днів; працівника, який не з'являвся на роботі понад 4 місяці поспіль або 150 днів протягом робочого року внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустку з вагітності та пологів; працівника, відсутнього на роботі понад 10 робочих днів поспіль, який не повідомив роботодавця про причини відсутності. Заборонено звільняти з ініціативи роботодавця лише вагітних, і то, якщо не ліквідують підприємство.

З прийняттям означеного законопроекту одночасно втратять чинність: Кодекс законів про працю України; Закон України «Про оплату праці»; Закон України «Про відпустки»; Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» тощо.

Роботодавець повинен буде: упродовж трьох місяців видати працівникам трудові книжки, упродовж року укласти письмові трудові договори з працівниками. Облік стажу працівників вестимуть в електронній формі. Хто і як вноситиме інформацію до електронної трудової книжки, визначить Пенсійний фонд.

Здається, що роботодавці поєднали зусилля, аби позбавити робітників залишків їхніх прав та саме з цією метою лобіюють ухвалення Закону України «Про працю».

SUCSESSES AND CHALLENGES OF THE UNITED «TERRITORIAL COMMUNES» (HROMADAS) AT SUMY REGION IN UKRAINE

According to Fritz (2004), the key challenge for Ukraine when integrating into Europe and adopting essential institutions and values, especially those related to good governance, is to improve its state capacity and quality of democracy (1). EU–Ukraine partnership activities (2) allow for the development of good governing practices at the local and regional level through the exchange of experience, ideas, and best practices (3). The Association Agreement (AA) (4), the European Charter of Local Self-Government, and other legal acts of the EU and the Council of Europe (CoE) formed the basis for regional integration with the EU. The question the paper is seeking to answer is how the EU has helped Ukraine with local governance challenges it faced after gaining independence. What are challenges and successes of the decentralization reform in Sumy region and Ukraine in general?

After years of transformation Ukraine still lacks the fundamentals of effective governance: impersonal and effective bureaucracy, rule of law, and accountability mechanisms. The administrative division in Ukraine was inherited from the local republican administration of the Soviet Union. Regions, cities, and districts were governed by a state administration headed by a chief appointed by the president. City municipalities were governed by a mayor and a city council (*miskrada*). However, executive and administrative structures are suffering from “lack of administrative capacity and insufficient resources,” whereby the “major challenge facing Ukraine is to strengthen administrative capacity at national, regional and local levels, including coordination between the relevant authorities” (5, 25). In addition, in Ukraine sub-national governments tended to depend heavily on central transfers, the allocation of which were both unpredictable and non-transparent.

Ukraine took a number of steps to bring its regional policy framework into line with European integration. A territorial reform is expected to facilitate municipal mergers and the further development of new forms of inter-municipal cooperation. It should simplify the legal procedures involved in transferring competences to joint bodies or companies; and provide additional incentives to jurisdictions that implement new types of cooperative relationships (6).

The first step of the administrative-territorial reform (2014-2019) allows us to talk about achievements/successes and failures/challenges of the decentralization reform in Sumy region. In order to do this, we conducted and processed 6000 questionnaires in Sumy region focusing on a territorial reform and its consequences for the population of Ukrainian hromadas.

References:

1. Fritz, V. (2004). *State-building: A comparative study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia*. Budapest: Central University Press.

2. Memorandum of Understanding for the establishment of a dialogue on regional policy and development of regional cooperation between the Ministry on Regional Development and Construction of Ukraine (now Ministry of Regional Development, Building and Housing and Communal Services of Ukraine) and the Commission, 2009.

3. Committee of the Regions. Opinion on “Local and Regional Government in Ukraine and the Development of Cooperation between Ukraine and the EU”. CoR 173/2010.

4. European Neighbourhood Policy Instrument (ENPI) Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007–2013.

5. ENPI Ukraine Country Strategy Paper 2007–2013, pp. 10, 25.

6. OECD (2014). *The OECD territorial reviews: Ukraine 2013*. OECD Publishing. [http://dx. doi. org/10. 1787/9789264204836-en](http://dx.doi.org/10.1787/9789264204836-en).

Т. Шабан, Н. Горобець Успіхи і виклики об'єднаних територіальних громад у Сумській області в Україні

Відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація положень Європейської хартії місцевого самоврядування є метою реформи децентралізації публічної влади в Україні. Тезиси присвячені дослідженню успіхів та викликів, які постали перед об'єднаними територіальними громадами після завершення першого етапу адміністративно-територіальної реформи в Сумській області на основі проведеного анкетування серед мешканців територіальних громад.

УДК 342. 97

Оксана Олександрівна ШЕВЧЕНКО,

ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

ORSID: [https://orcid. org/0000-0002-9352-9354](https://orcid.org/0000-0002-9352-9354)

ВИДИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Дослідження проблеми визначення видів дисциплінарного провадження в органах Національної поліції обумовлює необхідність звернення не тільки до наукового доробку вчених, які обґрунтовують авторський підхід щодо цього поняття, але й до досліджень ширшого змісту, а саме – присвячених адміністративним провадженням.

Так, О. В. Кузьменко стверджує, що адміністративні провадження об'єднуються за наявності або відсутності в них конфлікту у дві групи: конфліктні та неконфліктні. До неконфліктної групи адміністративних проваджень віднесено: нормотворче провадження; дозвільне провадження; реєстраційне провадження; контрольне провадження; атестаційне провадження. До конфліктної групи адміністративних проваджень належать такі: провадження у справах про адміністративні делікти; дисциплінарне провадження; провадження щодо розгляду заяв та скарг (1, с. 226). Отже, основною підставою

поділу на види адміністративних проваджень є конфлікт. Вирішення конфлікту у сфері реалізації публічних інтересів потребує уповноваженого органу та спеціальної форми (провадження). Такі види проваджень не є домінуючими у сфері діяльності публічної адміністрації. Основу їх функціонування становить реалізація публічних інтересів, яка виражається у вигляді вирішення індивідуальних справ безконфліктного характеру (1, с. 213).

Враховуючи позицію О. В. Кузьменко щодо поділу на групи адміністративних проваджень, певною мірою можна говорити про універсальний характер саме дисциплінарного провадження, оскільки провадження може мати як конфліктний характер, так і неконфліктний (у тому випадку, коли говоримо про заохочення). Процедури застосування заохочення хоча і є неконфліктними, проте здійснюються у зв'язку із розглядом відповідної індивідуальної справи і спрямовані на реалізацію публічного інтересу, який стосується спонукання особи до якісної, результативної діяльності. Розгляд індивідуальної справи, підставою якої є дисциплінарний проступок, здійснюється у процесуальній формі конфліктного дисциплінарного провадження. Тож обидва види дисциплінарних проваджень – конфліктних (у разі розгляду справи про дисциплінарний проступок) та неконфліктних (у разі застосування заохочення) – стосуються розгляду індивідуальних справ і спрямовані на реалізацію публічного інтересу.

Визначаючи і закріплюючи в нормах права найрізноманітніші види заохочень, держава бере на себе обов'язок правильно використовувати ці юридичні засоби стимулювання в процесі реалізації службових відносин. По суті, правові засоби заохочення – один із найважливіших дієвих оперативних чинників підвищення суспільно-правової та трудової активності працівників (2, с. 328).

Безпосереднє звернення до Дисциплінарного статуту Національної поліції України дає можливість вказати, що заохочення є засобом підтримання службової дисципліни, що полягає у відзначенні поліцейського за успішне виконання ним обов'язків, а також за інші заслуги перед державою та суспільством (3). Це є дійсно важливим засобом виховання поліцейських та зміцнення службової дисципліни. Воно виробляє свідоме ставлення до справи, сприяє розвитку ініціативи, сміливості та рішучості, мобілізує на переборення труднощів. Заохочення кращих працівників позитивно впливає на службово-трудова колектив, викликаючи у кожного службовця бажання наслідувати такий приклад (4, с. 97).

В той же час, Дисциплінарний статут Національної поліції України передбачає, що за порушення службової дисципліни поліцейські незалежно від займаної посади та спеціального звання несуть дисциплінарну відповідальність. Важливо знати, що службова дисципліна ґрунтується на створенні необхідних організаційних та соціально-економічних умов для чесного, неупередженого і гідного виконання обов'язків поліцейського, повазі до честі і гідності поліцейського, вихованні сумлінного ставлення до виконання обов'язків поліцейського шляхом зваженого застосування методів переконання, заохочення та примусу (3).

Таким чином, дисциплінарна відповідальність і заохочення поліцейських, мають розглядатись як дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі сторони відносин щодо застосування дисциплінарних повноважень в органах

Національної поліції. Такий підхід ґрунтується, насамперед, на специфіці предмета дисциплінарних відносин, підстав щодо їх виникнення, суб'єктній складовій, які здебільшого є спільними. Різниця проявляється у самих підставах застосування відповідних заходів та сутності самих заходів – негативних (у разі відповідальності) і позитивних (у випадку заохочення).

Список бібліографічних посилань:

1. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: дис.... доктора юрид. наук: 12. 00. 07. Київ, 2006. С. 404.
2. Трудовое право: учебник / под ред. А. Д. Зайкина. М.: Юрид. лит., 1979. С. 544.
3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15. 03. 2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2337-19>.
4. Овсянко Д. М. Административное право: учебное пособие / под ред. Г. А. Туманова. М.: Юрист, 1999. С. 448.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА І ПРОЦЕСУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ
СИСТЕМИ**

УДК 343

Цвітана Сергіївна БАРАНОВА,

викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6559-3551>

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ**

Досягнення в трансформаційних процесах, що тривають в українському правоохоронному секторі – протидія домашньому насильству – це політика, що, перш за все, спрямована на захист сім'ї та викорінення будь-яких проявів насильства, а отже вона є невід'ємною гарантією суспільної безпеки.

Досить тривалий час в Україні ставлення до домашнього насильства залишалось суто «домашнім», а суспільство переважно закривало на це очі. Майже сімнадцять років діяв закон «Про попередження насильства в сім'ї», який передбачав заходи та повноваження органів державної влади у запобіганні та реагуванні на факти застосування фізичної сили в родині. Однак, в реальному житті постраждалі члени сім'ї та діти частіше залишались сам на сам із домашнім терором, і ніякої дієвої реакції від державних органів, як правило, не було. Чому так відбувалося? Причин такої ситуації чимало – недостатня законодавча регламентація, страх потерпілих звернутися за допомогою, відсутність реагування, насамперед, з боку поліції, складність фіксації та доведення факту насильства. 2017 рік став переломним у питаннях прав людини не лише в Україні, а й у всьому світі. Слова «фемінізм» та «насильство» стали найбільш запитуваними у пошукових Інтернет-системах. Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 року Верховна Рада ухвалила закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві. Відразу ж після цього парламент ухвалює закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який набув чинності 11.01.2019 року. Саме цей закон передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або

близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, та передбачає позбавленням волі на строк до двох років (1). А вже 10 жовтня 2018 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено «Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року». У зазначеній Концепції Уряд акцентує увагу на тому, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі є проявами порушень прав людини та основними перешкодами забезпечення гендерної рівності. Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, від якої страждають як жінки, так і чоловіки. Найбільш вразливими є жінки та діти. До групи підвищеного ризику потрапляння в ситуацію насильства належать особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, жінки із сільської місцевості. Насильство негативно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я постраждалих осіб і може призвести до інвалідності чи летальних випадків унаслідок отримання тяжких тілесних ушкоджень, не сумісних із життям, вчинення суїциду. У 95 відсотках випадків розлучень сімейних пар причиною є домашнє насильство (2).

Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року повинна стати стратегічним документом для практичного застосування згаданого закону. Її виконання має призвести до зниження рівня домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечити захист прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Що ж маємо на сьогодні? Звісно, неможливо не помітити прогресивні зміни та позитивні результати в секторі безпеки у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, протидії та запобігання випадків домашнього насильства. Важливо також те, що ми нарешті маємо статистику по вчиненню домашнього насильства, якої раніше навіть не було. На робочій зустрічі 03.10.2019 року у своєму звіті заступник начальника Управління дільничних офіцерів поліції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції Андрій Лабунь зазначив, що упродовж п'яти місяців 2018 року до поліції надійшло 50,1 тисячі заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством. За вказаний період поліцейськими виявлено 43,4 тисячі адміністративних правопорушень за фактами вчинення домашнього насильства. Відтак до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП притягнуто 33 618 осіб. Крім того, майже 8 тисяч осіб вчинили порушення повторно. З початку роботи мобільних груп пілотного проекту «ПОЛІНА» здійснено майже 3,3 тисячі виїздів за повідомленнями про факти насильства в сім'ї (3).

У висновку слід зазначити, що під впливом загальносвітових тенденцій протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі українське законодавство зазнало суттєвих змін. Безперечно, у контексті поліпшення захисту прав і свобод людини з боку держави зазначене можна вважати вдосконаленням законодавства. Особливо слід відмітити пілотний проект з

протидії насильству в сім'ї «ПОЛІНА», який є одним з успішних прикладів роботи поліції у сфері запобігання домашньому насильству.

Список бібліографічних посилань:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-1>.

2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80>.

3. Гордон. Газета онлайн. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/localnews/-protjagom-p-jati-misjatsiv-2018-roku-do-administrativnoji-vidpovidalnosti-pritjagnuto-33-tis-osib-za-nasilstvo-v-sim-ji-politsija-252644.html>.

УДК 343. 982. 3

Аліна Едуардівна ВОЛКОВА,

завідувач сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4383-6433>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ефективність роботи процесу розкриття і розслідування злочинів багато в чому визначається вмінням учасників кримінального судочинства використовувати спеціальні знання в галузі науки й техніки (1), а також від правильного вибору тієї чи іншої форми їх застосування. У криміналістиці під формою використання спеціальних знань розуміють зовнішній прояв їх суті, що зумовлена їх змістом та знаходить своє практичне відображення під час розслідування злочинів (2). Однак практика свідчить, що ефективність застосування спеціальних знань не завжди відповідає цілям і задачам діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Внаслідок реформування в системі МВС України до органів досудового розслідування включені сектори техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій, а Експертна служба МВС стала структурно відокремленою установою, яка підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України, а не органу досудового слідства (поліції). У результаті таких змін слідчі підрозділи, що увійшли до складу центрального органу виконавчої влади – Національної поліції, та система державних спеціалізованих установ Експертної служби МВС втратили організаційний зв'язок, їх службові взаємовідносини тепер будуються виключно у формі взаємодії.

Проаналізувавши роботу органів досудового розслідування Національної поліції, можна виявити тривожні тенденції, які почали складатися у галузі використання спеціальних знань, які призводять до низьких показників у розкритті та розслідуванні злочинів. В організації взаємодії НДЕКЦ МВС зі слідчими підрозділами Національної поліції з'явилася низка проблемних питань,

серед яких можна виділити наступні: низька якість слідів, що вилучаються під час проведення оглядів місць подій; вкрай короткий опис слідів у протоколах місць подій; погіршення якості порівняльного матеріалу, що направляється для проведення експертних досліджень; недоліки, що виникають у процесі призначення судових експертиз. Вищезазначене зокрема призводить до негативних результатів під час проведення експертних порівняльних досліджень і неможливості встановлення ідентифікації, низької ефективності криміналістичних обліків щодо встановлення осіб, причетних до скоєння нерозкритих злочинів.

Аналіз такого становища дає змогу вказати на декілька причин. Перша з них – розрив між підрозділами, які безпосередньо працюють на розкриття й розслідування злочинів з Експертною службою МВС. Тісна співпраця між зазначеними підрозділами завжди була важливою ланкою у розкритті та розслідуванні злочинів. Друга причина низької результативності використання спеціальних знань пов'язана зі значним омолоджуванням особового складу секторів техніко-криміналістичного забезпечення, слідчих, оперативних працівників та суттєвим зниженням загального рівня їх техніко-криміналістичної підготовки.

Варто зазначити, що тільки спільне вирішення цих проблемних питань може позитивно вплинути як на якість розслідування, так і на досягнення загального позитивного результату у покращенні рівня використання різних форм спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень. Розглянемо деякі напрями удосконалювання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів.

Один із напрямів стосується розширення функцій спеціалістів під час огляду місця події, з подальшим закріпленням їх процесуального статусу у кримінальному провадженні. У теперішній час під час оглядів місць подій як спеціалістів залучають інспекторів секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій, а в окремих випадках до участі у проведенні оглядів можуть залучатися співробітники Експертної служби МВС (3). Згідно зі ст. 71 КПК України та відомчого нормативного акту інспектори-криміналісти під час проведення слідчих (розшукових) дій можуть надавати консультації та безпосередню технічну допомогу, а також повинні узгоджувати свої дії зі слідчим. Такий підхід не йде на користь ні в якості виконуваних цими спеціалістами практичних завдань, ні забезпеченню прав і свобод людини в кримінальному процесі. Фактично спеціалісти знаходяться у підпорядкуванні слідчого і позбавлені необхідної самостійності при проведенні слідчих (розшукових) дій, які вимагають використання спеціальних знань. Враховуючи вищезазначене, цілком очевидним є необхідність процесуально закріпити статус підрозділів з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій як суб'єкта зі сторони обвинувачення (за аналогією з оперативно-технічними підрозділами) для надання більш широких повноважень. Для цього необхідно було б розглянути доцільність внесення змін до ст. 41 КПК України, де передбачити не тільки оперативні підрозділи, а й підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій, які за письмовим дорученням слідчого можуть у певних випадках здійснювати слідчі дії, зокрема огляд місця події. Такий крок законодавця дозволить слідчому, прокуророві не просто залучати спеціалістів для технічної допомоги, а доручати їм безпосередньо проводити огляд.

Інший напрям стосується розширення консультативної форми використання спеціальних знань. Саме консультативна форма є тією сполучною ланкою, що може забезпечити тісний зв'язок замовників і виконавців застосування науково-технічних засобів і методів. Однак, як показує аналіз практики, ці методи роботи реалізуються не повною мірою й носять досить пасивний характер як з боку слідчих і оперативних працівників, так і з боку самих фахівців.

Експерти, які забезпечують ведення криміналістичних обліків, повинні працювати у тісній взаємодії з оперативними й слідчими підрозділами з організації відповідних перевірок, накопиченні облікових масивів, оперативних і інформаційно-довідкових картотек і колекцій, а також надавати допомогу в їх використанні при розкритті злочинів. Значна консультативна допомога експертів цієї спеціалізації може бути зроблена при підготовці слідчих дій, наприклад обшуку (4).

З метою покращення якості роботи органів досудового розслідування доцільно проведення регулярних практичних занять як для працівників секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій, так і для слідчих підрозділів в цілому. З метою підвищення якості речових доказів, що вилучаються під час оглядів місць подій, слід впровадити стажування інспекторів-криміналістів та техніків-криміналістів на базі НДЕКЦ МВС, під час яких спеціалісти наглядно зможуть попрацювати зі слідами за різними напрямками досліджень.

При впровадженні в практику розглянутих пропозицій із вдосконалення форм і методів застосування спеціальних знань, розширення прав та повноважень інспекторів-криміналістів з відповідним нормативним та правовим регулюванням, при активізації взаємодії експертних і слідчо-оперативних підрозділів можна розраховувати на більш ефективне техніко-криміналістичне забезпечення розкриття й розслідування злочинів і поліпшення результатів роботи правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань:

1. Разумов Е. О., Волкова А. Е. Про вдосконалювання непроцесуальної форми використання спеціальних знань. *Криміналістичний вісник*: Наук. -практ. зб. К., 2007. Вип.1 (7). С. 23-28.

2. Марчук Р. П. Форми використання спеціальних знань при розкритті злочинів та їх криміналістична систематизація. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 157.

3. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

4. Разумова А. Е. Деякі аспекти застосування спеціальних знань при підготовці до обшуку. *Право і безпека*. 2005. Т. 4. № 4. С. 107-110.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО НЕРОЗГолошення ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На світовій арені утвердилася позиція, згідно з якою ставлення до прав людини не є внутрішньою справою окремої держави. Тому не безпідставно міжнародною спільнотою розроблено низку документів, що отримали визнання як ключові стандарти відправлення правосуддя. Перш за все, це стосується забезпечення прав і свобод громадян, залучених до сфери кримінального судочинства. Безперечно, виконання вказаних завдань залежать від рівня розвитку відповідної країни та наявних механізмів, покликаних здійснити їх реалізацію. У руслі загального процесу міжнародної інтеграції, активним учасником якого є Україна, зближення вітчизняного законодавства з цими стандартами є природним та необхідним явищем.

Серед чинних міжнародно-правових актів у сфері прав і свобод людини в частині охорони приватного життя, що мають безпосереднє відношення до кримінального судочинства та забезпечення нерозголошення даних досудового провадження, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Згідно з положеннями даного Пакту держава зобов'язується забезпечити будь-якій особі ефективні засоби правового захисту, коли її права та свободи порушені; забезпечити застосування компетентною владою засобів правового захисту, коли вони надаються (ст. 2). Також ст. 17 вищевказаного нормативно-правового акту передбачає, що ніхто не може зазнавати безпідставного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла, таємниці його кореспонденції чи незаконних посягань на честь і репутацію. Загалом, положення даного акту з досліджуваного питання передбачають, що посадові особи в силу своїх обов'язків отримують інформацію, яка може безпосередньо відноситися до особистого життя інших осіб або потенційно зашкодити інтересам таких осіб, а особливо їх репутації. Окреслений чинник має впливати як на режим зберігання, так і використання такої інформації, яка розголошується виключно за умови виконання посадовцями своїх обов'язків в рамках здійснення правосуддя. У зв'язку з цим будь-яке розголошення такої інформації з іншою метою є повністю неправомірним.

Подібні положення знайшли своє безпосереднє втілення у ст. 4 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., де зазначається, що відомості конфіденційного характеру, що отримуються посадовими особами з підтримання правопорядку, зберігаються в таємниці, якщо виконання обов'язків або вимоги правосуддя не вимагають іншого.

Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1985 р., окремо виділяють необхідність забезпечення конфіденційності у провадженнях даної категорії. Так, згідно з п.8.1 право неповнолітнього на конфіденційність має поважитися на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння їй або йому шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації. Загалом не повинна публікуватися ніяка інформація, яка б вказувала на особу неповнолітнього правопорушника.

У свою чергу, розроблена Радою Європи Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р., встановила дієвий механізм забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами – членами Конвенції. Так, зокрема, Європейський суд з прав людини та Комітет міністрів Ради Європи отримав повноваження щодо здійснення контролю за дотриманням країнами-учасницями таких зобов'язань. Ратифікувавши в 1997 р. Європейську конвенцію, Україна також прийняла на себе зобов'язання щодо приведення національного законодавства у відповідність з її положеннями. У контексті досліджуваного питання слід звернутися до положень ст. 8 Конвенції, згідно з якою кожна людина має право на повагу до приватного і сімейного життя, до свого житла і таємниці листування; забороняється втручання у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших людей. Крім цього, ст. 6 вказаної Конвенції передбачає обов'язковість відкритих засідань для Європейського суду, якщо лише в силу виняткових обставин суд не прийме іншого рішення.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства як окремих європейських, так і деяких країн пострадянського простору вказує на те, що його положення не містять тлумачення поняття «таємниці» або «нерозголошення» досудового розслідування, а також не конкретизують означену процедуру. Їх конструкції здебільшого схожі на вітчизняну модель, яка перед погрозою кримінальної відповідальності передбачає лише неприпустимість для учасників кримінального провадження без відповідного дозволу розголошувати відповідні дані.

У рамках розгляду досліджуваних питань також варто звернути увагу на положення ст.ст. 474-477 КПК Німеччини, які інформацію, що відноситься до таємниці розслідування, поділяють на таку, що стосується: а) безпосередньо обставин відповідного розслідування; б) приватних осіб.

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України в частині досліджуваних питань не в повній мірі узгоджується з міжнародно-правовими стандартами, однак перебуває в постійному динамічному розвитку. Утім, інтеграція в міжнародне правове поле має проводитися з урахуванням реалій української правової дійсності та потреб правозастосовної діяльності.

УДК 343. 9(477)

Тетяна Євгенівна ДУНАЄВА,

науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3710-1318>

Інна Олександрівна ХРИСТИЧ,

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7494-7289>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Розвиток соціально-економічних структур завжди характеризується наявністю протиріч між економічними інтересами особи, суспільства та держави, а також інших держав, але в умовах трансформаційних процесів такі протиріччя набувають особливої гостроти. В економічній сфері до показників підвищеної небезпеки відносять, на сам перед, втрату здатності економічної системи держави вийти із системної кризи внаслідок критичного негативного впливу інтенсивно зростаючої злочинності у сфері економіки, що паралізує економічну систему держави та цивілізоване підприємництво; сприяє критичному звуженню ресурсного простору та втраті можливостей адаптації економічної системи до скорочення сировинних та енергетичних ресурсів; інтенсивному зростанню витрат виробництва та розгортанню інфляційних процесів; розвалу фінансової системи держави.

Виходячи з цього, при плануванні боротьби зі злочинністю у сфері економіки, координації методів протидії їй потрібно визначити її місце в системі загроз економічній безпеці держави.

Економічна безпека держави забезпечує якісну характеристику існування економічної системи країни. Своїм станом вона характеризує її здатність узгоджувати, підтримувати й реалізовувати інтереси держави, суспільства й особи у сфері економічних відносин. Категорія економічної безпеки держави відзначається сукупністю кількісних і якісних ознак відповідних значень діючих економічних, соціально-демографічних, технологічних відносин.

Стан економічної безпеки держави характеризують: загальний рівень економіки країни; наявність і рівень загроз державі, суспільству й особі; ефективність економічної політики держави й державного регулювання економіки; повноту реалізації функцій держави. Із цього випливають, зокрема, два концептуальні висновки: а) економічна безпека країни повинна забезпечуватися, на сам перед, ефективністю самої економіки, тобто поруч з державними засобами захисту вона має захищати себе сама високою продуктивністю праці суб'єктів мікроекономіки, якістю продукції, конкурентоспроможністю тощо; б) забезпечення економічної безпеки держави не може здійснюватися суто ринковими механізмами саморегуляції, бо вони

ефективно працюють на мікрорівні лише при наявності раціональної структури економіки, яка сама по собі не створюється. Тому економічна безпека держави повинна формуватися й підтримуватися за допомогою державних органів та інститутів ринку.

В умовах загальної кризи, яку переживає Україна, за всіма головними показниками та критеріями стану суспільства досягнуті або перевищені критичні значення параметрів національної безпеки. Тому розробка будь-якої програми першочергових або довгострокових заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави та практичні дії в цьому напрямку мають спиратися на чітке усвідомлення сучасних загроз.

Шлях побудови економічної безпеки держави полягає в єдності оцінок ступеня вразливості економіки для злочинних посягань і можливості матеріалізації загрози (1). Щоб запобігти або усунути появу конкретної загрози (2) застосовується один із головних базових елементів економічної безпеки – захист. Він втілює в собі комплекс заходів щодо запобігання або локалізації збитків, нейтралізації зазіхань, ворожих дій, небезпек.

Отже, економічна безпека держави є складовою протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, оскільки економічні відносини є базисними, вони визначають своїм характером і рівнем розвитку всі інші суспільні відносини. Так само без економічної безпеки країни неможливо забезпечити всі інші сфери, національну безпеку в цілому, а для ефективної протидії доцільно удосконалювати кримінальне та кримінально процесуальне законодавство України з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.

Список бібліографічних посилань:

1. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1247>.

2. Сазонов В. В. Визначення основних загроз економічній безпеці України як основа для вироблення заходів протидії економічній злочинності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. URL: http://pap.in.ua/4_2019/102.pdf.

УДК 343. 125. 133(477)

Уляна Олегівна ЗАЄЦЬ,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИД І РОЗМІР ШКОДИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У п.3 ч.1 ст. 91 КПК України законодавець задекларував положення, відповідно до якого вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Суттєвого значення встановлення цієї обставини має у разі вчинення, по-перше, так званих матеріальних складів злочину; по-друге, задля правильного визначення кваліфікуючих ознак (наприклад, дії, вчиненні у великих або особливо великих розмірах; заподіяння значної майнової шкоди тощо). У цьому контексті слід відмітити твердження Є. В. Віденко, що доказування виду й розміру заподіяної шкоди передбачає не лише обґрунтування цивільного позову

з метою її відшкодування, але й має кримінально-правове значення. Це пояснюється тим, що розмір заподіяної шкоди належить до об'єктивної сторони вчиненого злочину, визначає ступінь його суспільної небезпечності, а нерідко й кримінально-правову кваліфікації (1, с. 258). Має рацію і Т. М. Барабаш, що доказувати вид, розмір і характер шкоди, завданої злочином, необхідно для визначення розміру стягнення за цивільним позовом і обсягу майна, на яке можливе накладання арешту. Також характер і розмір шкоди можуть бути обставинами, від яких залежить кваліфікація злочину (наприклад, ухилення податків від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)), визначення ступеня вини і розміру покарання підсудного. Так, розмір шкоди, завданої ухиленням від оподаткування, є однією з кваліфікуючих ознак такого складу злочину як завдання шкоди державні у великих і особливо великих розмірах. Для визначення характеру і ступеня суспільної небезпечності злочину необхідно встановити розмір шкоди, що іноді має вирішальне значення для визначення діяння злочинним і визначення тяжкості злочину (2, с. 79). Натомість, як свідчить слідчо-судова практика, на стадії досудового розслідування під час доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, виникають численні труднощі, які, насамперед, пов'язані з недосконалістю кримінального процесуального законодавства. Більш того, у зв'язку з відсутністю належного та ефективного правового механізму забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, досить часто порушується право на судовий захист, гарантоване статтями 55, 124 Конституції України. Особливого гостро на сьогодні означена проблематика постає у зв'язку з проведенням на сході нашої країни Операції об'єднаних сил (раніше – Антитерористичної операції). Більш того, з цього питання законодавство України характеризується однозначністю щодо його правозастосування або ж взагалі відсутністю регулювання цих правовідносин. Наочним свідченням цього є правова позиція Великої Палати Верховного Суду та окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду Анцупової Т. О. та Яновської О. Г. щодо постанови від 4 вересня 2019 року (справа № 265/6582/16-ц, провадження № 14-17 цс 19).

У продовженні звернемо увагу на те, що в науковій літературі, наприклад, В. О. Навроцьким, висловлена думка з приводу того, що не зовсім правильно законодавцем предмет доказування названо «вид, розмір і тяжкість шкоди». На думку правника, по-перше, доказувати потрібно не просто шкоду, а заподіяні злочином наслідки. Вказівка на «шкоду» орієнтує на пошук наслідків лише майнового та матеріального характеру. По-друге, наведена обставина вже містить вказівку на склад злочину. По-третє, вид і розмір наслідків вичерпно характеризують їхню тяжкість, а тяжкість не є самостійною характеристикою заподіяної шкоди (наслідків). Дослідник зазначає, що одні й ті самі обставини можуть в одних випадках враховуватися в процесі кваліфікації, а в інших – під час призначення покарання (наприклад, якщо наслідки злочину, названі в диспозиції кримінально-правової норми, відіграють роль кваліфікаційних ознак). Якщо наслідки не є обов'язковою ознакою злочину і належить до так званих факультативних ознак складу, то їх варто врахувати під час призначення покарання в межах санкції норми Особливої частини, де вони постають чинником, яким визначено ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину (3, с. 179).

Список бібліографічних посилань:

1. Віденко Є. В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструменту» захисту прав потерпілого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368-370.
2. Барабаш Т. М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: дис. канд. юрид. наук: 12. 00. 09. Київ, 2002. С. 210.
3. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правові кваліфікації. Київ: Атіка, 1999. С. 263.

УДК 343. 149

Олена Петрівна ЗАВОРІНА,

викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7477-3570>

Олег Олександрович КОМАРЕНКО,

курсант 3 курсу факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У СУДІ

Процесуальний порядок визначення обсягу доказів та їх дослідження регламентовано ст. 349 Кримінального процесуального кодексу України. Цією нормою процесуального закону встановлено, що після роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення головуєчий з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити та про порядок їх дослідження.

Суд, керуючись загальними засадами здійснення кримінального провадження, перед безпосереднім дослідженням доказів має забезпечити змагальність, рівність сторін та свободу в поданні ними своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості.

У кримінальному процесуальному законодавстві вжито термін «обсяг доказів», який раніше не використовувався в теорії доказування. Термін «обсяг доказів» є оціночним поняттям і тому потребує більш глибокого вивчення (1, с. 159).

Оскільки кримінальний процесуальний закон не встановлює чітко визначеного порядку і послідовності дослідження під час судового розгляду доказів, відсутність встановленого єдиного порядку в цьому напрямі свідчить про те, що законом підтримується творчий, пізнавальний підхід до дослідження доказів за умови встановлення чіткого порядку проведення судового розгляду, визначеного кримінальним процесуальним законом. Право визначити обсяг доказів, які підлягають дослідженню, та порядок їх дослідження, належить суду, з урахуванням точки зору учасників судового провадження і специфіки конкретних обставин справи, яка стала предметом судового розгляду.

Виходячи з аналізу норм кримінального процесуального законодавства, можна зазначити про відсутність нормативного визначення поняття «обсяг

доказів». Те саме стосується й ст. 349 КПК України, в якій лише використовують це словосполучення, але відсутнє його тлумачення.

У ст. 84 КПК України зазначено нормативне (процесуальне) визначення «доказу», а саме в ч.1 вказано, що «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню».

У деяких джерелах справедливо зауважується, що «законодавець не випадково визначає докази як фактичні дані, а не факти» (2, с. 181).

Поряд із термінами «дослідження доказів» та «перевірка доказів» використовують також і такий термін як «верифікація даних». На думку О. П. Ващука, «застосовуючи метод верифікації, учасники судового провадження першої інстанції перевіряють, чи відповідають обставини, встановлені в ході кримінального провадження, – фіксованому результату події, що мала місце в минулому».

Верифікація на судовому провадженні першої інстанції – це метод підтвердження того, що хід і результати судового провадження першої інстанції відповідають дійсним обставинам події, що мала місце» (3, с. 89).

Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, передбачає визначення їх належності (ст. 85 КПК України) і допустимості (статті 86, 87, 88, 89 та 90 КПК України). У ч.3 ст. 17 КПК України визначено, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом». У ч.1 ст. 86 КПК України передбачено, що «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кодексом».

Згідно з ч.2 ст. 89 КПК України у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.

Цікавою новелою кримінального процесуального законодавства України є встановлення можливості спрощеного порядку дослідження доказів. Цей порядок передбачено згідно із Рекомендацією № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», якщо конституційні й правові традиції допускають це, то має бути введена процедура «заява підсудного про визнання провини», за якої від обвинуваченого потрібна явка в суд на ранній стадії правосуддя, щоб заявити в суді публічно про те, що він приймає чи відкидає звинувачення проти себе, або мають бути введені подібні процедури. У таких випадках суд першої інстанції повинен бути в змозі вирішувати, чи обійтися без усього процесу розслідування або його частин та негайно перейти до розгляду особи правопорушника, винесення вироку й, по можливості, вирішення питання про компенсацію (4).

Проте, слід зазначити, що окремі науковці роблять заяви про те, що треба виключити можливість спрощеного дослідження доказів. Так, А. В. Форостяний зазначає, що «необхідно взагалі виключити ч.3 ст. 349 КПК України. Обґрунтування цієї пропозиції полягає в тому, що під час проведення спрощеного судового розгляду обмежується така конституційна засада

кримінального провадження, як презумпція невинуватості та доведення вини» (5, с. 66).

Поряд із терміном «спрощений порядок судового розгляду (судового слідства)» використовується також і термін «скорочена процедура судового слідства». Зокрема, О. В. Литвин використовує термін «скорочений судовий розгляд» і вказує, що «умовою проведення скороченого судового розгляду є правильність розуміння учасниками судового провадження змісту обставин, які не оскаржують добровільність їх позиції» (6, с. 172).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що терміни «спрощення» та «скорочення» судового розгляду слід розглядати як співвідношення загального та окремого понять, оскільки до спрощеного судового розгляду може бути також віднесено процедуру спрощеного провадження щодо кримінальних проступків та кримінальне провадження на підставі угод (статті 468, 469 КПК України). При цьому спрощене судове слідство означає скорочений порядок у дослідженні доказів, а скорочений порядок дослідження доказів обумовлений необхідністю економії процесуальних засобів та ресурсів. Тому така процедура повинна міститися в чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

Список бібліографічних посилань:

1. Кучер О. В. Про деякі проблеми визначення обсягу та порядку дослідження доказів відповідно до вимог ст. 349 КПК України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 158-162.
2. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. Харків: Право, 2013. С. 824.
3. Ващук О. П. Особливості верифікації даних у судовому провадженні першої інстанції. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 2 (11). С. 87-90.
4. Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17. 09. 1987.
5. Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 64-68.
6. Литвин О. В. Скорочений судовий розгляд за КПК 2012 р.: теорія та практика. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 170-177.

Евгения Ивановна КЛИМОВА,

доцент кафедры правовых дисциплин филиала в городе Минске учреждения образования «Российский государственный социальный университет», кандидат юридических наук, доцент, полковник милиции в отставке

К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПАХ ПОСТРОЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Обеспечение следственной практики современным уголовно-процессуальным, техническим, тактическим и методическим арсеналом средств, приемов и методов зависит от уровня разработки криминалистической методики расследования преступлений, которую в последнее время называют «стратегией криминалистической деятельности» (1, с. 14).

Ученые стремятся обогатить практиков рекомендациями по осуществлению расследования, ориентированными на современные условия следственной практики и уголовно-процессуальное законодательство, изменившиеся правовой режим и социальные отношения. К числу факторов, негативно влияющих на эффективность раскрытия и расследования преступлений, относятся рост числа организованных преступных групп с четким распределением ролей; активное, изощренное противодействие расследованию, оказываемое вовлеченными в преступную среду субъектами; низкий уровень организации взаимодействия следственных и оперативных подразделений; малочисленность профессионально подготовленных сотрудников; недостаточность разработанных криминалистических методик, отсутствие системы широкого внедрения их в практику, поскольку они не отличаются прикладной направленностью и не вызывают интереса у практиков. К числу причин такого положения относятся отсутствие единого мнения о понятии, структуре и задачах криминалистической методики расследования преступлений; недостаточная разработанность принципов формирования и использования таких методик (2, с. 42).

И. А. Возгрин в первую группу принципов расследования преступлений включил *общие принципы*, позволяющие сформулировать базовые положения как особую систему научного знания об организации и осуществлении уголовного преследования лиц, совершивших противоправные деяния: историзм, системность, криминалистическое методическое научное знание, единство теории и практики (3, с. 260-268). Вторую группу, с точки зрения автора, образуют *частные принципы*: законности, теоретической обоснованности и практической ценности, конкретности, плановой основы, этапности, ситуационности, определения и реализации этических норм (3, с. 270-287). Третью группу составляют *специальные принципы*: нормативные, организационные, психологические, методические и иные (3, с. 293).

Категория криминалистической методики традиционно рассматривается в двух аспектах: как система деятельности по расследованию преступлений и как система обеспечивающих эту деятельность знаний. В приведенной позиции И. А. Возग्रина принципы фигурируют в гносеологическом аспекте. В качестве принципов деятельности по реализации криминалистической методики расследования преступлений представляется целесообразным назвать следующие принципы: системного и систематического оптимального сочетания возможностей следственной и оперативно-розыскной деятельности, позволяющий организовать взаимодействие сотрудников следственных и оперативно-розыскных подразделений при раскрытии и расследовании преступлений; приоритета оперативно-розыскных мероприятий при выявлении коррупционных, должностных и иных замаскированных, отличающихся высокой степенью организованности и групповыми связями криминальных деяний; выявления совокупностей преступлений, их серийности; прогнозирования энергичного, высокопрофессионального и эффективного противодействия уголовному преследованию, приоритета его предупреждения; детального исследования предкриминальной, криминальной и посткриминальной обстановки протекания преступного события, а по экономическим, коррупционным, должностным преступлениям – условий функционирования конкретной структуры и конкретного субъекта;

обусловленности процессуальных и тактических решений по определению и применению конкретных тактических средств характером решаемой задачи, обусловленной предметом доказывания по уголовному делу; планирования тактико-криминалистического сопровождения доказывания, обеспечения целесообразного, наиболее эффективного тактического построения следственного действия, оптимального сочетания ряда следственных действий при проведении тактической комбинации; учета и использования возможностей повторного проведения следственных действий; использования фактора внезапности и полученных доказательств для изобличения виновных; оптимального взаимодействия следователей с работниками контрольно-ревизионных органов, экспертами, специалистами, сотрудниками средств массовой информации и с общественностью; оптимального использования организационных преимуществ осуществления расследования группой следователей; соблюдения следственной тайны и снижения тактических рисков; защиты содействующих правосудию лиц.

Обогащение криминалистических методик криминалистическими классификациями групповых преступлений позволит упорядочить уголовно-процессуальную и криминалистическую деятельность в процессе их выявления, расследования и предупреждения, вооружив практических сотрудников системными знаниями специфики каждого конкретного криминального деяния и их совокупности в целом.

Список библиографических ссылок:

1. Салекин М. С. Некоторые вопросы формирования методики расследования отдельных видов преступлений. *Центральный научный вестник*. Том 2. 2017. № 13. С. 14-16.
2. Бычков А. В. Принципы формирования и использования криминалистических методик расследования коррупционных преступлений. *Академический юридический журнал*. 2013. № 2 (52). С. 41-46.
3. Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы теории, библиография. СПб.: Юридл. Цент Пресс, 2003. С. 475.

УДК 343. 6

Марина Олександрівна КОЛЕСНИК,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2318-2973>

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Проблемним питанням довічного позбавлення волі, його юридичної природи, нормативно-правового регламентування, розвитку та вдосконалення, а так само застосування та відбування, приділяється достатньо велика увага у роботах фахівців з кримінального та кримінально-виконавчого права. Зокрема, різні аспекти означеної тематики досліджували В. І. Анісімов, Є. Ю. Бараш, Ю. В. Баулін, О. В. Беца, С. П. Головатий, І. М. Даньшин, О. Ф. Кістяківський,

В. В. Ленъ, В. А. Львовчкін, М. І. Мельник, Л. О. Мостепанюк, М. І. Панов, В. В. Сташис, А. Х. Степанюк, В. Я. Тацій, В. М. Трубников та інші.

Довічне позбавлення волі в системі покарань, передбаченої національним законодавством, є достатньо новим видом – лише у 2000 р. Кримінальний кодекс України 1960 р. був доповнений ст. 25-2, яка передбачала покарання у виді довічного позбавлення волі. Чинний Кримінальний кодекс України (2001 р.) (далі – КК України) у ч.1 ст. 64 визначає, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк (1). Наразі законом передбачено 17 видів злочинів, за які може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. Крім того, порядок та умови виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі регулюється розділом IV Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) (2).

У нормативному регулюванні, практиці застосування, порядку виконання, звільнення від відбування даного покарання існує достатня кількість питань, що потребують поглибленого наукового розгляду, серед яких можна окреслити наступні.

По-перше, не зважаючи на позицію Конституційного Суду України, який у своєму рішенні визнав автоматичну заміну особам, засудженим до смертної кари, цього покарання на покарання у виді довічного позбавлення волі правомірною, а також подальше рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Рубан проти України», який не визнав заміну смертної кари довічним позбавленням волі порушенням ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (3), у наукових колах вказані рішення викликали у свій час неоднозначну реакцію і дотепер є прихильники протилежного погляду на це питання.

По-друге, значну дискусію викликає питання відповідності довічного позбавлення волі меті покарання, оскільки згідно з ч.2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Як свідчить практика, тривалі терміни покарання ведуть не до виправлення засуджених, а навпаки, до вимушеної адаптації в умовах існуючої субкультури зі своїми законами, звичаями, що в результаті призводить до деградації особи в контексті суспільно корисного суб'єкта. Тож слід з'ясувати не питання про абстрактну можливість виправлення, а вирахувати чіткий алгоритм дій, який би вказав вектор напрямку до чіткого, вираженого плану не тільки до збереження соціальних навичок, але й повної ресоціалізації особи (4, с. 183). Отже, наразі метою даного покарання є не виправлення та ресоціалізація засуджених, а в основному їх ізоляція від суспільства.

По-третє, суб'єктний склад осіб, до яких може застосовуватися довічне позбавлення волі, також є предметом наукових обговорень. Зокрема, наводяться аргументи щодо доцільності виключення жінок з цієї категорії осіб, при цьому були законодавчі спроби вирішити дане питання, але відповідний законопроект було відхилено (5). Іншою спірною категорією є особи, що досягли 65-річного віку. Деякі автори наголошують на тому, що хоча до них і не може застосовуватися покарання у вигляді довічного позбавлення волі, досягнення особою такого віку не означає заміну такого покарання. Відтак, пропонують

законодавчо закріпити заміну довічного позбавлення волі на строкове ув'язнення до осіб, що досягли 65-річного віку (6, с. 65-66).

По-четверте, запитання викликає і порядок призначення покарання за незакінчений злочин, за який санкція передбачає довічне позбавлення волі, оскільки за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини, а за вчинення замаху на злочин – двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК (1), а у деяких випадках «найбільш суворим видом покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України», є покарання, яке не ділиться навпіл, зокрема довічне позбавлення волі. Цей вид покарання, на відміну від усіх інших (основних), не має встановлених законом меж, що не дозволяє суду обрати певний розмір чи строк покарання (7, с. 159). Український законодавець теж здійснив спробу вирішити зазначену проблему, прийнявши 07.09.2016 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», яким ст. 68 КК України була доповнена частиною 4 наступного змісту: «Довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439, частині першій статті 442 та статті 443 цього Кодексу» (8). З одного боку – чітко закріплено положення про незастосування довічного позбавлення волі за готування та замах, що дозволяє припинити дискусію та двозначне тлумачення закону з цього приводу, з іншого – викликає нові питання у випадках, визначених як виключення з цього правила.

Наступним, і одним з найбільш обговорюваних і гострих, питанням є звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, від відбування покарання. Серед передбачених ст. 152 КВК України загальних підстав для звільнення від відбування покарання (2) лише дві з них надають можливість довічно засудженому звільнитися від відбування даного покарання: помилювання та хвороба особи.

Так, у ст. 87 КК України вказано, що актом помилювання може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі строком не менш як 25 років (1). Право здійснювати помилювання належить лише Президенту України, а процедура регламентована Положенням про порядок здійснення помилювання від 21.04.2015 р. (9). Аналіз відповідних правових норм та практики їх застосування свідчить, що дана підстава не може гарантувати стовідсоткового досягнення очікуваного результату для ув'язненої особи, а в цілому інститут помилювання в Україні є майже неіснуючим, має низку суперечливих та невирішених питань. Щодо другої підстави звільнення від довічного позбавлення волі слід зазначити, що тяжка хвороба засудженої особи є досить серйозним чинником для того, щоб звільнити її від відбування покарання. Однак на практиці вона теж майже не застосовується. Першим прецедентом є справа О. Каверзіна (10).

Особливу увагу науковці звертають на недосконалість законодавчого урегулювання захисту прав довічно засуджених осіб, при цьому головний акцент робиться на неможливості застосування до них умовно-дострокового звільнення.

Вказане питання набуває особливого значення з огляду на міжнародну практику застосування позбавлення волі до засуджених, особливо на рішення Європейського суду з прав людини з цього приводу, а також на низку нормативно-правових актів різних міжнародних інституцій.

Порівнюючи можливість дострокового звільнення від довічного позбавлення волі в Україні та деяких інших державах, необхідно зазначити, що наш законодавець унеможливило використання цього права засудженими, адже наразі ані КК України, ані КВК України не дозволяють застосовувати умовно-дострокове звільнення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Є. Ю. Бараш зазначає, що сама по собі відсутність у нормах закону вказівки на їх (норм про умовно-дострокове звільнення) застосування виключно до засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, вказує на доцільність установлення окремих правил для засуджених довічно [11, с. 347]. Український законодавець робить спроби урегулювати і це питання – у Верховній Раді України зареєстровано низку законопроектів, які передбачають право на умовно-дострокове звільнення для довічників.

Окрім зазначених, існують й інші проблемні питання, пов'язані з призначенням покарання у виді довічного позбавлення волі, звільненням від його відбування тощо, кожне з яких потребує окремого ґрунтовного аналізу та удосконалення правових норм у зазначеній сфері.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. N 2341-III. Дата оновлення: 16.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 року № 1129-IV. Дата оновлення: 16. 01. 2020 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

3. «Рубан проти України»: застосування статті 7 Конвенції (заява № 8927/11, від 12.07.2016 р. URL: https://protocol.ua/ru/ruban_prot_i_ukraini/).

4. Малярчук Н. В., Мороз М. В. Довічне позбавлення волі: недоліки виконання покарання. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. № 4 (49). С. 182-188.

5. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінальної відповідальності жінок) № 2254а від 03.07.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54261.

6. Степанюк А. Довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі. *Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом*. / сост. А. П.Букалов. Донецк: «Донецкий Мемориал», 2001. С.63-72.

7. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія. Харків: Право, 2010. 232 с.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: закон України від 07.09.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 43. Ст. 736.

9. Про Положення про порядок здійснення помилування: указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. Дата оновлення: 22.08. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.

10. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області у справі № 127/22694/16-к від 03.11.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70007629#>.

11. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків: 2015. № 1 (4). С. 344-354.

УДК 343. 35 (477)

Григорій Сергійович КРАЙНИК,

асистент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук
ORCID: <http://orcid.org/0000-00015703-4947>

ЩОДО ВИЗНАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 160 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

На даний час питання про систему корупційних злочинів в Україні є дискусійним. Перелік корупційних злочинів міститься у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Відповідно до примітки до ст. 45 КК України злочин, передбачений ст. 160 КК України «Підкуп виборця, учасника референдуму», не віднесено до корупційних злочинів (1). Водночас слід з'ясувати, чи є цей злочин корупційним за змістом, чи має усі ознаки корупції та чи слід його включати до переліку корупційних злочинів.

Відповідно до ч.1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей (2).

У ч.1 ст. 160 КК України йдеться про «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права або права голосу (відмова від участі в голосуванні, голосування на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах або відмова від такого голосування, передання виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі) іншій особі), незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування, – караються...», а у ч.2 ст. 160 КК України «пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права чи права на участь у референдумі (відмова від участі в голосуванні, голосування

на виборчій дільниці (дільниці референдуму) більше одного разу, голосування за окремого кандидата на виборах, кандидатів від політичної партії, місцевої організації політичної партії або відмова від такого голосування, передача виборчого бюлетеня іншій особі), – караються...».

Чинна редакція примітки до ст. 160 КК України: «У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав». При цьому вказівка на те, що «вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб» суперечить Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, де відсутня вказівка на мінімальний розмір неправомірної вигоди (3), а тому цю вказівку слід вилучити з визначення неправомірної вигоди, наведеного у примітці до ст. 160 КК України. При цьому визначення неправомірної вигоди, що відповідають Конвенції ООН проти корупції, містяться у примітках до ст. 354 та 364-1 КК України.

Отже, злочин, передбачений ст. 160 КК України, є корупційним за змістом, містить усі ознаки корупції, а тому потребує включення у примітку до ст. 45 КК України. Пропоную внести зміни до примітки даної статті і включити туди ст. 160 КК України перед ст. 354. При цьому ст. 210 КК України в іншій роботі вже було запропоновано мною та Заточною В. О., навпаки, виключити з переліку корупційних злочинів, оскільки у складі злочину, передбаченого ст. 210 КК України, відсутні деякі обов'язкові ознаки корупції (предмет – неправомірна вигода чи мета – одержання неправомірної вигоди) (4).

Окрім того, примітку до ст. 160 КК України слід викласти у такій редакції: «У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав», що буде відповідати положенням Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. Ст. 506.
4. Крайник Г. С., Заточна В. О. Щодо визнання нецільового використання бюджетних коштів корупційним злочином. *Молодий вчений*. № 10 (74). 2019. С. 587-591.

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>

Світлана Дмитрівна БАРВІНОК,

студентка 3 курсу факультету № 6 Харківського національного університету
внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

Зовнішній вигляд (зовнішність) людини здавна використовується під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом всього її життя. Ознаки, які характеризують зовнішню будову людини, називаються ознаками зовнішності. У кожної людини зовнішній вигляд є суто індивідуальний і має здатність відображатися в матеріальних слідах та пам'яті людини у вигляді уявних образів. Ознаки зовнішності складають основу криміналістичного дослідження під час вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Вчення про ознаки зовнішності людини, про їх матеріальні та ідеальні відображення, про методи та засоби їх фіксації й використання для встановлення фактів, які відіграють значну роль у розкритті та розслідуванні злочинів, утворює окрему теорію науки криміналістики, яку називають криміналістичною габітологією або габітоскопією. Термін «габітоскопія» (лат. *habitus* – зовнішність, *skopeo* – розглядати) введений у криміналістику В. О. Снетковим (1, с. 236).

Серед форм ототожнення людини за ознаками зовнішності виокремлюються: 1) упізнання; 2) оперативне узнавання; 3) експертна ідентифікація (2, с. 155).

Під час розслідування злочинів людина ідентифікується (упізнається) за допомогою зовнішності в наступних випадках:

1. При виявленні невідомого трупа і наявності осіб, які можуть його впізнати.

2. При виявленні особи, яка не може назвати своє ім'я внаслідок фізичних (психічних) вад, і наявності осіб, які можуть її впізнати.

3. При наявності свідків, потерпілих, які запам'ятали зовнішність злочинця і готові його впізнати.

4. При наявності підозрюваного, який впізнає будь-яких інших учасників розслідування (свідків, потерпілих, інших підозрюваних).

Крім того, людина може ідентифікуватися за особливостями мови (голосу) та динамічними ознаками (хода, міміка, жестикуляція).

Криміналістична ідентифікація людини є можливою завдяки таким властивостям її зовнішнього вигляду: індивідуальність, відносна стійкість та рефлексорність. Кожна людина володіє лише її властивою індивідуальною сукупністю ознак, що відрізняють її від інших людей і навіть близьких родичів. Індивідуальність зовнішнього вигляду людини, її неповторність визначається

кількістю ознак зовнішності, яке надзвичайно велике і варіативне. Все це створює неповторну сукупність ознак, що забезпечують можливість виділення кожної людини за її зовнішністю з маси інших і її ототожнення. Ідентифікаційне значення окремих ознак залежить від того, як часто вони зустрічаються у різних людей. Чим рідше зустрічається якась ознака, тим більше її ідентифікаційне значення. Індивідуальні ознаки відносно стійкі. Це пов'язано з тим, що протягом життя деякі ознаки зовнішності піддаються віковим і патологічним змінам. Ще однією властивістю ознак зовнішності людини є рефлекторність, тобто здатність достовірно відображатися на різних носіях інформації (3).

Слід зауважити, що для ідентифікації важливого значення набуває якість відображення інформації на різних носіях інформації. Наприклад, на матеріальних носіях, таких як відеозапис, фотографії зображення повинно бути таким, щоб повною мірою передавати особливості зовнішності особи, що впізнається. Також особа має бути зображена (сфотографована) приблизно в той період часу, коли її спостерігали. Фотографія повинна бути не оброблена за допомогою комп'ютерних програм «Photoshop» і т. ін. Якщо мова йде про суб'єктивні носії інформації, тобто відображення у свідомості людини, важливими є суб'єктивні та об'єктивні умови сприйняття, а також здатність запам'ятовувати та відтворювати побачене.

Таким чином, за допомогою таких властивостей зовнішнього вигляду людини як індивідуальність, відносна стійкість та рефлекторність стає можливою криміналістична ідентифікація людини. Дані властивості дозволяють не лише достовірно та повно сприймати ідентифікаційні ознаки, а й фіксувати і відтворювати їх для подальшого ототожнення людини за ознаками зовнішності, що, у свою чергу, підвищує ефективність розслідування і сприяє встановленню істини у кримінальному провадженні.

Список бібліографічних посилань:

1. Біленчук П.Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. С. 544.

2. Підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / Кол. Авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 684.

3. Мультимедійний підручник «Криміналістика». Веб-сайт Національна академія внутрішніх справ України. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_2.12.html.

УДК 343. 93

Наталія Григорівна МАСЛОВА,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-9009-1254>

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протистояння суспільства та злочинності нараховує не одне тисячоліття. Окремий історичний період характеризується відмінним від інших (а під час навіть протилежним) розумінням суті як самої протидії злочинності, так і її

елементів. Злочинність на сучасному етапі розвитку суспільства несе загрозу всьому соціальному: вона загрожує не лише інтересам окремої особи, але й достатньо великим групам населення; вона вже відкрито підриває основи державності в окремих регіонах світу; вона намагається подолати обмеження і досягти світового панування.

Ще в давні часи людство зрозуміло про загрозу, що йому несе злочинність. У ті часи найбільш ефективним засобом впливу на злочинність була релігія. Їй вдалося ідеально реалізувати у свідомості віруючих принцип невідворотності покарання (яке буде накладено в загробному житті), вона контролювала не лише вчинки, але й думки, які можуть стати відомими Богу. Таким чином, релігійна форма соціального контролю виявилась найбільш всеосяжною. Історичні пам'ятки, що дійшли до нас з тих давніх часів, свідчать, що найбільш міцні системи релігійного впливу на суспільне буття були створені в IV-III тисячоліттях до нашої ери в Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Індії.

Грецькі філософи Платон і Аристотель вже більш цілеспрямовано вивчали злочинність. Теорія боротьби зі злочинністю у Платона настільки багатоаспектна й детальна, що включає в себе не лише найбільш ефективні, з точки зору Платона, заходи покарання, але й оптимальну кількість в'язниць в державі. Автор пропонував встановлювати закони та загрожувати покаранням для запобігання шкідливим вчинкам. Він викрив негативну роль безкарності як однієї з причин протиправних дій (1, с. 340).

Аристотель схилився до думки, що при формуванні особи злочинця первісне значення має соціальне середовище. Він особливо виділяв серед заходів впливу на злочинність наступні: справедливий державний устрій; стабільність законів; їх зверхність над посадовими особами; боротьба з корупцією; розвиток економіки, що забезпечує високий рівень життя; надання можливості населенню реалізувати свою активність (2, с. 295-374).

Ідеї гуманізму розвили у своїх творах великі просвітники XVIII століття (Руссо, Вольтер, Дідро, Монтеск'є, Беккарія). Вони висунули багато положень щодо гуманізації всієї системи впливу на злочинність за рахунок зменшення ролі та ступеня застосування кари. Встановлення рівності громадян, ліквідація злиденності та безправ'я найбільш знедолених соціальних верств, за їх думкою, призведуть до зниження рівня злочинності. Гармонія в суспільстві та соціальний мир – найкращий засіб усунування злочинності.

Основними концептуальними положеннями протидії злочинності вони вважали наступні: краще запобігти злочинам, ніж карати за них; суспільству необхідна проста, ясна та надійно захищена правова база; єдиною мірою покарання має бути заподіяна шкода; метою покарання є превенція; невідворотність покарання є найефективнішим стримуючим фактором для злочинності (3, с. 243-395).

Кант, Гегель, Фейєрбах на рубежі XIX століття заклали основи класичного розуміння проблеми протидії злочинності. Основними ідеями даної концепції є наступні: людина є носієм свободи, а злочин – це результат її довільного вибору; процес прийняття рішення про скоєння злочину має виключно раціональний характер; посилення покарання – найбільш дієвий попереджувальний засіб (4, с. 33). Класична школа не приділяє уваги особі злочинця, який в той же час є початком та кінцевою метою протидії злочинності.

Засновники радикалізму К. Маркс та Ф. Енгельс пропонували якісно відмінні від своїх попередників концептуальні положення з приводу протидії злочинності. Вони вважали, що реалізувати ці ідеї можна лише у кількох державах, якщо не в цілому світі та з допомогою революційного реформаторства. На зміну методу репресивного втримання був запропонований метод зняття соціальної напруги, усунення протиріч, що генерують злочинність. Замість того, щоб переводити соціальне протистояння в приховану форму, марксизм запропонував досягти соціального миру і таким чином ліквідувати саму загрозу злочинності. Але, правду кажучи, шлях до соціального миру був непростим – революційним (5, с. 353).

Позитивісти (Е. Феррі, Е. Дюркгейм) намагалися розширити класичне розуміння протидії злочинності. Вони вважали, що основні сили суспільства в мають бути сконцентровані не на загальній превенції (шляхом залякування та перевиховання), а на захисті суспільства від соціально небезпечних елементів. Вони проводили дослідження сутності злочинності та закономірностей її розвитку, використовуючи положення системного підходу. Центральне місце своєї концепції вони відводять еквівалентним покаранням (засоби, що замінюють покарання). Вони зробили висновок, що соціальними засобами можна нейтралізувати негативний вплив біологічних та спадкових рушійних сил злочинності. Вони розробили концепцію суспільної терапії злочинності та індивідуальної терапії злочинця (6, с. 61-115).

Реформісти (Е. Фромм) перейняли новітні конструкції з різних концепцій. Запропонований ними шлях впливу на злочинність дорого коштує та ефект від нього не такий помітний. Він є ефективним на етапі, коли суспільство досягне достатньо високого рівня соціальної зрілості та кримінологічної освіченості. Тоді люди розпочнуть орієнтуватися не на короткочасний успіх, а на стійкі тенденції зниження рівня злочинності. Е. Фромм змодельював суспільство, яке побудовано на принципово новій системі цінностей; воно не знає, що таке ієрархічні системи, контроль; вища ціль держави – всебічний розвиток людини, її свобода та незалежність (7, с. 28-29; 373-375).

Проведений нами стислий ретроспективний огляд деяких теоретичних концепцій протидії злочинності засвідчує їх різноманітність. Але навряд чи це означає, що кримінальний феномен принципово не може бути пізнаний. Більш вірогідно, що кожна теоретична концепція має межу розуміння, тобто рівень відповідей на поставлені запитання. Різноманітність, на наш погляд, є запорукою всебічного та об'єктивного дослідження, а через це й розробки рекомендацій прикладного характеру.

Список бібліографічних посилань:

1. Платон. Сочинения в трёх томах. Т. 3. Ч.2. М.: Мысль, 1972. С. 678.
2. Аристотель. Сочинения: В 4 томах. Т. 4. М.: Мысль, 1993. С. 830.
3. Беккариа Ч.О преступлениях и наказаниях. М.: Политиздат, 1989. С. 117.
4. Кант И. Сочинения: В 8 томах. Т. 6. М.: ЧОРО, 1994. С. 574.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч.Т. 2. М.: Политиздат, 1968. С. 768.
6. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. М.: Инфра, 1997. С. 383.
7. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Перевод/Авт. вст.ст. П.С. Гуревич.М.: Республика, 1994. С. 447.

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У ДОКАЗУВАННІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Набрання чинності в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дало поштовх до утвердження демократичних засад здійснення кримінального провадження. Стали чітко окреслені пріоритети захисту прав учасників кримінального провадження, розширені можливості захисту від підозри та обвинувачення, запроваджені реальні елементи змагальності. Вказане дає можливість стверджувати, що на даний час здійснення кримінального провадження в основному відповідає вимогам про змагальність процесу на всіх його стадіях. Проте, в умовах змагальності кримінального процесу та рівноправності сторін залишаються проблемними окремі питання статусу захисника як сторони кримінального провадження та учасника (суб'єкта) доказування. Доказування обставин кримінального провадження здійснюється учасниками (суб'єктами), які беруть участь у кримінальному провадженні. Процес збирання доказів є одним з елементів процесу доказування, кінцевою метою якого є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч.2 ст. 91 КПК України). Відповідно до ч.3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій зі збирання доказів, висловлювати свою позицію з приводу оцінки доказів. Захисник у кримінальному провадженні здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (2). Відповідно до п.5 ч.1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» захист – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (4). Згідно з п.7 ч.1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має право збирати відомості про факти, що

можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою. Збираючи доказову інформацію, адвокат наділений правом фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь, перебіг судового засідання у порядку, передбаченому законом (п.8 ч.1 ст. 20 цього Закону), одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (п.10 ч.1 ст. 20 вище зазначеного Закону), користуватись іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами (п.11 ч.1 ст. 20 Закону). У частині 2 ст. 22 КПК України законодавець визначає, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів. У статті 42 КПК України зазначено, що стороні захисту, а саме підозрюваному, обвинуваченому, надано право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази. Згідно з ч.2 ст. 93 КПК України сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, метою яких є отримання (збирання) доказів або їх перевірка (ст. 223 КПК України) (2, с. 141). У тих випадках, коли сторона захисту чи потерпілий користуються своїм правом подавати докази слідчому, то, по-перше, йдеться не про докази, а про речі та документи, а, по-друге, суб'єктом одержання (збирання) доказів є слідчий. Власне, доказами такі речі та документи стають тоді, коли слідчий на підставі вимог закону приймає рішення про залучення їх до кримінального провадження. Також слід взяти до уваги, що клопотання сторони захисту відповідно до ст. 220 КПК України для слідчого чи прокурора не є обов'язковими і підлягають спочатку розгляду та вирішенню відповідними суб'єктами (ч.3 ст. 93 КПК України). У зв'язку з вказаним, регулюючи процедуру збирання доказів, законодавець серед суб'єктів збирання доказів назвав захисника, дещо розширивши засоби збирання доказів. Але, окремою нормою він і не закріпив процесуальні права захисника.

З огляду на вищевказане слід зазначити, що чинним КПК України захиснику надана можливість самостійно збирати докази в межах кримінального провадження. У підсумку можна стверджувати, що підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам цього наукового заходу прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 25 липня 2019 року. Харків: Право. 2019. С. 412.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. С. 1224.
4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 лип.2012 р. № 5076-VI // Голос України. 2012.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У системі запобігання злочинності важливе місце посідає індивідуальна профілактика, адже саме її заходи спрямовані на корекцію поведінки конкретних осіб. У науковій доктрині відсутня єдина точка зору щодо поняття індивідуальної профілактики. Зокрема, існує точка зору, що індивідуальна профілактика – це сукупність заходів переконання та примусу, що застосовуються до носіїв антисуспільних установок та орієнтацій. Мета профілактики полягає в попередженні негативного процесу формування особистості. Інші вчені стверджують, що індивідуальна профілактика – це така діяльність, що спрямована на виявлення осіб, які схильні до вчинення злочину, їх вивчення, а також вплив на них шляхом заходів переконання і примусу. Існує й інше судження, зокрема, що індивідуальна профілактика має справу з усуненням причин та умов, породжених не зовнішніми, а внутрішніми, суб'єктивними детермінантами (1, с. 235-236). З точки зору різних підходів до розуміння індивідуальної профілактики зрозумілим є, що її заходи спрямовані на особу, яка здатна в майбутньому вчинити злочин.

У системі заходів запобігання злочинам основну роль відіграють ті органи та особи, які цю профілактику безпосередньо мають здійснювати, тобто суб'єкти запобігання злочинам. Якщо звертатися до загальної системи запобігання злочинності, то суб'єктів тут можна перелічити безліч, починаючи від Президента держави та закінчуючи релігійними організаціями. Однак, якщо аналізувати суб'єктів індивідуальної профілактики, то їх коло значно звужується, адже мова йде про конкретні заходи переконання та примусу, і хто здатен результативно виконати цю функцію щодо конкретної особи, заздалегідь невідомо. Однак, коли мова йде про злочинність, увага суспільства прикута до діяльності правоохоронних органів. Тому саме правоохоронці є основними суб'єктами індивідуальної профілактики злочинів.

Науковці слушно зауважують про особливості сучасної ситуації, що сприяють труднощам, які існують на рівні індивідуальної профілактики злочинів. До цих особливостей віднесено, зокрема, розпад раніше існуючої системи недержавних суб'єктів індивідуальної профілактики (добровільні народні дружини, товариські суди, будинкові комітети тощо); скорочення числа громадських помічників органів поліції у проведенні індивідуальної профілактичної роботи (у тому числі громадських вихователів) або зникнення їх взагалі (шефи, наставники тощо); значне зниження можливості поліції у наданні особам, що профілактуються, допомоги у побутовому і трудовому устрої, у ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі (2, с. 132-133).

Підставами для застосування заходів індивідуального запобігання злочинам, як відомо, є наступні юридично встановлені факти: здійснення особою адміністративних правопорушень за обставин, що обтяжують відповідальність;

звільнення особи від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав, передбачених чинним кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством; протиправна поведінка осіб, звільнених з місць позбавлення волі, у відношенні яких судимість не знята або не погашена.

Дані факти встановлюються в результаті: досудового розслідування й судового розгляду; проведення прокурорських перевірок; здійснення діяльності щодо попередження злочинів, адміністративно-правової і оперативно-розшукової діяльності; розгляду повідомлень організацій, громадських об'єднань, заяв і скарг громадян, публікацій у засобах масової інформації.

Суб'єкти державної системи попередження злочинів повинні встановлювати й вести спостереження та контроль за ходом соціальної реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, у відношенні яких судимість не знята або не погашена. Особам, у відношенні яких здійснюється індивідуальне запобігання злочинам, що потребують соціальної допомоги, відповідними суб'єктами здійснюється сприяння в побутовому й трудовому влаштуванні, у наданні їм психолого-педагогічної, медичної, консультаційно-правової й іншої допомоги, передбаченої законодавством.

На жаль, доводиться констатувати, що на сьогодні єдиними дієвими суб'єктами індивідуальної профілактики є працівники органів Національної поліції та Служби безпеки України. Проте, вивчення кола функціональних обов'язків правоохоронців, враховуючи головне їх завдання – протидію злочинності – дає підстави стверджувати, що на індивідуальну профілактику у працівників цих органів просто бракує часу. До того ж, ті заходи переконання та примусу, що передбачені законом, свою превентивну роль, на жаль, виконують недостатньо.

Список бібліографічних посилань:

1. Сукмановська Л. М. Профілактика правопорушень як форма боротьби з проявами тероризму. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2017 року). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 235-237.

2. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. С. 720.

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

Вікторія Юріївна КОЛЕСНИК,

курсант 1 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У НАПРЯМКУ РОЗШИРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДІТЕЙ

Одним із пріоритетних напрямків соціальної політики Уряду України є стимулювання народження дітей в країні та захист їх прав та інтересів в сім'ях. На жаль, за останні роки в Україні значно збільшилась кількість сімей, в яких батьки ведуть антисоціальний образ життя, зловживають алкогольними напоями, вживають наркотики. Кошти, які надаються державою батькам при народженні дитини як соціальна допомога на її утримання, досить часто витрачаються на власні потреби дорослих, при цьому, як правило, нехтуються елементарні побутові потреби дитини, не дотримуються санітарні норми в житлі, діти не забезпечуються їжею, одягом, іграшками. Частими стають випадки застосування насильства до дітей в родинях, примушування їх до голодування, жебракування, експлуатація дітей з метою отримання прибутку, втягнення в злочинну діяльність і пияцтво, торгівля дітьми та вбивства новонароджених.

Треба зазначити, що злочини, які вчинюються по відношенню до дітей, характеризуються високим рівнем латентності, оскільки діти рідко звертаються із заявами про вчинення відносно них злочину з боку батьків в силу своєї вікової, психологічної характеристики та моральних переконань. Насильницьке заподіяння смерті новонародженим часто маскуються проведенням абортів на пізніх строках вагітності, викиднями, народженням мертвих немовлят, нещасними випадками з дитиною (падінням, випадковим удушенням, отруєнням). Позбавляючи життя дитину, злочинці приховують не тільки факт її смерті, а часто і сам факт народження немовля (більшість дітей навіть не зареєстровані в органах РАГС).

З 2001 року у Кримінальний кодекс України включено низку статей, які встановлюють відповідальність за протиправні дії відносно дітей, у тому числі передбачено новий склад злочину, який встановлює відповідальність батьків, піклувальників та опікунів за невиконання ними встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, якщо їх дії спричиняють тяжкі наслідки – стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування». Але, на наше переконання, наявні склади злочинів не вичерпують повною мірою існуючі різновиди посягань на права дитини, які повинні бути визнані державою кримінально караними.

На нашу думку, у чинне кримінальне законодавство необхідно внести зміни у напрямку більшої диференціації та криміналізації різновидів насильницьких

дій по відношенню до дітей, порушень їх прав та інтересів, та встановлення більш тяжких покарань за ці злочини. Крім того, на сучасному етапі стала нагальною проблема вивчення динаміки та механізму вчинення даних злочинів і розробки на державному рівні загальної програми попередження злочинів, що вчинюються по відношенню до дітей.

УДК 343. 985

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

Микита Олександрович НЕСТЕРЕНКО,

курсант 1 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Після того, як Україна стала повноправним членом Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол) та ратифікувала велику кількість міжнародних актів, спрямованих на боротьбу із злочинністю, у науковий обіг було введено такий термін як «транснаціональні злочини». Його стали активно використовувати в своїх роботах науковці різних галузей знань (міжнародне право, кримінологія, кримінальне право, криміналістика). Однак аналіз наукових праць показує, що у вчених немає єдиного підходу до тлумачення сутності даного поняття. Які саме злочини відносяться до категорії транснаціональних? Якими вони характеризуються ознаками? Єдності поглядів у вчених на цей час немає.

Вищевикладене свідчить про те, що відсутність належного законодавчого закріплення визначення транснаціональної злочинності та наявність у вчених різних поглядів на її характеристику створює проблему у розумінні цієї ключової категорії. На наш погляд, для подолання вказаної проблеми необхідно виробити єдиний підхід у визначенні сутності транснаціональних злочинів та їх видів.

Ми пропонуємо аналізувати сутність транснаціональної злочинності, виходячи із положень Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол). Так, у ст. 2 Статуту вказана головна мета цієї організації, яка полягає у забезпеченні взаємного співробітництва всіх органів кримінальної поліції країн, й успішному сприянню попередженню і боротьбі із *загальною кримінальною злочинністю*. Отже, мова не йде про якусь окрему категорію злочинів, яка б відрізнялась особливою небезпекою для світового співтовариства, міжнародного порядку чи інше. Маються на увазі всі загальні злочини.

Термін «транс» має іншомовне походження (лат. trans – крізь, через кого, що) – це частина слова, яка вказує на зв'язок певних елементів. Транснаціональний – значить міжнародний, тобто той, що виходить за рамки однієї держави або однієї нації.

Ми пропонуємо вважати *транснаціональними* злочини, при виявленні, розслідуванні і попередженні яких виникає необхідність у взаємодії правоохоронних органів України з міжнародними організаціями або з правоохоронними органами інших країн.

Слід відмітити те, що у Кримінальному кодексі України є окремі злочини, у складі яких закладено «іноземний елемент» (інтереси іншої держави, територія, суб'єкти), що безпосередньо вказує на їх транснаціональний характер. Є злочини, які в силу своєї природи поширюються на території декількох держав (наприклад, наркобізнес, торгівля людьми, зброєю, кіберзлочини, легалізація коштів) та/або можуть бути вчинені організованими формуваннями, до складу яких входять представники декількох держав.

На наш погляд, весь масив злочинів, які є транснаціональними або можуть бути ними, можна поділити на чотири великі групи залежно від того, якими розділами вони передбачені у Кримінальному кодексі. Уявляється, що така класифікація може мати наступний вигляд.

1. Злочини, які передбачені розділом I КК України «Злочини проти основ національної безпеки України», якщо вчинюються вони громадянами України по завданню іноземних організацій, або на території іншої держави, або вчинюються іноземними громадянами чи апатридами.

2. Злочини, які передбачені розділом XIX КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», якщо вони вчинюються на території іншої держави, або посягають на інтереси іншої держави.

3. Злочини, що передбачені розділом XX КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Цей розділ передбачено вперше в українському кримінальному законодавстві. Дані злочини мають транснаціональний характер у зв'язку з тим, що процес по ним може порушити і провести міжнародна організація, навіть у випадку, якщо сама держава, у якій злочин вчинено, не визнає його таким.

4. Злочини, які передбачені іншими розділами Кримінального кодексу України і мають міжнародний характер в силу трьох факторів:

- злочини зачіпають, крім території України, ще й території іншої/інших держав (здійснюється готування злочину на одній території, а вчинюється на іншій, або приховується злочин в іншій державі);

- злочини вчинюються на території однієї держави, але зачіпають інтереси інших/іншої держав (від злочину, який вчинений в Україні, постраждали окремі іноземні громадяни);

- у вчиненні злочинів беруть участь громадяни декількох держав (у склад організованої злочинної групи, яка займається наркобізнесом, входять представники декількох держав, що діють спільно).

Уявляється, що викладена позиція щодо розуміння транснаціональних злочинів більш точно відображає їх сутність і є більш коректною для використання.

УДК 343. 985

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

Нурлана Джахідівна ТАПДИГОВА,

курсант групи 101 факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО СУТНІСТЬ ТА РІЗНОВИДИ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ

В Україні зараз постала глобальна проблема, пов'язана із масовим вживанням підлітками і молоддю алкогольних напоїв, одурманюючих засобів та наркотиків. При цьому, якщо обіг наркотичних та психотропних речовин чітко контролюється державою, то незаконне вживання, розповсюдження, виробництво одурманюючих засобів знаходиться поза зоною цієї діяльності. За чинним Кримінальним кодексом України до відповідальності притягуються тільки особи, які організують або утримують місця для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК України), і які схиляють до вживання цих засобів неповнолітніх (ст. 324 КК України). Але чи достатньо цього?! Адже відсутній навіть нормативно закріплений перелік основних загальновідомих одурманюючих засобів (лікарських препаратів, рослин, які містять одурманюючі речовини, та хімічних речовин побутового призначення).

Вважаємо, що для забезпечення своєчасного виявлення осіб, які систематично приймають одурманюючі засоби, розкриття злочинів у сфері обігу цих речовин та організації профілактики їх вчинення кожен працівник поліції обов'язково повинен знати про те, які саме засоби належать до категорії одурманюючих, який вони мають зовнішній вигляд, якими способами вони можуть вживатися та особливості їх дії на організм людини.

Одурманюючі речовини – це будь-які лікарські препарати, речовини рослинного походження, а також засоби або речовини технічного або побутового призначення, вживання яких впливає на нервову систему, викликаючи при цьому галюцинації, ейфорію, збудження тощо. При цьому такі речовини не віднесені до наркотичних засобів або психотропних речовин.

До загальновідомих одурманюючих речовини відносяться такі: суміш клофеліну з алкоголем у будь-яких пропорціях, суміш димедролу з алкоголем, хлороформ, ефір, толуол, хлоретил, ксенон, теофедрин, еленіум.

Крім того, у вільному обігу знаходяться деякі лікарські препарати, при вживанні яких в кількості і дозах, що значно перевищують терапевтичні, людина входить в стан ейфорії, розслаблення. Молодь дуже часто використовує ці засоби, шукаючи нових вражень і гострих відчуттів. До таких препаратів належать, наприклад, «Тусин» (сироп) і «Катарпін» (пігулки) та інші засоби від кашлю, у склад яких входить алкалоїд опію кодеїн і вживання яких у великих дозах перорально має побічний ефект суттєвого впливу на нервову систему.

Є рослини, які містять речовини, що впливають на нервову систему, і при цьому не віднесені до переліку наркотичних. Так, наприклад, куріння всім відомого висушеного шалфею призводить до особливого стану нервової системи

(виникають галюцинації, стан збудженості). Вживання спиртового екстракту таких рослин як Красавка, Дурман індійський та інші, теж викликають особливе тривале сп'яніння. Слід зазначити, що останнього часу в Інтернеті з'явилися сайти, на яких прямо пропонують придбати окремі елементи екзотичних рослин, вживання яких шляхом куріння або перорально призводить до одурманюючого ефекту. До категорії одурманюючих відносяться і такі речовини технічного і побутового призначення як бензин, ацетон, клей «Момент» та інші. Вдихання їх парів викликає токсичне сп'яніння.

Підбиваючи підсумок, вважаємо доцільним звернути увагу на те, що у зв'язку з наявністю такого широкого спектру речовин, що дають специфічний побічний ефект, викликають хворобливу пристрасть, залежність в результаті їх систематичного вживання і здійснюють руйнівний вплив на організм людини, є необхідність удосконалення нормативної бази в цій сфері, подальшого вивчення токсикоманії та її причин, розробка в державі механізму боротьби з цим негативним явищем в суспільстві.

УДК 343. 985

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

Данііл Сергійович ЮР'ЄВ,

курсант групи 101 факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НАРКОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Протягом свого існування людство зазнало чималих втрат через такі негативні явища як катастрофи, війни, геноцид, епідемії тощо. Сьогодні роль усесвітнього зла виконує наркоманія.

Світова спільнота має неабиякий досвід боротьби із наркомафією, але все ж таки в Україні протидія наркобізнесу залишається малоефективною. На нашу думку, на це є три основні причини.

По-перше, незаконна торгівля наркотиками являє собою неймовірно прибутковий бізнес, в обігу якого постійно з'являються нові речовини і засоби, освоюються нові ринки збуту, впроваджуються новітні технології втягування людей у їх вживання, використовуються нові способи доставки і збуту наркотиків. Величезні прибутки надають можливість «прикривати», «захищати» злочинний бізнес корумпованими зв'язками з представниками владних структур, у тому числі й силових.

У 2010 році в Україні було викрито мережу збуту курильних сумішей, які фактично представляли собою потужні наркотичні синтетичні засоби. Ця мережа продажу легально працювала протягом тривалого часу, характеризувалась активною рекламою, широким спектром послуг доставки, пунктів продажу. Збут цих наркотиків здійснювався протягом більш ніж трьох років, доки не було проведено низку експертних досліджень, якими встановлено їх небезпечний вплив на організм людини, і встановлені підстави внесення їх до

офіційного переліку наркотиків. Тільки після цього у правоохоронців з'явилися законні підстави викрити діяльність організованої злочинної групи, вилучити з вільного обігу наркотики і притягнути до відповідальності винних. Залишається тільки питання, скільки молодих дівчат та хлопців за цей час було втягнуто у вживання небезпечних засобів?

Другою причиною розповсюдження наркоманії є дуже низький рівень обізнаності громадян (особливо молоді) про природу наркотичних засобів, їх вплив і небезпечні для життя наслідки. Свою пагубну роль у цьому сенсі грає реклама і мода на відкрите вживання слабоалкогольних й так званих енергетичних напоїв, які фактично є початком, «першою сходинкою» до вживання наркотиків.

Третьою причиною є, на нашу думку, ще одна глобальна проблема, яка виражається в катастрофічній нестачі зараз в поліцейських підрозділах досвідчених слідчих та оперативних працівників. Реформування нашої системи та впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України супроводжується кадровою кризою. Це нелегке випробування на міцність дієвої здатності протистояти організованій злочинності. Не дивлячись на те, що в цілому це значний крок вперед для нашої держави у забезпеченні прав, законних інтересів і свобод громадян, який відповідає високим європейським стандартам і загальноприйнятим міжнародним вимогам, впровадження реформи правоохоронних органів дається нелегко. Більшість практичних працівників слідства, оперативних підрозділів заявляють про виникнення неабияких труднощів у виконанні положень нового кодексу. За їх переконанням, у ньому мають місце прогалини, протиріччя та деяка невиваженість приписів кримінального процесуального закону практичним реаліям.

Ми вважаємо, що ця ситуація вимагає зараз від учених – представників наук криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності – зосередження особливої уваги на проблемах і труднощах, з якими стикаються у практичній діяльності працівники нової поліції. Спільнота вчених зобов'язана безпосередньо взяти участь і надати теоретичну допомогу у полегшенні й адаптації їх роботи відповідно до завдань служби. Адже саме від цього залежить посилення потенціалу правоохоронної системи у боротьбі із небезпечним явищем – організованою злочинністю, яким є наркобізнес.

УДК 343. 137. 5

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВІКУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відносини між державою і дитиною в кримінальній процесуальній площині потребують проведення подальших законодавчих реформ. Глава 38 КПК України передбачає певні особливості застосування кримінальних

процесуальних норм щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, проте наразі вони є або недостатніми, або їх виконання на практиці фактично знівельовано.

Дефініція ст. 34 ЦК України визначає, що повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років. Між тим, деякі права і обов'язки у особи виникають і у більш дорослому віці (можливість бути обраним депутатом, суддею). Це пов'язано з тим, що до настання певного віку особа ще не є зрілою, не має певного життєвого досвіду і не може в повному обсязі нести відповідальність за свої дії. Фактично у 18 років особа досягає повноліття, але дорослим ще не стає. Тому осіб у віці від 18 років і старше відносити до категорії «дорослого» населення здається спірним.

З огляду на закінчення процесу формування особистості наука вікової психології виділяє: старший шкільний вік (14-21 рік); зрілий вік – у чоловіків 22 роки, у жінок – 21 рік; юнацький вік (16-21 рік). Таким чином, особи (переважно юнаки) до 21 року не є дорослими і вважаються особами старшого юнацького віку. У психології відзначається, що поряд з елементами дорослого статусу особа ще зберігає риси певної залежності, які зближують її положення з положенням дитини.

У декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» вказано, що державна молодіжна політика поширюється на громадян України віком від 14 до 28 років. У ч.1 ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» зазначено, що «молоддю і молодими громадянами вважаються громадяни України віком від 14 до 35 років». Такі поважні міжнародні інституції як ООН та ЮНЕСКО вважають за молодь юнаків і дівчат у віці від 17 до 25 років. При цьому в США поділяють молодь на «юнацтво» (12-18 років) і «молодих дорослих» (18-24 років). Кримінальне законодавство Польщі у ст. 115 КК містить термін «особа молодіжного віку», під якою розуміється особа, якій на момент вчинення злочину не виповнилось 21 рік, а на момент оголошення вироку в першій інстанції – 24 роки. Кримінальний кодекс Іспанії (ст. 69) передбачає у разі вчинення злочину особою у віці від 18 до 21 року застосування положень закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх у спеціально передбачених випадках. Кримінальний кодекс Австрії (§ 34 (1)) містить поняття «особливі пом'якшувальні обставини», що застосовуються у випадку вчинення діяння у віці від 19 років до 21 року.

Таким чином, законодавство зарубіжних країн припускає застосування певних заходів як кримінального правового, так і кримінального процесуального характеру до «осіб молодіжного віку». У вітчизняній юридичній літературі відбувається полеміка щодо необхідності внесення змін до кримінального законодавства відносно осіб старше 18 років. Відзначається, що особи старше 18 років знаходяться в певному правовому положенні, яке відрізняє їх від інших категорій осіб, внаслідок чого особи цього віку не можуть нести відповідальність, включно й кримінальну, у такому ж обсязі, як і дорослі.

Так, виникає необхідність у диференціації віку суб'єкта кримінального правопорушення і запровадження поняття «молодіжний вік», визначенні його меж і включення цього поняття в галузеве законодавство, зокрема, у кримінальне та кримінальне процесуальне. Пропонується, що межі такого віку можуть бути встановлені з 18 до 27 років. Кримінальна відповідальність осіб

молодіжного віку може розглядатися аналогічно кримінальній відповідальності неповнолітніх. При цьому слід враховувати і дію засади справедливості, відповідно до якої покарання і інші заходи кримінального правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, мають бути справедливими, тобто відповідати, у тому числі, й її віку.

Вважаємо, що в подальшому мають бути передбачені певні особливості в проведенні слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій щодо таких осіб. Повною мірою це відноситься і до застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою. Уявляється, що при застосуванні до осіб молодіжного віку цього заходу забезпечення кримінального провадження повинні враховуватися ті ж самі критерії, що й до неповнолітніх.

Викладене дозволяє зробити висновок, що є усі підстави для розробки в кримінальному, кримінальному процесуальному й інших галузях законодавства норм, що враховують правове положення осіб молодіжного віку, зокрема, особливості притягнення їх до кримінальної відповідальності; проведення щодо них слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій і т. ін. Це може сприяти забезпеченню охорони прав і свобод людини та вдосконаленню законодавства України з метою якнайкращого забезпечення інтересів «осіб молодіжного віку».

УДК. 343.131

Анна Василівна РОСЬ,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7021-3672>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинним кримінальним процесуальним законом значно розширено перелік рішень, дій чи бездіяльності, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, порівняно з попереднім КПК України 1960 р., судовий контроль відповідно до якого поширювався лише на окремі рішення органу дізнання, слідчого та прокурора, а саме: постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, про порушення кримінальної справи та про її закриття. Також чинним КПК України розширено коло учасників кримінального провадження, наділених правом на оскарження під час досудового розслідування. Водночас чимала кількість рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, які мають неабияке значення для певних учасників кримінального провадження та можуть суттєво впливати на здійснення кримінального провадження, залишається поза процесуальним інститутом оскарження на цій стадії. Адже ч.1 ст. 303 КПК України містить вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Скарги ж на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, відповідно до ч.2 ст. 303 КПК України, не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час

підготовчого провадження в суді. Також ч.ч.1, 2 ст. 309 КПК України містять вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування в апеляційному порядку. Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані лише під час підготовчого провадження в суді (ч.3 ст. 309 КПК України).

Тому в юридичній літературі слушно зауважується, що на практиці наявна законодавча прогалина щодо низки ухвал, які не підлягають оскарженню в апеляційному порядку, зокрема ухвали слідчого судді про: здійснення приводу; надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи; проведення огляду; бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення; відвід слідчого, прокурора, захисника, експерта, перекладача; надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; тимчасовий доступ до речей і документів, крім випадків вилучення установчих документів суб'єктів підприємницької діяльності; застосування або відмову в застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави. При цьому, незважаючи на те, що ч.3 ст. 309 КПК України передбачає право подання заперечень проти ухвал слідчого судді, які можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді, проте правовий механізм реалізації таких заперечень на практиці відсутній, і докази, здобуті на підставі ухвал, які не оскаржуються, визнаються допустимими, їм надається оцінка уже в судовому рішенні, і таке рішення визнається законним. Тож, безперечно, що забезпечення права на апеляційне оскарження повинно передбачати як можливість оскарження судового рішення, так і обов'язок суду прийняти та розглянути подану апеляційну скаргу, а також ще й гарантований державою механізм його реалізації.

Слід зазначити, що процес перебудови процесуальних інститутів на основі засади змагальності та розширення сфери судового контролю за досудовим розслідуванням триває. Так, Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16.11.2017 р. частину першу статті 303 КПК України доповнено пунктом 9¹. Але цей пункт дає змогу оскаржити на досудовому провадженні лише *рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування*. Відтак, перш ніж скористатися такою можливістю особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, повинна спочатку оскаржити недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування прокурору вищого рівня. І тільки, якщо цим прокурором буде відмовлено в задоволенні скарги на недотримання розумних строків, у певних учасників кримінального провадження з'являється можливість звернутися за захистом своїх прав до суду.

Тому задля забезпечення права особи на негайне звернення до суду за захистом своїх прав, порушених в ході досудового розслідування, та посилення змагальної складової вітчизняного кримінального судочинства пропонуємо внести зміни до ч.1 ст. 303 КПК України, виклавши пункт 9¹ в такій редакції: «недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником,

підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування».

УДК 343. 14

Людмила Михайлівна СОЛОВЬОВА,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0886-1425>

ОЦІНКА ДОСТОВІРНОСТІ ПОКАЗАНЬ СВІДКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Оцінка достовірності показань свідка та інших процесуальних джерел доказів є процесуальною діяльністю і здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом на підставі закону і в межах їх процесуальних повноважень.

Питанням одержання достовірних показань свідка під час доказування у кримінальному провадженні присвячували свої дослідження В. В. Вапнярчук, Г. Г. Гаврілін, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Д. В. Давидова, М. Михеєнко, Г. О. Печніков, М. А. Погорецький, Ю. М. Удалова, М. Є. Шумило та багато інших науковців. Однак на теперішній час не має єдиних підходів до розуміння змісту та сутності з'ясування достовірності показань свідка.

Доказування у кримінальному провадженні є складною формою діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Цю діяльність прийнято поділяти на окремі елементи, одним з яких є оцінка доказів та їх процесуальних джерел, зокрема, оцінка достовірності показань свідка.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому КПК України порядку. Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 95 КПК) (1).

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Вважається, що свідок залучається до участі у кримінальному провадженні лише для того, щоб дати правдиві показання про відомі йому обставини. Тому законодавець встановив, що давання показань для свідка є обов'язком, за невиконання якого до нього можуть бути застосовані відповідні санкції, за винятком випадків, прямо передбачених законом.

Показання свідка мають свої процесуальні особливості і характеризуються певними ознаками: це усне або письмове повідомлення про факти; це повідомлення про обставини, що мають значення для кримінального провадження; це повідомлення, яке надають особи, що викликані для допиту як свідки; це повідомлення, яке отримують в установленому законом порядку

посадові особи, які мають право допитувати як свідків осіб, що залучаються до сфери кримінального судочинства.

Законом визначено, що під час кримінального провадження з'ясовується лише достовірність показань свідка. Так, стаття 96 КПК України визначає, що сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями.

Фактично поза увагою законодавця залишилось з'ясування достовірності показань інших учасників кримінального провадження: потерпілого, експерта, підозрюваного (обвинуваченого).

Оцінка достовірності показань свідка та інших процесуальних джерел доказів – це процес, який відбувається в ході проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, висуненні версій і прийнятті процесуальних рішень (2).

Кримінальний процесуальний закон не містить однозначних приписів щодо оцінки показань свідків під час досудового розслідування на предмет їх достовірності. Але він закріплює ключові положення концепції вільної оцінки доказів стосовно з'ясування достовірності таких показань, а її критерії є результатом наукових узагальнень слідчо-судової практики (3).

Таким чином, гарантують правильну оцінку достовірності показань свідка під час досудового розслідування його правовий статус, гарантії надання правової допомоги, імунітети, відповідальність свідка, заборони протиправного впливу на свідка, процесуальна форма допиту свідка, нормативне визначення вимог до оцінки його показань щодо їх достовірності та високий професійний рівень слідчого, прокурора, що проводить досудове розслідування.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Ляш А. О. Оцінка достовірності показань свідка у чинному КПК України: деякі проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2017. № 2 (16). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17laodpp.pdf>.

3. Лозинська Ю. А. Кримінальні процесуальні гарантії показань свідка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Том 3. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.47/part_3/25.pdf.

УДК 343. 1

Дарья Викторовна ТУРЕНКО,

адъюнкт Харьковского национального университета внутренних дел

Александр Александрович ЮХНО,

заведующий кафедрой уголовного процесса и организации досудебного следствия Харьковского национального университета внутренних дел, доктор юридических наук, профессор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДГОТОВКИ ВОЗМОЖНОГО ПРИМЕНЕНИЯ СУДОМ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА

Проблемные вопросы применения принудительных мер медицинского характера не перестают быть актуальными не только для Украины, но и для ряда других зарубежных стран. Это подтверждается статистическими данными. В Украине количество лиц, к которым применялись принудительные меры медицинского характера, за последние годы возрастает. Так, в национальные суды направлялись ходатайства о применении принудительных мер медицинского характера, из которых: в 2013 году направлено 1112; в 2014 г. – 940; в 2015 г. – 946; в 2016 г. – 866; в 2017 г. 1100; 2018 г. – 1070; за 9 месяцев 2019 г. – 281 (1).

Указанные данные подтверждают актуальность поднятых проблемных вопросов. Психически больные лица совершают преступления и попадают в уголовно-процессуальные отношения, регулируемые законодательством. Определение правовых и медицинских мер реагирования на результаты криминальных действий такой категории лиц, соблюдение при этом их прав и свобод, находится на очень тонкой грани. Установление такого состояния с правовой и медицинской точек зрения возлагается на должностных лиц, которые являются ответственными за проведение расследования, процессуальное руководство досудебным расследованием и рассмотрение в судебных инстанциях такой категории уголовных производств.

При этом теоретическая, законодательная и правоприменительная часть рассматриваемого направления являются несовершенными и требуют своего дальнейшего исследования, что свидетельствует об актуальности поднимаемых проблемных вопросов этой тематики. Следует отметить, что становление, развитие и применение принудительных мер медицинского характера в Украине, как отдельного института, свидетельствует о достаточно противоречивых подходах к правовому и медицинскому положению психически больных лиц и к мерам, применявшимся к ним в разные исторические периоды. В настоящее время законодательство Украины, регламентирующее ведение уголовных производств по рассматриваемой категории, соответствует общепризнанным принципам и нормам таких международных актов как Всеобщая декларация прав человека (1948 г.), Конвенция о защите прав человека и основных свобод (1950 г.), Минимальные стандартные правила обращения с заключенными (1955 г.), Международный пакт о гражданских и политических правах (1966 г.), Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила, 1985 г.) и других актов.

В Украине рассматриваемые вопросы закреплены в Конституции страны, УК Украины, УПК Украины, Законе Украины «О предоставлении психиатрической помощи» и других законодательных актах. В ст. 92 УК Украины впервые закреплены цели применения принудительных мер медицинского характера, которые обобщенно можно определить так: 1) применение принудительных мер медицинского характера является «обязательным», независимо от воли лица, к которому оно применено; 2) предупреждение совершения общественно опасных деяний со стороны лиц, страдающих психическим заболеванием, которое составляет опасность для больного и других лиц. Соответственно, ст. 93 УК Украины определены лица, в отношении которых могут применяться принудительные меры медицинского характера: 1) обязательное излечение невменяемых лиц, совершивших общественно опасные деяния; 2) обязательное лечение ограничено вменяемых лиц, совершивших общественно опасные деяния; 3) излечение вменяемых лиц, которые были вменяемыми при совершении преступления, но заболевших психическим заболеванием после совершения преступления до вынесения приговора или во время отбытия наказания. В свою очередь положения действующего УПК Украины, регулирующие применение принудительных мер медицинского характера на этапе досудебного расследования, включены в Главу 39 и детализируются ст.ст. 503-511, а при судебном разбирательстве соответственно ст.ст. 512-516 этого же кодекса.

Принудительные меры медицинского характера имеют двойной характер. С одной стороны – это меры принуждения, то есть юридические меры, с другой стороны – это меры медицинские, поскольку их содержание состоит из: диагностического исследования, лечения, клинического наблюдения, проведения реабилитационных мероприятий работниками органов здравоохранения. Указанные меры нельзя расценивать как наказание, поскольку они существенно и принципиально отличаются от него своей целью и методами, однако являются при этом мерами принуждения потому, что они назначаются и прекращаются только судом и независимо от согласия больного или его законных представителей.

Кроме этого, принудительные меры медицинского характера применяются к психически больным лицам, которые представляют общественную опасность вследствие психического расстройства и совершившие преступление, либо заболевшие таким заболеванием после его совершения или при отбытии наказания. Меры медицинского характера не представляют карательных признаков, а также не считаются судимостью и не преследуют цель исправления. При этом к лицу, направленному на принудительное лечение, не может быть применен акт амнистии, и такое лицо не может быть помиловано. Инициировать и реализовывать положения действующего законодательства в части обеспечения медицинской составляющей и проведения необходимых судебно-психиатрических экспертиз следователь, прокурор, судья могут с помощью привлечения в качестве специалистов и консультантов врачей соответствующих специальностей на основании статьи 71 УПК Украины, а также и врачей-экспертов на основании статьи 69 этого же кодекса.

Список библиографических ссылок:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 роки. Розділ 1. Сайт «Генеральна прокуратура України». URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> bolfotouh, M. A.

ЩОДО НАСТУПНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день проблема соціального управління в нашій країні набуває особливого значення в перехідний період. Процес перетворень, який наразі відбувається майже в усіх сферах життєдіяльності в країні, потребує оптимального використання цих засобів соціального управління, у тому числі і права. До них відносяться: вдосконалення кримінального законодавства, соціальне попередження злочинності, реформа щодо поводження зі злочинцем. У кримінально-правовій теорії постійно формуються нові положення щодо економії репресії в боротьбі зі злочинністю такої найбільш суворої міри покарання як позбавлення волі. Все це потребує певної модернізації кримінального законодавства. Зазвичай при рецепції іноземного права з поля зору розробників закону нерідко випадає низка значущих законодавчих напрацювань, що були прийняті свого часу органами державної влади, що відбивали певні національні інтереси і правові традиції країни.

Кримінальний кодекс – не просто збірник законів, а цілісний документ, складний і структурований, з ієрархією норм, саме тому важливу роль у становленні кримінального права відіграє «наступність у кримінальному праві», а дотримання наступності в розвитку права є необхідністю, ніби міст між минулим та теперішнім. У кримінальному праві простежуються певні традиції правового регулювання в Україні. Однією з них є, насамперед, поєднання різних цивілізаційних моделей права та правової системи. Своєрідність правової вітчизняної спадщини полягає в поєднанні впливів двох цивілізацій: східної (греко-візантійської) та західної (римсько-латинської), оскільки Україна перебувала на перехресті Сходу і Заходу. Через відсутність власної стабільної державності протягом багатьох століть в Україні не сформувалося окремої незалежної національної правової системи, а її право засноване на місцевих традиціях і звичаях, запозичало елементи правової культури як Сходу, так і Заходу. Наступність і запозичення переплітаються в історії розвитку правових систем так, що їх іноді важко розмежувати, а споконвічне «своє» в праві України неможливо відокремити від того, що було привнесеним, пристосованим і стало своїм.

Наступність у кримінальному праві має велике значення, адже навіть для констатації соціальної обумовленості будь-якої кримінально-правової норми слід враховувати її відповідність історичним традиціям або змінам в умовах життя суспільства. Аналіз історичного досвіду дозволяє пояснити необхідність існування норм, що довели свою ефективність протягом часу, а також обґрунтувати неприпустимість включення у законодавство положень, які іспиту часом не витримали.

Наступність у кримінальному праві як удосконалення кримінального законодавства потребує обов'язкового дотримання загальних положень, які багато в чому визначають основні формалізовані положення галузевого

законодавства. А сутність будь-якого галузевого законодавства багато в чому визначають обставини, які характеризують стан суспільних відносин, напрямки і динаміку їх розвитку, необхідність правового закріплення їх тенденцій, у тому числі і охорони тих, які держава вважає за необхідне.

Існуючі у вітчизняному кримінальному праві тенденції щодо імплементації норм міжнародного права, а також окремих положень кримінального права країн, які здійснюють ефективну протидію окремим видам злочинів (зокрема, господарським, корупційним), є позитивними й такими, що заслуговують на підтримку. Але при цьому, на жаль, якість законопроектів, за допомогою яких здійснюються такі зміни, у переважній більшості випадків є вкрай низькою. Аналіз показує, що при їх підготовці досить часто ігноруються правила законодавчої техніки, системність кримінального законодавства, фактично руйнуються основоположні засади і принципи, вироблені не лише вітчизняною наукою кримінального права, а й визнані у всьому цивілізованому світі.

Таким чином, проаналізувавши вищевикладене, вважаємо, що наступність у кримінальному праві має дійсно важливе значення для подальшого його розвитку, адже наступність у праві в найзагальнішому вигляді означає використання попереднього правового досвіду з метою подальшого реформування. Такий досвід може бути використаний у правотворчості, у правозастосовній практиці, у науці, у системі юридичної освіти і навіть під час викладання конкретних юридичних дисциплін.

УДК. 343. 79

Оксана Александровна ШУТ,

старший преподаватель кафедры правовых дисциплин Северо-Казахстанского Государственного Университета имени Манаша Козыбаева

ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

В 21 веке среди бесчисленных разновидностей преступлений широкое распространение получила информационная преступность. Считается, что преступления, которые совершаются с использованием информационных технологий в преступных целях, называются преступления «киберпреступность».

В. В. Крылов дает следующее определение информационных преступлений: «это общественно опасное деяние, запрещенное уголовным законом под угрозой наказания, совершенные в области информационных правоотношений». Информационные правоотношения он определяет как отношения, возникшие при формировании и использовании информационных ресурсов на основе создания, сбора, обработки, накопления, хранения, поиска информации, прав субъектов, участвующих в информационном процессе и информатизации. Данное определение было одной из первых попыток определить понятие информационных преступлений, потому, не удивительно, что оно имеет очень широкое понятие, а также, внимание автора было сосредоточено лишь на компьютерных преступлениях (1, с. 186).

А. В. Сулопаров дает свое определение данному понятию: «Информационными преступлениями являются общественно опасные

противоправные деяния, причиняющие вред общественным отношениям по обеспечению информационной безопасности, способом совершения которых является информационное воздействие или (и) предметом которого является информация как особый нематериальный объект». Данное же определение также имеет свои изъяны, такие, как квалификация предмета. В правовой культуре принято считать предмет преступления объектом материального мира (2, с. 31).

Таким образом, установлено, что в попытках дать определение информационным преступлениям, к общепринятому определению современные ученые так и не пришли. Но всё же, большинство сошлось во мнении, что неотъемлемым элементом информационных преступлений является «информация».

Главное свойство информации состоит в том, что любая передача информации по факту является ее копированием. Данное свойство информации делает любые аналогии, связывающие информационное действие и отношение по поводу материальных объектов, неправомерными. Информацию невозможно украсть, в ее отношении не действуют стандартные гражданско-правовые отношения купли-продажи и другие. Перемещение информации представляет собой копирование информации и последующее уничтожение её у предыдущего субъекта.

Можно выделить следующие признаки информации: самостоятельные сведения, многократность использования, возможность математического анализа, системность и другие. Из данного перечня наиболее значительным будет являться сохранение информации у передающего и принимающего субъекта.

Так как информация не является материей в привычном ее понимании, то логично, что информация не материальна. Такое понимание информации наталкивает на следующие следствия. Нематериальные объекты не имеют возможность существовать самостоятельно, так как для их восприятия необходим материальный субъект, выступающий носителем. К материальным носителям информации относят следующие объекты: бумага, компакт-диск, флэш-накопитель, волны (электромагнитные, звуковые, световые). Помимо этого, стоит отметить и мозг человека как материальный носитель информации (3, с. 285).

Поэтому предметом преступления может быть признано лишь то, что: а) не совпадает с объектом преступления (общественными отношениями), б) непосредственно выражает в себе свойства данного объекта, в) позволяет путем воздействия на него причинить вред объекту преступления (4, с. 62).

Исходя из этого и из свойств информации, в качестве предмета (или скорее квазипредмета) преступления ее можно рассматривать только при наличии ее непосредственной связи с объектом посягательства и при условии, что именно информационное воздействие причиняет вред объекту уголовно-правовой охраны.

В перечень преступлений в сфере информационных технологий входят такие преступления как: распространение вредоносных вирусов, взлом паролей, кража номеров кредитных карт, распространение запрещенной информации или товара (наркотики, порнография, материалы, возбуждающие межнациональную или межрелигиозную вражду) в интернете (5, с. 144).

Помимо этого, в число распространённых и наиболее опасных преступлений, совершаемых с использованием интернета, входит мошенничество. Опасность таят такие денежные транзакции, как инвестирование денежных средств на иностранные фондовые рыки с использованием сети Интернет, что имеет огромный риск быть вовлеченным в различные мошеннические схемы. Другой пример, Интернет-аукционы, на которых сами продавцы делают ставки на товар, тем самым повышая стоимость выставленного на аукцион товара (6).

Особую угрозу представляют преступления: распространение вредоносных программ, нарушающие деятельность автоматизированных систем управления и контроль различных объектов, несанкционированные действия по уничтожению, модификации, искажению, копированию информации и информационных ресурсов, иные формы незаконного вмешательства в информационные системы, которые способны вызвать тяжкие и необратимые последствия, и повлекут не только имущественный ущерб, но и могут причинить физический вред.

В законодательстве Республики Казахстан ещё в середине 90-х были прописаны нормы, предусматривающие уголовное наказание за преступления в информационных сетях. Но то было в эпоху разгара нового преступного течения, сейчас же количество данных норм существенно увеличилось, а современные сетевые преступники стали намного профессиональней. Если раньше обычный «хакинг» был широко распространен среди амбициозных хакеров одиночек-энтузиастов, то ныне в мире действуют крупные организованные преступные группировки, чья деятельность имеет одну корыстную цель – заработать денежные средства преступным путем. Для своей успешной работы хакеры используют «бот-неты», это крупные сети из сотни, тысячи, а то и сотни тысяч компьютеров, разбросанных по всему миру, контроль над которыми установили «хозяева» бот-нета, занимающиеся определенной деятельностью, такими как: подбор паролей, рассылка рекламных сообщений, атаки на компьютерные базы данных (7, с. 69).

Широкое распространение компьютеров и интернета в современном обществе, а также совершенствование инструментов для несанкционированного доступа к личной информации привело к тому, что для совершения сетевого преступления не требуется специальное образование. Приобрести такой навык может практически каждый пользователь, самостоятельно освоив лишь несколько «хакерских» приемов.

Все чаще объектом сетевых преступлений является авторское право, права и свободы человека, интересы государства. Также встречаются ситуации, где используются информационные технологии для осуществления диверсий (8, с. 503).

Большинство информационных преступлений можно избежать, если соблюдать простые правила безопасности в сети, а также использовать разного рода профилактические мероприятия. Данные действия следует понимать, как деятельность, направленную на обнаружение и устранение причин, возбудившие преступления, и условия, способствующие их совершению. Для борьбы с информационной преступностью можно выделить несколько основных групп мер предупреждения информационных преступлений:

- правовые;

- организационно-технологические;
- криминалистические.

Таким образом, можно сделать вывод, что неоднозначная квалификация, сложность компьютерной техники и информационных технологий, а также трудность сбора доказательственной информации, не приводит к достаточному количеству раскрытых преступлений. К большому сожалению, даже имея достаточно полный набор элементов портрета преступника, это дает лишь 30-40 % информации по конкретному преступнику. Любое исполненное высокотехническое преступление остается нераскрытым, если преступники не совершили серьезных ошибок или, кто-то из преступников не решил сознаться в преступлении, изблотив поделщиков (9, с. 72).

Однако криминологическая характеристика даёт возможность в какой-то степени предвидеть, что может принести конкретное правонарушение с точки зрения личности преступника и его действий, на что следует обратить внимание, какие меры можно планировать и какую реакцию стоит ожидать больше всего от преступника (10, с. 256). А это уже что-то, по крайней мере, данные техники помогут изблотив неопытных преступников или матерых хакеров, допустивших ошибки в своей преступной деятельности. Разработка проблемы компьютерной преступности и поиск методов борьбы с ней всего лишь дело времени и опыта. И мировые специалисты-криминалисты внесут достаточный вклад для решения данной проблемы.

Список библиографических ссылок:

1. Гребеньков А. А. Преступность в сфере высоких технологий: исторический аспект. *Известия Юго-Западного государственного университета*. Серия «История и право». 2012. № 1-1. С. 184-188.
2. Сулопаров А. В. Информационные преступления: автореф. дис. канд. юрид. наук. Красноярск, 2008. С. 184.
3. Хананашвили М. М. «Информационные невроты». Ленинград, 1992. С. 350.
4. Числин В. П. Информация как объект уголовно-правовой защиты. М.: Макс Пресс, 2004. С. 127.
5. Крылов В. В. Основы криминологической теории расследования преступлений в сфере информации. М.: МГУ, 1998. С. 250.
6. Голубев В. А., Головин А. Ю. Проблемы расследования преступлений в сфере использования компьютерных технологий. URL: [http:// crime-research. org /articles](http://crime-research.org/articles).
7. Полный курс уголовного права: в 5 т. / под ред А. И. Коробеева. СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. Т. 2: Преступления против личности. С. 682.
8. Рассолов М. М. Управление, информация, право. М.: Мысль, 1983. С. 157.
9. Мешков В. М., Григорьев А. Н., Проценко Н. Ю. Компьютерные преступления и защита компьютерной информации. Калининград, 2003. С. 120.
10. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М.: Бек, 1997. С. 342.

УДК [343. 98: 343. 344] (477)

Олександр Олександрович ЮХНО,

завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4771-0531>

ГЕНЕЗИС ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Термін «криміналістична характеристика злочину» і його визначення увійшли в науковий обіг в кінці 60-х років минулого століття як складова частина окремої методики розслідування. Структура окремих криміналістичних методик також має свою генезу. До неї на першому місці відносять і криміналістичну характеристику; і опис типових слідчих ситуацій та особливостей планування; дій слідчого на першому і на наступних етапах розслідування; і визначення тактики першопочаткових слідчих дій та паралельних супутніх оперативно-розшукових заходів; й особливості тактики наступних дій.

Згідно з дослідженням встановлено, що з 1975-1976 років при визначенні структури окремих методик все частіше стало фігурувати поняття «криміналістичної характеристики злочину». В її сутність вкладали систему типових ознак злочину того чи іншого виду або групи. Однак структура криміналістичної характеристики різними авторами інколи визначалась по-різному. У той же час низка ознак злочину вказувалася у всіх варіантах криміналістичної характеристики, і, насамперед, у тих з них, які характеризують об'єктивну сторону складу злочину: спосіб вчинення злочину, місце і час його вчинення та ін.

За генезисом розглянутого питання перше застосування висловлення про криміналістичну характеристику зустрічається в роботах О. Н. Колесніченка, який в авторефераті докторської дисертації зазначав, що до числа найбільш суттєвих положень загальних і всіх окремих методик відноситься «загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів», а в подальшому відмічав, що «злочин має і загальні ознаки криміналістичного характеру» (1, с. 19).

Більш розгорнуте бачення про криміналістичну характеристику злочину надав Л. А. Сергєєв, однак його міркування з цих питань на той час не було прийнято до уваги (2, с. 4-5). У подальшому цю тему також досліджував й С. П. Митричев, який зазначав, що «видова криміналістична характеристика повинна включати найбільшу кількість ознак, що мають криміналістичне значення» та надав розгорнутий їх перелік (3, с. 28). У подальшому цей напрям вивчали такі науковці як І. Ф. Пантелєєв, В. Г. Танасевич, В. О. Образцов, І. В. Возгрін, В. А. Образцов, А. Н. Васильєв, М. П. Яблоков, І. Ф. Герасимов, В. А. Гуняєв, С. І. Винокуров та ін. Дослідження наукових поглядів вказаних та інших вчених про криміналістичну характеристику злочину показали, що вони передбачали дві цілі: виявити те, що слід визначати суттєвим для цього поняття, і визначити місце криміналістичної характеристики в системі елементів окремої криміналістичної методики.

При вивченні генезису криміналістичної характеристики вказувалось на її окремі елементи та наголошувалось на її ролі для обрання напряму й організації розслідування. На той час до її елементів відносили: спосіб вчинення і приховування злочину; обстановку вчинення злочину; місце, час та інші умови; дані про особу злочинця; характеристику вихідної інформації та слідчих ситуацій.

Таким чином, можна зазначити, що зарахування елементів криміналістичної характеристики при розробці окремих методик здійснюється в криміналістиці фактично з моменту її зародження. На першому етапі зародження і розвитку криміналістичної методики ці дані наводились несистемно, але в подальшому такі недоліки усувались, зокрема в роботах В. А. Ледащева, А. Н. Басалаєва, В. А. Гуляєва, М. О. Селиванова, В. Я. Осеніна, А. Н. Позднякова. Наприклад, О. М. Васильєв та інші до структури окремої методики на перше місце відносили криміналістичну характеристику, а потім інші елементи (4, с. 26). Більшість вказаних та інших вчених називали наступні елементи криміналістичної характеристики: типові слідчі ситуації (на першому етапі їх називали вихідні дані); спосіб вчинення злочину; спосіб приховування злочину; маскування; типові матеріальні сліди злочинів і ймовірні місця їх знаходження; характеристику особи злочинця; обстановку злочину (місце, час та інші обставини). Окремі автори, серед яких О. Н. Колесниченко, І. О. Возгрін та інші, в якості елемента криміналістичної характеристики називали ще й криміналістичну класифікацію злочинів. Однак інші вчені розглядали останню не як елемент криміналістичної характеристики, а як основу криміналістичних характеристик та побудови системи окремих криміналістичних методик. Як показало дослідження, у перших наукових роботах з криміналістичної методики була прийнята класифікація злочинів за змішаними підставами. Уся система окремих криміналістичних методик будувалась на підставі кримінально-правової класифікації – по родах і видах злочинів.

Наприклад, І. М. Якимов визначав окремі криміналістичні методики за такою схемою: 1) злочини проти особи: вбивства, спричинення тілесних ушкоджень; 2) майнові злочини: а) викрадення чужого майна (крадіжка, грабїж, розбій (бандитизм), б) пошкодження чужого майна; 3) злочини проти суспільства: службове підроблення. У деяких випадках цей вчений використовував другу підставу для класифікації – спосіб вчинення злочину (5, с. 193). У зв'язку із вказаним на той час виникало питання, чи є криміналістична класифікація злочинів як така, і якщо так, то за яких підстав вона будується та в чому є її методичне значення та як вона корелюється з криміналістичною характеристикою злочину.

На сьогодні криміналістична характеристика злочину визначається як ознаки, що мають загальний характер для усіх однорідних злочинів. Вона об'єднує їх в групи, що різняться за об'ємом, наприклад, усі крадіжки або крадіжки з автомобіля (що сьогодні стали більш розповсюдженими). Загальні для групи ознаки відповідним чином систематизовані та типізовані й складають криміналістичну характеристику певного роду, виду чи навіть підвиду злочинів. Це, умовно кажучи, типовий «портрет» злочину, наукова абстракція, що опирається на те загальне, що об'єднує багато конкретних злочинів.

Таку абстракцію пропонують вважати інформаційною моделлю типового злочину конкретного виду чи роду. Криміналістична характеристика – це

ймовірна модель (події) і як така, що може бути підставою для ймовірних розумових умовиводів – слідчих версій. При цьому вона грає роль умовної матриці, що «накладається» на конкретний випадок та дозволяє побудувати його ймовірну модель. Саме в цьому й полягає її прикладне значення, яке не слід перебільшувати, оскільки інформація, що є в криміналістичній характеристиці як в знанні, не є достовірною, а носить ймовірний характер. У той же час, на початковому етапі розслідування будь-яке істинне знання, навіть ймовірне, має високу цінність, оскільки надає слідчому можливість знизити інформаційну невизначеність. Криміналістична характеристика за структурою є достатньо складною. Аналіз цієї структури свідчить, що в ній відображено усі типові обставини, які слід встановити у відповідності до уявлення про предмет доказування за певною категорією кримінальних проваджень. Завданням слідчого є конкретизувати їх відповідно до специфіки злочину, що розслідується. Усі елементи криміналістичної характеристики, навіть якщо між ними немає кореляційної залежності, безсумнівно грають для слідчого орієнтуючу роль. Як свідчить дослідження, формування поняття «криміналістичної характеристики» слугувало їх об'єднанню в комплекс, підвищило ймовірність судження про їх істинність відносно до конкретної слідчої ситуації.

На сучасному етапі більшість вітчизняних вчених дотримуються загальної наукової позиції про криміналістичну характеристику злочинів як практично значущу наукову категорію, що є невід'ємною складовою частиною окремих методик розслідування (В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, Н. С. Карпов, Є. Д. Лук'янчиков, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та ін.).

Список бібліографічних посилань:

1. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1976. С. 19.
2. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершенных при производстве строительных работ: автореферат кандидатской диссертации. Москва, 1966. С. 4-5.
3. Митричев С. П. Криминалистика и судебная экспертиза: методика расследования отдельных видов преступлений. Вып. 10. Киев, 1973. С. 28.
4. Васильев А. Н. Методика расследования преступлений: о криминалистической классификации преступлений. Москва, 1976. С. 26.
5. Якимов И. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва, 1924. Часть III.

МІЖНАРОДНЕ НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Останнім часом роль міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи неухильно зростає. Основна мета діяльності суб'єктів судово-експертної діяльності України спрямована на захист інтересів держави, прав і свобод громадян, прав юридичних осіб шляхом проведення об'єктивних науково обґрунтованих судових експертиз та експертних досліджень. Для досягнення даної мети, забезпечення високого рівня якості та зменшення загальних термінів виконання судових експертиз суб'єкти судово-експертної діяльності постійно прагнуть до відповідності передовим досягненням і здобуткам світової судово-експертної науки (1).

Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи має важливе значення для реалізації принципу верховенства права, удосконалення судово-експертної діяльності та підвищення якості судової експертизи як однієї з основних форм використання спеціальних знань у сучасному судочинстві.

Слушною є позиція О. М. Ключова, який зазначає, що міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності неможливе без міжнародної правової допомоги в судових провадженнях, яка реалізується з урахуванням норм і принципів міжнародного права (2, с. 155).

У зв'язку із зазначеним професор О. М. Ключов виокремлює наступні принципи міжнародного співробітництва у судово-експертної діяльності, а саме:

– *принцип обов'язковості держав співпрацювати одна з одною.* Відповідно до реалізації цього принципу склалася одна із основних форм міжнародного співробітництва держав у галузі судової експертизи – укладання договорів про співпрацю;

– *принцип суверенної рівності держав.* Кожна держава залишає за собою право визначати умови та порядок проведення судових експертиз на своїй території іноземними судовими експертами (ст. 23 Закону України «Про судову експертизу»);

– *принцип добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом.* Даний принцип реалізується у внутрішньодержавному процесуальному законодавстві, що регулює питання призначення та проведення судових експертиз, і в практиці надання міжнародної правової допомоги за кримінальними та цивільними справами;

– *принцип поваги до прав людини та загальних свобод* має бути провідним не тільки в законодавстві щодо судово-експертної діяльності, але й у практиці проведення судових експертиз. Міжнародною спільнотою напрацьовані в межах принципу такі вимоги до проведення судових експертиз як: незалежність судових експертів; розумні межі обмеження прав людини при проведенні судово-медичних і судово-психіатричних експертиз; рівність сторін у судовому

провадженні при вирішенні питання щодо вибору експерта чи експертної установи, визначення питань експерту тощо (2, с. 155-157).

Безсумнівно зазначені принципи відіграють важливу роль у міжнародному співробітництві в галузі судової експертизи, недотримання яких не буде сприяти удосконаленню існуючих та створенню нових методів та методик судової експертизи, обміну досвідом експертної практики тощо.

Важлива роль відводиться міжнародному науковому співробітництву в галузі судової експертизи, на що звертається увага в ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» (3). Аналіз зазначеної норми надає можливість виокремити основні напрямки міжнародного наукового співробітництва в галузі судової експертизи (4):

а) обмін інформацією:

- з науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок;
- з нових учбових, методичних та довідкових видань;
- з наукових конференцій, семінарів, виставок у галузі криміналістики та судової експертизи, що плануються;
- безпосередній обмін методичними, науковими та довідковими матеріалами та документацією, у тому числі інформаційно-довідковими даними в електронному вигляді відповідно до міжнародних стандартів;

б) координація наукової роботи з проблем судової експертизи у формі:

- спільної розробки методів та методик судової експертизи,
- виконання наукових розробок;
- здійснення авторського супроводження та впровадження розробок в експертну практику;

в) проведення підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на засадах:

- проведення спільних шкіл, семінарів, курсів з освоєння нових методів та методик судової експертизи;
- взаємних стажувань спеціалістів;

г) взаєморецензування наукових розробок та експертних висновків, апробація методик експертних досліджень та технічних засобів;

д) надання науково-методичної, консультативної та практичної допомоги одна одній у питаннях наукової та експертної діяльності тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Міжнародне співробітництво Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. URL: <https://kndise.gov.ua/news/news-view/c-22>.

2. Ключев О. М. До питання міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Том 18 (2018). С. 154-162.

3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

4. Договір про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Грузії в галузі судової експертизи: *Міжнародний документ* від 04.11.1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/268_037.

СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЛІНГВІСТИКИ І ПРАВА

УДК 811. 111

Людмила Іванівна БАЙДАК,

старший викладач кафедри іноземних мов Сумського національного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-4606>

ЗАСОБИ МОВНОЇ КОМПРЕСІЇ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ

Явище компресії широко розповсюджене в сучасній англійській мові, що пояснюється її специфікою. Для цієї мови характерною є тенденція вираження будь-якої думки, на скільки б складною вона не була, в межах одного слова. В основі створення багатьох складних та похідних слів лежить підсвідома впевненість носіїв англійської мови в тому, що сказане багатьма або кількома словами не буде на стільки ж переконливим, стислим, ніколи не зможе передати так глибоко всю думку, як те, що сказане одним словом.

Під лексичною компресією розуміють здатність будь-якого слова, яке має значення узагальнюючого характеру, заміщати відрізки різного об'єму – від словосполучення до речення або комплексу речень. При компресії відбувається злиття в одне слово всього словосполучення без зміни його компонентного складу (з включенням службових слів, якщо такі є). Наприклад, *to make shift* – *a makeshift* (тимчасова заміна), *a cool head* – *a coolhead* (холоднокровна, розсудлива людина) – у цих прикладах структура початкових сполучень співпадає з нормативною структурою складного слова; *to stick in the mud* – *a stick-in-the-mud* (відсталала людина), *as dry as dust* – *a dry-as-dust* (зануда).

Лексична компресія може супроводжуватися:

а) конверсією, наприклад, *to die hard* – *a die-hard* (консерватор-реакціонер); *to stay at home* – *a stay-at-home* (домосід);

б) суфіксацією, наприклад, *good time* – *good-timer* (гуляка, веселун); *out of date* – *out-of-dateness* (старомодність).

Розглянемо компресію на основі фразеологічних одиниць структурних моделей *N and N*, *N prep. N*, до складу яких входять прийменники та сполучники.

I. Модель *N and N*.

У фразеологічних одиницях цієї моделі обидва компоненти з'єднані сурядним зв'язком і перебувають у рівнозначних співвідношеннях один до одного. У похідному компресиві зберігаються обидва компоненти та сполучник.

Наприклад, *ball-and-chain* – дружина; *bread-and-butter* – шматок хліба, засоби існування; *cat-and-dog* – вороги, “як кішка з собакою”; *mice-and-men* – все живе; *oil-and-vinegar* – повна протилежність; *loaves-and-fishes* – земні блага.

Компресія фразеологічних одиниць цієї моделі може ускладнюватися суфіксацією. Так, від фразеологічної одиниці *milk-and-water* утворено два складносуфіксальних слова:

а) іменник *milk-and-watery*. Суфікс *-ery*, приєднаний до абстрактних основ, утворює слова з глузливим значенням, у цьому випадку він підсилює присутню в початковій фразеологічній одиниці глузливу, зневажливу констатацію: “вода, марнословство”.

б) прикметник *milk-and-waterish*. У сполученні з субстантивними основами суфікс *-ish* утворює прикметники зі значенням характерної ознаки, вираженої дериваційною основою – “пустий, беззмістовний”.

II. Модель N prep. N

Фразеологічні одиниці цієї моделі також компресуються разом зі службовими словами. Наприклад, *Jack in the office* – *a jack-in-the-office* (бюрократ); *dog in a blanket* – *a dog-in-a-blanket* (пудинг з варенням).

Компресія фразеологічних одиниць цієї моделі також може супроводжуватися суфіксацією. Наприклад, *middle of the road* (“золота середина”) – *a middle-of-the-roader* (людина, що дотримується політики “золотої середини”).

Ще одним засобом лексичної компресії є ад’єктивні компресиви. Завдяки своїм структурним характеристикам, значному об’єму, особливостям графічного оформлення (дефіси, лапки, великі літери) ад’єктивні компресиви легко виділяються в контексті, їм властиві лаконічність, образність, багатий асоціативний фон. Більшість ад’єктивних компресивів не є словниково-маркованими одиницями. Використання їх характеризується багатофункціональністю.

Багато ад’єктивних компресивів за своїми структурними параметрами та змістом аналогічні корелятивним постпозитивним зворотам, хоча й відрізняються від останніх лаконічністю форми:

hundred- mile-an-hour gale – *gale with a speed of hundred miles an hour*;

would-you-mind-repeating young man – *a man who often repeats "Would you mind?"*

Тож ад’єктивні компресиви характеризуються підвищеним рівнем інформативності і виконують функцію економії мовних засобів, або компресії, яка досягається за рахунок низки факторів. По-перше, це – більш економний спосіб включення ад’єктивних компресивів до складу речення в порівнянні з корелятивним постпозиційним зворотом, який, як правило, потребує лексичного уточнення його зв’язків з іменником, який він визначає:

made-to-measure shirt – *shirt which is made to measure*;

quarter-of-an-hour call – *a call lasting for a quarter of an hour*.

По-друге, в складі окремих ад’єктивних компресивів відбувається опущення компонентів, які входять до складу корелятивного постпозиційного словосполучення, наприклад:

take-the-consequences kind of punishment – *a kind of punishment when a person has to take the consequences of his misdeeds*;

take-it-away-it-stinks gesture – *a gesture which urges to take away something that stinks*.

Таким чином, компресиви легко утворюються в мові. Практично будь-який тип словосполучень може зазнавати лексикалізації (хоча б короткочасної), але не всі вони входять в лексичний склад англійської мови. Широке розповсюдження компресивних слів пов’язане з такими тенденціями сучасної англійської мови, як тенденція до аналітизму, а також тенденція до економії мовних засобів.

HUMANISM, HUMANIZATION AND HUMANITARIANISM OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE PARADIGM OF DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SPACE IN MODERN CONDITIONS OF GLOBALISATION

The development of the world system of education leads to the actualization of the humanistic direction in science in modern conditions. Within the humanistic direction, great attention is paid to the development of the individual, his\her self-realization, the formation of the «I-concept», the inoculation of interaction skills in communication and decision-making. Recognizing a person as the highest value, the humanistic education system contributes to the deepest disclosure of his\her abilities and life goals, provides opportunities for self-development, as well as the domination in society of human values, which are consciously professed by personalities developed. The changes that are taking place in global society create conditions for the democratization of the educational process, where person is considered to be the highest value.

The word «humanism» originates from the Latin «humanus», which means «human». It is frequently used to determine the progressive direction in philosophy and culture, which recognizes the attitude to the person as the highest value, protection of his\her individual rights, such as freedom, happiness, general educational development, manifestation of his abilities. In other words, humanism is a system of views that contains recognition of the absolute dignity of a person, which should always be a goal, but never a means to reach a purpose.

According to O. Gazman, the humanistic outlook is practically realized on three levels. The first one, macro level, implies state granting of the rights and freedoms of every citizen, creating economic and political guarantees for all. The next one, meso-level of humanism, is manifested in humanitarian, health, youth, educational programs. The third one, micro level of humanism, characterizes direct relationships between people based on feelings of dignity, realization of personal potential, with focus on the rights and needs of other people (1).

All mentioned above suggests that the main principles of the concept of humanization are based on the protection of the dignity of the individual, the recognition of his or her rights to freedom, happiness, development and the creation of appropriate conditions for the free expression of his or her abilities. Creating an atmosphere of comfort and psychological safety plays a special role in such a system of priorities, so researchers insist that psychological support should accompany any humanistic educational process.

The concept of «humanitarianism» is not introduced in either philosophical, psychological, or pedagogical dictionaries available to educators and researchers. However, the literal Ukrainian translation of the word humanitarianism sounds like a humanization of education. Honcharenko and Maliovanyi, were the first ones to write about the humanitarianism of the Ukrainian educational system, and who introduced such concept as "humanization of knowledge" (2, c. 40).

Thus, Kolesnykova, defining the humanitarian paradigm as one of the important in the new creative educational civilization, proposes the idea of humanizing education to be implemented in the holistic system through the reproduction of the world of nature and man. (3, с. 29).

According to Mikvabiia, this problem is not solved enough at the moment. The humanization of education is achieved through the introduction of the elements of history, local history, and ethnography in all subjects (4, с. 255).

Analyzing the essential content of the concepts of «humanization» and «humanitarianism», Potapova concludes that humanization and humanitarianism in education contribute not only to the educational orientation of the individual but, above all, to the development of his\her potential, creative abilities as a direct purpose, containing essentials of the individual (5, с. 191).

Therefore, we can conclude that researchers consider the world humanistic paradigm to be a promising direction in the development of educational space in the current environment. This paradigm can be used not only to overcome the contradiction between the development of advanced technologies and society but in the context of globalization it also enables every individual to reach his or her potential. The paradigm can provide psychological support for the development of the personality of a student, since it fully corresponds to the nature of the human.

Список бібліографічних посилань:

1. Газман О. С. Гуманизм и свобода (Введение в гуманистическую педагогику). <https://studfile.net/preview/2977287/>

2. Гончаренко С., Мальований Ю. Проблеми гуманітаризації навчального процесу // Язык и литература в школе. 1995. №1-2. С. 36-45.

3. Колесникова И. Педагогические цивилизации и их парадигмы // Педагогика. 1995. № 6. С. 29.

4. Міквабія К. Е. Взаємозв'язок національного та загальнолюдського в підготовці спеціалістів в системі вищої школи // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах(Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Зб. наук. праць. К.: Пед. думка, 2000. Кн. II. С. 252-256.

5. Потапова В. Д. Особистісно-професійні властивості психології та педагогіки: Зб. наук. пр. Луганськ: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля. 2002. № 2 (4). С. 189-193.

Бересток О. В. Гуманізм, гуманізація та гуманітаризація процесу навчання у парадигмі розвитку освітнього простору в сучасних умовах глобалізації

У статті розглядаються поняття гуманізму, гуманізації та гуманітаризації процесу навчання, визначаються погляди провідних вітчизняних науковців на розвиток освітнього простору в сучасних умовах глобалізації, висвітлюється сутність та цінність гуманізації освіти на тлі вимог сьогодення.

ПРИНЦИПИ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ ЮРИДИЧНОГО МОВЛЕННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Наразі суспільство відчуває нагальну потребу в удосконаленні навичок спілкування, адже саме висока культура фахового мовлення є умовою успішності у професійній сфері. Сьогодення вимагає від фахівців комунікабельності, знання етикетних норм, тому система сучасної освіти повинна реагувати на потреби соціуму.

Важливим кроком на шляху модернізації вищої освіти є введення в освітній процес дисципліни «Культура юридичного мовлення», адже до цієї науки останнім часом виник суспільний інтерес (2, с. 37-41).

Підґрунтям нашої наукової розвідки є праці В. Аннушкіна, О. Волкова, С. Гіндіна, Н. Голуб, Н. Іпполітової, Є. Ключова, Т. Ладиженської, Л. Мацько та ін. У їхніх працях висвітлено основні поняття та категорії, проаналізовано лінгвістичні основи культури мовлення.

Варто зазначити, що створюються авторські програми, видаються підручники, посібники, хрестоматії і словники, розробляються сучасні системи навчання.

Вивчення культури юридичного мовлення базується на загальнодидактичних принципах: науковості, систематичності, наочності, поєднання навчання та виховання, індивідуального підходу, історизму, зв'язку теорії з практикою, проблемності та ін. (1, с. 95-98).

Розглянемо більш детально деякі з них. Завдяки принципу науковості студенти отримують знання про культуру юридичного мовлення як про цілісну наукову систему, якій властивий ряд закономірностей. Згідно з принципом науковості знання з культури мови варто будувати відповідно до класичної та сучасної науки. Треба звертати увагу, що сучасна культура мовлення використовує знання інших наук, зокрема риторики, психології, логіки, етики. У сукупності з цими науками вона є частиною системи знань, способом пізнання складних явищ дійсності.

Ще одним важливим принципом є принцип наочності. Як відомо, більшість інформації, а саме 70- 80 %, ми отримуємо через органи зору, тому необхідно застосовувати таблиці, діаграми, фото, тобто такий матеріал, що розвиває зорові аналізатори. Такий прийом дозволяє краще запам'ятовувати та засвоювати матеріал. Значно підвищує інтерес до навчання використання відеофрагментів. Зокрема відеозаписи з виступами відомих адвокатів, лекції досвідчених педагогів допоможуть студентам сформувати образ професійного комунікатора.

Наступним принципом є нерозривність навчання та виховання, адже предметом культури мовлення є живе слово, яке здатне впливати на слухачів. Саме тому викладачі на заняттях повинні виховувати такі якості, як обережне використання слова; повагу до людини як до носія слова; терплячість до чужого

мовлення; необхідність самовдосконалюватися; прагнення самостійно пізнавати світ, поглиблювати попередні та отримувати нові знання. Також варто ознайомлювати з місцевим, регіональним матеріалом, зі зразками промов знаменитих земляків, а якщо таких немає, то з висловлюваннями та промовами відомих українців, адже це допомагає розвивати почуття патріотизму та гордості за свою Батьківщину. Значну роль в ефективності навчального процесу відіграє знання юридичної психології, оскільки врахування психологічних особливостей допомагає краще зрозуміти співрозмовника. Принцип поєднання теоретичного навчання з практикою передбачає проведення роботи з підвищення культури мовлення, розвитку вмінь роботи зі словниками та довідниковими матеріалами, знайомство з різноманітними правилами мовленнєвого впливу, зокрема правила ведення бесіди, телефонної розмови, публічного виступу, написання листів, участі в дискусіях. Зазвичай правила, які вивчають на заняттях з української мови професійного спрямування, мають інструктивний характер, містять рекомендації щодо мовленнєвої поведінки. Теоретичні знання можна закріпити лише за допомогою застосування їх на практиці, отримати можливість відшліфувати свої знання та здобути відповідні навички. Мотивувати необхідно тим, що матеріал, який вивчається на занятті, буде необхідним у професійній сфері (3, с. 162-169).

Викладачеві необхідно застосовувати не лише ці принципи навчання культури юридичного мовлення, але й спрямовувати свою діяльність на: 1) підвищення викладачем власної мовної культури та освіченості; 2) періодично проводити моніторинг знань та вмінь студентів для того, щоб зрозуміти наявний рівень їхньої культуромовної підготовки та намагатися підвищувати її; 3) проводити різноманітні тренінги; 4) заохочувати студентів до вивчення предмету шляхом використання цікавих та ефективних форм та методів навчання, застосування наочності; 5) підвищувати потребу студентів у комунікації та створювати умови для підвищення цієї потреби.

Список бібліографічних посилань:

1. Василенко В. А. Дещо про ефективні технології лінгвістичного навчання майбутніх правників. Materials of the XI International scientific and practical conference, «Science and civilization». 2015. Volume 17. Philological sciences. Sheffield. Science and education LTD. С. 95-98.

2. Василенко В. А. Лінгводидактичні засади формування мовної компетентності майбутніх юристів. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики / Ред. кол: Н. В. Гузій (відп.ред). Вип.20(30). К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Спец. вип. Актуалітети філологічної освіти та науки. С. 37-41.

3. Василенко В. А. Формування лінгвоправової комунікативної компетенції майбутніх юристів у системі освітніх стандартів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. № 1 (35). С. 162-169.

УДК 811. 111

Наталія Львівна ГОРБАЧ,

старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1965-902X>

Тетяна Михайлівна КАЛЬЧЕНКО,

старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2153-5883>

МОДАЛЬНІ ДІЄСЛОВА. КІЛЬКА КРОКІВ ДО ЇХ ЗАСВОЄННЯ

У граматиці і семантиці модальність відноситься до лінгвістичних пристроїв, які вказують на ступінь відношення до даної ситуації. В англійській мові ці поняття зазвичай (хоча й не завжди) виражаються модальними допоміжними дієсловами, такими як *can, might, should, will, must, should, shall and have to*. Вони часто поєднуються з запереченнями.

Точно так же, як граматична категорія «час» вказує на часовий аспект дієслова, слова, використовувані для позначення модальності, вказують на настрій пропозиції, тобто на те, наскільки наполегливим є твердження.

Модальні дієслова дають інформацію про ступінь обов'язків або визначеності, пов'язаних з дією. Модальність може бути продемонстрована за допомогою ретельного вибору слів і може включати вибіркове використання дієслів, прислівників, прикметників або іменників, щоб підвищити / підсилити або послабити / зменшити силу. Низька модальність показує менше впевненості; обов'язковість; ймовірність; значення; частоту; ступінь; інтенсивність. Висока модальність показує їх високу ступінь. Наприклад, *must, should, shall and have to* є прикладами допоміжних дієслів високої модальності, в той час як допоміжними дієсловами низької модальності є *may, might, could and would*.

Для закріплення матеріалу в якості першого завдання можна запропонувати наступний вигляд роботи: потренувати використання різних фраз і показати, як змінюється речення, в залежності від того, чи можливо це чи неможливо, наприклад:

We go out – We'll go out. (З метою вказати на необхідність)

We always stay at home – We cannot always stay at home. (З метою вказати на неможливість)

We go to the cinema – We might go to the cinema. (З метою вказати на можливість).

Другого завдання вимагає таблиця модальних дієслів, з метою оцінки їх ступеня сили. В якості наочного посібника, на інтерактивну дошку виноситься зображення градусника зі списком модальних дієслів. Студентам пропонується розташувати модальні дієслова від низької до високої позиції модальності. Від холоду до спеки. Метою є створення дискусії, оскільки не існує абсолютно правильної відповіді.

High modality	Medium modality	Low modality
must	will	may
mustn't	won't	might
ought to	should	mightn't

shan't	can	couldn't
shall	shouldn't	could
has to	can't	would
have to	need to	wouldn't

Для парної роботи можна запропонувати гру «партнерська частка».

На кожен пар доводиться одне речення. Час – 3 хвилини.

Студенти діляться на пари. Один студент з кожної пари починає речення, використовуючи будь-який присудок з одним з модальних дієслів. Другий завершує речення, роблячи його смішним або цікавим. Вся група оцінює речення за бальною системою. Пара, яка набрала більшу кількість балів, виграє.

Наприклад: You must marry me or disaster will occur.

Наступна гра є командна. Студенти діляться на три команди. Кожній команді пропонується картка з правилами поведінки в певних місцях. Наприклад, перша команда пише правила для поведінки в студентському клубі, друга – в бібліотеці, третя – в ресторані. У студентів є десять хвилин для написання якомога більшої кількості правил для свого місця. Кожне правило має містити один з модальних дієслів. Команда з великою різноманітністю використання модальних дієслів перемагає.

Список бібліографічних посилань:

1. Busy Teacher Library How to Teach Modal Verbs by Tara Arntsen.
2. English Modal Auxiliary Verbs: May, Might, Can, Could, Will, Would, Shall, Should, Must, Need (English Daily Use Book 20) Kindle Edition by Manik Joshi.

УДК 378.147:811](477)-057.36

Інна Леонідівна ІВАНОВА,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7089-9360>

Наталія Львівна ГОРБАЧ,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1965-902X>

Тетяна Михайлівна КАЛЬЧЕНКО,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2153-5883>

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Професійно–орієнтований підхід до навчання іноземної мови є важливим напрямком підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності. Правоохоронці мають бути здатними до іншомовної комунікації, яка потребує достатнього розвитку вмінь та навичок аудіювання, читання, письма та усного мовлення. Сучасна методика кейсів, що успішно використовується на заняттях з іноземної мови, сприяє досягненню цієї мети.

Метод кейсу полягає у використанні реальної життєвої ситуації з наявністю певної проблеми. Курсанти вивчають запропоновану ситуацію і намагаються вирішити проблему, актуалізуючи необхідні для цього знання. У курсантів з'являється можливість спілкування іноземною мовою під час взаємодії один з одним та викладачем, що сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетенції.

Метод кейсу дає можливість курсантам розвивати й інші компетенції, які потребує їх професійна діяльність: удосконалювати навички аналізу, синтезу та прийняття рішень в стандартних і нестандартних ситуаціях; працювати в команді; здійснювати пошук та вивчення інформації, необхідної для виконання поставлених завдань; робити звіти; презентувати свою точку зору перед аудиторією; розподіляти час так, щоб не вийти за межі, окреслені сценарієм кейса.

Впровадження кейс-методу в освітню практику обумовлено, по-перше, загальною спрямованістю розвитку освіти не лише на отримання конкретних знань, а й на формування вмінь та навичок розумової діяльності, розвиток здатності до навчання та опрацювання величезних масивів інформації, а, по-друге, зростанням вимог до особистості фахівця, який повинен вміти ефективно діяти в різних ситуаціях. До того ж метод кейсу дозволяє успішно розвивати такі якості курсантів як ініціативність та самостійність і їх творчі здібності.

Щодо навчання іноземної мови, то кейс-метод створює необхідне мовне середовище і провокує курсантів на спілкування іноземною мовою, розвиває навички усіх видів мовленнєвої діяльності та допомагає формувати здатність до професійної комунікації. Професійне спілкування не можливе без наявності знань і вмінь користуватися лексичними та граматичними ресурсами іноземної мови. Кейс-метод сприяє розвитку лінгвістичної компетенції. Суттєва увага приділяється текстовому матеріалу за фахом, який є підґрунтям для створення курсантами логічних письмових чи усних повідомлень з узагальненнями та висновками.

Кейс складається з опису конкретної ситуації; завдання до неї та допоміжної інформації для її розв'язання. Кейс може бути представлений в друкованому чи мультимедійному вигляді. Курсанти працюють над кейсом у наступній послідовності: обговорення отриманої інформації, виділення найбільш важливих її сегментів, обмін думками і складання плану роботи над проблемою, робота безпосередньо над проблемою у вигляді дискусії, прийняття рішення, підготовка доповіді і аргументоване оголошення результатів. При цьому викладач лише регулює процес і не втручається в нього зі своїми варіантами вирішення проблеми або коментарем щодо правильності дій курсантів. Однією з найважливіших вимог до застосування кейс-методу є реальність описаних ситуацій, тому ситуації розробляються на основі справжніх матеріалів, джерелом яких може бути Інтернет з його масштабними ресурсами. Слід враховувати, що проблема не повинна виходити за рамки іншомовних можливостей курсантів, оскільки її розгляд передбачає висловлювання своєї точки зору та висновків, користуючись засобами мови. Будь-яке рішення проблеми має переваги та недоліки. Під час обговорення ситуації кожен учасник спроможний дійти до свого вирішення проблеми і намагатиметься спробувати переконати інших у правильності такого вибору, активізуючи теоретичні знання з іноземної мови.

Викладачі кафедри іноземних мов ХНУВС почали використовувати на заняттях кейси, вважаючи їх корисним доповненням до класичних методів навчання. Кейси складають за тематикою, що передбачена програмою. Метод кейсу впроваджується як для опрацювання певних мовних навичок та мовленнєвих вмінь, так і для оцінювання якості вже набутих знань у період проміжного або підсумкового контролю.

Список бібліографічних посилань:

1. Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода / Под ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю. П. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.

2. Масалков И. К., Семина М. В. Стратегия кейс-стадии: методология исследования и преподавания: учебник для вузов. М., 2011. 443 с.

3. Шендерук О. Б. Пермінова В. А. Використання методу кейс-стаді під час викладання іноземних мов. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Philologia/26584.doc.htm

УДК 378.147:[811.111:808.53]

Тетяна Михайлівна КАЛЬЧЕНКО,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2153-5883>

Наталія Львівна ГОРБАЧ,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-00021965-902X>

Інна Леонідівна ІВАНОВА,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7089-9360>

ВАЖЛИВІСТЬ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Кафедра іноземних мов ХНУВС приділяє велику увагу аудіюванню в процесі навчання іноземної мови. Останні досягнення в галузі новітніх технологій викладання іноземних мов сприяли підвищенню навичок аудіювання у навчанні мови. Наявність мовленого центра, який обладнаний сучасною технікою, дає можливість для постійного росту навичок аудіювання як під час занять, так і у вільний час.

Як вважає Григорів Н. В., аудіювання входить до складу усної комунікативної діяльності, використовується в будь-якому усному спілкуванні, що залежить від виробничих, суспільних, чи особистих потреб. Без опанування цього виду діяльності неможливо вивчити мову і володіти іноземною мовою на тому рівні, що необхідний на сучасному етапі розвитку суспільства у зв'язку з високими вимогами до володіння мовленими навичками та вміннями. Коли ми починаємо думати про аудіювання, виникає декілька питань, чи є слухання

пасивним навиком? Говорячи, ми активно виробляємо мову, що ми робимо, коли слухаємо?

Аудіювання дуже важливо проводити постійно, тому що воно:

- займає велику частину часу, який ми проводимо, спілкуючись мовою. Ми проводимо час слухаючи пісні, новини, лекції, інших людей, тощо.

- надає вклад, який є дуже важливим для оволодіння другою мовою в цілому, і для розвитку навичок говоріння зокрема.

Прослуховування включає декілька режимів: аудіювання включає між особисті та інтерпретаційні способи спілкування. Це вимагає від слухачів взяти участь у слуханні інших людей, які говорять або присутні, чи участь у бесіді вічна-віч.

Аудіювання передбачає всі різновиди мови. Перевагою прослуховування є те, що окрім слухання лекцій та презентацій в академічних та формальних обставинах, слухачі також приймають участь в обміні думками, що передбачають різні рівні розмов. Прослуховування передбачає змінені та скороченні мовні форми. Окрім роботи з лексикою та різними граматичними структурними формами, слухачі повинні навчитися розуміти різні скорочені форми мови, наприклад (я хочу вийти на секунду).

Однак, незважаючи на своє очевидне значення для вивчення мови, навички аудіювання переносилися на незначне місце протягом тривалого часу в навчальних програмах з іноземних мов. З появою комунікативного викладання мови, та зосередженості на володінні мовою навчання, аудіюванню стали приділяти більше уваги.

Під час роботи з аудіюванням існує декілька моментів, які треба брати до уваги. Перш за все, прослуховування передбачає різну швидкість передачі. На відміну від тексту для читання, який знаходиться під контролем учня, текст для прослуховування постійно рухається зі змінною швидкістю, яку слухач часто не може контролювати, а тому зрозуміти. Через всі ці чинники аудійна діяльність часто створює досить високий рівень тривоги та стресу серед учнів. Тому для викладачів дуже важливо думати про те, як інтегрувати аудіювання в навчальний план. Кафедра іноземних мов розробила цілу серію вправ з розвитку навичок аудіювання в програмі Power Point. Кожна тема включає відео сюжети з завданнями для контролю прослуханого. Систематичне виконання цих вправ знімає стрес слухачів під час прослуховування і сприяє розвитку навичок аудіюванню.

Список бібліографічних посилань:

1. Журнал Наука Культура. Григорів Н. В. Роль аудіювання в процесі навчання фахової лексики.

Жибек Зулкаровна КАСЕНОВА,

преподаватель кафедры языковой подготовки военного института Национальной Гвардии Республики Казахстан

ПОВЫШЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Языковая культура является неотъемлемой и существенной частью культуры человека в целом. Конечным результатом изучения иностранного языка

является определённый уровень сформированности иноязычной коммуникативной компетенции (2). В XXI веке в стране вырос круг людей, у которых возникла необходимость общаться на иностранном языке.

Владение иностранным языком открывает более широкие возможности для научно-технического прогресса, т. е. здесь речь идет о повышении результативности обучения иностранному языку. Следовательно, для этого нужны определенные решения.

1. Непосредственный доступ к культуре другого народа невозможен без практического владения его языком, т. е. умение читать, понимать прочитанное, объясняться и вести переписку. Образование средствами иностранного языка предполагает знание о культуре, истории, реалиях и традициях страны изучаемого языка, включение курсанта в диалог культур, знакомство с достижениями национальных культур и развитии общечеловеческой культуры, осознание роли родного языка и культуры в зеркале культуры другого народа» (1).

2. Благодаря развитию международных контактов и сотрудничества нашей страны с другими странами, в последнее время возросла потребность в высококвалифицированных и профессионально компетентных специалистах, способных понимать информацию, изложенную в аутентичных, актуальных, постоянно пополняющихся текстовых источниках на иностранных языках. Показательно, что незнакомая лексика для номинации новых научных специальных реалий появляется быстрее, чем её успевают фиксировать словари. Поэтому, научить курсантов всей иноязычной терминосистеме (всему профессионально маркированному тезаурусу) не представляется возможным. В связи с этим необходимо предоставить курсантам средства и способы преодоления трудностей, связанных с пониманием незнакомых слов при чтении литературы по специальности, следует сформировать у них стратегии преодоления таких трудностей. Выпускник современной высшей школы, который будет жить и трудиться в этом тысячелетии, должен обладать определенными качествами личности, в частности:

1. Гибко адаптироваться в меняющихся жизненных ситуациях, самостоятельно приобретая необходимые знания, умело применять их на практике для решения разнообразных проблем, чтобы на протяжении всей жизни иметь возможность найти в ней свое место;

2. Самостоятельно критически мыслить, уметь увидеть возникающие в реальном мире трудности и искать пути их рационального преодоления, используя современные технологии; четко осознавать, где и каким образом приобретаемые ими знания могут быть применены в окружающей действительности.

3. Грамотно работать с информацией (уметь собирать необходимые для исследования определенной задачи факты, анализировать их, выдвигать гипотезы решения проблем, делать необходимые обобщения, сопоставления с аналогичными или альтернативными вариантами рассмотрения, устанавливать статические закономерности, формулировать аргументированные выводы и на их основе выявлять и решать новые проблемы);

4. Быть коммуникабельными, контактными в различных социальных группах, уметь работать сообща в разных областях, предотвращая конфликтные ситуации или умело выходя из них;

5. Самостоятельно трудиться над развитием собственной нравственности, интеллекта, культурного уровня. (3).

Большую роль в этом отношении играет развитие языковой догадки. Внезапное «озарение» по поводу того или иного значения слова, выражения и грамматической формы доставляют курсантам большое удовлетворение и мотивирует дальнейший лингвистический поиск. Упражнения в языковой догадке могут быть столь же увлекательными, как и решение кроссворда. Поэтому следует постоянно побуждать курсантов к языковой догадке, нацеливая внимание курсантов на «подсказки» и опоры в самом материале. Важно также побудить курсантов к накоплению языкового материала. Атмосфера азарта, дух соревнования, радость победы активизируют восприятие и запоминание.

Чтобы заронить интерес курсантов к языковому «строительному материалу», нужно:

1. Свести к минимуму временной разрыв в работе над языковым материалом и его применением в речи, то есть выстроить работу над языковым материалом таким образом, чтобы курсанты видели речевую перспективу его применения. Например: усваивается словарный материал по теме «Наш военный институт»; желательно на этом же занятии или в крайнем случае на следующем побудить курсантов к его использованию в условных ситуациях:

2. Надо придавать установке, касающейся работы над языковым материалом, целенаправленный речевой характер: «Сейчас мы усвоим такой-то языковой материал; он понадобится нам для разыгрывания диалога, при чтении рассказа...» И в этом случае создается речевая перспектива.

3. Языковой материал, подлежащий усвоению на уроке, нужно ориентировать на одну тематическую область. «Разнотемье» лишает урок цельности, вносит сумбур в ситуации, что отрицательно сказывается на речи. И действительно, трудно представить себе, как можно соединить на одном уроке в коммуникативном акте лексику на тему «Строевая подготовка» и «Англоговорящие страны».

Иностранный язык соприкасается со многими учебными дисциплинами, поэтому важно так построить обучение, чтобы курсанты овладели умением пользоваться иностранным языком для пополнения своих знаний по этим предметам.

Список использованных источников:

1. Верещагин Е. Н., Костомаров В. Г. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Рус. язык, 1992. 234 с.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34-42.

3. Каменецкая Н. П. Некоторые аспекты преподавания элементов лингвострановедения в старших классах // Иностранные языки в школе. 1997. № 3. С. 41-43.

THE ROLE OF PROJECT WORK IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Project work is a progressive teaching method which meets requirements of modern educational systems. The research *is aimed at* presenting the advantages of project-based teaching and the role of project work in the foreign language classroom.

Project work in the foreign language classroom is recognized as the opportunity for learners to develop their language skills. It encourages learners to use the foreign language and motivates them. Moreover, it develops students' social skills, the ability of cooperation in the classroom.

Why is it important to be interested in project-based teaching? Firstly, students choose forms, directions and kinds of their projects. Secondly, project work contributes to creative thinking and experiments and, moreover, such kind of work unites students of different levels of knowledge. Finally, projects help to turn a trite lesson into an interesting creative activity.

Among the advantages of project-based teaching we could mention:

- the absence of ready and unequivocal decisions (life situation modeling);
- the development of self-education and self-control skills;
- the development of group activity skills;
- the improvement of searching, collecting and presenting information;
- the creation of comfortable learning because each student has the chance to prove himself/herself;
- increasing motivation;
- the development of person's independence and initiative, creative skills and self-assessment;
- the integration of different subjects.

Among the disadvantages of project-based teaching we could mention:

- the problem of subjectivity in creative work assessment;
- overestimation of one's own abilities and finding oneself in a tight corner because of the fixed deadline;
- psychological communicative problems;
- technical problems which can affect not only the process of work but the final result.

Nevertheless, project work is an important part of competence approach that develops three components in students: the ability to work with various resources of information; the ability to work in groups; the ability to work by themselves.

It is worth mentioning that a teacher should create conditions for students' independent research, encouraging them to develop orientation skills and independent decision-making. The idea of project-based teaching is not new but still actual nowadays because it provides information management and technical support resulting

in the highest quality of educational process. Projects involve students in integrating various activities and make the process of learning more interesting and, thus, efficient.

Козловська Г. Б. Роль проектної роботи на заняттях з іноземної мови

У даній роботі розглядаються окремі аспекти сучасної методики викладання іноземної мови, зокрема інтенсифікація цього процесу відбувається завдяки впровадженню інтерактивних методик, до яких можна віднести метод проектів. У дослідженні представлено роль, важливість, переваги та недоліки методу проектів на заняттях з іноземної мови. Метод проектів дозволяє студентам проявити самостійність у виборі джерел інформації, способу її викладу і презентації. Різні види проектів дають можливість максимально повного дотримання принципу індивідуалізації та диференціації у навчанні.

УДК 811. 161. 2

Людмила Михайлівна КОРНІЄНКО,

старший викладач кафедри іноземних мов Сумського національного аграрного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0727-3250>

РОЗУМІННЯ МОВИ ЧЕРЕЗ КУЛЬТУРУ

У лінгвістиці існує поняття – мовна картина світу, тобто сукупність уявлень, яка історично склалася в повсякденній свідомості народу і знайшла своє відображення в мові. Це свого роду колективна філософія, система поглядів, частково універсальна, а частково національно-специфічна.

Поняття мовна картина світу або мовна модель світу пов'язані з тим, що кожна мова нав'язує носіям мови деякі уявлення про навколишню дійсність, до того ж ці уявлення багато в чому бувають однаковими для різних мов, але в багатьох моментах вони відрізняються.

Наприклад, для носіїв української мови здається абсолютно очевидним, що психічне життя людини підрозділяється на інтелектуальне і емоційне. Причому за інтелектуальне відповідає голова, а за емоційне швидше серце. Носіям української мови абсолютно зрозуміло, що означає «Розум з серцем не в ладах». І носіям української мови здається, що так влаштоване життя. Коли людина хвилюється вона хапається за серце, але як це не здається дивним, виявляється, що в інших мовах все відбувається по іншому. У деяких африканських мовах за психічне життя відповідає в основному печінка. І можна вважати, що носії цих мов сказали б «У нього добра печінка». Звичайно ж, для носіїв української мови «добра печінка» бути не може, це скоріше орган роздратування, у людини може щось, чи хтось «сидіти в печінці», або особливо за роздратування відповідає жовч: буває «жовчний» характер, «жовч розлилася по тілу», це зрозуміло, що пов'язано з роздратуванням. А добрі почуття, для носіїв української мови, пов'язані з серцем або з душею.

Для деяких мов Океанії психічне життя пов'язане з нутрощами людини, у нас нутрощі можуть бути тільки органами інтуїції, кажуть «нутром чує», але ж знову це все таки рідкісний і не характерний вираз, а головне для нас голова і серце.

Але «західні» мови, такі як англійська, французька влаштовані майже так само як українська. У них теж голова відповідає за думки, за емоції відповідає серце. І цілком природньо припустити, що сучасні носії цих мов, також як і носії української мови, якщо щось згадають, можуть ляснути себе по голові, замислившись – почухати потилицю, а хвилюючись можуть хапатися за серце.

Але в одному відношенні ці мови відрізняються від української, а саме, колись в цих мовах, на більш ранній стадії їх існування, серце було органом пам'яті, і до цих пір «знати напам'ять» англійською звучить як «by heart», буквально знати серцем, французькою «par coeur» теж знати серцем. Для українців це здається дивним, вчити таблицю множення серцем носії української мови не будуть. Для них органом пам'яті є виключно голова. Але і для носіїв «західних» мов цей вислів є скоріше вже застарілим; це те, що залишилося в мові як свідчення якоїсь ранньої стадії її існування. Таким чином картина світу змінюється в ході історії мови. Тобто мова і культура взаємопов'язані з цілої низки напрямків, зокрема, складовою частиною культури є культура використання мови.

Коли ми починаємо вивчати іноземні мови, ми часто стикаємося з певними словами, які не мають природного і простого перекладу на нашу мову. І це теж пов'язано з особливостями відповідної культури. Скажімо в англійській мові в рекламі дуже активно використовується слово «adventure» (пригода) і для носія англійської мови, особливо для американської англійської, воно позитивно забарвлене. Коли ця реклама буквально перекладається на українську мову, то часто виникає комічний ефект, тому що для українців слово «пригода» забарвлене далеко не настільки позитивно. Коли автомобіль рекламувався слоганом «Наповни свій день пригодами», то це викликало саркастичні коментарі у більшості українських користувачів Інтернету.

Міжнародне нерозуміння може виникати в разі буквального перекладу з однієї мови на іншу без врахування особливостей відповідної культури. Коли носій англійської мови питає свого українського колегу, який приїхав стажуватися в американському університеті і закінчив стажування, чи був він щасливий під час стажування – «Нарру», носій української може з подивом запитати «Що таке щастя?» і думати, як американець легко кидається словом «щастя». А американець в цей час буде думати, що українці схильні до того, щоб розводити філософію на порожньому місці. А сенс в тому, що для сучасної англійської культури, «щастя» – менш вимогливе слово, люди можуть бути щасливі від якоїсь доповіді, або від того, що кава в літаку була потрібної температури і т. п.

Ми бачимо, що знання того, як влаштована модель світу буває важливим як для перекладу так і для усвідомлення можливого непорозуміння між носіями різних мов. Тому вивчення іноземних мов в ВНЗ варто було б доповнити вивченням історії культури країн носіїв даних мов у вигляді додаткових спецкурсів або окремих модулів в рамках дисципліни іноземної мови.

ВІД ПРИНЦИПУ НАОЧНОСТІ ДО ПРИНЦИПУ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ

Прагнення людства до «суспільства без кордонів» ставить перед освітою надзвичайно складні завдання. Тільки освічена людина, що володіє, крім професійних вмінь, високою культурою ділового спілкування та вмінням спілкуватися іноземною мовою, може самореалізуватись в умовах глобалізації. Отже, питання вивчення іноземних мов з використанням новітніх технологій навчання та сучасних видів наочності є одним з головних завдань закладів вищої освіти. Метою нашої доповіді є аналіз підходу до використання наочності на заняттях з іноземної мови в історичному контексті.

Принцип наочності, що був започаткований ще у 17 столітті Яном Амосом Коменським, досі залишається одним з головних дидактичних принципів: «... Все, що тільки можливо, представляти для сприйняття почуттями, а саме: видиме – для сприйняття зором, звуки – слухом, запахи – нюхом, смачне – смаком, доступне дотику – шляхом дотику. Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома почуттями, нехай вони відразу охоплюються кількома почуттями»(1, с. 302).

Тему наочності з історичної точки зору розкрили О. А. Голюк, Н. Ю. Родюк, які дослідили історичний внесок видатних педагогів С. Миропольського, М. Бунакова, М. Корфа, К. Ельніцького, М. Демкова (2, с. 8). Дослідженням різних аспектів наочності були присвячені роботи таких вчених як І. О. Зимня, Е. І. Пасов, С. Ю. Ніколаєва, О. І. Ярмолівич, С. В. Гапонова, L. Le Ferrec, M. Leclère-Messebel та інші.

З другої половини 20 століття наочність поділялась на «зовнішню» і «внутрішню». Для «зовнішньої» наочності М. Бунаков застосовував у школі природні і штучні наочні посібники, тобто, саморобні або існуючі в продажу. Віддаючи перевагу природним посібникам, він радив до штучних вдаватися вкрай рідко, оскільки вважав, що при штучних наочних посібниках уявлення про урок скоро забуваються, залишаються тільки голі слова, і уроки не досягають мети. (2, с. 9). Внутрішню ж наочність він вважав прийнятною при аналізі художніх творів тощо.

Розглянемо використання наочності в різних підходах до викладання іноземної мови: У **граматико-перекладному методі** наочністю виступали тексти, з цими матеріалами можна було розвинути навички писемного мовлення, вміння граматичного аналізу. Колір, розмір шрифту, малюнки при цьому зовсім не мали значення. **Прямий метод** вже дав місце малюнкам. Головна мета цього методу – мовлення з використанням ілюстрацій, але цей метод не мав на меті комунікацію, лише певні навички усного мовлення на основі запропонованих тем. **Активний метод** вже передбачає використання магнітофону та інших технічних засобів у навчанні. З'являються мовні лабораторії та лінгафонні

кабінети. В центрі уваги навчальні діалоги та ситуації. **Аудіовізуальний метод** дозволив одночасне використання зображення і звуку. (60-90 роки) Засоби наочності поповнюються відеофільмами, телепрограмами. **Комунікативний метод** вніс до переліку матеріалів наочності поняття автентичного тексту. Щодо сучасного **діяльнісного методу**, він передбачає використання будь-яких засобів наочності як в режимі аудиторного навчання, так і самостійної роботи з використанням Інтернету та мультимедійних програм (3).

Засоби наочності виконують певні функції: порівняння, зіставлення, виділення. Тому графічні засоби широко використовуються при викладанні іноземних мов у технічних вищих навчальних закладах. Назвемо переваги графічної наочності (таблиць, схем, графіків, діаграм, презентацій):

- Універсальність: вміння студентів користуватися ними може бути використане у вивченні інших предметів зі спеціальності.

- Доступність: будь-які технічні тексти та статті завжди мають графічний супровід;

- Методична доцільність: ці засоби можуть бути джерелом науково-технічної інформації.

Разом з традиційними для минулих років засобами наочності, як то натуральна або об'ємна наочність (предмети побуту), образотворча (картини, зображення, фотографії, малюнки), звукова, символічна або графічна (таблиці, карти, схеми, графіки тощо), в процес викладання іноземної мови стрімко вриваються сучасні високотехнологічні засоби, які ми вже не можемо ігнорувати у методиці – реклама, блоги, суспільні мережі, чати, смартфони. Вони полегшують і ускладнюють роботу викладача. Ми говоримо вже про мультимодальний підхід до викладання мови, де текст на занятті може бути представлений у різних модусах одночасно: вербальному, графічному та просодичному.

Список бібліографічних посилань:

1. Коменский Я. А. Избр. пед. соч. М., 1955. С. 302-303.
2. Голюк О. А., Родюк Н. Ю. Застосування наочності як засобу підвищення ефективності навчання в практиці початкової школи XIX століття / О. А. Голюк, Н. Ю. Родюк // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (71), Issue: 173, 2018 Sept., P. 7-10. <http://seanewdim.com/173i.html>
3. Rıfat GÜNDAY. Utilisation Des Matériels Didactiques Et Authentiques Dans Les Methodes Du Fle Et Le Point Du Fle. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/312034393_Utilisation_Des_Materiels_Didactique

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО З ОСОБЛИВИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Сучасні підходи до підготовки спеціалістів висувають підвищені вимоги до володіння іноземною мовою, головною з яких є готовність майбутнього фахівця до її ефективного використання на практиці в інтересах своєї професійної діяльності.

Викладання у вищих закладах освіти з особливими умовами навчання, з одного боку, накладає певні обмеження на ефективність організації навчального процесу, а з другого, – потребує додаткової уваги до його окремих аспектів.

Специфіка навчання відображається в його цілі, умовах та змісті. Визначення цілі спирається на аналіз домінуючих видів майбутньої професійної діяльності і сфер використання іноземної мови. Важливою установкою є формування у майбутніх правоохоронців міжкультурної комунікативної компетенції. Їх професія передбачає готовність до комунікації з широким колом іноземців з безлічі питань, включаючи ті, що не мають безпосереднього відношення до правоохоронної діяльності. У випадку протиправних дій виникає необхідність встановити контакт з іноземцями, які є потерпілими, підозрюваними або свідками. До них можуть входити представники різних етносів і культур, які використовують іноземну мову в якості засобу міжкультурного спілкування. Їх норми, стандарти, вірування, уявлення, цінності, традиції і відношення (культура з маленької «к» за Р. Халверсон (1)) можуть різко відрізнятися між собою. Тому нагальним ціллю є вміння швидко змінювати стратегію і тактику мовленнєвої поведінки з врахуванням культурних норм учасників спілкування, проявляючи толерантність до іншомовних спільнот.

Поєднання навчання та служби є тим відомим чинником, який визначає специфічні умови навчання у ВЗО системи МВС. Крім того, сам характер навчання, яке традиційно відрізняється авторитарністю викладача, високим рівнем формалізації навчального процесу та жорсткою регламентацією занять, входить в певне протиріччя з комунікативною природою навчання іноземних мов, яке передбачає здебільше вільну, розкуту атмосферу заняття, високий рівень творчої активності тих, хто навчається, та подекуди неформальний характер їх взаємодії з викладачем. Тому вкрай важливо знайти збалансований підхід до викладання, який би поєднував дисципліну та вимогливість з найбільш ефективними методами та прийомами, які притаманні комунікативному характеру викладання іноземних мов.

Необхідно приділити особливу увагу самотійній роботі як резерву інтенсифікації навчання та часткового компенсування обмежень, які накладають на навчальний процес специфічні умови навчання. Цього можна досягти шляхом максимально ефективно організації самотійної роботи та ретельного використання відповідних ресурсів, що потребує таких технологій навчання, які б

забезпечували можливості оволодівати найбільш зручними та ефективними навчальними стратегіями самостійної роботи (2). Такий підхід може бути реалізований шляхом створення мовних центрів (лабораторій) з самостійним доступом до навчальної інформації. Перевагою центру є його гнучкість, можливість пристосувати курс навчання до своїх потреб та стилю роботи, що підвищує мотивацію до навчання. Організована таким чином самостійна робота доповнює обмежений час навчання в аудиторії та знижує навантаження на викладача, сприяє розвитку його педагогічного потенціалу через визволення часу на розробку методичного забезпечення навчального процесу і творчу роботу з курсантами.

При розгляді змісту навчання звертає на себе увагу наявність спеціальної професійної лексики, зокрема, юридичної термінології. Правова система кожної окремої країни є унікальною і нерозривно пов'язаною з її культурою, вона функціонує в складному соціо-культурному контексті, який завжди має національну специфіку. Це з необхідністю веде до формування національно-специфічних термінологічних систем. Працюючи з юридичним текстом, ми перекладаємо не просто слова, а правову систему, яка за ними стоїть (3). Відсутність на 1-2 курсах професійно-орієнтованих фонових знань в області права як своєї, так і іноземної держави перешкоджає розумінню та засвоєнню змісту фахових текстів.

Подолання цієї труднощі потребує додаткової роботи з методичного забезпечення та висуває підвищені вимоги до професійного рівня викладача. Необхідно не лише допомогти курсантам правильно зрозуміти і, за необхідності, перекласти ті чи інші терміни, а й розтлумачити їх значення, прокоментувати їх походження. Викладачеві слід пояснити, що юридична термінологія характеризується неповною понятійною еквівалентністю, а гетерогенність інтерпретацій навіть начебто однакових термінів носіями різних мов свідчить про розбіжність в поняттях, які ці терміни представляють. Доцільно говорити лише про той чи інший ступень відповідності між поняттями і лише на основі аналізу їх обсягу, характеристик і відносин судити про рівень еквівалентності тих термінів, які їх представляють в різних мовах. При цьому аналізувати необхідно не лише зміст, а й функцію понять, що можливо зробити лише на основі контексту. Навчання термінології вимагає від викладача деяких додаткових, нехай і обмежених, знань, які можна віднести до сфери порівняльного правознавства.

Специфічний характер вивчення іноземних мов у ВЗО з особливими умовами навчання додатково свідчить про необхідність збереження відомчої освіти. Лише в її межах можливе врахування всіх особливостей навчання, забезпечення його раціональної організації та використання ефективних методів та технологій.

Список бібліографічних посилань:

1. Halverson, Rachel J. Culture and Vocabulary Acquisition: A Proposal. 1985
2. Рєзнік В. Г., Лобачова С. В. Проблеми організації автономного навчання іноземних мов студентів вищої школи: сучасні методи та стратегії. «Молодий вчений» № 12. 1 (52. 1) грудень, 2017. С 76 – 79
3. Beyer, V. and Conradsen, K. Translating Japanese Legal Documents into English: A Short Course. // Morris, M. (ed). Translation and the Law, Amsterdam, 1995

ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) AS AN EFFECTIVE TEACHING TECHNIQUE FOR LAW STUDENTS

Nowadays we are experiencing an era of specialization. People are experts in various and specific fields of knowledge. Due to rapid globalization, students and professionals need to learn English to be competitive in their studies or careers. Familiarization with different foreign languages, especially English, is thought to be the best way to gain knowledge, as English is one of the most widely spoken languages worldwide. Today, with the emergence of English as a prominent language in our increasingly technological and global society, the study of English for special purpose (ESP) has gained a sense of relevance, especially in countries that are trying to restructure students' way of learning and teaching English.

English for specific purposes was considered to be a new trend in English Language Teaching at the beginning of the 2000-s. ESP might be described as a specific branch of English as a foreign language on the training of students in specific areas. It should be pointed out that English can be used in academic studies or the teaching of English for travel or professional purposes. People of various professions and background who are involved in their own fields of study; need to delve deep into specific topics, and the ESP approach can be useful as a learning methodology. There seems to be considerable motivation and interest in taking ESP courses and strengthening knowledge in English language. It is our belief that ESP courses help law students become more proficient in their field of study these days. In terms of the importance of language skills in ESP, specific terminology is an obstacle to effective communication in English, therefore there should be a bigger focus on learning vocabulary. After analyzing the studies and researches of contemporary domestic and foreign scientists, we strongly believe that their results can help teachers at the law departments and universities in designing their ESP curricula. Moreover, they can also be used for learners and teachers by serving as a reference to facilitate.

The groundwork preparations that should be done include checking various law literature for relevant articles, looking for ESP teaching materials for law students, reading material about the subject or discipline. It is obligatory to be done in order not to waste students' time and appear much more competent as a teacher.

The communicative approach in ESP for law students is based on the idea that learning a language successfully comes from communicating "real" meaning; thus, when learners are involved in real communication, their natural strategies for language acquisition are being used, which facilitates their learning to use the language. ESP for law students is an approach to language teaching in which all decisions as to content and method are based on the learner's reason for learning. That is when the teacher takes into account the students' law disciplines to guide class activities, the students are conscious of their process of learning and the importance of learning another language. Likewise, one of the teacher's tasks in class is to create strategies to help students understand texts on law. This approach is an efficient way to understand the reading

materials and the main ideas. This finding makes us think about the importance of teachers in supporting and motivating students' work and also encouraging reading practice in ESP for law students.

Therefore, students of law must learn specific skills as they develop their careers, such as the ability to argue, discuss, analyze, or defend their viewpoints based on their own experience or knowledge. The ESP methodology provides students with the appropriate conditions for carrying out these processes through different reading activities. At the same time, acquiring a specialized vocabulary (which is a relevant tool for reading, writing, and speaking) makes students feel self-confident and motivated not only in their own learning process but also in their use of the English language.

Список використаних посилань:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/english-for-law-university-students-at-the-epoch-of-global-cultural-and-professional-communication>. Електронний ресурс. Дата звернення: 15. 10. 2019.

2. Hutchinson, T. & Waters, A. (2009). English for specific purposes: A learner-centred approach. Cambridge: Cambridge University Press.

Мохоньок З. А. Англійська мова спеціального призначення (ESP) як ефективна методика навчання студентів-юристів

Автор акцентує увагу на нагальній ситуації, що постала перед спеціалістами із різних галузей: через швидку глобалізацію студенти та фахівці повинні вивчати англійську мову (як одну з найрозповсюдженіших у світі), щоб бути конкурентоспроможними у навчанні чи кар'єрі. Наразі вивчення англійської мови спеціального призначення (для студентів-юристів зокрема) набуло неабиякої актуальності, адже незнання спеціальної юридичної термінології є перешкодою для ефективного спілкування іноземною мовою. Саме тому слід приділяти більше уваги вивченню словникового запасу. Комунікативний підхід в ESP для студентів-юристів базується на ідеї, коли вивчення мови успішно відбувається через «живе» мовлення, тобто студенти залучаються до реального спілкування. ESP для студентів-юристів – це підхід до викладання мови, в якому всі рішення щодо змісту та методу ґрунтуються на причині навчання студента, тобто на вивченні спеціальної професійної лексики. Такий підхід – це ефективний спосіб навчання майбутніх юристів, вдалого підбору навчальних матеріалів та структурування освітнього процесу.

УДК 340. 113. 1

Василь Миколайович ПИВОВАРОВ,

доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат філологічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9642-3611>

МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИПУСКНИКА ЗВО З ПРАВА

Актуальність. На сучасному етапі розвитку суспільства вагомим фактором інноваційного розвитку держави є модернізація системи вищої освіти у напрямі

підготовки конкурентоспроможних випускників, зокрема з права, здатних до сприйняття євроінтеграційних процесів. Реалізація Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» передбачає підвищення рівня професійної підготовки майбутнього фахівця правника, яка визначається сформованістю його мовної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Запровадження компетентнісного підходу до навчання є пріоритетним завданням вищої освіти. Випускники ЗВО (заклад вищої освіти) з права мають застосовувати отримані знання в різних життєвих і професійних ситуаціях, на практиці, у контактах із представниками свого фаху та іншими особами.

Сучасний етап розвитку вітчизняної вищої освіти характеризується реалізацією компетентнісного підходу (2), зокрема через формування професійної мовленнєвої культури щодо вимог знання державної та іноземних мов. Для розв'язання цього завдання закономірним є пошук нових рішень у сфері професійної мовленнєвої культури випускника ЗВО з права. Отже, виникає потреба у створенні й впровадженні такої системи, яка оптимізує зміст організації та управління процесом формування професійного мовлення.

Сучасні теорії й принципи фахово орієнтованої сутності мовленнєвої діяльності спеціаліста з права вважається одним із компонентів його професійної компетентності.

Актуалізація питання посилена Ратифікацією в Україні Угоди про асоціацію з ЄС (16 вересня 2014 р.) (3), новою редакцією Закону України «Про вищу освіту» (2), прийняттям і подальшим розвитком положень Національної рамки кваліфікацій (Постанова КМУ № 1341 від 23. 11. 2011 зі змінами) (1), які схарактеризовані в інтегральну компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і цивільних якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти., знанням державної мови та правильним використанням її в усному та писемному спілкуванні.

Нова редакція українського правопису (5) кодифікує українську мову в соціолінгвістичному контексті. Отже, випускники ЗВО з права мають продемонструвати свої знання змін для підтвердження мовної компетентності. Важливо звернути увагу на переміни, наприклад, передавання звука [j] відповідно до вимови іншомовного слова буквою *й*, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами *є, ї, ю, я*, що стосується, зокрема, імен та прізвищ, які часто використовуються у праві. Зміни стосуються написання слів разом: *віцепрезидент, ексміністр, вебсайт* тощо, знання цього сприятиме демонструванню мовної компетентності фахівця з права. Відбулися зміни у написанні слів: *пів аркуша, пів міста, пів Європи*, але: *півáркуш, південь, півzáхист, півколо*, та ін., що також слід враховувати у професійній діяльності правника.

Цією модернізацією передбачено реалізацію принципів гуманізації вищої освіти, її демократизації, переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості випускника ЗВО з права, формування його професійних і мовних компетентностей.

Аналізу сучасної теорії та практики мовленнєвої підготовки випускників ЗВО дає змогу стверджувати, що відбувається розвиток теоретичних засад

формування у студентів мовленнєвої компетентності. Враховуючи зміни в українському правописі, потрібно шукати нові рішення у формуванні професійної мовної компетентності майбутніх спеціалістів з права, вдосконалювати механізми, які регулюють якість їх мовленнєвої діяльності. Нагальним є створення такої системи у ЗВО, яка оптимізує зміст організації та управління процесом формування професійного мовлення.

Висновок. Фахівці з права позитивно сприймають вимоги Національної рамки кваліфікацій та освітнього законодавства. Удосконалення мовної компетентності в системі правової освіти посідає особливе місце зважаючи на універсальну потребу відповідного володіння державною мовою всіма випускниками ЗВО з права, адже досконале володіння українською мовою, високий рівень мовленнєвої культури – невіддільна складова характеристики особи з вищою освітою.

Список бібліографічних посилань:

1. Національна рамка кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1341 {Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 509 від 12. 06. 2019}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 24. 12. 2019).
2. Пивоваров В. М. Інноваційні складові впровадження компетентісного підходу у навчальний процес. *Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. (Харків, 21 березня 2014 р.). Харків: НДІ ПЗІР, 2014. С. 153–158.
3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 10. 01. 2020).
4. Про вищу освіту. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004). Із змінами, внесеними згідно із Законами № 76-VIII від 28. 12. 2014, ВВР. URL: Про вищу освіту Ред. від 01. 01. 2019. URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/> (дата звернення: 11. 01. 2020).
5. УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС: Постанова КМУ № 437 від 22 травня 2019 р. спільним рішенням Президії НАН України (протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.) ЗАТВЕРДЖЕНО Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.). URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna %20serednya/%202019.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna_%20serednya/%202019.pdf) (дата звернення: 05.01.2020).

КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Входження вищої школи України у світовий освітній простір вимагає створення інноваційного середовища навчання і виховання студентів за допомогою використання методів і технологій активізації їх пізнавальної активності. Однією з сучасних технологій, що дозволяє організувати пізнавальну діяльність студентів в умовах безперервно зростаючої кількості інформації, є технологія веб-квестів, тобто квестів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій і мережі інтернет.

Концепція веб-квестів була розроблена в середині 90-х років в США професорами університету Сан-Дієго Берні Доджем та Томом Марчем. У перекладі з англійської мови слово квест/quest означає тривалий цілеспрямований пошук, пов'язаний із пригодою, або грою. Згідно з концепцією Б. Доджа і Т. Марча веб-квест являє собою пошуково-орієнтовану діяльність, в процесі якої студенти самостійно здійснюють пошук інформації, використовуючи інтернет-ресурси, та спрямована на розвиток уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію (1, 2).

Засновники веб-квесту запропонували його наступну структуру:

- вступ, де викладається короткий опис всього квесту: проблема, сценарій, ролі учасників, план роботи;
- завдання, де формулюється проблемне завдання та чітко визначається підсумковий результат;
- список інформаційних ресурсів, необхідних для виконання завдання;
- опис процедури роботи, яку необхідно виконати кожному учаснику квесту в процесі самостійного дослідження;
- опис критеріїв оцінки веб-квесту;
- висновок, де підсумовується досвід, отриманий учасниками під час самостійної роботи над веб-квестом (3).

Автор технології веб-квестів Б. Додж класифікував їх за наступними параметрами:

- тривалість виконання (короткострокові, довгострокові);
- предметний зміст (монопроекти, міжпредметні веб-квести);
- тип завдань (переказ, компіляція, проектування, творчі роботи, аналітичні звіти, детективи, журналістські розслідування, переконуючі виступи, вирішення спірних проблем, самопізнання, наукові доповіді, оцінювання) (4).

Такі різноманітні форми роботи розвивають навички активної пошукової та самостійної діяльності студентів, творче мислення та інтелект. Квестові завдання обумовлюють можливості творчої участі студентів у процесі засвоєння нових знань, самостійності в поставленні та розв'язанні проблем, висуванні гіпотез та пропозицій, логічного обґрунтування та доведення своєї точки зору.

Інтегрування веб-квестів у навчальний процес значно підвищує мотивацію студентів до навчання, збагачує їхній світогляд, сприяє розвитку особистісної

значущості, забезпечує соціальну та професійну поведінку у суспільстві, а також створює умови для розвитку своєї неперервної освітньо-професійної траєкторії впродовж життя.

Список бібліографічних посилань:

1. March T. Working the Web for Education. Theory and Practice on Integrating the Web for Learning. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ozline.com/learning/theory.html>.

2. March T. Web-Quests for Learning. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ozline.com/webquests/intro.html>.

3. Dodge B. Web Quest Taskonomy: A Taxonomy of Tasks. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webquest.sdsu.edu/taskonomy.html>.

4. Dodge B. Some Thoughts About Web Quests. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html.

UDC 808. 2. 070. 4

Tetiana SERHIENKO,

associate Professor at the Department of Foreign languages and military translation
National Army Academy named after hetman Petro Sahaidachnyi, Candidate of
Pedagogic Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5680-994X>

Yuliia SAMOILOVA,

associate Professor at the Department of Humanities, Sumy branch of Kharkiv
National University of Internal Affairs, Candidate of Pedagogic Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9578-0350>

TO THE ISSUE OF PECULIAR FEATURES OF TERMINOLOGICAL SUSTAINABLE COMBINATIONS TRANSLATION IN MILITARY DOCUMENTS AND ARTICLES

Military translation is the special type of translation with a clearly defined military communicative function. A distinctive feature of military translation is high percentage of terminology, acronyms, abbreviations and the accurate, clear reproduction of the content without figurative-emotional expressive means.

It covers all types and methods of translation: the written translation of charters and documents to transmissions during radio communications, including bilateral translation during military briefings, simultaneous translation, and annotation and abstracting of military, military-technical and political and military articles. Therefore, the requirements for a military translator-referent are high enough due to the specifics listed above.

One of them is fluency in the military field manuals and army regulations terminology, providing for a deep knowledge and clear understanding of the meaning and content of Ukrainian and Foreign military (operational-tactical, command-staff and military-technical) terminology, art of war and the specifics of structure the foreign armed forces, their doctrine and tactics, weapons and military equipment.

In military document, a special group of terminological stable combinations can be distinguished. These include:

1. Variable-stable combinations, which in military documents and articles due to the requirement for accuracy and clarity, precluding the ambiguity of the transmitted information, become stable.

For example: “*to lift fire*” – to deliver the fire further in the depth of enemy defense area,

“*to shift fire*” – to change direction of fire along the front right or left,

“*to hold a position*” – to defend position,

“*to hold the enemy in position*” to restrain the enemy movement.

2. Military aphorisms, proverbs and sayings.

For example: “*be quick on the draw*” – to respond instantly,

“*have sand in one's hair*” – have desert experience,

“*marshal's baton*” marshal's warder,

“*good beginning is half a battle*” good start is half victory,

“*the war depends on which we choose*” – everything depends on correctly selected solution.

3. Coded stable combinations derived from the implementation of covert command and control of troops.

For example: “*no joy*” – target not found,

“*my feet are dry flying*” – to fly over land,

“*mayday*” – call for help.

4. Orders.

For example: *Eyes LEFT!* – align to left;

Arms, PORT! – weapon on the breast;

Right, FACE! – turn to the right.

5. Along with special military and military-technical terminology in military documents, a certain place is occupied by geographical names (toponyms) and first names and surnames of people (anthroponyms).

Currently, it is customary to translate them by transcription; however, in some cases of translation of multi-component combinations different approaches are used.

6. One must pay attention to the translation of names and index designations that are part of multi-component terms that serve to name different types of weapons and military equipment. In Ukrainian language the reverse order of components is used: the name or index designation, as a rule, is put in last place; while in the American version the name precedes the index designation; caliber and nationality are taken first; if necessary, an appropriate explanatory word is entered.

For example: *M60A1 tank, UH-1H Huey Cobra helicopter,*

M56 SP 90mm AT gun, US Pershing missile.

When they translate nomenclature information on the designations of various types of weapons and military equipment into Ukrainian, as a rule, a detailed translation is given:

rifle, automatic, cal. 30, Browning M1918A2 – the second version of an upgraded model of a light machine gun system «Browning» model 1918, caliber 7.62 mm

In conclusion, we must notice that the translation of military stable combinations has the considerable difficulties. If the combinations of the first and partly second groups can sometimes be translated, deriving the general meaning from the meaning of the constituent components and the context, then the combinations of the second, third and fourth groups cannot be translated like that.

Сергієнко Т. М., Самойлова Ю. І. До питання про особливості перекладу термінологічно стійких словосполучень у військових документах та статтях

Авторами акцентовано увагу на особливостях військового перекладу, який є одним із видів перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією з великою термінологічністю та точністю викладеного матеріалу. Приділено увагу особливостям перекладу у групі термінологічно стійких словосполучень, а саме, змінно-стійких словосполучень, які стосуються наказів ведення вогню, військові афоризми, прислів'я, приказки, кодовані стійкі поєднання, що виникли в результаті здійснення таємного управління військами тощо.

UDC 378:147

Olena SHKURAT,

Lecturer, Humanities Department of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy Branch

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0388-1216>

TEACHING PROFESSIONAL ENGLISH TO THE LAW FACULTY STUDENTS

The following scientific provisions became the conceptual basis for the development of professional English teaching methods to students of legal specialties:

a) the specifics of future professional activity must be taken to consideration while the formation of foreign language professional competence;

b) the teacher's main activity should be based on taking into account the personality of each student, development of their abilities and formation of skills needed in future professional activity;

c) successful professional activity requires a good understanding of the foreign language. This can include not only the content knowledge in the specialty, but also the ability to communicate with specialists from other countries as well as provide professional activity in the foreign language environment.

However, it has to be taken into account that law students entered the university to study professional disciplines and acquire professional competence in a certain specialty. Learning English is not a priority for them. They refer to it like any other general educational subject (1, c. 50). The main difficulty of Legal English as a subject lies in the specific language. Legal English is full of terminology, rich vocabulary and collocations. Rupert Haigh asserts one of the reasons why legal language is sometimes difficult to understand is that it is often very different from ordinary English and the laws of the country which students study Legal English as a second language. The difficulty of Legal English lies in the fact that legal English has words that have one meaning as a legal term and another meaning in common English use. There are also regional varieties of Legal English language. Legal English terms differ from one English speaking country to another. For example: such terms as "solicitors" and "barristers" are only used in British English. In the USA the word "attorney" is used for both. Different terms are used to describe the same areas of law in British and American English. For example, «company law» and «corporate law» mean the same.

Ukrainian students sometimes find Legal English difficult due to the fact Legal English is a very historical, traditional and precise language counting hundreds of years of development (2, с. 3).

The implementation of the EU-Ukraine Association Agreement as well as the course for European integration, have become a key guideline for the Government's work and a component of reforms in Ukraine. In such conditions it is very important for Ukrainian society to be prepared for international cooperation. Knowledge of relevant foreign languages is an essential component for such cooperation to be successful, and it is particularly important in certain professional spheres such as law, business and economics.

Список бібліографічних посилань:

1. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей. / Р. О. Гришкова. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 220 с.

2. R. Haigh. Legal English. UK: Cavendish Publishing Limited, 2009. 330

Шкурат О. В., Викладання англійської мови професійного спрямування для студентів юридичних факультетів

У статті розглядається методика викладання англійської мови фахового спрямування для студентів юридичних факультетів, що значно відрізняється від викладання іноземної мови загального спрямування. Основними складнощами у вивченні іноземної мови студентами є специфічність юридичної термінології, а також значна відмінність між юридичними системами України, Великої Британії та США.

УДК 378: [811'24:159. 9]

Галина Миколаївна СОРОКІНА,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8046-9041>

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Давно пішов у минуле один із методів викладання іноземної мови, а саме, граматико-перекладний. Метою цього методу було навчити читати і перекладати тексти, використовуючи певні граматичні структури. Цей метод широко використовувався за часів СРСР. Викладач не ставив перед собою завдання навчити говорити іноземною мовою, тому що навряд чи у середньостатистичного громадянина з'явилася б можливість поспілкуватися з іноземцем. Сьогодні ж, в епоху глобалізації, вміння говорити іноземною мовою стає потребою. Однак, вирушаючи в подорож в іншу країну або працювати за кордон, людина стикається з проблемою: іноземну мову вивчав в школі, потім у виші, на курсах, але всі спроби розмовляти іноземною мовою закінчуються часто нічим. У чому ж причина?

Аналіз літератури і багаторічний особистий досвід викладання іноземної мови у ВНЗ показує, що існує свого роду перешкода, яка заважає реалізувати свої можливості у використанні іноземної мови для спілкування. Психологи

називають це явище психологічними бар'єрами. Проблеми виникнення, функціонування та подолання цих бар'єрів цікавлять як психологів, так і педагогів. При цьому наголошується існування декількох видів психологічних бар'єрів: це і психологічні бар'єри, що виникають в процесі навчання, і смислові, і емоційні бар'єри в спілкуванні.

Студенти, які навчаються на немовних факультетах, досить часто стикаються з труднощами в оволодінні іноземною мовою. Вивчення іноземної мови вимагає витрат енергії та сил, а головне – щоденної систематизованої роботи. Недостатньо знати граматичні правила і мати гарний лексичний запас. Для того щоб навчитися говорити, необхідно мати навички спілкування, потрібно спілкуватися, тобто мати мовну практику.

Багато людей відчують страх, коли виникає необхідність говорити іноземною мовою, але це відбувається не внаслідок некомпетентності або незнання. Елементарний страх виглядати смішним при спілкуванні іноземною мовою і є причиною невдачі.

Часто страх бути «незрозумілим», не зуміти викласти інформацію викликає небажання брати участь в процесі спілкування. Це поширене явище у студентському середовищі. Спрацьовують захисні механізми і людина «закривається, німіє». Однією з причин блокування процесу спілкування є занижена самооцінка студента. Часто підґрунтям спрацьовування такого «механізму» є попередній негативний досвід.

Викладач повинен бути гарним психологом і в кожному індивідуальному випадку постаратися знайти причину виникнення подібного бар'єра при спілкуванні іноземною мовою. Завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студента засвоювати і застосовувати іноземну мову, не боятися допускати помилки, вірити у свої сили і здібності. Необхідно проаналізувати ситуацію і встановити, чи не полягає причина у відсутності контакту між викладачем і студентом, або між студентами. Велике значення при цьому має програма навчання, відповідність рівня навчальних матеріалів і методи та способи його пред'явлення. Моделювання реальних ситуацій дає можливість студенту реалізувати свої інтереси та набути навичок розмовної мови. Викладач повинен вміти створити на занятті мовне середовище, підштовхнути студента до бажання висловитися, взяти участь в обговоренні близьких йому проблем.

Уміння викладача побачити і відзначити позитивне у відповіді студента допоможе йому набути впевненості в собі і побороти страх говорити іноземною мовою. Необхідно переконати студента в тому, що для того, щоб домогтися прогресу у вивченні іноземної мови, потрібно перетворити бажання говорити іноземною мовою у необхідність. Для того щоб навчитися говорити, потрібно просто розмовляти.

Список бібліографічних посилань:

1. Сергеева А. В., Чаплыгина О. В. Проблема психологических барьеров при изучении иностранного языка / А. В. Сергеева, О. В. Чаплыгина // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2019. № 6. С. URL: <http://e-koncept.ru/2019/192024.htm>.
2. Шепеленко Т. М. Психологические аспекты изучения иностранных языков / Т. М. Шепеленко // Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики. 2017. № 1. С. 117-125.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ЗАСВОЄННІ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Вища освіта в сучасних умовах постійно звертається до новітніх підходів в організації, підготовці та проведенні занять. Через інформатизацію усіх прошарків суспільного життя та освітнього простору, зокрема, відкриваються можливості для вдосконалення організації та контролю самостійної роботи студентів. Успішна організація самостійної роботи студентів робить можливим розвиток активного та творчого навчання, стимулює бажання студентів до накопчення інформації, отримання нових знань, досвіду та вдосконалення різного виду навичок. Нинішній розвиток навчального процесу зумовлює вдосконалення та осучаснення взаємовідносин студентів та викладачів, що в свою чергу спонукає та мотивує студентів до більш незалежного самостійного навчання.

Успішність та якість процесу навчання та його вдосконалення можна досягти за допомогою правильної організації та контролю самостійної роботи студентів. Навчання – цілеспрямована взаємодія викладача і студентів у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички. У педагогічному процесі педагогічні категорії взаємопов'язані та взаємозумовлені. Головною метою самостійного навчання є передача відповідальності за навчальний процес та результат навчання від викладача до студентів, що включає також усвідомлення важливості навчання та мотивації. Необхідно перевести студента з пасивного споживача знань в активного їх творця, що вмє сформулювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти оптимальний результат і довести його правильність. Самостійна робота сприяє: поглибленню і розширенню знань, інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей. Саме тому вона стає головним резервом підвищення ефективності підготовки спеціалістів. Від того, наскільки студент підготовлений і включений в самостійну діяльність, залежать його успіхи в навчанні, науковій і професійній роботі. Результати навчальної діяльності залежать від рівня навчальної самостійності студента. Рівень самостійності визначається особистою підготовленістю до цієї праці, бажанням займатися самостійно і можливостями реалізації цього бажання.

Самостійна робота студентів може бути забезпеченою на семінарських заняттях, які проводяться в нетрадиційних формах: семінар-дискусія, семінар-взаємонавчання, семінар-інтелектуальна розминка, семінар-сократична бесіда, семінар-дослідження тощо. Для успішної участі в таких семінарах студентів потрібна не лише попередня самостійна підготовка, але й плідна праця в складі проблемних груп, творчих об'єднань та ін. Як свідчить практика, дуже корисним для майбутніх спеціалістів є виконання студентами у порядку черги обов'язків керівника семінару (практичного заняття). Студент-керівник відповідає за підготовку й проведення заняття, стежить за регламентом,

формулює запитання й організовує обговорення, проводить комплексний колективний аналіз та оцінку роботи. При цьому викладач надає допомогу керівнику під час підготовки до занять, бере участь у постановці й обговоренні проблем, у підбитті підсумків та оцінюванні самого процесу роботи на основі принципу співробітництва. Така форма самостійної роботи формує в студентів уміння управління й самоуправління самостійною роботою.

Самостійна робота здебільшого виступає чи не єдиним способом виховання самостійності студентів у набутті знань. Самостійність у здобутті знань проявляється лише завдяки власній діяльності, з появою внутрішньої потреби у знаннях, пізнавальних інтересів, захопленості. У цьому розумінні самостійності неможливо навчитися. Таку самостійність можна лише формувати у процесі виховання та навчання. Ефективність організації самостійної роботи забезпечується певною кількістю літератури, розробленими кафедрою методичними рекомендаціями щодо організації самостійної роботи, проведенням індивідуальних і тематичних консультацій, застосуванням різних форм контролю. Надзвичайно важливим елементом навчального процесу є усвідомлення студентами необхідності подання викладачам звітів про отримані в процесі пізнавальної діяльності результати. У свою чергу, від того, як організовано етап оцінювання викладачем звітних матеріалів студентів, залежать і якість пізнавальної діяльності студентів, і результативність процесу в цілому.

Зовнішній контроль за самостійною роботою з боку викладачів має поєднуватися із самоконтролем студентів. У цьому випадку викладач зосереджує свою увагу на наданні допомоги тим, кому це особливо необхідно, і на тому, що вимагає дій кваліфікованого втручання педагога. Як показує практична діяльність, самостійна робота студентів за зразками не може бути ефективною під час формування самостійності як професійної особистості.

Таким чином, під час виконання самостійної роботи студенту, як майбутньому спеціалісту, необхідно вміти оперативно приймати рішення, діяти самостійно, творчо. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів вирішення тієї чи іншої проблеми. Творча особистість розвивається на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку.

Список бібліографічних посилань:

1. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра // Рідна школа. 2001. № 9. С. 49-52.
2. Демченко О. М. Дидактична система організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. 2006. № 5. С. 68-70.
3. Сучасні підходи до організації самостійної роботи студентів у вищій школі [Електронний ресурс]: / С. Б. Літвінчук, 2012. С. 65 – 69. Режим доступу: <<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/199-187-11.pdf>>

ПОТЕНЦІЙНИЙ СЛОВНИК ФАХІВЦЯ-ПОЧАТКІВЦЯ: КОНТЕНТ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Фахівець-початківець сьогодні, вибудовуючи власну стратегію реалізації в обраній професії, намагається керувати системою мовленнєвих комунікацій, економно використовувати мовні засоби, працює над ентропією (*перетворенням, спрощенням частини інформації*) ділових повідомлень, контролює стан каналів комунікації, котрі за Дж. Ватсоном і Е. Хіллом, американськими дослідниками, – «...як і водні канали, канали інформаційні повинні бути чистими, а іноді їх слід прочищати» (1, с. 57-58), та вербальні (словесні) компоненти, що у «міжособистісному спілкуванні виступають основними носіями значень(смислів) повідомлень», особливо профільного спрямування. Отже, багатство словника, загальна гуманітарна культура фахівця є визначальними, потребують постійного вдосконалення й *майстерності читати* інформаційний продукт, – формувати свій активний й потенційний словник (лексикон).

Потенція від лат. *сила*, – *прихована можливість, що може виявитись за певних умов; достатність сил для якої-небудь діяльності* (О. С. Мельничук, 1977. – С. 541). Тому потенційний словник забезпечує цю можливість. Одним із каналів насичення останнього є інформаційний контент друкованих ЗМІ, зокрема щоденної всеукраїнської газети «День» ([www. day. kyiv. ua](http://www.day.kyiv.ua)). Метою нашої розвідки є дослідити окремі аспекти (позитивні й негативні) використання іншомовних запозичень – саме «*новітніх запозичень*», «*неозапозичень*», «*неолексем*» (за І. Коробовою), «*нових інішомовних слів*» (за О. Стишовим) у засобах масової інформації (газетах) як просунутого каналу розширення активного й потенційного лексикону фахівця-початківця.

Останнім часом спостерігається інтерес науковців до використання запозиченої лексики в різних площинах у засобах масової інформації, зокрема дисертаційні дослідження Сергєєвої Г. А. (ХДУ), Симонок В. П. «Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу» (2002), Коробової І. О. «Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові» (2017) та ін.; статті О. Свіріпи, В. Романа, О. Стишова, К. Демченко, Р. Вишнівського, Т. Медведєвої тощо. Особливий інтерес у межах означеної теми викликають два словники новітніх запозичень та новітніх аббревіатур-запозичень, укладених І. Коробовою (1493н. з.) (2, с. 223-441).

Принагідно зазначаємо, що об'єктом нашого наукового інтересу є *новітні запозичення*, що увійшли в мову в останні 3-5 років завдяки багатогранній крос-культурній комунікації, й є складовою потенційного словника ділової людини. Так, ряд уже засвоєних назв приладів та технологічних послуг – *караоке, ноутбук, органайзер, сканер, ресівер, принтер, сервер, транкінг, скрін-сервер, сабвуфер* (3), – поповнився новітніми: *смартфон* – телефон з розширеним органайзером, офісними можливостями, *айфон* – мультимедіа-смартфон, *айпед* –

планшетний комп'ютер, *айпод* – портативний медіаплеєр, *геймпад* – мобільний пристрій для ігор, *ультрабук* – ультратонкий і легкий компактний ноутбук, *тачпад* – сенсорна панель на телефоні чи комп'ютері, *запінг* – перемикач каналів під час реклами. Серед назв процесів і явищ у ЗМІ й бізнесі, торгівлі: *оверквотинг* – безглузде цитування; *буккросинг* – обмін книжками у велелюдних місцях, *мувінг* – комплекс послуг з ефективною організації перевезень, *рітейл* – робота з масовим клієнтом, *шопліфтинг* – особливий вид спорту (поведінки), пов'язаний із крадіжками в магазинах.

Прикметним у галузі освіти й виховання стали неозапозичення *тьютор і коуч*. Із п'яти значень першого слова в англійській мові до української увійшло одне – викладач, наставник, який допомагає студентам коледжу, університету найбільш оптимально побудувати навчальний процес (2, с. 107). Друге – *коуч*: керівник, персональний тренер (бізнес-тренер), який працює з динамічними цілеспрямованими людьми, допомагає розкрити потенціал амбітних фахівців, – навпаки, дало цілу парадигму: коуч-консультант, коуч-консультування, коуч-курси, коуч-менеджер, коуч-серфер, коуч-сесія, коуч-система, коуч-тренер, коуч-тренінг тощо.

Інформаційний контент українських друкованих ЗМІ дає не тільки «*експресивність новизни*», а й ряд новітніх запозичень-уявлень, зокрема «*сервільність*» (з лат. *servilis* – рабська) – прагнення вислужитись, укр. *догідливість, плазування, підлабузництво*. В іншій площині – *фактчекінг* – об'єктивність, достовірність інформації. Отже, неозапозичення (неолексеми) проходять своєрідну апробацію на доцільність і достатність нормативного використання саме в динамічному контенті – мові ЗМІ, на потреби номінацій нових реалій, понять у суспільному й економічному житті, бізнесі; є економією засобів через сформованість у мові-реципієнті терміносистем певної галузі чи професійного середовища. Таким чином, не заглиблюючись у мовознавчий аспект процесу запозичень, при *сталій потребі читання* молодий спеціаліст активно збагачує свій потенційний словник відповідно до викликів часу. Тести ж документів укладаються відповідно до вимог Держстандарту (ДСТУ 1. 5:2003), де за наявності 2-х рівнозначних слів перевага за українським. Тому постає проблема *доцільності, достатності* використання неозапозичень. Цілком слушними є застереження мовознавців (зокрема С. Караванського, О. Стишова) щодо швидкого проникнення в мас-медіа (а згодом і в мову) чималої кількості екзотизмів. У цьому всеохопному інформаційному каналі фахівець повинен виявити власну мовну реакцію та адекватний відбір.

Список бібліографічних посилань:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. К.: ВЦ «Академія», 2004. 344с.
2. Коробова І. О. Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / І. О. Коробова. К. – Запоріжжя, 2017. 443с.
3. Медведєва Т. М. Іншомовна лексика у мас-медійному просторі / Т. М. Медведєва. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_11_28/7_medvedeva.html

---

Секція 6

ГУМАНІСТИЧНО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Александра Анатольевна БАБИЧ,

преподаватель кафедры организации социальной работы в органах внутренних дел Костанайской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Ширакбека Кобылбаева, капитан полиции
(Республика Казахстан)

ГУМАНИТАРНО-ПРАВОВАЯ ПАРАДИГМА СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВОВ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

«Если воспитатель останется глух и нем к законным требованиям времени, то сам лишит свою школу жизненной силы».

К. Ушинский

Одной из самых обсуждаемых и важных тем в условиях глобализации является процесс интеграции образования в международное образовательное пространство. Гуманитарно-правовая парадигма исторически сложившегося и современного образования, предопределяет стандарт образования, считающийся необходимым и достаточным для жизни в обществе, находящемся на определенной стадии социально – экономического и технологического развития.

Содержание и сущность понятия парадигмы носит весьма дискуссионный характер, однако достаточно обобщенно представляется в монографии П. А. Денисенко, где под парадигмой образования понимается «... исходная базовая матрица образования, содержащая в себе основания, средства обучения и воспитания, идеал обучаемого в его качественной совокупности знаний, навыков и умений, включающих фундаментальные представления о мире, обществе и человеке, ценности, идеалы и нормы мироотношения и социального поведения» (1).

Многообразие субъектов образовательной деятельности, целей, задач, функций образования предопределяет его полипарадигмальность.

Приоритетные направления развития образования в Республике Казахстан определены в Плане нации -100 конкретных шагов, в котором обозначена одна из главных целей образовательных стратегий и научных достижений – повышение конкурентоспособности выпускаемых кадров и рост экспортного потенциала образовательного сектора (2).

Документом, прошедшим широкое обсуждение в педагогической и научной общественности, в котором учтены предложения работодателей, бизнес-сообщества и международных экспертов является Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 – 2019 годы. В Программе определены цели и задачи развития науки и образования,

соответствующие международным стандартам. Приоритетными направлениями для реализации указанной Программы стали повышение конкурентоспособности образования и науки, развитие человеческого капитала для устойчивого роста экономики: обеспечение равного доступа к качественному дошкольному воспитанию и обучению; обеспечение равного доступа к качественному среднему образованию, защиты прав и законных интересов детей и формирование интеллектуально, физически, духовно развитого, успешного гражданина; социально-экономическая интеграция молодежи через создание условий для получения технического и профессионального образования; обеспечение отраслей экономики конкурентоспособными кадрами с высшим и послевузовским образованием; обеспечение реального вклада науки для ускоренной диверсификации и устойчивого развития экономики страны (3).

В условиях современной глобализации, всеобъемлющего и форсированного внедрения технических достижений в различные отрасли производства и жизнедеятельности человечества, возникает потребность повышения уровня человеческого капитала, как одного из основных ресурсов экономической и политической конкурентоспособности страны. В эпоху цифровизации ИТ грамотность и знание английского языка являются неотъемлемыми элементами повседневной трудовой деятельности.

В своем Послании народу Казахстана Президент Касым-Жомарт Токаев особое внимание уделил повышению качества образования. Спрос на специалистов технической сферы в нашей экономике очень высок, однако возможности отечественного образования недостаточны. Предприятия вынуждены приглашать соответствующих специалистов из-за рубежа. В нашей стране до сих пор не разработана эффективная методика учета баланса трудовых ресурсов. Фактически отечественная система подготовки специалистов оторвана от реального рынка труда. Мы должны перейти к политике профориентации на основе выявления способностей учащихся. Эта политика должна лечь в основу национального стандарта среднего образования (4).

Образование, отвечающее требованию времени – путь к дальнейшему повышению благосостояния общества, улучшению условий труда и быта, значительному прогрессу здравоохранения, культуры, экономики, всестороннему развитию личности, совершенствованию демократического образа жизни населения.

Список использованных источников:

1. Климов С. Н. Парадигмальность образования в условиях глобализации: Вестник Исык-Кульского университета «Вопросы государства и права», No38, 2014. УДК377 / http://nbisu. moy. su/_ld/28/2834_ISUKLIMOV2014-3. pdf
2. План нации – 100 конкретных шагов: Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года / <http://adilet. zan. kz/rus/docs/P1800000460>
3. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016 – 2019 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2018 года № 460 / <http://adilet. zan. kz/rus/docs/P1800000460>
4. Конструктивный общественный диалог-основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 2 сентября 2019 года / <https://www. akorda. kz>

УДК 378 (4)

Василь Іванович БІЛОКОПИТОВ,

доцент кафедри іноземних мов Сумського національного аграрного університету, кандидат педагогічних наук, доцент
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-1993>

ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПАРТНЕРСТВО У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Європейська асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ) почала свою діяльність у 1990 року як неурядова міжнародна організація. З 2001 року ЄАВНЗ виступає консультативним органом групи супроводу Болонського процесу (БП). У галузі забезпечення якості вищої освіти Асоціація співпрацює з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, національними студентськими союзами та Європейською асоціацією університетів.

Партнерами ЄАВНЗ у сфері вищої освіти виступають:

1. Європейська громадянська платформа з навчання впродовж життя (*European Civil Society Platform on Lifelong Learning*), яка об'єднала 25 європейських мереж, що працюють у сфері освіти та професійної підготовки кадрів. Разом ці організації охоплюють усі сектори освіти та підготовки кадрів, охоплюючи мережі вищої та професійно-технічної освіти, освіти дорослих, студентські мережі. Основною метою цієї платформи є залучення представників вищої освіти (ВО) до реалізації освітньої політики Європейського Союзу (8).

2. Мережа університетів прикладних наук (*The Universities of Applied Sciences Network*), діяльність якої спрямована на посилення вкладу сектору університетів прикладних наук у дослідження та інноваційну стратегію Європи, тим самим посилюючи конкурентоспроможність ЄС (11).

3. Європейська мережа доступу (*The European Access Network*), яка підтримує більш широкий доступ до ВО для тих, хто за певних причин (стать, етнічне походження, національність, вік, сімейне походження, професійна підготовка) не задіяний в освітньому процесі. Пріоритетними цілями мережі стали: сприяння ефективній політиці для більш широкої участі в галузі ВО; проведення спільних досліджень і розробок з питань доступу до ВО; співпраця з іншими міжнародними та національними організаціями; реалізація педагогічної стратегії й розробка та впровадження мультикультурних програм; заохочення до міжнародного обміну студентами і викладачами (5).

4. Середземноморський союз (*Euro-Mediterranean Foundation*), до складу якого входять Європейсько-Середземноморський університет, університетський центр Європейсько-Середземноморських досліджень, організація Євро-Середземноморських університетів. Основне завдання Союзу – посилювати співпрацю та обмін на Європейсько-Середземноморському просторі. ЄАВНЗ є одним із засновників цього Союзу та членом Генеральної Асамблеї (4).

5. Бізнес-платформа для багатомовності (*Business Platform for Multilingualism*) сприяє розвитку полімовності для підвищення рівня

конкурентоспроможності та зайнятості, об'єднує партнерів з професійних асоціацій, організацій роботодавців, профспілок, університетів і закладів професійної освіти та навчання. ЄАВНЗ є членом цієї платформи (2).

Партнерами ЄАВНЗ на Європейському просторі вищої освіти є:

1. Асоціація академічної співпраці (*The Academic Cooperation Association*), мета якої сприяти інтернаціоналізації європейської ВО. Асоціація виступила співорганізатором ЄАВНЗ при проведенні форуму Центральноєвропейських країн та конференції на рівні міністрів (м. Будапешт, березень 2010 р.) (1).

2. Європейська асоціація університетів з навчання впродовж життя (*The European Association for University Lifelong Learning*) є найбільшою мультидисциплінарною асоціацією. Її діяльність спрямована на: розвиток європейського економічного й культурного життя через заохочення та сприяння навчанню впродовж життя в межах європейських ЗВО; забезпечення форуму для обміну та поширення інновацій щодо навчання впродовж життя в межах європейських систем ВО; на підтримку високих стандартів у всіх сферах навчання впродовж життя (6).

3. Європейський центр стратегічного управління університетами (*European Center for Strategic Management of Universities*) створений у 1986 році як неприбуткова організація для підтримки розвитку стратегій освітньої політики. ЄАВНЗ виступає асоціативним партнером центру на Європейській платформі модернізації вищої освіти (*European platform of higher education modernisation*), мета якої – сприяння відкритості європейської ВО (7).

4. Європейський акредитаційний консорціум (*European Consortium for Accreditation in Higher Education*) створений у 2003 році з метою забезпечення взаємного визнання процедур акредитації (9).

5. Мережі університетів європейських столиць (*Networks of Universities from the Capitals of Europe*) роль яких полягає у сприянні академічній інтеграції та співпраці між університетами всієї Європи (10).

6. Рада Європи (*The Council of Europe*), яка охоплює практично весь європейський континент і прагне до розвитку в Європі загальнодемократичних принципів, на основі Європейської конвенції з прав людини (3).

Отже, ЄАВНЗ виступає активним партнером у галузі ВО та процесі забезпечення її якості. Асоціація зробила свій значний внесок у створення Європейського простору вищої освіти та дослідження і сприяла транснаціональній співпраці між учасниками БП.

Список бібліографічних посилань:

1. The Academic Cooperation Association [Electronic resource]. – URL: <http://www.aca-secretariat.be>

2. The Business Platform for Multilingualism [Electronic resource]. – URL: <http://www.eurashe.eu/about-eurashe/stakeholders-and-partnerships>

3. The Council of Europe [Electronic resource]. URL: <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=CommentTravaillonsNous&l=en>

4. The Euro-Mediterranean University [Electronic resource]. – URL: www.emuni.si/en

5. The European Access Network [Electronic resource]. – URL: <http://www.ean-edu.org>

6. The European Association for University Lifelong Learning [Electronic resource]. – URL: http://www.eucen.eu/about/aims_and_objectives

7. The European Center for Strategic Management of Universities [Electronic resource]. – URL: <http://www.esmu.be>
8. The European Civil Society Platform on Lifelong Learning [Electronic resource]. – URL: <http://www.eucis-lll.eu>
9. The European Consortium for Accreditation / Home / [Electronic resource]. – URL: <http://www.eaconsortium.net/main/about-eca>
10. The Networks of Universities from the Capitals of Europe [Electronic resource] – URL: <http://www.unica-network.eu>
11. The Universities of Applied Sciences network [Electronic resource]. – URL: <http://www.uasnet.eu>

УДК 378.017:351.74

Тетяна Львівна БЛОУС,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-8758>

ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Новий час потребує суб'єктної професійної позиції, здібностей інноваційного бачення проблем, самостійності й творчості у прийнятті рішень, що складають основу успішної діяльності в конкретних екстремальних ситуаціях, а також цілеспрямованої професійної діяльності взагалі, відзначеної неординарністю і оригінальністю мислення та дій. Професійна діяльність працівників поліції потребує актуалізації особливих якостей, функціональних можливостей, специфічності психологічної готовності які полягають в особливостях професійної діяльності та особливостях формування психологічної готовності працівників поліції до роботи в екстремальних умовах. Психологічна готовність до професійної діяльності є найважливішим компонентом бойового потенціалу працівників поліції (1).

Проаналізуємо дослідження вчених, що розглядали психологічну готовність у професійній діяльності. Вчений Д. Петров у своєму дослідженні провів аналіз службової діяльності працівників підрозділів спеціального призначення, визначив вимоги їхньої психологічної готовності до дій в екстремальних умовах та засоби фізичної підготовки, які дозволяють забезпечити психологічну стійкість працівників підрозділів спеціального призначення, необхідну в їх професійній діяльності (4).

Так, О. Столяренко визначає готовність як „сукупність морально-психологічних і бойових характеристик працівників й військовослужбовців, які дозволяють їм у будь-який час і за будь-яких обставин виконувати всі функції щодо забезпечення законності, безпеки та правопорядку” (5, с. 58). При цьому в структурі готовності до виконання службово-оперативних завдань, він виділяє такий важливий психологічний компонент як психологічна витримка. Під нею автор розуміє вміння стримувати емоційні сплески й не допускати необміркованих дій, за необхідності терпляче чекати початку і закінчення

службових операцій, стримувати емоції, викликані образою, глузуванням, брутальністю тощо (5, с. 58).

Схожі думки знаходимо у А. Ганюшкіна, який визначив бойову готовність як одну з трьох форм передстартових станів, для якої характерні: емоційний підйом, легке збудження, впевнене очікування старту, „робочі думки”. Стан психічної готовності в структурі бойової готовності він охарактеризував упевненістю в своїх силах, прагненням активно і до кінця боротися за досягнення результату, здатністю керувати власними діями, почуттями, думками (3, с. 93). Тобто, розумова діяльність, що впливає на інші процеси формування людини в екстремальних умовах, є свідомою. Як зазначає вчений Б. Вяткін: 1) такий стан не виникає сам собою, а має формуватися свідомо і цілеспрямовано, шляхом мобілізації сил для виконання певної діяльності; 2) людина може бути в такій готовності лише за умови, що вона підготовлена заздалегідь до професійної діяльності; 3) особливе значення має фактор часу, оскільки сили повинні бути використані в необхідний момент; 4) структура мобілізаційної готовності – це модель для виконання професійної діяльності на найвищому рівні (2 с. 7).

Важливим для підготовки працівників поліції до роботи в екстремальних умовах, яка повинна бути: професійно спрямованою, цілеспрямованою, супроводжуватися активністю і зусиллями самої особистості, повторюваною в різних формах і часі, моделювати екстремальні умови у освітньому процесі, бути результатом зусиль усіх фахівців та особистості самого працівника поліції.

Для виконання завдань у екстремальних ситуаціях працівники поліції повинні виявляти такі якості, як оперативна пам'ять, рішучість, сміливість, наполегливість, винахідливість, кмітливість, спеціальні знання, досвід тощо. На ефективність правоохоронної діяльності впливають різні фактори, а саме: надійність сформованих знань, умінь і навичок; ціннісноорієнтаційна зрілість особистості; адаптаційні здібності, уміння володіти собою в будь-яких умовах; здатність до адекватної оцінки ситуації та прийняття відповідальних рішень в екстремальних умовах. Система психологічної підготовки до діяльності в екстремальних ситуаціях включає такі основні завдання: професійно-психологічний відбір кадрів для діяльності в екстремальних умовах; психологічна адаптація в умовах стресу; психологічна підготовка до діяльності в екстремальних ситуаціях; психологічний супровід в екстремальних ситуаціях; психологічна допомога в екстремальних умовах діяльності; психологічна реабілітація фахівців після їх участі у діях, пов'язаних з професійним ризиком і небезпекою (1). Тому підготовка має проводитися за допомогою альтернативно-пошукової діяльності в екстремальних умовах, адже діяльність поліцейського в екстремальних ситуаціях забезпечується знаннями, навичками та вміннями, адаптаційними механізмами до екстремальних факторів, стійкістю емоційно-вольової сфери, високим розвитком пошуково-дослідницьких компонентів діяльності та здатністю коректувати реалізацію рішення залежно від мінливої ситуації.

Отже, професійна діяльність працівників поліції до роботи в екстремальних умовах повинна враховувати як особливості впливу цих умов, так і професійні функції працівників поліції, вимоги до працівників поліції з боку суспільства, які ґрунтуються на існуючій системі підготовки у вищих освітніх закладах МВС України, досвіді та практичній діяльності фахівців.

Список бібліографічних посилань:

1. Білоус Т. Л. Завдання психологічної підготовки до діяльності в екстремальних ситуаціях майбутніх фахівців органів внутрішніх справ України. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. 36. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2010. Вип.28. Ч.2. С. 36–42.
2. Вяткин Б. А. О системном анализе психических состояний. Новые исследования в психологии, 1987. № 1. С. 3–7.
3. Ганюшкин А. Д. Исследования состояния психической готовности человека к деятельности в экстремальных условиях / А. Д. Ганюшкин. М.: Просвещение, 2002. 126 с.
4. Петров Д. А. Формирование психологической готовности к действиям в экстремальных условиях у сотрудников подразделений специального назначения МВД РФ средствами физической подготовки: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Дмитрий Алексеевич Петров; Санкт-Петербургская государственная академия физической культуры. Санкт-Петербург, 2005. 150 с.
5. Столяренко А. М. Психологическая подготовка личного состава органов внутренних дел. М.: Академия МВД СССР, 1987. 87 с.

УДК 37. 011+140. 8

Людмила Яківна БІРЮК,

завідувач кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доктор педагогічних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-4228>

Сергій Григорович ПІШУН,

доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, кандидат педагогічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5748-6641>

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ОПТИМІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Сучасна модель освіти зумовлена динамічним функціонуванням двох процесів – інтернаціоналізації та глобалізації. У свою чергу, освіта з позицій інтернаціоналізації обумовлена взаємодією соціально-економічних систем країн, що є різними за рівнем розвитку, прагненням і можливістю до інтеграції в єдину світову галузь. Інтернаціоналізація освіти, по суті, є синонімом її міжнародної складової. Для України, яка зазнає складного процесу соціально-економічних перетворень, оптимізація освіти є одним із першорядних завдань. Цей шлях передбачає необхідність обліку світових тенденцій у цій сфері, що визначається переходом до загальної вищої освіти країн постіндустріального світу, трансформацією освіти у високотехнологічну галузь. Реалізація цих спрямувань дасть можливість нашій державі презентувати освіту як фундаментальний компонент, базис інноваційної системи суспільства знань.

До тенденцій розвитку освіти в глобалізованому світі І. С. Каленюк, наприклад, відносить такі:

- зростання значення освіти як фактора соціального розвитку в якості провідника знань та інформації;
- диференціацію джерел фінансування, перехід до широкого спектру джерел фінансування та отримання прибутку, підвищення ефективності використання коштів;
- інтернаціоналізацію освіти, уніфікацію, що необхідна для стандартизації та визнання дипломів;
- зміну вимог до змісту, методів та форм навчального процесу;
- зміну організаційних форм освітньої діяльності;
- глобалізацію ринку освітніх послуг (1, с. 6).

Початок ХХІ століття позначився визнанням того, що глобалізація є провідною тенденцією в сучасному світі, основою якої є інтеграція специфічного роду, якої людство ще не знало. Сьогодення освітнього простору України позначено подальшим розвитком комерціалізації в цій царині, підходом до неї як до одного з видів товару, що буває високої або низької якості, дорогим або не дуже, тенденції, що продукує сентенцію: викладачі – продавці освіти, учні – її покупці. Комерціалізація освіти означає практичне здійснення експансії ринкового ортодоксу, розуміння суспільства лише як ринкового соціуму, відмову від культурно-історичного, аксіологічного національного виміру освіти. Як зазначили у монографії С. Сисоєва та Н. Батченко, задовольняючи фінансові потреби сьогодення, вищі навчальні заклади втрачають більше – авторитет у царині фундаментальних досліджень, які були, є і будуть візитівкою кожного університету (2, с. 85).

Виходячи з принципів філософії гуманізму, освіта є фундаментальним завоюванням цивілізації, що розвивається, правом кожної людини на суспільне благо, ресурсом її залучення до культури. Сучасний світ – це інновації, креативність, творчість, критичне мислення. Це найважливіший ресурс соціально-економічного розвитку суспільства, заснований на знаннях. Отже, усі освітні системи, програми шкіл та закладів вищої освіти повинні створювати умови для динамічного розвитку, нарощування інтелектуального капіталу, примноження його авторитету, цінності в суспільстві.

Список бібліографічних посилань:

1. Каленюк І. С. Університети в координатах глобального розвитку. Вища школа. 2009. № 9. С. 5–11.
2. Саркисян Т. Н. К вопросу о модернизации образования. *European science review*. 2014. № 3–4. С. 89–92.

УДК 378. 147

Maryna VASYLENKO,

associate Professor at the Department of Law of Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy Branch, candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
ORCID. org/0000-0002-2992-6646

DESCRIPTION OF CONTENT EVALUATION CRITERIA OF FUTURE LAWYERS FOR LEGAL ADVICE

One of the urgent problems of legal education is to prepare students for consulting activities, which require constant of the functional responsibilities of many

legal professions. Performance and quality of its advisory role to a large extent depend on the timely diagnosis of the results of educational work with future lawyers.

The problem of the semantic and structural features of future lawyers to the profession devoted to study DA Alexandrov, V. Androsiuk YY Boyko, VL Vasilyeva, LI Kazmirenko, E. Moyseyeva. The authors proved the main structural components of readiness for professional activities of lawyers: motivation (professional inclinations, professional orientation, satisfaction with the profession, motivation learning in higher education), operational (creativity, intellectual lability, communication skills), emotional and volitional (self, locus of control, mental condition), personal (self-confidence, self acceptance, professional self-esteem) (1, p. 8).

A special place in the structure of legal preparedness work is professional knowledge and skills of students. Structuring professional knowledge and skills to students of legal specialties justified in terms of solutions to practical problems of legal education based on the mandatory identification of all aspects of the content of legal specialties. Overall, despite the diversity and specificity of the production problems of legal professions, the following general functions – organizational, social, search, reconstructive, communication, identity, performing in one way or another as all the lawyers. Therefore, in most scientific and educational work summarized five main groups of professional knowledge and skills necessary future lawyers: related to understanding the legal framework, which is the essence of the legal profession (OM Bandurka, S. Kubitsky, O. F. Skakun) those that reflect the peculiarities of legal knowledge in practice (Yury Boyko, SD Husaryev, AD Tikhomirov), those that were formed earlier and aktualizovalys in direct interaction with the profession (S. Slivka, GA Tsyrf), which include features of the interaction with the subjects of legal process – the belief in the presence of the necessary creativity, correctness of the chosen path of professional education and career (VP Barkovskii, Y. M. Zanika, VM Savischenko), which reflects the external, objective essential attributes of the legal profession – extravagance, uniforms, etc. (AM Brazhnykova, A. Kaverin) (2, p. 24).

In the process of professional training of teachers referred to the situational limitations of professional knowledge and skills of future lawyers. According to research YY Boyko, AM Brazhnykovoyi, M. Isayenko, I. Marchuk, VA Polyana, professional knowledge and skills of the students marked instability and selective.

The analysis examined sources showed that despite some progress in studying the problem of students' readiness to legal work, remain open questions about the structural specificity of their readiness for consulting activities in future legal work. Unfortunately, research quest to prepare students for legal

According to M. Badalovoyi, NV Garkavenko, II Soliychuk, Y. Chaplaka structure ready for professional counseling should focus around the rod idea about the dependence of the performance of individual style of the consultant on that, in turn, affect the acquired professional education and practical experience.

Regarding the differentiation of special abilities to advisory work, the MK Bogdanova, N. Garkavenko, II Komarova, II Soliychuk, Y. Chaplak considered pivotal communication, organizational, analytical. Communication skills ensure the success of professional contact with a client advisor at all stages of the consultative process.

In the scientific search for T. Andrushchenko, O. Belinsky, L. Volyn, R. Kochyunasa, O. Melnychuk, V. Musienko-Repskoyi, O. Raykov, N. Temple reflected the theoretical and methodological basis for the diagnosis of students'

readiness for consulting activities in the professional field. These searches were carried out to ensure quality training of future specialists (3).

The theoretical and practical experience have been used to justify the content criteria of future lawyers to advisory activities. We proposed an evaluative criterion-unit study of future lawyers to advisory activities based on the following initial positions: vocational educational training of students provides a arsenal of educational tools formation of their preparedness for future legal work, structural components of students' readiness for consulting activities in the legal profession should reflect knowledge and skills to carry out such activities in the legal field, emotional attitude to training and advisory presence of physiological characteristics that determine suitability for this activity, knowledge and skills of its advisory role of the professional experience of future lawyers.

Список бібліографічних посилань:

1. Бойко Ю. Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності: дис.... канд. психол. наук: 19. 00. 07 / Бойко Юлія Юріївна. К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2008. 262 с.

2. Василенко М. Є. Вихідні положення критеріально-оцінювального апарату вивчення готовності майбутніх правників до консультативної юридичної праці / Народна освіта: електронне наукове фахове видання. Випуск № 2 (17). 2012. С. 22-26.

Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/17/index17.htm>

3. Андрущенко В. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Одеса: Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2000. 20 с.

Василенко М. Є. Характеристика змісту критеріїв оцінювання готовності майбутніх правників до юридичного консультування

У роботі надана характеристика змісту критеріїв оцінювання готовності майбутніх правників до юридичного консультування. Розкрито основні вихідні положення розробки критеріально-оцінювального апарату готовності майбутніх юристів до консультативної діяльності.

Тетяна Григорівна ГЕРАЩЕНКО,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5918-2019>

СУЧАСНІ НАНОТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАСАД СУСПІЛЬСТВА

Інформатизація суспільства трансформує соціум, видозмінює людину як об'єкта соціалізації і створює новий образ Homo sapiens. У наносуспільстві інформаційні технології пронизують повсякденне життя людини. Як вважає

О. Д. Гараніна, «вони впливають на формування специфічних антропологічних якостей, система яких складає паттерн *Homo informativus* (людина інформаційна)» (1). Виникнення цих якостей зумовлене суттєвими змінами у системі ціннісних пріоритетів людини. В інформатизованому середовищі виникають техногенні, когнітивні, емоційно-чуттєві та морально-поведінкові протиріччя, зумовлені як незрілістю нового типу соціальної будови, так і нездатністю людини швидко адаптуватися до нових реалій.

Наносуспільство – це тип біосоціотехнічної системи, що складається з різномірних взаємопов'язаних елементів і підсистем, властивостей і відносин, створених індивідами на основі нанотехнологій, метою яких є реалізація певних принципів в життєдіяльності людини. Аналіз останніх публікацій з нанотехнологій дозволяє зробити висновок, що широке використання останніх неминує призводити до етичних проблем.

Можна виділити два підходи до етичного аналізу нанотехнологій. Перший підхід передбачає запровадження мораторію на певні напрями досліджень у нанонауці та практичне впровадження до тих пір, поки не буде створений кодекс поведінки в галузі нанонауки й нанотехнологій та відповідна законодавча база. Другий підхід займає вичікувальну позицію, уважно спостерігаючи за процесом розвитку нанонауки та нанотехнологій. Його послідовники вважають, що коли будуть остаточно визначені тенденції розвитку науки, можна буде говорити про етичний компонент, запроваджувати морально-етичні регулятори та правила поведінки.

Ми вважаємо, що застосування окремо взятого підходу є недоречним у питанні розв'язання етичних проблем розвитку та поширення нанотехнологій. Доцільним при цьому може бути комплексний етичний підхід, згідно з яким етична думка має осмислювати фактичний матеріал та прогнозувати його подальше перетворення, усіляко виключаючи можливі мутації та ризики для людини. Такий підхід може виступати фундаментом для розв'язання суперечностей в процесі інноваційного розвитку системи «людина – машина».

Подальший розвиток наносуспільства викликає серйозні трансформації суспільної свідомості. Відбуваються зміни й у свідомості людини, її світогляді, моральних нормах і цінностях. Пріоритетного розвитку набуває планетарна свідомість. У її тлумаченні можна виділити чотири аспекти. По-перше, домінантою планетарної свідомості є пріоритет загальнолюдських цінностей над приватними, що дозволить забезпечити конструктивне співробітництво країн у вирішенні багатьох завдань, які стосуються усієї цивілізації. По-друге, планетарна свідомість приводить до якісних змін як в індивідуальній, так і в суспільній свідомості народів. Космополітична свідомість перетворюється в найважливіший атрибут політичної культури. По-третє, зростає роль науки, тому планетарній свідомості властивий високий рівень освіченості.

Останні два десятиріччя актуалізувався новий концепт конвергуючих технологій. На думку М. Кастельса, «технологічна конвергенція більше поширюється на зростаючу взаємозалежність між біологічною та мікроелектронною революціями, як матеріально, так і методологічно» (2, с. 78). Змістом конвергуючих технологій виступає синергетична взаємодія між різними сферами досліджень і розробок, наприклад, нанонауки, нанотехнології, біотехнології і науки про життя, інформаційних, комунікаційних технологій і когнітивних наук. В результаті ми отримуємо унікальний науково-технологічний

конгломерат NanoBioInfoCogno конвергенцію (NBIC-конвергенція). Останній потребує термінового перегляду існуючих наукових та світоглядних парадигм. Виникає необхідність створення

гуманітарної міждисциплінарної парадигми, включивши до предмету вивчення усі рівні організації матерії, соціокультурні та ціннісні виміри досліджень.

Слід зазначити, що технологічні можливості, які розгортаються у ході NBIC- конвергенції, можуть спровокувати серйозні світоглядні, культурні і соціальні потрясіння. Людство у перспективі зіткнеться з неминучістю переосмислення фундаментальних цінностей, якісного перегляду таких базових понять, як життя, розум, людина, природа, існування тощо.

Під впливом сучасних досягнень науки і техніки відбувається переоцінка попередніх світоглядних уявлень і трансформація ціннісних орієнтирів (установок) не тільки окремої людини, а й усього суспільства. М. Мойсєв зазначає, що для того, щоб забезпечити своє майбутнє, людству належить здійснити глибоку зміну моральних принципів, яка може бути прирівняна до тієї зміни, що відбулася на початку становлення суспільства, коли норми поведінки «в ордах неоантропів» змінилися людською мораллю (3). Людству необхідно виробити вміння чинити супротив не тільки минулому, але й майбутньому.

Вплив направлених потоків інформації на людину і суспільство стає надзвичайно важливим. Розвиток інформаційних технологій спричиняє трансформацію інформаційних відносин суспільства, які, в свою чергу, впливають на індивідуальну і масову свідомість. Тому постає гостра необхідність дослідження соціально-культурних наслідків застосування сучасних супертехнологій в ситуації гострої аксіологічної і моральної кризи як науки, так і культури, коли зростання можливостей науки випереджає зріст духовності і моралі.

Відгукуючись на вимоги глобалізації та перехідного періоду як процесу, слід зазначити, що суспільство повинне пройти не просто хвилю модернізації, а радикальний процес соціальних змін, який повністю змінить структуру суспільства, соціальний статус, спосіб і якість життя мільйонів людей.

Список бібліографічних посилань:

1. Гаранина О. Д. Перспективы человека в мире информационных технологий: от Homo sapiens к Homo informativus. Режим доступа /<https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-cheloveka-v-mire-informatsionn>.

2. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства = Пер. з англ. К.: Ваклер, 2007. 304 с. ISBN 966-543-116-1.

3. Моисеев Н. Н. Наука, глобальные модели и перспективы человечества. Горизонты экологического знания: социально-философские проблемы. М.: Наука, 1986. С. 179 – 200.

УДК 159. 9

Дарія Тарасівна ГОШОВСЬКА,

доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат психологічних наук

Ярослав Олександрович ГОШОВСЬКИЙ,

завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор психологічних наук, професор

МЕДІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ – УЧАСНИКІВ АТО/ООС

Серед різноманітних методів активного ревіталізаційного (психореабілітаційного, психорекреаційного, реєдукаційного тощо) повернення працівників поліції, які брали участь в АТО/ООС, зазнавши численних ускладнених психофізичних випробувань та амортизацій, до нормативного устрою звичайного мирного соціуму одним з найрезультативніших є медіально-рефлексійний тренінговий підхід. Досить часто перебування у стані поствоєнного синдрому супроводжується в поліцейських проявами фрустраційно-депресивних ознак психоемоційного вигорання і виснаження, рисами синдрому посттравматичного стресового розладу та іншими вкрай складними афективно-поведінковими розладами.

Цілком імовірними можуть бути підвищена конфліктність і агресивність, що, безперечно, засвідчує необхідність надання психологічної допомоги. Особливо негативний вплив справляє досить частий базовий конфлікт між реальними учасниками бойових дій і людьми, які номінуються «диванною сотнею», тобто тими цивільними громадянами, які нібито все знають про війну, проте не брали в ній участь. Якраз для вирішення таких конфліктних ситуацій доречним видається розроблений і апробований нами медіально-рефлексійний тренінг (1; 2). Визначально сутнісно-функціональною ознакою медіально-рефлексійного тренінгу є спеціально організована посередницько-примирювальна діяльність, що полягає в оптимізації за участю третьої сторони (професійного психолога – медіатора, фасилітатора, модератора) процесу пошуку конфліктуючими сторонами вирішення проблеми, яке дозволило б припинити конфлікт і гармонізувати подальший перебіг мирного розвитку і співіснування. Тобто медіацію насамперед потрібно розуміти як процес цілеспрямованого посередницького втручання, що просуває конфлікт між особистістю поліцейського – учасника АТО/ООС і тими депривуючими обставинами й умовами, дратуючими людьми, які супроводжують його теперішнє життя, в напрямку його вирішення. Медіально-рефлексійна природа тренінгу дозволяє через посередницьке вирішення конфліктів вивільнитися від травмогенного минулого й набутти завдяки психореабілітаційним впливам з боку акцентуючого суспільства якісної рефлексії нових просоціальних віддзеркалених «поглядів на себе» – вже не як на активного учасника бойових дій із сепаратистами, а як на представника закону.

Теоретико-методологічним підґрунтям медіально-рефлексійного тренінгу послужили праці Г. Вачкова, І. Ващенко, Д. О'Конора, С. Максименка, М. Пірен, К. Рудестама, Д. Сеймура, Т. Третьяченко, І. Ялома, Т. Яценко та ін. У процесі

створення структурного психотехнічного каркасу медіально-рефлексійного тренінгу враховувались окремі положення п'яти програмних напрямків: 1) тренінг самосвідомості; 2) когнітивний тренінг; 3) тренінг атрибуції; 4) поведінковий тренінг; 5) навчання практичним навичкам. За методологічною ознакою медіально-рефлексійний тренінг належить до класу психорегулятивних систем, що побудовані на принципі «самокерованої діяльності».

Це положення чи не найкраще засвідчує єдність з основними принципами генетичної психології, згідно з концептуальними положеннями якої генеза, розвиток можливі насамперед як «саморух» особистості. Маючи в основі профілактично-корекційну природу, медіум-тренінг у віковій діаді «допомога – репресія» обирає спосіб примирення, який передбачає обережне, поступове, виважене повернення особистості з досвідом бойових дій до звичних мирних соціокультурних норм і засад. Зазначимо, що механізм посередництва полягає в тому, що наявність третього, стороннього учасника дозволяє перенести на нього як на посередника частину непродуктивних моментів конфлікту, емоційної напруги, зняти неприязнь конфліктуючих сторін та уникнути ригідно-поведінкових моделей поведінки і надмірних комунікативних фільтрів під час спілкування. Медіально-рефлексійний тренінг є стрижневим утворенням цілого методичного комплексу, змістовими компонентами якого є: тематична бесіда, лекція-семінар, психокорекційні ігри, психодраматичні ігри та вправи, групова дискусія, інтроспекція, брейн-штормінг, фокус-група, релаксація, психогімнастика, аутотренінг, допоміжні методи арт-терапії тощо. В умовах медіально-рефлексійного тренінгу, що перебігає в атмосфері відповідальної та відвертої взаємодії, використання комунікативно-перцептивних засобів, інтерактивних вправ, ігор та інших дієвих форм самовираження, відбувається становлення та розвиток таких важливих рис поліцейського, як комунікативність, рефлексивність, спонтанність, креативність, відповідальність, емпатійність, самокритичність тощо.

Культивований упродовж тренінгу розвиток самоусвідомлення призводить до оптимізації механізмів рефлексії, інтроспекції, самоаналізу, постійного внутрішнього діалогу тощо. Внаслідок розгортання когнітивних компонентів самоусвідомлення все більшої актуальності і значення набувають рефлексивні механізми, розвиток яких у найближчій перспективі дозволяє забезпечити свідоме, активне, творче життя. Тренінг сприяє створенню умов для розвитку спроможності до поглибленого самопізнання, розширення горизонтів просоціального самоусвідомлення, адже впродовж кожного заняття всі учасники мали змогу зосередитися на вирішенні складних питань адаптації, самоприйняття, саморозкриття тощо.

Список бібліографічних посилань:

1. Гошовський Я. Психічне здоров'я депривованої особистості: ревіталізаційний підхід / Я. Гошовський // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 жовтня 2016 року) / упор. Н. М. Бамбурак. Львів: ЛьДУВС, 2016. С. 73-77.

2. Гошовський Я. Психологічна реінтеграція особистості в умовах глобальних трансформацій: засадничі положення / Я. Гошовський, Д. Гошовська // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2015. № 3 (38). С. 134-142.

Надія Михайлівна ДЕМИДЕНКО,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4392-6722>

ЧУДОТВОРНА МАЛОЧЕРНЕЧЧИНСЬКА ІКОНА «ХЛІБ ЖИТТЯ»: ПОВЕРНЕННЯ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ

На Сумщині зберігається декілька ікон, які за церковними канонами визнані чудотворними. Найзагадковішу історію, в якій дотепер існує багато білих плям, має ікона Христа «Хліб життя», або за іншою назвою – «Спас Малочернеччинський». Друга назва ікони пов'язана з монастирем, який з XVII століття діяв у селі Мала Чернещина (тепер Сумського району), де й зберігалася дана ікона.

У роки Громадянської війни храм Всіх Святих був закритий, ікона «Хліб життя», яка з кінця XIX століття вже шанувалася як чудотворна, за невідомих обставин зникла. Аж у 2012 році Сумщину сколихнула знакова подія: в одній із приватних колекцій знавця православної іконографії, жителя міста Донецька О. Здановича виявили ікону «Спас Малочернеччинський», яку на Сумщині вважали безнадійно втраченою. Ікона була повернута до Сумського Спасо-Преображенського собору (1, с. 2). Колекціонер і реставратор О. Зданович, який повернув до Сумської єпархії ікону «Хліб життя», повідомив, що придбав ікону у приватних осіб у дуже занедбаному стані. Попередні власники, зовсім не розуміючи справжньої цінності цього раритету, тримали її на горищі (2, с. 24). Для відтворення первісного вигляду ікони колекціонер протягом трьох років займався її реставрацією (3, с. 28 А.).

Для підтвердження оригінальності ікони були залучені висококваліфіковані фахівці, серед яких – доктор мистецтвознавства І. Л. Бусева-Давидова, вчений секретар Центрального музею давньоруської культури ім. А. Рубльова Н. І. Комашко та інші. Експерти досліджували ікону декілька місяців, причому незалежно один від одного. У результаті дослідження члени комісії дали не зовсім чіткий висновок, вказавши у своєму вердикті, що «атрибутируемый образ по ряду признаков совпадает с чудотворным образом из Малой Чернетчины». Це дало ґрунт для багатьох скептиків висловлювати подальші сумніви щодо оригінальності ікони, апелюючи на те, що українські та російські фахівці толерантно зазначили, що лише «за деякими ознаками» досліджуваний екземпляр співпадає з оригіналом. Дотепер існує дискусія про те, чи повернута ікона дійсно є чудотворною, чи насправді лише її копія?

Але необхідно зазначити, що більшого дослідники вказати категорично і не могли, адже всі справжні ознаки чудотворної ікони нікому невідомі, бо оригінал зник майже сто років назад і його зображення документально не було зафіксоване. У даному дослідженні зроблені спроби на основі аналізу збережених першоджерел зробити власні висновки щодо даної проблематики.

Як свідчать джерела, фундатором монастиря у Малій Чернещині був засновник міста Суми, полковник Герасим Кондратьєв. У період визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, яка розпочалась у 1648 році, десятки тисяч православних людей здійснювали свої місця і переїжджали на незаймані

землі. «Попереду процесії, на великому прибраному возі, везли церковний крам. Акуратно стояли ікони, велика церковна бібліотека з богослужбових, релігійних та світських книжок...» (4, с. 13). Так описував дослідник О. Двінятін прибуття переселенців Білоцерківського полку на теперішні сумські землі у середині XVII ст. У кінці червня (чи на початку липня) 1655 року сум'яни надіслали чолобитну до московського царя: «Бьют челом... бедные и разоренные от ляхов и татар г. Ставища черкасы атаман Герасимка Кондратьев и рядовые казаки, все сто человек, ...пришли мы из-за Днепра... з женишками и детишками и пришед стали на Псле реке подле речки Сум на Берлицком городище» (5, с. 128). Так з'явилося нове місто з укріпленнями, які рятували сум'ян від набігу кримських татар 1659, 1663 років та облоги татар у 1668 році (4, с. 26).

Від самого заснування міста Герасим Кондратьєв будує декілька храмів: Покровську та Миколаївську церкви, Спаський собор. Через тридцять років закладає наріжний камінь Свято-Воскресенської церкви, першої кам'яної споруди на території сучасної Сумщини, котра будувалась як справжня оборонна фортеця. Окрім парафіяльних храмів, полковник Кондратьєв будував і монастирі. Так, ще з 1668 року почав діяти Успенський чоловічий монастир у селі Лука (тепер входить до міста Суми). Через деякий час поблизу монастиря з'явилась слобода, яку в народі називали «Монастырек». Пізніше населений пункт отримує назву Мала Чернеччина.

Про початковий етап діяльності Малочернеччинського Успенського монастиря свідчення відсутні. А от про останні роки його існування можна дізнатися з «Историко-статистического описания Харьковской Епархии», яке у 1859 році уклав митрополит Філарет (Гумилевський). Описуючи Успенський монастир Сумського повіту, він зазначав: «В последние десятилетие своего существования он был великолепный. В нем было три храма, и все три каменные» (6, с. 32). Особливого розквіту монастир досягнув за Якова Шубського, призначеного ігуменом монастиря у квітні 1787 року.

Наприкінці XVIII століття за наказом імператриці Катерини II Успенський монастир, як і багато інших монастирів, був закритий. Що ж сталося з будівлями обителі? Вони були розібрані і продані. Так, наприклад, цеглу головної церкви монастиря продали для церкви у село Верхня Сироватка Сумського повіту; вхідні залізні двері – Сумській Миколаївській церкві; іконостас, за рішенням Священного Синоду, передали «в Каплуновскую церковь». А у вцілілі житлові приміщення перейшли жити «монастырские крестьяне Чернетчины» (6, с. 38).

Із всіх храмів монастиря вцілів єдиний храм – Всіх Святих. У ньому проводились церковні служби для жителів Малої Чернеччини (колишній хутір Чернеччин) та Великої Чернеччини (у минулому – село Чернеччина). Та через невелику чисельність прихожан, прихід був бідним. Тому місцевий протоієрей Лашенко чотири роки (з 1883 по 1887) переконував прихожан Всехсвятського храму дати згоду на його закриття та продаж. Селяни не погоджувались, вперто відстоювали свою церву, ніби відчуваючи якусь її особливість.

І ця «особливість» насправді підтвердилась у 1887

році – у господарському приміщенні церкви була знайдена унікальна ікона з образом Христа Спасителя «Хліб життя»».

На ній Ісус зображений на повний зріст. Спаситель стоїть на точилі (жертovníку у вигляді металевого дискосу), руки й ноги вкриті ранами, з яких на підніжжя стікає кров. В Образі, написаному на полотні (вага срібної ризи, що прикрашає ікону 12 фунтів і 13 золотників, що відповідає 5 кг срібла), втілена ідея Євхаристії, або жертвоприношення. Саме про це свідчить і напис навколо німбу і Євангелія від Іоана: «Аз есмь хлеб животворный, иже спешдый с небесе: аще кто снестъ от хлеба сего, жив будет вовеки (Иоанн. 6. 51). А ще не снесте плоти Сына Человеческого, ни пиете крове Его, живота не имате в себе» (Иоанн. 6. 53).

Існує припущення, що цей образ міг створити художник-іконописець Пилип Євстратійович Мосягін (1840-1900), який із родиною проживав у селі Лука (6, с. 32). Краєзнавець Н. О. Ткаченко згадує про місцевих художників того часу – Георгія та Катерину Сабчукових (6, с. 35). Інші дослідники припускають, що ікона могла бути привезена полковником Кондратьєвим з якогось Волинського монастиря, котрий він часто відвідував.

Детальніші свідчення про дану ікону можна знайти у праці Іоана Ситенка «Описание Чудотворного образа Христа спасителя», опублікованій у Сумській типографії І. Г. Єльченка у 1908 році. За його свідченням, «явлення» Чудотворного Образу Спасителя у Малій Чернеччині пов'язане із зціленням селянки Онисії Панченко восени 1887 року. У жінки поранення пальця спровокувало сильне запалення спочатку руки, а потім і всього тіла. Причому застосування різних методів лікування як народної, так і традиційної медицини, полегшення не давали. Врятувало жінку якесь дивне нічне марення, під час якого вона, ніби зайшовши до льоху церкви Всіх Святих, побачила Образ Христа, котрий випромінював яскраве світло. Почувши крізь марення слова Спасителя: «Приходите сюда, молитесь и веруйте, буду исцелять вас от всякой болезни», Онисія стала щиро молитись. Прокинувшись від сну, відчула себе абсолютно здоровою.

Після наполягань Онисії Панченко, у підмурках храму дійсно знайшли ікону Христа. За дозволом Харківської духовної консисторії Образ був розміщений у церкві Всіх Святих села Мала Чернеччина. Пізніше ікону передавали до сусідніх сіл Сумського повіту – Токарі, Тимофіївку, Степанівку, Нижню Сироватку та ін. За спеціальним дозволом правлячого Харківського архієрея ікона переносилася і в інші населені пункти Харківської губернії. А у липні 1892 року її привозили до Сум, коли тут поширилась холера. На центральній Покровській площі при багатолюдному зібранні відправили молебень. І хвороба ніби відступила (2, с. 24). У той час з'являлася велика кількість письмових заяв прихожан про зцілення від різних хвороб. Причому заяви писали не лише православні, а й католики та протестанти [6, с. 34].

Малочернеччинський образ був прославлений як чудотворний у 1887 році. Оскільки до цього року ікона не була відома для широкого загалу, то і списків з неї, ясна річ, не робили.

Священник М. Крохатський у своїй праці «Новооткрытый крестный ход» зазначає, що у серпні 1904 році за указом Священного Синоду (за №7607) був запроваджений щорічний хресний хід до церкви села Велика Чернеччина з іконою Христа Спасителя «Хліб життя». Відомо, що до 1917 року Священним

Синодом такий дозвіл надавався виключно для чудотворних ікон (носити списки, тобто копії ікон, у хресних ходах заборонялось) (7, с. 5). Важливим доказом приналежності ікони до ряду чудотворних є прикріплені до неї (з тильної сторони) ручки, які збереглись. Якраз ця деталь засвідчує, що ікону носили при хресних ходах. Отже, це ще один вагомий доказ на підтвердження оригінальності чудотворної Малочернеччинської ікони «Хліб життя».

Список бібліографічних посилань:

1. Акіменко А. На Сумщину повернула чудотворна ікона, що вважалася втраченою. День, 2012. 26 вересня. С. 2
2. Вертіль В. Чудотворна ікона повернулася на Сумщину. Урядовий кур'єр. 2012. 13 жовтня, С. 24
3. Галина Е. «Я готов купить икону за любые деньги». Ваш шанс. 2012. 330. С. 28 А.
4. Двінятін О. Я кличу живих, я плачу за мертвими. Суми: Видавництво «Ярославна», 2001. 92 с.
5. Юркевич В. Еміграція на на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького. Всеукраїнська академія наук. С. 128-129.
6. Ткаченко Н. О. Мої вишневі Токарі. Суми: В-во «МакДен». 2009. 408. С. 32.
7. Ігнат'єв О. Повернення святині. Сумщина. 2012. №98. 3 жовтня. С. 5.

УДК 159. 9:351. 75

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету №3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4443-9114>

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологія превентивної поліцейської діяльності полягає у готовності і здатності поліції виконувати дії або комплекс дій, що обмежують певні права і свободи людини, використання яких не завжди пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб, які застосовуються відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень із дотриманням установлених законом вимог (1, с. 289).

Як відомо, відповідно до Наказу МВС від 30. 05. 2019 року № 427 «Про вдосконалення підготовки курсантів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» курсанти 2-го курсу факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» з 05. 08. 2019 відряджені до підрозділів поліції для проходження служби та переведені до складу слухачів факультету заочного навчання № 5 за цією ж спеціальністю. Зараз за схемою «2 роки курсант – 1 рік слухач» навчається 185 осіб.

У межах психологічного супроводу вказаних поліцейських проводилися заходи, що направлені на визначення їх нагальних проблем у службовій та навчальній діяльності, актуального емоційного стану та мотивації до подальшої служби в Національній поліції України. З метою вивчення найактуальніших проблем та пропозицій, що супроводжують проходження слухачами зазначеної програми, нами було проведене анонімне анкетування в якому взяли участь 176 осіб – 95 % від загальної чисельності. Дещо більше половини з опитаних (54 %) – є працівниками управлінь патрульної поліції в областях ДПП, інші (46 %) – працівники ГУНП в областях.

За аналізом отриманих показників та враховуючи проведені індивідуальні заходи визначено, що аспекти діяльності колективів у практичних підрозділах, а саме: результативність власної роботи та діяльності колективу, регламент роботи (нормованість робочого дня), застосування заохочень та накладення стягнень, дотримання антикорупційного законодавства в цілому задовольняють респондентів, на що вказують понад 90 % опитаних.

Проте, на наш погляд, є дуже цікавими деякі результати опитування стосовно психологічної складової забезпечення публічної безпеки в рамках їх діяльності. Так, на питання «Як Ви оцінюєте сучасний стан забезпечення публічної безпеки та порядку в районі де Ви несете службу?» сімдесят відсотків респондентів зазначили «високий рівень», та тридцять – як «середній». Хоча істотно, це є суб'єктивний та не прямий показник, але він підтверджує той факт, що на відміну від заходів поліцейського примусу, які є реакцією на протиправні діяння людини, превентивні поліцейські заходи чинять психологічний вплив на населення та використовуються для попередження та профілактики правопорушень, а також для забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (1, с. 289).

Підкреслимо, що особистість має принципову соціальну цінність і значимість. У той же час, людина стає особистістю тільки в суспільстві, завдяки участі в суспільних відносинах. Проте, й суспільство розвивається завдяки діяльності людей у формі їх спільної діяльності. Дуже важливим чинником діяльності фахівця превентивної діяльності, стає його особистий психологічний стан. Дві треті опитуваних, зазначили цей стан як «дуже значний», тобто, можна констатувати, що їх діяльність в суспільстві та для суспільства залежить від конкретного психічного здоров'я особистості. Варій М. Й. визначав психічне здоров'я людини, як наявність у її психіці активних і пасивних залежних патернів, що постійно генерують позитивний психоенергетичний потенціал, який забезпечує усвідомлене позитивне сприйняття навколишнього світу, гармонію з ним і з собою, особистісний оптимізм та задоволення від життя (2, с. 278).

Підтвердженням оптимізму у молодих фахівців є стовідсотковий результат відповіді на запитання – «Чи вважаєте Ви, що ваші здібності відповідають вимогам професії працівника поліції превентивної діяльності». «переважно» відповіли 55 відсотків, а «повністю» – 45.

Наприкінці слід зазначити, що мотиваційна направленість поліцейських до подальшої службової діяльності позитивна, лише 1 (0,6 %) респондент вказав на бажання звільнитися з Національної поліції України.

Треба підкреслити, що психічне здоров'я особистості, а саме фахівця підрозділів превентивної діяльності та міцна безпека суспільства – необхідні

умови й органічні складові успішного функціонування суспільства й держави в цілому.

Список бібліографічних посилань:

1. Юридична психологія: підручник / за заг. Редакцією О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2018. 684 с.

2. Варій М. Й. Психологія: Навчальний посібник / Для студ. вищ. навч.закладів. К.: «Центр учбової літератури». 2007. 288 с.

УДК: 159. 92

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Основу життя сучасного суспільства складає інформаційний простір зі стрімким розвитком, удосконаленням і поширенням в усі сфери життєдіяльності людини електронних інформаційних технологій. Домінування інформатизації актуалізує низку технологічних і соціальних ризиків та проблем для сталого психічного розвитку особистості, а саме: адаптація особи до процесів динамічного зростання обсягів інформації; трансформація міжособистісних відносин і комунікацій; поява нового різновиду протиправної поведінки – злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій; розвиток залежності від віртуальної реальності (інтернет-залежність); формування ізольованих від суспільних інтересів віртуальних інтернет-співтовариств; масове «глибоке занурення» в інформаційний контент; вплив на масову свідомість тощо.

Як навчитися орієнтуватися в умовах надмірного потоку інформації? Як протистояти інформаційному шуму? Як забезпечити інформаційну безпеку як окремій особистості так суспільству і державі в цілому? При цьому, під інформаційно безпекою особистості ми розуміємо не лише захист персональних даних, а й захищеність психіки від надмірного споживання інформації та захищеність свідомості людини від деструктивних інформаційних впливів: маніпулювання свідомістю, розповсюдження чуток, нав'язування фальшивої або беззмстовної інформації, дезінформування, спонування до самогубства, кібербулінгу тощо. Усі ці виклики вимагають адекватного наукового дослідження і пояснення їх впливу на психіку і поведінку людини.

У зв'язку зі стрімким зростанням і удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій вчені виокремлюють перспективні психологічні дослідження у найближчі десять років (1): психологія соціальних мереж, віртуальної реальності та нейроінтерфейсів людини і комп'ютера; психологія штучного інтелекту, людей-кіборгів і людей з імплантованими помилковими спогадами; вплив на масову свідомість і поведінку людей; збільшення дистанційних психологічних послуг, які дозволять практикуючим психологам давати онлайн-консультації; використання штучного інтелекту (наприклад, боти-психотерапевти які відслідковують емоційні стани користувача і дають

психологічні консультації); застосування технологій віртуальної реальності та онлайн-ігр розширить можливості при роботі з фобіями і різними видами посттравматичного стресового розладу та покращить навчання за допомогою моделювання майбутньої поведінки в різних ситуаціях.

Крім того, автори зазначають, що завдяки соціальним мережам та крауд-технологіям (залучення до вирішення проблем інноваційної діяльності широкого кола осіб) психологам стане легше збирати вибірки досліджуваних. А семантичний аналіз SMS, інтернет-запитів і постів в соціальних мережах та обробка «цифрових слідів», що залишає людина стикаючись з мережею електронних пристроїв дозволить більш точно, ніж за допомогою стандартизованих психологічних опитувальників, оцінювати деякі психологічні характеристики людини і давати прогнози щодо її поведінки в майбутньому (1).

Автор концепції надіндустріальної інформаційної цивілізації Е. Тоффлер зазначає, що інформаційне суспільство потребує серйозних трансформацій у сферах освіти і організації праці. Новому суспільству знадобляться винахідливі працівники більш здатні до самостійної діяльності. І щоб підготувати таких працівників, доведеться змінити методи навчання (5). Д. Тапскотт поділяє з ним думку і говорить про те, що традиційна освітня система вже не здатна забезпечити випускникам довготривалу гарантію зайнятості, оскільки стрімкі темпи оновлення знань, обсяг яких стрімко зростає, вимагають постійного підвищення кваліфікації. Навчання перетворюється на довічне заняття оскільки інформаційне суспільство ґрунтується на розумовій праці. Проте, сам процес навчання зовсім не вимагає обов'язкового відвідування університету: інтернет дозволяє вчитися дистанційно у найкращих фахівців у своїх галузях (4).

Разом з розвитком електронних інформаційних технологій автори (4, 5) вбачають зростання темпів глобалізації, які будуть сприяти прискоренню соціальних трансформацій і вивільненню творчого потенціалу широкого кола людей для високопродуктивної праці, інтелектуалізації чи інновації. Проте, реальність констатує розвиток «лайкового мислення» та інформаційної псевдодобільності (А. В. Курпатов); ріст «диванних експертів», «спричинений гуглом, заснований на вікіпедії та підживлений соцмережами» (2); «інтелектофобію значної частини українців» (С. Дацюк) (3); стрімке зниження якості освіти за умов масовизації знань і надмірного споживання інформації (3).

Підтримуючи авторів (2, 3) хочемо наголосити, що виклики інформатизації суспільства потребують досконалих наукових досліджень і корекції існуючих освітніх стратегій та модернізації вже існуючих напрацювань у сфері управління інформаційними ресурсами.

Список бібліографічних посилань:

1. Журавлєв А. Л., Нестик Т. А., Юревич А. В. Прогноз развития психологической науки и практики к 2030 г. *Психологический журнал*. 2016. Т. 37. № 5. С. 45–64.

2. Нінолс Т. Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими. К.: Наш формат. 2019. 240 с.

3. Пасніченко А. Е. Забезпечення якості освіти за умов масовизації знань в інформаційну епоху. тези доп.учасників Міжнар. наук. -практ. конф. «Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи» (Чернівці, 26-28 жовтня 2017 р.) Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. С. 16-23.

4. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / пер. с англ. И. Дубинского. под ред. С. Писарева. К.: INT Пресс; М.: Релф бук. 1999. 432 с.

5. Тоффлер Э. Третья волна. М.: Аст, 2002. 784 с.

Руслан Беркимбаевич ЖАКУПЕКОВ,

военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан, начальник кафедры физической подготовки и спорта, подполковник

Руслан Талгатович МУЛЬДИНОВ,

военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан, старший преподаватель, начальник физической подготовки и спорта, капитан

Асет Алтынбекович БАЙСБАЕВ,

военный институт Национальной гвардии Республики Казахстан, преподаватель кафедры физической подготовки и спорта, капитан

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ПО САМБО С УЧЕТОМ БИОМЕХАНИЧЕСКОГО ОБОСНОВАНИЯ

Задачи по совершенствованию физической подготовки военнослужащих выступают в качестве наиболее значимых целей организации боевой подготовки, а также процесса воинского обучения, воспитания и повышения эффективности военно-профессиональной деятельности военнослужащих в Вооруженных Силах Республики Казахстан. Целью физической подготовки в ВС РК служит обеспечение необходимого уровня физической подготовленности военнослужащих для выполнения боевых и других задач в соответствии с их предназначением.

Современные условия требуют применения борьбы самбо в целях подготовки военнослужащих, в частности в рамках международных соревнований по всему миру. Казахстанские самбисты демонстрируют довольно высокий уровень физической подготовленности в данном виде спорта, однако современная система подготовки военнослужащих нуждается в постоянном совершенствовании, следовательно, необходимо регулярно пересматривать обоснования для организации учебно-тренировочных занятий.

В ряде литературных источников по спортивной борьбе имеют место определения, в которых отличительными чертами техники являются целесообразность, рациональность и автоматизм. Так один из ведущих специалистов спортивной борьбы Г. И. Попов дает формулировку техники борьбы как совокупности «рациональных, разрешенных правилами, действий и приемов, применяемых для достижения победы» (2). Следовательно, если прием не рационален, в нем отсутствует и сама техника. С таким выводом трудно согласиться.

Биомеханика есть частный случай механики, разработанной применительно к человеческому телу. С точки зрения биомеханики, человеческое тело представляет целую цепь подвижных звеньев, подчиненных основным законам механики. Действие мышечного аппарата, подчиненного нашей воле, или действие внешних сил на данный аппарат всегда зависит не только от собственных механических свойств всей вышеуказанной цепи, но и от

их взаимоотношений, порядка и числа их соединений, характера и строения сочленений (какой сустав и т. д.), обуславливающих род и степень их подвижности.

Мышцы и костный аппарат, с точки зрения биомеханики, выполняют своеобразные действия, которые проявляются в виде перемещения, сокращения, разгибания, расслабления волокон и возникают под влиянием сложных физиологических процессов, происходящих в человеческом теле. Элементом аппарата движения с позиций биомеханики является рычаг. Знание принципа работы рычага необходимо и для действий в самбо в целях правильного понимания взаимодействия костей, мышц, из которых первые играют роль рычагов, а последние – роль сил, действующих на эти рычаги.

В основе действий самбиста лежит выведение из равновесия противника путем его опрокидывания (без отрыва или с отрывом от опоры). Для решения этой задачи спортсмен использует законы механики биологических тел – управление факторами устойчивости (общая площадь опоры,хождение линии тяжести, высоты расположения общего центра тяжести, углы устойчивости, управление коэффициентом устойчивости и т. д.) (1). Кроме того, при выполнении приемов используется создание дополнительной точки опоры с последующим применением принципа двулучевого рычага, совершенствование структуры двигательного действия – согласование фаз движений, управление траекторией движения биокинематических звеньев аппарата движения.

Для целей совершенствования методики организации учебно-тренировочных занятий по самбо с учетом биомеханического обоснования был организован и проведен педагогический эксперимент. Исследования проводились на базе Военного института Национальной гвардии в три этапа. Испытуемыми служили курсанты сборной команды института по борьбе самбо возрастом 19-22 лет. Испытуемые в основном имели спортивную квалификацию – 1 спортивный разряд. Из курсантов случайной выборкой были сформированы две группы – контрольная и экспериментальная по 7 человек каждая.

Исследовательская работа проводилась в три этапа. На первом этапе осуществлялся подбор учебно-методической и научной литературы, ее анализ, подбор курсантов для проведения педагогического эксперимента, подготовка программы педагогического эксперимента.

На втором этапе был проведен педагогический эксперимент. На этом этапе осуществлялась проверка уровня развития скоростных качеств курсантов контрольной и экспериментальной группы по упражнениям 33, 34 из НФП-2006, а также прием из упражнения 29 НФП-2006 – «задняя подножка» с оценкой быстроты выполнения приема, сняты морфофункциональные характеристики испытуемых. На третьем этапе – статистическая обработка данных, обсуждение и формирование выводов и практических рекомендаций.

По результатам исследований на констатирующем этапе было выявлено, что испытуемые обеих групп имеют высокие показатели функционального, физического, а также технического компонентов. Силовая и скоростная выносливость испытуемых была оценена как соответствующая норме. Тем не менее, она являлась достаточной для успешной реализации всех приемов в условиях поединка. Функциональное состояние также соответствовало показателям нормы, причем под воздействием длительной и интенсивной двигательной активности показатели частоты сердечных сокращений и

артеріального тиску не виявили значительних коливань, що вказувало на достаточний рівень тренуваності військовослужбовців.

Методика, апробована на етапі формуючого експерименту, включала в себе чотири тижневих цикли. Основний акцент в змісті методики ставився на розвиток швидкісних якостей, також включалися різноманітні методи і вправи, підпорядковані розвитку сили, спеціальних дій, а також гнучкості військовослужбовців. Регулярно учасниками експериментальної групи виконувалися також забіги на 60 м і 100 м, і виконання «задньої підножки» в бойовому темпі, які також були підпорядковані цілі розвитку швидкості і швидкісній роботі організму випробовуваного. На протязі всього формуючого етапу дослідження проводився поточний моніторинг успішності виконання вправ і форм роботи з боку учасників педагогічного експерименту.

Отримані результати дослідження дозволили виявити ефективність методики організації навчально-тренувального процесу по самбо з урахування біомеханічного обґрунтування. Позитивна динаміка була виявлена при оцінці рівня розвитку силових і швидкісних здібностей військовослужбовців, прийнявши участь в формуючому етапі дослідження.

Отримані результати дослідження дозволили виявити ефективність методики організації навчально-тренувального процесу по самбо з урахування біомеханічного обґрунтування. Позитивна динаміка була виявлена при оцінці рівня розвитку силових і швидкісних здібностей військовослужбовців, прийнявши участь в формуючому етапі дослідження. В значительній ступені підвищилось якість функціонального стану військовослужбовців під впливом тривалих фізичних навантажень. Отсюди слід робити висновок, що методика підтвердила свою ефективність. Представлена система роботи з урахування біомеханічного обґрунтування може оптимізувати навчально-тренувальний процес по самбо.

УДК 796. 323. 2 (477)

Дар'я Володимирівна КАЗНАЧЕЄВА,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7596-294X>

Вікторія Олександрівна ПУГАЧ,

начальник науково-методичного відділення Навчально-методичного відділу Харківського національного університету внутрішніх справ

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Одним із принципів освітньої діяльності будь-якого закладу є забезпечення якості надання освітніх послуг та якості освіти. Забезпечення якості, перш за все, ґрунтується на здійсненні закладом освіти процедур і заходів, що мають визначальний вплив на результати навчання і відповідають сучасним тенденціям

національного та світового розвитку. Такі процедури і заходи визначені пріоритетними у діяльності переважної більшості закладів вищої освіти України, у тому числі й зі специфічними умовами навчання, що належать до сфери діяльності Міністерства внутрішніх справ.

Сьогодні проблема плагіату в освітній та науково-дослідницькій сфері набула особливої гостроти. Плагіат став предметом обговорення як учасників освітнього процесу та науковців.

На нашу думку, система запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових (творчих), методичних роботах наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників закладів вищої освіти системи МВС України, а також в навчальних та наукових роботах здобувачів вищої і післядипломної освіти повинна передбачати здійснення таких процедур і заходів, як забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень шляхом формування у учасників освітнього процесу взаємоповаги, внесення до компонент програм навчальних дисциплін, спроможних формувати компетентності із академічної доброчесності, виявлення академічного плагіату шляхом використання спеціальних комп'ютерних систем, створення умов, що унеможливають порушення принципів академічної доброчесності, притягнення до відповідальності за порушення таких принципів.

Звичайно, впровадити принципи академічної доброчесності та отримати позитивний результат за кілька років не можливо, тому заходи для продовження розбудови ефективної системи забезпечення академічної доброчесності тривають.

Харківський національний університет внутрішніх справ перебуває у когорті найкращих закладів вищої освіти України, що сповідують дотримання принципів академічної доброчесності, заклад приділяє значну увагу додержанню правил та норм академічної доброчесності в освітньо-науковій діяльності.

Перший крок до цього вже проложено, сформовано електронний репозитарій наукових та навчально-методичних робіт професорсько-викладацького складу університету.

З 2016 року введено у дію Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти ХНУВС, що містить основні засади ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату. Також, відповідно до наказу ХНУВС, з 2015 року в університеті працює постійно діюча робоча група, яка має на меті здійснення заходів з профілактики плагіату в освітньому процесі, у наукових публікаціях та дисертаційних дослідженнях, підвищення відповідальності з боку працівників та здобувачів вищої освіти за порушення загальновизнаних правил.

В університеті існують спеціальні процедури перевірки на наявність плагіату – так, підписано Меморандум про співпрацю з організацією ТОВ «Антиплагіат» та запроваджено антиплагіатну інтернет-систему за допомогою онлайн-сервісу Unicheck. Програма аналізує текст і видає відсоткове співвідношення оригінального і запозиченого тексту.

На сьогодні число користувачів сервісу становить близько 1, 5 млн. у всьому світі. Сервіс пошуку плагіату Unicheck вже успішно використовують понад 90 українських та 350 іноземних навчальних закладів, зокрема у США, Іспанії, Бельгії, Нідерландах, Індії, Латинська Америка, Австралія та інші. Серед них: University of Tennessee (США), Universidad Rey Juan Carlos (Іспанія),

Connections Education®Pearson (США), Universidad Complutense de Madrid (Іспанія), Western Governors University (США) та інші. Сервіс може працювати з текстами на 22 мовах у різних форматах (PDF, DOC, DOCX, XLS, XLSX, PPT, PPTX, ODT, ODS, ODP, RTF, PAGES, TXT, HTM, HTML, Google Docs via Google Drive). Він працює як у мережі Інтернет, так і в інтеграції з навчальними системами (Moodle, Canvas, Blackboard, Schoology, Google Classroom та ін.). Завдяки зручному функціоналу сервіс дозволяє порівнювати наукові роботи не тільки з інтернет-джерелами, але й академічною базою закладу освіти, а також з усіма документами в певному обліковому записі. Для перевірки однієї сторінки тексту Unichек необхідно до 20 секунд, а працювати в ньому можна паралельно всім користувачам закладу. Окрім того, він не потребує надскладної технічної підтримки або ж новітнього обладнання. Для перевірки тексту на плагіат завдяки Unichек необхідні комп'ютер, браузер і доступ до мережі Інтернет. Документи в Unichек можна завантажувати з комп'ютера, Google Drive, OneDrive або Dropbox, а параметри пошуку текстових збігів налаштовувати індивідуально. Unichек не тільки надає користувачам зручний інтерфейс та оперативні результати, але й дає можливість формувати власні цінові моделі, які відповідатимуть потребам і бюджету закладу.

Також для сприяння академічної доброчесності в університеті регулярно проводяться зустрічі з фахівцями, презентації, лекції, тренінги, майстер-класи.

Крім того, науково-педагогічні працівники університету приймають участь у багатьох заходах присвячених проблемам запровадження академічної доброчесності, наприклад, у науковому стажуванні для освітян «Академічна доброчесність» (м. Варшава, Польща), семінарі-тренінгу »Librarians vs plagiarism: питання академічної доброчесності» (м. Київ) тощо.

Важливим кроком на шляху формування нової академічної культури, стало запровадження інституційного репозитарія ХНУВС, який містить книги (монографії, підручники, навчальні посібники), наукові статті, звіти, автореферати дисертацій, дисертації, матеріали конференцій та періодичні видання у вільному доступі, (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui>) а також функціонування бібліотечного порталу університету (<http://lib.univd.edu.ua>).

Таким чином, Харківський національний університет внутрішніх справ приділяє значну увагу додержанню принципів академічної доброчесності та їх популяризації. А його досвід в імплементації принципів академічної доброчесності свідчить про новий етап у розвитку академічної культури в українських вищих навчальних закладах, що базується на відкритості, доброчесності та свідомій відповідальності. Продовження впровадження академічної доброчесності допоможе підвищити конкурентоспроможність закладів вищої освіти України та сприятиме їх інтеграції до європейського та світового науково-освітнього простору.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДУ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Однією з основних проблем підвищення рівня фахової дієздатності студентів різних спеціальностей є забезпечення належного фізичного стану, який складається з таких компонентів, як рівень фізичного розвитку, фізичної підготовленості, стану здоров'я майбутніх фахівців.

У процесі занять фізичною культурою для розвитку фізичних якостей студентів автори рекомендують застосовувати такі методи: ігровий, змагальний, повторний, перемінний, інтервальний, коловий (1, 2). Для оптимізації навчального процесу з фізичного виховання цікавим, на нашу думку, є застосування методу колового тренування. Тому метою нашого дослідження є розкриття особливостей використання методу колового тренування у процесі фізичного виховання студентів.

Згідно з думкою Н. В. Бачинської, основним завданням використання методу колового тренування на практичних заняттях є ефективний розвиток рухових якостей в умовах обмеженого ліміту часу при строгій регламентації та індивідуальному дозуванні навантаження при виконанні вправ (1, с. 156-162). Колове тренування складається із серійного (злитого або з інтервалами відпочинку) повторення вправ, підібраних та об'єднаних у комплекс в порядку послідовної зміни «станцій» (місце для кожної вправи з відповідним обладнанням). Вправи кожної «станції» направлені на розвиток певної групи м'язів ніг, рук, плечового поясу, черевного пресу, спини. Таким чином, основні м'язові групи одержують навантаження в певному чергуванні.

Отже, при розробці комплексів вправ методом колового тренування для фізичної підготовки студентів необхідно:

- визначити перспективну мету формування рухових якостей студентів з урахуванням фізичного розвитку та фізичної підготовленості на конкретному етапі навчання;
- провести аналіз накреслених вправ, пов'язуючи їх з навчальною програмою, враховуючи наявність спортивного обладнання та інвентаря;
- ознайомити студентів з методикою організації та проведення колового тренування;
- комплекс вправ колового тренування повинен проводитись в основній частині заняття залежно від його завдань;
- чітко дотримуватися певної послідовності при виконанні вправ та переходу з однієї «станції» на другу, а також інтервалу між колами при повторному проходженні комплексу.

На нашу думку, треба проаналізувати основні різновиди колового тренування.

1. За методом безперервної вправи (переважна спрямованість на розвиток загальної витривалості) – проводиться без перерв і складається з декількох

повторень проходження кола в залежності від кількості «станцій». Вправи на кожній «станції» і перехід між ними виконуються у вільному темпі, без урахування часу. Підвищення навантаження йде за рахунок збільшення повторень, або за рахунок переходу до наступного важчого комплексу.

2. За методом інтервальної вправи – проводиться з чіткими інтервалами відпочинку як між вправами, так і між колами (переважна спрямованість на силову і швидкісну витривалість). Зміст його полягає в тому, що рухи виконуються в оптимальному темпі, якісно, з великою амплітудою. На вправи і на відпочинок планується однаковий час. Стандартна тривалість роботи і відпочинку забезпечує на заняттях порядок, дисципліну, дозволяє стежити за точністю виконання завдань. Послідовне чергування роботи і відпочинку при систематичному підвищенні навантаження вдосконалює комплексний розвиток рухових якостей (силову витривалість, швидкісну силу).

3. За методом інтервальної вправи з повними інтервалами відпочинку – проводиться в помірному темпі виконання вправ (переважна спрямованість на силу, спритність і спеціальну витривалість).

Проходження двох-трьох кіл методом колового тренування в основній частині заняття вирішує, окрім завдань загальнофізичної підготовки, ще й завдання цілеспрямованого розвитку фізичних якостей комплексного характеру таких, як спеціальна витривалість, швидкісна сила, а також силова витривалість.

Доцільність подальшого використання комплексу буде залежати від правильного співвідношення навантаження і відпочинку, а також послідовності підбору вправ. Підвищувати навантаження можна шляхом ускладнення комплексів, а також за рахунок збільшення проходження кількості кіл. При проходженні більш одного кола необхідно давати перерву (3-5 хв.), яка використовується викладачем для повторного виміру пульсу, розбору помилок, а також проведення заходів виховного характеру.

Таким чином, перевага методу колового тренування на заняття фізичного виховання зі студентами у наступному: найбільш проста і зручна форма проведення навчального заняття, полегшуються організація та контроль, викладач має можливість зосередити увагу на вирішенні основних завдань заняття, концентрується увага студентів на чітко усвідомленому і правильному виконанні самої вправи на «станції», виховуються самостійність, свідомість, ініціатива, підвищується відповідальність кожного студента та в цілому групи.

Крім того, метод колового тренування у процесі занять фізичного виховання забезпечить значне підвищення рівня функціональних можливостей та фізичної підготовленості студентів.

Список бібліографічних посилань:

1. Бачинська Н. В. Особливості використання кругового тренування для розвитку фізичних якостей. Начально-методичний посібник. Дніпро: 2017. С. 156-162.

2. Худолій О. М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: Навч.посібник. Харків: «ОВС», 2008. 406 с.

СВІТОГЛЯДНИЙ ПІДХІД У РОЗУМІННІ ФЕНОМЕНУ ВІРИ

Віра є складним, багатофункціональним феноменом з множинністю проявів, які охоплюють усі сторони людського буття. Аналізуючи роль віри в житті людини в історичному контексті, ми стикаємося з тим, що вона займає провідні позиції протягом її існування. Тому питання віри залишаються надзвичайно актуальною філософською проблемою.

Серед різноманітних філософських підходів до розуміння феномену віри, на нашу думку, найбільш продуктивним мав би стати світоглядний підхід. Такий підхід дає змогу виявити і аналізувати онтологічно – гносеологічні основи виникнення і існування віри, єдиних як для релігійної так і для позарелігійної свідомості. Такий аналіз передбачає необхідність дослідження раціональних та ірраціональних компонентів, присутніх у феномені віри; аналіз категорій знання, переконання, сумніву, вивчення їх нерозривного зв'язку з феноменом віри. Світогляд як інтегративна цілісність знання і цінностей, розуму і чуття, інтелекту і дії, дає змогу продуктивно проаналізувати ці компоненти.

Вузлові категорії світогляду Людина і Світ є більш продуктивними для розуміння віри. Справжня реальність, що підлягає дослідженню в рамках даного підходу, – Людина (а не «особистість», «суб'єкт», «індивід») у всій масштабності її буття і в сукупності всіх її фундаментальних властивостей: потенційної універсальності (загальності) (П.А. Флоренський, А. С. Арсен'єв і ін.), нескінченності (здатності до трансценденції) (С. Л. Рубінштейн, В. Франкл та ін.), здатності до ідентифікації (К. Маркс і ін.). При цьому Людина постає як самоцінність, визнається її самодетермінація і самовизначення (вона – не «заручник» зовнішніх умов і внутрішніх спонукань). Людина розглядається у співвідношенні з Світом як цілим, в який вона включена (С. Л. Рубінштейн, А. С. Арсен'єв). Це відношення «Людина – Світ» замінює довгий час існуючу в філософії схему «Суб'єкт – Об'єкт». Віра при цьому постає як форма внутрішнього, особистісного, онтологічного зв'язку Людини зі Світом, а не як виключно пізнавальний зв'язок між Суб'єктом і Об'єктом. Таким чином, віра виражає і реалізує фундаментальні властивості Людини у конкретному змістові її буття-в-Світі.

З усього цього можна зробити висновок, що світоглядний підхід є підходом гуманітарним з його принципово іншими, ніж в природничо-науковому підході, посилками і методами дослідження.

У світоглядному підході людина бачиться не як «безпристрасний» суб'єкт, що реагує на зовнішні стимули середовища або керований внутрішніми мотивами за «об'єктивними» законами, а як індивідуальність з її особливими, унікальними цінностями і смислами. Це Людина, для якої дійсність особистісно значима. Своєрідність світогляду як форми суспільної самосвідомості людини в тому, що, засвоюючись індивідами та проходячи через їх життєві цілі та інтереси, він виступає засобом визначення їх власної «позиції» не лише теоретичної, а й практичної – як засіб визначення способу участі у подіях.

Відповідно до сформованого світогляду кожен з нас формує установки на оцінювання оточуючої дійсності, обирає ті чи інші цілі та засоби своєї життєдіяльності. Відповідно, віра є конкретний прояв «пристрасності» Людини, що усуває дистанцію між суб'єктивним і об'єктивним, між Людиною як окремістю і Світом як цілим.

Тобто віра виявляється умовою здійснення людського життя у всій можливій повноті, оскільки задає критерій людського існування, що виходить за межі окремої людини і всього людства. Цим критерієм є поєднання в феномені віри раціональних і ірраціональних компонентів, релігійних та сциєнтичних основ. Вельми суперечливе розуміння феномену віри і в історії філософії, і в даний час, призвело до того, що цілісність, багатфункціональність цього феномена часто редукується до його окремих проявів чи способів існування: релігійної, сциєнтичної віри, і т. д. Світогляд як інтегративна цілісність раціонального та ірраціонального, духовного і практичного, ідеального і реального дає змогу вийти на розуміння багатьох аспектів Віри, розуміння Віри як певної цілісності, Віри як явища релігійного так і нерелігійного. Тому світоглядний підхід дає можливість уникати крайнощів у дослідженні цієї філософської категорії; віра – це спосіб проникнення в трансцендентальну реальність, пізнати яку виключно раціональними шляхами неможливо.

Віра – важливий феномен духовного життя людини. Вона виявляється у сприйнятті ймовірно істинних знань як вірогідних у тій ситуації, коли потрібно розв'язувати життєво важливі справи, а достовірного знання у неї немає і ще не може бути. Ця світоглядна категорія є необхідною передумовою творчих потенцій людини, оскільки забезпечує здатність особистості долати самообмеженість (такі складові внутрішнього світу людини як досвід, знання, можуть обмежувати, а то і зовсім стримувати творчість). Віра виступає як потужний екзистенційний ресурс. В складні життєві періоди віра людини проходить випробування на міцність, і людина, яка зберегла віру в себе, у добро, у людей, у життя – зберігає себе, як особистість, цілісність образу свого майбутнього і саму можливість майбутнього. Однак, віра не є чимось статичним, завжди залишається якась частка сумніву – простір для духовної роботи, інакше із ясною усвідомленою віри вона може стати сліпою, фанатичною, виродитися в ілюзію.

Робота з вірою – це робота з найглибшим, інтимним рівнем, що інтегрує особистість, базисом світогляду і глибинних установок, що творять майбутнє і визначають сьогодення. Відродження і зміцнення віри, як духовного екзистенціального ресурсу дозволяє найбільш повним чином розкрити могутні і творчі джерела людського духу, способи творчого перетворення себе і дійсності.

УДК 343. 253

Олег Вікторович КУБРАК,

старший викладач кафедри філософії та соціально–гуманітарних дисциплін
Сумського національного аграрного університету

СМЕРТНА КАРА В ХХІ СТОЛІТТІ: СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

17 грудня 2019 року Спеціальний суд Пакистану засудив Первеза Мушаррафа до страти у справі про держзраду. Експрезидент був притягнутий до

кримінальної відповідальності в грудні 2013 року за введення надзвичайного стану 03 листопада 2007 року з призупиненням дії Конституції Пакистану. Він також заарештував суддів Верховного суду, пояснивши свої дії загрозою з боку екстремістів. Згодом це рішення президента стало підставою для справи про держзраду. 31 березня 2014 року експрезиденту було пред'явлено звинувачення.

Але 13 січня 2020 року смертна кара йому була скасована.

Могилевський обласний суд (Білорусь) на початку 2020 року засудив до страти двох братів, визнаних винними у вбивстві з особливою жорстокістю своєї вчительки, яка жила по сусідству з ними, і підпалі її будинку. Білорусь залишається єдиною країною в Європі і на просторі СНД, де зберігається смертна кара, яка відповідно до Конституції застосовується як виняткова міра покарання за особливо тяжкі злочини. Вирок суду про смертну кару виконується через розстріл. Родичам смертників, як правило, не повідомляють про розстріл і не надають останнє побачення перед стратою. Відповідно до білоруського законодавства, тіла розстріляних не видаються родичам для поховання, а місце їх поховання не повідомляється. У 2019 року в Білорусі було винесено три смертних вироки і скоєно три страти. Смертну кару в республіці засуджують ЄС, ОБСЄ і ряд міжнародних організацій.

Застосування смертної кари і сьогодні є важливим питанням, вирішення якого на думку багатьох правників і є показником цивілізованості суспільства.

Залежно від законодавства кожної з країн їх можна поділити на чотири групи:

- 58 країн зберігають страту в рамках закону, у тому числі в 22 країнах виконували смертні вироки.

- 106 скасували цей вид покарання.

- 7 скасували тільки за злочини загальнокримінальні.

- 35 не застосовують її на практиці.

Крім того, п'ять країн застосовують смертну кару до правопорушників у віці до 18 років в момент скоєння злочину. У деяких країнах епізодично або систематично здійснюється практика позасудових страт, що виходить за межі офіційних правових рамок. Цей список включає в себе також кілька невизнаних держав з де-факто контролем над своєю і залежними територіями.

У 2017 році у виконання були приведені смертні вироки в 22 державах - членах ООН і в 1-й невизнаній ООН країні. Всі вони (за винятком Білорусії і США) розташовані в Азії та Африці. Якщо брати за кількістю виконаних вироків в цей рік (більше 100) – це КНР (1551), Іран (525), Саудівська Аравія (130) та Ірак (111).

У багатьох країнах смертні вироки виносяться, але не застосовуються, а засуджені або довгий час знаходяться в камерах смертників, або їм замінюють страту іншим видом покарання. До таких держав належать деякі країни Карибського басейну, Азії та Африки.

Точні дані щодо того, скільки людей страчено щорічно, є невідомими. Багато країн типу Китаю, Північної Кореї, Японії і Пакистану тримають цифри в секреті. Однак ряд правозахисних організацій щорічно збирає дані з різних джерел – зокрема, за допомогою рідних і близьких страчених – щоб встановити приблизну кількість жертв. Найсвіжішим на даний момент є звіт Amnesty International за 2018 рік.

Організація зазначає, що в період з 2007 по 2018 роки в різних державах світу позбавили життя майже 12 000 чоловік. Найбільше страт сталося в 2008 році – їх кількість налічує 2395. А найменше – в 2010. Тоді загинули 534 людини.

Застосування смертної кари поступово зменшується. У 2017 році Amnesty International зафіксувала 993 кари в 23 країнах світу – це на 4% менше, ніж було в 2016 році, і на 39% – ніж в 2015-му (коли організація зафіксувала 1634 вбивства). За даними організації, за останні 40 років, від 1977 до 2017 року, від практики страти відмовилися 106 країн – більше половини країн світу. Істотно знизився показник і в 2018 році – тоді стратили 690 осіб.

Перелік злочинів, за які карають стратою, надзвичайно великий. У Пакистані таких аж 27. Це згвалтування, позашлюбний секс, контрабанда наркотиків тощо. А одним з найсерйозніших злочинів є богохульство.

У деяких країнах можуть стратити і за нетрадиційну сексуальну орієнтацію. Так, наприклад, 3 квітня 2019 року в Брунеї вступив в силу закон, який базується на правилах шаріату і передбачає смертну кару за гомосексуальні відносини і подружню зраду.

У США можна втратити життя з багатьох причин. Так, в штаті Алабама стратять за умисне вбивство з 10 обтяжливими факторами. У Колорадо за вбивство першого ступеня, що супроводжується від 1 до 17 обтяжливими факторами, викрадення, внаслідок якого загинула людина, і державну зраду.

В Україні смертна кара була скасована в 1999 році. Тоді було визнано, що вона суперечить Конституції. Остаточну крапку в цьому питанні поставили 22 лютого 2000 року, коли з Кримінального Кодексу України вилучили поняття про страту.

Список бібліографічних посилань:

1. В каких странах и за что применяется смертная казнь? [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: https://kaktus.media/doc/343112_v_kakih_stranah_i_za_cho_to_primeniaetsia_smertnaia_kazn.html

2. Все новости с тегом «Смертная казнь». [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://iz.ru/tag/smertnaia-kazn>

УДК 159. 923

Tanya LERVÅG,

tjenesten sosial assistance, Miljøterapeut, Ålesund (Norway)

Тетяна Львівна БЛЮС,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-8758>

ПРОБЛЕМА АУТИЗМУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Соціальна політика виступає своєрідним стрижнем сучасного суспільства. Один із її напрямків – соціальний захист особливої категорії людей, яким раніше не приділялося достатньої уваги. Саме цей напрямок знаменує собою поворот

соціального інтересу до людей, які мають різні форми порушень розвитку і обмежені можливості (2).

У інтенсивних і напружених умовах сучасного життя людина нерідко піддається деструктивним впливам навколишнього середовища, що викликає тимчасові або стійкі відхилення від норми. Ці відхилення можуть стосуватися як фізичного, психічного, соціального здоров'я індивіда, так і порушення поведінки людини у повсякденному житті, що не відповідають соціальному порядку, суспільству в цілому.

Проблема аутизму відображається у працях учених спеціальної педагогіки, психології та практичної медицини (Х. Аспергер, Е. Блейер, Л. Каннер, Х. Ремшмидт, К. Гілберг, Т. Пітерс, О. Нікольська, Л. Шіпіцин). У роботах Т. Черняєвої, Е. Герасимової уперше розроблений теоретичний і методологічний план аутичного розвитку та специфічних механізмів соціалізації. У 1943 році вчений Л. Каннер дав повний опис синдрому, який зустрічався у дитячій психіатричній практиці, і був визначений як ранній дитячий аутизм (РДА). Подібні за описом розлади у дітей описав Г. Аспергер, а в 1947 році вчений С. Мнухін (1). У своїй роботі «Аутистичні порушення ефектного контакту» Л. Каннер визначив чотири основні ознаки аутизму: порушення соціалізації (відсутність контакту з зовнішнім світом, наприклад з батьками); порушення розвитку мовних і комунікативних навичок (відсутність мовлення або слаборозвинена мова, замкнутість, невміння спілкуватися); опір змінам, поведінкова стереотипія; демонстрація розладу в перші роки життя.

Аутизм – це порушення розвитку, яке зазвичай характеризується затримкою і порушенням соціальних навичок, мови та поведінки. Аутизм є розладом широкого спектру, що по-різному проявляється у різних людей. Одні діти можуть підтримувати мовні комунікації, в той час як інші можуть говорити дуже мало або не говорити зовсім.

Система допомоги аутичним людям та їхнім родинам відбиває соціокультурні особливості суспільства, і разом з тим вона повинна відповідати віковим, індивідуальним, психологічним особливостям людей, ресурсів і можливостей його сім'ї і найближчого оточення. Аутизм зберігається протягом усього життя людини, але за допомогою своєчасної діагностики і ранньої корекції можна домогтися дуже хороших результатів: адаптувати дитину до суспільного життя, навчити його долати власні страхи, постаратися навчити його контролювати свої емоції.

Адекватну допомогу сім'ям з аутичними дітьми можуть надавати тільки фахівці, що мають досвід роботи з аутизмом як патологією розвитку і соціальним феноменом, а не звичайні психотерапевти широкого профілю, які не враховують специфіку таких сімей. Крім того, як правило, більшу довіру у батьків аутичних дітей, викликають люди, які добре знають їх дитину. Як показує практика, стереотипи сприйняття аутичних людей закріплюються в процесі повсякденних соціальних взаємодій (3).

Не існує цілісного медикаментозного лікування, за допомогою якого можнавилікувати аутизм. Медикаментозна терапія може бути застосовна для вирішення супутніх проблем: гіперактивності, агресивності, тіків, нав'язливості, тривожності, перепадів настрою та інше. Однією з головних завдань фахівців і батьків є розвиток самостійності у дітей, які страждають цим синдромом.

Таким чином, можемо систематизувати інформацію про цю проблему, а також вибудувати алгоритм дослідницької роботи в цій галузі з можливістю отримати достовірні та практико-орієнтовані результати якщо: 1) у багатьох країнах світу аутизму приділяють уваги, досить успішно активно досліджуються можливості людей названої категорії до подальшого повноцінного життя; 2) аутизм – це комплексна проблема і вимагає узгоджених дій фахівців у галузі медицини, психології, педагогіки з обов'язковою участю членів «мікросоціуму»; 3) одним з найважливіших умов успішності заходів щодо корекції аутизму є його рання діагностика: в цьому випадку можливі позитивні результати в реабілітації комунікативних здібностей дитини і подальша його адаптація в суспільстві; 4) клінічна картина прояви аутизму досить складна й вимагає від дослідника глибокого знання проблеми і ряду специфічних якостей: спостережливості, педагогічного такту, терпіння, особливої психологічної підготовленості до контактів з контингентом; 5) наявність світових методик по корекції аутизму ще не гарантує успішність їх застосування в кожному конкретному випадку, тому робота з людьми із аутизму відкрито для нових спроб вирішення даної проблеми.

Список бібліографічних посилань:

1. Бочкарева О. С. Аутизм (синдром Каннера). [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.medicalj.ru/diseases/psychiatrics/852-autizm>

2. Черняева Т. И. Социальная реабилитация нетипичных детей // Социологические исследования, 2005. № 6. С. 85.

3. Ottoni M. W., Bekkers R. Helping Behavior, Dispositional Empathic Concern, and the Principle of Care // Social Psychology Quarterly, 2010. Vol. 1. № 73. P. 11–32.

УДК 343. 93

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

завідувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший дослідник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1738>

ПРО ОДНЕ АКТУАЛЬНЕ ДЛЯ НАУКИ ЗАВДАННЯ

Є добре відомим вислів Ліотара про те, що наука являє собою лише один з безлічі наративів, що не має підстав претендувати на більшу істинність або об'єктивність. Серед інших текстів, що існують в полікультурному світі, наука (особливо соціально-гуманітарна наука як її частина) подібна літературі – зокрема, за характером претензії на виробництво смислів. Наука, як і література, виробляє риторично вивірені тексти, однією з ознак яких є «ефект істини», пов'язаний з текстуальними характеристиками.

Якщо вести мову про справжнє накопичення знань, свобода наукового пошуку полягає в умінні проводити нові відмінності, робити однакове розділеним, бачити відмінності більш специфічними, ділити більші класи на менші, щоб інтерпретація досвіду ставала багатшою і докладнішою. Ми часто чуємо, що освіченість людей вимірюється багатством словникового запасу, який вони використовують (так само часто чуємо і те, що «не є багатством одноманітність мови!»). Речі можна описати як «прекрасні», але це «прекрасне» можна зробити більш конкретним, і тоді виявиться, що речі, описані таким чином, можуть бути сприйняті як «прекрасні» з багатьох причин: тому що вони чарівні, приємні на смак, гарні, добре пасують до будь-чого, зроблені зі смаком або «правильно надходять». Багатство досвіду і мови зростає одночасно.

Відмінності в назві речей відображають наше сприйняття відмінності їх якостей, а тим самим відмінності в їх використанні і нашому поводженні з ними. Але визнання нами якісних відмінностей відображає і відмінності, які ми застосовуємо в наших діях з ними і в наших очікуваннях, з яких власне і починаються наші дії. Зрозуміти – значить знати, як чинити далі. І навпаки: якщо ми знаємо, що робити далі, значить ми зрозуміли. Саме цей перетин, ця гармонія між способом дії і способом бачення світу дозволяє нам припустити, що відмінності притаманні самим речам, що оточуючий нас світ сам по собі поділяється на окремі частини, що розрізняються в нашій мові, і назви «належать» речам, що ними позначаються.

Однак «наука» як інститут, що прагне упорядкувати «місиво» реальності, не може не розглядати цю подвійність (амбівалентність) як перешкоду на шляху до досягнення її цілей. Прагнення до однозначного знання («вірного» завдяки відсутності конкуренції) і спроби впорядкувати дійсність, зробити її піддатливою для самоствердження, ефективної дії, зливаються в єдине ціле. Бажання повного контролю над ситуацією передбачає формування чіткої «лінгвістичної карти», на якій значення термінів не підлягають сумніву і ніколи не оскаржується; тут кожне слово безпомилково вказує на свого референта, і тільки цей зв'язок може матися на увазі при його використанні.

Внаслідок цього подвійність знання постійно породжує спроби «зафіксувати» певне знання як обов'язкове і таке, що не підлягає сумніву, тобто як «ортодоксальне», змусити повірити в те, що це, і тільки це знання є безпомилковим, що воно поза підозрою або, принаймні, краще (більш правдоподібно, надійно і корисно), ніж його конкурент. Воно породжує тим самим і спроби знецінити альтернативні форми знання як нижчі за класом, що мають ознаки «єресі», ганебного відхилення від істини, пов'язані з невіглаством їх автора.

Ця боротьба на два фронти (захист позицій ортодоксії і запобігання або знищення єресі) змушує «науку» контролювати інтерпретацію як свою мету. Усталене знання, «наука» прагне отримати виключне право вирішувати, яку з можливих інтерпретацій слід вибрати і визнати істинною (істинною, за визначенням, може бути тільки одна конкуруюча версія, а інші версії – помилкові; помилки численні, а істина одна; презумпція монополії, винятковості, відсутності конкуренції укладена вже в самій ідеї істини).

Прагнення до монополізації знання з боку «науки» виражається в оголошенні прихильників альтернативи дисидентами, в загальній нетерпимості до плюралізму думок, і у крайньому випадку – в цензурі.

За своєю природою соціально-гуманітарне знання на рідкість погано пристосоване до такого заняття, як «замикання і опечатування»; це розширений коментар досвіду повсякденного життя, інтерпретація, яка ґрунтується на інших інтерпретаціях і, в свою чергу, живить їх. Соціально-гуманітарне мислення, щонайменше, підриває віру в винятковість і повноту якої б то не було інтерпретації. Воно привертає увагу до множинності дослідів і форм соціальних зв'язків, показує кожен з них як цілісність саму по собі, як світ зі своєю власною логікою і в той же час викриває фальш її самовдоволення і нібито явної самодостатності. Соціально-гуманітарне пізнання (так само і знання) не ускладнює, а сприяє потоку переживань і їх обміну. І якщо говорити прямо, воно додає невизначеності, оскільки підриває зусилля «заморозити потік знань» і зачинити всі входи і виходи. З точки зору «науки», стурбованої встановленим нею порядком, суспільствознавство є частиною хаотичного світу, швидше проблемою, ніж рішенням.

Найкраща служба, яку може послужити людям соціально-гуманітарна думка в їх повсякденному житті і співіснування, – це стимулювання взаємного розуміння і терпимості до продукування нових ідей, думок і поглядів. Соціально-гуманітарне мислення не може не сприяти розумінню, яке породжує терпимість, і терпимості, що робить розуміння можливим, – воно служить справі звільнення наукового пошуку від штучних обмежень.

УДК 159. 99:316. 36

Катерина Робертівна МАННАПОВА,

доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3754-4637>

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В РОДИНІ

На жаль, проблема насильства над дітьми в сім'ї, не будучи предметом пильної наукового вивчення, знаходиться на стадії дуже слабкої розробки. Цією проблемою більшою мірою займаються ті, хто безпосередньо з нею стикається: правознавці, кримінологи, криміналісти вивчають насильство над дітьми в рамках системного (Л. Л. Ананіан, Д. С. Шестаков), віктимологічного (Д. Рівман, С. Франк), кримінально-психологічного (Ю. М. Антонян, М. І. Єнікеев, С. М. Єніколопов, В. Є. Еміне) підходів. У психологічній літературі, незважаючи на розробку і визначення поняття насильства, проблема насильства над дітьми в сім'ї практично не вивчається. Крім того що існують труднощі у вивченні самого феномена насильства над дітьми, його причин, форм і наслідків, дослідники практично не звертають увагу на внутрішній світ дитини, що переживає подібне ставлення до себе.

Починаючи з другої половини ХХ ст. з'явилися нові підходи до вивчення даного явища. У 1961 р Х. Кемпе запропонував концепцію «синдрому битих дітей», в якій описав педіатричні, психіатричні і правові аспекти насильства над дітьми в сім'ї. Ця концепція отримала подальший розвиток в працях Ж. Герберіно (концепція «синдрому битих дітей в психологічному сенсі») і дослідженнях Е. Трубе-Бекера. Важливим в цих дослідженнях стало звернення

до теми психологічного насильства над дітьми в сім'ї та його наслідків в подальшому житті дитини (2, с. 104).

Визначення поняття «жорстоке поводження з дитиною» залежить від правової та моральної точок зору, від історично мінливих соціокультурних і професійних підходів. Узагальнивши існуючі в даний час думки, можна констатувати, що насильство над дітьми – це болісне питання, що викликає серйозну стурбованість суспільства. Його можна розглядати в рамках чотирьох категорій, дві з котрих, хоча й не є насильством у прямому значенні цього слова, але також справляють шкідливий вплив на дітей.

Нехтування – хронічна нездатність батьків або осіб, що здійснюють догляд, забезпечити основні потреби дитини у відповідній їй віку турботі, в їжі, одязі, житлі, медичному догляді, освіті, захисті та догляді. Це ставлення є результатом безвідповідальності дорослих. Воно варіюється від випадків, коли батьки залишають дитину одну вдома без догляду на декілька годин, поки вони працюють, до так званих випадків «один удома», коли дитина залишається без догляду, а батьки від'їжджають на вихідні або свята. Найгіршим варіантом є ситуація, коли особа, що відповідальна за дитину, не робить того, що потрібне для забезпечення її здоров'я, безпеки та фізичного розвитку. Наприклад, коли дитина голодує чи утримується в холодному приміщенні, коли в неї немає одягу, можливості навчатися тощо.

Психологічне насильство – це поведінка, яка завдає шкоди емоційному розвитку дитини та її почуттю власної гідності. Психологічне насильство включає словесні нападки, такі як постійна критика, приниження, образи, висміювання, кепкування, піддражнювання та відмова вислухати дитину. Психологічне насильство також включає нездатність проявити любов та надати підтримку та керівництво, необхідне для психологічного зростання та розвитку дитини.

Фізичне насильство – фізичне травмування дитини, причому не тільки коли наявні його відповідні ознаки (синці, поранення, переломи тощо), а й такі різновиди фізичного насильства, коли ознаки неможливо виявити одразу, оскільки вони проявляються пізніше.

Сексуальне насильство – всі види сексу між дорослими та дітьми, а також примушення дітей займатися сексом між собою. Сексуальне насильство та сексуальна експлуатація є одним з найбільш тяжких порушень прав дитини. За тяжкістю завданих травм сексуальне насильство та сексуальна експлуатація прирівнюються до тортур і катування. Навіть якщо дитина із задоволенням сприймає хтиві дії дорослого, це все одно є сексуальним насильством (3, с. 24).

Діти з неповних сімей представляють насильство як приниження гідності іншої людини, фізичні і моральні травми, жорстокість по відношенню до беззахисного, обмеження, знуцання, фізичний і психічний тиск, нанесення шкоди, збитку, шкоди. Діти з повних сімей вважають, що насильство – це рукоприкладство, застосування сили і жорстких заходів, приниження, дія проти волі іншого, обмеження, знуцання, навмисна образа, фізичний і психічний тиск, насадження чужої волі, обмеження, негативний вплив, жорстокість. Наслідком в більшості випадків є психотравма з накопиченням злоби, гніву, страху. В результаті дослідження, проведеного О. О. Азаровою, були виявлені гендерні відмінності в оцінці ступеня небезпеки фізичного насилля, на цей факт впливають відмінності гендерного сприйняття невербального компонента

поведінки; різний зміст, вкладений чоловіками і жінками в поняття насилля (1, с. 86).

Незважаючи на те, що жорстоке поводження з дітьми зустрічається у всіх сім'ях, навіть тих, які виглядають дуже благополучними для оточуючих, все ж є деякі обставини, що збільшують ризик жорстокого поводження з дітьми. Ряд чинників може підвищувати ризик жорстокого поводження з дітьми, наприклад: проблеми в галузі фізичного або психічного здоров'я чи розвитку будь-якого члена сім'ї; розлад у родині або насильство між іншими членами сім'ї; ізолюваність в співтоваристві або відсутність підтримки; відсутність підтримки у вихованні дитини з боку інших членів сім'ї.

Список бібліографічних посилань:

1. Азарова Е. А. О насилии над детьми в семье. Вестник Череповецкого государственного университета. 2011, № 3, Т. 2, С. 84-87.

2. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. СПб., 2004. 495 с.

3. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства у сім'ї: Метод. рекомендації. Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. 56 с.

УДК [159. 9: 351. 74] (477)

Оксана Вікторівна МІТРОШКІНА,

старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9433-2836>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗМІН У ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У РАМКАХ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ

Підготовка працівників пенітенціарної системи до діяльності з ресоціалізації засуджених повинна являти собою цілеспрямований і специфічний педагогічний процес, що полягає в оволодінні слухачами впорядкованої системи знань механізмів ресоціалізаційного педагогічного впливу на засуджених, які забезпечують формування та розвиток в осіб, що оволодівають знаннями, умінь кваліфіковано застосовувати соціально-педагогічні технології в суб'єктно-об'єктних відносинах виховного процесу із засудженими, розвиток творчої складової особистості співробітника ДКВС, а також інших професійно важливих якостей, необхідних для виконання посадових обов'язків.

Це має бути комплекс безперервних заходів, спрямованих на оволодіння персоналом теоретичними знаннями, необхідними при виконанні службових завдань, на формування та закріплення у них установок щодо мотивації та прагнення до оволодіння професійними знаннями, що допоможуть у надбанні професіоналізму. Також дуже важливим є розвиток та закріплення позитивних особистісних якостей працівників, що відіграватиме велику роль у становленні майбутнього фахівця (1).

Звернемося до Указу Президента України №631 від 2012 р., в якому зазначено, що одним із пріоритетних напрямів діяльності ДКВС України у сучасних умовах є створення ефективної системи добору та підготовки

кваліфікованого персоналу, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка б охоплювала всі види навчання: від початкової професійної підготовки до повної вищої освіти та подальшої післядипломної освіти, а також забезпечення безперервної освіти, що спрямована на задоволення потреб ДКВС України у разі необхідності перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу (4).

До програм навчання необхідно включати матеріали та специфічні заняття для розвитку здатності та психологічної готовності до пристосування к умовам служби, що потерпають змін під час реформування.

Працівник кримінально-виконавчої системи є представником закону та державної влади. Його діяльність регламентовано безліччю нормативних документів за різними напрямками роботи, включаючи оперативно-режимну, виробничу, соціально-психологічну та інші сфери. Суворе дотримання цих приписів є визначальною рисою діяльності працівників установ. Але жоден документ чи інструкція не зможуть передбачити всі можливі ситуації, що виникають у реальному житті й потребують від працівника самостійного, а іноді єдино вірного рішення. Тому нарівні з його професійними здобутками та вміннями важливу роль відіграють моральні якості (2).

Для цього необхідно докорінно покращити психологічний відбір, з повним дослідженням соціально і професійно важливих якостей особистості, яка приймається на службу.

О. О. Шкута провів аналіз діяльності органів і установ виконання покарань та виявив, що з десяти можливих кандидатів на посаду лише сім звертаються до установ з питань оформлення та прийому на службу. І не факт, що всі вони будуть зараховані. При прийомі на службу перевагу віддають кандидатам, які мають повну вищу освіту гуманітарного профілю, а саме: юристам, педагогам, психологам. Разом із тим, враховуючи специфіку служби в установах виконання покарань, відзначино проблемні питання адаптаційного характеру молодих спеціалістів, направлених на роботу з навчальних закладів Міністерства юстиції України, та спеціалістів цивільних ВНЗ (3).

Висновок: Також, дуже важливою для успішного виконання службових обов'язків є здатність персоналу ДКВС швидко адаптуватися до перебігу змін, що відбуваються в період реформування системи виконання покарань. Необхідним є наявність у працівників психологічної готовності, що допомагатиме їм результативно вирішувати поставлені завдання.

Під час набуття досвіду служби в умовах їх зміни та перебудови можливе становлення та розвиток сучасного співробітника, готового до пристосування к особливостям служби, що постійно оновлюються.

Список бібліографічних посилань:

1. Гуцев Олег Володимирович. Подготовка работников пенитенциарной системы к деятельности по ресоциализации осужденных: автореферат дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08. 2012. 31 с. Режим доступа: <http://www.apkpro.ru/content/view/3417/480/>

2. Дука А. А. Требования к персоналу государственной уголовно-исполнительной службы Украины: профессиональный и морально-этический аспекты. Юридическая психология, 2015. № 1. С. 120-128. Режим доступа: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

3. Шкута О. О. Деякі проблемні питання реформування державної пенітенціарної служби України. Нові завдання та напрямки розвитку юридичної

науки у ХХІ столітті: матеріали Всеукр. наук. -практич.конф. (Одеса, 26–27 лют. 2016 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т; Ін-т нац. та міжнар. права; Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2016. С. 170–172.

4. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: *Указ Президента України* від 08.11.2012 р. №631/2012 Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>

УДК 343. 985

Тетяна Анатоліївна ОРЛОВА,

доцент кафедри криміналістики та судової експертології, факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ТА ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СЕРЕД УЧНІВ ШКІЛ, ЇХ БАТЬКІВ ТА ВЧИТЕЛІВ

Останнього часу все частіше через засоби масової інформації (випуски новин, журналістські розслідування) надходять данні про факти вчинення злочинів проти дітей. Це й діяльність в соціальних мережах групи «Синій кит», куратори якої фактично схиляють до суїциду молодь. Це й численні випадки посягань на статеву недоторканість дітей з боку осіб хворих на педофілію, та інші не менш резонансні злочини. Занепокоєння викликає і ріст зафіксованих правоохоронними органами фактів жорстокого поводження з дітьми з боку батьків, опікунів, вихователів, вчителів. При тому, що такі злочини характеризуються надзвичайно високим рівнем латентності, і більшість випадків залишається поза офіційною статистикою.

Багато вчених спрямовували свої дослідження на встановлення причин, за яких доросла людина обирає своєю жертвою найбільш незахищену і вразливу істоту – дитину. Психологи, психіатри, кримінологи давно прийшли до висновків, що психофізичні травми отриманні в дитинстві, переростають у комплекси дорослої людини і часто формують різного роду патології поведінки. В тому числі важкі патології, пов'язані із сексуальними відхиленнями, педофілією зокрема. Криміналісти дано встановили залежність між патологічною залежністю від насильства у серійних вбивць і травмами, що були ними отриманими в дитинстві.

Зараз наша держава знаходиться у стані перебудови і формуванні європейських стандартів життя. На наше переконання, одним з ключових, найважливіших напрямків, окрім економічного зростання, виступає захист дітей від злочинних посягань на їх права, життя, здоров'я, статеву недоторканість.

Окремим пріоритетним напрямком роботи поліції повинні стати попередження, своєчасне виявлення і припинення небезпечних жорстоких дій батьків, вчителів, вихователів, а також дій осіб, які страждають на сексуальні девіації у вигляді тяги до дітей. Як забезпечити основні кроки у цьому напрямку? Хотілось би запропонувати своє бачення.

Кримінальний кодекс України містить багато норм, що охоплюють злочини, що вчиняються проти дітей з боку батьків, а також інших осіб. Іноді це окремі склади злочинів, як, наприклад: стаття 150 «Експлуатація дітей»; стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною». Але здебільшого статті, що встановлюють відповідальність за вчинення насильницьких злочинів, містять тільки частину як кваліфікуючу ознаку, що обтяжує покарання – вчинення таких дій щодо дитини (малолітньої особи). Окремої категорії – «Злочини проти дітей» немає.

На жаль, ці злочини не вивчаються окремо майбутніми поліцейськими, як не вивчається предмет доказування у таких провадженнях і особливості самої процедури розслідування. Окремої уваги заслуговує і проблема своєчасного виявлення злочинів проти дітей. Адже, якщо батько або мати знущаються над дитиною, б'ють, принижують, застосовують жорстокі міри покарання, що мають ознаки катування, морять голодом, – вони зацікавлені скривати свої дії, а не повідомляти про них в поліцію.

Навіть якщо про факти вчинення злочинів проти дітей стає відомо, виникає цілий ряд проблем перевірки цієї інформації для встановлення ознак складу конкретного правопорушення. Наприклад, якщо помічає ганебний стан дитини вчитель, вихователь або сусід й повідомляє про злочин в поліцію, слідчий зобов'язаний залучити для проведення допиту дитини, медичного обстеження (експертизи) та інших слідчих (розшукових) дій законного представника і захисника прав дитини – батька або матір. Така вимога закону! Але ж фактично ці особи підозрюються у вчиненні злочину, відповідно зацікавлені заважати встановленню істини при розслідуванні.

Стаття 63 Конституції надає право відмовитись давати показання відносно себе і своїх близьких. Відповідно, використовуючи можливість впливати на поведінку дитини, та свої законні права, батьки мають змогу ухилитись від відповідальності і продовжити знущатись над дитиною. Виникає замкнуте коло.

На наше переконання, необхідно виділити окрему категорію «Злочини проти дітей» та детально дослідити особливості їх розслідування, включаючи порядок дій працівників поліції (патрульних, слідчих), яким надійшла початкова інформація про жорстоке поводження з дитиною в родині. Курсанти, як майбутні поліцейські, повинні чітко знати процесуальні і тактичні особливості порядку дій в ситуації, коли виявляють такі злочини. Адже вони суттєво відрізняються від загальної процедури.

Хотілось би також запропонувати впровадження просвітницької діяльності для учнів середніх шкіл, їх батьків, вихователів, вчителів щодо наступних тематик: 1) безпека спілкування з незнайомими особами в соціальних мережах 2) міри допустимості фізичних покарань дітей в рамках виховання; 3) способи заміни фізичних покарань дитини; 4) поняття і прояви педофілії та інших сексуальних відхилень в поведінці; 5) порядок виклику і звернення до патрульної поліції.

Запропонована консультаційна робота з дітьми, їх батьками, вчителями може здійснюватись курсантами разом із викладачами та патрульними поліцейськими, що обслуговують територію навчальних закладів. Такий підхід дозволить не тільки попереджати й своєчасно виявляти злочини проти дітей, а й дозволить виконувати профорієнтаційне завдання – привертати увагу до діяльності поліції та можливості вступу на навчання до нашого університету.

МУЗЕЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Музей – це унікальне освітнє середовище насичене високою силою інформаційної та емоційної взаємодії. Сучасні дослідження вітчизняних (Т. Белофастова, Л. Данилова, І. Калиниченко) та зарубіжних (К. Патцвал (K. Patzwall), К. Шрайнер (K. Schreiner)) науковців свідчать про те, що музеї позитивно впливають на якість освіти й професійної підготовки фахівців. Процес вивчення спеціальних правових дисциплін, зокрема криміналістики, неможливий без візуалізації навчального процесу й цьому сприяють спеціальні відомчі музеї – музеї криміналістики.

У серпні 1912 р. в Олександрівській військово-юридичній академії вперше в Російській імперії було відкрито криміналістичну лабораторію («кабінет науково-судової експертизи»). Перший Кримінальний музей було створено при Кабінеті науково-судової експертизи в Санкт-Петербурзі. Зокрема передбачалося, що після набрання вищою законної сили речові докази, які не підлягали поверненню й представляли науковий інтерес, повинні були направлятися для зберігання в Кримінальному музеї. Пізніше аналогічні музеї науково-судової експертизи було створено в інших містах України – Києві, Одесі та Харкові. У 1918 р. створюється центральний навчально-показовий музей криміналістики. У 1923 рр. експозиція музею перебудовується, й відповідно до циркуляру НКВС РРФСР № 432 від 7 грудня 1923 р. місцеві установи карного розшуку зобов'язувалися направляти до цього музею найбільш важливі предмети або їх фотокопії й організувати криміналістичні музеї при губернських та обласних управліннях карного розшуку. З 1947 р. було організовано криміналістичні музеї при всіх управліннях міліції республік, країв та областей. Експонатами музеїв були предмети, що вилучались із кримінальних справ. Фонди музеїв постійно поповнювались завдяки допомозі студентів, випускників і керівників слідчих і правоохоронних органів (1).

Експозиція Музею криміналістики Національної Академії внутрішніх справ України сьогодні є своєрідною ілюстрацією до підручників й насичена унікальними експонатами. Так, зокрема, відомо, що в 1911 р. у Київському оперному театрі застрелили прем'єр-міністра Російської імперії, міністра внутрішніх справ Петра Столипіна. Але мало кому відомо, що крісло № 17, в якому сидів Столипін (на м'якій оббивці видно плями крові політичного діяча) було вилучено з театру співробітниками царської «охранки». Тривалий час воно припадало пилом на складі, згодом стало одним із експонатів Музею криміналістики. Ще одним старовинним експонатом музею є виготовлена київськими майстрами в кінці XIX ст. палиця, що стріляє. Якщо придивитись, можна побачити на її набалдашнику справжнісінький курок. Кажуть, що ця тростина коштувала дорожче фірмової німецької й американської зброї. Вершиною мистецтва підпільних зброярів столиці вважались ручки що

стріляють. На перший погляд, вони нічим не відрізнялися від звичайної авторучки. Але варто натиснути на маленьку кнопчку, і з корпусу висувався готовий до стрільби міні-стовбур. Заряджали цю зброю спеціальними кулями. Загалом, у музеї зберігається понад 90 примірників гвинтівок, карабінів, револьверів, пістолетів, автоматів, обрізів й навіть міні-гармата, довжиною не більше 50 сантиметрів та багато інших цікавих експонатів (2).

Отже, музеї криміналістики мають цікаві й різнопланові фонди, організовують різноманітні заходи – екскурсії для працівників міліції, студентів при вивченні певного розділу криміналістики, а також бесіди, семінари, консультації з криміналістики, що сприяє поглибленню професійної підготовки фахівців.

Список бібліографічних посилань:

1. Електронний ресурс. https://leksika.com.ua/18601127/legal/muzu_kriminalistiki_kiev.onua.edu.ua/news/nashi_studentsi_u_muzeji_kriminalistiki_mvs_ukrajini

УДК 159. 9.: 343. 985. (075. 8)

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

професор кафедри спеціальної психології та медицини Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4725-094X>

НОВІТНЯ ПАРАДИГМА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Упродовж останніх років процес отримання вищої освіти трансформувався у процес набуття важливих професійних і життєвих компетенцій та у засіб особистісної самореалізації майбутнього фахівця. Визначивши європейський напрямок розвитку освіти як основний і принциповий, наша країна модернізує національну систему освіти з метою гуманізації, доступності, якості та конкурентоспроможності на основі найкращих європейських і світових здобутків у сфері педагогічно-виховних методів та технологій. Тенденції розвитку світового суспільства зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості. Все більшого значення для людини, яка ставить нові життєві цілі, орієнтири та здатна їх домагатися, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність, набуває проблема самовиховання, самореалізації, самоуправління та самоздійснення. Такий суспільний запит висунув перед освітньою системою питання про стимулювання саморозвитку особистості, що знайшло відображення в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»).

Значущість професійної підготовки психологів в правоохоронній системі на теренах України постійно зростає. Це пов'язано з соціально-економічним, культурним, технологічним прогресом. Проте, готовність суспільства до глобальних перетворень значною мірою визначається ступенем розробленості досліджуваної системи освіти, її орієнтацією на розвиток особистості, її

креативних здібностей, професійної та соціальної компетентності. Водночас, перехід до інформаційного суспільства, розширення видів діяльності людини, «криза компетентності» зумовили якісні зміни у системі освіти: перехід від концепції «освіти на все життя» до концепції «освіти впродовж життя», пошук нових підходів, нових технологій, нових освітніх систем.

Психолог у правоохоронній системі має бути одночасно й носієм варіативності теоретичних і практичних знань та вмінь. Запорукою загального й професійного зростання молодого спеціаліста є виважене залучення до різних сфер самовиховання засобом формування належного рівня компонентів професійної підготовки з включенням управлінського й іншомовного аспекту. В умовах глобалізації, інтеграції й ускладнення соціальної діяльності, значної кількості інформації, швидкого і постійного оновлення технологій психологи в правоохоронній системі можуть успішно здійснювати функціональні обов'язки тільки в тому випадку, якщо вони матимуть певні життєві ціннісні орієнтації, якості і здібності, що забезпечать стійкість їх розвитку, соціальну мобільність, творчу особистісну позицію та гнучку адаптацію до усіх трансформацій.

Знаннєвопросвітницька парадигма освіти вже не є ефективною. Таким чином, компетентнісний підхід на перше місце ставить не поінформованість, а вміння на основі знань розв'язувати практичні проблеми. Тож специфіка компетентнісного навчання полягає в тому, щоб засвоювалися не готові знання, кимось запропоновані, а щоб ці знання здобувалися, щоб студент, курсант, слухач сам формулював поняття, необхідні для розв'язання завдання. Впровадження інноваційних технологій в навчальний процес вищого освітнього закладу є актуальним питанням, вирішення якого потребує консолідації свідомості, спільних зусиль, мобільності навколо ідеї побудови інноваційного, гуманістичного, демократичноорієнтованого освітнього простору, який забезпечить умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості та конкурентоспроможності майбутнього фахівця (3, с. 7).

Беззаперечними є переваги компетентнісного підходу у царині освітньої діяльності, що полягають в наступному: його концепція номінується у площині застосування знань та моделює процес пізнання, отже, є проектно-дослідницькою діяльністю теоретичного і практичного змісту; він уможливорює практичне особистісно-діяльнісне навчання (освітні компетенції як наслідок особистісно-діяльнісного підходу); розглядається як засіб реалізації транс- та міжпредметної інтеграції на новому рівні за рахунок включення у зміст освіти загальнопредметного компонента у вигляді «вузлових точок» – фундаментальних освітніх об'єктів, що сконцентровують у собі реалії буття. Таким чином, даний підхід є корелятом традиційних підходів у сучасній освіті. Науково обґрунтоване вирішення означених проблем детермінує переосмислення цілей професійної підготовки психологів, їх реалізацію шляхом застосування компетентнісного підходу в якості засобу змістової її модернізації, оптимізації та інтенсифікації (5, с. 71). Також. Тож, в контексті визначених пріоритетів ми маємо дотримуватися поетапної реалізації його складових на компетентнісно-орієнтованих засадах мегасистеми цілісного освітнього простору, де компетентнісний підхід розглядається як домінуючий вектор оновлення змісту вищої освіти в умовах багаторівневої підготовки кадрів. Саме такий концептуально-методологічний підхід до здійснення професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку

особистості психолога в правоохоронній системі, що є запорукою самовдосконалення й обов'язковою передумовою професійної самореалізації на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення.

Список бібліографічних посилань:

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Горбенко С. Л., Куценко І. В. та інші. Методика викладання психології у вищій школі. К.: Атіка, 2012. 272 с.
2. Супрун Д. М. Модернізація змісту професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 492 с.
3. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. (дис.... д-ра пед. наук: 13. 00. 03). Київ, 2018. 657 с.
4. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists` professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів): навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів / Д. М. Супрун. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 321 с.
5. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України. Навч.Посібник М. О. Супрун. К.: КІВС, 1998

УДК 159. 9:316. 356. 2

Ольга Ярославівна ФІНІВ,

доцент кафедри психології управління Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

Конфліктологічний ракурс фахової діяльності працівників органів внутрішніх справ потребує різновекторного науково-психологічного дослідження. Роль і значення конфліктів, зокрема сімейних, подружніх, побутових, у напруженій і відповідальній професійній діяльності поліцейського складно недооцінити, адже вони відіграють важливе значення для психоемоційної гармонії та загального психофізичного здоров'я людини, яка стоїть на варті закону, досить часто ризикуючи власним життям (1).

Упродовж 2018-2019 рр. нами було здійснено теоретико-емпіричне дослідження впливу подружніх конфліктів на перебіг та успішність фахової діяльності сучасних поліцейських. Пакет психодіагностичного інструментарію склали «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки» (К. Томас), методика «Особиста агресивність та конфліктність» (В. П.Льїн, П.А. Ковальов) і авторська анкета. Репрезентативна гомогенна вибірка (n=128) складалася з поліцейських різного віку і стажу роботи однієї із західноукраїнських областей.

Для детальнішого емпіричного вивчення особистих характеристик респондентів, а також характеристик подружніх конфліктів була розроблена анкета, яка складалася із чотирнадцяти запитань. Анкета включала два блоки: 1) загальні характеристики про респондентів (стаж, стать, вік); 2) опис тривалості, причин, типів, частота та способів вирішення конфліктів, які

виникають у працівників органів внутрішніх справ. Репрезентуємо основний статистичний матеріал, отриманий за результатами проведення анкети. Зазначимо, що отримані емпіричні показники загалом узгоджуються і системно корелюють з параметричними критеріями, здобутими завдяки згаданим вище методикам.

Основний статистично-інтерпретаційний наголос зробимо на результати проведення авторської анкети. Отож унаслідок здійсненого анкетування було встановлено, що більш, ніж у 89% співробітників органів внутрішніх справ виникають конфліктні ситуації у сім'ї, і лише у 6, 9 % різнотипних конфліктних ситуацій не виникає взагалі. У 3,8% досліджуваних конфліктні ситуації у сім'ї виникають кожен день, 52,4% – один раз у тиждень, 35,6% – один раз у місяць, 11% – один раз у півроку. Констатовано, що подружні конфлікти у співробітників поліції виникають насамперед з таких причин: побутові – 52%, матеріальні – 47%, вимушені затримки на службі через специфіку поліцейської роботи – 45,2%. Зазначимо, що вдалося встановити такі особливості конфліктної взаємодії: у 83 % досліджуваних виникають подружні конфлікти, 15,2% – конфлікти з дітьми, 7,8 % – виникає віковий конфлікт. Зауважимо, що у 57,6% опитуваних одні і тіж причини призводять до виникнення подружніх конфліктів, у 43,4% до виникнення подружніх конфліктів зумовлюють різноманітні інші причини. Нами також встановлено, що зазвичай загальна тривалість подружнього конфлікту триває від 0,5 годин до 2-3 днів. Слід відзначити, що негативний вплив частих і тривалих подружніх конфліктів впливає на професійну діяльність 57,9% досліджуваних поліцейських, які відзначають їхній амортизаційний, дискомфортний і деструктивний вплив.

Нами встановлено, що 57,5% співробітників поліції вирішують подружні конфлікти насамперед шляхом компромісу, 17,2% – конфлікт вирішується на користь одного із конфліктуючих, у 22,5% – конфлікт виявляється вкрай тривалим і затяжним, а також таким, що важко спрогнозувати тривалість і те, чим він завершиться, у 3,6% досліджуваних – подружній конфлікт не вирішується взагалі, перебуває у перманентному стані, характеризується гострими фазами вербальної агресивності та вносить істотні деструкції як у повсякденну побутову життєдіяльність, так і у виконання професійних обов'язків та завдань. Варто зазначити, що 42,7% респондентів не задоволені вирішенням конфліктів у сім'ї та відзначають необхідність психологічної допомоги щодо нейтралізації конфліктогенних проблем.

Для встановлення детальнішої інформації нами було здійснено аналіз залежності впливу на конфліктність стажу роботи в органах внутрішніх справ. В анкетуванні брало участь 39% поліцейських зі стажем до 3 років тобто молоді співробітники, 56% працівників зі стажем від 3 до 10 років та 5% працівників, стаж роботи яких в органах внутрішніх справ перевищує більше 10 років. Загалом встановлено, що на частоту і продуктивність виникнення подружніх конфліктів у співробітників поліції істотний вплив має стаж роботи. Молоді співробітники відзначають, що найчастіше конфліктні ситуації у них виникають один раз у місяць (52%), співробітники зі стажем роботи від 3 до 10 років (41,2 %), а працівники зі стажем понад 10 років (65,7%) відмітили, що конфлікти у їхніх сім'ях здебільшого виникають один раз у тиждень. У молодих поліцейських основною причиною подружніх конфліктів є насамперед побутові проблеми, тоді як на відміну від них співробітники, які пропрацювали більше 10

років відзначають одну з головних причин виникнення конфліктів часті затримки на роботі. Також зазначимо, що конфлікти між співробітниками та їхніми дітьми, а також міжвікові конфлікти зустрічаються значно рідше.

Узагальнюючи, зазначимо, що існування подружніх конфліктів у сім'ях працівників поліції є доволі актуальною проблемою для них, про що свідчать відповіді майже всіх респондентів, які відзначають особливу роль негативного впливу подружнього конфлікту на професійну діяльність та незадоволеність його вирішенням. Звичайно, зростає роль фахової психологічної допомоги у вирішенні міжособистісних і сімейних конфліктів, спрямована насамперед на гармонізацію взаємин у сім'ях поліцейських.

Список бібліографічних посилань:

1. Ващенко И. В. Общая конфликтология: учеб. пособие для студ. вузов ред.: И. В. Ващенко, С. П. Гиренко. 2-е изд., доп. Х.: Оригинал, 2001. 383 с.

Андрій Вікторович ФІСЕНКО,

викладач фізичного виховання Державного професійно-технічного навчального закладу «Сумський центр професійно-технічної освіти»

Сергій Вікторович ЧЕРЕДНІЧЕНКО,

доцент кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Олексій Павлович МІСЕВРА,

викладач фізичного виховання Державного професійно-технічного навчального закладу «Сумський центр професійно-технічної освіти»

ЧИ СУМІСНІ СПОРТ І ВЕГЕТАРІАНСТВО?

Вегетаріанство, вегетарійство, вегетаріанство – спосіб харчування, при якому людина не вживає м'ясо, птицю, рибу, морепродукти, а також (іноді) яйця, молоко (5).

Вегетарійці обґрунтовують свій вибір різними причинами: етичними, релігійними, екологічними, економічними, естетичними, а також наміром покращити стан здоров'я. Існує кілька видів вегетаріанства: лакто-вегетаріанство – вживаються молочні продукти; лакто-ово-вегетаріанство – вживаються яйця і молочні продукти; ово-вегетаріанство – вживаються яйця; веганство – не вживаються ніякі продукти тваринного походження, частіше такі вегетаріанці є сирोїдами; пескетаріанство – відмова тільки від червоного м'яса, дозволяється вживання риби і морських продуктів; поллотаріанство – відмова від червоного м'яса тварин, вживання риби і білого м'яса птиці; флекситаріанізм – помірне або епізодичне вживання м'яса, птиці, риби, морських продуктів, найбільш лояльні вегетаріанці (6).

Американська Асоціація дієтологів (найбільша в США асоціація експертів харчування, до якої входять понад 72 000 зареєстрованих дієтологів, а також лікарів, науковців, дослідників, фармацевтів та інших професіоналів сфери здоров'я), проаналізувавши близько 200 рецензованих наукових робіт у своєму метааналізі та у дослідженні спільно з канадською організацією «Дієтологи Канади» (професійна асоціація, яка офіційно представляє позицію дієтологів Канади щодо порад з харчування та здоров'я і налічує близько 6 000 професійних

членів) рекомендують правильно збалансоване вегетаріанське харчування як здорове і доцільне для будь-якого періоду життя людини, включаючи вагітність, період годування грудьми, дитячий і пубертатний період та при будь-якому рівні інтенсивності фізичних навантажень (4).

Фізичні та нервово-психічні навантаження на організм спортсмена під час тренувань та змагань є значно вищими, ніж на організм звичайної людини в умовах повсякденної діяльності. Позаяк, при занятті спортом усі метаболічні процеси проходять інтенсивніше, і організм потребує більше енергії і поживних речовин (1).

Спортивне харчування повинне у повному обсязі забезпечити витрати енергії та поживних речовин, постійно підтримувати та підвищувати спортивну працездатність, стимулювати процеси відновлення після змагань і тренувань (2).

Таким чином, тим спортсменам, які вирішили відмовитись від м'яса, доводиться складніше. Адже їх раціон зазнає дефіциту білка. Залежно від виду спорту, яким захоплюється людина, білок необхідний у кількості 1, 5-3 г на 1 кг маси тіла. Простіше всього отримати білок із м'яса – він легше і швидше засвоюється (7).

Спортсмени-вегетаріанці поповнюють нестачу білка за рахунок інших продуктів: соя, сир тофу, бобові, зернові, горіхи. Противники вегетаріанства стверджують, що білок, який міститься не у м'ясі, зовсім не той: до його складу входять не всі амінокислоти. Але самі прибічники не м'ясного раціону вважають, що вдало поєднуючи у порції різні овочі, фрукти та інші дари природи, можна отримати необхідний організму набір елементів.

Окрім білка, важливим елементом, який міститься у м'ясних продуктах, є залізо – джерело енергії для організму. Відмовляючись від нього, на думку м'ясоїдів, вегетаріанці позбавляють себе енергії, необхідної для занять спортом. Проте залізо можна отримати із продуктів, що входять до списку покупок будь-якого вегетаріанця: цитрусові, яблука, шипшина, капуста (морська у тому числі), грецькі горіхи, родзинки, бобові, тощо (3).

Таким чином, у продуктах рослинного походження містяться усі необхідні для організму поживні речовини, вітаміни, мінерали. Позаяк усі розмови про категоричну несумісність вегетаріанства і спорту – міф.

Багато професійних спортсменів, які досягли успіху у своїй сфері та стали відомими, заявляють про свої вегетаріанські переконання. Причому навіть ті спортсмени, які займаються силовими видами спорту, що вимагають колосальних фізичних навантажень, сили та витривалості. Наприклад, відомий боксер Майк Тайсон – вегетаріанець. Ось ще список відомих спортсменів-вегетаріанців: Брюс Лі – король східних єдиноборств, Карл Льюїс – легкоатлет, Принц Філдер – бейсболіст, Кріс Кемпбел – боротьба, Девід Забріскі – велоспорт, Білл Перл – бодібілдинг.

Варто виділити основні небезпеки, які чекають на спортсмена-вегетаріанця:

- вітамін B12, необхідний при посиленних фізичних навантаженнях, людина отримує в основному із м'яса та продуктів тваринного походження. Якщо псевдо- та лакто-ово-вегетаріанці можуть дозволити собі тваринне джерело вітаміну, то веганам потрібно подбати, щоб отримати цей вітамін із сої та морської капусти. Або ж звернутись по допомогу до сироватного протеїну або пивних дріжджів (5);

- вуглеводи, яких так багато у рослинній їжі, можуть завадити спортсменам, які нараховують м'язову масу. Їх не можна багато споживати, якщо спортсмен дотримується дієти (2);

- завдяки інсуліну у м'язах перетворюються поживні речовини, забезпечуючи їх ріст та міцність. Інсулін є важливим для нараховування м'язів. Якщо людина принципово не їсть м'яса, вона недоотримує важливих амінокислот, і рівень інсуліну знижується. А у рослинних білках є не всі амінокислоти (4).

Також із загальних рекомендацій спортсменам-вегетаріанцям слід приділити увагу додатковим джерелам амінокислот. Можна доповнювати свій раціон білковими коктейлями без синтетичних добавок: з сироваткового і яєчного протеїну для лакто-ово вегетаріанців, з соєвого ізоляту – для веганів.

Тобто для людини, яка наважилась поєднувати вегетаріанство і спорт, немає неподоланих проблем – якщо з розумом перепланувати раціон харчування, то усі необхідні елементи можна отримати із рослинних джерел. Головне, при цьому, підкреслити, що в кожній справі важливо визначити для себе необхідність і доцільність.

Список бібліографічних посилань:

1. Борисова О. О. Харчування спортсменів: зарубіжний досвід та практичні рекомендації: учб. -метод. Посібник для студентів фізкультурних ВУЗів, спортсменів, тренерів, спортивних лікарів / О. О. Борисова. М.: Сов. спорт, 2007. 132 с.

2. Бойко Є. А. Харчування та дієта для спортсменів/ Є. А. Бойко. М.: Вече, 2006. 175 с.

3. Путро Л. М. Особливості харчування спортсменів, які спеціалізуються у циклічних видах спорту/ Л. М. Путро// Спорт. Медицина. 2010. №1-2. С. 101-106

4. Нагорна А. М, Здоров'я: функціональні та прикладні аспекти / А. М. Нагорна. Донецьк, 2006. 336 с.

5. Медкова И. Л. и др. Нивелирование гиперлипидемического действия В-адреноблокаторов с помощью антиатерогенной вегетарианской диеты. Клиническая медицина. 2004. № 6. С. 58-60.

6. Медкова И. Л., Павлова Т. Н. Альтернативный мир: Вегетарианство. Здоровье. Этика. – М.: Дружба народов, 1999. 318 с.

7. Калінський М. М., Пшендин А. І. Раціональне харчування спортсменів. - Київ: Здоров'я, 2005. 76 с.

УДК 378. 14. 014. 13

Наталя Іванівна ЧАБАН,

доцент кафедри культурології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2942-6510>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РИТОРИКИ

Сучасні вимоги до правової сфери життєдіяльності людини повною мірою відображено в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх юристів у вітчизняних закладах вищої освіти. Теоретичний зміст предметної галузі

освітньо-професійної програми «Право» для підготовки бакалаврів у Херсонському державному університеті складають «знання про основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності, принципи, а також природа і зміст правових інститутів, етичні стандарти правничої професії» (1, с. 4). Відповідно серед фахових і загальних компетенцій майбутніх юристів увагу приділено формуванню здатності діяти на основі етичних міркувань (мотивів), усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, прав і свобод людини і громадянина в Україні, зберігати та примножувати моральні й культурні цінності і досягнення суспільства, поважати честь і гідність людини як найвищої соціальної цінності (1, с. 7-8).

Спираючись на вимоги до програмних результатів навчання щодо володіння базовими навичками риторики (1, с. 9, формування зазначених соціально-етичних компетенцій знайшло відображення в змісті спецкурсу «Риторика», пропонованого студентам, які здобувають перший рівень вищої освіти за спеціальністю 081 Право в Херсонському державному університеті (2).

На заняттях з риторики майбутнім юристам запропоновано модуль самостійної роботи «Соціально-етичний імідж юриста», спрямований на формування компетенцій морально-етичного поведіння у соціальній групі юристів як професіоналів. Такий модуль передбачає реконструкцію етичних цінностей у соціокультурному середовищі професіоналів, майбутні юристи набувають знань і вмінь із засвоєння позитивного соціально-етичного ідеалу в професійній діяльності.

В організації самостійної роботи майбутніх юристів над модулем «Соціально-етичний імідж юриста» запропоновано вправи, побудовані на методиках імідж-білдінгу (3). Орієнтовна тематика цих вправ включає: реалізацію соціально-етичного стилю в публічних виступах з виявом витримки, гуманності, порядності, відповідальності, толерантного ставлення до чужих думок, вірувань, уподобань і позицій; активізацію готовності до взаємодопомоги й розвитку позитивних стосунків з опонентами, прагнення до цивілізованого розв'язання професійних конфліктів і вирішення суперечливих юридичних питань; надання пріоритету цінностям збереження життя та здоров'я інших людей у підготовці публічних виступів. Запропоновані для модуля завдання з риторики передбачають оперування такими поняттями як: мораль і суспільство, основи трудового права, аналіз основних прав та обов'язків професіонала та громадянина України, етичні норми поведінки юридичній діяльності, етичні вимоги професії до особистості юриста, етичне й жорстоке поведіння з оточуючими, юридична відповідальність за аморальні вчинки. У процесі виконання цих завдань здійснюється не лише порівняння соціально-етичних понять і категорій, але й оперування ними в публічних промовах. Наприклад, у групі завдань «Соціально-етичний аналіз» студентам пропонувалось у публічних промовах відтворювати моделі правових ситуацій, які сприяють кращому розумінню мотивів соціальної поведінки людей, створюють можливості виявити приховані етичні проблеми й окреслити шляхи їх вирішення.

Виконуючи групу завдань «Самому собі», майбутні юристи змушені були моделювати свої публічні промови в конкретних випадках конфлікту юридичних

норм та особистих інтересів, оцінювати варіанти виходу з тієї чи іншої конфліктної професійної ситуації, намагались відшукати ненасильницькі методи розв'язання юридичного конфлікту, що сприяє прагненню стати кращими й набути соціально-етичних умінь позитивної поведінки в юридичній праці.

У ході самостійної роботи частина завдань побудована на порівнянні характеристик студента із соціально-етичним ідеалом юриста. Цікавим, на наш погляд, є порівняння позитивних характеристик реальних працівників юридичної галузі та власних уявлень студентів про свою особистість. Такий аналіз доповнювався побажаннями щодо портретної характеристики в юридичному майбутньому. Результати порівняння оформлювались у прикладах публічних промов з використанням риторичних прийомів саркастичного, гумористичного, пафосного, романтичного, ліричного, офіційно-юридичного стилів усного мовлення.

Таким чином, виконання пропонованих завдань сприяє формуванню соціально-етичного ідеалу юриста, підвищується адекватність самооцінки власного образу як майбутнього професіонала, покращується ставлення до соціальних норм і принципів професійної поведінки, спостерігаються позитивні тенденції у процесах етичної соціалізації студентів у майбутній юридичній галузі.

Список бібліографічних посилань:

1. Освітньо-професійна програма «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право: затв. вч.Радою ХДУ протокол від 24.06.2019 р. № 12. URL: http://www.kspu.edu/About/Faculty/Faculty_of_Law/eduprof.aspx (дата звернення 20.12.2019).

2. Робоча програма з риторики для студентів усіх напрямів підготовки / розроб. Н. І. Чабан. Херсон, 2019. 15 с.

3. Чабан Н. І. Формування правосвідомості майбутніх юристів у процесі україномовної підготовки. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали всеукр. наук. -практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 26 жовт. 2012 р.). У 3-х ч. Ч.1. Дніпропетровськ: Дніпроп.держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 32-34.

УДК 159:343. 9. 01

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ ЯК НЕГАТИВНОГО АСПЕКТУ ПРЕВЕНТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОХОРОННИХ ОРГАНІВ

Серед важливих аспектів професіоналізму правоохоронців особлива увага приділяється такій якості, як спостережливість. Адже за допомогою спостережливості, візуальної діагностики громадян працівники Національної

поліції можуть запобігати злочинам, заздалегідь виявляючи порушників.

Дослідження, присвячені даній проблематиці, були започатковані ще у 1934 році Н. Ободаном та Ю. Зелінським (1, с. 423). Серед учених, котрі розглядали спостережливість як важливу складову професіоналізму правоохоронців, варто відзначити В. Васильєва, О. Козловську, Ю. Чуфаровського, А. Волкова, О. Столяренка (1, с. 424).

До сучасних психологічних технологій, зорієнтованих на візуальну діагностику поведінки громадян, відноситься профайлінг. Профайлінг (від англ. «Profile» – профіль) – система запобігання протиправним діям шляхом профілювання, тобто виявлення потенційно небезпечних осіб на основі **невербальної** діагностики; технологія оцінки і прогнозування поведінки людини на основі таких характеристик як: прояви нервової системи, емоційні стани, особливості зовнішності й інші інформативні ознаки (2, с. 72).

В останні роки у наукових публікаціях вживається новий термін – «етнічний профайлінг», або «етнічно-вибірковий підхід». Він ґрунтується на припущенні працівниками поліції про зв'язок між схильністю громадян до протиправної поведінки та їх етнічним походженням. Тобто підстави для підозри у причетності до злочинної діяльності беруться не об'єктивні критерії, а у першу чергу, – етнічне походження. Саме воно часто стає головним чинником, наприклад, при безпідставній перевірці документів. Хоча поліцейський (згідно зі ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію») має право вимагати в особи пред'явлення документів лише у тих випадках, коли особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи; якщо є достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити злочин. На сьогодні дати об'єктивну оцінку щодо поширення практики етнічного профайлінгу в Україні практично неможливо через відсутність досліджень з даного питання. У цьому контексті можна згадати лише про дослідження, що проводилось співробітниками Харківського інституту соціальних досліджень за темою, дотичною до проблем профайлінгу («Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства»). Результати дослідження, у процесі якого проводилось опитування представників національних меншин в Україні, підтвердили дискримінаційне ставлення до них працівників поліції (3).

Особливо ця проблема стосується взаємовідносин з етнічними групами ромів (циган). Європейська комісія проти расизму та нетерпимості неодноразово отримувала повідомлення про неправомірне переслідування в Україні ромської громади представниками правоохоронних органів (4).

Водночас варто згадати, що у Основному законі України – Конституції (ч. 2 ст. 24) чітко зазначено, що не може існувати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, за мовними та іншими ознаками (5). Водночас «будь-яке розрізнення, обмеження чи перевага, що ґрунтуються на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, ... слід трактувати як расову дискримінацію» (6).

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості визначає расовий (етнічний) профайлінг як різновид расової дискримінації. Тобто засуджується використання правоохоронними органами при проведенні розслідування таких ознак як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національне чи етнічне

походження без об'єктивних на те підстав (7, с. 4). Подібна дискримінаційна практика вступає у протиріччя з базовими принципами прав і свобод людей. Адже такий підхід обмежує права певних груп чи окремих осіб виключно на основі етнічного походження.

Проблеми поширення расизму та ксенофобії в українському суспільстві, які ускладнюються сучасними міграційними процесами, відіграють велику роль у формуванні «етнічного профайлінгу». Етнічний стереотип залишається дотепер в українському суспільстві одним із видів соціальних стереотипів, який репрезентує колективне, узагальнене і спрощене уявлення щодо окремих етнічних груп. Цей стереотип складається, як правило, на рівні буденної свідомості через регулярно повторювані форми поведінки (шаблони), які поширюються на всіх представників етносу. Етнічний стереотип залишається, на жаль, упередженням ставленням, а не узагальненням справжніх характеристик громадянина. Причому індивідуальні якості особи губляться за загальновідомими стереотипами щодо його етносу, національності і т. д. Для успішного вирішення даної проблеми необхідно у суспільстві виховувати толерантність, котра визначається як здатність особистості терпимо сприймати інакші від власних способи життя, поведінку, традиції тощо.

Таким чином, оволодіння працівниками поліції технологією етнічного профайлінгу як додатковим інструментом у запобіганні злочинам дозволить ефективно виконувати свої професійні обов'язки на підставі прогнозування поведінки партнерів по комунікації, не порушуючи їх особистих прав. Формування навичок етнічного профайлінгу у правоохоронців вимагає організації спеціальних курсів та тренінгів. Актуальним залишається подальше розроблення проблематики етнічного профайлінгу з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Список бібліографічних посилань:

1. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія. Харків: Майдан. 2018. 518 с.
2. Костина Л. Н., Петров А. А. Профили профессиональных компетенций сотрудников подразделений обеспечения безопасности дорожного движения. Орел: ОрЮИ МВД России им. В. В. Лукьянова, 2016. 81 с.
3. Кобзін Д. О., Шейко Р. В., Мартиненко О. А., Белоусов Ю. Л. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження. Харків, 2008. 43 с.
4. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. Третя доповідь по Україні (прийнята 29 червня 2007 року). Страсбург, 12 лютого 2008.
5. Конституція України [Електронний ресурс]: ред. від 30 верес. 2016 р. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електронний ресурс]: ред. від 4 лют. 1994 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_105. – Назва з екрана.
7. Європейська комісія по боротьбі з расизмом і нетерпимістю. Суспільно-політична рекомендація №11: Про боротьбу з расизмом і расовою дискримінацією в роботі правоохоронних органів (прийнята 29 червня 2007 року), Страсбург, 4 жовтня 2007 року.

ЛЮДИНА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

Створюючи необхідні умови, природа щодо людини виконує свої фізіологічні функції, забезпечує гармонію людського організму з навколишнім природним середовищем. Згодом людина навчилася в певних межах штучно оптимізувати умови свого існування. Для цього вона поставила між собою і природою техногенне середовище, в якому власне, і живе, споживаючи не менш техногенізовану продукцію (їжа, питна вода, споживчі товари, включаючи послуги) – в тому розумінні, що більша частина її виготовляється технічними засобами виробництва. Сама людина як біологічна істота мало змінилася порівняно зі своїми предками. Простір життєстійкості людини, як і раніше, жорстко обмежений вузькими інтервалами умов природного середовища, придатних для здійснення метаболізму людським організмом. «Лезо бритви» – так назвав свій роман відомий письменник і вчений І. Єфремов. Але ці самі слова є водночас і своєрідною формулою природних умов існування людини.

Як пише український вчений Мельник Л. Г., в економічній системі людина може виступати в кількох взаємозв'язаних ролях: проектувальника (засобів виробництва, конструкційних матеріалів, технологій, систем енергозабезпечення, споживчих благ, середовища проживання людини, комунікацій, ін.); виробника (усього зазначеного вище); організатора (процесів проектування, виробництва і споживання продукції); комунікатора (суб'єкта, що визначає реалізацію відносин у суспільстві); споживача (матеріальних та інформаційних благ).

Економічна система спрямована на задоволення потреб трьох умовних складових сутнісної тріади людини («біо», «соціо», «трудо»). «Біо» формується матеріальною природою людини і реалізується за допомогою фізіологічних процесів метаболізму, що відбуваються в її організмі. «Соціо» являє собою нематеріальне, інформаційне начало, що реалізує особистісну сутність людини. «Трудо» функціонує на основі здатності людини здійснювати роботу за рахунок інтеграції силових властивостей людини «біо» та особистісних властивостей людини «соціо». Однак структура цих сукупних потреб постійно змінюється. При цьому можна відзначити тенденцію поступового збільшення частки соціальних (особистісних) потреб людини в їх загальній структурі. Зокрема, в умовах сучасного виробництва виявляється все простіше (в розумінні з меншими витратами) нагодувати і забезпечити умовами для проживання людину «біо» та все важче задовольнити зростаючі потреби людини «соціо», яка набуває все складніших якостей. Інформаційні потреби людини «соціо» покликані трансформувати всю систему ціннісних орієнтирів, визначаючи своєрідне суспільне замовлення. Його основне призначення – задоволення запитів, необхідних для розвитку особистісних властивостей людини. На зміну фізіологічним потребам людини «біо» (потреби в їжі, воді, умовах проживання

тощо) і технократичним інтересам людини «трудо» (прагнення до наживи, кар'єрне зростання, престиж, ін.) приходять потреби людини «соціо»: фізичне вдосконалення, інтелектуальний розвиток, реалізація творчих здібностей, отримання знань, відпочинок, естетичне задоволення. Людина-споживач інформаційної економіки принципово відрізняється від людини-споживача попередніх епох. Головним є те, що всі зазначені компоненти особистісних потреб людини стають самоціллю існування, а не засобом отримання в подальшому матеріальних благ. До речі, і останні обіцяють поступово перетворюватися з першомети на засіб отримання інформаційних благ. (Так як сьогодні автомобіль перетворюється із засобу поїздки за місто для вирощування та збирання врожаю, щоб нагодувати людину-біо на засіб для поїздки в ліс або на море для відпочинку та відтворення духовних сил) (1, с. 67).

У новій доповіді Римського клубу «Come On! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети» наголошується, що світ знаходиться в небезпеці і порятунок лежить у зміні економіки.

За словами Кейт Раворт, оксфордського економіста і члена Римського клубу, сьогоднішні студенти – які будуть визначати політику в 2050 – вчать ідеям з книг 1950 які засновані на теоріях 1850. Щоб кращий світ став реальністю, економіка може і повинна функціонувати інакше: економіка майбутнього повинна прагнути до стійкості, а не зростання і збільшувати загальне благо, а не максимізувати приватну вигоду. Кругова логіка замінить лінійну – вироблені предмети будуть оптимізовані для ремонту і повторного використання. Навіть в сфері нерухомості на зміну ексклюзивному володінню прийде модель послуги та спільного використання (2).

Вважаємо, що вже сьогодні потрібно змінювати вектор розгляду людини як ключового фактору економічної системи, враховуючи сучасний стан економіки, екології та політики, щоб дати шанс на виживання людству.

Список бібліографічних посилань:

1. Мельник Л. Г. «Зелена» економіка (досвід ЄС і практика України у світлі III і IV промислових революцій): підручник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2018. 463 с.

2. Мир находится в опасности и спасение – в изменении мировоззрения, Римский клуб [http:// https://zik.ua/ru/news/2018/01/04/myr_nahodytsya_v_opasnosty_u_spasenye__v_ymenenyy_m_uro](http://https://zik.ua/ru/news/2018/01/04/myr_nahodytsya_v_opasnosty_u_spasenye__v_ymenenyy_m_uro)

УДК 159. 9

Наталія Володимирівна ШМАРОВА,

аспірантка кафедри педагогічної та вікової психології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНА ДЕПРИВАЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПОЛЩЕЙСЬКОГО: ТЕОРЕТИКО- ЕМПІРИЧНИЙ РАКУРС

В умовах економічної депривації помітною тенденцією є соціальна інерція великої кількості людей, що відчують безпорадність у трансформаційному

соціумі й обирають пасивно-конформні й збайдужілі моделі життєвого пристовування, що загалом сповільнює як суспільний поступ, так і пригальмовує траєкторії особистісного самоздійснення і самореалізації. Економічна депривація породжує численне коло психологічних проблем людини, серед яких зауважуються і когнітивні порушення та дисфункції, і афективні розлади, і, звичайно ж, поведінкові тактики й стратегії як способи віднайдення реальних виходів з гнітючого переживання бідності через неспроможність.

Здебільшого соціально-економічна депривація трактується як специфічне явище в екзистенційному досвіді та структурі життєвого шляху сучасної людини, а також різновид її матеріально-фінансової кризи і блокади трудової зайнятості. Її характерними ознаками є безробіття, невиплата заробітної плати, матеріальні і статусні позбавлення, почуття полізалежності від інших людей і зовнішніх обставин, тривожність, розгубленість, невпевненість у собі та завтрашньому дні, апатія, депресивність, фрустрованість, страх за рідних тощо задовільнити елементарні цивілізаційні потреби для себе та своєї сім'ї.

У деяких дослідженнях аналізуються результати переживання бідності й економічної депривації в період глобальних соціально-економічних реформ, адже якраз під час них зростають хвилі як збіднілих, так і бажаючих емігрувати (О. Блинова, Р. Ішмухаметов, Е. Лібанова та ін.) (1, 2). Деприваційні обмеження, зумовлені браком, неспроможністю заробити, відчуженням коштів і майна, болісно і деструктивно впливають на людину. Особливо негативним чинником виступає феноменологія бідності як неспроможність людини забезпечити своє життєіснування, що зумовлює ускладнення соціо- і психогенези та майже неминуче породжує її міграційну мотивацію і налаштованість. Якраз депривація потреби в самореалізації виступає основним вирішальним фактором міграційної готовності особистості, яка намагається змінити неприємні соціально-економічні реалії та інтегруватися в нові успішніші й вигідніші цивілізаційно-економічні умови й реалії.

Попри досить високий рівень заробітної платні і відносно забезпечений соціальний захист сучасні поліцейські як громадяни нашого трансформаційного суспільства теж відчують негативний вплив економічної депривації для умов власної життєдіяльності. Напружений, відповідальний і виснажливий ритм повсякденної служби зумовлює численні випадки психоемоційного вигорання, а також очікування поліцейськими еквівалентної віддяки з боку соціуму. Досить часто поліцейські переживають фрустрацію як досить типовий стан людини трансформційного суспільства, що породжується насамперед стресогенним і напруженим характером життєдіяльності і вносить дезорганізацію й ускладнення в особистісний психосвіт.

Стан психоемоційного вигорання, посилений фруструючими ситуаціям, може породжувати в поліцейського відчуття безпорадності, безвихідності, хронічної втоми й апатії, що безперечно шкодить як виконанню професійних обов'язків, так і загальноособистісній самореалізації. Посилена фрустрованість виступає свідченням переживання певної кризи і навіть травми насамперед через страх перед випробуваннями і невдачами, які можливі в антиципованому майбутньому і через фактор невідомості та невпевненості в ньому. Звичайно, що поліцейський повинен володіти техніками і механізмами самрегуляції та самонавіювання, адже йому досить часто потрібно оперативно вирішувати цілу низку екстремальних завдань і проблем, бути сильним як у фізичному, так і в психоемоційному плані.

Завдяки здійсненому емпіричному дослідженню за допомогою пакету валідних методик нами констатовано, що найчастіше негативний вплив фрустрації складніше переживають поліцейські з підвищеною нервово-психічною збудливістю та імпульсивністю, розбалансованою та несформованою Я-концепцією, неадекватною самооцінкою, що проявляється насамперед у надмірній тривожності, депресивності й песимістичності. Внаслідок цього їм притаманні відсутність оптимістичного світобачення та врівноважувальних реакцій, ускладнений і недостатній рівень домагань, поведінкові елементи завченої безпорадності та неготовності до ускладнень і труднощів, які несуть за собою нові службово-професійні виклики. Зазвичай дуже частими психоемоційними реакціями як наслідками надмірної фрустрованості у поліцейських є тривога, надмірні переживання, апатійність, роздратування, гнівливість, занепокоєння та інші амортизаційні прояви афективності. Лише незначна кількість досліджуваних (14 %) визнали свої наміри щодо потенційної міграції через вплив економічної депривації, що на відміну від порівняльної групи студентів університету (таких виявилось 71 %) засвідчує, що *служба в поліції дає не лише матеріальний ресурс для подолання матеріально-фінансових проблем, але й стимулює вектори і механізми особистісного самоствердження.*

Отож економічна депривація як різновид екзистенційної кризи поліцейського активізує проблему виняткової значущості його особистісних ресурсів, оскільки вихід з полікризи можливий лише через стимулювання власних соціально-довкіллевих потенціалів. Серед критеріїв виділення особистісних ресурсів варто назвати насамперед усвідомленість наявних засобів або можливостей їх досягнення, готовність використовувати, оптимальність, компенсованість, конвертованість, адже вони сприяють подоланню важких життєвих ситуацій. Безперечно, працівникам поліції, що перебувають в ускладнених психоемоційних станах і переживають тривожність, фрустрованість, депресивність та інші негативні афективні модальності, потрібна фахова ревіталізаційно-психологічна допомога.

Список бібліографічних посилань:

1. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія. Херсон: РІПО, 2011. 486 с.
2. Ишмухаметов Р. Р. Депривация потребности в самореализации как фактор миграционной готовности личности: дисс. ...кандидата психол. наук: 19.00.01. Чита, 2004. 178 с.

УДК 349. 6: [378. 6: 351. 74 (477. 54)]

Олексій Михайлович ШУМІЛО,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0506-4631>

ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Перш ніж поділитись досвідом викладання навчальних дисциплін, що впливають на формування екологічної свідомості майбутніх спеціалістів, слід зазначити, що хоча ХНУВС готує не тільки фахових юристів, але і за такими спеціальностями як: «Правоохоронна діяльність», «Психологія», «Фінанси, банківська справа та страхування», «Кібербезпека», все ж таки, враховуючи специфіку вищого навчального закладу, за основу береться мета підготовки правоохоронців різної спеціалізації. Тому при підготовці спеціалістів враховуються їхні майбутні компетенції при викладанні дисциплін еколого-правової спрямованості.

Разом із розвитком університету змінювалось і наше суспільство, перед яким поставали нові екологічні виклики. Тим більше, що ст. 16 Конституції України передбачає обов'язок держави у забезпеченні екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу (1).

На початку становлення міліцейського спеціалізованого закладу вищої освіти збільшеного навчальними планами передбачались навчальні дисципліни, які викладались ще за часів Радянського Союзу. Тому на той час єдиною навчальною дисципліною, яка мала екологічне спрямування, було «Екологічне і аграрне право України» (2). Потім вона була поділена і на теперішній час це дві самостійні навчальні дисципліни: «Екологічне право» (3), (4) та «Аграрне право» (5).

Наступним кроком стало запровадження навчальної дисципліни: «Екологія» (6), яка до недавнього часу вивчалась на всіх факультетах. Декілька років у рамках клінічної програми студентів викладався спеціальний курс «Екологічна адвокатура» (7).

Диференціація суспільних правовідносин та екологічних, зокрема, дозволила виокремити такі самостійні навчальні дисципліни як «Земельне право» (8) та для слухачів магістратури «Сучасні проблеми земельного права» (9). Вони дозволяють зрозуміти механізм правового захисту земельної ділянки, проблеми забезпечення стабільності та якісної модернізації земельних відносин, розмежування та поєднання спільних і спеціальних екологічних вимог із цивільно-правовими. Ці навчальні дисципліни розглядають проблеми поєднання земельної ділянки та нерухомості, захист земельних ділянок від радіоактивного і хімічного забруднення, збереження сільськогосподарських земель.

У ХНУВС навчаються й іноземні громадяни. Тому при викладанні «Земельного права» та «Екологічного права» застосовуються елементи

порівняльного правознавства у цих галузях, що має важливе значення в опануванні як позитивного, так і негативного зарубіжного досвіду. Освітньо-виховна роль порівняльного правознавства пов'язана з необхідністю підвищення загальної правової культури студентів і слухачів магістратури, майбутніх юристів-практиків чи науковців, активного вдосконалення їх юридичного мислення та знань. Адже зрозуміло, що студенти-іноземці, щоб краще опанувати зазначені дисципліни, із більшою зацікавленістю займаються порівняльним правом певної галузі, ніж бажають вивчати тільки українське законодавство. Розгляд того чи іншого правового інституту в порівняльному плані дає можливість поглянути на нього крізь призму інших правових систем та дозволяє глибше розуміти ті явища й процеси, які відбуваються в певній правовій системі. Тому на часі запровадження таких навчальних дисциплін як: «Порівняльне земельне право» та «Порівняльне екологічне право» (10). Це дозволить враховувати при підготовці іноземних громадян позитивний зарубіжний досвід їхніх країн, вирішувати існуючі проблеми системи підготовки юридичних кадрів.

Навчальним планом також передбачалось вивчення виокремленого спеціального курсу «Водне право України» (11). Він спрямований на правовий захист та охорону вод, використання режиму зон захисту вод, права власності на окремі земельні ділянки водного фонду. Важливим у викладанні також є аналіз розвитку інших інститутів водного права, нове у праві використання вод, особливості управління водними об'єктами.

З метою екологізації вищої освіти та формування екологічного світогляду у майбутніх спеціалістів у закладах вищої освіти, зокрема в Харківському національному університеті внутрішніх справ, на початкових курсах було введено навчальний курс «Екологічна етика» (12).

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (13) у ст. 6 передбачає, що виховання гуманного ставлення до тварин є важливою складовою етичного, культурного та екологічного виховання громадян; передбачає формування високого рівня еколого-етичної свідомості та культури громадян, що забезпечується шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти.

Остання вимога щодо викладання навчального курсу відображена у листі Міністерства освіти і науки України від 23. 06. 2010 р. за № 1/9-450 (14), на виконання ст. 6 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» і Постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 16. 07. 2009 р. за № 3/238 щодо впровадження у вищу та середню освіту України дисципліни «Екологічна етика» (15). Міністерство освіти і науки України рекомендує включити до переліку вибіркових дисциплін навчальних планів закладів вищої освіти дисципліну «Екологічна етика» в обсязі одного кредиту ECTS (36 год.).

Окрім зазначених вище навчальних дисциплін, які безпосередньо впливають на еколого-правове виховання студента та магістра, враховується зв'язок курсів із майбутньою спеціальністю, що передбачає екологізацію професійно орієнтованих дисциплін, які будуть вивчатись ними у подальшому. Це стосується таких галузей права як: «Податкове право» (16), «Господарське право» (17), «Страхове право» (18), що викладаються кафедрою.

На всіх спеціальностях факультету кафедрою викладається така навчальна дисципліна як «Безпека життєдіяльності». Адже сьогодні екологія є не просто наукою, а способом мислення та життєвих навичок. Цей курс базується, у тому числі і на знаннях щодо охорони праці та екології. Навколишнє природне середовище, яке оточує людину протягом всього життя, є взаємопов'язаною складною системою, і саме ця обставина дає можливість розвитку та еволюції біосфери, життя і праці людини. Техногенна небезпека впливає одночасно і на людину і на навколишнє середовище. При викладанні курсу «Безпека життєдіяльності» обов'язковими є практичні навички щодо екологічної безпеки (19), (20), (21), (22).

В умовах розгортання ринкових відносин та дерегуляції ринку стає більш важливим економічний механізм для захисту навколишнього середовища, його правове регулювання та стимулюючий характер. Актуальними є цілі і процедури витрачання платежів за забруднення довкілля, засоби сприяння підприємницькій діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, впровадження екологічного аудиту та заміна екологічної експертизи на оцінку впливу на довкілля, зменшення контролюючого тиску на виробника. В цих умовах започатковано викладання нового навчального курсу «Правове регулювання захисту економіки та довкілля» (23).

Висновок. Таким чином можна констатувати, що у Харківському національному університеті внутрішніх справ в той чи інший час викладались чи викладаються такі навчальні дисципліни екологічного спрямування: «Екологія»; «Правове регулювання захисту економіки та довкілля»; «Екологічна етика»; «Екологічна адвокатура»; «Екологічне право»; «Водне право»; «Земельне право» та «Сучасні проблеми земельного права». Планується введення курсів «Порівняльне екологічне право» та «Порівняльне земельне право». Беручи до уваги сучасні тенденції модернізації екологічного, водного, земельного законодавства та законодавства, що регулює екологічну безпеку, із впевненістю можна зазначити, що викладанням зазначених вище навчальних дисциплін можна сформулювати екологічно свідомого правоохоронця, який гідно буде стояти на сторожі екологічного правопорядку.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р. за № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30 (23. 07. 96). С. 141.
2. Методичні вказівки до вивчення курсу «Екологічне і аграрне право України» і завдання для виконання контрольних робіт слухачами заочного факультету. Харків: ХІВС, 1994. С. 30.
3. Загальна частина: навч. посіб. / І. В. Бригадир, В. А. Зуєв, О. М. Шуміло; за заг. ред. О. М. Шуміла. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 292.
4. Екологічне право України. Особлива частина: навч. посіб. / [О. М. Шуміло, І. В. Бригадир, В. А. Зуєв та ін.]; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2014. С. 386.
5. Аграрне право: програма навчальної дисципліни / розробники канд. юрид. наук, доц. Шуміло О. М., канд. юрид. наук, доц. Киреева І. В.; МВС України, ХНУВС, каф. правового забезпечення господарської діяльності факультет № 6. Харків: ХНУВС, 2018. С. 14.
6. Робоча навчальна програма з дисципліни «Екологія» для всіх форм навчання / уклад. канд. юрид. наук, ст. викл. В. А. Зуєв; канд. юрид. наук, доц. О. М. Шуміло. Харків: Харків. економіко-правовий університет, 2004. С. 24.

7. Кравченко С. М. Громадська екологічна адвокатура / С. М. Кравченко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали II регіон. наук. конф. (лют. 1996 р.). Львів: ЛДУ / Львівський державний університет ім. І. Франка. Юридичний факультет, 1996 С. 126 – 129.
8. Шуміло О. М. Земельне право України (у схемах): навч. посіб. / О. М. Шуміло. Київ: «Хай-Тек Прес», 2012. С. 288.
9. Сучасні проблеми земельного права: програма нормативної навчальної дисципліни / розробник канд. юрид. наук, доц. Шуміло О. М.; МВС України, ХНУВС, каф. правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій. Харків: ХНУВС, 2013. С. 22.
10. Сравнительное экологическое право: учебная программа учреждения высшего образования по учебной дисциплине для специальностей 1-24 80 01 «Юриспруденция»; Белорусский государственный университет / составитель О. В. Мороз, 2018 // URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/211646/1/%D0%A1%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B5%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.PDF> (дата обращения 28. 09. 2019).
11. Процевський В. О. Водне право України: навч. посіб. / В. О. Процевський, О. М. Шуміло. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 176.
12. Екологічна етика: навч. посіб.; за заг. ред О. М. Шуміла / Борейко В. Є., Шуміло О. М., Шеховцов В. В., Шуміло О. О. Харків: Право, 2015. С. 304.
13. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. за № 3447-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. С. 230.
14. Щодо включення до переліку вибіркових дисциплін навчальних планів вищих навчальних закладів дисципліни «Екологічна етика» [Електронний ресурс]: Лист Міністерства освіти і науки України від 23. 06. 2010 р. за № 1/9-450 // Ліга: Закон. 1 файл. MUS13338. LHT. – Назва з екрана.
15. Про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити дії [Електронний ресурс]: Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 16. 07. 2009 р. за № 3/238 // Єдиний державний реєстр судових рішень. Офіційний сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4391984>
16. Податкове право України: навч. посіб.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміло / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, О. В. Покотаєва та ін. Київ: «Хай-Тек Прес», 2013. С. 432.
17. Господарське право України: навч. посіб.: у 2 ч. Ч. 1; за заг. ред. О. П. Гетманець, Ю. М. Жорнокуя, О. М. Шуміла / О. П. Гетманець, Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло та ін. Київ: «Хай-Тек Прес», 2013. С. 366.
18. Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. Київ: «Хай-Тек Прес», 2014. С. 400.
19. Шуміло О. Правові аспекти зменшення ризиків у виробництві та поводженні з азбестом / Олексій Шуміло // Охорона праці. Сер. На допомогу спеціалісту з охорони праці: науково-виробничий щомісячний журнал. 2012. № 6. С. 51 – 59.
20. Вирішення проблеми електронних відходів: європейські підходи до української проблеми / О. М. Шуміло, Г. П. Виговська, О. М. Цигульова та ін.; Громад. лобіювання впровадж. в Україні європ. підходів до вирішення пробл. електрон. відходів. Київ: ФОП «Клименко», 2013. С. 88.

21. Нормативно-правове забезпечення виготовлення/виробництва та споживання засобів особистої гігієни і косметичної продукції / О. М. Шуміло // Безпека косметичних товарів в Україні. Медико-правові аспекти та сучасна кон'юнктура на внутрішньому ринку / О. М. Ковальова, О. М. Цигульова, О. М. Шуміло, О. О. Деєва. Київ: ФОП «Клименко», 2016. С. 446.

22. Національний огляд поточної ситуації в галузі управління біоцидами в Україні / А. М. Сердюк, Н. С. Полька, А. В. Коблянська та ін. Київ: МВЦ «Медінформ», 2017. С. 278.

23. Правове регулювання захисту економіки та довкілля: програма навчальної дисципліни / розробники канд. юрид. наук, доц. Шуміло О. М., канд. юрид. наук, доц. Кирєєва І. В.; МВС України, ХНУВС, каф. правового забезпечення господарської діяльності факультет № 6. Харків: ХНУВС, 2019. С. 14.

Секція 7

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Mariia NILOVA,

Sr Associate Management, Consulting Price Waterhouse Coopers Belgium

Марія НІЛОВА,

Старший консультант, менеджмент консалтинг, Price Waterhouse Coopers Бельгія

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ТРАННАЦІОНАЛЬНОЮ КОРПОРАЦІЄЮ FEATURES OF MANAGEMENT DECISION-MAKING IN INTERNATIONAL CORPORATIONS

У роботі розглянута проблема економіко-математичного моделювання процесу прийняття уніфікованих управлінських рішень у поєднанні з розробкою конкретних методів управління рішеннями.

Today main characteristics of the modern economy are being defined as internationalization, internalization and the formation of the electronic market. Where the main participants are transnational corporations. These corporations turn modern economy into international assembly which leads to the acceleration of the technological progress in all of its dimensions: in tech level and quality of the products, production efficiency, and improvement in forms of management.

The rapid development of the global economy pose ever new challenges in the field of managerial decision-making. Overcoming of the challenges is only possible due to the continuous improvement of technologies, as well as marketing and product innovations. This is the way that corporations capitalise profitable markets and form new culture of international management.

Nature of the management decision-making in international and transitional corporations are similar to already known to you national companies. The difference is that complexities of decision making in transnational corporations are defined by

the scale of corporations (the use and redistribution of significant resources);

numbers of decisions due to the number of branches, different product types; based on the local preferences, and require separate decision;

cultural specifics and ways of working;

and, different legal requirement (including LFRs – legal financial requirements).

All of the above led to the problem of economic and mathematical modelling of the process of making unified management decisions with a combination of the development of specific methods of management decision making. That in the next steps got down to the solutions of the specific problems, such as combination of strategical thinking and decisions linked to the lean processes and effective implementation of technologies. As well as modelling of the calculations for unified competitive decisions and solutions.

Looking into the modelling of the calculations for unified competitive decisions

and solutions, in order to solve the problem, it is important to use such forecasting methods as SWOT analysis, economic and mathematical modelling and expert's assessment methods.

Expediency of use of the SWOT analysis is defined with the fact that it can be used as in the whole organisation as in in parts of the business. As the next steps, results of this analysis can be used in the development of strategic plans as well as operational plans. Though it is important to take into consideration technological and informational support and risks linked to the economic and political environment.

Due to the instability in economic and political situation, the forecasting of management decisions becomes even more important. The goal of this forecasts is obtaining evidence-based options for the development of quality indicators, cost elements and other indicators used in the development of long-term plans for the entire management system. The use of information technology is associated with the standardization and acceleration of the management of social and production processes through the use of the same information systems.

With the help of technology, the process of the decision making becomes transparent. Process automation allows to form infrastructure, in which strategic decisions reduce overall risks for the companies.

Additional challenge that can be addressed using analysis and technologies is increase in competitiveness that is a result of the market dynamics. Modern business conditions require processes and technologies that would make it feasible to support the business and be a solid background for the constant changes and growth. Today, this technological solutions are oriented on the full support of the operational and financial processes, as well as improved user experience. These should provide high security and return of the investments.

Even though technology gives you solid background for decision making, it is important to take into account expert decision. This the approach is due to the fact that the negative side of the use of computers is the adoption of standard template decisions and the lack of a creative approach.

To conclude, the optimal and best decisions are made as a combination of technology with the input of logical reasoning, as well as intuition, experience and creativity.

Literature:

1. Gullen John B., Parboteeah K. Praveen. Multinational Management. A Strategic Approach, 4th Edition. OH, Mason: South Western: Thomson, 2008. 816 p.
2. Krugman P. Complex landscapes in economic geography. American Economic Association, Papers and Proceedings. 1994. № 84. P. 412–416. URL: http://www.dpi.inpe.br/urbisAmazonia/lib/exe/fetch.php?media=urbis:biblioteca_comp_arilhada:krugman_complex_landscapes.pdf.
3. Fujita M., Krugman P. The New Economic Geography: Past, Present and the Future. Papers in Regional Science. Wiley-Blackwell, 2004. Vol. 83. P. 139–164. URL: <http://www.rrojasdatabank.info/newecgeo04.pdf>.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Сучасний менеджмент – це галузь професійної діяльності, яка вказує на соціальне і посадове становище і області наукового дослідження.

Саме менеджмент сприяє економічному і соціальному розвитку людини, підприємства, суспільства і країни в цілому. Дослідження показали, що всюди, де дбали про розвиток тільки економічних факторів виробництва, забуваючи про людський, не домагалися високих результатів.

В даний час, коли підприємства, трансформуючись у світову економічну систему господарювання, потрапляють у жорсткі умови конкурентного середовища. Товаровиробникам продукції та послуг потрібна системна діяльність менеджерів, рішення яких мали б опиратися на аналіз результатів стану усіх компонентів (факторів), що входять до об'єкту управління.

У складних умовах соціально-економічного розвитку менеджмент є ключовою ланкою при вирішенні багатьох проблем. Грамотний менеджмент пом'якшує кризові явища, сприяє фінансовій стабілізації, служить підвищенню конкурентоспроможності, усвідомлено впливає на оновлення технологій, мотивує інвестиції та інновації. Для виникнення кардинальних змін в управлінні необхідно поєднувати фактори ефективності та якості управління, що викличе позитивні зміни в процесах розвитку.

Розглядаючи інновації у сучасному світі, слід зазначити, що підвищена увага до інновацій та інноваційного управління продиктовано самим життям сучасного суспільства, адже втілення інноваційних процесів в нових продуктах і новій техніці є основою його соціально-економічного розвитку.

Інноваційне управління надзвичайно складне, тому для аналізу закономірностей розвитку інноваційних процесів, необхідні фахівці – інноваційні менеджери, які будуть займатися різними організаційно-економічними аспектами нововведень та просуванням інноваційного процесу.

Інноваційні менеджери можуть діяти у різних організаційних структурах, створюючи творчі колективи, займаючись пошуком і поширенням нововведень, формуванням портфеля замовлень на наукові дослідження і розробки. Вони керують науковими колективами, координують наукові дослідження.

Інноваційний менеджмент ґрунтується на таких ключових моментах, як пошук ідей, службовець фундаментом для даної інновації; процес просування до реалізації інновації на ринку, крім того інноваційний менеджмент включає в себе стратегію і тактику управління.

Впровадження інноваційного менеджменту в контексті діяльності підприємства означає перехід на новий, більш досконалий спосіб організації діяльності, що забезпечує зростання можливостей підприємства (2).

Особлива роль інновацій в управлінні полягає не тільки в спрямованості на зміну існуючої практики, але й на породження принципово іншої практики, більш того, у постійній генерації передових технологій.

Вирішальну роль в ефективному функціонуванні підприємства займає такий напрямок інноваційного менеджменту, як інноваційно-кадровий менеджмент. Метою інноваційно-кадрового менеджменту є забезпечення ефективних масштабів і темпів оновлення кадрової системи у відповідності до поточних та перспективних інтересів і цілей підприємства, сучасних закономірностей розвитку персоналу, вимог стандартів держави до рівня розвитку людських ресурсів (1).

Проривне поліпшення системи управління, як правило, зачіпає не тільки аспекти покращення діяльності працівників, але й у всю систему менеджменту в цілому. Спроба керувати складними інноваційними процесами і, не знаючи їх властивостей і не розуміючи, у якому стані вони знаходяться, не дозволить приймати ефективні управлінські рішення і отримувати бажані результати. Тому необхідно використовувати сучасні лідируючі концепції, серед яких сучасна концепція синергетичного підходу, що базується на вивченні, аналізі та моделюванні процесів, які протікають всередині організації, а також їх властивостей станів.

Для аналізу інноваційних подій зазвичай використовується модель масштабної інноваційності точкового процесу, який може бути представлений з одного боку, як реалізація у вигляді безлічі ідеалізованих імпульсів, розташованих на тимчасовій вісі у точках відповідних інновацій, з іншого – як випадковий процес накопичення або кумулятивна функція, поступово ламана лінія, яка зазнає стрибок в момент чергової інновації та зберігає своє значення до появи наступного стрибка.

Радикальні інновації мають здійснюватись на основі процесного підходу, за допомогою таких методів, як бенчмаркетинг, реінжиніринг, аналіз витрат, створення нових процесів тощо.

Дуже важливо, щоб керівництво підприємств розуміло, що важливою умовою використання новацій є використання інноваційної поведінки працівників – через його організацію, належне стимулювання, використання передового досвіду зарубіжних компаній в даній сфері для того, щоб у цілому була сформована особлива форма організації сфери інноваційна культури.

Готових рецептів в інноваційному менеджменті немає і не може бути, але, знаючи прийоми і методи вирішення тих чи інших завдань, можна домогтися відчутного успіху в конкретній ситуації.

Список бібліографічних посилань:

1. Шапиро С. А. Инновационные подходы к процессу управления персоналом организации: монография. М.: РХТУ им Д. И. Менделеева, 2011. 152 с.

2. Граждан О. Б. Інноваційні підходи до управління персоналом підприємства. URL: <http://www.slideshare.net/alegre380/ss-27864884>

УДК 658

Людмила Миколаївна БАЦЕНКО,

доцент Сумського національного аграрного університету, кандидат економічних наук, доцент

Олег Валерійович ДІДЕНКО,

здобувач вищої освіти Сумського національного аграрного університету, спеціальність «Менеджмент організації та адміністрування»

СУТНІСТЬ І УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розвиток соціального напрямку управління в умовах сьогодення зумовлений наявністю низки ентропійних тенденцій, які можуть впливати як на окрему особу, так і на суспільство загалом через деградацію людини як особистості, зниження рівня культури та освіти, порушення соціальних зв'язків. Водночас актуалізація вивчення соціальних аспектів управління пов'язана тим, що метою розвитку будь-якого суспільства чи функціонування господарюючого суб'єкта є задоволення соціальних потреб громадян, зростання рівня життя населення. Зрозуміло, що високий рівень життя населення як результат соціального управління є одночасно механізмом забезпечення високої якості та надійності продукції, розв'язання економічних проблем. Механізм соціального управління є сукупністю цілей, принципів і методів, взаємодія яких забезпечує ефективне функціонування соціальної системи (1, с. 45).

Усе це зумовлює формування соціальних пріоритетів розвитку та виділення соціального управління в окрему наукову й функціональну область. Формування нових підходів в управлінні та їх практичне втілення зумовлює виникнення нових наукових понять, зокрема в цьому випадку – соціального менеджменту (2, с. 53).

Реалії сьогодення вказують на те, що соціальний менеджмент як особливий вид людської діяльності виникає з потреби організації спільної діяльності людей та породжується, з одного боку, поділом праці, з іншого соціально-історичними умовами розвитку конкретного суспільства. Відтак, дослідження у галузі соціального менеджменту актуалізуються нагальною потребою соціальної практики у формуванні нової концепції управлінської діяльності в умовах, коли відбуваються видозміни чисто виконавчих функцій, зростає значення методів та прийомів моделювання наукового прогнозу управління.

Зазначимо, що основні положення досліджуваної проблематики були закладені як вітчизняними, так і зарубіжними вченими: О. В. Безпальком, В. П. Бехом, Р. Х. Вайнолою, М. Д. Виноградським, Ф. І. Йохном, О. Г. Карпенко, А. Й. Капською, М. П. Лукашевичем, Т. Л. Надвиничною, М. В. Туленковою та інші (3, с. 3).

Як складову частину управлінської діяльності соціальний менеджмент пропонуємо трактувати як вид управлінської діяльності, спрямованої на забезпечення ефективного використання трудового потенціалу, розвиток персоналу й максимально можливе задоволення потреб працівників за допомогою побудови та реалізації дієвої соціальної та кадрової політики на підприємстві, спрямованої на регулювання соціальних процесів і отримання відповідного соціального й економічного ефекту.

Отже, соціальний менеджмент являється цілою системою (поєднанням теорії та практики) управління складними соціальними процесами, має часові параметри, свої пропорції, кількісні та якісні критерії гармонізації систем.

Зважаючи на те, що будь-яке управління, а особливо соціальний менеджмент, передбачає залучення та використання не лише матеріальних, а й людських ресурсів, оцінити його ефективність значно важче, ніж ефективність виробництва. Визначення рівня ефективності соціального менеджменту тісно пов'язане з встановленими критеріями та оціночними показниками. Це вимальовує змістовну сторону поняття якості соціального менеджменту. При визначенні ефективності управлінської праці соціальних менеджерів варто виходити з того, що вона виражається не лише економічним, а й соціальним ефектом (4, с. 53).

При проведенні оцінювання ефективності соціального менеджменту застосовують декілька рівнів критеріїв: найвищий рівень стосується критеріїв загальної соціальної ефективності управління як найважливіші та найзагальніші (вони розкривають суспільну користь, надану людям (суспільству у цілому) у результаті роботи відповідних систем управління. Цей рівень критеріїв, із однієї сторони, пов'язаний із інтересами, цілями та потребами суспільного розвитку (місцевого, регіонального та загальнодержавного), а із іншої – дає змогу бачити (і вимірювати) ступінь (міру) задоволення відповідних потреб, досягнення намічених цілей, узгодження інтересів (5, с. 42).

Незважаючи на достатній рівень розробленості визначеної тематики, досі залишається доволі багато питань, які потребують доопрацювання. Так серед науковців досі немає єдиної думки щодо чіткого визначення змісту соціального менеджменту, не повно визначені критерії та показники його ефективності, більше того, трансформаційні зміни, які нині проходять у всіх сферах суспільної життєдіяльності, потребують обґрунтованого вибору ефективної моделі, яка б працювала у реаліях нашої держави та сприяла досягненню основної мети соціального менеджменту – забезпечення, формування і функціонування такого стану керованої системи (організації), що максимально відповідає вимогам зовнішнього середовища при найбільш ефективному та раціональному використанні ресурсів і можливостей її внутрішнього потенціалу.

Список бібліографічних посилань:

1. Бут О. А. Социальный менеджмент: учебное пособие. Томск: кафедра ТУ, ТУСУР, 2012. С. 177
2. Гарбарчук К. В., Розвиток персоналу як основа ефективної реалізації соціальної відповідальності підприємства: матеріали науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2018. С. 20-21
3. Горелов Д. О. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч.закл. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. С. 133
4. Майстренко О. В. Соціальні програми: поняття та структура. *сталій розвиток економіки*. – 2015. С. 44-49.
5. Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклін ФХедоурі Основи менеджменту: пер. з англ. М.: «Справа», 2013. С. 703

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Показники оцінки ефективності управлінської діяльності підприємства поділяються на кількісні та якісні. Кількісні показники визначаються шляхом розрахунку та застосовуються в оцінюванні таких складників ефективності управління як ефективність керуючої та керованої підсистем управління. Якісні показники отримують шляхом експертних оцінок і застосовують в оцінюванні ефективності організаційної культури в межах визначення ефективності керуючої підсистеми управління та оцінюванні зовнішньої ефективності управління підприємством за всіма складниками. Показники ефективності процесів менеджменту відображають складність внутрішніх і зовнішніх відносин і зв'язків, що існують у керуючій системі, зв'язків між нею і керованою системою та зовнішнім середовищем. Така система показників повинна давати об'єктивну оцінку ефективності процесів менеджменту загалом і ефективності функціонування складових системи менеджменту. Процедура оцінювання ефективності управлінської діяльності підприємства висуває проблему вибору методу, на підставі якого вона має здійснюватись. В управлінні метод – це система правил і процедур вирішення завдань управління з метою забезпечення ефективного розвитку організації. Виходячи з цього, під методами оцінювання ефективності управління діяльністю слід розуміти способи кількісного та якісного виміру рівня ефективності управління діяльністю підприємства. За результатами аналізу різних наукових джерел було виявлено, що для оцінювання ефективності управлінської діяльності суб'єктами ринкової економіки використовуються різноманітні методи, серед яких для дослідження сільськогосподарських підприємств Сумського району ми обрали індексний метод, метод рейтингової та бальної оцінки.

Спочатку проаналізуємо ефективність управлінської діяльності на підприємствах Сумського району (ТОВ «Діамант-Агро», ДП «САД»), використавши для цього індексний метод, який полягає у застосуванні синтетичного показника ефективності управління підприємством, що відображає економічність апарату управління та результативність управлінської праці. Для розрахунку загального індексу ефективності управлінської діяльності були використані показники економічності апарату управління та продуктивності управлінської праці. Ефективність управлінської діяльності на сільськогосподарських підприємствах також доцільно буде оцінювати за допомогою бального методу. При його використанні кожному компоненту системи управління сільськогосподарським підприємством дають експертну оцінку (у балах або реальних одиницях вимірювання), а потім за спеціальною

методикою оцінюють загальний рівень управління, тобто визначають інтегральну оцінку його ефективності.

Бальний метод доцільно застосовувати при дослідженні ефективності управління. Бали використовуються наступним чином: відмінно – 5 балів, добре – 4 бали, задовільно – 3 бали, незадовільно – 0 балів. Також при аналізі ефективності управління враховується вагомість кожного компонента системи.

Індекс ефективності управлінської праці у ТОВ «Діамант-Агро» склав 4, 45, що відображає ступінь використання потенційних можливостей підприємства у ДП «САД», цей показник становить 1, 03, що значно поступається ТОВ «Діамант-Агро», але це не свідчить про те що ДП «САД» менш ефективно та раціонально використовує потенціал підприємства.

Оцінка ефективності управління бальним методом дозволила констатувати, що ТОВ «Діамант-Агро», набравши 167 балів, досягло високих результатів майже за всіма компонентами системи управління. Найрозвинутішими є наступні: об'єкт системи, прямі та зворотні зв'язки, місія і цілі, функції та методи їх виконання. Правова культура та моральні норми поведінки знаходяться також на високому рівні. ДП «САД» набрало 107 балів. Більшість компонентів розвинені добре та задовільно. Компонентами, що потребують покращення є: суб'єкт системи, канали прямого та зворотного зв'язку, функції і методи виконання управлінської діяльності. Також слід розглянути стимули та мотиви працівників, а також загальну правову культуру.

Отже, підвищення ефективності управлінської діяльності підприємства полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожну одиницю витрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Основні напрями полягають в забезпеченні підприємств новітніми технологіями, вдосконаленні управління, організації виробництва та праці, ефективності використання ресурсів тощо. Лише правильне використання системи названих чинників може забезпечити високі темпи зростання ефективності виробництва.

Список бібліографічних посилань:

1. Чевганова В. Я. Методика діагностування економічного стану підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. №3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2828>

2. Ефективність виробничо-господарської та інвестиційної діяльності підприємства 2011. URL: <http://www.beintrend.ru>

3. Мельник М. В. Аналіз і оцінка систем управління на підприємствах М.: Фінанси і статистика, 2009. 136 с.

УДК 33

Людмила Миколаївна БАЦЕНКО,

доцент кафедри менеджменту Сумського національного аграрного університету,
кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2859-4448>

Руслана Анатоліївна НЕСТОРЕНКО,

здобувач вищої освіти Сумського національного аграрного університету

Анжеліка Михайлівна ЖОВТОНІЖКО,

здобувач вищої освіти Сумського національного аграрного університету

САМОКОНТРОЛЬ ЯК ФУНКЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У системі персонального менеджменту функція самоконтролю особистої діяльності є ключовою, стрижнем, на якому тримається вся система. Самоконтроль дозволяє оптимізувати процеси особистої життєдіяльності, зрозуміти чи були досягнуті поставлені цілі та вирішені завдання. Способам реалізації функції контролю в менеджменті присвячено чимало робіт. Однак в системі персонального менеджменту, орієнтованого на самого себе, її функції приділено значно менше уваги.

Є принаймні шість якостей, які формують самодисципліну: обов'язковість, пунктуальність, зібраність, вміння підпорядковувати себе головним цілям і висока особиста відповідальність. Постійний контроль результатів власної діяльності та якості виконуваних робіт дозволить діловій людині все життя вчитися на власних, а не на чужих помилках, здобувати життєвий досвід, підтримувати свою конкурентоспроможність (1).

Все, що ми робимо, має приносити результати, інакше наша робота буде безглуздом маркуванням часу. Тому варто сконцентрувати свої зусилля на найбільш істотних завданнях, не доводячи до блиску менш значущі. Почуття відповідальності в собі потрібно виховувати.

Способи контролю, що використовуються в самоменеджменті:

А) внутрішній. До нього можемо віднести наступні дії:

1. Ведення хронометражу протягом дня.
2. Відмітки в записнику протягом дня.
3. Хронометраж окремих витрат часу.
4. Фіксація перешкод.
5. Використання інтуїції.
6. Створення «тимчасового середовища» та пам'яток

Б) Зовнішній. До цього способу відносимо такий ряд дій:

1. Письмова фіксація домовленостей, термінів звітів за делегованими завданнями.

2. Взаємні зобов'язання (договір) при спільній роботі.

3. Використання «нагадувань», «будильників», «контролерів часу».

Внутрішній контроль передбачає різні процедури самоперевірки, тобто зворотний зв'язок про характер діяльності, контур якої повністю замкнений всередині самого суб'єкта контролю. Таким чином, внутрішній контроль можна розуміти як самоконтроль (3).

Досить дієвим методом контролю результатів є метод, запропонований Л.

Зайвертом – метод «п'яти пальців». Даний метод є елементарною мнемотехнікою, в якій за кожним з пальців руки закріплений один з контрольованих параметрів якості досягнення мети (табл. 1).

Метод «п'яти пальців» зручний для використання, насамперед, своєю компактністю – він дає можливість швидко та якісно проконтролювати найбільш значущі підсумки дня.

Таблиця 1

Метод «п'яти пальців» (Л. Зайверт)

Параметр якості досягнення мети	Контрольні питання
1	2
М (мізинець) мрії, думки, знання, інформація	Про що нове я сьогодні дізнався? Які важливі знання отримав? У чому зросла моя компетентність, посилюється рівень професіоналізму? Які нові та важливі ідеї сьогодні мене «осіяли»? Чи дізнався я щось нове про свій час? Чи придумав нові «хитрощі», щоб краще керувати своїм часом?
Б (безіменний) близькість до мети	Які оперативні завдання, що наближають мене до досягнення важливих цілей (довгострокових, стратегічних), я сьогодні вирішив? Досягнення яких цілей було недостатнім, неуспішним?
С (середній) стан	Які справи були особливо цікавими? Що було пов'язано з позитивними емоціями та високою мотивацією? Які справи були рутинними, нецікавими, суб'єктивно важкими, робилися «через силу»?
У (вказівний) послуга	Які досягнення у сфері спілкування та людських відносин були сьогодні? Кому я допоміг, кому надав послугу у відповідь, з ким знайшов спільну мову, з ким разом добре працював? Чи познайомився я з новими людьми? Чи поліпшилися мої стосунки зі старими знайомими? З ким винили конфліктні ситуації? З ким досвід співпраці був невдалим і в силу яких причин?
Б (великий) бадьорість	На які завдання я витратив найбільше енергії, фізичних сил? Що дозволило відпочити, відновити сили? Чи оптимально я розпоряджався своїми індивідуальними енергетичними ресурсами протягом дня? Що зроблено мною сьогодні для підтримки здоров'я та фізичної форми?
К (кулак) концентрація на меті	Якими були цілі мого поточного дня? Яким чином та за допомогою яких дій я наближав себе до мети?

При цьому відповіді на пов'язані з кожним критерієм питання можуть бути як гранично короткими, так і розгорнутими. Таким чином, при всій його простоті метод «п'яти пальців» може бути цілком серйозним аналітичним інструментом, глибина застосування якого залежить лише від бажання суб'єкта контролю.

Список бібліографічних посилань:

1. Фонарев А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2005.
2. Адаир Д. Искусство управлять людьми и самим собой. М.: Эксмо, 2006.
3. Лукашевич Н. П. Теория и практика самоменеджмента: учеб. пособие. – [2-е изд., испр.]. – К.: МАУП, 2002.

УДК 330. 131. 7: 334. 72

Сергій Вікторович БАШЛАЙ,

доцент кафедри економіки та підприємництва

Сумського національного аграрного університету, кандидат економічних наук,
доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2247-5440>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ПРИРОДА РИЗИКІВ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Діяльність вітчизняних учасників господарської діяльності – суб'єктів підприємництва є правом, що закріплене в Конституції України. Положеннями Основного Закону (ст. 42) визначено, що в країні «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» (4). Сама зайнятість у підприємницькій сфері невід'ємно пов'язана з різноманітними ризиками, реальний прояв яких, у свою чергу, безпосередньо може призводити до втрати прибутку чи, навіть, банкрутства суб'єктів підприємництва. А виходячи із законодавчого тлумачення сутності «підприємництва» – як самостійної ініціативної, систематичної та діяльності на власний ризик, визначальною її ознакою є саме отримання прибутку. Фактично, будь-яка операція чи договір можуть закінчитися прибутками або збитками. Підприємець відповідає за всіма зобов'язаннями власної справи (3).

З економічної точки зору, саме рівень прийнятого ризику буде визначати потенційний обсяг прибутку підприємця. І положеннями Господарського кодексу України закріплено, що здійснюється така діяльність кожним суб'єктом підприємництва на власний ризик.

З точки зору ідентифікації ризиків, притаманних суб'єктам підприємницької діяльності, у більшості сучасних наукових джерел розглядаються дві основні його форми: операційний (діловий, виробничий) ризик та фінансовий ризик, які і формують сукупний ризик підприємця (1, 5).

Операційний ризик можна характеризувати, як більш частий, масштабний та менш передбачуваний. Відповідно, він більш складний з точки зору ризик-менеджменту. Із ризиками цієї форми (діловий, бізнес-ризик, титульний функціональний чи, власне, операційний) стикаються абсолютно усі підприємницькі структури, будь-якої сфери діяльності. Адже економіко-правовою основою прояву даної категорії підприємницького ризику є масштаби діяльності (виробництва, торгівлі, обслуговування), мінливість попиту та пропозиції на продукцію (послуги) суб'єкта підприємництва (як результат – зміни цін) та ін. Правовою підставою виникнення та прояву операційного ризику

у підприємстві є договірна форма взаємовідносин. Саме на підставі різного роду угод (договорів, контрактів) відбувається формування підприємцем програми власної діяльності (згідно статуту, установчого договору, ліцензій та дозволів), вибору постачальників і споживачів продукції (послуг), що виробляється (надаються), залучення різних видів ресурсів, встановлення цін на продукцію та послуги (згідно з укладеними договорами та контрактами) (3).

Переважає більшість вітчизняних науковців до фінансової форми ризику підприємця відносять кредитний, процентний та валютний ризики. В свою чергу, на думку представників західної економічної школи, фінансові ризики – це ті, що пов'язані із використанням підприємцем різних джерел фінансування (власних, залучених чи запозичених) (1, 2, 5).

Вже зазначено вище, а також ризик неплатоспроможності і неутримання фінансової стійкості формують структурний склад фінансового ризику, некерований прояв якого є однією із головних передумов загрози банкрутства суб'єкта підприємництва.

З процентним ризиком в першу чергу стикаються суб'єкти підприємництва з високою часткою зовнішнього (залученого чи запозиченого) фінансування. Крім цього, саме рівень процентного ризику визначає потенційну доходність підприємницьких структур кредитно-інвестиційного змісту діяльності. Звідси, основними підвидами процентного ризику варто вважати ризик зміни відсоткових ставок та ризик втрати доходності. Даний вид ризику суттєво впливає на умови та результати функціонування вітчизняних суб'єктів підприємництва у зв'язку з високою волатильністю процентних ставок ринку капіталу через економічну та політичну нестабільність в Україні.

Значною мірою з процентним ризиком пов'язаний кредитний ризик. Останній часто асоціюється з ризиками банкрутства чи дефолту. Адже правовою основою його появи є укладання відповідних угод щодо кредитного (позикового) способу формування капіталу підприємця. Економічна природа даного виду фінансової групи ризиків полягає в недостатності у підприємця організаційно-виробничих підстав (укладених угод, майна, контрагентів) для звернення до фінансування власної діяльності через кредитні інструменти (позики, відстрочки платежів, облігації, векселя та ін.).

Валютний ризик в підприємстві пов'язаний із встановленням суб'єктом господарювання зовнішньоекономічних відносин. Даний вид ризику може бути тісно пов'язаний з процентним ризиком (наприклад, при операціях з борговими інструментами на міжнародних ринках капіталу чи торгівельними контрактами) та кредитним ризиком (наприклад, при залученні зовнішнього фінансування в іноземній валюті).

Дослідження окресленої проблематики щодо економіко-правової ідентифікації ризиків є вихідним пунктом формування умов та забезпечення результатів діяльності суб'єктів підприємництва в подальших розробках та реалізації індивідуальних програм ризик-менеджменту на основі результатів всебічного аналізу та застосування ефективних методів управління.

Список бібліографічних посилань:

1. Anghelache C., Anghel M. G., Grigorescu D. L. Currency risk management model. *Theoretical and Applied Economics*. 2019. Vol. 26. N. 3 (620). P. 21-34.
2. Malz A. M. Financial risk-management: models, history and institutions. Wiley, 2012. 752 p. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781119198475>.

3. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16. 01. 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.01.2020).

4. Конституція України: Закон від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 12. 01. 2020).

5. Терещенко О. О., Грінченко В. О. Управління ризиками структури капіталу корпоративних підприємств. *Фінанси України*. 2019. № 10. С. 89-101.

УДК 658. 2

Людмила Анатоліївна БЄЛЯЄВА,

доцент кафедри обліку та оподаткування ХННІ ДВНЗ «Університет банківської справи», кандидат економічних наук, доцент

ORCID – <http://orcid.org/0000-0003-2699-4237>

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Бухгалтерський облік у бюджетних установах базується на загальноприйнятих у міжнародній практиці принципах, виконує управлінську, контрольну та інформаційну функції. Але у зв'язку зі специфічністю цих функцій, має також специфічні об'єкти. Для бюджетних установ розроблено, притаманну тільки їм нормативну та методичну базу бухгалтерського обліку, свій план рахунків, національні стандарти обліку в державному секторі і методичні рекомендації до них. Звітність бюджетних установ має свої відмінності.

Діяльність бюджетних установ безпосередньо залежить від рівня забезпеченості їх основними засобами. Зокрема, якість послуг, що надаються закладами освіти, залежить від рівня технічного стану приміщень і обладнання, яким володіє установа. Для підвищення ефективності використання основних засобів бюджетні установи повинні шукати резерви за допомогою аналітичного забезпечення процесу управління, обліку та контролю.

Облік основних засобів займає значне місце в системі обліку установи, у зв'язку із значною кількістю господарських операцій, починаючи з надходження різними шляхами, продовжуючи визнанням й оцінкою, експлуатацією, ремонтом і поліпшенням і завершуючи вибуттям.

Дослідження концептуальних аспектів системи обліково-аналітичного забезпечення та особливостей діяльності бюджетних установ дало можливість виокремити низку проблем теоретичного, методичного та організаційного спрямування для удосконалення обліку й аналізу основних засобів:

- у процесі приведення внутрішньої нормативно-правової бази у відповідність до європейської практики не все законодавство було вдало адаптовано до реалій функціонування фінансової системи України, відсутній офіційний переклад останніх редакцій МСБОДС, склад яких значно оновився з 2016 року;

- складність оцінки основних засобів, що полягає у виборі вартості, за якою слід їх вимірювати, відсутність методичного обґрунтування визначення поняття «справедлива вартість»;

- структура та інформація первинних документів з обліку основних засобів не відповідає сучасним вимогам: необхідно видалити неактуальні графи, що не відповідають вимогам сучасного обліку або дублюють інформацію, і водночас необхідно ввести додаткові графи основних засобів, які дозволять посилити контрольну функцію у питанні належної експлуатації;

- повільні темпи впровадження складових державного внутрішнього фінансового контролю – внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в бюджетних установах.

Порядок проведення поточного внутрішнього контролю основних засобів у бюджетних установах відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Порядок проведення поточного контролю основних засобів

Одним з найефективніших методів фактичного контролю за наявністю та рухом основних засобів у бюджетних установах є інвентаризація, яка є контролем їх фактичної наявності, перевіркою стану та умов зберігання. Найпоширенішим результатом інвентаризації основних засобів у бюджетних установах слід віднести: виявлення лишків або нестач; невідображення виконаних робіт капітального характеру (добудова поверхів, нових приміщень тощо) або часткової ліквідації будівель і споруд (знесення окремих конструктивних елементів) в бухгалтерському обліку; виявлення придатних для

використання основних засобів, залишкова вартість яких дорівнює нулю.

Для правильної організації внутрішнього контролю та контролю основних засобів необхідними є використання апробованих діючих методів з урахуванням сучасних технологій, а також наявність узгодженості положень у законодавчо-нормативних актах.

Тільки за умови ефективної взаємодії всіх елементів організації внутрішнього контролю досягається його мета: забезпечення достовірних даних у обліку основних засобів, повнота та своєчасність відображення господарських операцій в облікових регістрах і правильність ведення обліку відповідно до прийнятої облікової політики.

УДК 005. 342+[336:005. 584. 1]

Наталія Миколаївна ВНУКОВА,

професор кафедри банківської справи і фінансових послуг Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1354-4838>

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД І ВИКОРИСТАННЯ ТИПОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Зміни у законодавстві щодо реформування системи фінансового моніторингу пов'язані з загальним процесом підвищення рівня небезпеки у світі та відповідно до Рекомендацій FATF зобов'язанням із застосування ризик орієнтованого підходу (6). Проникнення в національну економіку «відмитих» доходів (легалізація), зокрема в умовах глобалізації, призводить до ризиків у функціонуванні як правової, так і фінансово-економічної системи будь-якої держави.

Метою роботи є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій з ефективного застосування ризик орієнтованого підходу та типологій у системі фінансового моніторингу фінансових установ.

У процесі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні важливим є чітке визначення критеріїв ідентифікації операцій фінансовими установами та механізмів передачі інформації про них у Держфінмоніторинг. Для ефективного функціонування системи внутрішнього фінансового моніторингу необхідно застосовувати результати типологічних досліджень, що може бути частиною ризик орієнтованого підходу для виявлення підозрілих операцій.

Важливість використання міжнародних стандартів, (1, 4) та типологій (5) полягає у розробці заходів із запобігання та протидії проникненню коштів, отриманих злочинним шляхом, до різних галузей економіки, зокрема ринку фінансових послуг. Міжнародна практика фінансового моніторингу може бути трансформована та реалізована в Україні через аналіз і адаптацію типологій міжнародних організацій (1), а також узагальнень, здійснених Держфінмоніторингом з урахуванням національних особливостей.

З початку експлуатації інформаційно-аналітичної системи Держфінмоніторингу отримано та оброблено більше 20 млн. повідомлень про

фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. З прийняттям у 2019 році нового законодавства (ст. 20) щодо запобігання та протидії легалізації доходів щорічна кількість повідомлень може зменшитись, враховуючи встановлення порогового рівня контролю в системі фінансового моніторингу на рівні 400 тисяч гривень (2).

Базою дослідження є типологічні звіти міжнародних організацій та національного регулятора, які використовуються фінансовими установами запобігання фінансовим операціям, які можуть носити незаконний характер та сприяти легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

У 2016 році Міністерство фінансів наказом затвердило новий підхід до Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, де визначило повноваження фінансових установ до створення власних Карт ризиків (3). Зі змінами у законодавстві 2019 року щодо пріоритетності запровадження ризик – орієнтованого підходу необхідність удосконалення та розширення критеріїв ризику легалізації коштів буде посилюватися. Критерії ризику (3) не є вичерпними, отже узагальнення міжнародних практик, типологій, судових рішень є актуальним напрямом досліджень для удосконалення фінансового моніторингу, зокрема внутрішнього, який є менш структурованим, покладеним на відповідальність фінансових установ і характеризується більшою ймовірністю виникнення ризику.

Емпіричною основою дослідження є інформаційні джерела, які містять Стандарти, Типологічні звіти та Рекомендації таких професійних організацій, як FATF, Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (ЕАГ), Держфінмоніторинг України та ін.

Ризик відмивання коштів і фінансування тероризму може бути оцінений різними засобами, але у сукупності вони мають надати можливість фінансовій установі здійснювати відповідний контроль за клієнтами та їхніми операціями за критеріями (3): країни (географічний), клієнта, продукту (послуги). Питома вага кожного у сукупній оцінці потенційного ризику відмивання коштів може різнитися залежно від визначеної фінансової установи.

Стратегію управління ризиком використання фінансових послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму необхідно обирати, враховуючи специфіку кожної конкретної фінансової установи: її розміри, наявність філійної мережі, пріоритетні напрями діяльності тощо. Тому, наприклад, кожен банк повинен розробити власну систему оцінки ризиків, що має враховувати особливості його діяльності та виявлені типології.

Список бібліографічних посилань:

1. Внукова Н. М. Розвиток системи фінансового моніторингу за новими міжнародними стандартами. Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2015 р.). Харків. 2015. С. 9-12.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-ІХ. Голос України. 2019. 28 грудня. №251.

3. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ Міністерства фінансів України

від 08.07.2016 № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1047-16>

4. Рекомендации FATF. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения: пер. с англ. М.: Вече, 2012. 176 с. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012.pdf>

5. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами: Наказ Держфінмоніторингу України № 230 від 20.12.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0230387-07/print>

6. Ukraine's measures to combat money laundering and the financing of terrorism and proliferation: fifth round mutual evaluation report. December 2017. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/mer-ukraine-2017.htm>

УДК 368(045)

Олена Сергіївна ЖУРАВКА,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1548-1674>

Альона Сергіївна ВЕРХОГЛЯД,

студентка I курсу магістратури Сумського державного університету

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Однією з найважливіших соціальних гарантій держави є охорона здоров'я. Розвиток страхової медицини – один з перспективних напрямів розв'язання проблеми фінансування охорони здоров'я в Україні. Питання страхової медицини є надзвичайно актуальним. Досвід зарубіжних країн показує, що відповідні страхові фонди можуть стати вагомим джерелом фінансування медицини, а механізм формування та витрачання цих коштів може забезпечити адресність фінансування загалом медичних закладів і конкретних громадян, що потребують медичних послуг.

В Україні фінансування охорони здоров'я здійснюється за рахунок Державного бюджету України, бюджетів місцевого та регіонального самоврядування, фондів медичного страхування, благодійних фондів та будь-яких інших джерел, не заборонених законодавством. Але потреба підвищення рівня охорони здоров'я об'єктивно диктує пошук позабюджетних джерел фінансування лікування громадян, забезпечення їх ліками, сучасним діагностичним обладнанням тощо. На сьогоднішній день страхова медицина виступає реальною альтернативою державній формі фінансування, яка є неспроможною забезпечити право громадян на отримання повного медичного обслуговування. Страхова медицина формує два рівні – загальнообов'язкове медичне страхування, що координується державними структурами та добровільне медичне страхування (ДМС), яке здійснюється страховими компаніями.

Обов'язкове медичне страхування поки що знаходиться на рівні проєктів, а добровільне медичне страхування активно розвивається. Більше 50 страхових компаній мають ліцензію на цей вид страхування, проте частка страхових премій ДМС є невеликою. Наприклад, на кінець 2018 р. вона становила лише 11% від загальної суми страхових премій, що говорить про недостатній розвиток ринку добровільного медичного страхування.

На сьогоднішній день в законодавстві України немає єдиного підходу до трактування понять страхової медицини, загальнообов'язкового та добровільного медичного страхування. Поняття «обов'язкове медичне страхування» взагалі не є законодавчо визначеним і тому виступає предметом дискусій (табл. 1).

Таблиця 1 – Підходи щодо трактування понять загальнообов'язкового та добровільного медичного страхування в нормативно-законодавчій базі України

Джерело	Визначення
«Конституція України», ст. 49	Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.
Проект Закону України «Про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні» від 04. 10. 2018 № 9163	Загальнообов'язкове медичне страхування – це вид обов'язкового страхування, спрямований на забезпечення конституційних прав громадян на охорону здоров'я та реалізацію державних гарантій на одержання безоплатної медичної допомоги та медичне страхування. Добровільне медичне страхування – це система локально-солідарного, соціально спрямованого забезпечення громадян медичними послугами, ліками, товарами медичного призначення, профілактичними, реабілітаційними, оздоровчими заходами рівня додаткового попиту та сервісу, що забезпечується фінансовими установами, які отримали ліцензію на добровільне медичне страхування.
Проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» від 02. 08. 2016 № 4981-2	Загальнообов'язкове соціальне медичне страхування – це вид обов'язкового страхування, спрямований на забезпечення конституційних прав громадян на охорону здоров'я та реалізацію державних гарантій на одержання безоплатної медичної допомоги та медичне страхування.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23. 09. 1999 №1105-XIVP	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України.
Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14. 01. 1998 №16/98-ВР	Медичне страхування – вид загальнообов'язкового державного соціального страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі передбачених законом страхових випадків, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.
Закон України «Про страхування» від 07. 03. 1996 №85/96-ВР, ст. 7	Медичне страхування є добровільним і обов'язковим видом страхування, проте не визначено суті та механізмів реалізації останнього.

Таким чином, виходячи з даних законів і законопроектів, можна стверджувати, що під загальнообов'язковим медичним страхуванням слід розуміти вид обов'язкового страхування, який спрямований на надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби. У свою чергу, добровільне медичне страхування – це страхування, яке передбачає забезпечення громадян медичними послугами фінансовими установами, які отримали ліцензію на добровільне медичне страхування.

Таким чином, необхідно зазначити, що в Україні поки що відсутній комплексний підхід до реформування сучасного механізму фінансування вітчизняної галузі охорони здоров'я на засадах обов'язкового медичного страхування. Впровадження страхової медицини є довготривалим процесом та потребує вирішення низки проблем на державному рівні.

Список бібліографічних посилань:

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23. 09. 1999 №1105-XIVP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>

2. Проект Закону про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в 4981-2 від 02. 08. 2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59862

3. Проект Закону про фінансування охорони здоров'я та загальнообов'язкове медичне страхування в Україні № 9163 від 04.10.2018. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=64744>

Федір Олександрович ЖУРАВКА,

професор кафедри міжнародних економічних відносин Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8368-5743>

Олександр Юрійович ПОДМАРЬОВ,

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Сумського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2130-0622>

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ

Розвиток економічних систем під впливом ринкових перетворень об'єктивно потребує реформування існуючих підходів щодо забезпечення фінансових ресурсів держави. При цьому інвестиції як невід'ємна складова економічного розвитку країн дозволяють покращити та забезпечити їх стале економічне зростання. Таким чином, інвестиції є важливим фактором розвитку як на державному, так і на регіональному рівнях; а інвестиційна діяльність, у свою чергу, є сукупністю практичних дій фізичних та юридичних осіб і держави щодо ефективної реалізації інвестицій.

В Україні створено певну правову основу, яка визначає основні механізми реалізації інвестиційної діяльності. Але незважаючи на позитивні тенденції на рівні державного регулювання, стан інвестиційної діяльності залишається на надзвичайно низькому рівні, що суттєво ускладнюється постійним зменшенням обсягів інвестиційних ресурсів (1).

Серед основних причин зниження активності інвесторів можна виділити, передусім, обмежені внутрішні заощадження та неможливість відновлення капітальних інвестицій.

Податкове регулювання інвестиційної діяльності є невід'ємною частиною державного регулювання інвестиційних відносин та економічної діяльності держави в цілому.

Загалом, податкове регулювання інвестиційної діяльності – це система фінансово-економічних, організаційно-правових й інформаційних заходів, що здійснюються на макро-, мезо- та мікрорівні державними і місцевими установами за допомогою різних податкових інструментів для забезпечення можливості інвестиційної діяльності суб'єктами підприємництва в масштабах і термінах, які відповідають їх інтересам і інтересам розвитку всього суспільства. Суб'єктами податкового регулювання інвестиційної діяльності виступають державні установи й організації, які від імені держави здійснюють відповідну податкову політику, застосовують різні методи, способи та інструменти податкового впливу на інвестиційну діяльність суб'єктів підприємництва. Податкове регулювання інвестиційної діяльності ґрунтується на відповідних податках чи зборах.

Поняття «податкове регулювання інвестиційної діяльності» можна знайти в наукових дослідженнях вітчизняних вчених.

Зокрема, А. І. Крисоватий та Г. І. Василевська надають наступне визначення: «...Під податковим регулюванням інвестиційної активності слід

розуміти здійснення державою за допомогою механізмів оподаткування певних заходів, спрямованих на поліпшення умов інвестиційної діяльності, зокрема щодо впорядкування обсягів, якості й напрямів інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності, досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на інвестиційному ринку» (2, с. 92).

С. М. Чистов зазначає: «Податки є не просто одним із економічних важелів, за допомогою яких держава впливає на ринкову економіку ззовні, реалізуючи функції соціального балансування, забезпечуючи певний перерозподільний мінімум і підтримуючи діяльність суспільних інститутів. Податкова система в сукупності інструментів та регуляторно-владних інститутів є потужним механізмом управління економікою в умовах ринку й забезпечення обраних пріоритетів розвитку. При цьому податкове регулювання інвестиційної діяльності здійснюється за допомогою комплексу спеціальних інструментів. Під такими інструментами необхідно розуміти сукупність податків, зборів та обов'язкових платежів, методів та способів їх застосування, розміри ставок оподаткування, податкову базу, терміни та механізми сплати податків, податкове навантаження на дохід суб'єкта підприємництва, пільги щодо оподаткування, систему державних перевірок реальності сплати податків» (3, с. 61).

Податкове регулювання інвестиційної діяльності здійснюється, зокрема, за рахунок відповідних методів податкового стимулювання економічної діяльності – конкретних прийомів і способів, що використовуються в нормотворчій діяльності при встановленні податкових пільг і інших заходів податкового характеру, спрямованих на надання майнових чи інших економічних пріоритетів окремим категоріям платників податків або зборів.

Список бібліографічних посилань:

1. Дюрядін В. П. Леміш А. М., Податковий механізм фінансового оздоровлення підприємств: теоретичні аспекти. *Економіка Крима*. 2004. № 12. С. 25-28.
2. Крисоватий А. І. Василевська Г.В., Новітня парадигма преференційного оподаткування: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2013. 260 с.
3. Чистов С. М. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2002. 208 с.

Наталія Олександрівна ІВАНЕНКО,

адвокат, начальник юридичного відділу ТОВ «ТД Енергосервіс»

Наталія Марковна НІЛОВА,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2383-8247>

ФІНАНСОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ АДВОКАТА АБО ЧИ Є СТИМУЛ ПРАЦЮВАТИ РЕЗУЛЬТАТИВНО

Економічна незалежність адвоката є гарантією незалежності адвоката у його діяльності. Спільнота повинна прагнути до того, щоб адвокати були вільними у можливостях здійснювати свою професійну діяльність. Адвокатам

має бути гарантована фінансова незалежність та заохочення не лише на папері, але й на практиці. Тому питання фінансової винагороди (заохочення) є досить актуальним не лише для адвокатів, а також для їх клієнтів.

Для цього необхідно визначитися з поняттям гонорару та порядку його обчислення, що передбачено статтею 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Законом визначено, що «гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту». Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», згідно з яким у новій редакції викладено процесуальні кодекси, серед інших визнано таким, що втратив чинність, і закон «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах». Разом з тим, для випадків надання правничої допомоги за рахунок держави залишається чинною постанова Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави», останні зміни до якої внесено 28.02.2018 року.

До 03.10.2017 року діяв Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах», який визначав граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу під час розгляду судами цивільних та адміністративних справ. Даним Законом було визначено, що розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних справах, в яких така компенсація виплачується стороні, на користь якої ухвалено судові рішення, іншою стороною, а в адміністративних справах – суб'єктом владних повноважень, не може перевищувати 40 відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року, за годину участі особи, яка надавала правову допомогу, у судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням та під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, що визначається у відповідному судовому рішенні.

Коли вищезазначений Закон припинив свою дію, то це начебто надало можливість адвокатам визначати розмір винагороди за надані ними послуги на їх власний розсуд. Але, звісно, судова практика внесла свої корективи щодо даного питання та отримання адвокатом гонорару, який визначений сторонами в умовах договору, що не завжди відбувається без ускладнень.

Існує відповідна практика визначення суми гонорару адвоката в залежності від результату розгляду відповідної справи в суді, де здійснюється представництво адвокатом. Відповідно до умов договору може бути визначено, що термін оплати по договору настає з моменту фактичного отримання клієнтом коштів на підставі відповідного судового рішення. Звісно, що ця умова має дійсний мотиваційний ефект та адвокат або не береться за безперспективну

справу, або, взявшись за неї, буде докладати максимальні зусилля для перемоги та фактичного отримання грошових коштів при стягненні боргу. Адже у даному випадку діє умова договору про отримання гонорару після фактичного стягнення заборгованості.

У інших випадках адвокати з клієнтами можуть в умовах договору встановлювати фіксовану суми винагороди за надання послуг та окремим пунктом можуть визначати гонорар у випадку досягнення позитивного результату – певну додаткову суму, зазвичай визначаючи її у відсотках від суми, яка є фактично отриманою клієнтом адвоката, тобто визначають додатковий платіж, що заохочує адвоката.

Судова практика має найбільш резонансне судове рішення з цього питання, що є дискусійним і до даного часу. Так, відповідно до постанови Касаційного цивільного суду від 12.06.2018 року по справі № 462/9002/14-ц було встановлено, що причиною спору була передбачена сторонами в договорі про надання юридичних послуг винагорода у розмірі 10 % від суми предмета спору та було заявлено зустрічну позовну заяву щодо визнання недійсним договору про надання юридичних послуг у частині такої винагороди. Касаційний цивільний суд відмовив у стягненні спірної суми за надання юридичних послуг, обґрунтовується це тим, що додаткова винагорода адвокату у разі позитивного рішення у справі, за своїм змістом та правовою природою в розумінні ст.ст. 632, 903 Цивільного кодексу та ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», не є ціною договору (платою за надані послуги), а платою за сам результат (позитивне рішення), досягнення якого відповідно до умов договору не ставиться в залежності від фактичного надання послуг. Проте суддя Василь Крат висловив окрему думку по даній справі, відносно того, що немає ніяких підстав вважати, що саме по собі прийняття судом певного рішення могло б розумітися сторонами договору про надання юридичних послуг як предмет або результат таких послуг. У цьому випадку судове рішення сприймається як оцінка якості послуг, успіху чи неуспіху вжитих стороною дій та як юридичний факт, з яким сторони пов'язують умови виплати винагороди за надані послуги. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, що містяться в імперативних нормах, але саму норму якій суперечить даний договір не було зазначено.

Цікаво, що раніше Верховним судом України у постанові від 08.04.2014 року по справі № 3-7гс14 було висловлено позицію, що бонусний платіж за обумовлену в договорі про надання юридично-консультаційних послуг роботу підлягав сплаті на підставі оформленого належним чином акта приймання-передачі виконаних робіт за умови не тільки надання юридичних послуг, які підлягали оплаті, а й досягнення економіко-правового ефекту для замовників, що могло бути оплачено як бонус.

Таким чином, на даний час чинне законодавство України не досить чітко регулює питання щодо виплати додаткового гонорару адвокату, який залежить від позитивного результату справи та від мінливої судової практики.

Список бібліографічних посилань:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

2. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»,

3. Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах»;

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави»;

5. Постанова Касаційного цивільного суду від 12. 06. 2018 року по справі № 462/9002/14-ц;

6. Постанова Верховного суду України від 08. 04. 2014 року по справі № 3-7гс14.

УДК 343. 9

Віктор Миколайович КИСЕЛЬОВ,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА. ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Тіньова економіка – це складне соціально-економічне явище, що є сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності з приводу отримання прибутку шляхом приховування доходів й ухилення від сплати податків (1).

Однією з основних загроз, яку представляє тіньова економіка для економічної системи України, є спотворення механізмів дії законів та інструментів ринку, що призводить до неефективності стимулювання економіки, стримуючи економічний розвиток країни, а також загострення соціально-економічної кризи в державі, що негативно позначається на її міжнародному іміджі.

Тіньова економіка нерозривно пов'язана з організованою злочинністю і корупцією, що зумовлює взаємозалежність корупційних злочинів з отриманням значної матеріальної вигоди. Глобалізація фінансових систем, розвиток міжнародних банківських мереж, електронних телекомунікаційних систем і мереж здійснення операцій з нерухомістю створили умови для використання фінансових інструментів з метою відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом. Саме тому розроблення ефективних механізмів детинізації сфери господарювання та фінансів, розшуку й повернення до легального обігу незаконно виведених із нього активів, захист об'єктів права власності є пріоритетними напрямками реалізації державної політики у правоохоронній галузі. Україна обрала курс на європейську інтеграцію, проте стратегічно не визначено, якими засобами це може бути здійснено і саме тому вирішення цієї проблеми набуває особливої актуальності.

За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку України рівень тіньової економіки у 2018р. (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, а також тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської

областей) склав 30% від обсягу офіційного ВВП, а удосконалений Мінекономрозвитку монетарний метод зафіксував збільшення рівня тіньової економіки до 39% від офіційного ВВП (2).

У той же час, за результатами досліджень Київського міжнародного інституту соціології, рівень тіньової економіки у 2018 році склав 47, 2% від загального обсягу ВВП. У 2017 році цей показник становив 46, 8%. У 56, 7% випадків це незадекларований дохід від бізнесу, 21, 9% – незадекларовані працівники, 21, 4% – зарплата у конвертах. Порівняно з показниками 2017 року, рівень тіньової економіки у всіх регіонах зріс в середньому на 1, 5%, окрім Півночі та Центру, де він знизився на 4, 3% (результати дослідження оприлюднені на прес-брифінгу в Українському кризовому медіа-центрі (3).

Тіньова економіка існує майже в усіх сферах соціально-економічних відносин: від дрібного підприємництва до великих корпорацій або навіть центральних органів влади. Причини існування тіньової економіки можна об'єднати у 4 основні групи: соціально-економічні; політичні; правові; морально-етичні.

Однією з основних причин є недосконалість податкової системи країни. Надмірний податковий тягар спричинює перехід грошей «у тінь». Крім того, податкові механізми не є досить чіткими, що також є причиною тінізації економіки. Складовими тіньової економіки є три види ухиляння від податків, а саме:

1) приховування доходу від бізнесу (найбільшу частку в тішовій економіці як у 2018 р., так і в 2017 р. складало приховування доходу від бізнесу, хоча його доля зменшилася з 60, 2% до 56, 7%);

2) приховування реальної кількості найманих працівників (її частка залишалася майже незмінною у 2017 та 2018 рр.);

3) приховування реальних розмірів виплаченої зарплати, або ж зарплата «у конвертах» (становить найменшу частку серед складових тішової економіки, та у порівнянні з двома іншими її частка значно зросла з 18, 3% у 2017 р. до 21, 4% у 2018 р.) (3).

До однієї із рушійних сил тінізації економіки необхідно віднести корупцію, оскільки в більшості випадків контролюючим органам відомо про тішові схеми, а через корумпованість влади боротьба з цими схемами зводиться нанівець. Корупція є дуже поширеним явищем у всіх владних сферах, правоохоронні органи та суди не є виключенням. Корупція перетворилась у величезну рушійну силу тішової економіки, у якій задіяні державні службовці від найнижчих до найвищих рангів.

Дуже важливе значення має ставлення суспільства до тішової діяльності. Якщо в країнах з розвинутою демократією суспільство засуджує таку діяльність, то в Україні на даний час це виглядає цілком нормальним явищем. Це свідчить про те, що тішова економіка прижилася і проблема має загальнодержавний характер.

Детінізація економіки вимагає злагодженої дії всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Саме тому повинна бути затверджена державна програма детінізації економіки, яка передбачала б цілий ряд реформ усіх трьох гілок влади, що створили б умови для її детінізації.

Реальні дії повинні бути спрямовані на вдосконалення законодавства задля усунення бюрократії та корупції. Важливим кроком може стати зміна фіскальної

політики, спрямована на диференціацію ставок податку залежно від бази оподаткування (як це відбувається у США та інших країнах з розвинутою ринковою економікою). Необхідним є підвищення штрафних санкцій та кримінальної відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень у економічній сфері, особливо за ухилення від сплати податків. Важливими є також кроки із зменшення частки готівкових розрахунків шляхом здешевлення банківських послуг та інших шляхів заохочення до безготівкових розрахунків, оскільки більшість готівки знаходиться поза банками та не піддається контролю.

Але, перш за все, необхідно змінити ставлення суспільства та окремих громадян до тіньової економіки не як до реалій життя, а як до ненормального функціонування суспільства (4).

Список бібліографічних посилань:

1. Варналій З. С., Василичук В. І., Мазур І. І., Тихонова О. В., Чернявський С. С. та інші; рец. Чубенко А. Г. Тіньова економіка в Україні. Стан, тенденції, шляхи подолання. Аналітичний огляд. Київ 2017. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupciynogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovi-statti-ta-tezi-z-antikorupciynoyi-tematiki/analitichnij-oglyad.pdf>

2. Мінекономрозвитку України, Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування: Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkonomiki>

3. Київський міжнародний інститут соціології. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1&fbclid=IwAR1GSrnl6l4vk1GZE4QR9yekDt_C_NMIXJ-eA0mWArZpSC3DsCgwPsZ7unw

4. Літвінцев Роман Причини тіньової економіки України. URL: <http://www.klubok.net/article2533.html>

УДК 342. 951(477)

Денис Олександрович КОШИКОВ,

старший викладач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9420-7816>

ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (НА ПІДСТАВІ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ)

До суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави відносять: ВР України; Президента України; КМ України; РНБО України; Мінекономіки; Мінекоенерго; МЗС України; МОН України; Мінсоцполітики; Мінфін; Мінінфраструктури; МВС України; НБУ; Антимонопольний комітет України; НПУ; НАБУ; СБУ; ДФС України; ДАС України; ДПС України; суди; органи місцевого самоврядування; об'єднання громадян; фізичні особи.

Множинність вищевказаних суб'єктів доцільно представити у вигляді цілісного утворення, використавши системний підхід – «напрямок методології наукового пізнання й соціальної практики, в основі якого лежить вивчення об'єктів як систем. Методологічна специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта й механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у загальну теоретичну картину» (1, с. 2). Результатом системного підходу є формування уніфікованої системи, в рамках даного дослідження – системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Етимологічне значення системи розкривається в її дефініціях як «сукупність елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для виконання заданих цільових функцій; під цільовою функцією визначається якась (можливо, й умовна) зовнішня стосовно системи ситуація, до реалізації якої прагне система» (2, с. 11). Схоже визначення поняття системи пропонує І. М. Дудник (3, с. 10), додаючи, що її характерними ознаками є: «взаємний зв'язок тіл (частин, компонентів, елементів), що утворюють систему; суперечливий характер взаємодії між елементами системи; наявність інтегративних якостей, властивостей; якісна відмежованість взаємозв'язаної цілісності елементів від зовнішнього середовища» (3, с. 16). Систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави становлять сукупність взаємопов'язаних між собою елементів, функціонування яких забезпечує комплексне втілення вказаного напряму політики держави.

Власне систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави можна представити наступним чином: 1) вищі органи державної влади (ВР України, Президент України, КМ України, РНБО України, Антимонопольний комітет України, суди); 2) центральні органи державної влади (Мінекономіки, Мінекоенерго, МЗС України, МОН України, Мінсоцполітики, Мінфін, Мінінфраструктури, МВС України, НБУ, НПУ, НАБУ, СБУ, ДФС України, ДАС України, ДПС України); 3) органи місцевого самоврядування; 4) інституції громадянського суспільства (об'єднання громадян і фізичні особи).

На підставі вищенаведеного маємо змогу охарактеризувати систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави як цілісне утворення якому притаманні наступні ознаки: спільна мета – забезпечення економічної безпеки держави на рівні, який не тільки гарантуватиме стабільне функціонування економічного сектору, а і його безперервний розвиток; чіткий склад елементів системи, тобто суб'єктів до повноважень яких віднесено здійснення діяльності пов'язане з реалізацією державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, котрий визначено на законодавчому рівні; виражена ієрархічна побудова (вищі органи державної влади – центральні органи державної влади – органи місцевого самоврядування), що позначається на процесі реалізації такої політики, прийняття і виконання рішень; наявність незалежного елементу (інституцій громадянського суспільства), який має певну автономність в процесі реалізації зазначеного виду політики, оскільки знаходиться поза межами ієрархії, а тому здійснення відповідних заходів є їх правом, а не обов'язком як у випадку вищих і центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

правова регламентація функціонування кожного елементу системи та їх взаємодії між собою, зокрема визначення прав, обов'язків, організаційних засад, порядку діяльності та взаємодії суб'єктів і їх груп.

У свою чергу, систематизація суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави є лише основою для їх подальшого дослідження, а тому не дає можливості сформувати об'єктивне уявлення про їх діяльність, а відповідно, роль кожного з них у реалізації вказаного виду політики. Зважаючи на це, надалі необхідно розглянути місце, роль, особливості діяльності та компетенцію суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Фоміцька Н. В. Специфіка застосування системного підходу в державному управлінні. *Державне будівництво*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7 (дата звернення: 04. 01. 2020).

2. Коваленко І. І., Бідюк П.І., Гожий О. П. Вступ до системного аналізу: навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2004. 148 с.

3. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем: навчальний посібник. Полтава, 2010. 129 с.

УДК 331. 107

Вадим Олександрович ЛУК'ЯНИХІН,

доцент кафедри управління Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент

Вікторія Романівна ВОВЧЕНКО,

студентка Сумського державного університету

ПІДТРИМКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОЄКТНИХ КОМАНД В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Дослідження факторів, що впливають на збереження стійких високопродуктивних результатів проєктних команд, допомагає зберігати та підвищувати їх ефективність, формувати переваги поміж конкурентів в економічних та організаційно-управлінських реаліях сьогодення.

Дослідження проблем ефективної підтримки результативної діяльності проєктних команд актуалізуються із впровадженням ідеології проєктного менеджменту (англ. – project management). В Україні цими питаннями активно займаються такі вчені: Бушуєв С. Д., Бушуєва Н. С., Бабаєв І. А., Яковенко В. Б., Морозов В. В., Чумаченко І. В. та інші (1-3, 6). Вітчизняні фахівці розуміють під поняттям «команда» сукупність спеціально підібраних людей, які об'єднують свої зусилля для досягнення спільної мети (виготовлення продукту чи послуги з використанням усіх можливостей колективу) на обмеженому проміжку часу, мають визначені статусно-рольові відносини та специфічні методи вирішення колективних проблем (1-3).

Використання команд як організаційно-управлінської технології, що забезпечує виконання поставлених завдань у чітко визначений термін, у порівнянні із постійно діючими колективами, має такі переваги:

1. Цілеспрямованість та злагодженість у роботі.

2. Високий рівень як загальної, так і особистої відповідальності.
3. Спільна та особиста зацікавленість у ефективному виконанні поставленого завдання.
4. Визначення меж впливу членів команди конкретним проектом.
5. Значний простір для творчості.
6. Відкритість створеної структури до інновацій.

Усі ці переваги слугують гарним приводом для створення робочих та інших типів команд на підприємстві, при цьому розуміючи і такі недоліки їх функціонування, як висока ймовірність виникнення деструктивних конфліктів через неправильну організацію людей у середині команди та необхідність використання великої кількості ресурсів для забезпечення продуктивності команди.

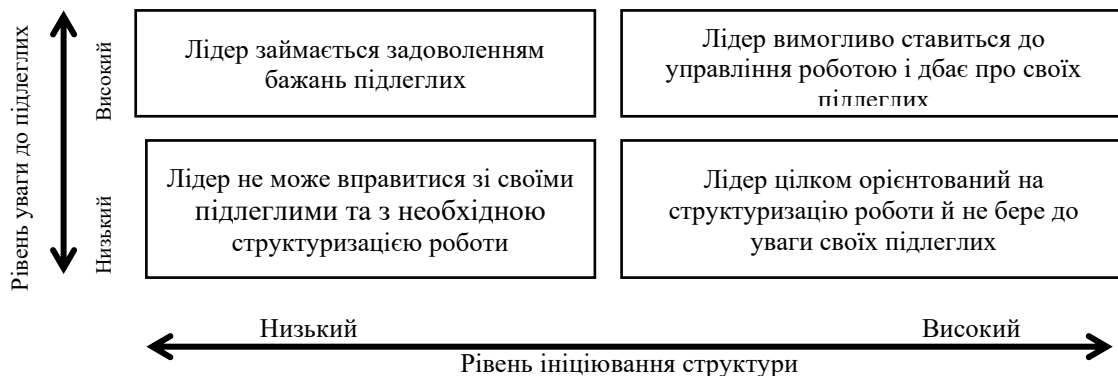
Для того, щоб підтримувати ефективність робочої команди на оптимальному рівні в умовах невизначеності, потрібно враховувати такі фактори: 1) правильний підбір кадрів; 2) наявність реального лідера; 3) існування «фанатичної» дисциплінованості; 4) наявність «емпіричної» творчості; 5) наявність виробничої «параної»; 6) взаємовідносини у колективі (1).

Фактор правильного підбору персоналу передбачає, що працівники відповідного рівня кваліфікації та меж компетенції будуть на відповідних посадах з урахуванням особливостей їх характеру у межах виробничої команди. При підборі персоналу треба враховувати безліч факторів від освіти кандидата, до його типу темпераменту, при цьому треба бути повністю відкритими та чесними перед кандидатами. Етап адаптації персоналу при формуванні команди є не менш важливим і йому теж потрібно приділяти велику увагу.

У команді обов'язково повинен буди лідер – особа, яка веде за собою інших членів колективу. Лідер повинен мати такі інтелектуальні здібності та риси характеру: професійні знання, розум, логіка мислення, інтуїція, досвід, почуття гумору, ініціативність, пильність, чесність, творчість, амбіційність, надійність; набуті вміння: співпраці, переконування, дипломатичності, комунікативності (2).

Вчені університету Огайо, а також Р. Блейк та Дж. Моутон на протипагу континууму стилів лідерства Р. Лайкерта, у якому стилі лідерства розташовані між двома крайніми позиціями (увага до роботи й увага до людини), дійшли висновку, що керівник повинен вимагати високої продуктивності підлеглих одночасно з високим рівнем піклування про взаємовідносини у колективі. За великого ступеня невизначеності зовнішнього середовища лідер може зберегти високий ступінь ефективності роботи виробничої команди (рис. 1):

Рис. 1. Двофакторна модель лідерства вчених університету Огайо (3).

Наступним фактором, за допомогою якого можна підтримати успішність працівників, є «фанатична дисциплінованість». Справжня дисципліна вимагає незалежного мислення, справжньої впевненості і виконання постійних запланованих дій, що призведуть до кінцевого результату.

Щоб зрозуміти сутність визначення «емпірична творчість», звернемося до емпіричності – здатності покладатися на безпосереднє спостереження, вміння проводити експерименти та обробляти статистичні дані. Емпірична творчість, у свою чергу, – це здатність до створення нового на основі попереднього досвіду.

Продуктивна «параноя» включає в себе те, що лідер та інші учасники команди є надзвичайно пильними до загрозливих та небезпечних прогнозів. Припускаючи найгірші шляхи розвитку подій, проєктна команда повинна бути готова до них, щоб мінімізувати шкоду від ризиків (1).

Важливим фактором збереження ефективності команди в умовах невизначеності є дотримання корпоративної культури. Цей фактор формується під впливом історії організації, стилю управління, методів мотивації. Культура організації породжує особливу енергетику спілкування, поваги і довіри. Треба враховувати усі рівні культури: на рівні матеріальних речей, на рівні цінностей та мотивів.

Таким чином, управління ефективністю роботи проєктної команди – це багатофакторний процес. Командна робота за умови професійного її формування є результативнішою за звичайну організацію праці в рамках традиційних колективів. Лідерство, на нашу думку, є ключовим фактором для її успішності. Для керівників усіх рівнів є корисним уміння формування та керування командою в умовах невизначеності зовнішнього середовища, складність адаптації до якого можна у деяких випадках знівелювати посиленням інших факторів, зокрема «фанатичною» дисциплінованістю всередині команди.

Резюмуючи викладене вище, можна сказати, що результативність команди залежить від складу команди та усіх факторів, що впливають на неї, тому підвищення якості кожного чинника підвищує і її загальну ефективність.

Список бібліографічних посилань:

1. Бушуев С. Д., Морозов В. В. Динамическое лидерство в управлении проектами. К.: УАУП, 1999. 311 с.
2. Креативные технологии управления проектами и программами: моногр. / [Бушуев С. Д., Бушуева Н. С., Бабаев И. А., Яковенко В. Б. и др.]. К.: Саммит книга, 2010. 768 с.
3. Моделювання процесів в економіці та управлінні проектами з використанням нових інформаційних технологій: монографія / за заг. ред В. О. Тимофєєва, І. В. Чумаченко. Х.: ХНУРЭ, 2015. 244 с.
4. Колінз Дж., Хансен М. Т. Величні за власним вибором / пер. з англ. В. Заборова. К.: Наш Формат, 2017. 368 с.
5. Кові С. Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей / пер. з англ. О. Любенко. К.: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 384 с.
6. Шевченко Л. С. Менеджмент: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. Х.: Право, 2013. 216 с.

УДК 330. 342. 3:338. 45

Оксана Сергіївна МАКОВОЗ,

професор кафедри менеджменту та оподаткування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», доктор економічних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8728-1500>

Тетяна Сергіївна ПЕРЕДЕРІЙ,

провідний економіст Філії «Центр будівельно-монтажних робіт та експлуатації будівель і споруд» АТ «Укрзалізниця»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0168-8164>

СИСТЕМА CRM ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасне цифрове економічне бізнес-середовище висуває нові загрози безпеці та поступово вносить коригування у процеси управління підприємством, які спрямовані на автоматизацію організації виробництва, функціонування і захисту. Розробка стратегії підприємства необхідна для адаптації бізнесу до трансформації економіки, що не є можливим саме без забезпечення цифрової безпеки підприємства. Стратегія розвитку цифрової безпеки підприємства суттєво відрізняється від економічної безпеки автоматизацією більшості бізнес-процесів, особливістю використання новітніх цифрових технологій та впровадження їх у господарську діяльність. Функціональні складові цифрової безпеки підприємства є чинником, що визначають ефективність і дієвість стратегії. Однак переважна більшість підприємств зіштовхуються зі складнощами реалізації стратегії бізнесу, яка б враховувала впровадження цифрових технологій у вищезазначені процеси і мала за мету отримання потенційної економічної вигоди.

CRM-системи (Customer Relationship Management, в перекл. управління відносинами з клієнтами) призначені для оптимізації бізнес-процесів із взаємодії з потенційними та наявними клієнтами. Насправді їхня основна мета – поліпшити відносини з наявними замовниками, довести потенційних клієнтів до стадії оплати та підвищити ефективність роботи співробітників. Професійно реалізовані CRM-системи забезпечують безліч переваг для відділу продажів, маркетингу, служби підтримки і не тільки, а саме:

1) приріст продуктивності (багато ручних процесів автоматизуються, що істотно підвищує віддачу від роботи працівників та ефективність роботи компанії в цілому. Крім того, взаємодія між відділами стає більш цілісною, а керівник за потреби завжди може оцінити загальну картину роботи);

2) автоматизація;

3) дані (хмарні платформи забезпечують безпечне та організоване зберігання інформації про клієнтів. Усі дані не тільки зберігаються в одному місці, але і доступні тільки для авторизованих користувачів);

4) ефективне планування і відстеження;

5) CRM-система дозволяє отримати правильне уявлення про найприбутковіші групи клієнтів, а потім на основі цих даних грамотно націлити;

6) інтеграція з іншими продуктами;

7) доступність із будь-якого місця;

8) формування позитивного іміджу серед клієнтів (1).

Як вказує Л. Б. Ліщинська у (2), CRM – це не технологія, не «коробковий» програмний продукт чи набір продуктів, насамперед CRM – це напрям на побудову стійкої бізнес-концепції та бізнес-стратегії, ядром якої є клієнторієнтований підхід. На рівні технологій CRM – це набір додатків, пов'язаних єдиною бізнес-логікою та інтегрованих у корпоративне інформаційне середовище компанії (часто у вигляді надбудови над ERP) на основі єдиної бази даних. Спеціальне програмне забезпечення дозволяє провести автоматизацію відповідних бізнес-процесів у маркетингу, продажах та обслуговуванні. У термінах керування бізнесом підприємства CRM – це система організації роботи front-office (підрозділи, що безпосередньо взаємодіють із клієнтами), що орієнтується на потреби клієнта, на активну роботу з клієнтом, порівняно з орієнтуванням бізнесу на вдосконалення роботи back-office (внутрішні підрозділи, що безпосередньо не взаємодіють із клієнтами) шляхом використання переваг ERP-систем.

За даними дослідження GFK Україна, у 2018 році тільки 6 % українських підприємств використовували CRM-системи, 4 % планували їх впровадження, 2% знаходилися на етапі впровадження. Однак 86 % українських компаній ніколи не зіштовхувалися з CRM-системами в роботі і не знають про їх існування (3).

Сьогодні більшість компаній поки не мають чіткого бачення процесу та якісних прикладів переходу в «цифру» на ринку. Серед головних перепон відсутність кваліфікованих спеціалістів в компаніях, фінансові витрати, що будуть більшими, ніж ефект впровадження, не готовність до зміни бізнес-моделі, відсутність розуміння як виконати цифрову трансформацію поетапно, відсутність інвестицій та інші.

Таким чином, активізація та стимулювання впровадження CRM-систем в діяльності підприємств стане якісно новим фактором у процесі забезпечення цифрової безпеки, що дозволить поетапно розробити ефективні управлінські рішення у стратегії розвитку. Саме завдяки застосуванню цифрових технологій на основі постійного моніторингу та виявлення потреб клієнтів підприємством своєчасно виявляються прогалини в системі управління. CRM-системи мінімізують ризики для суб'єктів цифрових відносин, а також сприяють своєчасній адаптації до можливих викликів і змін, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Список бібліографічних посилань:

1. CRM-системи – що це таке і в чому їхня користь для бізнесу?. URL: <https://lemarbet.com/ua/razvitie-internet-magazina/crm-sistemy/>

2. Ліщинська Л. Б. Основні аспекти автоматизації роботи з клієнтами засобами CRM-систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 206-209.

3. 86% украинских компаний не автоматизируют продажи – исследование GFK. URL: <https://delo.ua/business/tolko-6-ukrainskih-kompanij-avtomatizirujut-prodazhi-issledova-340943/>

ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ РОБОТИ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Починаючи з 2017 року в Україні введено в дію інститут приватного виконання судових рішень та рішень інших органів, яким на ряду з державними виконавцями запроваджено професію приватного виконавця.

Ця реформа стала черговою спробою держави (після арбітражних керуючих та приватних нотаріусів) делегувати частину своїх функцій приватним особам, які однак діють за чітко врегульованими правилами на підставі закону.

Перехід до дуалістичної форми примусового виконання судових рішень був зумовлений в першу чергу вимогами часу. Більшість європейських країн та деякі країни СНД давно передали функції виконання судових рішень в приватні руки як частково, так і повністю.

Порівняємо відмінності між професіями державного та приватного виконавця за наступними економічними факторами:

Джерела фінансування. В обох випадках за результатами стягнення боргу виконавці утримують з особи, яка заборгувала кошти 10% від стягнутої суми. Відповідно до закону 10% це виконавчий збір (основна винагорода приватного виконавця відповідно) (1). Приватний виконавець фінансує свою діяльність виключно за рахунок цих відсотків. Державний виконавець перераховує ці відсотки до державного бюджету, з якого повністю фінансується його робота. Таким чином приватні виконавці зменшують витрати державного бюджету.

Податкове навантаження. Попередню перевагу можна було б заперечити твердженням про те, що державний бюджет недоотримує кошти які стягує собі приватний виконавець, однак це не зовсім так. Приватний виконавець з суми своєї винагороди сплачує податки. На даний час це єдиний соціальний внесок у розмірі 22% від суми доходу, 18% – податок з доходів фізичних осіб та 1, 5% військового збору (2). Таким чином до 40% свого доходу приватні виконавці перераховують до бюджету, в масштабах країни це значні суми.

Із видатків на заробітну плату державних виконавців також утримуються податки та повертаються до бюджету, однак, враховуючи те, що це і так бюджетні кошти, фактично відбувається перекачування коштів між казначейськими рахунками. Це лише збільшує навантаження на адміністрування податків та вимагає утримання додаткового штату працівників, що знову ж таки призводить до додаткових витрат бюджету.

Економічне стимулювання. Розмір основної винагороди приватного виконавця на пряму залежить від розміру стягнутої заборгованості, що створює додаткові стимули для ефективності роботи. Державний виконавець отримує фіксовану заробітну плату та додатково може отримати незначний фіксований відсоток преміювання, що не сприяє зацікавленості у збільшенні ефективності роботи.

Економічні зв'язки. Приватні виконавці для більш ефективної роботи зазвичай створюють додаткові робочі місця, наймаючи помічників, бухгалтерів та секретарів. Також приватні виконавці оплачують суміжні послуги, необхідні

для здійснення своєї діяльності, сплачують орендну плату за офіс, плату за надання послуг ФОП та юридичним особам суміжних професій, тим самим обіг зароблених коштів сприяє розвитку економіки країни. Державний виконавець сам є найманим працівником, тому його діяльність більш пов'язана з використанням бюджетних коштів, аніж зі створенням доданої вартості за рахунок виконаної роботи.

Боротьба з корупцією. Не секрет, що сфера публічної діяльності пов'язана з ризиками виникнення корупції, що, в першу чергу, зумовлено вищевикладеними недоліками державної служби. Приватній сфері менш притаманні випадки отримання неправомірної вигоди, оскільки результат роботи приносить цілком законну винагороду, розмір якої зазвичай перевищує можливі пропозиції отримати неправомірну вигоду.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що делегування функцій держави по виконанню судових рішень в приватні руки сприяє розвитку економіки, надає можливість економити бюджетні кошти та має позитивний вплив на зменшення корупційних факторів. Залишаючи за собою лише функцію контролю, держава забезпечує виконання своїх функцій з мінімальними затратами ресурсів.

Список бібліографічних посилань:

1. Закон України «Про виконавче провадження». URL:[https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/1404-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19)

2. Податковий кодекс України Податковий кодекс України URL:[https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/2755-17](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17)

3. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». URL:[https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/1403-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19)

4. Інструкція з організації примусового виконання рішень. URL:[https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/z0489-12](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12)

УДК 351(338. 24)(354)

Жанна Анатоліївна ОЛЕКСІЧ,

асистент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС Сумського державного університету, кандидат економічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4486-974X>

ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ЗАГАЛЬНИЙ АСПЕКТ ТА ПРИЧИНИ ЇХ УТВОРЕННЯ

Фінансове забезпечення є важливою складовою в системі існування держави, оскільки воно необхідне для виконання покладених на неї функцій. Аналіз даних Державного бюджету України, свідчить про зростання розміру доходної частини, в тому числі і за рахунок податкових надходжень. Так, частка податкових надходжень зросла на 0, 66% у 2019 році в порівнянні з 2018 роком і склала 83, 45% (1, 2).

Надходження податків у чітко встановлені строки та повному обсязі є вкрай необхідним, а податкові порушення, які фіксують відповідні державні

органи, призводять до недоотримання державою значних сум, які необхідні для фінансування різних сфер життєдіяльності суспільства: освіти, безпеки, охорони здоров'я, культури тощо. Однак для того, щоб скоротити кількість податкових правопорушень (ухилень від сплати податків – повного або часткового), необхідно ліквідувати причини їх утворення.

Питання у сфері податкових правопорушень були предметом наукових досліджень таких відомих вчених-науковців, як В. С. Альошкін, В. С. Белих, І. М. Васькович, Д. В. Вінницький, П. М. Годме, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Онищук, Л. В. Міщенко, С. М. Попова, Я. С. Толкачов та інші.

Визначення терміну податкового правопорушення викладено в ст. 109 ПКУ, та звучить як протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених ПКУ та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (3).

Для більш чіткого тлумачення податкових правопорушень в ПКУ зазначені і їх види. В порівнянні з іншими країнами, це є достатньо деталізований перелік (табл. 1).

Таблиця 1 – Перелік видів правопорушень в ПКУ різних сторін (3, 4, 5)

Україна	Республіка Молдова	Киргизька Республіка
Порушення встановленого порядку взяття на облік (реєстрації) у контролюючих органах	Перешкоджання діяльності ДПС	Ухилення від податкової та/або облікової реєстрації в податковому органі
Порушення строку та порядку подання інформації про відкриття або закриття банківських рахунків	Відмова від використання контрольно-касових машин / терміналів готівкової оплати / валютообмінних апаратів	Заниження сум податку
Неподання або несвоєчасне подання ПЗ або невиконання вимог щодо внесення змін до податкової звітності	Неподання відомостей про місцезнаходження	Невиконання обов'язку зі сплати податків ПА
Порушення строків реєстрації ПН та/або розрахунку коригування в ЄРПН та допущення помилок при зазначенні реквізитів ПН	Недотримання правил обліку платників податків	Відповідальність посадової особи органу ДПС
Порушення порядку реєстрації акцизних накладних	Порушення правил ведення бухгалтерського обліку та обліку в податкових цілях	

Порушення встановлених законодавством строків зберігання документів з питань обчислення і сплати податків та зборів	Порушення фінансовими установами та іншими постачальниками платіжних послуг порядку здійснення безготівкових розрахунків	
Порушення правил застосування спрощеної системи оподаткування фізичною особою – підприємцем	Недотримання порядку складання, подання ПЗ та ПН, нереєстрація ПН в Генеральному електронному реєстрі ПН	
Відчуження майна, яке перебуває у податковій заставі, без згоди контролюючого органу	Порушення правил обчислення і сплати податків (зборів) і зборів	
Порушення правил сплати (перерахування) податків	Відсутність «акцизних марок»	
Порушення правил нарахування, утримання та сплати (перерахування) податків у джерела виплати	Недотримання правил примусового виконання податкового зобов'язання	
Неподання або подання з порушенням строку банками чи іншими фінансовими установами податкової інформації		

Зазначені податкові правопорушення мають місце через ряд причин. Так, вчені виділяють 4 типи причин ухилення від сплати загальнообов'язкових податків та зборів:

- моральні – відсутність податкових традицій, низький рівень податкової культури, чіткий розрахунок на отримання певної вигоди;
- політичні – пряме лобіювання інтересів певних груп платників податків;
- економічні – зниження платоспроможності, дефіцит бюджету, інфляція;
- технічні – непостійність та складність (значна кількість пільг, різних ставок оподаткування та способів віднесення витрат тощо) податкового законодавства; недостатній рівень економічної та юридичної підготовки, брак досвіду боротьби з різними видами правопорушеннями працівників ДПС тощо.

Виходячи з усього вище сказаного, можна стверджувати, що сукупність вищевказаних причин у поєднанні з моральними якостями платників податків можуть стати тими самими обставинами, які сприяють здійсненню злочинних дій у сфері оподаткування. Саме тому західні країни, діяльність органів податкової служби спрямовують на забезпечення саме інтересів платників, не відособлюючи себе від них, що, в свою чергу, призводить хоч і не до повного викорінення даного явища, проте значно знижує масштаби ухилення. Для нашої ж країни ще, не менш важливими, чинниками успіху є:

- посилення виховної роботи серед платників щодо необхідності реєстрації їх діяльності і сплати ними податків;
- очищення влади від існуючих корупційних схем;
- посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за ефективне їх використання перед платниками податків.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
2. Про Державний бюджет України на 2019 рік. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>
3. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2351>
4. Налоговый Кодекс Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202445>
5. Налоговый кодекс Республики Молдова. URL: <http://www.lex.md/fisc/codfiscaltxttru.htm>

УДК 336. 228. 34

Людмила Анатоліївна ПАРФЕНТІЙ,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8896-4928>

ОСНОВНІ СХЕМИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

З перших років незалежності України і до сьогоднішнього дня вітчизняна економіка характеризується наявністю такого негативного явища як ухилення від сплати податків. У різні періоди масштаби української тіньової економіки були різними, але привести її показники до прийнятних, характерних для розвинених країн рівня жодного разу не вдавалося. Ефективна боротьба з цим явищем є неможливою без чіткого розуміння застосовуваних схем ухилення від оподаткування, які можуть змінюватися та удосконалюватися, щоразу пристосовуючись до нових економічних умов.

Існуючі схеми ухилення від оподаткування умовно можна поділити на дві групи: незаконні (шахрайські) та способи податкової оптимізації без порушення законодавства.

Ухилення від сплати податків без порушення існуючого законодавства передбачає (2, 3, 5): штучне збільшення витрат виробництва та відповідне зменшення оподаткованого прибутку; прискорене списання амортизації, яка автоматично зменшує оподатковуваний прибуток; використання транснаціональними монополіями податкових «канікул»; дарування, застосування ліберальних правил списання «безнадійних боргів»; вкладання коштів в облігації місцевих органів влади, а також у благодійні та довірчі фонди; застосування міжнародних трансфертних цін; використання «податкових укриттів» – офшорних центрів.

До основних схем оптимізації оподаткування з використанням офшорних механізмів слід віднести так званий «реінвойсінг» – тобто формальне заниження оподаткованого доходу компаній у випадку, коли основний прибуток від експортно-імпортних операцій приходить на долю власної офшорної структури, а підприємством, що знаходиться у країні основного розташування «показується» лише мінімальна доля прибутку, яка і підлягає оподаткуванню (4).

Також одним із способів ухилення від сплати податків через співпрацю з

офшорними центрами є використання такого виду міжгосподарського кредиту як толінг. Застосування такої схеми реалізується через співпрацю заводу-виробника продукції з компанією-постачальником сировини, зареєстрованою в офшорній зоні з пільгами по сплаті податків (офшорна трейдерська компанія-посередник) і, як правило, пов'язаною із власниками заводу «певними» домовленостями (іноді шахрайськими) (3).

Однак значна частина випадків ухилення від оподаткування характеризується незаконними діями платників податків. Найбільш популярними способами ухилення від сплати податків, що характеризуються порушенням закону та шахрайством, є (1, 4):

- нелегальна діяльність з виробництва товарів і надання послуг: підприємницька діяльність без відповідної державної реєстрації, імітація зупинення діяльності підприємства, здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню, без відповідної ліцензії, нелегальне виробництво товарів і надання послуг у межах легальної діяльності та ін.;

- приховування чи заниження об'єктів оподаткування: неподання податкових декларацій та інших документів, що пов'язані з обчисленням і сплатою податків, чи подання їх з перекручуванням або несвоєчасно; невідображення суб'єктом підприємницької діяльності результатів фінансово-господарської діяльності у податковому обліку; заниження сум фактично виплаченої заробітної плати;

- маскування фактичних подій фіктивними: оформлення поставок обладнання та продукції через фіктивні фірми; використання документів фіктивних фірм з метою незаконного формування витрат і податкового кредиту при придбанні робіт, послуг (фіктивний субпідряд); оформлення операцій з продажу як дарунку або благодійної чи фінансової допомоги; оформлення фіктивних документів на купівлю продукції; оформлення оплати праці як участі у прибутках або відносин позики; сплата грошових коштів страховій компанії як взаємозалік з іншим суб'єктом підприємницької діяльності;

- порушення правил ведення бухгалтерського та податкового обліку, фальсифікація даних бухгалтерської та фінансової звітності (наприклад, висвітлення у бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій, здійснених пізніше звітного періоду);

- відкриття та використання декількох розрахункових рахунків у банківських установах; використання кредитних рахунків банків для несплати податків; проведення розрахунків за здійснені господарські операції з використанням особистих рахунків у банківських установах; незаконне відкриття та використання за кордоном України валютних рахунків; здійснення господарських операцій з використанням готівкового обігу;

- підкуп податкових чиновників, неправомірне використання податкових пільг, контрабанда та ін.

Таким чином, ухилення від оподаткування може здійснюватися як шляхом незаконних дій, так і без порушення чинного законодавства, використовуючи наявні в ньому «лазівки» та прогалини. Реальні податкові схеми зазвичай є напівлегальними, тому що передбачають поєднання та комбінування легальних і незаконних операцій.

Список бібліографічних посилань:

1. Безкревна А. В. Податки: причини та наслідки їх несплати. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2010. Вип.29, Ч.2: Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. С. 286-288.
2. Вавілов П.М. Ухилення від сплати податків в Україні: причини виникнення та шляхи подолання проблеми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. №2. С. 24-27.
3. Глушенко С. В., Казакова М. О. Мінімізаційні податкові схеми: зарубіжна та українська практика. *Магістеріум. Економічні студії*. 2014. Вип.56. С. 21-25.
4. Мірошніченко О. В. Використання офшорних механізмів ухилення від сплати податків серед загроз економічній безпеці України. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 1 (19). С. 88-94.
5. Парфентій Л. А. Податкове планування як система законних способів зменшення податкових платежів. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 травня 2019 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2019. С. 228-230.*

УДК 330. 356. 7

Юлія Сергіївна ПЕНЯК,

доцент кафедри обліку та оподаткування Харківського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2836-4450>

СУЧАСНІ МЕТОДИ КОНТРОЛІНГУ ВИТРАТ

На сьогоднішній день в умовах розвитку сучасного ринку, результати роботи підприємства залежить від правильно сформованої системи управління витратами, що забезпечує його економічну самостійність, конкурентоспроможність, незалежність від інших факторів, що можуть негативно вплинути на його стабільне становище на ринку. Саме удосконалення системи управління витратами на базі контролінгу є актуальним за рахунок вирішення проблем ефективного розвитку й економічного зростання підприємств України, адже відомо, що витрати є основним ціноутворювальним критерієм.

Контролінг, як інформаційно-консультаційна система у цілому, і контролінг витрат зокрема, є новим явищем у практиці сучасного управління і поки що не знаходить належного застосування на вітчизняних підприємствах. Проте, сучасні динамічні умови вимагають застосування в діяльності підприємств нових підходів до управління, оскільки висувуються ринкові критерії ефективності господарювання, підвищуються вимоги до гнучкості управлінських систем, необхідні інноваційні механізми організації та забезпечення прибутковості діяльності. Науково-технічний прогрес, жорстка

конкурентна боротьба і нестабільне зовнішнє середовище змушують сучасні підприємства перетворюватись у все більш складні економічні системи, для забезпечення керованості яких, потрібні сучасні методи управління.

Розглянувши сутність, характерні особливості методів контролінгу витрат, нами було виявлено, що кожен метод має свої переваги і свої недоліки (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасні методи контролінгу витрат

Назва методу	Основні риси методу
<i>«Директ - костинг»</i>	Передбачає поділ усіх витрат на змінні і постійні, а також розрахунок на цій основі суми покриття або маржинального прибутку як різниці між чистим доходом від реалізації продукції і змінними витратами, за рахунок якого покриваються постійні витрати та формується прибуток підприємства. Базується на виключенні непрямих витрат, пов'язаних з періодом, і управлінні умовно-змінними витратами
<i>«Стандарт-костинг»</i>	Відомий інструмент контролінгу витрат на основі нормативів. Основним завданням стандарт-костингу є облік витрат і відхилень у прибутку підприємства, приведення фактичних витрат у відповідність до норм за допомогою вмілого управління. Основна функція – це контроль і регулювання витрат, а не їхній облік.
<i>Розрахунок життєвого циклу продукції</i>	LCC-аналіз передбачає визначення витрат на виробництво і продаж конкретних виробів впродовж усього життєвого їх циклу та порівняння їх із сумою доходів.
<i>CVP-аналіз</i>	Операційний аналіз або CVP-аналіз, який передбачає зіставлення витрат підприємства, доходу від реалізації та отриманого прибутку. Передбачає скорочення витрат, вихід на нові ринки, обґрунтування маркетингової стратегії, виявлення можливостей запобігання банкрутству підприємства, планування структури витрат таким чином, щоб забезпечити стабільне зростання прибутку.
<i>Таргет-костинг</i>	Є цілісною концепцією управління, що підтримує стратегію зниження витрат і реалізує функції планування виробництва нових продуктів, превентивного контролю витрат і калькулювання цільової собівартості відповідно до ринкових реалій. Концепція ґрунтується на визначенні собівартості виробу, яка розраховується, виходячи з попередньо встановленої ринкової ціни його реалізації.
<i>Бенчмаркінг витрат</i>	Даний інструмент передбачає порівняння стану контролінгу витрат на підприємстві з підприємствами-лідерами для прийняття фінансових рішень. Ґрунтується на дослідженні, запозиченні та адаптації передового досвіду підприємств-

	конкурентів з метою підвищення ефективності управління витратами підприємства і зниження загального їх рівня.
<i>Кайзен-костинг</i>	Передбачає поступове зниження витрат на етапі виробництва продукції, в результаті чого досягається необхідний рівень собівартості та забезпечується прибутковість підприємства.
<i>ABC (activity based costing)</i>	Облік витрат за процесами – побудований на відстеженні причин виникнення непрямих витрат та їх розподілі між об'єктами обліку на підставі, як правило, природних фізичних вимірників. Головна мета ABC – визначити, яким чином основні виробничі процеси впливають на величину конкретних видів непрямих витрат.
<i>«Just-in-time» (Точно в строк)</i>	Суть системи JT зводиться до відмови від виробництва продукції великими партіями. Взамін продукція створюється тільки тоді, коли це потрібно, і тільки в обсязі, на який є попит з боку споживачів. При кожній операції виробляється лише те, що необхідно для здійснення наступної операції. Виробництво не розпочинається, доки не надійде сигнал від наступного процесу про потребу в його здійсненні. JT фокусується на усуненні втрат шляхом стискання часу та відстані.

Джерело: узагальнено автором (1-4).

Таким чином, можна зробити висновок, що універсальних інструментів контролінгу витрат поки не створено. Кожен інструмент має як свої переваги, так і недоліки, що обмежують його застосування. Основним завданням, що виникає при виборі методів дослідження, є розуміння їх характерних особливостей, з метою уникнення притаманних їм негативних сторін, максимально повно використавши наявні у них переваги.

Отже, контролінг витрат є необхідним інструментом, який дозволяє підвищити якість та оперативність фінансових рішень, що приймаються на підприємстві. Як методика управління складними виробничими процесами контролінг застосовується на підприємствах зарубіжних країн, і дозволяє адаптувати діяльність підприємства до складних і динамічних умов ведення бізнесу. Разом з цим, у практичній діяльності підприємств контролінг реалізує себе як апарат управління витратами. Він є набором методик (директ-костинг, розрахунок точок беззбитковості, визначення цінової політики, аналіз взаємозв'язків між обсягом виробництва, собівартістю і прибутком і т. д.), спрямованих на вдосконалення облікової політики і управлінської практики підприємств, виходячи з фінансових критеріїв успішності функціонування підприємства. Такий підхід дозволяє рахувати витрати по-новому, більш природно, але і підвищує дієвість внутрішнього контролю за ефективністю роботи центрів прибутку і відповідальності, так як в цьому випадку внесок того чи іншого рівня управління в формування виробничого результату стає більш наочним.

Список бібліографічних посилань:

1. Паскалова А. Г. Аналіз доцільності використання сучасних інструментів контролінгу витрат. *Економіст*. 2014. №12. С. 71-73.
2. Дороженко Л. І., Сучасні методи обліку витрат у контексті зарубіжного досвіду. *Держава та регіони*. 2014. №42 (77). С. 72–76.
3. Кулинич М. Б., Фреюк В. В. Взаємозв'язок методів калькулювання і методів обліку витрат у вітчизняній і міжнародній обліковій практиці. 2014. №7. С. 63-68.

УДК 336:368

Світлана Анатоліївна ПЕТРОВСЬКА,

старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1992-4161>

ПРОБЛЕМИ СТРАХОВОГО ШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ

Страховий ринок зазнає фінансових втрат через дії зловмисників. За статистикою кожен десятий страховий випадок пов'язаний з обманом або має ознаки шахрайства. На випадки, пов'язані з шахрайством, в Україні припадає близько 5% страхових виплат. Останнім часом на українському страховому ринку спостерігається тенденція до зростання як кількості шахрайських страхових випадків, так і сум претензій за ними. Самі ж зловмисники винаходять нові схеми обману страхових компаній.

В Україні на сьогоднішній день випадки страхового шахрайства найчастіше зустрічаються у медичному страхуванні, автострахуванні, страхуванні тих, хто виїжджає за кордон, та, рідше – у страхуванні від нещасних випадків. Саме в тих сегментах страхування, де збитки носять масовий характер, а страховики не можуть самостійно контролювати весь процес оформлення документів та проведення експертиз, і змушені звертатися по допомогу до інших установ.

Страхове шахрайство можна умовно розділити на дві групи: сплановане і ситуативне.

Основною ознакою спланованого шахрайства є ґрунтовна підготовка, подекуди за участю групи осіб, а інколи, навіть за сприяння співробітників страхової компанії. Договір страхування укладається з метою здійснення протиправних дій. Ними можуть бути: страхування автомобілів-«двійників», страхування пошкоджених автомобілів з подальшим оголошенням страхової події, страхування майна у декількох різних страхових компаніях з метою отримання кількох страхових виплат одночасно, інсценування страхових випадків (ДТП, викрадення, підпалів і затоплення приміщень, пограбувань).

У ситуативному шахрайстві зазвичай замішані страхувальники, які уклали договір з метою класичного страхового захисту. Але при настанні страхової події з їхнього боку можуть мати місце дії, пов'язані, як правило, з приховуванням справжніх причин і обставин події з метою уникнути відмови у виплаті або штучно завищити суму збитку. Це може бути приховування факту нетверезого стану водія, недостовірні відомості про страховий випадок, спроби видати отриманий раніше збиток за нові пошкодження.

Основними етапами розслідування страхових шахрайств є такі:

1. Збирання інформації про застраховане майно, особу страхувальника, застрахованого та співробітника, який оформляв договір страхування.
2. Отримання пояснень від заявника, страхувальника, вигодонабувача і т. д.
3. Аналіз матеріалів: договорів, заяв, пояснень, актів та висновків компетентних органів.
4. Виїзд співробітників страховика на місце події для опитування свідків, пошуку слідів, які підтверджують або спростовують факт настання страхового випадку, вивчення записів камер відеоспостереження, які дозволять змодельовати можливість настання інциденту в даному місці в певний час.
5. Спілкування з представниками компетентних органів: поліція, пожежники, лікарі.
6. Консультації з експертами, а у разі необхідності – проведення експертиз.
7. Отримання матеріальних і документальних доказів шахрайства (1).

Сьогодні у Кримінальному кодексі України немає терміну «страхове шахрайство», тобто, фактично відсутні норми, які б ставили цьому злочину жорсткі правові бар'єри. За статтею 190 ККУ всі неправомірні діяння в сфері страхування можна кваліфікувати як шахрайство. Покараннями є штраф розміром 850 грн., суспільні роботи строком до 240 год., виправні роботи до 2 років, або обмеження волі до 3 років. Якщо має місце скоєння шахрайства у великих розмірах – штраф 4250 грн., позбавлення волі від 3 до 8 років. Якщо буде спіямана група аферистів та доведені випадки шахрайства у особливо великих розмірах (більше 10200 грн.), то свободи можна позбутися на 5-12 років з конфіскацією майна (2, 3).

Щоправда, до суду справи про страхові шахрайства доходять вкрай рідко. Це пов'язано з тим, що розслідувати і довести подібні факти без «щиросердного» зізнання складно. Правоохоронні органи не особливо хочуть займатися такими справами і часто зволікають з ними.

До того ж, розгляд може тривати роками. І страховій компанії просто не вигідно витратити гроші та сили на суди з шахраями. Їй простіше відмовити у виплаті, а зловмисника внести до «чорного списку», щоб у майбутньому не зустрітися з ним знову.

Для захисту від шахраїв страхові компанії повинні мати внутрішні відділи із досвідченими фахівцями з врегулювання збитків. Цей відділ займатиметься виявленням недобросовісних клієнтів та проведенням експертиз страхових випадків, забезпечуючи участь своїх співробітників при розслідуванні подій, що можуть завдати значної шкоди. Також актуальним на даному етапі є створення єдиної бази даних і системи обміну інформацією про підозрілих клієнтів і страхові випадки.

Список бібліографічних посилань:

1. Харламов П. Аферисти з фантазією: як клієнти страхових компаній намагаються облудним шляхом отримати виплати. *Mind*: [сайт]. URL: <https://mind.ua/publications/20204635-aféristi-z-fantazieyu-yak-klienti-strahovih-kompanij-namagayutsya-obludnim-shlyahom-otrimati-viplati>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Петровська С. А. Страхові шахрайства та боротьба з ними. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у*

майбутнє (1994-2019 рр.): збірник тез доповідей на міжнар. наук. -практ. конф. (Харків, 22 листоп.2019 р.). Харків, 2019. С. 360-362.

УДК 338. 43

Ірина Михайлівна САФРОНСЬКА,

доцент кафедри менеджменту, статистики та економічного аналізу Луганського національного аграрного університету, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1442-6312>

Тетяна Володимирівна КОВАЛЬОВА,

доцент кафедри обліку, оподаткування та міжнародних економічних відносин Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1250-2019>

СИСТЕМА ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Основною умовою становлення і розвитку ринкової економіки є створення конкурентного середовища. Конкуренція є тією рушійною силою, яка спонукає господарюючих суб'єктів, що прагнуть закріпити та посилити свої конкурентні позиції на ринку та підвищити прибутковість. Однак, для визначення власних позицій, підприємству необхідно виокремити та дослідити фактори, що впливають на можливості отримання додаткових переваг у конкурентній боротьбі.

Поняття “фактор” походить від лат. factor – той, що робить, той, що виготовляє. Зазвичай, він визначається як істотна обставина у явищі, процесі; що досліджується, вихідна складова чого-небудь, звідси, фактор – це причина, що впливає на певний результат.

В. Павлова визначає фактори конкурентоспроможності підприємства як безпосередню причину, наявність якої є необхідною і достатньою умовою зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності (1).

Аналіз зниження або підвищення впливу окремих факторів на конкурентоспроможність підприємств дає можливість оцінити її та сприяє визначенню подальшої стратегії розвитку підприємства.

Найбільш розповсюдженою в економічній літературі є класифікація факторів формування конкурентоспроможності підприємств на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносимо: політичну ситуацію в країні, економічні зв'язки, наявність конкурентів, розміщення виробничих сил, рівень техніки та технологій, систему управління виробництвом, концентрацію виробництва, законодавчу базу. До внутрішніх належить система та методи управління підприємством, процес організації виробництва на підприємстві, планування та прогнозування, орієнтація на маркетингову стратегію, інноваційні технології виробництва, якість продукції, ступінь задоволення потреб споживача.

Дослідження зовнішніх факторів впливу на конкурентоспроможність підприємств демонструє, що у сучасній економічній літературі здійснюються різні підходи до їх класифікації. Так, описуючи зовнішні фактори конкурентоспроможності, Л. Піддубна поділяє їх на три групи: зовнішні фактори

мезорівневої дії, зовнішні фактори макрорівневої дії та зовнішні фактори міжнародної дії (2). Структуруючі фактори макросередовища, які впливають на формування конкурентоспроможності підприємства, Т. Гринько виділяє ринкові фактори та фактори інфраструктури конкурентного середовища (3).

На нашу думку, система факторів конкурентоспроможності підприємства, має чітку ієрархічну структуру:

- фактори макрорівня відображають вплив умов функціонування національної й міжнародної економіки (конкурентоспроможність економіки країни у цілому, стабільність політичної ситуації та якість державного регулювання у державі, прозорість та стабільність законодавчої бази, експортно-імпортні відносини, науково-технічний потенціал, розвиток інфраструктури, природно-географічні фактори та соціокультурні фактори країни);

- фактори мезорівня характеризують галузь, до якої належить підприємство (конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість галузі або регіону; наявність вхідних бар'єрів; доступність ресурсів, їх вартість; наявність регіональних програм підтримки бізнесу та їх дієвість; рівень розвитку регіональної інфраструктури; наявність та дієвість спеціальних економічних зон та інші (4);

- фактори мікрорівня безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємства (це якість товарів, умови їх продажу і доставки, рівень їх до продажного та після продажного сервісу, ефективність реклами, імідж товару, його виробника та інші фактори, що прямо чи опосередковано пов'язані з властивостями товару).

Таким чином, визначення та дослідження факторів конкурентоспроможності підприємства – це довгостроковий процес пошуку і швидкого реагування на зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, потреби споживачів та, за необхідності, провадження різних перетворень у політиці ведення виробництва й реалізації продукції.

Список бібліографічних посилань:

1. Павлова В. А. Фактори, що формують конкурентоспроможність Європейський вибір України: проблеми теорії та практики реалізації: Матеріали міжн. наук. -практ. конф. Д.: Вид-во ДУЕП.– 2003. С. 76–78.

2. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: Монографія. Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2007 – 368 с.

3. Гринько Т. В. Механізм формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках: Монографія. Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2005. – 324 с.

4. Іванов Ю. Б., Орлов П.А., Іванова О. Ю. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: Харків: ІНЖЕК, 2008. 352 с.

УДК 331. 28

Ірина Миколаївна СОТНИК,

професор кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5787-2481>

Максим Вікторович КИРИЛЕНКО,

студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту
імені Олега Балацького Сумського державного університету

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Заробітна плата є вирішальним компонентом ринку праці. Вона регулює його розвиток у всіх можливих аспектах. Від рівня заробітної плати залежить рівень життя населення, адже у більшості випадків вона є основним джерелом доходу. Заробітна плата є ключовим елементом стимулювання робітників до збільшення продуктивності праці (3). Проте, щоб цей механізм був життєздатним, його постійно потрібно вдосконалювати.

Сьогодні в Україні склалася ситуація, коли ціна на працю на внутрішньому ринку є заниженою, а вартість життя порівняно великою. У зв'язку з цим, нівелюються функції, що виконуються заробітною платою, породжуючи соціальне напруження в українському суспільстві та ставлячи питання забезпечення справедливої оплати праці. Незважаючи на значні зусилля уряду у вирішенні цієї проблеми, рівень середньої заробітної плати в нашій країні є одним із найнижчих у порівнянні з іншими державами пострадянського простору та Європи (4).

Так, за даними Державної служби статистики України, станом на жовтень 2019 року українці отримували середньомісячну заробітну плату у розмірі 10727 грн, що у перерахунку складає близько 370 євро. Що ж стосується порівняння з Німеччиною, то там середня заробітна плата складала 2200 євро або більше 60 тис. грн на місяць (5). Наведені дані стосуються оплати висококваліфікованої праці. Водночас, дослідження стверджують, що Україна разом із Молдовою та Албанією складають трійку найбідніших країн Європи за рівнем доходів громадян (6).

Наразі 70% населення України належить до категорії тих, хто живе за межею бідності, про що офіційно заявляє Всесвітній банк (2). Великою проблемою є те, що до цих 70% належать люди з високою кваліфікацією, які не отримують гідної оплати за свою працю. Отже, навіть за умови того, що людина працює на відповідній посаді, вона фактично не може забезпечити собі і членам своєї родини достатній рівень життя на ті кошти, які вона отримує від роботодавця.

У галузевій структурі розподілу заробітної плати в Україні можна простежити такі тенденції (табл. 1). У жовтні 2019 року порівняно з жовтнем 2018 року середня заробітна плата по країні збільшилась з 9218 грн до 10727 грн або на 16, 4%. Найнижчу середньомісячну заробітну плату отримували працівники охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (7002 грн або близько 252 євро за офіційним курсом Національного банку України), на другому місці – працівники сфери тимчасового розміщування і організації

харчування (7030 грн або 253 євро), на третьому – працівники освіти (8118 грн або 293 євро). Що стосується найвищої середньомісячної заробітної плати, то вона виплачувалася працівникам фінансової та страхової діяльності (19571 грн або 705 євро) (5). За ними йшла інформаційна та комунікаційна сфера з середньомісячною зарплатою у 17057 грн або 615 євро, третю позицію займали працівники державного управління й оборони, а також обов’язкового соціального страхування з середньомісячною зарплатою у 15053 грн або 542 євро. Таким чином, існує великий розрив між середньомісячною зарплатою у різних сферах економічної діяльності який може сягати трьох разів, породжуючи проблеми справедливого розподілу доходів населення за рівнем зарплати. Суттєвим є розрив середньої та мінімальної заробітної плати, який в середньому по країні склав 2, 6 рази, при цьому розрив за різними видами економічної діяльності становив від 1, 68 до 4, 69 рази.

Таблиця 1 – Середня заробітна плата за видами економічної діяльності в Україні у жовтні 2019 року (5)

Вид економічної діяльності	Нараховано в середньому працівнику				
	грн/місяць	у % до			
		вересня 2019	жовтня 2019	середньо-го рівня по економіці	мінімальної заробітної плати (4173 грн)
Усього	10727	100, 4	116, 4	100, 0	257, 1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	9564	100, 4	114, 9	89, 2	229, 2
Промисловість	12190	100, 7	119, 1	113, 6	292, 1
Будівництво	9595	97, 8	113, 8	89, 4	229, 9
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11167	101, 9	115, 7	104, 1	267, 6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур’єрська діяльність	12004	101, 1	113, 3	111, 9	287, 7
Тимчасове розміщування та організація харчування	7030	103, 6	115, 9	65, 5	168, 5
Інформація та комунікації	17057	99, 9	114, 1	159, 0	408, 8
Фінансова та страхова діяльність	19571	109, 2	117, 7	182, 4	469, 0
Операції з нерухомим майном	8813	102, 5	119, 2	82, 2	211, 2
Професійна, наукова та технічна діяльність	14516	98, 6	115, 4	135, 3	347, 9

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9355	106, 9	123, 2	87, 2	224, 2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	15053	99, 4	114, 9	140, 3	360, 7
Освіта	8118	96, 2	115, 5	75, 7	194, 5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7002	101, 2	119, 5	65, 3	167, 8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	8467	94, 2	114, 0	78, 9	202, 9
Надання інших видів послуг	8932	100, 5	104, 7	83, 3	214, 0

Крім об'єктивних причин значної диференціації заробітної плати за галузями національної економіки, обумовлених різною кваліфікацією, інтенсивністю, відповідальністю виконуваних робіт, існують й інші чинники, які ведуть до штучного заниження рівнів заробітної плати, що отримує більшість українських громадян, а саме:

- неналежна організація та управління бізнес-процесами на підприємствах, яка впливає на організованість та ефективність процесу праці і згодом виливається у зменшення її продуктивності, а отже і розмірів заробітної плати;
- небажання власників підприємств зменшувати свій прибуток, виплачуючи його частину працівникам у вигляді премій та підвищуючи ставки заробітної плати внаслідок зростання продуктивності праці;
- високий рівень внесків у соціальні фонди, що веде до виникнення тіньових схем оплати праці, за яких заробітна плата виплачується «в конвертах», оминаючи державні соціальні фонди. Тим самим працівники позбавляються гарантій державного соціального і пенсійного страхування;
- наявність корупційних схем, тобто ведення діяльності через тиск бюрократичної системи, що погіршує дохідність підприємств, тим самим зменшуючи і частку заробітної плати;
- нераціональна структура національної економіки, тобто переважання видобувних і сировинних галузей над високотехнологічними секторами, що обумовлює низьку норму прибутку, а отже і низькі заробітні плати;
- висока ресурсоемність виготовлення продукції, що зменшує частку витрат на оплату праці у собівартості продукції (4).

Отже, сучасна система оплати праці та її розподілу в Україні є неефективною і має низку проблем. Особливої уваги потребує питання вартості життя. За умови збереження тенденцій зміни рівня заробітної плати і рівня цін не важко передбачити те, що у майбутньому це призведе до збільшення відсотку бідного населення в країні. Тому слід суттєво реформувати сферу оплати праці, забезпечуючи збільшення продуктивності праці, підвищення кваліфікації працівників, у тому числі управлінського апарату, викорінення корупційних схем «тіньової» виплати заробітної плати, посилення відповідальності за невиконання трудового законодавства.

Список бібліографічних посилань:

1. Про оплату праці: Закон України від 24. 03. 1995 р. № 108/95-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення: 11. 12. 2019).
2. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення в Україні. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10045/1/47.pdf> (дата звернення: 21. 12. 2019).
3. Матюх С. А. Мінімальна заробітна плата в системі регулювання економіки країн ЄС. *Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту*. 2016. № 4. С. 159-163.
4. Монастирська Г. Проблеми регулювання оплати праці у посткризовій економіці. *Наукові конференції*: веб-сайт. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1732> (дата звернення: 22. 12. 2019).
5. Заробітна плата у жовтні 2019 року: експрес-випуск. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 23. 12. 2019).
6. Шило Ж. С., Поліщук О. Ю. Проблеми заробітної плати та вартості робочої сили в Україні. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_1/45.pdf (дата звернення: 22. 09. 2019).

УДК 331. 109

Ірина Миколаївна СОТНИК,

професор кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5787-2481>

Анастасія Олександрівна ЯСКЕВИЧ,

студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту
імені Олега Балацького Сумського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ СТРАЙКІВ В УКРАЇНІ

Колективні трудові спори іноді призводять до виникнення страйків, що є однією із найрозповсюдженіших форм соціально-трудових конфліктів. Відповідно до законодавства України, страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) (1).

Здебільшого страйки поділяються на декілька типів (наступальний, оборонний, політичний, польський, італійський чи підземний страйк (2) та мають правове підґрунтя (ст. 44 Конституції України). Також право на страйк закріплене у ст. 4 Європейської соціальної хартії та ст. 8 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права». При цьому страйки застосовуються тоді, коли всі інші, менш радикальні способи вирішення конфлікту вже вичерпані, і є наслідком відмови від задоволення вимог найманих працівників чи суттєвих нерегульованих розбіжностей сторін соціально-трудових відносин. В Україні серед найчастіших причин страйків доцільно виділити об'єктивні (непрофесійність керівництва, непристосованість працювати при жорстких умовах ринку) та суб'єктивні (неуважне ставлення роботодавців до потреб працівників, невиконання певних умов колективного договору роботодавцем,

використання коштів підприємства роботодавцем задля задоволення власних потреб тощо).

Згідно із даними Державної служби статистики України найбільш активними в останні роки з точки зору запровадження страйків є працівники промисловості та транспортної галузі (табл. 1). Саме на підприємствах цих галузей найчастіше виникали страйки, в яких брала участь найбільша кількість працівників. Прикладом є страйк залізничників у 2018 році, котрі вимагали підвищити заробітну плату і отримати можливість виходу на пенсію за вислугою років. Також працівників не задовольняли умови роботи, адже були виявлені декілька десятків порушень техніки безпеки. Страйк працівників локомотивного депо ПАТ «Укрзалізниця» завдав значних економічних втрат не лише для цього підприємства, а й компаніям гірничо-металургійного комплексу України, зокрема групі «Метінвест» і меткомбінату «ArcelorMittal Кривий Ріг», які втратили лише за один день близько 2, 5 млн дол. США через те, що не могли експортувати свою продукцію, виникли проблеми із її відвантаженням (3).

Таблиця 1 – Страйки на підприємствах за окремими видами економічної діяльності в Україні у 2015-2018 рр. (побудовано авторами на основі (5))

Види економічної діяльності	Кількість підприємств та організацій, на яких відбулися страйки/ Кількість працівників, які брали участь у страйках, тис. осіб			
	2015	2016	2017	2018
Усього	5/0, 9	—/—	23/2, 1	—/—
Промисловість	2/0, 8	—/—	23/2, 1	—/—
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3/0, 1	—/—	—/—	—/—

Аналогічні вимоги стали причиною страйку працівників «Волиньгаз» у 2018 році, які завдяки цій формі протесту зобов'язали голову Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, підняти заробітну плату, залучити до галузі більшу кількість кваліфікованих робітників, забезпечити гідні умови праці (4).

Загалом, як слідує з табл. 1, за 2015–2017 рр. спостерігалася тенденція до збільшення кількості страйків у зазначених галузях, що пояснюється загальним погіршенням умов праці, недотриманням умов колективних договорів із боку роботодавців, зниженням реальної заробітної плати, зростанням напруженості праці, у тому числі, через відтік кваліфікованих кадрів та старіння основних фондів. Натомість, за офіційними даними, у 2018 році страйків не було, проте суттєво зросла кількість колективних трудових спорів на виробничому та територіальному рівнях. Наприклад, у 2018 році вона склала 168 випадків у порівнянні з 135 у 2017 році, тобто відбулося зростання майже на 25% (5). Внаслідок цього зростає роль посередників, які допомагають врегульовувати колективні трудові спори, зокрема Національної служби посередництва і примирення (НСПП), котра здійснює реєстрацію вимог учасників конфліктів, аналізує їх, займається підготовкою посередників та арбітрів, формує їх списки,

залучає до вирішення конфліктів законодавців, а саме народних депутатів України. Так, завдяки діяльності НСПП, у 2018 році вдалося вирішити 79 колективних трудових спорів (5).

Окрім НСПП, вирішенням колективних трудових спорів ще на етапі їх виникнення мають опікуватися роботодавці та держава зокрема. Насамперед, слід розглядати в рамках дозволеного потреби і вимоги працівників, особливу увагу приділяти умовам і особливостям праці підлеглих. З боку держави доцільно було б попереджувати виникнення страйків, впливаючи на роботодавців та захищаючи права працівників, а саме: слідкувати за дотриманням умов колективних договорів та трудового законодавства; забезпечувати свободу слова працівникам задля встановлення діалогу робітник-працівник; запобігати порушенням трудових прав, погіршенню умов праці на підприємствах; гарантувати гідну оплату праці задля покращення загального добробуту працівників, встановлення довіри до роботодавців і держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 р. Офіційний вісник України. 1998. № 12. Ст. 435.

2. Види та типи конфліктів. URL: <https://buklib.net/books/22585/> Страйк залізничників: криворізькі підприємства ГМК втратили третину добового виробництва. URL: <https://www.5.ua/regiony/straik-zaliznychnykyv-kryvorizki-pidpriemstva-hmk-vtratyly-tretynu-dobovoho-vyrobnytstva-170121.html> (дата звернення: 22. 12. 2019).

3. Страйкують газовики. URL: <http://volga.lutsk.ua/view/23224/>

4. Праця України у 2018 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. К.: ТОВ «Бук-Друк», 2019. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення: 23. 12. 2019).

УДК 371. 11

Валентина Володимирівна СМАЧИЛО,

професор кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури, кандидат економічних наук, доцент

Тарас Любомирович НАЛИВАЙКО,

здобувач ступеню PhD за спеціальністю 051 «Економіка» кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

ORCID: 0000-0003-2149-7370

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ VUCA

Світ безперервно та швидко змінюється. Слід відмітити, що діяльність усіх суб'єктів господарювання здійснюється в умовах VUCA – акронім з перших букв англійських слів volatility (нестабільність), uncertainty (невизначеність), complexity (складність) и ambiguity (неоднозначність). Здається, що у таких умовах здійснювати управління неможливо або навіть недоцільно, але на нашу думку, саме визначені умови вимагають трансформації самих підходів та методів до управління. Для того, щоб залишатися серед лідерів в умовах VUCA-світу, організації повинні безупинно адаптуватися. Вказане й обумовлює

актуальність дослідження у сфері адаптивного управління.

Дослідження концепту «адаптивне управління» (англ. adaptive control) виявило його розгляд як підвиду ситуативного управління, синонімічне корелювання з «гнучким», «рефлексивним». Таке розуміння є логічним, адже VUCA-умови вимагають швидких управлінських дій відповідно до непередбачуваних трансформацій, які відбуваються у середовищі організації. В таких умовах не існує нічого стабільного, тобто говориться про стабільну нестабільність й організації та будь-які інші соціально-економічні системи мають лише один шанс виживання – беззупинну адаптацію до нових умов.

Концептуальним базисом адаптивного управління є цілий ряд теорій та концепцій, які присвячені організаційному розвитку, самоорганізації, випадкових трансформацій, тощо. Щодо дефініції даної категорії, то існує цілий ряд визначень, які є неузгодженими між собою. Морфологічний аналіз визначень адаптивного управління, що існують у науковому просторі, дозволив розкласти дану категорію на певні підходи, де є слово, що визначає сутнісну відмінність:

- 1) процес прийняття управлінського рішення;
- 2) управління або управлінська діяльність;
- 3) система управління або система реагування;
- 4) пристосування;
- 5) процес взаємовпливу;
- 6) набір дій та методів або комплекс узгоджених заходів.

Розглядаючи перший та другий підходи відмітимо, що не зрозумілим видається його різниця із звичайним управлінням. У той же час, адаптивне чи операційне, чи будь-який інший тип управління враховує особливості його визначального слова (у даному випадку – адаптація). Тому, слід погодитися, що адаптивне управління це діяльність, але, на наш погляд, доцільно враховувати не лише зовнішній процес – адаптація, пристосування, взаємовпливу (4-й та 5-й підходи), а й внутрішню здатність чи властивість системи.

Третій підхід суперечить сутності управління, тому що воно, не залежно від виду, має певну систему. Тобто, наявність системи управління це обов'язкова умова управління, але вказані категорії не можна ототожнювати.

Аналогічно, стосовно 6-го підходу, управління має сукупність дій та методів, але не ототожнюється з ними. В той же час, автор погоджується із тією частиною поглядів, що стосується наявності внутрішньої здатності системи до адаптації.

Саме тому, базуючись на власному розумінні управління та необхідності врахування внутрішніх властивостей системи – адаптивності, доцільно розглядати адаптивне управління як діяльність керуючої системи (суб'єкта управління) стосовно керованої системи (об'єкта управління) щодо пристосування, зміни параметрів, складових і самої системи загалом на основі її властивостей, здатностей і характеристик з метою забезпечення його сталого розвитку через досягнення цілей в умовах VUCA.

УДК 332. 54: 332. 36

Олена Вікторівна СМІГУНОВА,

доцент кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9660-3361>

Ольга Вікторівна КОВАЛЬ,

магістрант Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

РОЗВИТОК ЗЕМЛЕУСТРОЮ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Земля завжди була, є і буде особливим об'єктом суспільних відносин, який характеризується просторовою обмеженістю, незамінністю, постійністю місцезнаходження тощо. Значення землі як провідного ресурсу людського розвитку у сільській місцевості, де вона виступає не лише як просторовий базис, але і як головний засіб виробництва, важко переоцінити (1).

Одним з основних інструментів держави, що покликаний забезпечити екологічно безпечне та економічно ефективне використання землі, є землеустрій, який, як важлива складова земельних відносин, виступає дійовим механізмом в організації землі як засобу виробництва і відповідною мірою регулює суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею.

Стаття 13 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР чітко визначає, що земля, як і інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності українського народу. При цьому, кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу згідно з законом. Функція захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, а також забезпечення соціальної направленості економіки, основним Законом покладається на державу. При цьому гарантується рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (2).

Однією з важливих частин економічної реформи, яка проводиться в Україні з початку дев'яностих років минулого сторіччя, стало реформування земельних відносин, яке на сьогодні наближається до свого завершення. В країні ліквідовано монополію держави на земельну власність, тривають процеси роздержавлення землі та передачі її у власність юридичним особам і громадянам, які можуть набувати права власності на землю, згідно з законом.

У 2001 році Верховна Рада України прийняла новий Земельний кодекс України, а у 2003 році – Закон України «Про землеустрій». Цими основоположними документами було визначено фундаментальні правові та організаційні основи діяльності у сфері землеустрою, що спрямовані на регулювання відносин, які виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами в процесі забезпечення сталого розвитку землекористування (3).

Таким чином, суспільні відносини, пов'язані із перерозподілом земельних ресурсів, завжди потребують особливої уваги з боку держави, перш за все, щодо їх відповідності суспільним інтересам, адже одне лише існування права власності на землю можливе лише в тому випадку, коли ця власність визнається

суспільством, а її існування виправдовується високою соціальною, економічною і екологічною ефективністю використання землі як основного національного багатства.

В цей час, існуюча нормативно-правова база та загальний стан земельних відносин значно ускладнюють проведення землеустрою сільських територій, зокрема: 1) неповним є інформаційне забезпечення проектування (встановлення вихідних умов на проектування, ідентифікація правовстановлюючих документів та кадастрових планів на земельні ділянки, отримання актуальних матеріалів крупномасштабних ґрунтових обстежень або похідних від них матеріалів, топографічних планів тощо); 2) складною та методично неврегульованою залишається процедура зміни складу угідь земельних ділянок (для зведення будівель і споруд, закладання багаторічних насаджень, будівництва водогосподарських споруд та меліоративних систем, тощо) із подальшим внесенням змін до договорів оренди земельних ділянок, формування відповідної технічної документації із землеустрою щодо складання документів, що посвідчують право користування земельною ділянкою, створення нових кадастрових планів земельних ділянок, реєстрацію відповідних додаткових угод у Державному реєстрі земель тощо; 3) не мають сталості сформовані за час земельної реформи землеволодіння та землекористування, а внаслідок існуючої в Україні заборони на відчуження земельних ділянок, що надані для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, основною формою використання земель у сільському господарстві є оренда земельних ділянок, при чому більшу частину діючих договорів оренди сільськогосподарських земель (близько 60 %) укладено на строк до 5 років, хоча заходи, які передбачаються проектом сівозмін повинні бути визначені на більш тривалий період (4).

Список бібліографічних посилань:

1. Мартин А. Г., Євсюков Т. О. Стан земельних відносин як стримуючий фактор розвитку продуктивних сил України. Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 20 березня 2009 р.) Київ: РВПС України НАН України, 2009. Ч.3. С. 289-292.

2. Добряк Д. С., Мартин А. Г. Напрями вдосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин. Землеустрій і кадастр. 2009. № 4. С. 5-10.

3. Мартин А. Г., Колесник В. І. Проблеми створення галузевої системи стандартизації у сферах землеустрою, охорони та оцінки земель. Землеустрій і кадастр. 2009. № 4. С. 12-22.

4. Юрченко А. Д., Мірошніченко А. М. Щодо окремих питань удосконалення земельного законодавства України. Землевпорядний вісник. 2005. № 4. С. 69-75.

УДК 658. 5

Сергій Олександрович ТКАЧЕНКО,

завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ; кандидат економічних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5816-4185>

Андрій Сергійович ДЯДІН,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ; кандидат економічних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2277-2795>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Формування рішення про розвиток і вихід на новий ринок, вибір форм і методів здійснення діяльності, визначення цінової політики й каналів розподілу для досягнення максимальної ефективності рішень повинні здійснюватися у взаємозв'язку із єдиним процесом розробки й реалізації стратегії розвитку підприємства, тобто процесу стратегічного планування.

Провідні дослідники системи стратегічного управління, характеризують стратегічне планування як процес концентрації можливостей суб'єкта, адаптації продукції і діяльності з метою задоволення потреб споживачів з метою мінімізації можливих ризиків.

Окремо, систему стратегічного управління можна визначити як комплекс заходів, що включає облік і контроль, формалізовану процедуру створення інтегрованої системи прийняття рішень, а саме як певний перелік інструментів, що використовуються при формуванні стратегії життєдіяльності суб'єкта.

Таким чином, ми можемо говорити, що стратегічне планування – це процес розробки й обґрунтування переліку заходів, процедур і результатів, що формуються на основі наявних ресурсів і балансу інтересів діяльності на ринках і дозволяє з мінімальними втратами здійснювати діяльність в умовах невизначеності.

Слід наголосити, що стратегічне планування є складовою стратегічного управління. З іншого боку, стратегічне планування є інструментом, пов'язаним з визначенням цілей і завдань підприємства і їх досягненням, з підтримкою низки взаємин між організацією і оточенням, які відповідають внутрішнім можливостям і дозволяють добиватися визначених цілей, залишаючись сприйнятливою до вимог зовнішнього середовища.

Особливостями процесу стратегічного управління є: складність опису об'єктів аналізу і неможливість повного опису об'єктів аналізу, внаслідок чого переважають недостатньо структуризовані завдання; суттєвий ступінь невизначеності результатів при реалізації рішень; висока трудомісткість і тривалість процесу аналізу, що вимагає значних витрат і використання висококваліфікованих фахівців.

На практиці, наявність особливостей приводить до того, що підприємства відрізняються один від одного як у частині підходів до розробки, так і реалізації стратегії.

Таким чином, в основу методичних домінант розробки й реалізації стратегії розвитку підприємств, варто взяти принципи універсальності й системності, що обумовлено взаємодією системи стратегічного планування й розвитку підприємства, а також системність аналізу факторів внутрішнього середовища підприємства.

При цьому, особливого значення набуває нематеріальна складова розвитку суб'єкта, що визначає надання споживчої цінності, включаючи клієнтську складову, технології й організаційну культуру управління, яка в свою чергу визначає інфраструктурні потреби із забезпечення довгострокового розвитку й основні критерії вдосконалення організаційних процедур.

УДК 331. 103. 3

Анастасія Сергіївна УСТІЛОВСЬКА,

викладач кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9297-7614>

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У МЕТОДАХ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Як відомо, одним із основних ресурсів та джерелом отримання вигод для підприємства є його персонал. Належне його функціонування в цілому, не можливе без впливу з боку керівництва, що й стало запорукою створення системи управління персоналом. Комплексне поняття «управління персоналом» вказує на те, що процес впливу на працівників можливий лише з використанням спеціальних засобів і методів. У сучасних умовах господарювання досить актуальними стають радикально нові, інноваційні методи управління, до яких також відносять праксеологічний підхід. До традиційних методів управління персоналом з огляду на праксеологічний підхід доцільне введення ще однієї складової «методи формування ефективної поведінки персоналу». Останнім часом інноваційні методи управління персоналом об'єднують в персонал-технології, (1).

- персонал-технології позикової праці;
- навчальні персонал-технології;
- персонал-технології підбору та найму персоналу;
- персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу;
- персонал-технології контролю праці персоналу;
- інформаційні персонал-технології.

Технологія – сукупність методів (способів) виготовлення, видобутку, обробки або переробки та інших процесів, робіт і операцій, що змінюють стан сировини, матеріалів, напівфабрикатів чи виробів у процесі отримання продукції із заданими показниками якості.

Автор повністю погоджується з Лизуною О. М., Іщенко Я. Г., Кондрашовою Г. В., що окремі методи управління персоналом (якими б інноваційними вони не були) не зможуть радикально змінити поведінку працівника, підвищити ефективність його діяльності. Як вже зазначалось,

«людина» – багатогранний суб’єкт дослідження, саме тому для впливу на його поведінку необхідно використовувати сукупність методів – персонал-технології.

Удосконалена автором класифікація інноваційних методів управління персоналом також може стати основою для класифікації персонал-технологій (табл. 1).

Таблиця 1 Класифікація персонал-технологій

Персонал-технології	Класифікація інноваційних методів управління персоналом	Інноваційні методи
Персонал-технологія залучення персоналу	Підбор персоналу	Аутсорсинг, аутстафінг, лізінг персоналу, хедхантинг, рекрутинг, скрининг.
Персонал-технологія оцінки діяльності	Оцінка діяльності	Автоматизація інформаційної системи управління персоналом, системи таємного контролю працівника.
Персонал-технологія якісного розвитку	Управління кар’єрою, навчання	Реінженерінг, розробка та застосування кар’єраграм, тренінги, коучинг, самонавчання, E-learning, кейс стаді
Персонал-технологія стимулювання	Система винагород	Внутрішній маркетинг, застосування преміального фонду, що стимулює такі якості персоналу, як креативність та інноваційність.
Персонал-технологія формування ефективної поведінки	Методи формування ефективної поведінки персоналу	Альтер-его, сесія питань, символ, виклик, метод SCAMPER, метод провокацій, рефреймінг, метод інверсії та інші.

Класифікація персонал-технологій, що представлена в таблиці 1, є узагальненою. Зрозуміло, що кожне підприємство при побудованні системи управління персоналом буде використовувати ті персонал-технології, які є ефективними саме для характеру його діяльності, враховують специфіку виробничого процесу та спрямовані на формування певної (вигідної як для підприємства так і для працівника) поведінки персоналу.

Висновки: введена автором в класифікацію група методів, що дозволить здійснювати безперервний процес (планування, наймання, оцінювання, розвиток та мотивація) впливу керівництва підприємства на інтереси, поведінку й діяльність працівників (які мають виробничі відносини з роботодавцем, кваліфіковані або некваліфіковані, можуть мати досвід чи не мати його на момент укладання трудового договору), з використанням новостворених і (або) вдосконалених способів впливу з метою досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства.

Список бібліографічних посилань:

1. Лизунова О. М., Іщенко Я. Г, Кондрашова Г. В. Використання інноваційних методів управління персоналом підприємства. *Електронне фахове*

видання Мукачівського національного університету: *Економіка та суспільство*. Мукачеве, 2018 р. №14 С. 448-456.

2. Устіловська А. С. Формування інноваційних методів управління персоналом у розрізі праксеологічного підходу. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2019 р. №4 С. 100-108.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 004. 043

Світлана Миколаївна ВИГАНЯЙЛО,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5350-0728>

НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В останні роки комп'ютерні технології та Інтернет максимально глибоко проникли в усі сфери життя сучасної людини, що змушує задуматися про те, як регулювати нові відносини у суспільстві. Це завдання покладається на юриста зі знанням інформаційних технологій, що можна трактувати як нову галузь юриспруденції – ІТ-право.

Що повинен вивчати юрист майбутнього? При підготовці спеціаліста слід об'єднати самі різні теми: інформаційні технології, інформаційне забезпечення професійної діяльності, договірне право; право інтелектуальної власності; оподаткування; міжнародні правовідносини.

ІТ-юрист зі знанням інформаційних технологій може застосувати їх у таких напрямках:

У компанії, що спеціалізується на захисті права інтелектуальної власності. Програмні продукти, бази даних, різні сервіси – це такі ж об'єкти права, як і твори мистецтва, технічні винаходи і т. д. Вони можуть бути предметом посягання з боку зловмисників, а значить, потребують захисту (наприклад, патентування).

У комерційній ІТ-фірмі, оскільки в цій галузі щодня опрацьовується велика кількість міжнародних контрактів, і допомога досвідченого професіонала в їх супроводі не просто потрібна, а необхідна.

У галузі електронної комерції (Інтернет-магазини). Це окрема категорія споживачів юридичних послуг, яка в останні роки розвивається більш, ніж активно. Практично кожна поважаючи себе торгова або виробнича компанія має представництво в Інтернеті, а багато хто взагалі веде свою діяльність тільки через всесвітню павутину.

В адвокатському об'єднанні. Адвокат зі знанням ІТ – це фахівець, послуги якого сьогодні дуже затребувані, зокрема через зростання кіберзлочинності. У функції фахівця входить представництво інтересів і захист прав клієнта під час кримінального провадження у цій складній категорії справ. В Україні на даний момент в сфері ІТ-бізнесу працює більше 16 000 компаній, правовий супровід діяльності яких здійснює всього близько 40 юридичних фірм.

Виникає питання: які можливості надають сучасні інформаційні технології юристу? Тут можна надати декілька відповідей.

По-перше, швидке отримання інформації через Інтернет, зручність створення і редагування документів в електронному вигляді, застосування баз даних і систем електронного документообігу.

По-друге, існує спеціалізоване ПЗ, яке розроблене спеціально для юристів. Це довідкові правові системи, які фактично зробили революцію та докорінно змінили методи роботи з законодавством, а також значно розширили можливості для його аналізу (1, с. 13).

Наразі за кордоном однією з найбільш затребуваних сфер у правознавстві є використання інформаційних технологій та юридична практика у розвитку сегменту ІТ. Напрямки розвитку на міжнародному ринку, на думку провідних експертів світу, лежать в площині: інтернет речей, питання кібератак, інформаційної безпеки, кібербезпеки, штучного інтелекту, електронних правових конструкцій, захисту комерційної таємниці та ІТ безпеки, підтримки електронних платіжних систем, фінансових технологій, регулювання діяльності блокчейн компаній, та інше. В Європі активно йде дискусія на предмет, які зобов'язання мають платформи, на яких порушуються ІР, і водночас, збільшується тенденція накладання відповідальності на платформи (Youtube, The Pirate Bay).

У цілому технології дають можливість автоматизувати багато функцій юристів. Розберемо декілька підходів організації роботи юриста:

1) Розумний офіс. Можливість налаштувати роботу юридичної фірми у формі Smart office. Таким чином, співробітники фірми можуть самостійно розподіляти час для роботи, при цьому робота контролюється і повинна бути зроблена вчасно. Для комунікації використовуються всі можливі сервіси: відео, Google-додатки, а всі внутрішні питання, пов'язані з документообігом, менеджментом, допомагає вирішити сервер-система Terrasoft.

2) Онлайн-юстиція без чиновників. Головна мета цієї ініціативи є переведення комунікацій з громадськістю у сфері юстиції в онлайн-режим. Передбачає електронну реєстрацію публічних організацій та ЗМІ, систему видачі документів через онлайн-запит, можлива онлайн-перевірка наявності виконавського виробництва та перевірка стадії його виконання; внесення змін в режимі он-лайн; он-лайн-реєстрація бізнесу.

3) Додатки в допомогу. Docket alarm – пошук позовів, надсилання повідомлення на будь-якому пристрої, аналіз останніх наслідків справ; Littler, Priori Legal – на цих платформах можна підібрати найбільш відповідних юристів для вирішення конкретної ситуації.

Аналізуючи основні тенденції впровадження інформаційних технологій в юридичній діяльності, неважко зрозуміти, що використання інформаційних технологій створює значні можливості для організаційного розвитку та підвищення ефективності робочого процесу.

Список бібліографічних посилань:

1. Співаковський О. В., Шерман М. І., Стратонов В. М., Лапінський В. В. Інформаційні технології в юридичній діяльності: базовий курс: [навчальний посібник]. – Херсон: ХДУ, 2012. С. 220

ВИКОРИСТАННЯ ПОТОКОВОГО ВІДЕО В СИСТЕМІ E-LEARNING ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У поєднанні з глобальними макроекономічними змінами і зростанням соціальних взаємозв'язків у всьому світі сучасна освіта зазнає серйозних змін, так університетські аудиторії відкриваються для багатого медіа контенту, предметних експертів та інших інформаційних технологій. На цей тренд значною мірою, вплинули нові технологічні та педагогічні тенденції, розширення доступу до Інтернету у всьому світі, зростання числа користувачів мобільних пристроїв, а також визнання цих технологій молодими людьми та викладачами. Потокове відео стає важливим фактором зміни освітнього ландшафту, виступаючи в якості потужного агента, який додає цінність і підвищує якість навчання. Використання відео в навчальному процесі, а також в післядипломній освіті – це поширена практика в освіті сьогодні. Оскільки навчання в Інтернеті стає все більш поширеною практикою, потокове відео та аудіо відіграватимуть все більшу роль у наданні навчальних матеріалів онлайн-слухачам. Ця технологія забезпечує живі курси, дозволяючи користувачам в Інтернеті застосовувати свої зорові та слухові відчуття для вивчення складних понять та складних процедур.

Стрім (англ. Stream – потік) – трансляція дій, що відбуваються на комп'ютері або консолі в режимі реального часу, проходить вона в Інтернеті, на спеціальних сайтах і дозволяє користувачам в реальному часі спостерігати за тим, що робить стример. Інтеграція поточкових медіа в онлайн-навчання може мати численні переваги для дистанційних слухачів і стримерів. Основні ідеї для навчальних застосувань потокового відео та аудіо можна виділити у дві основні категорії: подача інформації та демонстрація процесу. Ще одне використання поточкових медіа – поєднання відео та аудіо з іншими формами навчання, такими як друк, засоби зв'язку та програми. Використання будь-якого інструменту комунікації для розширення ідей, представлених у потоковому носії, може допомогти стимулювати взаємодію учасників освітнього процесу. Якщо обговорення та участь є частиною курсу, то короткі відеосегменти, що змішуються з онлайн-дискусією та чатом, можуть сприяти інтерактивності між викладачами та слухачами. Крім цього, використання програм для доповнення інструкцій, що передаються через потокові носії, є корисним для того, щоб зробити навчання інтерактивним. Таким чином, практичні навчальні програми потокового відео залежать від індивідуальної креативності та винахідливості користувачів. Використання потокової передачі відео як форми зворотного зв'язку – це ще один навчальний додаток, який допомагає віддаленим користувачам зрозуміти процедури вирішення проблем та абстрактні поняття.

Однак такий підхід виходить за рамки просто навчального, трансляція потокового відео також може слугувати формою зворотного зв'язку. Наприклад, слухачі, у яких можуть виникнути труднощі з певною задачею, можуть записати свої власні покрокові процедури на персональних комп'ютерах, а потім надіслати електронною поштою цей запис онлайн-інструктору. Така форма зворотного зв'язку допомагає віддаленим користувачам вирішувати проблеми для виконання завдань в Інтернеті. Сьогодні юридичні фахівці принципово відрізняються від попередніх поколінь в тому, як вони думають, і в тому, як вони отримують доступ, поглинають, інтерпретують, обробляють та використовують інформацію, і, перш за все, у тому, як вони бачать, взаємодіють, та спілкуються у сучасному світі. Загалом можна виділити 8 основних факторів, які сприяють збільшенню прийняття потокової трансляції в системі підвищення кваліфікації фахівців:

- 1) методика викладання (перевернута модель аудиторії);
- 2) показники ефективності (нові засоби тестування та інтерактивні інструменти);
- 3) скорочення витрат (суттєве скорочення витрат на навчання);
- 4) інтерактивність;
- 5) співпраця (зміна меж та відстаней);
- 6) доступність (здатність демонструвати вміння широкій аудиторії);
- 7) різноманітність (як за демографією, так і за темами);
- 8) мобільне навчання (ключове значення для майбутнього, оскільки більшість людей володіють лише смартфонами) (1, 2).

Доступність відеоінструментів перетворює світ в універсальну мультимодальну аудиторію, надаючи користувачам доступ до величезної кількості контенту у всьому світі. Трансляція та потокове відео будуть важливими елементами цієї багатомодальної моделі навчання. Для розуміння переваг трансляції в прямому ефірі для систем E-learning, необхідно визначити, якими можуть бути особливості таких поточкових відео:

- 1) належна аналітика для простого управління та зберігання записів;
- 2) інструменти монетизації для отримання прибутку від таких відео;
- 3) особисті або користувацькі портали для веб-трансляції відео;
- 4) постійна технічна підтримка для всіх користувачів;
- 5) закриті підписи чи субтитри, які доступні всій вашій базі користувачів для кращого розуміння вмісту;
- 6) більший контент розділений на систематизовані та невеликі елементи для легкої навігації та споживання;
- 7) відео та сама програма/веб-сайт повинні бути сумісні з різними пристроями, на яких користувачі будуть їх переглядати (3).

Список бібліографічних посилань:

1. Alan D. Greenberg, Jan Zanetis The Impact of Broadcast and Streaming Video in Education / Report commissioned by Cisco Systems Inc. to Wainhouse Research, LLC.

2. Hartsell, T., & Yuen, S. (2006). / Video streaming in online learning. AACE Journal. 2006. 14(1), P. 31-43.

3. S. Selva Kumar, S. Periyasamy Development of video streaming technique for E-learning / International Journal of Innovations in Scientific and Engineering Research (IJISER), Vol 1 Issue 1 JAN 2014/105

Олена Анатоліївна ЛУК'ЯНИХІНА,

завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0326-9983>

Оксана Михайлівна РОЗАНОВА, начальник Конотопського міського управління праці та соціального захисту населення

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Виклики сьогодення, зокрема «діджиталізація» (оцифровування – від англ. Digitalization) усіх сфер діяльності та як результат – перехід до нової формації розвитку людства – «інформаційного суспільства», потребують нової якості пошуку, аналізу, створення, трансформації та трансляції інформації як з метою розвитку світової спільноти, так і окремих країн.

Становлення інформаційного суспільства (ІС) – факт неминучий і необхідний. Втім масштабність такого явища, стрімкість його розвитку породжують певне відставання суспільної свідомості від тих змін, які вже відбулися або відбуваються.

Ідею становлення ІС було сформульовано наприкінці 60-х рр. ХХ-го століття японцями Ю. Хаяші та Й. Масудою (1). Питання переходу до ІС як концепції постіндустріального суспільства висвітлено у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема Д. Белла, Е. Тоффлера, Ж. Бодріяра, М. Кастельса, П.Друкера, Ф. Уебстера та інших (2-9).

Грунтуючись на доробках попередніх дослідників, враховуючи важливість «цифрових» трансформацій і виклики, що постають перед людством, визначимо основні сутнісні характеристики ІС з метою розуміння і розробки векторів суспільного розвитку:

1. Базисною характеристикою ІС є домінування переважно комерційної власності на знання та інформацію. При цьому власність окремої людини на знання та інформацію за своїми об'ємами вже не може конкурувати з масштабами корпоративної інтелектуальної власності.

2. Інтелектуальна власність (на інформацію та знання) набуває властивості товару на різних ринках, що може приносити надприбутки – виробництво науково-технологічної інформації та засобів інформаційного забезпечення.

3. У ІС все більшу роль в управлінні усіма сферами його життєдіяльності відіграє не тільки комерційний та державний, але й інформаційний менеджмент, де виробництво, розподіл, обмін і споживання інформації є ключовими важелями управлінської діяльності. Якщо в індустріальному суспільстві домінантною категорією був товар у класичному його розумінні, то у постіндустріальному – інформація, дані, знання, що набувають форми товару і стають як продуктом споживання, так і вагомим невичерпним фактором виробництва, який пов'язаний із його носієм – людиною.

4. У постіндустріальному (інформаційному) суспільстві приходить усвідомлення того, що інформація є не тільки «результатом відображення буття», а й те, що людський мозок, свідомість створюють нові знання

(інформацію), що змінюють наше буття, тобто вона стає її рушійною силою. Інформація «матеріалізується», розвивається за своїми законами, що не завжди пов'язані з простим «віддзеркаленням» реальності.

5. Зміна суспільної парадигми від індустріального до інформаційного характеру призводить до трансформацій від цензури та різноманітних обмежень до відкритості, доступності та «свободи інформації».

«Свобода інформації» має багатовекторні перспективи. Так, Інтернет як світова мережа, може виконувати позитивні функції – забезпечувати доступ до великих масивів інформації, підвищувати оперативність пошуку релевантної інформації з відкритих джерел та зменшувати витрати на прийняття управлінських рішень, сприяти розвитку електронного бізнесу, підвищувати ефективність комунікацій, так і навпаки – сприяти поширенню негативної та «фейкової» інформації, формуванню керованих інформаційних потоків з метою пропаганди і формування очікуваних реакцій та дій суспільства на певні події (революції, військові конфлікти, політичні процеси, вплив на бізнес-конкурентів тощо), розвитку кіберзлочинності та створенню загроз інформаційній безпеці.

6. Новим фактором розвитку стає «Штучний інтелект», про переваги та загрози якого точаться дискусії, складають фантастичні історії на кшталт «мирного атому» чи «ядерної палиці», характерні для радянських часів.

7. Процеси автоматизації, роботизації та інформатизації, крім підвищення ефективності виробництва, можуть мати і негативний ефект – спричиняти соціальні проблеми, зокрема безробіття, депресивні стани та певну дезорієнтацію щодо власного місця у суспільстві і системі економічних відносин. До робочої сили висуваються якісно нові вимоги щодо спроможності і якості продукування знань. При цьому формування необхідних компетентностей у наявних членів суспільства вимагає додаткових ресурсів і має високий ступінь інерційності щодо швидкості опанування нових знань, технологій, переробки масивів даних, а у певній категорії населення проявляється у неспроможності адаптуватися до цих змін.

8. Розвиток вище названих напрямків змінює структуру економіки у бік наукоємних галузей із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що спрямовані на виробництво знання та інтелектуальних продуктів. Відповідно висуваються нові вимоги до освітньої галузі і системи підготовки фахівців. Футуристичні прогнози щодо ринку праці містять передбачення про зникнення у майбутньому певних професій, зокрема через заміну людини штучним інтелектом і виникнення нових форм зайнятості.

Таким чином, незважаючи на заманливі позитивні зміни, що супроводжують розвиток ІС, науковій спільноті необхідно звернути увагу на можливі виклики та загрози майбутньому людства, що при цьому виникають. Державним управлінням, зважаючи на це, потрібно виважено підходити до визначення стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку і своєчасно розробляти (оновлювати) правове підґрунтя цих процесів.

Список бібліографічних посилань:

1. Соловьёв В. Культура информационного общества: уч.пос. М.: Директ-Медиа, 2017. 276 с.

2. Білоусов О. С. Розвиток концепцій інформаційного суспільства: від формування теорії постіндустріалізму до сучасності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип.49. С. 60-68. URL: <http://ito.vspu>.

net/ENK/Inf_Syspilstvo/sam_rob/1Sam_rob_/%D0%A1_5/%D0%A1_5_2/appol_2013_49_7%20(1). pdf.

3. Авксентьева Т. Г. Нові тенденції суспільного розвитку в інформаційну епоху: соціополітичний вектор. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Питання політології. 2012. № 1007. вип.20. С. 46-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPP_2012_1007_20_11.

4. Тоффлер Елвін Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила. / Перекладач: Наталка Бордукова. Харків: Акта, 2007. 688 с.

5. Бодрійяр Жан Фатальні стратегії / переклад з фр. Леоніда Кононовича. Львів: Кальварія, 2010. 192 с.

6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ.; под науч.ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.

7. Тоффлер Э. Третья волна. М.: ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. 784 с.

8. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малахиной, под. ред. Е. Л. Вартановой. Москва, 2004. 400 с.

9. Сутність інформаційного забезпечення управління (*Передове управління Front management*). [сайт]. URL: <http://www.frontmanagement.org/fomants-1499-1.html>.

УДК 159. 9

Олена Павлівна МАКАРОВА,

старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

До правової науки України висунуто комплекс завдань, серед яких центральне місце займає інформаційно-правова сфера, і саме вона, в певній мірі, впливає на побудову та розвиток демократичної держави.

Відображення визначених завдань повинно визначитись у впровадженні інформаційних технологій у всі види правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності, а також у сфері правової освіти та вихованні громадян України. Інформація визначених видів діяльності повинна спиратися на належне правове забезпечення. Людина це неодмінний суб'єкт юридичної діяльності. Слідчий, дільничний офіцер поліції, інспектор карного розшуку, поліцейський превентивної діяльності, судовий експерт, адвокат – можуть розглядатися, як головні компоненти, правозахисних систем (поліція, прокуратура та ін.).

Як показують останні десятиліття, застосування інформаційних технологій стимулювало до безліч нових ідей щодо особистості, про її психологію, про те як людина навчається, запам'ятовує, приймає рішення (1).

Це дійство можна назвати «двоєдиним процесом» – людина вдосконалює інформаційні системи, котрі в свою чергу, вдосконалюють людину.

Вдосконалення цих відносин в системі «людина – машина», в напрямку юриспруденції, є однією з важливих завдань сучасної юридичної діяльності.

У сучасних умовах, практично у всіх сферах правової діяльності – від суто наукової до різноманітних форм правозастосовної діяльності – фахівців юридичних спеціальностей мають доступ до тих чи інших комп'ютерних технологій. Становлення спеціалізованих правових комп'ютерних технологій є поштовхом до розвитку інформаційних потоків, які беруть участь у вирішенні юридичних завдань і підходів до їх коректного формування та використання.

З використанням математичного апарату в юридичній діяльності з'явилися можливості застосування математичних засобів та методів в процесі пізнання, а саме: їх використання сприяло підвищенню об'єктивності і точності досліджень які проводилися та отриманих при цьому результатів, на основі яких приймаються значимі юридичні рішення. Також важливим принципом наукового пізнання є повнота та всебічність дослідження (всебічність та повнота дослідження обставин злочину а також обставин скоєння злочину), це може вказувати на те що, поряд з якісними повинні бути виявлені та вивчені кількісні та структурні характеристики об'єкта пізнання, а також його функціональні зв'язки та відношення з другим об'єктом. У цьому випадку математичні методи мають важливу роль, саме їх застосування розширює шляхи суто якісного підходу, робить дослідження комплексним та багатогранним. При належному математичному забезпеченні комп'ютерні технології здатні реалізувати навіть логічні операції.

Використання математичних засобів та методів істотно впливає на якість розвитку теорії та практики в сферах людської діяльності, де можливо їх застосування. Переклад понять та уявлень на математичну мову, істотно уточнює, вдосконалює та розвиває систему цих понять та уявлень. Практичне значення цього застосування до правових наук та правових дослідженнях проявляється у вдосконаленні мови. Базовою основою мови юридичної науки є мова права. Поряд з цим при взаємодії юридичної науки з математикою – мова є останньою. Найчастіше це математичні поняття, числа та дії з ними, символічне позначення таких дій, графічні побудови та їх перетворення. Використання засобів та методів математики, а також її мови, призводить до того, що поняття, які використовуються для опису дії чи дій правового дослідження, стають більш визначеними, а взаємозв'язок в рамках системи вдосконалюється.

Розглядаючи певні символи (математичні, логічні та ін.) їх сукупність здатна виконувати важливу функцію, а саме, замінювати собою багатослівні не завжди однозначні розповідні та спонукальні висловлювання, викладені на природній мові. Повністю передаючи при цьому зміст висловлювання, такі системи більш компактні. Відбувається певне «стиснення» інформації за формою при повному або достатньо повному збереженні її об'єму. Властивість знаків та знакових систем дозволяє використовувати їх для вирішення певних пізнавальних задач, в тому числі і правових. Головною ланкою в сучасній концепції інформатизації юридичної діяльності є комплекс заходів, які направлені на повне та своєчасне забезпечення інформацією об'єктів та завдань правового дослідження.

Список бібліографічних посилань:

1. Г. М. Вирюков. А. А. Михно, Д. П. Никифорчук. В. И. Лебеденко Базы данных и компьютерные сети в практике работы органов внутренних дел:

Учебное пособие. МВД Украины. Луган. ин-т внутр дел. Луганск: РИО ЛИВД. 2001. С. 74.

2. Бирюков Б. В. Кибернетика и методология науки. М. 2004. С. 243.

3. Співаковський, О. В., Шерман М. І., Стратонов В. М., Лапінський В. В. Інформаційні технології в юридичній діяльності: базовий курс: [навчальний посібник]. – Херсон: ХДУ. 2012. С. 220.

УДК 004. 77

Віктор Корнелійович ОБОДЯК,

доцент кафедри комп'ютерних наук Сумського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5206-7149>

Олександр Володимирович ВИГАНЯЙЛО,

студент факультету електроніки та інформаційних технологій Сумського державного університету

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогоднішній день невеликі юридичні фірми і великі корпорації використовують різні новітні інформаційні технології для оптимізації юридичної діяльності, однією із яких є хмарні технології. Вони безпечні, досить прості у використанні, завжди доступні й адаптовані до централізованого управління. Зовсім скоро «хмара» стане незамінним інструментом для юристів.

Під хмарними обчисленнями розуміють використання користувачем комп'ютерних ресурсів і потужностей у вигляді інтернет-сервісу. При цьому обчислювальні ресурси використовуються у «чистому» вигляді, тобто користувача не цікавить, які комп'ютери обробляють його запити, які операційні системи при цьому використовуються та ін. Хмарні технології мають багато спільного з технологією мейнфрейм (mainframe), але головна їх відмінність у тому, що потужність «хмари» теоретично необмежена і термінал є потужним обчислювальним пристроєм, здатним не тільки накопичувати проміжну інформацію, але й безпосередньо керувати глобальною системою обчислювальних ресурсів. При цьому користувачу це економічно вигідно, оскільки не потрібно утримувати власні сервери (1, с. 38).

Завдяки таким характеристикам хмарні комп'ютерні технології стають популярними і серед представників юридичного світу. Юристів приваблює зручність цих технологій і можливість використання різних програм і платформ, доступних через Інтернет. Ідея використання хмарних технологій у юридичному бізнесі знайшла підтримку у великої кількості фахівців, що дозволяє зробити припущення, що «хмарний» ринок відкриється для юридичної сфери, і компанії, кількість яких постійно зростає, стануть переносити свою практику у «хмари». Якщо на початку використання хмарних технологій основним питанням було питання безпеки зберігання юристами клієнтської інформації в «хмарах», то зараз юристи зосереджені на тому, які програми і платформи краще вибрати. Таким чином, можна спостерігати перехід інтересу юристів від питань безпеки зберігання даних в «хмарі» до питань вибору найкращого постачальника таких ресурсів для їх потреб.

Можна використовувати такі напрямки використання хмарних технологій: зберігання та резервне копіювання даних, організація резервних майданчиків на випадок форс-мажору; електронна пошта; документообіг; ведення судових справ.

Є такі приклади використання юристами подібних технологій:

- використання компаніями «приватних хмар», коли компанія фізично розміщує свої обчислювальні потужності за межами офісу;
- впровадження в практику «хмарних» продуктів з лінійки Microsoft Office 365, який включає в себе власне Office, Exchange, SharePoint, Lync;
- для підготовки до судових процесів юристи часто завантажують матеріали справи в «хмарні» сервіси типу Dropbox, Google Drive, MS OneNote або Evernote, отримуючи доступ до всіх матеріалів через Internet. Також використовується система для автоматизації юридичного бізнесу ProjectMate. (2, с. 201)

Можливі різні підходи до використання хмарних технологій:

- використання серверів та жорстких дисків компанії;
- перекласти частину функцій на хмарного провайдера, який буде відповідати за сервери і жорсткі диски (інфраструктура як послуга);
- провайдер відповідає на рівні операційної системи (платформа як послуга);
- провайдер відповідає за все (прикладне програмне забезпечення як послуга).

Необхідність використання хмарних технологій впливає з завдань, які стоять перед ІТ-системою юридичної фірми, а саме:

- безперервність роботи ІТ-системи;
- можливість роботи з будь-якої точки і з будь-якого пристрою;
- незалежність від зовнішніх факторів (наприклад вилучення серверів правоохоронними органами з неможливістю подальшого доступу до інформації);
- максимальна безпека ресурсів;
- відсутність необхідності постійної технічної підтримки інфраструктури.

Що стосується законодавства України, то спеціального регулювання використання хмарних технологій як такого немає. Загальні норми, переважно понятійного характеру, містяться у законах «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про інформацію» та інших. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що заборони на переміщення інформації в хмарні сервіси українське законодавство не містить. Звичайно ж, переміщаючи інформацію у хмарні сервіси, потрібно враховувати норми Закону України «Про захист персональних даних» особливо при розміщенні даних на закордонних серверах.

Список бібліографічних посилань:

1. Вакалюк Т. А. Хмарні технології в освіті. Навчально-методичний посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир: вид-во ЖДУ, 2016. 72с.
2. Лавріщева К. М., Стеняшин А. Ю. Індустріальний підхід до розробки і виконання прикладних систем в гетерогенних розподілених середовищах. *International Conference «Parallel and Distributed Computing Systems»*. 2013. С. 196-204.

Секція 9

ПРАВОВІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ І СВІТОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

УДК 33:338. 24:355. 02

Ніна Едуардівна АВАНЕСОВА,

завідувач кафедри менеджменту та публічного адміністрування Харківського національного університету будівництва та архітектури, доктор економічних наук, професор

Юлія Іванівна СЕРГІЄНКО,

аспірант кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

Nina Avanesova,

head of the Department of Management and Public Administration of Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Doctor of Economics, Professor

Julia Sergiienko,

postgraduate student at the Department of Economics, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

СТАРА ПАРАДИГМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

OLD PUBLIC GOVERNANCE PARADIGM AS A KEY FACTOR OF BRAKING DEVELOPMENT IN THE STATE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Україна отримала незалежність у 1991 році, після чого вона одразу ж опинилася перед новими труднощами та загрозами. Парадокс ситуації того часу полягав у тому, що цю незалежність було не виборено, а «подаровано» Україні, насамперед, внаслідок несумісних геополітичних інтересів, що виникли в кінці минулого століття у світі. У результаті нова незалежна держава зіткнулася з нерозумінням власними національними елітами місця і ролі нації в новому світовому порядку. Відсутність досвіду і стратегічного бачення, які були необхідні Україні для інтегрування у цей новий світовий порядок, призвели до величезної корупції, політичної нестабільності та до нездатності національної еліти мислити та діяти патріотично. Незалежність і державність країни, як унікальні досягнення, протягом перших двох десятиліть самостійного розвитку зберігалися лише завдяки сприятливому збігу геополітичних обставин та моральним і етичним цінностям українського народу, його миролюбству, працездатності, терпінню.

During the process of transition from the Soviet command-administrative system, Ukraine has settled on the model of oligarchic capitalism without creating a modern effective model of the national economy.

An integral part of economic security is the current system of legislation that regulates the activities of its subjects. The scientific legal literature states that the theory of law considers and evaluates the Constitution as the basis, the foundation of the entire system of legislation, as the legal basis of current legislation.

The constitution of Ukraine and its amendment were compromises for overcoming a number of political crises, which completely eliminated the systematic modernization of the state administration, preserving the format of situational inconsistent reactions to the change of power from one presidential team to another (1, p. 18).

In the context of the integration of Ukraine and the European Union, the analysis of the current legal framework indicates an increase in the role of international legal acts in ensuring economic security, as the role of interaction of states in the economic sphere increases, and concerted acts aimed at enhancing cooperation in the said field are adopted (2).

Following the implementation of two key reforms of the start of Independence: the de-monopolisation of the Communist Party and state property, Ukraine has not undergone the process of de-privatization of state administration, retaining elements of an inefficient Soviet command-and-control system at all levels, making mostly cosmetic changes. The practice of interaction between politicians and civil servants since 1991 has been limited to building a personnel policy in the sphere of public administration on the basis of loyalty to the current authorities, not professionalism. Thus, a system of servicing the ruling oligarchy rather than the protection of state interests was formed (3).

The impact of integrated risks, in the absence of response to them and the development of preventive measures, will have unprecedented scale and destructive character for the national economy. Integral risks for Ukraine have been identified in the context of global risks (2-4):

1. Inefficiency of public administration.
2. Critical indicators of debt load (debt overshoot).
3. Inaccessibility of financial resources through the credit mechanism.
4. Critical scope and rate of loss of human capital.

In addition to these integrated risks, which are a daily challenge to the political agenda for Ukraine, Ukraine has remained aloof from global investment flows and processes due to inefficient government (5). Foreign investment in the national economy is modeled on underdeveloped countries. Ukraine has become the arena of the struggle for sales, not the object of efficient investment for the sake of establishing high-tech industries and effectively joining the world division of labor.

The country's low attractiveness as a global production site precludes the rapid spread of new technologies. The investment attractiveness index reflects the health of the national economy. According to numerous scientific studies and practices of the countries where the economic breakthrough occurred, without the capital raising from outside the country is not capable of making a qualitative leap.

References:

1. Avanesova N. E., Serhiienko Y. I. Koncepciya ekonomichnoi bezpeki v sistemi nacional'noi bezpeki derzhavi / Visnik ekonomiki transportu i promislovosti (zbirnik naukovopraktichnih statej) №68, Kharkiv – 2019, S. 17- 25
2. ESSnet-CULTURE European Statistical System Network on Culture, Final'nij zvit [Elektronnij resurs]. – URL: http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf
3. G20 Leaders Communique Hangzhou Summit (Vstrecha glav gosudarstv i pravitel'stv stran-chlenov G20 v Hanchzhou), 4–5 september 2016 [Elektronnij resurs]. – URL: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-2967_en.htm
4. The Global Risks Report 2017, Zvit Svitovogo banku [Elektronnij resurs]. – URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2017/>
5. Transformaciya nashogo svitu: Poryadok dennij stijkogo rozvitku 2030: Programa OON [Elektronnij resurs]. – URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

УДК 332:338

Ірина Ігорівна БОЖИДАЙ,

асистент кафедри економіки Харківського національного університету будівництва та архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2227-219X>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Безпека харчової продукції і продовольчої сировини є однією з вирішальних економічних складових функціонування кожної держави й визначається спроможністю країни ефективно контролювати якість та безпеку вироблених та ввезених продовольчих товарів. Ця сфера діяльності має надзвичайно важливі гуманітарний, соціальний, економічний і політичний аспекти у суспільстві. Від споживання якісних та безпечних продуктів харчування залежить здоров'я людини, її продуктивність праці та тривалість життя. З іншого боку, вироблення якісної харчової продукції та продовольчої сировини та їх експорт – це високий рівень ВВП, запорука процвітаючої та фінансово незалежної країни.

Постановка даного питання актуальна як для держави взагалі, так і для кожного окремого домогосподарства та людини як кінцевого споживача продукції агропромислового комплексу (АПК), особливо в умовах євроінтеграційних процесів, які вимагають перегляду нормативно-законодавчої бази та системи стандартизації в цілому з метою імплементації передових європейських практик у вітчизняні реалії. Наша держава володіє всіма необхідними ресурсами задля забезпечення високого рівня конкурентоспроможності серед країн-виробників сільськогосподарської продукції. Але, у відповідності, до «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» пріоритетними завданням визначено (1): підвищити вдвічі продуктивність людської праці у сільському господарстві (до 15 тис. дол. США на рік у розрахунку на одного зайнятого в аграрному секторі); підвищити вдвічі доходи

дрібних виробників аграрної продукції; наростити питому вагу продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини у експорті до 65%; забезпечити створення систем збалансованого виробництва продуктів харчування; збільшити інвестування в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і тварин.

Саме тому, за сучасних економічних та політичних умов, першочерговим завданням для України є підтримка та розвиток виробництва якісних та безпечних продуктів харчування з високим рівнем обробки, що відповідають міжнародним стандартам та ґрунтуються на принципах НАССР (англ. Hazard Analysis and Critical Control Points – аналіз ризиків і критичні контрольні точки).

За сучасних умов боротьби за здоров'я людства у всьому світі вимоги до якості та безпечності харчових продуктів підвищуються. Високі стандарти та їх дотримання забезпечують домінування продукції певних країн на міжнародному ринку продуктів харчування та відіграють першочергову роль у забезпеченні якісними та безпечними товарами, що відображають високий рівень життя населення. Тому питання якості та безпечності харчової продукції, як основного фактору підвищення потенціалу країни та забезпечення здоров'я нації, є на сьогодні надзвичайно актуальним (2).

У відповідності до глобальних цілей сталого розвитку ООН першочерговим завданням є подолання бідності, наступним за значущістю – «подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства». В ньому вказані чіткі завдання, які направлені на підвищення продуктивності, доходності, раціональності, інвестуванні та захисту природних ресурсів (3).

Питання контролю якості продуктів харчування та захисту прав споживачів характеризується стрімкими законодавчими трансформаціями, що викликані становленням європейського вектору розвитку України. Керівництво країни впроваджує європейську модель контролю якості харчових продуктів в Україні. Для досягнення поставленої мети проводиться адаптація вітчизняного законодавства відповідно до європейських стандартів та робота з реорганізації контролюючих установ. Законодавчі зміни щодо питань підвищення якості та безпечності продуктів харчування та захисту прав споживачів, ґрунтуються на санітарних та фітосанітарних заходах, у відповідності до вимог Європейського Союзу.

Законодавча реформа, як невід'ємна складова даного процесу, має на меті гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС у сфері безпечності та якості харчових продуктів, забезпечення високого рівня захисту здоров'я людей та інтересів споживачів, а також створення прозорих умов ведення господарської діяльності, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних харчових продуктів та зменшення їх ціни.

Список бібліографічних посилань:

1. Стратегії сталого розвитку України до 2030. Проект – 2017. URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 21. 12. 2019).

2. Жураковська Л. А. Забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsnau_2013_1_43

3. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 25. 02. 2019).

УДК 330. 342. 3/4

Олена Юрїївна ЛІНЬКОВА,

доцент кафедри менеджменту та оподаткування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», кандидат економічних наук, доцент

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8971-6176>

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРОВАНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ

Поширення інформаційних технологій призводить до зростання споживання нематеріальних благ. Становлення інформаційної економіки в Україні відбувається з точки зору системи продуктивних сил без тривалої зміни виробничих відносин. Основне завдання в умовах інтеграції економіки в світовий простір є розширення ринків збуту. У щорічному рейтингу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму Україна посіла 85 місце із 141. Актуальне питання – поширення інтегрованих систем управління на вітчизняних підприємствах.

Питання розвитку економіки України за умов Європейської інтеграції досліджують вітчизняні та іноземні автори: Булеєв І. П., Берсуцький А. Я., Бриль І. В., Бойков В. І., Болтунов Г. І., Мансурова О. К., Жаворонкова Г. В., Жаворонков В. О., Соковніна Д. М., Мельник Л. Ю., Гоменюк М. О., Янковий О. Г., Меньков А. В., Острейковский В. А., Микитюк П. П., Порожня В. М., Харазов В. Г. (1-7). Але, на нашу думку, питання розвитку інтегрованих систем управління за умов інтеграції до ЄС залишаються недостатньо обґрунтованими.

Метою дослідження є аналіз перспектив щодо розширення ринків збуту за умов поширення інтегрованих систем управління.

Сучасний економічний розвиток характеризується активізацією міжнародних поглинань компаній, інтернаціоналізацією фінансових ринків, посиленням конкурентної боротьби за лідерство в глобальному масштабі, розширенням сфери послуг, прискорення науково-технічного розвитку, зростанням якості товарів, ускладненням зв'язків між бізнесом і споживанням, підвищенням ролі нецінових форм конкуренції.

За умов інтеграції економіки України до ЄС відбувається зміна витрат на якість з фізичної праці на інтелектуальну, що призводить до вирішальної ролі людини в конкурентоспроможності діяльності.

Поширення використання міжнародних стандартів якості було основною причиною формування інтегрованої системи менеджменту в бізнес-організаціях. Поєднання основних складових управління (персонал, фінанси, якість, екологія) дозволяє отримати максимальний синергетичний ефект в галузі: стратегії, місії, відповідальності, політиці, проектуванні, мотивації, контролі. Інтегрована система менеджменту (ІСМ) – це система побудована на основі відповідності вимогам двох або більше міжнародних стандартів на системи

менеджменту (якості; екологічного менеджменту; безпеки і охорони праці; соціального менеджменту; інформаційної безпеки).

Вибір моделі інтеграції потребує визначення з: рівнем інтегрованості; оптимальними діями щодо підвищення рівня інтеграції; базовою моделлю інтеграції. Розробка ІАСУ потребує єдності людини, машин, інформації. Залежно від цілей бізнесу та оцінки функціональної структури доцільно інтегрувати: технічну, інформаційну, програмну, організаційну сумісність; узгодження роботи між різними видами АСУ; автоматизовану і неавтоматизовану частини системи управління; фази циклу управління. Граничні можливості інтеграції визначаються видом зв'язків між окремими об'єктами управління. Інтегрована АСУ містить методику побудови, що забезпечує узгодження цілей, кожна з яких не може бути досягнута за рахунок локального використання окремих видів АСУ (планування, контролю).

У міжнародних стандартах визначається, що підвищення результативності та ефективності системи менеджменту якості може позитивно впливати на фінансові результати організації: внутрішні (скорочення відмов процесів та продукції або марного витрачання ресурсів і часу); зовнішніх (скорочення відмов продукції, зниження витрат на компенсацію за гарантіями, зниження ціни втрати споживачів і ринків). Зацікавлені сторони в реалізації інтегрованих систем менеджменту: споживачі, власники бізнесу, партнери, працівники, суспільство. Інтегровані системи менеджменту містять потенціал підвищення результативності та конкурентоспроможності бізнес-організацій. Можливості ІСМ: висока узгодженість, менші витрати, максимальне залучення персоналу до розвитку організації, зменшення документообігу, зменшення кількості внутрішніх і зовнішніх зв'язків, вирішення проблем управління корпораціями (розподіл повноважень керуючої компанії; стратегічне управління; реалізація концепцій екологічного менеджменту; інструментарій маркетингу).

Запровадження інтегрованих систем менеджменту якості є основою для ефективного вирішення бізнес завдань та розподілу відповідальності за успіх на основі матричної організаційної структури.

Комплексне використання методичних підходів до оцінки ефективності системи менеджменту якості дозволить прискорити отримання позитивних результатів (вигод; причинно-наслідкових зв'язків; індекс задоволеності споживачів; збалансованої системи показників).

Список бібліографічних посилань:

1. Булеєв І. П., Булеєв І. П., Берсуцький А. Я., Бриль І. В. Стратегія управління інтелектуальним капіталом підприємств: моногр. НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк: ДонУЕП, 2013. 207 с.

2. Бойков В. И., Болтунов Г. И., Мансурова О. К. Интегрированные системы проектирования и управления. СПб: СПбГУ ИТМО, 2010. 162 с.

3. Жаворонкова Г. В., Жаворонков В. О., Соковніна Д. М., Мельник Л. Ю., Гоменюк М. О./ за ред. Г. В. Жаворонкова. Інтелектуальний капітал підприємств АПК в регіональній інноваційній системі: монографія. Умань: Сочінський, 2012. 550 с.

4. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за загальною редакцією О. Г. Янкового. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.

5. Микитюк П. П. Інноваційний механізм управління суб'єктами

господарювання: монографія / за загальною редакцією П. П. Микитюка. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2014. с. 8-30.

6. Порохня В. М. Інтелектуальний капітал економічного зростання. Запоріжжя: КПУ, 2012. 568 с.

7. Харазов В. Г. Интегрированные системы управления технологическими процессами СПб.: Профессия, 2009. 592 с.

УДК: 340.134

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,

студент 2 курсу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ТА ПІДЗАКОННИХ АКТІВ

З самого початку свого існування, людське суспільство потребувало, щоб його функціонування регулювалося певними, загальнообов'язковими правилами-нормами. Прообразом сучасних законів та підзаконних нормативно-правових актів стали укази й повеління племінних вождів, а також рішення, прийняті на зборах народних віче. У першому випадку, так звані «правила гри» встановлювала одна особа, або вузьке коло осіб, наближених до неї. У другому, усі важливі рішення, які стосувалися вагомих питань щодо подальшої життєдіяльності суспільства, вирішувалися усіма представниками суспільства. Подальшим наслідком-перевтіленням першого способу регуляції суспільних відносин стали наступні, видозмінені у ході історичного розвитку людства укази, розпорядження та постанови, виражені у певній правовій формі як волевиявлення лідера держави. Такий спосіб управління суспільними відносинами з'явився першим з поміж усіх інших, і був заснований на лідерському авторитеті певних осіб-представників суспільства. Згодом такий спосіб став підтримуватися не лише авторитетом та повагою, але й силою або озброєними людьми.

Звичайно, що будь-якому правителю значно легше буде керувати суспільством, лише з поміччю своїх указів і наказів, час від часу підкріплюючи їх силою зброї. Проте із еволюцією суспільних відносин і людства в цілому, далеко не всі суспільства стали погоджуватися на такий варіант реалізації влади. Почали з'являтися й інші способи реалізації нормотворчої (законодавчої) влади. Прообразом сучасних парламентів стали тодішні колегіальні збори та наради усіх представників тогочасної громади, рішення яких мало найвищу силу. Спочатку такі закони носили лише усну форму, проте згодом отримали письмове закріплення. Рішення суспільного віче мали більший вплив і силу, ніж укази якогось вождя, адже вічові рішення мали значно більшу легітимність в очах народу, бо вони приймалися не однією особою, а численними представниками різних верств населення.

Типовими прикладами регулювання суспільних відносин було відведення спеціально-визначених зон для полювання та рибальства або ж встановлення загальнообов'язкової ціни на певний вид товару. Рішення

колегіальної ради чи усні укази правлячого повелителя, як правило відразу ж фіксувалися на папері придворними писарями. Далі, по усім куткам держави гінцями та спеціальними посланцями розповсюджувалися копії таких наказів, указів, рішень чи розпоряджень. Іншим, не письмовим способом розповсюдження актуальної інформації щодо змісту нових законів та підзаконних актів, які покликані регулювати суспільні відносини, було оголошення факту прийняття таких законів так званими «глашатаями». Це були такі особливі представники державного апарату, функціональним призначенням яких було оголошення інформації про сутність нових указів та факт їх видання. Також їхньою роботою було роз'яснювати усім тим, хто цього потребує про те, які конкретно зміни у їхнє життя та життя суспільства в цілому привнесе новий закон чи указ.

Беручи до уваги історичне минуле, яке виражене у доволі тривалому процесі вдосконалення законодавчого процесу і усього що з ним пов'язано, суспільство почало робити певні висновки. Наслідком невинного розвитку та покращення способів та методів регулювання суспільних відносин неодмінно має стати значно більш чутлива до змін законодавча система країни. У контексті цього різнобічного питання надзвичайно важливим буде розглянути сучасну політико-правову ситуацію в Україні, де наразі проблематика та специфіка щодо чіткого визначення та відмежування законотворчих понять є дуже актуальною. Наша держава наразі проходить через дуже важкий і відповідальний період. Значна кількість усесторонніх реформ, яка була започаткована після майданною владою ще очевидно не закінчена і тому потребує свого позитивного завершення. Чимала кількість законів, прийнятих депутатами Верховної Ради восьмого скликання і справді покликані на забезпечення основоположних прав та свобод людини і громадянина, а також можливості захисту таких прав. Проте, за для отримання якісних перетворень у вітчизняному державно-правовому механізмі, за усіма реформуваннями та започаткуваннями влади повинен бути встановлений надійний нагляд та ефективний контроль з боку представників громадськості.

Існуюча в Україні система законодавства усіма науковцями та фахівцями права поділяється на декілька видів, залежно від ієрархічності та пріоритетності одного нормативно-правового акту над іншим. Завжди першими і непорушними по своїй важливості та суспільно-державному значенню йдуть норми й принципи, які записані в конституції. В цьому вкрай важливому документі, цінність якого складно переоцінити, беруть своє джерело усі ті основоположні та фундаментальні принципи існування сучасної української держави. На нормах і принципах конституції був збудований увесь нинішній вітчизняний державний лад, а тому при вирішенні будь-яких питань чи спорів усі юристи в першу чергу звертаються до Конституції України, як найголовнішого юридичного документу держави. На другому місці в рейтингу важливості та пріоритетності серед регулятивних актів займають закони та інші законодавчі акти (наприклад, основи законодавства чи кодекси), прийняті Верховною Радою України. Ця установа є найвищим органом законодавчої влади в Україні та єдиним, який має повноваження приймати закони на території України. Менший пріоритет, але все одно загальну обов'язковість мають підзаконні нормативно-правові акти Президента України та Кабінету

Міністрів України. Наступними за юридичною силою йдуть накази та статuti певних міністерств чи відомств.

Окрему ланку у законодавчій системі України займають локальні нормативно-правові акти. Вони покликані якісно покращити життєдіяльність та функціонування органів місцевого самоврядування. Наявність розвинутого механізму прийняття і втілення у життя локальних правових актів дозволяє місцевій владі більш гнучкіше корегувати свою політику із волею населення та ефективніше співпрацювати з численними громадськими установами та організаціями за для досягнення спільної мети, вираженої у здобутті місцевими громадянами високого рівня благополуччя. Звичайно, що місцеві громади в Україні тільки нещодавно (три десятиліття тому) отримали свою незалежність, яка в перші роки існування держави була здебільшого формальною. Багато років пройшли, перш ніж органи місцевого самоврядування дійшли до своєї більш-менш справжньої незалежності. Останнім часом керівництвом нашої держави було започатковано процес децентралізації органів місцевого самоврядування і створення місцевих об'єднаних територіальних громад. Цей процес є невід'ємною частиною проєвропейських реформ, які наразі активно запроваджуються.

Очевидно, що далеко не на всіх напрямках розвитку державної законодавчої системи результати є задовільними. Нажаль, в сучасному вітчизняному державно-правовому механізмі залишилося ще чимало певних факторів та чинників, які гальмують процес загальнодержавного реформування правової системи, невід'ємними складовими якої є зокрема законодавча і судова. Проте варто відзначити, що перед українськими громадянами і суспільством в цілому є блискучий приклад більшості країн Західного світу, особливо близьких до країн Європейського Союзу, таких як Польща чи прибалтійські Латвія, Естонія і Литва. Долаючи труднощі, які перед ними виникали, ці держави все ж таки змогли створити в себе демократичні, розвинуті та ефективні органи державної влади і місцевого самоврядування, які в свою чергу надійно захищені чіткою та недвозначною правовою системою. Таким чином, головним шляхом до ефективної та демократичної державної системи є якісний розвиток законодавства країни.

УДК 378.147

Лариса Сергіївна САЗАНОВА,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3722-2593>

Любов Іванівна РУСАНОВА,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1102-3577>

INTERACTIVE COOPERATIVE LEARNING TECHNOLOGIES

Cooperative learning is a student-centered, instructor-facilitated instructional strategy in which a small group of students is responsible for its own learning and the

learning of all group members. “What is important with student team learning is that students don’t just do something together – they learn something as a team” (1, c. 2). The teacher supervises every student and directs the activity of the whole group. The students have the opportunities and the natural desire to communicate. This activity is effectively combined with traditional forms of teaching and can be used at different stages of obtaining knowledge.

After the presentation of new material the teacher organizes work in pairs. Group work is important for students to gain confidence in class. They should feel free while discussing problematic situations and it is the teacher who encourages them to work in pairs. At the initial stages the students work in small groups: they express their thoughts, exchange ideas and develop communication skills, ability to speak, discuss the events, and share the information.

The teacher can use more complicated work – group of three learners. All the groups get the same task, solve them and then the teacher makes rotation asking one member to join another group.

One more method of cooperative learning ‘snowslip’ is similar to pair work. Two pairs work for 3 minutes, come to a common decision then unite and share the information. It is important to achieve consensus.

Interactive method ‘merry-go-round’ is the most effective for simultaneous work for all the participants and collecting the information. The students stand in two circles – internal and external. The internal circle does not move, the external does. Each member of the internal circle expresses his own opinion and the members of the external circle move and gather the information.

The aim of work in small group is to solve the problem in discussions. In every group there is a leader, a secretary, a go-between, and a speaker. The leader reads the task and organizes the work. The secretary makes notes and expresses the general opinion of the group. The go-between controls the time. The speaker makes a report at the end of the work.

The method of aquarium is effective in small groups and on condition that the students have good skills to work in groups. The students of the first group sit in the centre of the classroom. They read aloud the task, then discuss it for several minutes and come to the conclusion. The other students do not interfere with the course of the discussion. Then the members of the first group return to their seats and the teacher discusses with other students such questions as ‘Do you agree with the opinion of the group?’ ‘Was the opinion argumentative?’ ‘Which opinion do you find the most persuasive?’

Interactive technologies of collective group study involve simultaneous front work of the whole group (‘a large circle’, ‘a microphone’, ‘a sentence fragment’, ‘a brainstorm’, ‘a problem analysis’, ‘a Brownian motion’).

In work ‘a large circle’ the students sit in a circle and express their thoughts in turns. The discussion continues as long as there is a person to speak. The teacher speaks the last to sum up the results.

In work ‘a microphone’ the students pretend to have a microphone, solve the problem and pass it to the neighbor.

The more complicated method is ‘a sentence fragment’ when the student’s answer is the continuation of such sentence as “I realized that....”, “I can draw the conclusion ...”. This technology is often combined with ‘the microphone’ method.

If the teacher wishes to stimulate the discussion, to identify all possible

alternatives, to consider various aspects of the task he should use 'brainstorm' work. The problem is written on the board, the teacher explains the rules of the 'brainstorm' and everyone should understand it. Then the members express their ideas willingly and the aim is to get as many ideas as possible (2, с. 191).

A 'problem analysis' is combined with other methods. A group of students discusses a problem in a circle. Everybody gives his opinion as to the solution of the problem and then the best one is chosen. The aim of this method is to teach students to have their own opinion and to come to a common conclusion in the group.

A 'Brownian motion' method is used to teach the students to exchange the information. Every member of the group receives a card with new facts to the topic, studies it and exchanges the information. It is allowed to speak only one at a time. The aim of the method is to catch as much information as possible.

Список бібліографічних посилань:

1. Slavin, R. E. Co-operative learning: what makes groupwork work? <http://www.curee.co.uk/files/publication/%5Bsite-timestamp%5D/Slavin%20%282010%29%20Cooperative%20learning.pdf>, 2010. P.2

2. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД «ЕКМО», 2011. С. 190-193.

Сазанова Л.С., Русанова Л.І. Інтерактивні технології кооперативного навчання. У тезах розглянуті поняття «інтерактивна технологія навчання» та методи, що можуть застосовуватися як для презентації нового матеріалу, так і для закріплення знань, умінь та навичок. Зазначено, що кооперативне навчання базується на “позитивній взаємозалежності”, і успіх можливий за умови взаємодії. Розглянуті такі інтерактивні технології, як робота в парах, ротаційні (змінні) трійки, два - чотири - всі разом, карусель, робота в малих групах, акваріум.

УДК 342.

Олена Юрївна САЛМАНОВА,

завідувач кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6376-1160>.

ЩОДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Сьогодні Україна є однією з країн, яка найбільше потребує технологічного вдосконалення. Поняття «автоматизація», «оцифровка даних», «діджиталізація (цифрова трансформація)», які активно впроваджуються у бізнес-процеси, процеси взаємодії, тепер стають актуальними і у сфері публічного управління.

В Україні на державному рівні визнається необхідність формування цифрової економіки та суспільства, а цифрові технології розглядаються в якості одного із ключових драйверів сталого розвитку. Серед умов, які вважаються необхідними для ефективного функціонування взаємовідносин з громадянським у

сфері здійснення управлінської діяльності, є декілька пріоритетів. Перш за все, для успішного впровадження сучасних технологій у вітчизняну реальність вітчизняні законодавці повинні створити та прийняти відповідні нормативно-правові акти, які б регулювали інфраструктурний розвиток мобільного та цифрового зв'язку як основу існування для технологій і додатків.

Закони України «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» можуть бути одними з основних документів, які мають на меті встановлення більш-менш ефективного регулювання суспільних відносин у галузі високих технологій у майбутньому.

Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.

Вищезазначена Концепція передбачає здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифрової трансформації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає її критичні сфери та проєкти, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій.

Цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

Основна її мета полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифрової трансформації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку.

Діджиталізація потребує нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства. Так, у Концепції сформульовано основні принципи цифровізації. Дотримання цих принципів є визначальним для створення, реалізації та користування перевагами, що надають цифрові технології.

Принцип забезпечення рівного доступу кожного громадянина до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

Створення цифрових інфраструктур – основний чинник розширення доступу громадян до глобального інформаційного середовища та знань.

Принцип спрямованості на створення переваг у різноманітних сферах повсякденного життя.

Цей принцип передбачає підвищення якості надання послуг з охорони здоров'я та отримання освіти, створення нових робочих місць, розвитку

підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього природного середовища і керування природними ресурсами, підвищення культури, сприяння подоланню бідності, запобігання катастрофам, гарантування громадської безпеки тощо.

Принцип здійснення цифрової трансформації через механізм економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності від використання цифрових технологій.

Цей принцип передбачає досягнення цифрової трансформації галузей економіки, сфер діяльності, набуття ними нових конкурентних якостей та властивостей. Цифровізація створює нові можливості для інвестиційної діяльності, нові робочі місця, надає поштовх для розвитку вітчизняної ІТ-індустрії.

Принцип сприяння розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації.

Створення контенту, насамперед українського, відповідно до національних або регіональних потреб, сприяє соціальному, культурному та економічному розвитку, а також зміцненню інформаційного суспільства та демократії у цілому.

Принцип орієнтування на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок.

Інтеграція України до європейських і глобальних систем та інфраструктур є, зокрема, результатом свідомого та повноцінного впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

Принцип стандартизації як одного з головних чинників успішної реалізації цифрової трансформації.

Побудова цифрових систем, платформ та інфраструктур, які мають бути використані громадянами, бізнесом та державою на національних та міждержавних стандартах.

Принцип супроводження цифрової трансформації підвищенням рівня довіри і безпеки.

Інформаційна безпека, кібербезпека, захист персональних даних, недоторканність особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцнення та захист довіри у кіберпросторі є, зокрема, передумовами одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками.

Принцип сприйняття цифрової трансформації як об'єкта фокусного та комплексного державного управління.

Основними завданнями держави на шляху до цифровізації країни є корегування вад ринкових механізмів, подолання інституційних та законодавчих бар'єрів, започаткування проєктів цифрових трансформацій національного рівня та залучення відповідних інвестицій, стимулювання розвитку цифрових інфраструктур, формування потреб у використанні цифрових технологій громадянами та розвитку відповідних цифрових компетенцій, створення відповідних стимулів та мотивацій для підтримки цифрового підприємництва та цифрової економіки.

При системному державному підході цифрові технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності,

економічного зростання, а також підвищення якості життя громадян України.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Національну програму інформатизації: закон України від 04. 02. 1998 № 74/98-ВР // [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/74/98-%D0%B2%D1%80>

2. Про Концепцію Національної програми інформатизації: закон України від 04. 02. 1998 № 75/98-ВР // [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>

3. Про затвердження Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Постанова Кабінету Міністрів від 17. 01. 2018 № 67-р // [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>

Жанбатыр Нуртаевич САРТАЕВ,

профессор кафедры военной педагогики и психологии Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, академик военных наук Республики Казахстан и Российской Федерации, доктор медицинских наук, профессор, полковник.

Ринат Рафаильевич БЕГИШЕВ

начальник цикла ВиСПР кафедры военной педагогики и психологии Военного институт Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр военного дела и безопасности, полковник.

Игорь Александрович СЕРОВ,

заместитель начальника кафедры военной педагогики и психологии Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр экономики и бизнеса, полковник.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОТИВОБОРСТВО В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

В современном мире выражение «Самое ценное в мире — это информация» потеряло актуальность. Скорее, обилие информации, объемы которой превышают все мыслимые пределы, дает основание говорить о наносимом ею вреде. Современный человек уже давно не ищет информацию, а наоборот, пытается закрыться от нее [1].

Чрезвычайно опасным идеологическим оружием, способным в ближайшем будущем вытеснить современные методы ведения пропаганды и стать доминирующим пропагандистским инструментом, являются элементы информационного противоборства, поскольку они дают возможность изменить сознание человека, не прибегая к прямому насилию, тем самым создавая почву для внедрения в его сознание необходимых заказчикам сведений, догм, доктрин и т.п.

Сущность и содержание информационно-психологического противоборства в современных условиях как специфической формы современных вооруженных конфликтов может быть представлена как война с использованием информационных технологий и психологических приемов воздействия, т.е. своеобразного «информационно-психологического оружия». Причем роль информации в такой войне приобретает специфический характер:

она является одновременно оружием, ресурсом и целью [2].

Психологический же компонент играет роль своего рода канала (способа) или средства доставки, что в важнейшей степени определяет эффективность создания, передачи, приема, восприятия, усвоения, хранения, использования этой информации. Объектами информационно-психологического противоборства выступают население, армии и правительства противоборствующих, дружественных и нейтральных стран. Сферой его ведения могут быть системы управления, каналы связи и электронные коммуникации, базы и банки данных, средства массовой информации.

Разработкой данной проблематики в свое время занимались многие ученые. Л. Воронцова и Д. Фролов [3] представляют следующий перечень задач, которые ставит перед собой субъект информационного противоборства:

- навязывание определенных стандартов образа жизни и системы ценностей;
- формирование стереотипов в области воспитания и образования;
- использование акций информационной войны для разжигания расовой, национальной и конфессиональной розни, провоцирование межнациональных и межконфессиональных конфликтов;
- стимулирование и поддержка сепаратизма и иных центробежных тенденций;
- пропаганда насилия, порнографии, разрушение духовных ценностей гражданского общества;
- разрушение гражданского и национального самосознания и представлений граждан о долге перед страной».

В любой войне участвуют свои информационные армии, образованные из информподразделений, а те, в свою очередь, формируются из воинов информационного фронта. Силы, побуждающие воюющие стороны целенаправленно принимать участие в так называемых боевых действиях — это результат воздействия двух факторов [4].

Первый - внутренний, психологический. Он выявляет потребность людей с определёнными психологическими наклонностями доводить свои мысли и идеи до окружающих и склонять их на свою сторону. Далее происходит объединение этих людей в группы по идеологическому признаку. Собственно, эти спецгруппы и становятся похожими на военные подразделения в реальных войнах.

Второй фактор - внешний, выборочный. Он указывает, куда следует направить деятельность идеологических групп. Принцип работы этого фактора заключается в следующем:

- выгодные и удобные заказчикам информационных войн идеи, люди, сообщения, комментарии и т.п. культивируются и поощряются в медийном пространстве, а неудобные, напротив, остаются без поддержки или вовсе уничтожаются [5].

Мощное, непрерывно растущее влияние на современного человека стал оказывать Интернет. Его появление дало людям невиданные ранее возможности доступа к огромным массивам информации, включая и происходящие в мире события. Интернет является уникальной технологией, которая в сочетании с современными методами политтехнологий по соотношению цена - эффективность на несколько порядков превосходит все остальные. К

особенностям осуществления информационных войн в Интернете относятся национальная специфика, масштабность применения и сетевого распространения, обусловленные такими специфическими характеристиками сети, как анонимность, много векторное воздействие, отсутствие верификации, приоритет живого общения и мультимедийность, которые позволили ему стать одним из главных, а в ряде случаев и основным каналом для ведения информационных войн в медиапространстве[6].

Это объясняется тем, что из существующих средств массовой коммуникации Интернет предоставляет наиболее удобные и широкие возможности для ведения информационного противоборства. Установлено, что с возникновением Интернета появилась новая, пока недостаточно исследованная серьезная проблема - использование сети как одного из инструментов информационно-психологического воздействия на общество. Кроме этого, обилие информации в условиях воинской службы вызывают у военнослужащих информационные неврозы [7].

Потребности в информации, необходимой для нормального функционирования общества, практически беспредельны. Возникла новая информационная среда, в которой информация передается, складывается, копируется практически мгновенно. Эта среда меняет смысл и ценность многовековых устоев и понятий.

Таким образом, информационное противодействие - понятие достаточно обширное, его сложно трактовать однозначно. В данное понятие включено колоссальное количество дополнительной терминологии, например, близко к данному термину относится понятие информации, конфликта и т.д. И разные исследователи отмечают различные виды информационных войн. Более того, не всегда их мнения в этом вопросе совпадают.

Список библиографических ссылок:

1. Брусницын Н.А. Информационная война и безопасность. М.: Вита-Пресс, 2001. 280 с.
2. Вирен Георгий. Современные медиа: Приемы информационных войн. М.: Аспект Пресс, 2013. 126 с.
3. Воронцова Л.В., Фролов Д.Б. История и современность информационного противоборства. М.: Горячая Линия - Телеком, 2006. 192 с.
4. Донской М. Методы ведения информационной войны. М.: Прогнозист № 2, 2006. 350 с.
5. Новиков В.К. Информационное оружие - оружие современных и будущих войн. М.: Горячая Линия - Телеком, 2011. 264 с.
6. Панарин И.Н. СМИ, пропаганда и информационные войны / И.Н. Панарин. - М: Поколение, 2012. - с. 55-56, 75, 77.
7. Хананашвили М.М. Информационные неврозы / монография, 1984.240 с.

Олег Витальевич СТЕПАНОВ,

доцент кафедры международного экономического права Белорусского государственного экономического университета, кандидат юридических наук, доцент (Республика Беларусь)

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БЕЛОРУССКОМ ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Развитие социальной активности граждан является одним из важнейших факторов решения сложного комплекса проблем, выдвигаемых дальнейшим прогрессом общества в XXI веке. Это приводит к необходимости разработки новых технических подходов в информационно-коммуникационной сфере жизнедеятельности государства и появлению социальных норм в различных сферах жизнедеятельности общества в процессе его правовой информатизации. Поэтому проблематика реализации возможностей электронного судопроизводства всегда находилось и находится в центре внимания как белорусских ученых и практиков в области судостроительства, так и иных исследователей. При этом среди многообразия подходов к изучению использования информационно-коммуникационных технологий в национальной судебной системе при рассмотрении и разрешении гражданских дел можно указать два основополагающих: технический и правовой. Перейдем к их последовательному рассмотрению.

Технический подход отражает влияние современного информационного белорусского общества на материально-техническое оснащение судов и находит свое воплощение в разработке нормативов по их компьютеризации и процедуры работы официальных судебных сайтов. При этом, говоря о научной категории «информационное общество», в качестве опорной дефиниции используется подход С. В. Абламейко и В. В. Анищенко, высказанный ими в научной работе «Информационное общество в Беларуси: наука и образование (1; с. 2). В этой связи совершенно очевидным является тот факт, что неуклонное развитие современных информационных технологий является надежным гарантом поступательного развития государственных структур и институтов гражданского общества. Сказанное в полной мере согласуется с принятой и реализуемой в настоящее время Верховным Судом Республики Беларусь программы информатизации судов общей юрисдикции (2).

Освещению правового подхода использования возможностей электронных средств при разрешении гражданских дел в различное время были посвящены работы некоторых белорусских авторов (3). Творчески развивая имеющиеся подходы в контексте нашего предмета исследования, полагаем, что в качестве дефиниции «электронное правосудие» в теории гражданского процесса следует рассматривать основанное на нормах гражданского процессуального права совокупность процессуальных действий, осуществляемых участниками гражданского судопроизводства в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» при рассмотрении и разрешении судами гражданских дел в электронном виде. Такой подход может быть использован белорусским законодателем в качестве опорного при внесении дополнений в статью 1 Гражданского процессуального кодекса Республики Беларусь «Основные термины и их определения, применяемые в настоящем Кодексе».

При рассмотрении и разрешении дел в порядке гражданского судопроизводства, суды, в определенных случаях, взаимодействуют с органами внутренних дел. Такое взаимодействие является обязанностью предусмотренной законодательством. В этой связи мы считаем, что в целях более активного внедрения в практику деятельности органов внутренних дел и судов технологии видеоконференцсвязи предлагается дополнить ст. 282 ГПК новой частью следующего содержания: «Суд вправе рассмотреть дело в случае неявки кого-либо из заинтересованных в исходе дела сторон, свидетеля, эксперта, специалиста или переводчика с использованием системы видеоконференцсвязи по ходатайству данного лица или его представителя либо по определению суда. Все показания, полученные судом во время видеоконференцсвязи, отображаются в протоколе судебного заседания».

Изучение и анализ научной и юридической литературы, в контексте предмета нашего исследования, дает основания для изложения вывода о том, что научная разработка вопросов формирования и использования информационных ресурсов в рамках единой информационной инфраструктуры судов является обязательным условием совершенствования, с одной стороны, доступности юридической помощи гражданам, а с другой – активно способствует формированию уважительного отношения к Закону и повышению открытости гражданского судопроизводства в демократическом обществе.

Список библиографических ссылок:

1. Абламейко, С. В. Информационное общество в Беларуси: наука и образование [Электронный ресурс] / С. В. Абламейко, В. В. Анищенко // Национальная академия наук Беларуси, Белорусский государственный университет. – URL: <http://www.bs.by/Cache/pdf/451073.pdf>. – Дата доступа: 17.04.2019.

2. Верховный Суд разрабатывает программу информатизации судов общей юрисдикции на 2016–2020 годы [Электронный ресурс] // Национальный правовой Интернет- портал Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – URL: <http://www.pravo.by/main.aspx.guid=182453>. – Дата доступа: 18.09.2019.

3. Кирвель, И. Ю. Электронное правосудие: понятие, сущность, перспективы [Электронный ресурс] / И. Ю. Кирвель // Электронная библиотека УО «Гродненский государственный университет им. Янки Купалы». – URL: <http://elib.grsu.by/katalog/152806-315013.pdf>. – Дата доступа: 06.02.2019;

4. Цыганков Д. Г., Степанов О. В. E-court в гражданском судопроизводстве Республики Беларусь. – С. 518-523 // Правовое регулирование современного общества: теория, методология, практика: материалы международной научно-практической конференции. – Воронеж: ООО «АМиСта», 2017. – 535 с.

Николай Григорьевич ЦЫПАРКОВ,

доцент кафедры международного экономического права Белорусского государственного экономического университета, подполковник милиции в отставке (Республика Беларусь)

ОБЪЕКТИВНАЯ ИНФОРМАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА – ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Формирование в Республике Беларусь новых условий хозяйствования вызывают изменения в деятельности государственных органов управления экономикой страны. Управление экономическими процессами хозяйствующего субъекта, объединений, отраслей экономики, в целом экономическим комплексом государства базируется на информации, которая сосредоточена в системе бухгалтерского учета и отчетности. Считается, что объективно поставленный бухгалтерский учет – один из элементов успеха в предпринимательской деятельности. Информация бухгалтерского учета и отчетности используется не только менеджерами и экономистами хозяйствующего субъекта для управления хозяйственными процессами, но и работниками правоохранительных, контрольных (надзорных), налоговых органов, финансово-кредитными учреждениями, министерствами и ведомствами с целью управления экономикой, обеспечения экономической безопасности государства.

Законодательство Республики Беларусь, регулирующее бухгалтерский учёт и отчетность, основывается на Конституции Республики Беларусь, Гражданском кодексе Республики Беларусь, Законе Республики Беларусь «О бухгалтерском учёте и отчетности», (далее – Закон) [1], и иных актах законодательства Республики Беларусь. В соответствии с положениями ст.1 Закона, бухгалтерский учет – система непрерывного формирования информации в стоимостном выражении об активах, обязательствах, о собственном капитале, доходах, расходах организации посредством документирования, инвентаризации, учётной оценки, двойной записи на счетах бухгалтерского учета, обобщения в отчетности [1]. Руководство бухгалтерским учётом в организации осуществляет главный бухгалтер организации или руководитель организации в соответствии с п.2 ст.7 Закона, если этот руководитель отвечает требованиям, предъявляемым к главному бухгалтеру, указанным в настоящем законе, кроме того, п.10 ст. 8 закона определяет, что главный бухгалтер подчиняется непосредственно руководителю организации.

Основная задача бухгалтерского учета – формирование объективной информации о происходящих процессах хозяйствующего субъекта, объединения, отрасли экономики и в целом экономическом комплексе государства для целей управления экономикой и обеспечения экономической безопасности. Вместе с тем, анализируя материалы контрольной деятельности Комитета государственного контроля Республики Беларусь, других контрольных органов, можно прийти к выводу, что многими субъектами хозяйственной деятельности игнорируются основные принципы бухгалтерского законодательства при учёте хозяйственных операций и в целом хозяйственной деятельности. Например, в сельхозпредприятии Светлогорского района

Гомельской области, в апреле-мае 2019 г., при проведении инвентаризации в связи с назначением нового руководителя, выявили недостачу 1200 голов крупнорогатого скота. Дальнейшая проверка показала, что инвентаризацию в данном хозяйствующем субъекте последний раз проводили в январе 2017 г. Следовательно, отчётность за 2017 и 2018 годы фальсифицирована, так как составлению годовой отчётности предшествует инвентаризация активов и обязательств. Такая же картина наблюдалась в Добрушском районе Гомельской области, где был установлен факт недостачи 200 голов крупнорогатого скота [2]. Кроме того, часто контрольные органы выявляют приписки выполнения работ, оказания услуг, что в свою очередь влечёт незаконное расходование сырья, материалов, денежных средств и т.д.

Выводы: нарушаются основные принципы ведения бухгалтерского учета, а это основные условия, способствующие совершению преступлений против собственности и порядка осуществления экономической деятельности. Руководители, главные бухгалтера, в целом бухгалтерские службы субъектов хозяйствования не выполнили требования бухгалтерского законодательства. Какая при этом преследовалась цель – в большинстве случаев осталось не выясненным.

Анализ бухгалтерского законодательства, регулировавшего бухгалтерские правоотношения в агропромышленном секторе экономики СССР и БССР, позволяет сделать вывод о том, что такая картина наблюдалась и в те времена в данной отрасли. Для примера приведём несколько нормативных правовых актов того времени: «Об упорядочении финансового учёта в колхозах», постановление СНК СССР от 27.03. 1935 г. № 521 (СЗ СССР 1935 г. № 16 ст. 125); «О мерах по улучшению учета в колхозах», постановление Совета Министров СССР от 17.06. 1947 г. № 2109; «О мерах по устранению недостатков в учете поголовья скота и обеспечению сохранности общественного животноводства в колхозах», постановление Совета Министров СССР и ЦК ВКП (б) от 03.09. 1951 г. № 3258.

Предложения: в нормативные правовые акты, регулирующие организацию хозяйственной деятельности и ведения бухгалтерского учета, с целью ограничения зависимости главного бухгалтера от руководителя организации в вопросах организации и ведения бухгалтерского учета, недопущения фальсификации бухгалтерской информации, главные бухгалтера, как и руководители, должны назначаться на должность учредителями организации или собственниками имущества и быть им подотчётным.

Список библиографических ссылок:

1. О бухгалтерском учёте и отчётности: Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 г. № 57 – З // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр прав. информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.
2. Вакульчик, Н. Как корова языком слизала / Н. Вакульчик // Сельская газета. – 2019. – 18 июля. С. 6.

ЗМІСТ

Секція 1. Теоретико - історичні шляхи розвитку держави та права. Становлення конституціоналізму в Україні та зарубіжних країнах	6
<i>Бакаєва О. О.</i> Суд присяжних як важливий елемент справедливого судочинства	6
<i>Бурдін М. Ю.</i> Земельна власність як правова основа земельних відносин у Київській Русі	8
<i>Голуб М. В.</i> Громадське формування як одна з форм взаємодії населення та Національної поліції у справі забезпечення публічного порядку на прикладі Харківської області	10
<i>Головко Б. Г.</i> Залучення громадських підрозділів до поліцейської діяльності на прикладі держави Ізраїль	12
<i>Греченко В. А.</i> Використання службових собак для протидії злочинності у Сумському повіті Харківської губернії у 1911 р.	14
<i>Зубенко В. В.</i> Історичні аспекти правоохоронної діяльності за часів Козацької доби	16
<i>Іванов С. Ю., Дедурін Г. Г.</i> Розвиток системи кримінального права за доби Директорії	19
<i>Лазарєв В. В.</i> Правостимулюючі засоби та їх мета	20
<i>Логвиненко І. А., Логвиненко Є. С.</i> Теорії походження Руської держави (Київської Русі)	22
<i>Лубенець С. А.</i> Інститут електронної петиції у Німеччині: досвід для України	24
<i>Невзоров І. Л.</i> Еволюція наукових уявлень про неприпустимість зловживання правом	27

Осадчий Ю. Г.

Зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки 29

Панкратова В. О.

Доступність (зрозумілість) нормативно-правових актів
як важлива передумова їх ефективності 31

Панова І. В., Соловійов В. В.

До питання дотримання прав і свобод людини та громадянина
у діяльності Національної поліції України 33

Рожкова Л. І.

Застосування закону про реабілітацію жертв політичних репресій 35

Шульга А. М.

Нормативність поведінки автономних роботів: морально-правовий
аспект і основна юридична проблема 38

**Секція 2. Сучасні питання цивільного права і процесу в руслі
розвитку правової системи 40**

Герасимчук Л. В.

Набувальна давність як підстава набуття права власності
на земельну ділянку 40

Горобець Н. О.

Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України 42

Жорнокуй В. Г.

Категорії «справедливість», «добросовісність» та «розумність»
у контексті діяльності юридичної особи 44

Жорнокуй Ю. М.

Належна організація корпоративного управління як спосіб
попередження конфліктних ситуацій в акціонерному товаристві 46

Зайцев О. Л.

Класифікація ознак правочинів, вчинених під впливом насильства 48

Кирдан Б. В.

Права автора як об'єкт захисту в порядку цивільного судочинства 51

Коханська М. Л.

Цивільна процесуальна форма та засоби в механізмі забезпечення
ефективності цивільного судочинства 53

Науменко К. С.

Ознаки особистих немайнових прав фізичної особи,
що забезпечують її соціальне буття 55

Розгон О. В.

Правова природа обмежень прав, які передаються
за договором про трансфер технологій 57

Садикова Я. М.

Забезпечувальні заходи під час виконання рішень
про стягнення аліментів 58

**Секція 3. Шляхи розвитку трудового, земельного,
екологічного, адміністративного, фінансового, господарського
права і процесу у демократичному суспільстві 61**

Viciunas Gediminas

Measurements of police performance 61

Боднарчук О. Г.

Проблеми правового регулювання відносин щодо
користування чужою земельною ділянкою на прикладі
суперфіцію за законодавством України 63

Бортник С. М.

Деякі питання щодо правового регулювання робочого часу
поліцейських 65

Брусакова О. В.

Зарубіжний досвід державного регулювання в галузі авіаційного
транспорту 69

Валко Петрос

Деякі аспекти відповідальності адвоката як суб'єкта надання
безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному
судочинстві України 71

Ващенко С. С.

Завдання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної
поліції України 73

Грищенко Р. С.

До проблеми імплементації в національне законодавство
європейського досвіду правового регулювання дисциплінарної
відповідальності 75

Гончарук В. В. Новели законодавця у сфері праці	77
Данилів С. В. Юридична відповідальність за порушення присяги народним депутатом України	79
Деніс О. В. Необхідність бюджетної децентралізації в Україні	81
Nataliia DURAVKINA Mobbing is a type of violence at work	83
Завадська А. Т. До питання визначення «бізнес-ангелу» як суб'єкта інноваційної інфраструктури: національний та міжнародний досвід	86
Зозуля І. В., Петрова Є. С. Адміністративно-правові засади статусу державного секретаря в Україні: до постановки проблеми дослідження	88
Каменков В. С. О праве на энергетическую и экологическую безопасность, как необходимом элементе национальной безопасности Республики Беларусь	90
Коваленко К. В. Шляхи вдосконалення категоріального апарату дисциплінарного провадження в Національній поліції	96
Клочко А. М. Професійна компетентність працівників органів Національної поліції	98
Коломоєць Н. В., Кравченко А. Ю. Особливості порядку здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією	100
Кравець В. В. Адміністративно-правова характеристика медичних послуг	102
Кравченко О. В. Особливості регулювання трудових відносин	105

Кройтор В. А. Проблеми реалізації принципу пропорційності в господарському процесі	107
Круглов В. А. О понятии дисциплинарной ответственности	109
Кучко А. В. До проблемних питань недопущення дискримінації у сфері праці за ознакою статі та можливих шляхів їх вирішення	111
Лукаш С. С. Електронний трудовий договір: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні	113
Лук'янець В. С. Відповідальність за порушення конкурентного законодавства	115
Markova O. To the question of the evolution stages of the administrative procedure	117
Мельник В. В. «Дія трудового законодавства в просторі» як принцип трудового права	119
Могілевський Л. В. Правовий прецедент як джерело трудового права	121
Молдованов Д. В. Шляхи розвитку правового регулювання правовідносин у сфері альтернативної енергетики	124
Остапович В. П., Барко В. І. Правові та психологічні засади підвищення ефективності призначення на посади поліцейських Національної поліції України	126
Панасюк О. В. Сутність та значення дисципліни в органах державної податкової служби України	128
Панова О. О. Місце Державної прикордонної служби України в системі органів забезпечення публічної безпеки України	130
Погорєлова Л. Г. Безпека праці: підходи до визначення понять	131

Подорожній А. Ю.

Досвід Німеччини у правовому регулюванні притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності 133

Подорожній Є. Ю.

Теоретико-методичні проблеми юридичної відповідальності роботодавця та напрямки їх вирішення 135

Попова Л. М.

Напрями антикорупційної політики в Україні на сучасному етапі її розвитку 137

Попова С. М.

Земельна реформа в Україні на сучасному етапі розвитку держави 140

Профатіло К. В.

Адміністративно-правові засади організації та діяльності державного агентства розвитку молоді та громадянського суспільства: до постановки проблеми дослідження 142

Пуріга І. П.

Скасування трудових книжок: прогресивний крок або порушення прав працівника 144

Птухіна О. В.

Деякі аспекти діяльності Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками щодо здійснення державного ринкового нагляду 146

Рамазанова Н. О.

Законодательное регулирование административно-правового режима пребывания иностранных граждан в Республике Беларусь 148

Резанов С. А.

Адміністративно-правові засади залучення військовослужбовців Національної гвардії України до охорони публічної безпеки та порядку 150

Романовська О. І.

Природа адміністративно-правового забезпечення органів державної виконавчої служби в Україні..... 152

Сазонов В. В.

Координація дій суб'єктів забезпечення економічної безпеки України 155

Сичова В. В.

До проблеми закріплення поняття «локальне правове регулювання» на законодавчому рівні 157

Сіротов О. А.

Джерела правового регулювання робочого часу поліцейських та місце серед чинних норм трудового права 159

Сокурєнко В. В.

Роль принципу партнерства в діяльності органів поліції 161

Стрельченко О. Г., Ганзенко М. В.

Сутність медичної допомоги: адміністративно-правовий аспект 163

Телятицкая Т. В.

Совершенствование механизма административного принуждения субъектов хозяйствования в Республике Беларусь 166

Чишко К. О.

Проблеми організації роботи окремих категорій працівників закладів вищої освіти (вищих навчальних закладів) зі специфічними умовами навчання: правовий і соціальний аспекти 168

Чорноус О. В.

Реформа трудового законодавства - гарантія захисту прав працівників чи роботодавців? 170

Shaban T., Horobets N.

Successes and challenges of the united «territorial communes» (hromadas) at sumy region in Ukraine 172

Шевченко О. О.

Види дисциплінарних проваджень в органах Національної поліції 173

Секція 4. Теоретичні та практичні питання кримінального права і процесу на сучасному етапі розвитку правової системи 176

Баранова Ц. С.

Правове забезпечення протидії та запобігання домашньому насильству в Україні 176

Волкова А. Є.

Проблемні питання використання спеціальних знань органами досудового розслідування при розслідуванні кримінальних правопорушень 178

Глобенко Г. І.

Міжнародні стандарти щодо нерозголошення відомостей досудового розслідування	181
---	-----

Дунаєва Т. Є., Христич І. О.

Економічна безпека держави як складова протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки	183
---	-----

Заєць У. О.

Вид і розмір шкоди як невід'ємний елемент предмета доказування у кримінальному провадженні	184
---	-----

Заворіна О. П., Комаренко О. О.

Окремі питання дослідження доказів у суді	186
---	-----

Климова Е. И.

К вопросу о принципах построения и применения методики расследования преступлений	188
--	-----

Колесник М. О.

Покарання у виді довічного позбавлення волі: проблемні питання	190
--	-----

Крайник Г. С.

Щодо визнання корупційним злочину, передбаченого ст. 160 Кримінального кодексу України та удосконалення визначення неправомірної вигоди	194
---	-----

Лозова С. М., Барвінок С. Д.

Проблемні питання ідентифікації людини за ознаками зовнішності.....	196
---	-----

Маслова Н. Г.

Ретроспективний аналіз протидії злочинності	197
---	-----

Нечаєва І. О.

Участь захисника у доказуванні під час кримінального провадження	200
--	-----

Носач А. В.

Індивідуальне запобігання злочинам як практична проблема	202
--	-----

Орлова Т. А., Колесник В. Ю.

Про необхідність удосконалення кримінального законодавства України у напрямку розширення переліку злочинів проти дітей	204
--	-----

Орлова Т. А., Нестеренко М. О.

Про сутність та види транснаціональних злочинів	205
---	-----

Орлова Т. А., Тандигова Н. Д. Про сутність та різновиди одурманюючих засобів	207
Орлова Т. А., Юр'єв Д. С. Проблеми протидії наркобізнесу в Україні	208
Романюк В. В. Диференціація віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення	209
Рось А. В. Окремі питання кримінального процесуального інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування	211
Соловійова Л. М. Оцінка достовірності показань свідка під час досудового розслідування	213
Туренко Д. В., Юхно А. А. Теоретические и прикладные вопросы подготовки возможного применения судом принудительных мер медицинского характера	215
Цвіркун Н. Ю. Щодо наступності в кримінальному праві України	217
Шут О. А. Проблемы информационной преступности	218
Юхно О. О. Генезис визначення криміналістичної характеристики злочинів у наукових дослідженнях	222
Яценко І. І. Міжнародне наукове співробітництво в галузі судової експертизи: питання сьогодення	225
Секція 5. Стратегія інноваційного розвитку лінгвістики і права	227
Байдак Л. І. Засоби мовної компресії на лексичному рівні	227

Бересток О. В. Humanism, humanization and humanitarianism of the educational process in the paradigm of development of educational space in modern conditions of globalisation	229
Василенко В. А. Принципи вивчення культури юридичного мовлення у закладі вищої освіти	231
Горбач Н. Л., Кальченко Т. М. Модальні дієслова. Кілька кроків до їх засвоєння	233
Іванова І. Л., Горбач Н. Л., Кальченко Т. М. Кейс-метод як засіб формування професійної іншомовної комунікативної компетенції майбутніх правоохоронців	234
Кальченко Т. М., Горбач Н. Л., Іванова І. Л. Важливість навичок аудіювання в навчанні іноземної мови	236
Касенова Ж. З. Повышение результативности обучения иностранному языку	237
Anna Kozłowska The role of project work in the foreign language classroom	240
Корнієнко Л. М. Розуміння мови через культуру	241
Крекотень О. В. Від принципу наочності до принципу мультимодальності у вивченні іноземних мов в умовах сучасного освітнього простору	243
Левашов О. С. Викладання іноземних мов у ЗВО з особливими умовами навчання	245
Zoriana Mokhoniok English for specific purposes (esp) as an effective teaching technique for law students	247
Пивоваров В. М. Мовна компетентність випускника ЗВО з права	248
Почуєва В. В. Квест-технології в освіті	251

Tetiana Serhiienko, Yuliia Samoilo

To the issue of peculiar features of terminological
sustainable combinations translation in military documents
and articles 252

Olena Shkurat

Teaching english for specific purposes to the law faculty students..... 254

Сорокіна Г. М.

До питання про спілкування іноземною мовою 255

Тамаркіна О. Л.

Роль та місце самостійної роботи у засвоєнні нового матеріалу 257

Яременко Л. М.

Потенційний словник фахівця-початківця: контент друкованих ЗМІ 259

**Секція 6. Гуманістично-правова парадигма
освітнього простору в умовах сучасних викликів глобалізації 261**

Бабич А. А.

Гуманитарно-правовая парадигма сферы образования
в условиях современных вызовов глобализации 261

Білокопитов В. І.

Європейська асоціація вищих навчальних закладів:
партнерство у галузі вищої освіти 263

Білоус Т. Л.

Важливий компонент професійної діяльності працівників
поліції у екстремальних умовах 265

Бірюк Л. Я., Пішун С. Г.

Глобалізаційні виклики як детермінанта оптимізації
освітнього простору України 267

Maryna Vasylenko

Description of content evaluation criteria of future lawyers
for legal advice 268

Геращенко Т. Г.

Сучасні нанотехнології як чинник трансформації
морально-етичних засад суспільства 270

Гошовська Д. Т., Гошовський Я. О. Медіально-рефлексійний тренінг як засіб ревіталізації поліцейських-учасників АТО/ООС	273
Демиденко Н. М. Чудотворна Малочернеччинська ікона «Хліб життя»: повернення через століття	275
Джагунов Г. В. Психологічна складова у підготовці фахівців підрозділів превентивної діяльності	278
Доценко В. В. Психологічні проблеми особистості у сучасному інформаційному просторі	280
Жакупеков Р. Б., Мультдинов Р. Т., Байсбаев А. А. Организация учебно-тренировочного процесса по самбо с учетом биомеханического обоснования	282
Казначеева Д. В., Пугач В. О. Академічна доброчесність як фактор забезпечення якості вищої освіти Харківського національного університету внутрішніх справ	284
Кононенко Т. П. Особливості методу колового тренування в процесі фізичного виховання студентів	287
Корнієнко О. М. Світоглядний підхід у розумінні феномену віри	289
Кубрак О. В. Смертна кара в ХХІ столітті: сьогодення та перспективи	290
Tanya Lervåg, Білоус Т. Л. Проблема аутизму як соціальний феномен у сучасному суспільстві	292
Литвинов О. М., Гладкова Є. О. Про одне актуальне для науки завдання	294
Маннапова К. Р. Проблема насильства над дітьми в родині	296

Мітрошкіна О. В.

Формування психологічної готовності до змін у працівників
Державної кримінально-виконавчої служби України
у рамках освіти фахівців 298

Орлова Т. А.

Про необхідність вдосконалення програми підготовки
слідчих та просвітницьку діяльність поліцейських серед учнів
шкіл, їх батьків та вчителів 300

Снагощенко В. В.

Музеї криміналістики в професійній підготовці фахівців 302

Супрун Д. М.

Новітня парадигма освітнього простору як передумова
професійної самореалізації психологів системи МВС України 303

Фінів О. Я.

Психологічні особливості подружніх конфліктів
у сучасних поліцейських: емпіричний вимір проблеми 305

Фісенко А. В., Чередніченко В. В., Місєвра О. П.

Чи сумісні спорт і вегетаріанство? 307

Чабан Н. І.

Формування соціально-етичних компетенцій
майбутніх юристів у процесі вивчення риторики 309

Швець Д. В.

Деякі особливості етнічного профайлінгу
як негативного аспекту превентивної технології у діяльності
правоохоронних органів 311

Шевель А. О.

Людина як ключовий фактор економічної системи
(філософський аналіз) 314

Шмарова Н. В.

Економічна депривація як негативний чинник самореалізації
особистості поліцейського: теоретико-емпіричний ракурс 315

Шуміло О. М.

Досвід та перспективи викладання навчальних дисциплін,
впливають на формування екологічної свідомості майбутніх
правоохоронців 318

Секція 7. Сучасні тенденції та перспективи соціально-економічного розвитку суспільства у процесі розбудови державності України	322
<i>Nilova M.</i> Features of management decision-making in international corporations	322
<i>Баценко Л. М.</i> Перспективи розвитку сучасного менеджменту через інноваційні підходи	325
<i>Баценко Л. М., Діденко О. В.</i> Сутність і умови ефективності соціального менеджменту	327
<i>Баценко Л. М., Логвин А. О.</i> Оцінка ефективності управлінської діяльності підприємства	329
<i>Баценко Л. М., Несторенко Р. А., Жовтоніжко А. М.</i> Самоконтроль як функція персонального менеджменту	331
<i>Башилай С. В.</i> Економіко-правова природа ризиків у підприємстві.....	333
<i>Беляєва Л. А.</i> Особливості сучасного стану обліку та контролю основних засобів бюджетних установ	335
<i>Внукова Н. М.</i> Ризик-орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу	337
<i>Журавка О. С., Верховгляд А. С.</i> Нормативно-правове забезпечення страхової медицини в Україні	339
<i>Журавка Ф. О., Подмарьов О. Ю.</i> Податкове регулювання інвестиційної діяльності країни	342
<i>Іваненко Н. О., Нілова Н. М.</i> Фінансове заохочення адвоката або чи є стимул працювати результативно	343
<i>Кисельов В. М.</i> Тіньова економіка. причини та шляхи детінізації економіки України	346

Кошиков Д. О.

Встановлення та характеристика суб'єктів реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України (на підставі застосування системного підходу) 348

Лук'янихін В. О., Вовченко В. Р.

Підтримка результативності проєктних команд в умовах зовнішньої невизначеності 350

Маковоз О. С., Передерій Т. С.

Система CRM як фактор управління цифровою безпекою підприємства 353

Мукорез О. Л.

Економічна доцільність роботи приватного виконавця судових рішень в Україні 355

Олексіч Ж. А.

Податкові правопорушення: загальний аспект та причини їх утворення 356

Парфентій Л. А.

Основні схеми ухилення від сплати податків в Україні 359

Пеняк Ю. С.

Сучасні методи контролінгу витрат 361

Петровська С. А.

Проблеми страхового шахрайства в Україні 364

Сафронська І. М., Ковальова Т. В.

Система факторів конкурентоспроможності підприємства 366

Сотник І. М., Кириленко М. В.

Проблеми формування справедливої заробітної плати в Україні 368

Сотник І. М., Яскевич А. О.

Особливості трудових страйків в Україні 371

Смачило В. В., Наливайко Т. Л.

Адаптивне управління в умовах VUCA 373

Смігунова О. В., Коваль О. В.

Розвиток землеустрою в Україні: сучасний стан та перспективи 375

Ткаченко С. О., Дядін А. С.	
Теоретичні аспекти реалізації стратегії розвитку підприємства	377
Устіловська А. С.	
Праксеологічний підхід у методах управління персоналом	378
Секція 8. Сучасні інформаційні технології в юридичній практиці	381
Виганяйло С. М.	
Напрямки впровадження інформаційних технологій в юридичній діяльності	381
В'юнєнко О. Б., Запара Є. М.	
Використання потокового відео в системі e-learning для підвищення кваліфікації фахівців юридичних спеціальностей	383
Лук'янихіна О. А., Розанова О. М.	
Інформаційне суспільство як сучасний етап розвитку людства: виклики та можливості	385
Макарова О. П.	
Інформаційні технології в юридичній діяльності як один із напрямків підвищення її ефективності	387
Ободяк В. К., Виганяйло О. В.	
Хмарні технології як інструмент оптимізації юридичної діяльності	389
Секція 9. Правові, економічні та соціальні аспекти європейської і світової інтеграції в умовах глобалізаційних викликів	391
Avanesova N., Sergiienko U.	
Old public governance paradigm as a key factor of braking development in the state national security system	391
Божидай І. І.	
Імплементация євроінтеграційних процесів в агропромисловому комплексі України	393
Лінькова О. Ю.	
Економічні аспекти інтегрованих систем управління	395

Музичук Е. О. Законодавство України: розуміння сутності законодавчих та підзаконних актів	397
Сазанова Л. С., Русанова Л. І., Інтерактивні технології кооперативного навчання	399
Салманова О. Ю. Щодо актуалізації цифрової трансформації у сфері публічного управління	402
Сартаев Н. Ж., Бегишев Р. Р., Серов И. А., Информационное противоборство в сети интернет	404
Степанов О. В. Роль современных информационных технологий в белорусском гражданском судопроизводстве	407
Цыпарков Н. Г., Объективная информация бухгалтерского учета – основа эффективного управления хозяйственной деятельностью	409

Наукове видання

25 РОКІВ СТАНОВЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ФІЛІЇ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: СЛАВЕТНА ІСТОРІЯ ТА ГОРИЗОНТИ МАЙБУТНЬОГО

Міжнародна науково-практична конференція
(21-22 лютого 2020 року)

Збірник матеріалів

Друкується з оригінальних макетів авторів

Відповідальний за випуск **Дуравкіна Н. І.**
Комп'ютерний набір **Дуравкіна Н. І.**
Художнє оформлення обкладинки **Шутка В. П.**

Підписано до друку 08.02.2020. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн.-друк. арк. 24,65.
Тираж 100 прим. Зам. 0802/1.

Надруковано у ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо»
40000, м. Суми, пров. Академічний, 6
(Зареєстровано виконавчим комітетом
Сумської міської ради 31. 01. 2011 р. № 10077357152)
Тел. /факс: (0542) 22-34-37